

**Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славістичного університету**

Олег Деменчук

ЛІНГВІСТИКА ЧУТТЄВОГО СПРИЙНЯТТЯ

*динамічні моделі в семантиці перцептивної лексики
української, польської та англійської мов*

Рівне – 2014

УДК 81'373 : 159.93-115
ББК 81-3
Д 30

Рекомендовано до друку вченою радою Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (протокол № 3 від 12.11.2013 року)

Рецензенти:

- Іваницька Н. Б.** доктор філологічних наук, професор
(Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Україна)
- Терехова С. І.** доктор філологічних наук, професор
(Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна)
- Тищенко О. В.** доктор філологічних наук, професор
(Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна)
- Науковий редактор:** доктор філологічних наук, професор
Тараненко О. О. (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ, Україна)

Деменчук О. В.

Лінгвістика чуттєвого сприйняття: динамічні моделі в семантиці перцептивної лексики української, польської та англійської мов : Монографія. — Рівне : видавець О. Зень, 2014. — 384 с .

Demenchuk O. V.

Linguistics of perception: Dynamic models in the semantics of perception vocabulary in the Ukrainian, Polish, and English languages : Monograph. — Rivne : O. Zen' Publ., 2014. — 384 p.

ISBN 978-617-601-083-8

У монографії описано динамічні семантичні моделі перцептивної лексики — семантичного класу слів, що позначають різні аспекти перцептивно-інформаційного стану людини, та встановлено подібності і відмінності в кодуванні й способах розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивів трьох індоєвропейських мов — близько- і віддаленоспоріднених (української, польської та англійської).

Монографія призначена для широкого кола філологів, які цікавляться проблемами лексичної семантики, теорії валентностей та функціонального синтаксису.

The monograph focuses on the dynamic semantic models of perception vocabulary — a semantic class of words that denote various aspects of a person's perception-informational state. The similarities and differences in encoding and distributing the information about a person's perception-informational state in the semantics of perception vocabulary in the three Indo-European languages — closely and distantly related (Ukrainian, Polish and English) are established.

The monograph is intended for a wide circle of philologists who are interested in the problems of lexical semantics, theory of valency, and functional syntax.

ISBN 978-617-601-083-8

© О. В. Деменчук, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	6
ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ I. ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОГО ОПИСУ ЛЕКСИКИ В ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ.....	14
1.1. Динамічні моделі опису семантики мовних одиниць та способи їх метамовної експлікації	14
1.2. Дискретно-комбінаторна модель значення	15
1.3. Інтегрально-ситуативна модель значення	20
1.4. Топологічно-схематична модель значення.....	48
1.5. Комплексно-конструкційна модель значення	53
Висновки до розділу.....	59
РОЗДІЛ II. ПЕРЦЕПТИВНА ЛЕКСИКА В ПЕРСПЕКТИВІ МІЖМОВНИХ ЗІСТАВЛЕНЬ.....	62
2.1. Перцептивна лексика як семантичний клас слів.....	62
2.2. Гносеологічні передумови перцептивної номінації	66
2.3. Методологічні постулати як передумова міжмовного зіставлення класу перцептивної лексики.....	71
2.3.1. Екстенціональний постулат	71
2.3.2. Прагматичний постулат	78
2.3.3. Іntenсiональний постулат.....	83
2.4. Категоріальна і концептуальна характеристики семантики перцептивів	86
2.5. Концептуальний ракурс як гносеологічний критерій опису семантики перцептивів	88
2.6. Концепт перцептивної ситуації багатовимірного зразка як <i>tertium comparationis</i> у зіставленні перцептивної лексики	94
2.7. Динамічна модель семантичного опису класу перцептивної лексики	97
2.7.1. Реляційний вимір: аспект аргументної структури та гіперролей.....	99
2.7.2. Сентенційний вимір: аспект тематичної структури та базових семантичних ролей	105

2.7.3. Репрезентативний вимір: аспект концептуальної структури та елементарних семантичних ролей	109
Висновки до розділу.....	115

РОЗДІЛ III. ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИКИ ОЗНАКОВИХ ПЕРЦЕПТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....117

3.1. Топікально-фокальний компонент семантики перцептива	117
3.2. Топікальний складник семантики ознакових перцептивів	118
3.2.1. Континуально-дискретна предикація топіку.....	120
3.2.2. Диспозитивно-симілятивна предикація топіку	125
3.2.3. Лінійно-фазисна предикація топіку.....	128
3.2.4. Каузативно-результативна предикація топіку	133
3.2.5. Посесивно-релятивна предикація топіку	140
3.2.6. Контрарно-опозитивна предикація топіку.....	145
3.3. Фокальний складник семантики ознакових перцептивів.....	147
3.3.1. Субперцептивний фокус.....	149
3.3.2. Перцептивний фокус.....	150
3.3.3. Диференційний фокус.....	153
3.3.4. Ідентифікаційний фокус	160
3.3.5. Асоціативний фокус	162
3.3.6. Оцінний фокус	166
3.4. Топікально-фокальна еквівалентність ознакових перцептивів	
Висновки до розділу.....	177

РОЗДІЛ IV. ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИКИ ПРЕДМЕТНИХ ПЕРЦЕПТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ..... 181

4.1. Субстанціональний компонент семантики перцептива	181
4.2. Інкорпоровані й екскорпоровані актанти предметних перцептивів	183
4.3. Референційний статус учасників предметних перцептивів	187
4.4. Таксономічні класи предметних перцептивів	189
4.5. Комунікативний ранг учасників предметних перцептивів	190
4.6. Рольова структура семантики предметних перцептивів	191
4.7. Концепт ситуації інактивного суб'єкта.....	192
4.7.1. Суб'єкт фізичного стану	197
4.7.2. Суб'єкт емоційного стану.....	202
4.7.3. Суб'єкт ментального стану	207
4.8. Концепт ситуації активного суб'єкта	212

4.8.1. Суб'єкт споглядання	223
4.8.2. Суб'єкт диференціації.....	225
4.8.3. Суб'єкт ідентифікації.....	230
4.8.4. Суб'єкт асоціації.....	240
4.8.5. Суб'єкт оцінки	244
Висновки до розділу.....	248

РОЗДІЛ V. ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ

ПЕРЦЕПТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ 252

5.1. Дериваційна модель семантики перцептива	252
5.1.1. Типи і стратегії семантичної деривації перцептивів	253
5.1.2. Напрямок семантичної деривації перцептивів.....	256
5.1.3. Дериваційні типи перцептивних ситуацій.....	262
5.2. Семантична деривація перцептивної лексики в аспекті динамічної моделі значення	265
5.3. Тематичні класи перцептивів і регулярна багатозначність	273
5.3.1. Динамічна модель регулярної багатозначності контактних (тактильних) перцептивів	275
5.3.2. Динамічна модель регулярної багатозначності дистантних перцептивів: дериваційна парадигма осцилятивів	282
5.3.3. Динамічна модель регулярної багатозначності глибинних (дискомфортних) перцептивів	291
5.4. Семантична деривація перцептивних фразеологізмів.....	299
5.5. Ономазіологічна похідність перцептивів механізм мовної стереотипізації	305
Висновки до розділу.....	312

ПІДСУМКИ.....	316
---------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	323
--------------------------------------	-----

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	378
--	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ І ДОВІДНИКІВ.....	379
---	-----

СЛОВНИК КЛЮЧОВИХ ТЕРМІНІВ	382
---------------------------------	-----

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

англ. — англійська мова

див. — дивіться

іє. — індоєвропейська прामова

лат. — латинська мова

напр. — наприклад

пол. — польська мова

пор. — порівняйте

укр. — українська мова

vs. — *versus* — порівняно з; на противагу

ДВ — доконаний вид

ІГ — іменна група

НДВ — недоконаний вид

ПКМ — посесивна когнітивна модель

Т-клас — таксономічний клас

Р — предикат на позначення мовної ситуації (факту)

X, Y, Z ... — змінні учасників мовної ситуації

? — сумнівно

— неправильне сполучення або форма

* — реконструйована форма

⊃ — семантичне наслідування

ПЕРЕДМОВА

Лінгвістична семантика донедавна (до моменту проголошення Н. Бором “принципу доповняльності” [Бор 1961]) орієнтувалася й почасти продовжує орієнтуватися на ідею “безальтернативної картини світу” — узагальненої картини одновимірного типу, яка не передбачає взаємодоповнювальних і, на перший погляд, взаємно суперечливих процедур її інтерпретації. Така ситуація узгоджувалася із загальнонауковою методологією лінгвістичної теорії значення, яка, образно кажучи, стала заручником відношення строгої диз’юнкції, піднесеного у принцип “або... або...”. Зміст предметного світу, відображений у семантиці мовного знака, пов’язували з умовою дискретної інтерпретації реальної дійсності, осмислення якої ґрунтується на уявленнях про такий світ, у якому “матеріальне існування предмета є водночас виявом його властивостей через відношення з іншими предметами” [Колшанский 1977: 102—103].

Проте такий стан справ починає змінюватися з усвідомленням того факту, що світ, який оточує нас, не є одновимірним, оскільки виявляє себе в різних варіантах світосприймання. “Існує стільки картин світу, скільки є “світів”, на які дивиться спостерігач” [Постовалова 1988: 33]. Реалізуючи ідею “можливих світів”, такий підхід засвідчує існування численних альтернатив, “з яких Творець робить свій вибір” [Бабушкин 2001: 5]¹.

Сучасна лінгвістична семантика обстоює пріоритет динамічного підходу до вивчення значення мовних одиниць [Тараненко 1989], [Pustejovsky 1991], [Гак 1997], [Перцов 2001], [Мойсієнко 2004], [Падучева 2004], [Кибрик 2005], [Болдырев 2009]. Такий підхід декларує необхідність і доцільність моделювання змісту мовної одиниці або класу мовних одиниць за зразком концепту ситуації багатовимірного типу ², який відтворює динаміку концептуалізації світу дискурсу (певної ситуації або якогось її фрагменту) в перспективі різних варіантів світосприймання людини. Пор.: “Та сама одиниця

---

¹ Презумпція альтернативного влаштування світу декларується сьогодні багатьма науками, причому вже не лише як загальнонаукова методологічна рамка, а й як необхідна передумова поступу та досягнення бажаного результату, особливо в тих сферах, які мають справу з багатовимірним образом світу, багатовимірною реальністю (див. [Леонтьев 1983]). “Прогрес у психології та когнітивних науках пов’язаний як із точністю, так і з *плюралізмом*, широким баченням ситуації, яка допускає існування великої кількості якісно різних “сутностей”, що не утворюють абсолютної єдності” [Величковский 2006б: 335].

² Пор. принцип семантичної аспектації [Комлев 1969 / 2006], програму динамічного лексикону [Pustejovsky 1991] та концепцію ієрархії когнітивних сфер [Kibrik 1997].

— наприклад, слово — може розглядатися в різних іпостасях свого буття та функціонування й по суті справи являти собою і одиницю номінації з власним лексичним значенням, і особливу структуру знання (думки або оцінки), і — що надзвичайно важливо та цікаво — і як окремий концепт (виступаючи в ролі імені категорії), і як певне об'єднання концептів” [Кубрякова 2009: 72].

За останні десятиліття динамічний підхід стає одним із провідних напрямів досліджень лінгвістичної семантики. Частково це зумовлене появою нової наукової парадигми, когнітивно-дискурсивна спрямованість якої не стільки засвідчує, скільки обстоює пізнавальний (пов'язаний із когніцією людини [Демьянков 1994], [Кубрякова 2004]) характер природної мови. “Динамічний метод, що найбільш послідовно застосовується при побудові динамічних моделей мови, не автономізує мовну здатність людини, не протиставляє її іншим можливостям, а розглядає як окремий вияв загальної здатності людини до доцільної (керованої прагматичними цілями) поведінки” [Кибрик 1992: 34].

Як динамічний феномен мовна семантика вже є предметом досліджень різних мовознавчих напрямів³, і сьогодні, з одного боку, стоїть, скоріше, питання про об'єднання методологічно суміжних підходів динамічного спрямування в межах опису однієї мови (групи мов) або людської мови як такої: 1) комбінаторного підходу, який, наголошуючи на варіативності компонентів значення слова, визнає існування різних точок зору (альтернатив) у тлумаченні слова (концепції: альтернативних варіантів Дж. Лайонза, семантичних компонентів Дж. Катца, Дж. Фодора, П. Постала, У. Вейнрейха, М. Бірвіша, Д. Болінджера, елементарних значень Ю. Д. Апресяна); 2) ситуативного підходу, який обстоює ідею моделювання мовного значення в аспекті узгодження словникової та граматичної інформації (Московська семантична школа, Петербурзька типологічна школа, відмінкова граматики Ч. Філлмора, реляційна граматики Д. Перлмуттера, П. Постала, функціональна граматики О. В. Бондарка, С. Діка, референційно-рольова граматики Р. Ван Валіна, лексико-функціональна граматики Дж. Бреснан, Р. Каплана, М. Далрімпл, Є. Фалька, функціональний синтаксис А. Мустайокі, функціонально-комунікативний синтаксис М. В. Всеволодової); 3) топологічного підходу, який описує значення слова у форматі певної метасхеми (образ-схеми М. Джонсона, Р. Гіббса, М. Кіммеля, реляційне відношення “траєктор ↔ орієнтир” Р. Ленекера, Дж. Лакоффа, “фігура — фон” Л. Талмі); 4) конструкційного підходу, який визнає семантичним центром мовної одиниці конструкцію, комплекс,

---

³ В історіографії лінгвістики можна виокремити окрему лінію мовознавчих студій, які визначають пріоритетом досліджень динамічний (діяльнісний) аспект природної мови: гумбольдтіанство — неогумбольдтіанство — генеративна теорія — функціоналізм і когнітивна лінгвістика.

упорядкований у форматі пропозиції (граматика конструкцій Ч. Філлмора, П. Кея, А. Голдберг, У. Крофта, комплексні примітиви К. Ванделуаза, концептуальні категорії Р. Джакендоффа, фреймові актанти Ю. Д. Апресяна, Л. Л. Цинмана, В. Г. Сизова, валентні фрейми П. Сгалла, Я. Паневої); з іншого боку, актуальним постає розгортання зіставного підходу, який має на меті ідею встановлення відповідностей (подібностей та відмінностей) семантичних явищ і процесів у близько- й віддаленоспоріднених мовах (лінгвістична характерологія В. Матезіуса, зіставна породжувальна граматика Т. П. Кшешовського, концепція зіставної семантики М. П. Кочергана, школа когнітивної та зіставної семантики А. Х. Мерзлякової, міжмовні дослідження семантики Л. В. Бублейник, Е. Вайганд, К. Вашакової, В. Г. Гака, Р. Гжегорчикової, А. Гудавічюса, Д. О. Добровольського, В. Косескі-Тошевої, В. М. Манакіна, С. Масі, Т. С. Ніфанової, О. Б. Пономарьової, Н. В. Проценкової, О. О. Селіванової та ін.).

Актуальність теми нашого дослідження зумовлена загальним антропоцентричним спрямуванням сучасних семантичних теорій, тенденцією до поглибленого аналізу динаміки лексико-семантичних систем близько- та віддаленоспоріднених мов, що пов'язано з усвідомленням і визнанням факту функціональної та когнітивної природи мови. В аспекті динамічного підходу когнітивно-дискурсивна природа мови розглядається як одна з її фундаментальних властивостей, яка засвідчує існування та функціонування мовної одиниці у багатовимірному семантичному просторі. "При описі мови ситуація рівноможливого вибору між двома альтернативними трактуваннями одного й того ж мовного феномену цілком нормальна; сам характер природної мови, з її глобальною неоднозначністю на всіх рівнях, сприяє виникненню такого роду ситуацій" [Перцов 2004: 457]. У перспективі міжмовних зіставлень використання моделі багатовимірному семантичного простору дає можливість встановити особливості кодування та розподілу інформації про певний стан справ в семантиці мовних одиниць близько- і віддаленоспоріднених мов.

Презумпція існування та функціонування мовної одиниці у багатовимірному семантичному просторі ⁴ визначає вихідну гіпотезу дослідження: моделювання змісту мовної одиниці або класу мовних одиниць та їх зіставлення реалізується за зразком концепту ситуації багатовимірному типу, який відтворює динаміку концептуалізації світу дискурсу (певної ситуації або

---

⁴ Презумпція багатовимірності семантичного простору породжує імплікацію його динамічного (такого, що реалізується на основі стратегій виділення, фокусування уваги) потенціалу. Пор.: "Мовна картина світу динамічна: якісь її фрагменти складаються, виявляються з плином часу, а якісь, навпаки, — затемнюються" [Яковлева 1996: 48].

якогось її фрагменту) в аспекті гносеологічних, ситуативних, комунікативних і дериваційних стратегій номінатора.

З цієї перспективи динамічна модель значення покликана виявити особливості реалізації семантики зіставляваних мовних одиниць у форматі конструкта (про модель як гіпотетичну наукову будову, конструкт див. [Ревзин 1962: 9]), який містить інформацію про: а) зміст мовної одиниці, що відображає концептуалізацію реального або уявного стану справ (гносеологічні стратегії номінатора), — *динаміку вибору*; б) співвідношення лексичного (словниковий тип інформації) та синтаксичного (граматичний тип інформації) аспектів мовної одиниці, що відображає концептуалізацію типового стану справ (ситуативні стратегії номінатора), — *динаміку взаємодії*; в) ступінь синтаксичної активності або важливості мовної одиниці, що відображає концептуалізацію потенційного стану справ (комунікативні стратегії номінатора), — *позиційну динаміку*; г) дериваційний потенціал і стратегії мовної одиниці, що відображають особливості розширення концепту ситуації (дериваційні стратегії номінатора), — *динаміку переходу*.

Обґрунтування динамічної моделі значення лексики в перспективі міжмовного зіставлення передбачає залучення до аналізу тих сегментів словникового складу мови, які демонструють недискретний, континуальний характер номінації, яскраво виражену асиметрію мовного знака, тематично широку багатозначність. Саме такі характеристики словникового складу мови створюють підґрунтя альтернативного бачення лексики, що, відповідно, створює передумову її аналізу в багатовимірному семантичному просторі. Одним із мовних явищ, яке, без сумніву, втілює в собі зазначені характеристики, є *п е р ц е п т и в н а л е к с и к а*, або *п е р ц е п т и в и*⁵.

Щодо критеріїв добору перцептивної лексики, то в праці описуються: 1) слова, пряме номінативне і, рідше, похідне значення яких містять семантичні компоненти, що вказують на перцептивно-інформаційний стан людини в аспекті її сенсорно-перцептивних стратегій. Відповідно до представлення способу реалізації сенсорно-перцептивних стратегій людини семантичні компоненти умовно поділяються на: суб'єктно-орієнтовані (такі, що кодують інформацію про сенсорно-перцептивне буття людини): 'відчувати', 'дивитися', 'бачити' і т. ін. — та об'єктно-орієнтовані (які кодують інформацію про те, що зумовлює сенсорно-перцептивне буття людини): 'звучати', 'виднітися', 'блискати' і т. ін. Зазначені семантичні компоненти є складниками видових

---

⁵ *Перцепція* (від лат. perceptio — сприймання, пізнання) — безпосереднє відображення предметів та явищ об'єктивної дійсності органами чуття, чуттєве сприйняття зовнішніх предметів [СІС: 517]. У роботі ми дотримуємося вужчого і ширшого тлумачення перцептивної лексики (див. докладніше про це у 2.1).

номінацій, що об'єднують групи слів на позначення: а) кольору (“колоративи”: *білий, biały, white*), запаху (“одоративи”: *запашиий, pachnący, fragrant*), смаку (“густативи”: *кислий, kwaśny, sour*), звуку (“аудіативи”: *шум, hałas, noise*), дотику (“тактильні номінації”: *м'який, miękki, soft*), температури (“температурні номінації”: *холодний, chłodny, cold*), відчуття положення та переміщення тіла у просторі (“кінестетиви”: *запаморочення голови, zawrót głowy, giddiness; хитатися, chwiać się, stagger, lurch*), світлових коливань (“осцилятиви”: *мерехтими, migotać, twinkle*), фізіологічних реакцій (“фізіологічні номінації”: *біль, ból, pain*), візуальних стратегій (“візуальні номінації”: *видимий, widoczny, visible*) і т. ін.; 2) слова, які позначають зміни перцептивно-інформаційного стану людини в ієрархії її внутрішніх (психофізіологічних) систем: перцептивний стан → ментальний стан (*Я бачу тебе → Я бачу, до чого ти хилиш*); перцептивний стан → емоційний стан (*важко нести → важко на душі*); 3) слова, які позначають зміни перцептивно-інформаційного стану людини в ієрархії її зовнішніх (ціннісних) систем: перцептивний стан → стан ціннісних пріоритетів — це похідні, внутрішня форма, ономаціологічна структура або компонентний склад яких містять перцептивні номінації базового (прототипного) рівня категоризації і які слугують на позначення асоціативних, ідентифікаційних, оцінних стратегій суб'єкта пізнання, пор.: *синьомундирник, м'якотілий, твердолобий, солодкомовний, світла голова, темна пляма (на репутації), гарячі почуття* і т. ін.

Як об'єкт зіставних та типологічних досліджень перцептивна лексика традиційно розглядається в аспекті слів тематичного класу чуттєвого сприйняття. Предметом аналізу були: семантичний опис універсальї зорового сприйняття (Б. Берлін, П. Кей, А. Вежбицька); психолінгвістичні аспекти семантики перцептивної лексики (О. П. Василевич, Р. М. Фрумкіна); семантична деривація лексики чуттєвого сприйняття (О. В. Падучева, К. В. Рахіліна, Т. І. Резнікова, А. О. Бонч-Осмоловська, А. Х. Мерзлякова); моделі сприйняття в аспекті мовної картини світу (І. О. Голубовська, О. О. Корнілов, С. А. Моїсеєва); історія розвитку та етнокультурні аспекти перцептивних номінацій (Н. О. Ганіна, Ю. В. Норманська, В. Г. Кульпіна, Т. А. Михайлова); мовна концептуалізація феноменів чуттєвого сприйняття (Г. М. Яворська, Р. Гжегорчикова, К. Вашкова, Л. В. Лаєнко, І. Ю. Колесов, Р. МакЛурі).

У сучасній функціональній лінгвістиці міжмовні дослідження перцептивної лексики визначають межі ситуації, яка виявляє властивості та відношення перцептивних учасників. Такого типу дослідження орієнтовані на встановлення особливостей функціональних характеристик семантичних ролей ключових учасників перцептивної ситуації (О. В. Падучева, А. Мустайокі),

актантного кодування перцептивних дієслів (О. Є. Кибрик, Р. Кемпбелл, Дж. Мартін), семантико-синтаксичних співвідношень перцептивних актантів (Дж. Андерсон, Р. Ван Валін, Р. Лаполла), функціонально-типологічних характеристик перцептивних конструкцій (А. Голдберг, К. В. Рахіліна, У. Крофт, Е. Верховен, П. Гук, М. Верма, К. Моганан).

У контексті сучасних когнітивних досліджень, покликаних відтворити особливості концептуалізації чуттєвих і ціннісних стратегій суб'єкта пізнання, виникає доцільність та необхідність проведення комплексного аналізу класу перцептивної лексики близько- та віддаленоспоріднених мов. У перспективі міжмовних зіставлень такий аналіз покликаний не лише розкрити характерні особливості в способах кодування та розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивної лексики зіставлюваних мов, а й виявити структури репрезентації знань, що відображають особливості національно-мовної картини світу, специфіку етнічного менталітету, універсальні та унікальні характеристики предметно-пізнавальної діяльності представників різних мовних спільнот.

Монографія складається з п'яти розділів.

У першому розділі висвітлено стан розроблення проблем, пов'язаних із моделюванням мовної семантики в сучасному мовознавстві, зокрема в аспекті міжмовних досліджень.

У другому розділі обґрунтовано засади комплексного дослідження перцептивної лексики та розроблено методику опису динамічних моделей значення перцептивів української, польської та англійської мов. Установлено параметри зіставного аналізу семантики перцептивної лексики та визначено роль цих параметрів у перспективі розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивів, обраних для аналізу мов.

У третьому розділі описано зміст концепту об'єктних учасників перцептивної ситуації та проведено зіставний аналіз семантики ознакової перцептивної лексики обраних для аналізу мов. Концепт об'єктного учасника диференційовано відповідно до пізнавально-ціннісних стратегій, які суб'єкт перцептивного стану виявляє до об'єкта сприйняття.

У четвертому розділі описано зміст концепту суб'єктних учасників перцептивної ситуації та проведено зіставний аналіз семантики предметної перцептивної лексики зіставлюваних мов. Концепт суб'єктного учасника диференційовано відповідно до характеру взаємодії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану з перцептивним об'єктом.

У п'ятому розділі встановлено основні механізми семантичної деривації тематичних класів контактних, дистантних і глибинних перцептивів обраних мов і з'ясовано динаміку розвитку їх семантичної парадигми в зіставному аспекті.

У підсумках викладаються основні висновки проведеного дослідження, узагальнюються отримані результати, а також окреслюються перспективи подальших пошуків з обраної проблематики.

Автор висловлює щирі подяки науковому редакторові та рецензентам монографії — докторам філологічних наук, професорам О. О. Тараненкові, Н. Б. Іваницькій, С. І. Тереховій, О. В. Тищенкові за висловлені зауваження та побажання.

РОЗДІЛ I

ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОГО ОПИСУ ЛЕКСИКИ В ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ

1.1. Динамічні моделі опису семантики мовних одиниць та способи їх метамовної експлікації

Для лінгвістики чуттєвого сприйняття⁶, як і для інших мовознавчих дисциплін, на сучасному етапі розвитку характерним є підхід, який декларує необхідність залучення до аналізу мовних явищ таких принципів лінгвістичного дослідження, як експансіонізм, антропоцентризм, функціоналізм. Разом із тим вирішення будь-яких мовознавчих проблем неможливе без урахування принципу менталізму, згідно з яким у межах когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми мова розглядається як особлива когнітивна здатність, що забезпечує організацію, оброблення та передачу інформації [Кубрякова 2004].

Інформаційний підхід до розгляду мовних явищ передбачає необхідність відповідного опису цих явищ, що в контексті загальної проблеми «мова і мислення» зводиться до розроблення моделі значення⁷, яка слугувала б не лише репрезентантом семантичної структури певної мовної одиниці, а й маркером тієї поняттєвої сутності, яка безпосередньо вербалізується в семантиці мовного знака. “У когнітивній лінгвістиці зв’язок мови і мислення розглядається вже не стільки як методологічна рамка, фактично він експлікується в поняттєвому апараті, семантика мовних одиниць описується в термінах, які характеризують власне мислення” [Кронгауз 2001: 104].

Намагання створити модель, яка б відображала зв’язок поняттєвих категорій із семантикою мовних одиниць, нерозривно пов’язане з пошуком універсальних властивостей мови. Історія лінгвістики засвідчує численні спроби створити «ідеальну» мову, яку спочатку розуміли як «мову смислів» [Алпатов 2001: 49]. Необхідність опису цих смислів індукує появу численних концепцій і підходів до створення універсальної мови, серед яких виділяються: логічна (філософська) мова (М. Дакійський, С. де Куртре, Т. Ерфуртський), в

---

⁶ Термін «лінгвістика чуттєвого сприйняття» є умовним поняттям, яке можна використовувати як назву відповідного тематичного розділу мовознавства або окремої мовознавчої дисципліни. Предметом досліджень такої дисципліни в перспективі можуть бути особливості мовного відображення різних аспектів перцептивно-інформаційного стану людини.

⁷ Модель значення — “це опис плану змісту мовної форми спеціальною семантичною метамовою, що експлікує різні аспекти її семантики і дозволяє передбачити її поведінку (вживання, обмеження на сполучуваність) у тому або іншому контексті” [Баранов, Добровольський 2008: 163].

основі якої, як вважалося, лежить *modus significandi* — «спосіб позначення» [Красухин 2000: 422]; граматики Пор-Рояля, основу якої становлять еталонні, що відповідають «розуму», структури, стосовно яких “конкретні мови відхиляються тією чи іншою мірою” [Алпатов 1992: 62]; природна граматики (І. Ньютон, Дж. Уїлкінс, Дж. Дальгарно), яка обстоює ідею виведення загальної (універсальної) мови “з природи самих речей” [Кнорина 1995: 111].

Якщо в історичній ретроспективі особливості моделі універсальної мови розглядаються з позицій власне філософії (емпіризм, раціоналізм, наукова філософія), то для сучасного етапу досліджень (часто із залученням філософської спадщини) характерним є менталістичний підхід, який розглядає «мову смислів» як репрезентативну систему, організовану у вигляді певних структур знань. Для опису семантики мовної одиниці важливим є те, яким чином упорядковані ці структури знань. Важливість такого твердження ґрунтується на засадах принципу і к о н і ч н о ї в м о т и в о в а н о с т і — “відповідності відношень між частинами мовної структури та частинами концептуальної структури, яка відображає дійсність” [Кобозева 2004: 41].

Модель семантичного опису лексики на основі методики концептуального аналізу доцільно розробляти на матеріалі декількох мов, оскільки виокремлення когнітивної моделі мови досить часто спирається на природні та універсальні поняття, які мають виявлятися в багатьох (якщо не у всіх) мовах світу, попри їх генетичну та культурну відмінність [Вежбицкая 1996].

Іншим моментом дослідження лексики на «багатомовному» ґрунті є використання відповідної метамови при зіставленні в ролі *tertium comparationis*. “Метамова має бути лише достатня для того, щоб фіксувати всі ознаки (спільні та специфічні) зіставляваних систем” [Рахилина 2002: 372].

В перспективі міжмовних досліджень словникового складу мови можна виокремити чотири типи моделей значення, які відображають динамічні семантичні аспекти лексики: дискретно-комбінаторний, інтегрально-ситуативний, топологічно-схематичний та комплексно-конструкційний.

1.2. Дискретно-комбінаторна модель значення

В основі дискретно-комбінаторної моделі значення лежить ідея поелементної, атомарної репрезентації мовних смислів та їх комбінаторики. Вважається, що семантична структура лексичної одиниці складається з пучка семантичних ознак, які слугують елементарними «будівельними блоками», вихідними «цеглинками» смислів, що дані людині в цілісному інтуїтивному сприйнятті [Вежбицкая 1999: 140]. Своєрідними корелятами такого підходу є концепції: постулатів значення (Р. Карнап), семантичних компонентів (Дж. Катц, Дж. Фодор, П. Постал, У. Вейнрейх, М. Бірвіш, Д. Болінджер),

елементарних значень (Ю. Д. Апресян), семантичних одиниць (І. О. Мельчук, О. К. Жолковський).

Кожна з дискретно-комбінаторних концепцій, намагаючись описати такий лінгвістичний конструкт, як значення, декларує необхідність створення метамови на основі первинних, елементарних смислів та способів їх поєднання. “Дати теоретичний (= науковий) опис будь-якого об’єкта значить, насамперед, вказати певні елементарні (принаймні простіші, ніж сам об’єкт) компоненти, з яких він складається (плюс правила з’єднання цих компонентів). Інакше кажучи, необхідно виділити «атоми смислу», в термінах яких і повинні описуватися позначувані” [Мельчук 1999: 57].

Історіографія семантичних досліджень епохи структуралізму засвідчує численні спроби метамовного опису семантики лексичних одиниць на основі залучення інструментарію атомарних смислів. Базова концепція визнавала існування певного набору символів (семантичних ознак і селекційних обмежень), які забезпечують репрезентативність лексичного значення та проєкційних правил, що регламентують поєднання цих символів через так звану семантичну інтерпретацію речення [Катц 1981: 34].

Позитивним моментом атомарного підходу є намагання тлумачити лексичне значення в термінах дискретних ознак, які слугують засобом “членування інформації” [Городецкий 1973: 29]. В аспекті зіставних досліджень така точка зору узгоджується з ідеєю членування фізичного континууму, “в межах якого мови можуть проводити одні й ті ж або різні розмежування” [Лайонз 1978: 75]. Зокрема, дослідження лексики на позначення кольору виявили розходження в кількості та номенклатурі кольороназв у різних мовах, що, як вважають, зумовлено допустимістю множинності способів членування та довільністю дискретизації колірної спектра [Никитин 1988: 49]. Феномен дискретизації колірної континууму, на думку Р. М. Фрумкіної, визначають два чинники: класифікаційна та інтерпретаційна поведінка людини [Фрумкіна 1984: 106], що в контексті когнітивного підходу до тлумачення значення свідчить про гносеологічну природу елементарних смислів. “Пізнавальне мислення чітко фіксує дискретний характер існування предметів та явищ об’єктивного світу, внаслідок чого будь-який предмет з’являється не як аморфний предмет узагалі, а у всіх своїх конкретних якостях. Словесний знак закріплює в сигніфікаті ці властивості та утримує їх у функції відображених елементів як дискретні значення” [Колшанский 1977: 103]. При цьому наголошується, що семантичні ознаки є не символами фізичних властивостей і відношень поза людським організмом, а знаками внутрішніх механізмів, за допомогою яких сприймаються й концептуалізуються явища матеріального та соціального оточення. Отже, семантичні компоненти кваліфікуються як

показники мисленневих і перцептивних властивостей людини, що “забезпечує необхідний взаємозв’язок семантичних структур із довкіллям, яке сприймається та категоризується відповідно до цих внутрішніх умов організму” [Бирвиш 1981: 195—197].

Осмилення того, що семантичний компонент значення кодує інформацію як про сам денотат, так і про спосіб його концептуалізації, визначає необхідність і доцільність урахування обох типів інформації при зіставному аналізі. “Значення слова не можна вивчати без звертання до денотативно-понятійної сфери, не можна його також і вивчати, не проводячи відмінності між тим, що у мовному значенні від зовнішнього світу, а що — від його внутрішньої структури, що вже стало належністю мовної свідомості носіїв мови, а що продовжує залишатися надбанням позамовного понятійного змісту. Останнє, однак, також повинно враховуватися мовознавчою (а не мовною) свідомістю семасіолога, особливо семасіолога-«зіставника», оскільки об’єктивний зміст позалінгвістичної реальності у своїй більшості загальнолюдський та універсальний і тому має більш за все шансів стати своєрідним *tertium comparationis* для контрастивної семасіології” [Кузнецов 1987: 72].

Когнітивний та денотативний типи інформації, що містяться у структурі семантичного компонента значення, формують певну універсальну базу смислів, спільну для представників різних мовних угруповань. Універсальна база засвідчує існування єдиного обсягу смислів (комплексу семантичних ознак), який, як вважається, формує проміжний семантичний рівень між компонентами та лексичною одиницею [Джеймс 1989: 298]. У контексті міжмовного зіставлення лексичних одиниць такий рівень визнається посередником, що забезпечує дослідницьку процедуру контрастивного аналізу. “Часто висловлюється думка, що словниковий склад усіх природних мов (весь або його частина) може аналізуватися в термінах кінцевої множинності семантичних компонентів, які самі по собі незалежні від конкретної семантичної структури будь-якої мови” [Лайонз 1978: 498]. Однак, піддаючи сумніву здатність компонентів передавати «когнітивну реальність» саме «у термінах кінцевої множинності», Дж. Лайонз проголошує ідею «альтернативних варіантів», кожний з яких “дає можливість відрізнити будь-який член лексичної системи від будь-якого іншого члена тієї самої системи” [там само: 503]. Визнається, що семантичні компоненти даватимуть «правильну» інформацію лише в системі пропорційних рівностей, альтернативний набір яких і реалізує передумову «когнітивної істинності» самих компонентів.

Такий підхід акцентує увагу на комбінаторному характері семантичної структури в тому розумінні, що значення лексичної одиниці тлумачиться через набір смислів, об’єднання яких ізоморфне синтаксичним зв’язкам слів. На

думку У. Вейнрейха, семантичні структури як складних, так і простих висловлень можуть бути представлені, по суті, в одному й тому ж вигляді, а саме в термінах пучків (непорядкованих наборів) і конфігурацій (упорядкованих наборів) семантичних ознак. “Інакше кажучи, семантичні структури слів мають той самий загальний вигляд, що й семантичні структури речень” [Вейнрейх 1981: 90]. До речі, саме «комбінаторний», а не системний характер об’єднання семантичних ознак дає підстави заперечувати їх здатність виконувати роль *tertium comparationis*. Семантичні ознаки (семи) “жодним чином не можуть слугувати третьою системою — еталоном для порівняння, тому що вони не утворюють системи, це ті атоми, з яких по-різному комбінуються в різних мовах значення” [Кочерган 1997: 14].

Варто, однак, зазначити, що аналіз, який декларує комбінаторний тип значення, є пріоритетнішим, оскільки, допускаючи варіативність компонентів, дає змогу представити тлумачення в різних форматах. Саме таким принципом досить часто керується лексикографічна практика при оформленні словникової статті. Так, характеристика певного явища, якому дається тлумачення в межах одного значення, як правило, реалізується у вигляді декількох варіантів — семем⁸, які представляють кілька «точок зору» на зазначений феномен, пор.: *білий* — “який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний” [СУМ I: 181]; *biały* — “mający barwę przeciwstawną do czarnej, właściwą śniegowi, mleku itp.; bardzo jasny” [SJP]; *white* — “of the color of pure snow, of the margins of this page, etc.; reflecting nearly all the rays of sunlight or a similar light” [RHWUD]. Сумарно лексикографічний погляд на феномен білого кольору описується в межах уявної шкали: від побутового, типу «колір крейди», через асоціативне «протилежне чорному» до наукового «reflecting nearly all the rays of sunlight». Те, що вважається недоліком лексикографічної практики (зауваження стосовно того, що словники дають різні тлумачення одному й тому самому явищу), насправді слід сприймати як нормальний стан речей, який можна охарактеризувати як плюралістичний підхід до тлумачення. “Жодне тлумачення саме по собі з теоретичної точки зору не є привілейованим; більше того, у кінцевому підсумку лише всі разом вони дають повне пояснення значення” [Шатуновский 1996: 12]. У такому плані значення осмислюється як конструкт, що зображає явище як багатовимірний феномен, концептуалізований із перспективи різноманітних пізнавальних позицій — позицій різних мовних колективів. “Сам факт наявності в мові багатьох

---

⁸ Семема кваліфікується нами як пропозиціональна одиниця змісту значення слова, показником якої є лексема. Нагадаємо, що в концепції Московської семантичної школи *лексема* — це слово в одному з його значень [Мельчук 1995: 6].

предикатів для опису однієї узагальненої ситуації є наслідком закріплення в лексиконі різних стратегій опису ситуації, які забезпечують той або інший «маршрут її проходження» [Бергельсон, Кибрик 1981: 347].

Коли йдеться про відображення у тлумаченні певної пізнавальної позиції, насамперед мається на увазі та «гносеологічна» позиція, яку представники певного мовного колективу займають стосовно об'єкта пізнання. З одного боку, існує головна позиція, яка визначає об'єкт пізнання через необхідні для його ідентифікації ознаки, з іншого, — позиція допоміжна, яка засвідчує специфіку об'єкта, реалізовану в системі диференційних (уточнювальних) ознак. “У плані змісту будь-якого слова завжди існують головні, «кореневі» морфолого-семантичні одиниці (десигнатори) та другорядні одиниці, що модифікують (форматори). Десигнатор — це морфолого-семантична одиниця, яка слугує ядром морфолого-семантичного комплексу. Форматор — морфолого-семантична одиниця, пов'язана з додатковими поняттями, з уточненням класу предметів” [Городецкий 1973: 31]. Тлумачення, формат якого відображає такого типу бінарне відношення, безперечно, є гносеологічним за змістом, оскільки засвідчує цінність об'єкта в аспекті (двох) різних пізнавальних позицій. “Процеси інтеграції (узагальнення) і диференціації (конкретизації), притаманні людському мисленню, здійснюються між двома полюсами основних гносеологічних категорій — загального та окремого, загального та особливого, абстрактного та конкретного” [Уфимцева 2004: 31].

Зауважимо, що будь-яке відношення передбачає комбінацію семантичних компонентів, спосіб поєднання яких регламентує змістове наповнення значення слова. “Одиниці семантичної мови — це ті елементи («атоми»), із різних комбінацій яких складаються «молекули» — значення реальних слів природної мови” [Апресян 1966: 254]. Зокрема, в концепції М. Бірвіша комбінацію семантичних ознак забезпечують так звані реляційні компоненти, щодо яких семантичні ознаки є змінними. Позитивним моментом підходу є те, що такого типу змінні кваліфікуються не лише як показники властивостей об'єктів зовнішнього світу, а й як визначники прихованих умов правильного застосування лексичних одиниць [Бірвиш 1981: 184—185]. Отже, наголошується, що семантична ознака є елементом, який регламентує як змістову (знання світу дискурсу), так і формальну (знання мови) компетенцію носія мови.

Використання поняття «компетенція мовця» у трансформаційно-генеративній граматиці створює передумови перенесення дихотомії «змістове — формальне» в сферу сентенційної семантики, в якій протиставлення видових понять втілюється у форматі «глибинних і поверхневих структур». Глибинна структура розглядається як базисна абстрактна структура, яка визначає семантичну інтерпретацію речення; поверхнева структура кваліфікується як

фонетична інтерпретація речення, що пов'язана з фізичною формою реального висловлення. При цьому, вважається, що глибинна структура перетворюється у поверхневу за певними трансформаційними правилами, які “можуть відрізнитися від мови до мови” [Хомський 2005: 78]. Отже, трансформаційно-генеративна теорія декларує специфічність проміжного рівня кожної мови з огляду на процедуру (правила) переходу від глибинних до поверхневих структур. “Виявляючи міжмовні відмінності, що спостерігаються на всіх етапах сходження від глибинної до поверхневої структури, ми таким чином отримуємо систему виміру подібності між мовами; при цьому ступінь близькості мов знаходиться у прямій залежності від кількості та ієрархічного статусу загальних для них правил, які діють на проміжних рівнях” [Ди Пьетро 1989: 95].

1.3. Інтегрально-ситуативна модель значення

Об'єднуючись із концепціями лексичної семантики, ідеї, проголошені в межах теорії генеративної граматики, створюють передумову інтегрального опису мови (представники, послідовники та прибічники Московської семантичної школи, Петербурзької типологічної школи, Функціональної граматики), який передбачає моделювання феномену «володіння мовою» в аспекті узгодження словникової та граматичної інформації. Такого типу узгодження включає вимогу того, щоб “значення всіх змістових одиниць мови — слів, фразем, граем, конструкцій, просодичних елементів — були описані однією і тією ж семантичною мовою” [Апресян 1995б: 10—11].

Концепція «володіння мовою», яку пропагує теорія лексичної семантики, сформульована у вигляді обмежень щодо способу презентації значення (тлумачення) слова: а) тлумачення лексичної одиниці (чи то лексеми, чи то ідіоми) передбачає її семантичне розкладання — перефразування слова в термінах найпростіших смислових одиниць (базових слів, або сем)¹⁰; б) у

---

⁹ У новій редакції словник метамови включає: а) семантичні примітиви, або невизначувані поняття, — найпростіші слова-сенси, що не представляються через будь-які інші слова всередині конкретної мови. Такими є сенси ‘сприймати’, ‘відчувати’, ‘хотіти’ тощо; б) деякі сенси більш складні, ніж семантичні примітиви, — так звані проміжні слова-сенси, наприклад, ‘почати’, ‘перестати’, ‘продовжуватися’ тощо; в) деякі сенси більш прості, ніж семантичні примітиви, — пересічні (спільні) частини значень семантичних примітивів (семантичні кварки), напр., стативні дієслова *знати*, *хотіти*, *відчувати* мають спільну частину реалізації смислу ‘внутрішній стан людини’ [Апресян 2009: 14—16].

¹⁰ Експлікація значення (тлумачення) слова через найпростіші смислові одиниці підпорядкована низці вимог: у тлумаченнях не повинно бути тавтологічного кола, коли А тлумачиться через В, а В через А (вимога «нетавтологічності»); слово та його тлумачення повинні бути тотожні за змістом. Всі елементи тлумачення повинні бути необхідні та достатні (вимога «необхідності та достатності»); тлумачення має розкладатися на більші семантичні складники — як елементарні значення, так і слова розширеної семантичної мови (вимога «ступінчастості»); текст тлумачень не може бути

тлумаченні використовуються змінні для зазначення семантичних актантів (якщо смисл одиниці є функтором [$\approx$ предикатом] або містить функтори в собі); змінні відповідають незаповненим аргументним місцям усіх функторів, що входять до складу смислу лексичної одиниці; в) у тлумаченні відбиваються різні комунікативні статуси компонентів лексичної одиниці. Зокрема, у ньому експліцитно вказується, що саме належить до пресупозиції [Иорданская, Мельчук 2007: 30—31].

Зазначимо, що такий спосіб тлумачення лексичної одиниці орієнтований насамперед на визнання факту смислового та формального ізоморфізму одиниць лексичного та синтаксичного рівнів. У плані процедури узгодження словникової та граматичної інформації такий підхід розглядає лексичну одиницю як елемент, інтегрований у морфолого-синтаксичну структуру, яка у контексті певного висловлення покликана реалізувати змістовий потенціал лексеми (прототипно дієслова¹¹), пор.: *дивитися* — “спрямовувати погляд, прагнучи побачити кого-, що-небудь”: *Марта стояла якраз передо мною і дивилася кудись далеко, між дерева у садок, задумалась* [СУМ II: 270]; *patrzeć* — “kierować na co wzrok; rozglądać się, szukać czego wzrokiem”: *Patrzy pan na mnie przenikliwymi oczyma, widzi pan, czego ja w sobie nie widzę* [SJP]; *look* — “to direct your eyes in order to see”: *They looked at the children playing to see if they recognized anyone* [CIDE: 839].

Реалізація змісту лексеми у висловленні розглядається крізь призму співвідношення семантики (вимога опису всіх необхідних відмінностей на рівні значення) та синтаксису (вимога опису синтаксичних відмінностей на рівні необхідних для осмислення фрази узагальнень) [Van Valin, LaPolla 1997: 91].

Ключовим конструктором, здатним забезпечити інтегральний опис лексичного матеріалу в контексті зазначених вимог, визнається ситуаційна (сентенційна) форма — вираз, поза яким слова не мають смислу [Мельчук 1974 / 1999: 74]. Набуваючи вигляду предикатно-аргументної структури¹², така форма реалізує зміст

ідіоматичним, оскільки мова тлумачень і природна мова — не одне й те саме (вимога «неідіоматичності»); тлумачення повинно містити всі семантичні компоненти, з якими взаємодіють значення інших лексичних і граматичних одиниць висловлення (вимога «експліцитності») (див. [Апресян 1969: 421], [Апресян 1995б: 245], [Мельчук 1999: 111]).

¹¹ Варто зазначити, що інтегрально-ситуативна модель — це модель «дієслівноцентрична» у тому сенсі, що дієслово визнається домінантою ситуації [Холодович 1979], [Helbig 2006: 90].

¹² У лінгвістичній літературі термін «предикатно-аргументна структура» ототожнюють із поняттям предикатно-актантної рамки, вбачаючи різницю між ними у відмінності орієнтації позицій дослідників: синтаксичній для першої й семантичній для другої [Селіванова 2006: 491]. При цьому тотожність обох структур, як вважають, зумовлена фактом ізоморфізму актантів (глибинних відмінків) аргументам (семантичного синтаксису). “Вирази *аргумент* і *семантичний актант* є повними синонімами, але перебувають у доповнювальному розподілі” [Иорданская, Мельчук 2007: 51].

пропозиціонального судження¹³, в якому *предикат* є логічною функцією, визначеною у двох відношеннях: а) за власною семантикою; б) за предметною сферою припустимих у ній термів, або імен, а *аргумент* (ім'я) — одиницею Мови, що відповідає з боку Семантики відображенню окремого предмета, об'єкта або явища об'єктивного світу, з боку Синтаксису — суб'єкта або об'єкта висловлення, предметній сталій або змінній у пропозиціональній функції, місцю у предикаті, у структурній схемі речення [Степанов 1981: 352—354].

А. «Предикати за власною семантикою» визначають за їх інгерентними та аспектуальними властивостями. Інгерентними вважаються постійні властивості предикатів, що “відрізняють їх від інших типів предикатів” [Мустайоки 2006: 183]. Зокрема, в концепції Ю. С. Степанова такі властивості описуються в поняттях аристотелевих категорій: Сутність, Кількість, Якість, Відношення, Місце, Час, Положення, Стан, Дія та Страждання. Категорії визнаються універсальними рубриками таксономії предикатів, оскільки кожній із таких рубрик, як стверджується, можна знайти відповідну предикатну схему в багатьох мовах світу (як індоєвропейської, так і інших мовних сімей) [Степанов 1981: 149—162].

Однак використання подібної схеми предикатів викликає ряд зауважень, особливо в тій частині, яка стосується функціонального аспекту мови. Річ у тім, що «аристотелева схема» за умовчанням накладає ряд обмежень на функціональну спроможність предикатів, оскільки їх класифікація концептуально орієнтована на класичне визначення категорії — множинності, яка визначається загальними властивостями об'єктів. Дж. Лакофф зазначає, що такі категорії уявлялись у вигляді абстрактних вмістищ із речами або всередині, або поза категорією. “Вважалося, що речі належать до однієї й тієї самої категорії лише тоді, коли вони мають певні спільні ознаки. І ознаки, які у них були спільними, розглядалися як такі, що визначають цю категорію” [Лакофф 2004: 21].

Поза тим, численні дослідження мовного матеріалу показують, що категорії мають різний формат. Насамперед було встановлено, що категорії, втілені у формі предикатної лексики, залежно від умов вживання предиката мають тенденцію до перетину множин. Зокрема, предикати з вихідним значенням якості набувають значення стану, якщо сполучаються з виразами типу *весь (часовий період)*. Так, «статальне» значення предиката *бути зеленим* у реченні *Все літо трава була зеленою*, як вважають, виникає при сполученні з іменником, який позначає щось живе, зростаюче. Саме за такої умови колір найприродніше сприймається таким, що виникає в часі [Селиверстова 2004: 588].

---

¹³ Пор. твердження Н. Хомського про те, що кожне з абстрактних речень глибинної структури “може бути реалізоване у вигляді простого пропозиціонального судження” [Хомський 2005: 78].

Подібні висновки дійсно заслуговують на увагу, якщо визнати, що категорія кваліфікується не як вмістище, що охоплює самодостатні для її ідентифікації елементи, а як певна розмита множинність, яка допускає перетин з іншою категорією. Згодом було встановлено, що окрім категоріальних, інгерентні властивості предикатів орієнтуються на систему ознак, які специфікують предикат у його віднесеності до тієї чи іншої категорії.

Існує два типи ознак, які засвідчують інгерентні властивості предикатів в аспекті їх категоріальної віднесеності. Насамперед це так звані привативні ознаки — параметри, які характеризують предикати в термінах протиставлених відношень типу: контрольованість / неконтрольованість, граничність / неграничність, динамічність / статичність, фазовість / нефазовість тощо. В основі таких відношень лежить бінарний принцип опозиції, який декларує наявність якоїсь ознаки в одного предиката і відсутність цієї ознаки в іншого. Зокрема, відношення фазовість / нефазовість характеризує предикати типу *(X) — роздратований, (X) — голодний, (X) — у відчаї* тощо за ознакою протиставлення: предикати стану vs. предикати властивості (якості) [там само: 588]. Якщо такий предикат реалізує параметр «фазовість» — він належить до категорії Стану, пор.: *Дівчинка була захекана, бліда від хвилювання* [СУМ I: 201]; *Ze strachu był trupio blady* [USJP]; *You're looking pale — do you feel ill?* [CIDE: 1020]. У випадку, якщо у фокусі уваги — ознака «нефазовість», предикат несе інформацію про якість предмета, пор.: *Była blada jak papier, z podkreżonymi oczami i sinością dokoła ust* [SJP].

На відміну від привативних, корелятивні ознаки реєструють відмінність предикатів за одним атрибутом, а за іншими ознаками фіксують їх збіг. Класифікація, яка враховує такий принцип опозиції, є досить гнучкою і дає можливість тлумачити полікатегоріальну природу предикатів. Зокрема, у референційно-рольовій граматиці так звані «вендлерівські класи» (див. нижче) кваліфікуються за корелятивними ознаками [$\pm$ static «статичний»], [$\pm$ punctual «точковий»] та [$\pm$ telic «цільовий»]: Стан — [+ static], [- telic], [- punctual]; Діяльність — [- static], [- telic], [- punctual]; Виконання — [- static], [+ telic], [- punctual]; Досягнення — [- static], [+ telic], [+ punctual], див. [Van Valin, LaPolla 1997: 93]. З цієї перспективи предикати *see* (категорія Стан) та *look* (категорія Діяльність) фіксують розбіжність за ознакою [$\pm$ статичний] та збіг за ознаками [- цільовий¹⁴] та [- точковий], пор.: *I see her vs. I look at her*.

Таким чином, співвіднесеність привативних і корелятивних ознак у певних комбінаціях не лише відтворює категоріальну природу предиката, а й

---

¹⁴ Зауважимо, що ознака 'цільовий' у цьому випадку кодує інформацію про відсутність внутрішньої граничної межі стану справ, див. [Van Valin, LaPolla 1997: 93].

декларує потенційність його перетину з іншою категорією (власне на цій особливості базується феномен так званого «категоріального зсуву» [Падучева 2004б: 32—33]). Подібний підхід створює передумову «рівневої» класифікації предикатів, у якій умовно виділяються предикати «вертикального» / «горизонтального» [Селиверстова 2004: 586], «верхнього» / «нижнього» [Апресян 2006: 83] і т. ін. рівнів. Відмітною рисою таких класифікацій є те, що інгерентні властивості предиката осмислюються не в термінах власне категоріальних ознак (якості, кількості, відношення тощо), а з огляду на специфіку певної ситуації або стану справ¹⁵. За визначенням, предикати в цьому випадку “позначають факти: дії, діяльність, події, процеси, стан, відношення, властивості, кількість, локалізацію тощо” [Иорданская, Мельчук 2007: 50]. Отже, фокус уваги з «класифікації за категоріальним принципом» зміщується в бік «класифікації за ситуативним принципом».

Зокрема, З. Вендлер, акцентуючи увагу на часовому складнику ситуації (time schemata) [Vendler 1967: 102—103], класифікує предикати (дієслова) за ознакою темпоральності: стани (states) — незмінні в часі ситуації, діяльності (activities) — ситуації, які тривають у часі та не мають природної межі, дії з акцентом на результаті (achievements) — ситуації миттєвого переходу від одного стану справ до іншого, граничні дії (accomplishments) — ситуації, які тривають у часі та мають природну межу, докладніше див. [Кронгауз 2001: 238], [Падучева 2004б: 30]. Ознака темпоральності в цьому випадку кваліфікується як інгерентна (ситуативна) властивість предиката, що представляє певний фрагмент часового стану справ¹⁶.

Вияви часового стану справ можна спостерігати в так званих р о д а х дієслівної дії (Aktionsart) — семантичних модифікаціях дієслова, виражених суфіксально-префіксальними засобами див. [Зализняк, Шмелев 2000: 104], [Вихованець, Городенська 2004: 235], [Русанівський 2004: 555]. Рід дії кваліфікується як один із виявів поняттєвої категорії аспектуальності, яка вказує на характер протікання ситуації в часі¹⁷, почасти зумовлений

---

¹⁵ Порівняймо класифікації, в яких предикати угруповані за ознакою характеристизації ними певної ситуації (стану справ) у [Падучева 1985: 222], [Бульгіна, Шмелев 1997: 97], [Dik 1997: 107], [Болдырев 2009б: 53—122].

¹⁶ Поняття «часовий стан справ» у цьому випадку суміжне поняттю «часова модифікація», яке в термінології Н. Теліна відповідає за “цілісне уявлення про дію” [Телин 1985: 252].

¹⁷ Б. Комрі, посилаючись на визначення Й. Голта [Holt 1943: 6], характеризує аспект як “внутрішню темпоральну будову ситуації” [Comrie 1976: 3]. У праці [Безпояско та ін. 1993: 191] показником категорії аспектуальності визнається значення обмеженості, яке “виражає дію, що має внутрішню межу свого вияву”.

семантикою дієслова¹⁸. Дієслова в такому випадку класифікуються відповідно до того, як вони концептуалізують (вербалізують) часовий континуум. Якщо ж бути точнішим, відповідно до типу афіксації, який засвідчує часовий стан справ через певний рід дієслівної дії¹⁹.

Подібний підхід обстоюють представники референційно-рольової граматики у пункті співвіднесення певного типу *Aktionsart* із відповідним типом стану справ²⁰: Ситуація — Стан (State); Подія — Досягнення (Achievement); Процес — Виконання (Accomplishment); Дія — Діяльність (Activity) [Van Valin Jr., LaPolla 1997: 92]. Принциповою, однак, залишається позиція авторів щодо необхідності розмежування властивостей стану справ і властивостей дієслів та інших предикатів. “*Aktionsart* належить лише до властивостей мовних предикатів, але не до властивостей стану справ” [там само]. Така позиція засвідчує типологічно орієнтований підхід до аналізу мовної ситуації, оскільки визнає, що мови можуть по-різному кодувати одну й ту саму ситуацію (стан справ).

Ситуація в такому разі кваліфікується як результат осмислення певного фрагмента дійсності, “мовної концептуалізації реальності (якогось її фрагмента)” [Падучева 2004б: 155], як “уявлення про щось, що може існувати у світі дискурсу (*conception of something which can be the case in some world*)” [Dik 1997: 105]. Отже, «категоріально-ситуативний» підхід декларує зв'язок інгерентних властивостей предикатів із певним концептом ситуації (станом справ). У контексті функціонального синтаксису такий підхід акцентує увагу на комунікативному складникові, який перетворює ситуацію у стан справ. “Ситуація не може отримувати мовного вираження, поки «з неї не зроблено стану справ»” [Мустайоки 2006: 55]. З цієї перспективи «стан справ» можна порівняти з поняттям «конкретна ситуація». Вважається, що в контексті дискурсивних планів такого типу ситуація отримує свій профіль (стає станом

---

¹⁸ Неодноразово наголошувалося, що аспектуальна інформація в певному обсязі закладена в лексичному значенні дієслова [Пешковский 1956], [Wierzbicka 1967], [Мелиг 1985], [Вихованець 1988: 91], [Вихованець, Городенська 2004: 224], і виводиться “з деяких об'єктивних властивостей самих позначуваних цими дієсловами дій” [Маслов 1948: 316]. У концепції референційно-рольової граматики *Aktionsart* визнаються “інгерентними темпоральними властивостями дієслів” [Van Valin Jr., LaPolla 1997: 92]. Зауважимо, що *Aktionsart* у цьому випадку осмислюється у термінах вендлерівських типів дієслів.

¹⁹ Зокрема, для перцептивної лексики основними родами дієслівної дії є: інхоативний, пор.: *zazelenіти, zazielenіć się*; фінитивний, пор.: *відзвучати, przebrzmiеć*; семельфактивний, пор.: *блиснути, miгnąć*; делімітативний, пор.: *подзенькати*; пердуративний, пор.: *проскрипіти*; ітеративний, пор.: *попоцокати*; переривисто-пом'якшувальний, пор.: *поблискувати*.

²⁰ Згодом класифікація предикатів була розширена: до чотирьох базових класів (стану, досягнення, виконання та діяльності) були долучені їх каузативні версії та клас активних досягнень (active accomplishments) [Van Valin Jr., LaPolla 1997: 101].

справ) через проекцію на певну протоситуацію — когнітивне утворення, у якому предикатно-аргументна структура упорядкована за принципом відношення «фігура — фон» [Dikovsky, Smilga 2005: 102].

Дискурсивний складник формує аспектуальну²¹ властивість предиката. Така властивість кваліфікується як змінна характеристика, що засвідчує потенціал граматичної аспектуальності предиката (див. [Падучева 2004г: 6]). Потенціал аспектуальності в цьому випадку охоплює граматичну семантику виду, реалізація якої передбачає протиставлення синхронного і ретроспективного спостерігачів [Падучева 2004г: 6], [Князев 2007: 384], з огляду на певну «точку відліку» (point of reference) [Reichenbach 1947: 287], «видовий орієнтир», що фіксує позицію на часовій осі, “з якої ситуація і оцінюється стосовно виду” [Тимберлейк 1985: 266]. Реалізація такого потенціалу, особливо в контексті «конкретно-видового» значення, значною мірою залежить від взаємодії низки чинників: значення граматичної категорії, лексичного контексту, будови граматичної конструкції тощо, див. [Падучева 1996: 11], [Зализняк, Шмелев 2000: 18]. Так, предикат *червоніти* за значенням “ставати рум’яним; робитися червоним від припливу крові до шкіри” [СУМ XI: 297] у контексті неактуального вияву емоційного стану реалізує ітеративне значення дієслова недоконаного виду, пор.: *Він щоразу червонів, коли зустрічав її*. Якщо ж стан справ передбачає момент спостереження вияву емоційного стану, семантика недоконаного виду колоратива реалізує актуально-тривале значення, пор.: *Його обличчя поволі червоніло від люті*. Можна зауважити, що реалізація аспектуальних властивостей предиката значною мірою залежить від ширшого контексту, який, окрім предикатних смислів, ураховує смисли імен (термів).

Б. «Предикати за предметною сферою допустимих у логічній функції імен». Такого типу предикати визначають за властивістю задавати семантичну функцію аргументу в ролі певного учасника. Застосовуючи астрономічну метафору, такого учасника можна порівняти з космічним сателітом, який займає визначену позицію на предикатно-стаціонарній орбіті. Варто зазначити, що кількість і властивості таких «сателітів», а також інвентар їх семантичних функцій (ролей) обмежені й регулюються чинником словникової і граматичної інформації, закладеної в семантиці мовної одиниці. Словникова інформація охоплює лексичну базу даних, а граматична — власне граматику та граматику

---

²¹ Поняття «аспектуальність» розглядаємо як комплексний феномен, що охоплює словозмінні (видові) та словотвірні (співвіднесені з певним родом дієслівної дії) аспектуальні протиставлення, реалізовані групою як «кількісно-лінійних», так і «акціональних» граматичних значень (див. [Плунгян 2003: 293]).

лексики — лексичну базу знань, яка містить лексичні правила, що дозволяють отримувати з одних значень інші [Падучева 2004б: 17].

В аспекті інтегрального підходу до семантики мовних одиниць обидва типи інформації розподіляються між значеннями різних семантичних вимірів²²: а) рольового, який відображає рольові характеристики партиципantів ситуації, що описується; б) дискурсивного (= комунікативного), який відбиває спосіб оптимального «упакування» інформації, що передається з урахуванням активованих знань адресату; в) онтологічного, який класифікує сутнісні властивості референтів; г) дейктичного, який співвідносить партиципantів події зі ступенем їх близькості до мовленнєвого акту; ґ) референційного, який сприяє правильному ототожненню у полі зору адресата референтів, що позначаються іменними групами [Кибрик 2005: 110].

Задаючи номенклатуру параметрів значення мовної одиниці, такого типу виміри кодують інформацію про учасника як обов'язкового актанта мовної ситуації. Елемент ситуації, який задається лексемою, є її обов'язковим учасником²³ за такої умови: якщо видалити елемент із ситуації, то залишок або не може бути позначений лексемою, або перестає бути ситуацією [Иорданская, Мельчук 2007: 54]. Орієнтуючись на вимогу «необхідності та достатності», зазначений підхід ураховує не лише кількісний склад актантів, а й кількість місць (актантних позицій), які вони займають. “Слово має стільки валентностей, скільки учасників ситуації необхідно згадати, щоб тлумачити його вичерпним та не надмірним чином” [Богуславский 1996: 23]. Зокрема, лексичне значення перцептивного дієслова *бачити* — “сприймати очима, спостерігати” [СУМ I: 114], яке характеризує ситуацію «сприйняття», пор.: *Я бачу сірі будинки*, передбачає три обов'язкові актанти²⁴, два з яких — змінні учасники: *Я* (суб'єкт сприйняття) і *сірі будинки* (перцептивний об'єкт²⁵) та один постійний учасник: *очі* — актант, інкорпорований у семантику перцептива²⁶. Пор. англійське *She eyed the other passengers warily* [CIDE: 488], де

---

²² Такі виміри були імпліцитно сформульовані у вигляді переліку властивостей так званих базисних підметів (б-підметів), див. [Кинэн 1982: 246—262].

²³ На думку О. В. Падучевої, “тлумачення розмежує учасників не з погляду їх обов'язковості, а з погляду виділеності: учасник в и д і л е н и й, якщо тлумачення не може бути укладене без його згадування. Тобто тлумачення виділяє з числа обов'язкових певних учасників ситуації, важливих для смислу, і лише їм приписує змінну” [Падучева 1998а: 89].

²⁴ Обов'язкові учасники ситуації діляться на дві категорії: постійні учасники — сутності, які «зафіксовані» або повністю визначені смислом лексеми і змінні учасники — сутності, для яких смисл лексеми визначає лише їх семантичний клас [Иорданская, Мельчук 2007: 57].

²⁵ Про поняття «перцептивний об'єкт» див. у 2.3.1.

²⁶ Порівняймо актантну структуру перцептива *видеть* за значенням “воспринимать глазами”: *A1 видит A2* ‘Существо A1 воспринимает глазами A2 объект или ситуацию A2’ [Апресян 2009: 476].

інкорпорований актант²⁷ виражений як кореневий елемент дієслова-присудка²⁸. Якщо видалити учасника «перцептивний об'єкт», то ситуація «сприйняття» змінюється або на ситуацію «відновлення перцептивного контакту», пор.: *Я бачу!* ('Я знову бачу'), або «іронічної оцінки», пор.: *Я бачу!* ('Я бачу, як ти до мене ставишся'). Вилучення інкорпорованого актанта приведе до реномінації ситуації знаком із ширшим екстенсіоналом значення, наприклад, перцептивом *сприймати* — “відобразити у своїй свідомості предмети та явища об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття” [СУМ ІХ: 597].

Варто зазначити, що інкорпорований актант виконує роль учасника-специфікатора ситуації, оскільки саме його роль вивершує концепт ситуації, уточнює сценарій її перебігу, акцентуючи увагу на тих фрагментах, які засвідчують її унікальність на фоні узагальненого стану справ. Дійсно, той факт, що перцептив *важкий* має лише одну змінну *X*, загалом не означає, що будь-яка ситуація, яку описує вираз *важкий X*, буде осмислюватися однаково. Змінна лише задає загальний контур концепту ситуації, декларуючи скоріше «необхідність», ніж «достатність» ролі учасника, який її представляє. Натомість вивершення ситуації визначає інкорпорований актант, семантична роль якого реалізує певний диференційний смисл у змісті концепту. Зокрема, наголошується, що вираз *важкий X* матиме різні інтерпретації залежно від того, який аспект важкості потрапляє у фокус уваги: параметричний чи антропоцентричний. У параметричному сенсі ‘велика вага’ означає ‘більш звичайного, середнього’, тобто «більше норми для визначеного класу об'єктів», причому норма для різних видів об'єктів різна. В антропоцентричному сенсі ‘велика вага’ — це ‘велика для людини’ [Кустова 2004: 283]. Зазначимо, що показником «аспекту важкості» в цьому випадку, власне, і є інкорпорований актант, пор.: *важкий* — “який має вагу, більшу, ніж звичайно мають подібні предмети”: *І закрапав краплинами важкими дощ* [СУМ І: 277]; *ciężki* — “mający duży ciężar, dużo wazący, dający się z trudem podnieść”: *Ciężki bagaż, kamień, rakunek, plecak* [USJP]; *heavy* — “of great weight; weighty, ponderous”: *1 atom of oxygen will be eight times heavier than 1 atom of hydrogen* [OED] — параметричний аспект; *важкий* — “який викликає відчуття тягаря в шлунку (про їжу)”: *Вдома я повинен берегтися втомлюватись, їсти щось важке* [СУМ

---

²⁷ Про поняття «інкорпорований актант» див. [Падучева 2004б: 57]. У [Jackendoff 1992: 45] такого типу актанти називаються «імпліцитними» (implicit arguments), а в [Pustejovsky 1998: 68] — «тіньовими» (shadow arguments).

²⁸ Якщо бути послідовним, то такий учасник виокремлюється як елемент транскатегоріальної метонімічної моделі ІНСТРУМЕНТ / ОРГАН СПРИЙНЯТТЯ vs. СПРИЙНЯТТЯ, див. [Radden, Kövecses 1999: 38]. Про транскатегоріальну метонімію див. також [Лингвистика конструкцій 2010: 423—424].

I: 278]; *ciężki* — “sprawiający wrażenie dużo wężącego, ociężałego”: *Cieężkie powietrze* [USJP]; *heavy* — “that weighs or presses hardly or sorely on the senses or feelings”: *The poppy has a heavy smell* [OED] — антропоцентричний аспект.

У полеміці про статус актанта окреме місце відводиться проблемі «необов’язкових учасників». Така категорія учасників виокремлюється в аспекті протиставлення членів речення, які, у контексті присудка — домінанти, вираженої фінітним дієсловом [Холодович 1979], — утворюють опозицію: «підмет / додаток vs. обставина». На семантичному рівні така опозиція маркована протиставленням актант (учасники Суб’єкт / Об’єкт) vs. не-актант (Сирконстант)²⁹.

Сирконстант визнається необов’язковим учасником ситуації на тій підставі, що для нього не передбачено місця (валентності) у семантиці предиката. “Одиниця, яка заповнює активну синтаксичну валентність L, що не відповідає жодній семантичній валентності L, називається **сирконстантом L**” [Тестелец 2001: 166]. Отже, проголошується «несловниковий» і, відповідно, граматичний статус сирконстанта. Так, аналіз адвербіалів на позначення затрат фізичних зусиль *легко, насилу, ледве, без великих зусиль* у реченнях типу: *Я без великих зусиль / ледве підняв цю велику валізу* показав, що сполучуваність адвербіалів із предикатними лексемами зумовлена “граматичними особливостями окремих форм, які входять у парадигму певної дієслівної лексики” [Храковский 1998: 147]. Зокрема, до таких особливостей належать зміни часової перспективи (минулий → майбутній), пор.: *Я без великих зусиль / ?ледве підніму цю велику валізу* та модальної перспективи (індикатив → імператив), пор.: *Підними #без великих зусиль / #ледве цю валізу*.

Однак кваліфікація сирконстанта через винятково граматичні критерії викликає ряд застережень. Так, аналіз семантичної сфери дії³⁰ адвербіалів показав, що існують, принаймні, дві групи сирконстантів, які по-різному описують параметри мовної ситуації (див. [Филипенко 1998: 121—126]). Сирконстанти першої групи характеризують різні за змістом фрагменти ситуації, і на цій підставі не визнаються її семантичними учасниками. Такого типу сирконстанти передаються адвербіалами з так званою п л а в а ю ч о ю

---

²⁹ Насправді, протиставлення актантів і сирконстантів, з огляду на дифузний характер їх співвідношення, визнається до певної міри умовним. “Чіткої демаркаційної лінії між актантами та сирконстантами провести, очевидно, не можна. Можна думати, що реально існує шкала, на одному полюсі якої розташовуються стовідсоткові актанти, а на іншому полюсі — стовідсоткові сирконстанти. Щодо проміжку між полюсами, то він зайнятий елементами, які пов’язані за допомогою предикатної лексики смисловим зв’язком різного ступеня жорсткості” [Храковский 1998: 143]. Докладніше, див. [Плунгян, Рахилина 1990: 201—210].

³⁰ Сфера дії лексики — це фрагмент синтаксичної структури, смисл складників (слів, конструкцій, інтонаційних засобів) якої заповнює семантичну валентність лексики [Богуславский 1996: 44].

сферою дії. Наприклад, сфера дії адverbіала *легковажно* стосовно предиката Р демонструє достатньо широку гаму інтерпретацій, що зумовлено здатністю адverbіала сполучуватися практично з будь-яким предикатом, пор.: *легковажно відповів (подзвонив, пообіцяв тощо)*. Сирконстанти другої групи, навпаки, тісно пов'язані з цілком визначеним семантичним компонентом у структурі ситуації і, відповідно, кваліфікуються через адverbіали з ф і к с о в а н о ю сферою дії³¹. Так, у контексті субперцептивно орієнтованої номінації *Я чую голоси чітко* адverbіал *чітко* демонструє усі ознаки учасника ситуації, оскільки, подібно до актанта, він заповнює семантичну змінну предиката *чути* — “сприймати за допомогою органів слуху будь-які звуки” [СУМ XI: 385]. У цьому випадку сирконстант реалізує параметр (= змінну) за смислом ‘який легко сприймається на слух (про звук)’ [там само: 343].

Виведення у фокус уваги компонента ‘сприймати’ обґрунтовує і рематична позиція адverbіала. Згідно з положенням [Богуславский 1998: 17], “рематичний компонент речення «втягується» у сферу дії предиката, вираженого внутрішньослівно”, пор.: семантичну декомпозицію речення *Я чую голоси чітко*: а) ‘звучать голоси’; б) ‘я чую [сприймаю] (їх) чітко’³². Такого типу сирконстант можна співвіднести зі специфікатором³³ способу дії [Мустайоки 2006: 342], який засвідчує реалізацію стану справ «звукова субперцепція». Зауважимо, що зазначений стан справ кодує інформацію не про зовнішній стимул, а про внутрішню (аудіальну) реакцію суб’єкта перцептивно-інформаційного стану на цей стимул. Порівняймо з цього приводу номінацію *Я чую за стіною чіткі голоси*, де «актант із зануренням»³⁴ реалізує семантичну роль на основі смислового компонента ‘виразний звуковий стимул’. З цієї

---

³¹ Сирконстанти з фіксованою сферою дії можна співвіднести із семантично факультативними валентностями — актантними позиціями, які засвідчують змінний характер складу учасників ситуації, див. [Кобозева 2004: 144]. Для розмежування аспектів статусу учасника — сирконстант vs. факультативний учасник — пропонується два рішення: 1) розглядати вираз Х як обставину (= сирконстант), фразеологічно зв’язану лексемою L, і описувати її як значення певної лексичної функції; 2) розширити поняття учасника ситуації, припустивши існування факультативних учасників, яким відповідають факультативні семантичні позиції; тоді Х можна розглядати як факультативний семантичний актант лексеми L, яка заповнює факультативну семантичну позицію в її тлумаченні [Иорданская, Мельчук 2007: 72].

³² Якщо ж адverbіал знаходиться у нерематичній позиції (при фразовому наголосі на рематичному елементі), то у фокус уваги потрапляє компонент ‘ідентифікація стимулу’, пор.: *Я чітко чую голо\си*: а) ‘я чую звуки’; б) ‘я чітко чую [сприймаючи, ідентифікую], що ці звуки — голоси’: *чую голоси, а не (плач, стогін, сміх тощо)*. Пор. параметри *тематичного* та *рематичного виділення* (див. нижче).

³³ Специфікатор — це “додатковий семантичний елемент, який характеризує актант або предикат семантичної структури або стан справ загалом” [Мустайоки 2006: 153].

³⁴ «Актант із зануренням» — це учасник, який у спосіб атрибутивних відношень виражає інформацію про характеристику об’єкта, представлена як стан справ з абстрактним, неактуальним часовим планом [Мустайоки 2006: 173—174].

перспективи протиставлення актант vs. не-актант (сирконстант) зводиться до розподілу «повноважень» учасників ситуації «звукова субперцепція» між семантичними ролями Перцепієнта та Перцепту³⁵. Перцепієнт є учасником перцептивної ситуації, якому відповідає компонент ‘суб’єкт перцептивно-інформаційного стану’. Перцепт — це учасник перцептивної ситуації, якому відповідає компонент ‘об’єкт, який викликає або змінює перцептивно-інформаційний стан Перцепієнта’ (див. [Du Bois 2003: 23]). Перцептивна ситуація — це ситуація, яка відображає певний аспект перцептивно-інформаційного стану людини (обґрунтування аспектів див. у 2.5).

Якщо сфера дії сирконстанта розповсюджується на семантичну роль Перцепієнта, то у семантиці предиката заповнюється та змінна, яка відповідає за сенсорно-перцептивну здатність суб’єкта сприйняття. У випадку, якщо синтаксична позиція Перцепієнта виводиться у позицію «за кадром», пор.: *Голоси чітко звучали*, сфера дії адвербіала переорієнтовується на учасника Перцепт, актуалізуючи в семантиці предиката змінну, яка містить смисл ‘виразний (про звук)’, див. [СУМ XI: 343].

Таким чином, формуючи другий ешелон учасників ситуації, позначеної предикатом, сирконстанти розширюють концепт ситуації до обсягу реального висловлення. Однак розширення такого типу, як можна помітити з попередніх прикладів, передбачене семантикою предиката через реалізацію його потенційних валентностей³⁶. Такі валентності являють собою сирконстантні позиції, заповнення яких регламентує процедура так званого тематичного виділення — приписування учаснику статусу теми [Падучева 2004б: 95].

Тематичне виділення задає пріоритетний комунікативний ранг учасника ситуації, реалізація якого зумовлена не стільки чинником лінійно-інтонаційної структури³⁷, скільки прагматичними міркуваннями мовця. “Комунікативний ранг характеризує учасника з прагматичного погляду — відносно фокуса уваги мовця. Суб’єкт і (прямий) Об’єкт — це учасники, що входять у Центр; інші учасники належать до Периферії; учасник, який синтаксично не виражений при

---

³⁵ Терміни «перцепт» та «перцепієнт» — це транслітерації слів англ. *percept* (від лат. *perceptum* — об’єкт сприйняття) та англ. *perceptient* (від лат. *perceptientis* — той, що сприймає).

³⁶ На тлі обов’язкових актантних позицій такі валентності кваліфікуються як о б л і г а т о р н і. “Якщо поняття обов’язкових і факультативних валентностей покликане <...> моделювати сполучуваність мовної одиниці, то поняття облігаторної валентності задає комунікативні умови її вживання. Воно дозволяє відобразити компоненти ситуації, знання яких комунікантами необхідне для коректного вживання та розуміння цієї мовної одиниці. Так, лексема *школяр*, можливо, має семантичну валентність «де навчається?» (пор. *учень*), але ця валентність не може бути реалізована синтаксично і не є облігаторною валентністю (*#школяр 57-ї школи*)” [Шмелев 1998: 168—169].

³⁷ Лінійно-інтонаційна структура — це властивість речення, яка враховує порядок слів та інтонацію в їх взаємодії [Падучева 1985а: 108].

дієслові, має ранг Нуль, тобто перебуває, так би мовити, за межами Периферії” [Падучева 1998а: 93—94].

Комунікативний ранг учасника впливає із синтаксичної позиції його експонента, однак сама позиція «за умовчанням» прописана в семантиці того дієслова, валентності якого займають актанти. Отже, можна говорити про потенційно закладений комунікативний статус учасника ситуації, який регламентує його рангову характеристику у висловленні.

Розподіл синтаксичних позицій і комунікативних рангів учасників особливо чітко можна простежити в парах конверсивних дієслів типу *нюхати* — *пахнути*: *Я нюхаю квітку* vs. *Квітка гарно пахне*. Акціональний компонент, який входить у семантику дієслова *нюхати* — “вдихати через ніс якийсь запах” [СУМ V: 458], виносить Перцепієнта у синтаксичну позицію підмета, оскільки він є ініціатором перцепції. У такому випадку перцептив *запах* реалізує компонент значення ‘те, що сприймається органами нюху’ (див. [СУМ III: 247]). Натомість конверсив *пахнути* — “видавати, виділяти який-небудь запах” [СУМ VI: 100—101] «тематизує» учасника на основі смислового компонента ‘властивість предметів, речовин діяти на органи нюху’ (див. [СУМ III: 247]). Отже, комунікативний ранг учасників конверсивних перцептивів *нюхати* — *пахнути* зумовлений чинником семантики предиката на основі смислового компонента протиставлення: динамічна перцепція vs. інертна перцепція.

Можна зауважити, що з’ясування комунікативного рангу у термінах протиставлення предикатів залишає без відповіді питання про комунікативний ранг Перцепієнта, який ідентифікує ситуацію «перцепція» (див. вище визначення «обов’язковий учасник») вже у позиції «за кадром» (він є синтаксично невиражений). Вибір синтаксичної позиції (комунікативного рангу) учасника у такому випадку регламентує р е м а т и ч н е в и д і л е н н я — феномен, який передбачає зміну логічних акцентів у термінах протиставлення асерція vs. пресупозиція [Апресян 1995а: 257]. Приміром, високий комунікативний ранг Перцепієнта в реченні *She smells a flower* зумовлений тим, що компонент ‘X perceives the odour of (something) by the sense of smell’ [PED: 840] має асертивний статус відносно пресупозитивного компонента ‘Y has a specified smell’, пор.: *flower* — “the part of a plant which is often brightly coloured with a pleasant smell” [CIDE: 538]. Пресупозиція не виводить учасника *flower* у ранг Нуль, оскільки вона уточнює одоративну ознаку, але не відмінляє її повністю (навіть чи є квіти як біологічні організми без будь-якого запаху). Виведення Перцепієнта у позицію «за кадром» у реченні *The flower smells good* зумовлений тим, що при асерції ‘Y has a specified smell’ пресупозиція ‘X perceives something by the sense of smell’ повністю виводить Перцепієнта за межі синтаксичної структури, оскільки семантична

роль такого учасника передбачає ідентифікацію конкретного запаху, але не запаху взагалі.

В аспекті референційного виміру актанти кваліфікуються за параметром денотативного статусу. Такий статус визначає учасника ситуації за типом референції, яка засвідчує характер (предметної або ознакової) віднесеності імені цього учасника до об'єкта світу дискурсу. Предметний характер віднесеності засвідчує субстантивне (термове) вживання іменних груп у конкретно-референтній або нереферентній іпостасі. Ознакова природа віднесеності передбачає предикатне вживання іменної групи, яка як загальне ім'я виводить у фокус уваги не об'єкт сам по собі, а властивість, приписану цьому об'єкту [Падучева 1985а: 84]³⁸.

Предметна та ознакова віднесеність імені кваліфікується в термінах протиставлення атрибутивних і референтних вживань означених дескрипцій³⁹. «Мовець, який використовує означену дескрипцію (у складі твердження) а т р и б у т и в н о, стверджує щось стосовно того об'єкта (або особи), який задовольняє цю дескрипцію (is the so-and-so). З іншого боку, мовець, який використовує означену дескрипцію (у складі твердження) р е ф е р е н т н о, використовує її для того, щоб дати можливість слухачам виділити особу або предмет, про який йдеться, а потім повідомити щось про цю особу або предмет» [Доннелан 1982: 139]. Атрибутивно, зокрема, вживаються перцептивні дескрипції у висловленнях типу: *Зелений колір — заспокійливий, Тривала спека — нестерпна, Надмірний звук — дратівливий*. З властивості 'який має об'єктивний (психологічний) параметр (про перцепт)' впливає (entails) властивість 'який має постійні відчуття стосовно об'єктивного параметра перцепту (про суб'єкта перцептивно-інформаційного стану)'. Такого типу дескрипції кваліфікуються як ж о р с т к і д е с и г н а т о р и [Крипке 1982: 351], оскільки фіксують віднесеність із певною параметричною (структурною) константою перцепту (див. «психологічний ракурс» у 2.5), яка зумовлює відповідну реакцію суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Натомість референтні дескрипції типу: *Зелений колір стін — заспокійливий, Цьогорічна спека — нестерпна, Надмірний звук вашого радіо — дратівливий* містять твердження про конкретний феномен, який кваліфікується як актуальна

---

³⁸ З цього приводу варто згадати суб'єктивно-оцінні номінації типу *справжній художник, хороший оратор, досить миловида дівчина* тощо. Такого типу іменні групи, на думку А. Вежбицької, узагалі не можуть виконувати функцію аргументу, оскільки істотна частина таких слів вказує не на позначувану особу, а на відношення між цією особою та мовцем, а точніше, — на ставлення мовця до тієї особи, про яку йдеться [Вежбицкая 1982: 244].

³⁹ Означена дескрипція — це сполучення типу «the so-and-so», змістовою характеристикою якого є імплікація одиничності [Рассел 1982: 50].

ознака сприйняття. Означена дескрипція при референтному вживанні “дає адресату інструкцію для виділення з поля, доступного його сприйняттю або знанню, особи або предмета, про який повідомляється” [Арутюнова 1977а: 196].

Як можна помітити, «атрибутивна» та «референтна» іменні групи засвідчують свій денотативний статус у позиції підмета. У функції інших членів речення, наприклад прямого додатка, іменна група може реалізувати свій денотативний статус у термінах протиставлень: «конкретність vs. неконкретність», «одинична подія vs. клас подій». Такого типу протиставлення стосуються неозначених дескрипцій “у контексті заперечення, модальних та деяких інших дієслів” [Кронгауз 2001: 324]. Зокрема, протиставлення «одинична подія vs. клас подій» відмічено у [Вежбицкая 1982: 254], пор.: *Smakuje mi to ciastko* (одинична подія) та *Lubię takie ciastka* (клас подій).

В аспекті онтологічного виміру учасники ситуації кваліфікуються за параметром т а к с о н о м і ч н о г о к л а с у — семантичної характеристики імені, яка описує категоріальний (онтологічний⁴⁰) тип учасника позначуваної предикатом ситуації [Падучева 2002: 87]. Звичайно така характеристика приписується імені при неметафоричному вживанні предиката. Так, учасники предметних перцептивів типу *галас*, *гамір*, *гул* тощо при дієсловах тематичного класу звуку реалізують характеристики таксономічного класу ПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБ’ЄКТ, пор.: *Гул лунав звідусіль*. Однак у контексті каузативного предиката фізичної руйнації учасник змінює орієнтацію на таксономічний клас ДЕСТРУКТОР, пор.: *Гул розколював мою голову навпіл*. Отже, зміна таксономічного класу кваліфікується як зміщення фокуса уваги в межах інгерентних (категоріальних) властивостей учасника ситуації. При цьому наголошується, що “йдеться не лише про властивості, постійно пов’язані з тією чи іншою лексемою або позамовним референтом, а й про властивості актантів, які залежать від **інтерпретації мовця**” [Мустайоки 2006: 159]. В аспекті критерію «інтерпретація мовця» виокремлюються чотири категорії актантів: учасники, які контролюють свої дії, відчувають, висловлюють різні почуття (категорія I; прототипний випадок «людина»), актанти предметні (категорія II; «стіл»), речові (категорія III; «вода»), абстрактні (категорія IV; «думка») [там само]. Зазначені категорії актантів засвідчують “результат абстракції ототожнення щодо множинності лексичних партиципantів” [Крылов 2004: 239], що в аспекті рольового виміру кваліфікується як реалізація параметра семантичної ролі учасника. Семантичні ролі суть примітиви, які “категоризують способи включення учасників події в описувану пропозицією типову ситуацію” [Кибрик 2005: 142].

---

⁴⁰ Пор. поняття «онтологічна категорія» в [Лакофф, Джонсон 2004: 49]).

У концепції «відмінкової граматики» [Филлмор 1968 / 1981a] семантична роль (= відмінкове відношення) приписується учаснику на підставі допустимості (+) або недопустимості (–) ознаки, яка ідентифікує його відмінкове відношення. Так, якщо учасник претендує на статус Агентива (семантична роль Агенс) або Датива (семантична роль Експерієнцер), він повинен містити ознаку [+ жива істота]. Відповідно семантична роль Експерієнцер вимагає ознаки [+ особа, яка зазнає (відчуває, переживає, визнає) чогось], пор.: Експерієнцер — “той, чий умонастрій або розумові процеси зазнають впливу” [Чейф 1975 / 2003: 168]. Те, що відмінкове відношення кваліфікується у термінах семантичних ознак, дає підстави розглядати характер семантичної ролі як інгерентну властивість учасника, принаймні незалежну від семантики предиката. Справді, один із постулатів відмінкової граматики «у першому читанні» декларує зумовленість класифікації предикатів саме типом відмінкового відношення. “Дієслова поділяються на класи залежно від тих відмінкових оточень, в яких вони можуть виступати, а семантична характеристика дієслів співвідносить їх або зі специфічними відмінковими елементами в оточенні дієслова, або з елементами з визначеними ознаками (типу жива істота), які вводяться як обов’язковий супровід конкретних відмінків” [Филлмор 1981a: 417].

У. Чейф, продовжуючи дискусію щодо статусу відмінкового відношення усередині відмінкової рамки (зокрема, позиції семантичної ролі Експерієнцера стосовно експерієнціального дієслова), визнає, що обидва блоки “становлять семантичний елемент, але такий, який має подвійну релевантність”: предикат (дієслово) диктує присутність відмінкового відношення, а відмінкове відношення “обмежує вибір лексичної одиниці всередині цього дієслова”. При цьому, однак, зазначається, що центральна роль у відмінковій рамці все ж відводиться дієслову, внутрішня характеристика якого диктує зміст всього речення. Отже, визнається, що семантична роль актанта зумовлена характером предиката, який ідентифікує ім’я учасника відповідно до супроводу, якого цей предикат вимагає [Чейф 2003: 189—191].

У «другому читанні» відмінкової граматики, згідно з проголошеним принципом: *значення зумовлюються ситуаціями* (meanings are relativized to scenes) [Филлмор 1981b: 497], відмінкові відношення кваліфікуються як елементи певної ситуації, які в іпостасі заданої перспективи (див. нижче) реалізують конкретну точку зору на подію [там само: 517—518].

Втілення зазначеного принципу представниками функціональної лінгвістики засвідчує ситуативну зумовленість характеру семантичної ролі⁴¹. Така роль кваліфікується як функція від певного стану справ (ситуації, події, процесу або дії), з яким співвідноситься учасник [Van Valin, LaPolla 1997: 90]. При цьому не заперечується той факт, що тип стану справ може бути частково виведений (derived) із семантичної функції, приписаної валентній позиції першого аргументу предикатної рамки. “Тип стану справ є, таким чином, композиційною функцією від семантичних властивостей як предиката, так і його термів” [Dik 1997: 106]. Зокрема, ситуація Дія у предикатно-аргументній структурі представлена учасником із семантичною роллю Агенс, пор.: *Sестра підсидює білизну*, ситуація Вияв — учасником Ефектор⁴², пор.: *Stońce rozgrzewa powietrze*, а семантична роль Перцепієнт, як правило, співвідноситься із ситуацією Стан, пор.: *I see a bird through the window* і т. ін. Зазначений підхід орієнтується на так званий принцип «роздільності актантів». У контексті міжмовних досліджень такий принцип засвідчує зумовленість семантичної ролі учасника ситуації певним класом предиката. “При зіставленні різносистемних мов семантичні актанти двоактантних дієслів різних класів повинні трактуватися окремо (тобто, наприклад, суб’єкт дієслів фізичної дії, дієслів відчуття, дієслів руху — все це різні типи партиципantів)” [Яхонтов 1978: 107].

Повноцінне втілення принципу «роздільності актантів» можна спостерігати в концепції «динамічного лексикону» [Pustejovsky 1998]⁴³, де семантична роль кваліфікується в термінах компонентів тлумачення предиката (дієслова). “Роль учасника впливає з тлумачення, приписаного дієслову. У простому випадку роль просто описується компонентом або набором компонентів тлумачення. Конкретні ролі, такі, як Агенс, Причина, Місце, Початкова Точка, Кінцева Точка, Інструмент, Засіб, Адресат, мають у

---

⁴¹ Якщо в концепції «відмінкової граматики» семантичні ролі розглядаються як найпростіші вихідні концепти, то представники референційно-рольової граматики наголошують на похідності такого типу ролей. “Це означає, що вони розглядаються як результат дедуктивного умовиводу, що включає чотири чинники: семантику предиката (зокрема, чи є він станом, дією, положенням тощо), внутрішній лексичний зміст іменного аргументу, вибір перспективи (Актора або Страдника) та морфолого-синтаксичний статус аргументів” [Ван Валін, Фоли 1982: 387].

⁴² Відповідно до концепції референційно-рольової граматики, Ефектор — це учасник дії, не наділений ознаками сили волі (volition) та контролю [Van Valin & LaPolla 1997: 118; Van Valin 2005: 56].

⁴³ В концепції «динамічного лексикону» зміст мовної одиниці упорядкований у вигляді так званої кваліа-структури (qualia structure). Кваліа-структура специфікує значення слова у межах чотирьох аспектів: конститутивного (відношення між об’єктом та його складниками); формального (виокремлення об’єкта на тлі більшого об’єкта); цільового (цільове і функціональне призначення об’єкта) та агентивного (чинники, які засвідчують походження або «породження» об’єкта) [Pustejovsky 1998: 76].

тлумаченні відповідний компонент або сукупність компонентів⁴⁴. Так, Агенс — це такий учасник X, якому відповідає компонент ‘X діяв (з Метою)’. Інструмент — це учасник Z, такий що Z впливав на Y, причому існував Агенс, який привів Z у дію для досягнення своєї мети (тобто в и к о р и с т а в Z). В обґрунтування ролі Засіб входить компонент ‘Z був витрачений у ході діяльності або почав перебувати у зв’язаному стані’. Учасник Причина (він же Каузатор) — це подія / стан X, якому відповідає компонент ‘X викликав / впливає на Y’. Учасник Z є Адресатом, якщо в тлумаченні дієслова є компонент ‘X каузує Z знати / мати щось’. Z — Бенефіціант, якщо у тлумаченні є компонент ‘Z-у стало краще’. Актанту Y приписується роль Зміст, якщо у тлумаченні є компонент ‘X має / перероблює інформацію Y’. Експерієнту відповідає компонент ‘X сприймає (бачить, чує, відчуває) Y’” [Падучева 1998а: 93; Падучева 2004а: 429—430]. Зважаючи на те, що зазначені ролі співвідносяться з якимсь конкретним компонентом тлумачення, такого типу відношення кваліфікуються як к о н к р е т н і (б а з о в і) р о л і.

Однак на фоні базових ролей виокремлюються ролі, які передбачають співвіднесеність із різними компонентами тлумачення. Зокрема, Пацієнс — роль, яка приписується учасникові, що зазнає впливу та змін, — може набувати іпостасі компонента за ознаками: ‘зміна параметра’ (X *виріс*); ‘зміна стану’ (X *заспокоївся*); ‘виникнення або зникнення об’єкта’ (X *розтанув*; з’їсти X) тощо. Ті самі характеристики демонструє Каузатор — роль, яка об’єднує семантичні ролі Агенса, Сили (*вітер*, *буря*) та Причини. Ще одна така роль — Тема, що приписується носієві властивості або об’єктові, який пересувається [там само]. Такого типу ролі прийнято називати м а к р о р о л я м и [Foley, Van Valin 1984: 30] або г і п е р р о л я м и [Kibrik 1985].

Гіперролі кваліфікуються як узагальнені ролі, що об’єднують “лексичні партиципанти, подібні за своєю граматичною поведінкою хоча б у будь-яких відношеннях” [Крылов 2004: 248]⁴⁵.

Як узагальнений показник характеристики учасника, гіперроль насамперед представляє певний тип семантичного відношення, яке характеризує морфолого-синтаксичну позицію учасника в реченні. Зокрема, в локалістській

---

⁴⁴ Порівняймо у цьому відношенні визначення «відмінка» Ч. Філлмором: “Смисли відмінків утворюють набір універсальних, можливо вроджених, понять, що ідентифікують деякі типи суджень, які людина здатна робити про події, що відбуваються навколо неї, — суджень про речі такого роду, як ‘хтось зробив щось’, ‘з кимось щось трапилось’, ‘щось було змінене’” [Філлмор 1981а: 405].

⁴⁵ У цій перспективі гіперролі набувають характеру семантичних вимірів, що регулюють синтаксичні відношення у межах заданої предикації. Пор. поняття «суб’єкт» та «об’єкт» у [Храковский 1991: 144—145], проторолі в [Dowty 1991], макроролі Actor та Undergoer у [Van Valin, LaPolla 1997: 141] або гіперролі Принципал та Пацієнтів у [Кибрик 2005: 147—148].

концепції Дж. Андерсона фігурують два типи гіперролей: Локатив та Аблатив. Обидві ролі вважаються універсальними і характеризують учасників за смисловими ознаками ‘місце (location at)’ та ‘напрямок руху (movement from / to)’. Так, у реченні *It smells nice to me* учасник *it* при перцептивному дієслові *smell* кваліфікується як Аблатив, а *to me* — як Локатив [Anderson 1976: 6].

В концепції реляційної граматики [Perlmutter, Postal 1983: 3—128] гіперролі регламентують співвідношення граматичних (підмет, прямий додаток і непрямий додаток) і семантичних (Агенс, Пацієнс, Реципієнт тощо) реляцій. В аспекті семантико-синтаксичної структури клаузи такого типу реляції претендують на статус міжмовних універсалій (cross-linguistic substance). Універсальність зазначених реляцій, насамперед, спостерігається на базовому рівні (initial stratum) клаузи, яка, у контексті так званої гіпотези універсального вирівнювання (Universal Alignment Hypothesis), декларує регулярний зв'язок (universal mapping) граматичних і семантичних відношень типу: підмет — Агенс, прямий додаток — Пацієнс / Тема, непрямий додаток — Реципієнт.

Релевантною рисою граматичної поведінки учасників визнаються їх синтаксичні відношення, реалізовані в контексті перехідних / неперехідних дієслів. Зазначені типи дієслів задають базисні синтаксичні конструкції в аспекті протиставлення граматичних категорій перехідність vs. неперехідність. Такого типу протиставлення “визначається на множині актантів, у якій виділяється ядерна частина, що складається з одного (при неперехідних дієсловах) або двох (при перехідних дієсловах) **ядерних** аргументів (= актантів)” [Кибрик 2005: 332].

Орієнтуючись на філософські, а почасти на логічні поняття «суб'єкт» і «об'єкт», традиційна граMATика описує ядерні актанти у термінах кардинальних (як вважають, універсальних) синтаксичних відношень Суб'єкта та Об'єкта⁴⁶. Зокрема, в англійській мові типологія ядерних актантів має такий вигляд: а) Неперехідний Суб'єкт (intransitive subject) — єдиний учасник неперехідних дієслів; б) Перехідний Суб'єкт (transitive subject) та Перехідний Об'єкт (transitive object) — ключові (проте, не єдині) учасники перехідних дієслів. Поза тим, у контексті предикативної клаузи (copula clause) виділяються такі

---

⁴⁶ Варто у цьому відношенні зазначити, що в концепції функціонального синтаксису [Мустайоки 2006: 156—168] семантичні ролі актантів розрізняються за типом припредикатної позиції суб'єкта або об'єкта. Останні слугують своєрідними метаномінаціями на позначення відповідно: а) актантів суб'єктного типу — Суб'єкт-Агенс, Суб'єкт-Експерієнцер, Суб'єкт-Нейтрал; б) актантів об'єктного типу — Об'єкт, Тема.

учасники, як: Предикативний Суб'єкт (*copula subject*) та Предикативний Об'єкт (*copula complement*) [Dixon 2005: 11—12]⁴⁷.

Наголошуючи, однак, на неуніверсальному характері синтаксичних відношень, О. Є. Кибрик припускає, що “мови граматикують різні концепти різних семантичних вимірів і по-різному упаковують їх у мовній формі” [Кибрик 2005: 114]. Зокрема, порівнюючи морфолого-синтаксичні засоби кодування іменних груп різних мов світу з іменними групами мов середньоевропейського стандарту в термінах ядерних актантів, учений виокремив п'ять типів схем⁴⁸ кодування основних актантів перехідного та неперехідного дієслів. Будь-яка з цих схем являє собою конструкцію, що кваліфікується як спосіб кодування узагальненої («гіперрольової») семантики ядерних актантів. Організація синтаксичної структури елементарного речення (клаузи), зокрема в англійській, польській та українській мовах, демонструє пріоритетність кодування рольової структури за акузативною схемою, яка базується на двох гіперролях — Принципал та Пацієнтів. Об'єднуючи актант неперехідного дієслова з Агенсом перехідного, Принципал визначається як головний учасник, «герой» ситуації, у першу чергу відповідальний за те, що ситуація має місце. У ситуації з декількома учасниками Принципал протиставлений Пацієнтіву — гіперролі, яка представляє найбільш пацієнсоподібного з декількох учасників ситуації.

Щодо перцептивних предикатів, то більшість (перехідних) дієслів чуттєвого сприйняття типу *бачити, чути, відчувати* співвідносять семантичну роль Експерієнцера (Перцепієнта) з Принципалом, а Стимулу (Перцепту) — з Пацієнтівом⁴⁹. Однак, як засвідчують міжмовні дослідження, кодування актантів

---

⁴⁷ В концепції Р. Діксона предикативний суб'єкт та об'єкт кваліфікуються як аргументи дієслова-зв'язки. Таке дієслово фіксує тип семантичного відношення між предикативним суб'єктом і предикативним об'єктом. Зокрема, дієслово-зв'язка *be* фіксує відношення: ідентифікації, вирівнювання, атрибутивності, посесивності, бенефактивності, темпоральності та локативності [Dixon 2005: 28]. Пор. також предикати (депіктивних конструкцій), що реалізують валентність на ознаку в [Рахилина 2010: 171], та актантні автодеривати в [Богуславский, Иомдин 2011: 84].

⁴⁸ Ядерні актанти позначаються символами S (*Sole*), A (*Agentive*) та P (*Patientive*), де S — це актант неперехідного речення, а A та P — відповідно агенсоподібний і пацієнсоподібний актант перехідного речення. В акузативній схемі S / A-актант має єдине кодування, яке об'єднує їх синтаксичним відношенням суб'єкта, протиставлене кодуванню актанта P. Ергативна схема об'єднує S / P-актант в опозиції до A-актанта. Активна схема передбачає кодування, при якому протиставлені агенсоподібні (A) та пацієнсоподібні (P) актант перехідного та неперехідного речень. Тричленна схема протиставляє всі три типи аргументів — S, A та P. У нейтральній схемі засоби кодування не розрізняють ядерних S / A / P актантів [Кибрик 2005: 114—115].

⁴⁹ В концепції радикальної граматики конструкцій [Croft 2001: 164] семантичні ролі Експерієнцера та Стимулу кваліфікуються в аспекті протиставлення двох моделей категорії «динаміки сил» (*force-dynamic structure*) [Talmy 1988]. Перша модель засвідчує відношення Експерієнцера до Стимулу, реалізуючи схему, подібну до перехідної конструкції типу A — P. У другій моделі акцент уваги

перцептивних дієслів відрізняється від репертуару кодування агентивних перехідних дієслів. Зокрема, в зіставлених мовах логічне числення типів кодування актантів Експерієнцера (Перцепієнта) та Стимулу (Перцепту) перцептивних дієслів у вихідних діатезах представлене такими позиціями⁵⁰: А (EXP) / Р (ST), пор.: *Ja słyszę głosy*; А (EXP) / РН (ST), пор.: *I have a sensation of cold*; Р (ST) / РН (EXP), пор.: *З вікна мені видно гору*; А (ST) / РН (EXP), пор.: *Мені ввижається Іван*; РН (EXP / ST), пор.: *Мені жарко від спекотного сонця*; А (ST) / Р (EXP), пор.: *The sun warms me*; Р (EXP) / РН (ST), пор.: *Ona posiniiała ze złości*.

Як можна помітити, одним із ключових понять, у термінах яких описується семантична роль, є поняття д і а т е з и — категорія, яка фіксує співвідношення між семантичними актантами (= партиципантами) і синтаксичними актантами певної дієслівної лексеми [Мельчук, Холодович 1970: 114]. Визначення семантичної ролі через поняття діатези небезпідставне. На думку С. О. Крилова, семантичні ролі можна осмислити лише в аспекті зміни синтаксичної організації (діатетичного перетворення⁵¹) учасників. Семантичну роль у такому випадку виконують учасники, які семантично відповідають один одному у межах так званих трансформаційних рядів типу *той, хто бачить берег* і *той, кому видний берег*. При цьому наголошується, що в межах таких рядів семантичні ролі учасників залишаються незмінними. “Трансформації певним чином зачіпають смисл, але семантичних ролей при цьому не зачіпають” [Крылов 2004: 240].

Дійсно, дві різні синтаксичні конструкції, наведені вище, подають одну й ту ж перцептивну ситуацію, в якій задіяний суб’єкт та об’єкт спостереження⁵².

зміщується на семантичну роль Стимул, яка, вказуючи на каузацію зміни ментального стану Експерієнцера, набуває формату перехідної конструкції типу А — Р або А — G (G ‘Goal’ — семантична роль, яка у цьому випадку вказує на дативного Експерієнцера).

⁵⁰ Нотація позицій: А — канонічне кодування через Агенс; Р — через Пацієнс; РН — периферійне кодування; EXP — семантична роль Експерієнцера; ST — семантична роль Стимулу [Кибрик 2005: 341].

⁵¹ Трансформаційний потенціал діатези закладений в її основній властивості — здатності мінятися. Зміна діатези кваліфікується як діатетичний зсув, який передбачає перетворення вихідної (лексикографічної) діатези відповідно до процедури перерозподілу комунікативних рангів учасників ситуації [Падучева 2004а: 435]. З цієї позиції процедура діатетичного зсуву передбачає зміни, які не зачіпають напряду учасників ситуації, оскільки важливішим є прагматичний складник ситуації. У цьому відношенні поняття діатези співвідносне з поняттям категорії стану, “грамми якої вказують на певну зміну базової діатези визначеної лексеми — без будь-якої зміни її пропозиціонального смислу” [Мельчук 1998: 164]. Пор.: “діатеза і стан виступають як співвідносні поняття різних рівнів: поняття діатези є семантико-синтаксичним і універсальним — будь-яка дієслівна лексема у будь-якій мові має принаймні одну діатезу, а поняття стану є морфологічним і не універсальним — не будь-яка дієслівна лексема і не у будь-якій мові представлена хоча б двома формально відмінними одна від одної словоформ, які співвідносяться з різними діатезами” [Храковский 2004: 506—507].

⁵² На рівні рольової семантики такого типу ситуація описується в термінах так званої експерієнціальної конструкції, яка включає три складники: а) Експерієнцера (Experiencer) — суб’єкта експерієнціального стану, а також зміни стану, вираженого предикатом; б) Експерієнтива (Experiensee) — фізичної або концептуальної сутності, яка є джерелом або причиною

При цьому, однак, смислове наповнення семантичних ролей дещо відмінне⁵³: трансформаційний ряд *той, хто бачить берег* актуалізує смисл ‘актуальна перцепція’ і, отже, кваліфікує суб’єкта перцептивно-інформаційного стану як Актуального Перцепієнта. Натомість фраза *той, кому видний берег* виводить у фокус уваги ознаку ‘потенційна перцепція’, характеризуючи суб’єкта як Потенційного Перцепієнта⁵⁴. Реалізацію позицій Актуального та Потенційного Перцепієнтів можна кваліфікувати як виникнення двох семантичних зон всередині валентності суб’єкта перцептивно-інформаційного стану (див. [Муравенко 1998: 75—76]). Фіксуючи перетворення смислів, зазначений стан справ засвідчує зміну рольового статусу перцептивних учасників, що в аспекті співвідношення семантичних і синтаксичних актантів кваліфікується як феномен *актантної деривації* [Плунгян 2003: 208]⁵⁵.

експерієнційного стану суб’єкта; в) Експерієнції (Experience) — того, що виражене простим дієсловом або дієсловом-зв’язкою [Hook 1990: 320].

⁵³ Варто зазначити, що концепт семантичної ролі Перцепієнта у контексті підметової конструкції може реалізувати різні значення: фізичного сприйняття, сталості, відсутності волевиявлення, дозволу, здатності, часового наближення, посесивності, суб’єктивності, обов’язку і т. ін. (див. [Verma, Mohanan 1990: 9]).

⁵⁴ Розмежування смислів ‘актуальна перцепція’ vs. ‘потенційна перцепція’ у цьому випадку пов’язане зі способом осмислення перцептивної ситуації. Зокрема, у висловленні *той, кому видний берег* перцепція кваліфікується потенційною на підставі презумпції відсутності учасника Перешкода (імплікація: відсутність ймовірної перешкоди засвідчує факт актуального сприйняття Перцепієнта).

⁵⁵ З цієї перспективи доцільно розрізнити параметр «комунікативного ранжування», який засвідчує прагматичну характеристику учасника в перспективі тієї ж ситуації, та параметр «діатетичного зсуву», який додатково представляє учасника в аспекті зміни профілю ситуації. Підґрунтям такого розмежування слугують відмінності, відмічені в змісті протиставлення станових перетворень та актантної деривації (див. нижче). “Відмінність стану від актантної деривації ґрунтується саме на тому, що стан змінює дещо всередині *тієї самої* ситуації, тоді як актантна деривація означає перехід до *нової ситуації*” [Плунгян 2003: 194]. Зміни всередині тієї самої ситуації передбачають перехід від вихідної діатези до похідної, що може маркуватися (див. [Храковский 2004: 508–509]) в зіставлених мовах: а) лише у спосіб переоформлення дієслова (відмічено в англійській мові), пор.: *The trees darkened the windows* → *The windows were darkened by the trees*. У польській та українській мовах, зважаючи на розвинену систему відмінкових відношень, окрім переоформлення дієслова, спостерігається також зміна імені, пор.: *Дерева затемнювали вікна* → *Вікна були затемнені деревами*; *Korony drzew zaciemniały okna* → *Okna były zaciemnione koronami drzew*; б) у спосіб переоформлення імені (відмічено в трьох зіставлених мовах), пор.: *Вона підсинила сорочку батька* → *Вона підсинила батькову сорочку*; *Ona podsiwała koszulę ojca* → *Ona podsiwała ojcowską koszulę*; *She blued a shirt of her farther* → *She blued her farther’s shirt*; в) у спосіб блокування синтаксичної позиції імені (відмічено в польській та українській мовах), пор.: *Десь далеко гримить грім* → *Десь далеко гримить*, *Gdzieś daleko grzmi burza* → *Gdzieś daleko grzmi, ale It is thundering somewhere*. Блокування синтаксичної позиції в польській та українській мовах семантично обґрунтоване, оскільки ім’я за ознакою ‘гучний звук (під час грози)’ інкорпороване в значенні перцептива. Обмеження на блокування в англійській мові пов’язане з вимогою обов’язкового заповнення позиції підмета (так зване “impersonal it”).

Залежно від характеру семантичного перетворення, яке визначає зміст актантної деривації, виділяють три її типи: а) «підвищувальна» деривація (збільшення кількості обов'язкових актантів вихідної ситуації); б) «понижувальна» деривація (зменшення кількості обов'язкових актантів вихідної ситуації); в) «інтерпретаційна» деривація (зміна референційних характеристик або типу актанта вихідної структури) [там само: 209].

Основними засобами «підвищувальної» деривації є афікси та словозмінні морфеми, які в контексті словотвірних і словозмінних перетворень засвідчують збільшення учасників ситуації. Зокрема, одним із таких учасників визнається аргумент з роллю «основа для порівняння» як показник компаративу. Пор. компаратив *біліший*: “це аргумент, зі ступенем вияву властивості, в якого порівнюється ступінь вияву властивості у вихідного аргументу — відбувається перехід від ситуації типу ‘бути білим’ до ситуації типу ‘бути більш білим, ніж Y’” [там само: 212]⁵⁶ (див. також [Вихованець, Городенська 2004: 142]).

Закономірно, що «підвищувальна» актантна деривація пов'язана зі збільшенням експонента мовного знака (пор. «принцип кількості» у [Dirven, Verspoor 1998: 8—12]), з можливим розширенням на всі семіотичні виміри (у термінах Ч. Моріса). Пор.: “Існують і такі випадки, коли внаслідок складності будови мовних одиниць чи формацій у них удається виділити різні аспекти, яким можна приписати різні або й однотипні знаково-репрезентаційні властивості” [Єрмоленко 2007: 22]. Отже, в орбіту такого типу деривації потрапляють мовні одиниці із потенційно високим ступенем семантичної атракції. Зокрема, такий феномен відмічений у парі «дериват — фразеологізм» типу *потемніти* — *в очах потемніло*, які семантично зближуються на основі смислових компонентів ‘результат зміни vs. симптом зміни’, пор.: *потемніти* — “док. до темніти [ставати темним або темнішим]” [СУМ VII: 401; X: 69] та *в очах потемніло у кого* — “комусь стає погано, м'ясо від болю, втоми, слабості, хвилювання і т. ін.” [СУМ V: 666].

Зближення спостерігається і на рівні семантичних ролей учасників заданих ситуацій. Так, польський перцептив *pociemnieć* — “stać się ciemnym, ciemniejszym” [SJP] з учасником *oszu* в позиції підмета реалізує валентність на

---

⁵⁶ Ю. П. Князев кваліфікує такого типу актантну деривацію як «інтерпретаційну» на тій підставі, що форма звичайного ступеня визнається показником (імпліцитного) порівняння. При цьому зазначається, що різниця між позитивом і компаративом “полягає не в наявності чи відсутності порівняння, а в характері стандарту порівняння, який є імпліцитним у звичайному ступені у протилежності стандарту порівняння вищого та найвищого ступенів” [Князев 2007: 250—251]. Схожа точка зору висловлюється щодо деяких перцептивів: “У семантичному описі таких лексем, як *холод*, *тепло*, *спека* або *шепотіти*, *говорити*, *кричати* обов'язково вводяться ступені порівняння або градуальні ознаки, хоча тут вони даються у фіксованому, немов скам'янілому вигляді” [Лекомцева 1983: 173].

Пацієнс, семантична роль якого вказує на змінну або змінену якість об'єкта. Перцепція в цьому випадку осмислюється в аспекті природної видозміни, зумовленої, як правило, чинником психоемоційного стану людини, пор.: *Jej piękne, zazwyczaj tak łagodne, niebieskie oczy pociemniały i iskrzyły się złowrogo* [SJP]. У ситуації, яку задає фразеологізм *komuś pociemniało w oczach* — “ktoś ma zaburzenia wzroku spowodowane osłabieniem, zmęczeniem, chorobą itp.” [FSJP], спостерігається збільшення числа учасників на актант із семантичною роллю Перцепієнт⁵⁷, який займає позицію логічного підмета в *dativus subiecti* [Bartnicka, Satkiewicz 1990: 159], пор.: *Pociemniało mi w oczach* [KJP]. Крім того, у фокус уваги потрапляють учасники із семантичними ролями, які вказують на причину псевдоперцептивного сприйняття на основі смислового компонента ‘каузація призупинення належного функціонування зору’ та ‘(короткотривале) порушення зору’. Збільшення числа актантів спостерігається і в англійському відповіднику *everything went dark before my eyes*, щоправда, на кванторний іменник, який реалізує семантичну роль на основі смислового компонента ‘видимий перцепт’, виражений пропозиціональним актантом (= ‘everything I saw’). Зокрема, на це вказує локативна іменна група, яка засвідчує «здвоєння актантів» у межах кванторного слова за смисловими ознаками перцептивності та локативності.

Одним із засобів «інтерпретаційної» деривації є показник рефлексивності [Князев 2007: 259], який засвідчує зміну типу учасника перцептивної ситуації. Зокрема, таку зміну можна спостерігати у «нерефлексивних» і рефлексивних (зворотних) дієслівних колоративів зі значенням вияву ознаки: *біліти* — *білітися*; *bieleć* — *bielić się*. У лінгвістичній літературі неодноразово відзначалася семантична тотожність таких пар [Исаченко 1960: 395—396; Богуславский 1962: 77; Янко-Триницкая 1962: 226; Безпояско та ін. 1993: 185; Городенська 2004: 201]⁵⁸. Одним з аргументів такої подібності вважався факт десемантизації постфікса (енклітики) [Голев 1984]. Дійсно, на перший погляд, рольова структура таких дієслів містить ідентичний набір актантів, пор.: *біліти* — “виділятися білим кольором” :: *білітися* — “те саме, що біліти”

⁵⁷ Насправді предикат у цьому випадку реалізує розщеплену валентність суб'єкта зміни: Перцепієнта-Власника та (його) Власності — так звана конструкція з екстрапозицією (піднесенням) Посесора [Кибрик 2000], див. також [Мельчук 1995: 135—167], пор.: *У Пилипка потемніло в очах, голова кругом заходила, у вухах дзвонило, мов у дзвони, гадки почали меркнути, зникати* [СУМ V: 666]. У контексті суб'єкта мовлення [Падучева 1991: 164] «підвищувальна» актантна деривація реалізує лише роль Власність, пор.: *Wzruszyła się bardzo odnalezieniem przypadłego zamiaru, że w oczach pociemniało* [KJP].

⁵⁸ Пор., однак, [Gerritsen 1990: 40—42], де обґрунтовується ідея того, що нерексив акцентує увагу на предметові (*X біліє* = ‘видно (насамперед) X’, і колір X-а — білий (пор. також *белеет* — ‘имеється (в поле зрення) предмет білого цвета’ [Шатуновский 1996: 51]), а рефлексив — на кольорі (*X біліється* = ‘видно (насамперед) білий колір’, і це — X).

[СУМ I: 182]. Однак у контексті так званої «проспективної перцепції» (сприйняття об'єкта на фоні іншого) актантну позицію нереклексивного дієслова звичайно займає учасник із семантичною роллю, що реалізує смисл 'перцептивний об'єкт на передньому плані', пор.: *bieleć* — “wydawać się białym, ukazywać się, rzucić się w oczy jako biała plama na tle ciemniejszym”: *Wysunęła się ciemna głowa o starannie przylizanych włosach, wysmarowanych czymś bardzo tłustym. Pośrodku bieleła przedziałek* [SJP]. Натомість валентність релексивного дієслова часто заповнює актант із семантичною роллю, що реалізує смисл 'примітний (видний для ока) перцептивний об'єкт'⁵⁹, пор.: *Na darniowym siedzeniu coś bieleje się w cieniu: to siedziała w bieliźnie niewiasta* [SJP]. Річ у тім, що значення “виднітися (про що-небудь біле)” у слов'янських мовах етимологічно закріплене за словоформою з енклітикою, пор.: сербохорватський діалектизм *билити се* — “белеться; сиять белым цветом”; чеське *běleti se* — “белеться; выделяться белизной”; словацьке *beliet' sa* — “белеться” [ЭССЯ: 64], і, отже, претендує на роль прототипного значення релексивного дієслова на основі смислового компонента 'виділятися, вирізнятися (про перцептивний об'єкт)', пор. сучасне польське *bieleć się* — “wydawać się białym; jaśnieć” :: *wydawać się* — “mieć wygląd” [SJP]. Таким чином, у контексті «релексивізації» спостерігається перетворення вихідної структури релексива з енклітикою у спосіб зміни типу актанта перцептивний об'єкт⁶⁰.

«Понижувальна» актантна деривація характерна для так званих *декаузативних* перцептивів, що реалізують сценарій, згідно з яким “ситуація, яка початково видавалася як агентивна, тобто каузована волею певної особи або активною силою, перетворюється в «некаузовану» ситуацію, що не має зовнішнього агенса і відбувається ніби «сама по собі»” [Плунгян 2003: 212]. Так, колоратив *czzerwienić* — “nadawać czemu barwę czerwoną, czynić czerwonym”: *Właśnie wtenczas pogodne słońce zachodziło i białych skał wierzchołki same czzerwieniło* [SJP] відображає ситуацію, в якій каузація Пацієнса передбачає зміну його перцептивного стану у спосіб освітлення об'єкта червоним кольором, пор.: *червонити* — “кидати червоний відсвіт на щось”: *Сонечко стоїть низько на заході й червонить своїм світлом гарячим спечений степ* [СУМ XI: 297]. У контексті декаузативного сценарію, перцептивний стан Пацієнса кваліфікується на основі смислового компонента інхоативності, пор.: *czzerwienić się* — “stawać się czerwonym, nabierać czerwonego koloru”: *Już się*

---

⁵⁹ У роботі [Зельдович 2012] релексив *білітися* кваліфікується через смисл 'перцептивні зусилля'. Пор.: “Відмінність між *вітрило біліє* і *вітрило біліється*, напевно, в тому, що у другому випадку вітрила не просто видно <...>, але людина, яка бачить його, *вдивляється* туди, де знаходиться вітрило, тобто прикладає певні зусилля, спрямовані на це вітрило” [там само: 308].

⁶⁰ Пор. аналіз дієслів за критерієм зміни актантного розподілу семантики в [Соколова 2009: 94—95].

czzerwieni wschód, jaśniejją szczyty skał, sponad zwierczadła wód zefirek tuman zwiiał [SJP] та *red den* — “to turn red or reddish in color”: *The long sunlight reddened slowly in the little room* [WTNIDELU: 1901]. Однак компонент починальності в цьому випадку вказує не стільки на довільний процес зміни об’єкта, скільки на зумовленість цього процесу фактом зовнішньої причини⁶¹, пор.: *червонитися* — “ставати червоним від чого-небудь // відсвічувати червоним світлом”: *Багіров, обережно висунувши голову, оглянув, немов обнюхав, подвір’я, потім будинок над головою. Вікна всіх поверхів тут були цілі і червонились рубіновими блискавками* [СУМ XI: 297].

Презумпція синтаксичної (діатетичної, у широкому сенсі) організації семантичних ролей ставить питання про характер співвідношення семантичних і синтаксичних актантів. В [Апресян 2006б] обґрунтовуються такі типи співвідношень:

1) пряма відповідність (кожному семантичному актанту лексеми відповідає один синтаксичний), пор.: *Обличчя* (Пацієнс) *сіріли* [втрачали природний колір обличчя (інкорп. актант Симптоматив)] *від хвилювання* (Причина). У контексті лексико-функціональної граматики [Kaplan, Bresnan 1982], [Bresnan 2001], [Dalrymple 2001], [Falk 2001], відповідно до тверджень теорії лексичного відображення (Lexical Mapping Theory), (пряма) відповідність передбачає проектування аргументної (рівень семантичних ролей типу Перцепієнт, Тема, Бенефіціант тощо) та конституентної (рівень синтаксичних одиниць типу іменна група, дієслівна група, прийменниково-іменна група тощо) структур на синтаксичну репрезентацію граматичних відношень функціональної (рівень категоріальних атрибутів типу суб’єкт, заперечення, комплемент тощо) структури. У перспективі міжмовних досліджень лексико-функціональна теорія з’ясовує еквівалентність у способах проектування вищезгаданих структур. Так, перцептив *see* (*бачити*) в англійській мові та його еквівалент у мові ньянджа / чева (*Chicheŵa* — мова банту) демонструють однакову проекцію а-структури семантичних ролей Перцепієнта та Теми, але, з огляду на морфологічні відмінності, розрізняються на рівні реалізації конституентної структури [Bresnan 2001: 303—304];

---

⁶¹ У цій ситуації заслуговує на увагу аргументація О. В. Падучевої щодо ролі зовнішньої причини при декаузативації. “Видалення периферійного Каузатора <...> дозволяє позбутися широко розповсюдженого уявлення про те, що декаузативи описують спонтанні зміни, які відбуваються самі по собі і усвідомити той факт, що відсутність периферійного каузатора при декаузативі досить часто позначає неістотність зовнішньої причини, ніж її відсутність. Декаузативи виключають із ситуації лише Агенса, але не зовнішню причину зміни” [Падучева 2001: 77]. В [Гаврилова 2008: 194] обґрунтовується положення про реалізацію у цьому випадку квазіпасивної конструкції, яка засвідчує мимовільні зміни в Пацієнсі, ініційовані Агенсом (Агенсом-Ініціатором).

2) словникова діатеза та зміна діатези. Словникова (лексикографічна) діатеза кваліфікується як базова, оскільки вона приписується лексемі як такій [Мельчук 1998: 163], пор.: Перцепієнт ↔ підмет, Перцепт ↔ прямий додаток, для дієслів типу *бачити, чути, відчувати* тощо. Для зміни діатези істотно, щоб один і той же семантичний актант (тобто актант, який виконує одну й ту ж семантичну функцію) змінював свою синтаксичну функцію⁶². У реляційній граматиці [Перлмуттер, Постал 1982: 89] феномен зміни діатези регламентується «правилом шомера» (*Chômeur Law*), відповідно до якого взаємне зміщення граматичних і семантичних відношень (*Chô-relation*) реалізується через процедуру «пониження» (*demotion*) або «просування» (*advance*), пор.: дериваційне «підвищення» та «пониження» синтаксичного рангу учасників експерієнціальних предикатів у [Кустова 1998: 29—30], а також понижувальний та підвищувальний пасив станових грамам у двоактантних перехідних дієслів в [Иорданская, Мельчук 2007: 192—194];

3) розщеплення семантичного актанта (реалізація одного семантичного актанта двома синтаксичними). Розщепленню підлягають практично будь-які ролі, однак звичайно це відбувається із семантичними валентностями Суб'єкта, Об'єкта та Змісту [Апресян 1995а: 154], пор.: *Я [Експерієнцер] вважав, що {робота завершена} [Зміст] → Я [Експерієнцер] вважав роботу [Тема Думки] завершеною [Зміст Думки]*. Існує думка, що валентність, яка підлягає розщепленню, утворює декілька семантичних зон, кожна з яких наодинці може засвідчувати заповнення валентності [Муравенко 1998: 76]. Пор. також поняття «ад'єкт» у [Тестелец 2001: 187—189];

4) зміщення семантичного актанта (семантичний актант відривається від свого одвічного господаря і перепідпорядковується дієслову як його синтаксичне залежне). Класичним випадком зміщення актантів є трансформація з так званим «зовнішнім посесором» [Кибрик 2000]⁶³. Такого типу процедура оформлюється

---

⁶² Яку саме синтаксичну позицію займе іменна група, насправді залежить від багатьох чинників: “По-перше, значення має порівняльна «комунікативна вага» семантичних ролей, які присутні у відмінковій рамці предиката: *Агенс > Експерієнцер > Пацієнс*. По-друге, значущою може виявитися так звана ієрархія активності: *мовець > слухач > людина, ім'я власне > людина, ім'я загальне > жива істота > нежива істота*. По-третє, істотними можуть бути бінарні семантичні опозиції, що характеризують учасників ситуації: *що піддається зміні > що не піддається зміні; утягнений у ситуацію повністю > утягнений у ситуацію частково; елемент > фон для елемента*. По-четверте, необхідно вказати на власне референційні характеристики іменних груп: *означеність > неозначеність; референтність > нереперентність; автономність референції > контекстно-зв'язана референція*” [Бергельсон, Кибрик 1981: 349]. Див. також поняття: «ієрархія доступності» в [Кинэн, Комри 1982] та «ієрархія кодування» в [Keenan 1987: 111].

⁶³ «Зовнішній Посесор» — “це конструкція, в якій відбувається розщеплення вихідної семантичної валентності предиката, заповненої генетичною групою (прототипною функцією якої є вираження посесивного семантичного відношення)” [Кибрик 2005: 307].

двома способами: а) екстрапозицією посесора та переміщенням його у «нову» (яка не відповідає ніякій вихідній семантичній валентності) аргументну позицію при предикаті, пор.: *Від горілки у нього потепліло у грудях; В очах у неї потемніло* — екстрапонований посесор виражений локативною прийменниковою групою з прийменником *у*; б) піднесенням посесора у вихідну позицію, яку займає генітивна група, що супроводжується екстрапозицією власності (вершини генітивної іменної групи) у «нову» аргументну придієслівну позицію, пор.: *Зима завдала багато клопоту своїми холодами* (із: *Зимові холоди завдали багато клопоту*) — екстрапонована власність виражена орудним відмінком;

5) злиття двох семантичних актантів (семантичні актанти виражаються одним синтаксичним актантом). У [Падучева 2004б: 91] зазначається, що синтаксичний об'єкт перцептива *видеть* (*бачити*) у реченні *Я вижу Машу* виражає відразу двох учасників — Перцепт та Образ. Феномен «склеювання» валентностей відзначено у групі дієслів створення образу (*image creation verbs* [Levin 1993: 169]), в семантику яких входить перцептивний компонент Спостерігач. Зокрема, припускається, що у реченні *Художник намалював сина*, учасник, виражений прямим додатком, одночасно кодує дві ролі: Креатив та Пацієнс [Муравенко 1998: 72].

Доречно в цьому відношенні навести типологію некаламбурних суміщень значень, які аналізуються в аспекті загальної проблематики вивчення багатозначності [Зализняк 2006: 27—34]. Розглядаються такі типи: а) «склеювання» — об'єднання в одному слові (у межах одного висловлення) двох різних, але не взаємовиключних розумінь, які не створюють жодного спеціального ефекту; б) «сплав» — суміщення двох різних значень, при якому виникає новий, третій смисл; в) «мерехтіння» («осциляція») — два або більше значень присутні у слові одночасно, що створює ефект «мерехтіння» (поперемінно виявляється то одне, то інше значення); г) «принцип тернарної семантики» — одна й та ж лексична одиниця у першому випадку має значення *X*, у другому — значення *Y*, а в третьому — нібито *X* та *Y* одночасно;

б) абсолютивна конструкція (синтаксична факультативність семантичного актанта). Перцептиви *гріти* та *охолоджувати* в значенні 'функціонувати відповідно до свого призначення (про інструмент)' у заперечних реченнях типу *Піч не гріє, Холодильник не охолоджує* або не реалізують валентності Пацієнса, або така валентність — прагматично недоречна;

7) синтаксична невираженість семантичного актанта. Згідно з [Падучева 2004а: 427—428], учасник не може бути виражений у реченні: а) якщо цей учасник інкорпорований. Так, у ситуації, яку описує перцептив *бачити*, обов'язково присутні очі, однак, не кажуть *#Він побачив її очима*; б) учасник

ототожнюється мовцем, спостерігачем тощо з однією із прагматичних змінних висловлення⁶⁴. Зокрема, в ситуації з дієсловом з'являється: *На дорозі з'явився вершник*, — обов'язково присутній учасник-Спостерігач, який, однак, не може бути позначений ніяким членом речення; в) якщо змінна, яка відповідає учаснику, квантифікується вже в тлумаченні — слова або словоформи, пор.: *X не відчувається* ≈ 'ніхто не може відчутти X'; г) в одному з похідних вживань дієслова, пор.: *відчув самотність* = 'пережив [почуття] самотності'; г) з дієсловами, які мають заперечне значення, пор.: *прослухати* = 'не чути X [сказаного]': *Вибач, я прослухав!*;

8) поява нового семантичного актанта. Інцептивні перцептиви *жовтіти*, *зеленіти*, *червоніти* у стверджувальних реченнях типу *Пшениця жовтіє* не мають валентності Причина, оскільки вказують на природний перебіг дозрівання, досягання рослин. Під запереченням така семантична роль з'являється, позаяк вона засвідчує Підставу припинення або призупинення природного процесу. Відповідно, у реченнях *Пшениця не жовтіє*, дієслово легко приєднує залежні групи типу *через постійні дощі*, *через спеку*, *через хворобу* тощо.

1.4. Топологічно-схематична модель значення

Топологічно-схематична модель значення відтворює ідею «голістичного» упорядкування змісту мовної одиниці у форматі, який “підкреслює претензію на відповідність певній реальності (у пам'яті) — або психологічній (людський мозок), або технологічній (штучний інтелект)” [Кронгауз 2001: 89].

«Топологічний» підхід є результатом усвідомлення факту неспроможності пропозиціональної моделі (П-моделі) самостійно представити механізм мовленнєвої діяльності. Одним із істотних недоліків П-моделі визнається складність відображення нею зв'язку між пропозиціями, а також факт значущості окремих компонентів семантики мовного вираження у процесі комунікації⁶⁵. “Звідси характерна для П-представлення метафора значення як

---

⁶⁴ У контексті певного висловлення відсутність синтаксичного заповнення семантичної валентності може бути зумовлена двома чинниками: а) коли відповідний зміст виводиться з контексту або ситуації (конситуативне заповнення валентності) та б) коли інформація про заповнення валентності виявляється неістотною для розуміння висловлення (редукція форми та змісту) [Шмелев 1998: 167].

⁶⁵ Пор.: “На тлі цього стає очевидною певна обмеженість вербоцентричної концепції, відповідно до якої речення-висловлення розглядається лише як проста реалізація закладених у дієслові (предикаті) програм, тобто його обов'язкових і факультативних валентностей. Насправді категоріальне значення дієслова не обмежується цією програмою. Воно є результатом інтеграції значень усіх елементів речення-висловлення, лише намічених цією програмою на початковому етапі

«листяного пирога», у якому кожний шар характеризується своїм ступенем експліцитності та доступності» [Баранов, Добровольський 2008: 178]. З цієї перспективи топологічна модель скоріше за все орієнтується на поняття імпліцитного знання, «щодо якого часто існує інтуїтивне розуміння, достатнє для рішення практичних завдань, але недостатнє для докладного словесного визначення та пояснення» [Величковський 2006б: 16].

Звичайно елементами семантичного опису в межах «топологічного» підходу слугують певні метасхеми: образ-схеми (М. Джонсон, Дж. Лакофф, У. Крофт, Р. Гіббс, Дж. Златев), схеми типу: «траєктор — орієнтир» (Р. Ленекер, К. Бругман, Дж. Лакофф), «фігура — фон» (Л. Талмі), схеми ментальних просторів (Ж. Фоконьє, М. Тернер). «У **топологічній моделі** значення (Т-моделі) основним організуючим, функціональним елементом виявляється простір, ділянка простору і точки у просторі або його частинах. Значення описується як операція членування простору на ділянки, переміщення точок з однієї ділянки в іншу, знищення тих або інших точок, вибір точок або ділянки і т. д.» [Баранов, Добровольський 2008: 179]. Зауважимо, що така метасхема репрезентує концепти, які «мають внутрішню структуру і тому контрастують із точкою зору, що семантична структура складається з примітивів» [Ченки 1996: 72].

Одним із ключових видів таких концептів є так звані *о б р а з-с х е м и* (image-schemas⁶⁶) — динамічні повторювані структури сенсорно-моторного досвіду⁶⁷, у термінах яких осмислюється як сам досвід, так і ментальний зміст абстрактних концептів, що їх ці структури вибудовують [Johnson 2005: 18—19]. Такі схеми являють собою моделі (patterns) типу: ВМІСТИЦЕ, ПЕРЕШКОДА, РІВНОВАГА, ЗВ'ЯЗОК, ШКАЛА, ЦИКЛ, КОНТАКТ, БЛИЗЬКО / ДАЛЕКО, ЦЕНТР / ПЕРИФЕРІЯ, ЧАСТИНА / ЦІЛЕ тощо⁶⁸. Зазначені моделі відображають різноманітні сценарії взаємодії людини із довкіллям, що в аспекті самоорганізуючих (синергетичних) систем кваліфікується як феномен атракції, яка забезпечує «структурне поєднання» мозку, тіла та світу [Gibbs 2005: 61].

Варто, однак, зазначити, що не всі вищезгадані образ-схеми мають сенсорно-перцептивну природу. Зокрема, наголошується, що такі моделі, як ШКАЛА, ЦИКЛ, ПРОЦЕС тощо демонструють дещо іншу (не-перцептивну) стратегію схематизації, див. образ-схеми: ЦИКЛ у [Johnson 1987: 119],

---

формування висловлення, тобто на етапі вибору вихідного, з числа наявних у свідомості мовця значень» [Болдырев 2009: 20].

⁶⁶ З огляду на те, що такі концепти кодують інформацію про просторові зв'язки та взаємодію конкретних об'єктів, пропонується перекладати такий термін, як *топологічна схема* [Рахіліна 1998: 308].

⁶⁷ Про зумовленість образ-схем соціальним досвідом див. [Correa-Beningfield et al. 2005: 349].

⁶⁸ Див. частковий перелік топологічних схем у [Johnson 1987: 126].

МАРШРУТ (PATH) у [Turner 1991: 274], ШКАЛА у [Clausner, Croft 1999: 17]. З цієї перспективи пропонується визнавати образ-схематичними лише ті ментальні репрезентації, які виникають на основі власне сенсорно-перцептивного досвіду. “Образ-схеми — суть рекурентні структури тілесного досвіду, сформовані на основі зорової, слухової, тактильної та кінестетичної перцепції, а також запаху і, можливо, внутрішніх відчуттів, таких, як голод, біль тощо” [Grady 2005: 45].

Основними мовними засобами вираження образ-схем⁶⁹ є прийменники, постпозитиви, дієслова, відмінки, соматичні метафори або морфеми (див. [Dodge, Lakoff 2005: 61]). У контексті міжмовних досліджень такі мовні засоби розглядаються, як показники подібності або відмінності у вираженні образ-схематичних концептів. Зокрема, образ-схема ШКАЛА⁷⁰ у контексті прикметникових номінацій на позначення відтінку червоного кольору в зіставлюваних мовах, як можна помітити, виражена різною кількістю морфем, пор.: укр. *червоний* — *червоनावий* — *червонастий* — *червонуватий* — *червонявий* — *червонястий*; пол. *czzerwony* — *czerwonawy* — *czerwoniawy*; англ. *red* — *reddish* — *reddy* — *redly*. З іншого боку, еквівалентні перцептиви можуть кодувати різні образ-схеми. Так, аудіальний перцептив *шум* за значенням “глухі звуки, що зливаються в одноманітне незлагоджене звучання” [СУМ XI: 561], очевидно, кодує образ-схему ЗЛИТТЯ (MERGING). Натомість його польський та англійський еквіваленти *szum* — “niski, bezdźwięczny odgłos wywoływany przez poruszające się masy (powietrza, wody, gałęzi drzew)” [SJP] та *noise* — “loud outcry, clamour, or shouting” [OED], імовірно, орієнтуються на образ-схему ШКАЛА, реалізуючи її, щоправда, в системі величин різної «питомої ваги»: *niski* vs. *loud*. Варто, однак, наголосити, що обидва типи образ-схем тією чи іншою мірою можуть бути реалізовані в еквівалентних номінаціях, що дає підстави для презумпції співіснування цих схем у межах певної *суперсхеми*, яка відображає узагальнений сенсорний досвід [Grady 2005: 47].

Термін «суперсхема» суміжний із поняттям *складна образ-схема* (compound image-schema) — концептуальне утворення, яке охоплює декілька базових образ-схем, співвіднесених у межах статичної (у спосіб

---

⁶⁹ Схильність образ-схем до вербального втілення обговорюється на фоні дискусії про необхідність розмежування «повноважень», а саме покладання відповідальності за довербальний досвід на так звані *схеми-імітації* (mimetic schemas) — “категорії, що відображають явні або приховані вияви (acts) тілесної мімікрії” [Zlatev 2005: 317]. Прикладами таких схем є так звані акціональні концепти типу *ЇСТИ*, *СИДІТИ*, *БИТИ*, *ЛЕТІТИ*, *ЦІЛУВАТИ*, *ПАДАТИ* тощо.

⁷⁰ Варто зазначити, що образ-схематичну характеристику перцептивних об'єктів прототипно втілює образ-схема ШКАЛА — концепт, який містить інформацію про так званий скалярний спосіб структурування феноменів чуттєвого сприйняття (див. [Popova 2005]).

накладання) або динамічної (у режимі трансформації) конфігурацій [Kimmel 2005: 289]. Показником статичної конфігурації є, наприклад, дієслово *to stand*, семантика якого об'єднує такі образ-схематичні профілі, як: РІВНОВАГА, ВЕРТИКАЛЬНІСТЬ, ЦЕНТР / ПЕРИФЕРІЯ, ОПІР та З'ЄДНАННЯ [Gibbs 2003: 11]. Трансформаційна конфігурація упорядкована у вигляді сценарію, розгортання якого передбачає реалізацію певного динамічного контуру послідовно зв'язаних між собою образ-схем, див. поняття «трансформаційний зв'язок» у [Лакофф 2004: 549]. Зокрема, такий зв'язок відмічений у дієслів перцептивного стану, семантика яких засвідчує перетворення між дискретною множинністю (образ-схема ОБЧИСЛЮВАНЕ) та нерозчленованою масою (образ-схема МАСА / ЗЛИТТЯ) — в міру віддалення від спостерігача група окремих об'єктів набуває обрису суцільної маси (внаслідок різниці між великим планом і далекою перспективою) [Ченки 2002: 349], пор.: *За річкою... синіють ліси, жовтіють поля, біліють церкви побічних сіл* [СУМ IX: 183]; *W dali czerniał pas lasu* [SJP]; *The outward signs of the disused mine workings beneath, the old windlass, the boundary stones, the ruined coes, rose out of the plain and showed black against the setting sun* [BNC].

Трансформаційна конфігурація образ-схем, як відображення динамічного контуру концептуалізації, упорядкована за типом реляційного відношення *т р а є к т о р ↔ о р і є н т и р* (*trajectory / landmark alignment*). Траєктор та Орієнтир кваліфікуються як учасники ситуації, яким приписані ролі первинного та вторинного фокуса виділення (*focal prominence*) відповідно. Приписування Траєкторові ролі найбільш виділеного учасника ситуації зумовлене «схильністю» учасника до вияву властивостей переміщення, поцінування, ідентифікації тощо. Роль Орієнтира, відповідно, приписується учасникові, який є менш виділеним щодо учасника, показником якого є Траєктор. Інакше кажучи, Орієнтир слугує певною точкою референції, відносно якої локалізується або оцінюється учасник Траєктор. Зокрема, у контексті перцептивної номінації *red (red table)* Траєктор та Орієнтир профілюють⁷¹ ситуацію «перцептивність» в аспекті відношення: зовнішній стимул (перцептивний простір) vs. внутрішня реакція (сенсорне відчуття). Орієнтир кваліфікується як показник перцептивної сфери колірному простору, а Траєктор — як ознака колірних відчуттів [Langacker 1987: 227—228]. Такого типу відношення можна спостерігати й у дієслівній номінації *yellow (Gradually the paper yellowed)* з тією лише різницею, що Траєктор тут фіксує зміну колірних

---

⁷¹ Профілюванням у когнітивній граматиці називається один із типів виділення (*prominence*), реалізованого за принципом фокусування уваги на певному фрагменті заданої сфери (*immediate scope*) [Langacker 2008: 66].

відчуттів у часі [Langacker 2008: 102—103]. Варто зазначити, що учасникам реляційного відношення Траєктор ↔ Орієнтир не приписується конкретна семантична роль типу Агенс, Тема, Пацієнс тощо або якийсь інший концептуальний зміст. З цієї перспективи ситуація, яку представляють Траєктор та Орієнтир, скоріше вписується в образ-схематичний (imagistic), аніж пропозиціональний сценарій, що створює передумову застосування реляційного відношення Траєктор ↔ Орієнтир до будь-якої когнітивної сфери [там само: 72].

Реляційне відношення Траєктор ↔ Орієнтир можна застосувати не лише до сенсорно-перцептивної, а й, наприклад, до аксіологічної сфери. Так, номінація *cold* як складник фразеологізмів *cold fish*, *cold shoulder*, *cold truth*, *cold-blooded*, *cold war* за значенням “not showing affection, kindness or feeling and not friendly” [CIDE: 256] профілює відношення, в якому, за логікою Р. Ленекера, Орієнтир виділяє аксіологічний простір, а Траєктор — відповідну ціннісну характеристику в межах цього простору. З цієї перспективи семантика перцептива *cold* профілює схему поведінки людини, яка кваліфікується як вияв нестандартних дій або вчинків (первинний фокус виділення) у заданому аксіологічному просторі (вторинний фокус виділення), пор.: *She hardly ever speaks to anyone. She's a cold fish* [NTCAID: 72].

Зрозуміло, що такого типу схематизм не відображає реальної конфігурації семантики мовної одиниці і може лише претендувати на певне узагальнення стану справ. Зрештою, сам Р. Ленекер визнає основною функцією схеми функцію категоризації: узагальнення минулого досвіду та його застосування до нового досвіду у межах тієї самої конфігурації [Langacker 2008: 56—57]. На нашу думку, реляційне відношення Траєктор ↔ Орієнтир на тлі можливості його застосування до будь-якої когнітивної сфери повинно також враховувати і реальну конфігурацію семантики конкретної мовної одиниці. Зокрема, реалізація відношення Траєктор ↔ Орієнтир в аспекті семантики вищезгаданого перцептива *cold* можна представити в альтернативний спосіб: Траєктор вказує на відсутність вияву тієї емоції, показником якої є Орієнтир. Дійсно, призначенням номінації *cold* насамперед є вказівка на невияв очікуваних «за умовчанням» ознак: ‘тепла’ та коасоціативно ‘приятні, доброти, позитивних почуттів тощо’ з боку об’єкта оцінки, пор.: *I can't understand why you're giving me the cold shoulder — what have I done wrong?* [CIDE: 256].

Отже, ми маємо два способи осмислення ситуації «невияву емоцій», кодованої семантикою перцептива *cold*. З одного боку, Траєктор є показником оцінки (ставлення), з іншого — змісту цієї оцінки (ставлення). Відповідно, Орієнтир вказує то на шкалу оцінки (аксіологічний простір), то на інтервал цієї шкали (позитивна ділянка). Для того, щоб звести обидва складники до спільного

знаменника, необхідно ввести параметр «заданих умов» — пізнавальної позиції суб'єкта оцінки, стосовно якої реалізується ситуація «невияву емоцій». Таким параметром є оцінно-емотивний концептуальний ракурс (див. 2.5) — вимір, який указує на характеристику емотивної оцінки перцептивного феномену суб'єктом спостереження. У нашому випадку, оцінно-емотивний ракурс засвідчує оцінку нестандартної схеми поведінки суб'єкта (аксіологічний компонент 'несхвалення') через усвідомлення невияву (компонент контрпосесивності 'not showing') емоції (емотивні компоненти 'affection, kindness, feeling').

Як можна помітити, зазначена інтерпретація семантики перцептива враховує лише реляційні відношення учасників, мінімізуючи значущість реалізації їх функціональних характеристик (базових семантичних ролей). Інтерпретація функцій учасників в аспекті образ-схематичної ситуації створює передумову виокремлення комплексно-конструкційної моделі семантики мовної одиниці.

1.5. Комплексно-конструкційна модель значення

Комплексно-конструкційна модель значення⁷² відображає тенденцію до дещо «змішаного» представлення семантичного опису мовних одиниць, що пов'язане з розробленням внутрішньої структури певного формату репрезентації знань, зокрема інтерпретації: фрейму глибинними семантичними відмінками (Ч. Філлмор), конструкції аргументними структурами (Ч. Філлмор, П. Кей, Дж. Лакофф, А. Голдберг, У. Крофт), концептуальної категорії функціонально-аргументною структурою (Р. Джакендофф), комплексних примітивів набором пропозицій (К. Ванделуаз), фреймовими актантами (Ю. Д. Апресян, Л. Л. Цинман, В. Г. Сизов), валентними фреймами (П. Сгалл, Я. Панєвова) і т. ін.

Комплексно-конструкційна модель значення не є «дієслівноцентричною» в тому розумінні, що семантичним центром та показником ситуації (стану справ) визнається не окремо взяте дієслово, а ціла конструкція — комплекс, упорядкований у форматі пропозиції. Зазначений підхід декларує необхідність інтеграції пропозиціональної моделі з певною концептуальною схемою, яка б забезпечила повноцінну дієвість цієї моделі насамперед при виконанні комунікативного завдання. Таке поєднання виявляється доцільним і необхідним, оскільки враховує надлишкові масиви інформації, які безпосередньо не входять

---

⁷² Комплексно-конструкційна модель значення виникла як реакція на компонентну модель, протиставляючи атомізму останньої схематизм та комплексність організації граматики [Croft 2001: 14].

до ядерної зони семантики мовної одиниці, однак, подібно шлейфу комети, супроводжують її по всій траєкторії комунікативного акту⁷³.

Уже в «другому читанні» відмінкової граматики робиться спроба тлумачити значення лексичної або синтаксичної одиниці у термінах, значно ширших за інформацію, представлену в тлумаченні цих мовних одиниць. “Щоразу, коли ми обираємо слово або словосполучення, разом із ним ми автоматично залучаємо той ширший контекст або рамку, у термінах якої відібране слово або словосполучення отримують певну інтерпретацію. Опис значень елементів повинен ніби задавати одночасно «зображення» та його «фон»” [Филлмор 1981б: 521]. Втілюючи принцип «зумовленості значення ситуаціями», відмінкова граматика проголошує комплексно-конструкційний підхід до тлумачення семантики мовної одиниці. Основні положення такого підходу частково втілені в концепції «граматики конструкцій» (Construction Grammar) [Fillmore, Kay, O’Connor 1988; Goldberg 1995; Fillmore, Kay 1999; Croft 2001]⁷⁴.

Згідно з твердженнями зазначеної концепції, к о н с т р у к ц і я кваліфікується як концепт, наділений синтаксичними, семантичними та прагматичними властивостями, які не виводяться з інших конструкцій або відповідних властивостей слів, що входять у цю конструкцію⁷⁵. При цьому наголошується, що “конструкції виражають значення, незалежно від слів у реченні” [Goldberg 1995: 1]. Прикладами конструкцій слугують метасхеми (аргументні структури) типу *Y як X*, пор.: *Від люти став Штрайбель червоний як рак...* [СУМ VIII: 443]; *A ojciec zna wyniki pierwszej, drugiej, nawet trzeciej ligi, ale nie wie, po co jego syn trzyma pod łóżkiem kij bejsbolowy ani też czemu ma oczy czerwone jak zestresowany królik* [KJP]; *the X-er the Y-er*, пор.: *The redder the light, the farther and faster the galaxy* [BNC]. На відміну від топологічних метасхем, конструкції додатково «обтяжені» набором пропозиціональних характеристик: а) рольовою структурою, яка виявляє співвіднесеність як із граматичними функціями, так і тематичними ролями типу Агенс; б) меронімічними (*X* — частина *Y*) відношеннями⁷⁶, які пов’язують предикат та аргументи валентними та реляційними зв’язками [Fillmore, Kay 1999: 10].

---

⁷³ У цьому відношенні показовим є «розширення» інтегрально-ситуативної моделі значення в аспекті заданої дієсловом ситуації до меж так званих валентних фреймів [Sgall et al. 1986: 30], фреймових валентностей [Цинман, Сизов 1998: 160].

⁷⁴ Див. також детальний огляд концепції в [Рахіліна 2010: 18—82].

⁷⁵ Зазначимо, що ідіоматичність як ключова характеристика конструкцій була підмічена саме у зв’язку з об’єктом дослідження — фразеологізмами типу *let alone* [Fillmore, Kay, O’Connor 1988].

⁷⁶ У концепції «радикальної граматики конструкцій» (Radical Construction Grammar) меронімічні відношення визнаються єдиним типом синтаксичних відношень, що поєднують синтаксичні елементи з конструкцією як цілим [Croft 2001: 363].

У концепції конструкційної граматики А. Голдберг аргументна структура розглядається як спосіб реалізації певного фрагмента комплексної події, динамічного сценарію типу «someone experiencing something (хтось відчуває щось)» [Goldberg 1995: 5]. Відображення аргументною структурою певного фрагмента події передбачає схему, в якій ролі учасників (participant roles) кваліфікуються як похідні від цієї події⁷⁷. На цій підставі вводиться розмежування аргументних ролей (конструкції) та ролей учасників дієслова, яке входить у конструкцію.

Аргументні ролі суть конвенціональні семантичні ролі типу Агенс, Пацієнс, Інструмент, Джерело і т. ін. Специфіка таких ролей у тому, що вони, відтворюючи динамічний сценарій ситуації, вибудовують семантичний алгоритм конструкції, який у контексті рольової структури дієслів певного (тематичного) класу набуває іпостасі ключових учасників граматичних відношень (синтаксичних актантів). Отже, конструкція визнається семантичним центром, який регулює відношення усіх учасників заданого сценарію. Так, на основі (динамічного) сценарію «someone causing something to move (хтось спричинює щось рухатися)», в аспекті аргументних ролей Джерело, Тема, Напрямок та дієслів тематичного класу видалення типу *sneeze* (*Pat sneezed onto the computer screen*), відповідно до імплікованої семантикою дієслів зазначеного класу ролі Тема, пор.: *sneeze* — “to send air out from the nose and mouth explosively, in a way that you cannot control” [CIDE: 1365], вибудовується так звана конструкція Імпліцитної Теми [Goldberg 2005: 25]:

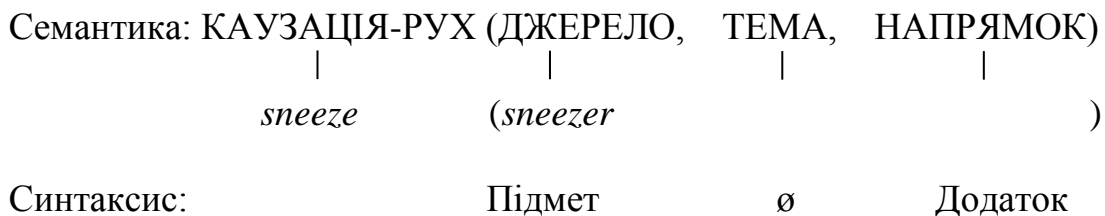

Рисунок 1.1 — Схема конструкції Імпліцитної Теми

---

⁷⁷ У цьому відношенні концепція А. Голдберг суперечить твердженням, які імплікують необхідність відображення фрагмента події на рівні синтаксису принаймні одним предикатом та одним аргументом. Пор.: а) принцип реалізації аргументу: У синтаксичній структурі повинен бути принаймні один аргумент, який забезпечує ідентифікацію фрагмента (subevent) певної події [Grimshaw, Vikner 1993: 154] та б) умову ідентифікації події: Кожний фрагмент події на рівні синтаксису повинен бути ідентифікований лексичним предикатом [Rapaport Hovav, Levin 1998: 112].

Як можна помітити з наведеної схеми, конструкція утворює рамку, в яку може бути вбудоване будь-яке дієслово, за умови, що ролі учасників цього дієслова узгоджуються з аргументною структурою самої конструкції⁷⁸. Зокрема, конструкція Імплицитної Теми може приймати будь-яке дієслово, яке задовольняє сценарій каузованого руху та імплікує у своїй семантиці роль Теми, пор.: *ejaculate, spit, spray* тощо.

У перспективі міжмовних досліджень конструкційний підхід орієнтований на встановлення мовно-специфічних конструкцій. Типологія таких конструкцій зумовлена чинником довільного розширення (*raging over*) у межах так званого синтаксичного простору [Croft 2001: 363]. Такого типу розширення передбачає виокремлення певної ділянки концептуального простору, яка, у форматі заданої (рольовою) семантикою синтаксичної структури, набуває іпостасі мовно-специфічної конструкції.

Зокрема, сценарій із Вродженим Спостерігачем «щось виділяється чимось з-поміж чого-небудь, на чомусь» із дієсловами тематичного класу перцептивного виокремлення⁷⁹ типу *біліти (bieleć)* в українській та польській мовах, втілюється в форматі аргументної структури Перцепт — (Перцептивний Р) — Тло, пор.: *Помітив: коло низького пенька, від спиляних воріт, незаклесний лист біліє на бур'яні* [КТУМ]; *Sosny rachną sennie, bieleją na pniach nasieki żywicy* [SJP]. В англійській мові ситуація перцептивного виокремлення втілюється в форматі аргументної структури Перцепт — (Р) — Перцептив⁸⁰ — Тло, в якій дієслово-зв'язка на позначення «конверсивної перцепції» (*show (appear)* — “to be visible” [PED: 822]) поєднана із предикативом-кольороназвою, пор.: *They were an awe-inspiring sight, with the sea thundering against great black precipices and hurling shattered sheets of spray high up the face of the rock; above this turmoil a host of wheeling, screeching sea birds showed white against the cliffs* [BNC]. Близькими до англійської конструкції виокремлення в українській мові є депіктивні конструкції типу *виглядати червоним (зеленим, синім тощо)* та польські конструкції типу *wyglądać blado (szaro)*. Щоправда, такого типу

---

⁷⁸ Такого типу узгодження регламентовані принципами: семантичної когерентності та відповідності [Goldberg 1995: 50].

⁷⁹ Зважаючи на морфемну експліцитність колірної ознаки, навряд чи доцільно у цьому випадку декларувати конструкцію Імплицитної Ознаки, яка, однак, прийнятна для дієслів, які виражають таку перцептивну ознаку предмета, як форма: *стирчати (sterczeć, be seen), маячити (wystawać, loom), вимальовуватися (rysować się, stand out)*, пор.: *Далеко, на краю обрію, ледве виступаючи з вечірньої мли, маячіє місто з вежами* [СУМ IV: 660]; *Na tle lasu rysowały się ruiny zamku* [USJP]; *A mountain chain stood out against the horizon* [Lingvo].

⁸⁰ Перцептив — це елементарна семантична роль учасника репрезентативного виміру, якій відповідає компонент ‘предметний об’єкт (перцепт)’ (див. 3.3.2).

конструкції використовуються на позначення ситуації сприйняття зовнішнього вигляду перцептивного об'єкта. На відміну від конструкції перцептивного виокремлення, в якій перцептивна якість об'єкта представляється як його інгерентна властивість (пор. сумнівне *Чайки зеленіли на тлі скель*), депіктивні конструкції засвідчують факт виокремлення такої якості в режимі актуального (реалізованого в заданих перцептивних умовах) сприйняття, пор.: *Раптом — зустрічаюся з вітчимом поглядами, декілька секунд він дивиться на мене так, наче я скляний, шкіра його обличчя в затінку дерева виглядає земляною, втомленою* [КТУМ]. Відповідником депіктивних конструкцій в англійській мові є предикативна конструкція з дієсловом-зв'язкою *look*, яке реалізує значення “to have a certain appearance”, пор.: *You're looking pale — do you feel ill?* [CIDE: 1020].

Близькими до положень граматики конструкцій в аспекті твердження вбудованості дієслова в синтаксичний фрейм є концепція «онтологічних категорій» [Jackendoff 1992]. Орієнтуючись на гіпотезу концептуальної структури⁸¹, зазначений підхід декларує: основними одиницями концептуальної структури є концептуальні конституенти, кожний із яких співвідноситься з певним класом онтологічних категорій (своєрідних концептуальних «частин мови»), таких як: Річ, Подія, Стан, Дія, Місце, Шлях, Властивість та Кількість. Будь-яка із зазначених категорій може бути реалізована (*elaborated*) у форматі аргументної структури (*function-argument structure*), в якій кожний аргумент є показником концептуального конститuenta певної категорії. Так, реалізація категорії Стан (через дієслово *be*) у реченні *Her hands are cold* передбачає співвіднесення аргументів *her hands* та *cold* з концептуальними конститuentaми категорій Річ і Властивість відповідно.

Варто зазначити, що кожний синтаксичний конститuent речення (певна іменна група), проектуючись на (*mapping into*) концептуальний конститuent значення речення, демонструє нерегулярний (*many-to-many*) характер проєкцій. Наприклад, іменна група може виражати такі категорії, як: Річ (*the dog*), Подія (*the war*), Властивість (*redness*); приєменникова група — Місце (*in the house*), Шлях (*to the kitchen*) тощо. При цьому наголошується, що не кожний концептуальний конститuent у значенні речення відповідає синтаксичному конститентові, оскільки певна кількість концептуальних конститентів входить безпосередньо у семантику лексичних одиниць цього речення. Отже, семантика речення осмислюється у термінах певного концептуального

---

⁸¹ Гіпотеза концептуальної структури: існує єдиний рівень ментальної репрезентації — *концептуальна структура*, яка поєднує лінгвістичну, сенсорно-перцептивну та рухову інформацію [Jackendoff 1986: 17].

комплексу, формат якого вибудовують аргументні структури різної «питомої ваги», пор.:

X переслідує Y

а. *Y у русі*

б. *X рухається до (або вздовж тієї ж траєкторії, що й) Y*

в. *X намагається наблизитися (або наздогнати) Y*

Різна «питома вага» передбачає послаблення дії так званого т е т а к р и т е р і ю (θ -Criterion) [Chomsky 1993: 36], згідно з яким: а) кожній ПГ відповідає рівно одна аргументна позиція у концептуальній структурі; б) кожна відкрита аргументна позиція у концептуальній структурі виражається рівно однією ПГ [там само: 59]. У контексті зазначеного послаблення визнається, що аргументи можуть мати більш ніж одну тематичну роль і, як результат, утворювати цілі тематично-рольові комплекси (multiple θ -roles).

Одним із типів комплексів, які демонструють пропозиціональну структурованість та рольову репрезентативність їх внутрішньої будови в аспекті гіпотези концептуальної структури, є глобальні функціональні концепти — к о м п л е к с н і п р и м і т и в и (complex primitives) [Vandeloise 1991]. Комплексні примітиви суть примітиви в тому сенсі, що вони є домовними концептами, а комплексними тому, що, на відміну від атомарних семантичних ознак (за М. Бірвішом), їх властивості демонструють риси фамільної подібності [Vandeloise 2003: 394—395]. Такого типу властивості упорядковані у вигляді набору пропозицій, розподілених відповідно до трьох перцептивних чинників: перцепції (сприйняття топологічних об'єктів), кінетики (сенсорно-моторний досвід) та інтеракції (освоєння середовища та тілесне пристосування). Пропозиції засвідчують умови реалізації концепту. Зокрема, комплексний примітив ОПЕРАТОР / АРТЕФАКТ, який лежить в основі речення *The engineers (A) gathered at the computer (B)*, розглядається у контексті таких пропозицій: а) *A суміжний B* (перцепція); б) *A орієнтується на B* (інтеракція); в) якщо є рух, *A рухається до B*, а не навпаки (перцептивна кінетика); г) *A використовує B* у традиційний або канонічний спосіб (інтеракція) [Correa-Beningfield et al. 2005: 356—358].

В аспекті міжмовних досліджень «комплексний» підхід засвідчує еквівалентність способів реалізації концепту з огляду на набір пропозицій та номенклатуру тематичних ролей. Так, український перцептив *підглядати* (*Вона підглядала за сусідами через щілину дверей*) і його польський *podejrzać* (*Ona podejrzała sąsiadów przez dziurkę od klucza*) та англійський *spy on* (*She spied on the neighbours through a key-hole*) еквіваленти, в аспекті пропозицій: *X підглядає за Y :: X podejrzy Y :: X spies on Y*, реалізують комплекс, упорядкований такими (спільними) аргументними структурами: а) *X бачить Y* (перцепція); б) *X спрямовує погляд на Y* (перцептивна кінетика); в) *X бачить Y у*

неканонічний спосіб (інтерація). Однак польський перцептив додатково реалізує аргументну структуру г) *Y не хоче, щоб його бачив X* (інтерація), пор.: *podejrzeć, podglądać* — “przyjrzeć się (przyglądać się) ukradkiem, niepostrzeżenie, w chwili, gdy ktoś nie chce być widziany; podpatrzeć (podpatrywać)” [USJP]. Зміст зазначеної інтерації кваліфікується як контрагентивне відношення, яке виводить у фокус уваги семантичну роль Антагоніст. Натомість український еквівалент через аргументну структуру (г) *X намагається довідатися про Z* (інтерація) реалізує семантичну роль Зміст (Інформація), пор.: *підглядати* — “крадькома дивитися, глядіти, намагаючись простежити за ким-небудь, довідатися про щось” [СУМ VI: 414].

Представлений огляд моделей семантичного опису лексики засвідчує динамічний (який відображає функціональні та когнітивні стратегії номінатора) характер природи лексичного значення. Відтворюючи теоретико-емпіричні, очевидно, зумовлені характером чинної парадигми, евристики (пізнавальні настанови) дослідника, такі моделі кваліфікують зміст лексичної одиниці за властивостями та відношеннями, які не передбачають взаємно суперечливих процедур його (змісту) інтерпретації.

Концепція нашої роботи орієнтована на презумпцію багатовимірності семантичного простору. Відповідно до вихідної гіпотези дослідження допускається, що семантична модель динамічного типу — це багатовимірна модель, яка відтворює зміст лексичної одиниці за зразком комплексу альтернативних ієрархічно упорядкованих семантичних репрезентацій різних мовних вимірів. На цій підставі семантика лексичної одиниці осмислюється як динамічний конструкт, який відображає різні способи концептуалізації певної ситуації (стану справ).

У зазначеній перспективі динамічні семантичні моделі класу перцептивів покликані відтворити стратегії концептуалізації ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини», особливості відображення різних варіантів світосприймання людини в семантиці перцептивної лексики.

Виокремлення динамічних семантичних моделей класу перцептивної лексики необхідне для: а) систематизації словника слів класу перцептивної лексики; б) з'ясування того як, і яку інформацію кодує семантика перцептивної лексики; в) встановлення комунікативних стратегій класу перцептивної лексики; г) пояснення динаміки розвитку семантичної парадигми слів класу перцептивів.

Висновки до розділу

У перспективі міжмовних досліджень словникового складу мови можна виокремити чотири типи моделей значення, які відображають динамічні

семантичні аспекти лексики: дискретно-комбінаторний, інтегрально-ситуативний, топологічно-схематичний та комплексно-конструкційний.

В основі дискретно-комбінаторної моделі значення лежить ідея поелементної, атомарної репрезентації мовних смислів та їх комбінаторики. Зміст лексичної одиниці в цьому випадку визначають параметри гносеологічності (семантика лексики відображає класифікаційну та інтерпретаційну стратегії номінатора), універсальності (зміст лексичної одиниці містить інформацію, яка засвідчує концептуальну єдність представників різних мовних спільнот), альтернативності (змістова інформація упорядкована в системі пропорційних рівностей, альтернативний набір яких реалізує передумову «когнітивної істинності» значення) та варіативності (значення характеризує ситуацію, концептуалізовану з перспективи різних пізнавальних позицій номінатора).

Інтегрально-ситуативна модель значення відображає особливості смислового та формального співвідношення одиниць лексичного і синтаксичного рівнів. Лексична одиниця у цьому випадку розглядається як елемент, інтегрований у морфолого-синтаксичну (предикатно-актантну) структуру. В контексті певного висловлення така структура покликана реалізувати динамічний змістовий потенціал лексичної одиниці. Предикатно-актантна структура реалізує зміст лексичної одиниці у форматі концепту ситуативного типу — конструкта, що кодує інформацію про певний стан справ. Предикат як компонент, що кодує інформацію про факт, реалізує свій семантичний потенціал через параметри: протиставлення (на основі привативних ознак), співвіднесеності (на основі корелятивних ознак) та аспектуальності (на основі кількісно-лінійних та фазових ознак). Актант як компонент, що кодує інформацію про учасника ситуації, реалізує свій змістовий потенціал за параметрами автономних семантичних вимірів: рольовим (типова характеристика учасника), комунікативним (прагматична характеристика учасника), онтологічним (таксономічна характеристика учасника), референційним (денотативний статус учасника) та дейктичним (позиційна характеристика учасника).

Топологічно-схематична модель значення представляє зміст лексичної одиниці як реалізацію динамічного сценарію послідовно зв'язаних між собою образ-схем — динамічних повторюваних структур сенсорно-моторного досвіду людини. Динамічний сценарій у цьому випадку відображає взаємодію учасників на основі приписаних їм ролей первинного та вторинного фокусів виділення у концепті ситуації.

Для комплексно-конструкційної моделі значення характерним є зображення змісту лексичної одиниці у вигляді конструкції, яка відтворює певний фрагмент комплексної події, динамічного сценарію типу «хтось сприймає щось».

Зазначений підхід декларує необхідність інтеграції пропозиціональної моделі з певною концептуальною схемою, яка забезпечує повноцінну дієвість цієї моделі при виконанні комунікативного завдання. Таке поєднання враховує надлишкові масиви інформації, які безпосередньо не входять до ядерної зони семантики лексичної одиниці. Зміст лексичної одиниці в цьому випадку реалізує інформацію аргументних структур різної «питомої ваги».

Виокремлення динамічних моделей значення лексики дає можливість розширити й поглибити уявлення про специфіку концептуалізації позамовної дійсності (світу дискурсу) представниками різних мовних спільнот, виявити структури репрезентації знань, що відображають особливості національно-мовної картини світу, специфіку етнічного менталітету, універсальні та унікальні характеристики предметно-пізнавальної діяльності людини. В перспективі міжмовних зіставлень такі моделі покликані виявити характерні особливості кодування і способи розподілу інформації про певний стан справ у семантиці лексики певного тематичного класу близько- і віддаленоспоріднених мов.

В аспекті заявленої мети виникає необхідність і доцільність опису динамічної моделі значення перцептивної лексики, з'ясування особливостей кодування інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивів обраних для аналізу трьох індоєвропейських мов — двох близько- і однієї віддаленоспорідненої (української, польської та англійської).

РОЗДІЛ II

ПЕРЦЕПТИВНА ЛЕКСИКА В ПЕРСПЕКТИВІ МІЖМОВНИХ ЗІСТАВЛЕНЬ

2.1. Перцептивна лексика як семантичний клас слів

У роботі перцептивна лексика розглядається як семантичний клас слів⁸², що позначають внутрішній (інформаційний) стан людини, який відображає умови її перцептивного буття або зміну таких умов, пор.: *бачу (спостерігаю) → бачу (розумію) → бачу (оцінюю)*. Основна номінативно-репрезентативна функція класу перцептивної лексики полягає в тому, щоб представити перцептивно-інформаційний стан людини як комплексне явище, реалізоване в аспекті її сенсорно-перцептивних (*мені холодно, холодна підлога*), диференційних (*ночі холоднішають*), ідентифікаційних (*холоднокровні тварини*), асоціативних (*холодна зброя*) та оцінних (*холодне прощання*) стратегій.

Як семантичний клас слів перцептивна лексика виокремлюється на основі спільних семантичних та пов'язаних із ними синтаксичних властивостей: а) реалізації першим і другим актантами семантичних ролей Перцепієнт та Перцепт; б) двомісної репрезентативності перцептивно-інформаційних станів через відношення: *бачу, що P* — відношення між людиною і зовнішньою ситуацією *P*, з якою пов'язаний її перцептивно-інформаційний стан; в) неканонічного актантного кодування двомісних перцептивних предикатів: *Мене трусить від холоду; Мені видно будинок*; г) співвіднесеності в межах перфектної видової пари, де дієслово НДВ позначає стан, що настав як результат переходу, який позначається дієсловом ДВ: *бачити — побачити* (див. [Падучева 1996: 154—155]; [Кустова 2004: 418—420]; [Кибрик 2005: 340—341]).

Втілення інформації про перцептивно-інформаційний стан людини класом перцептивної лексики доцільно розглядати в межах умовної шкали, яка відображає обсяг номінацій⁸³ чуттєвого досвіду людини.

---

⁸² Семантичний клас — це об'єднання слів, виокремлених на основі семантичної ознаки, що “повторюється у багатьох словах і обов'язково має мовне вираження в тих чи інших їхніх властивостях — у морфологічних особливостях, аспектуальній поведінці, сполучуваності і т. ін.” [Розина 2005: 44].

⁸³ Обсяг номінацій — це умовний критерій, який визначає обсяг номінативного втілення певного масиву понять. Такий критерій доцільно застосовувати для розмежування тих сегментів лексичного складу мови, які належать до різних тематичних класів, груп, підгруп. Пор. номінації на позначення психічної діяльності [Васильєв 1981: 43—167], які об'єднують номінації відчуттів, сприйняття, бажання, емоційних станів, мислення, знання, пам'яті і т. ін.

Максимальний обсяг передбачає позначення всього масиву понять, які представляють чуттєвий досвід людини. За визначенням, *чуттєвий досвід* — це “сукупність сприйнятів органами чуття, що набувається в процесі взаємодії людини з зовнішньою природою і становить основу всіх наших знань про матеріальний світ” [СУМ XI: 390]. Мінімальний обсяг становлять перцептиви, що позначають чуттєві (реалізовані у формі відчуттів, сприйнятів, уявлень) відображення людини⁸⁴ — її сенсорно-перцептивні стратегії. Середній обсяг складають перцептиви, що позначають зміни перцептивно-інформаційного стану людини, зумовлені чинником її ідентифікаційних, асоціативних або оцінних стратегій. З цієї перспективи перцептивна лексика в праці розглядається в аспекті мінімальної та медіальної точок шкали, які відповідно засвідчують вужче і ширше тлумачення перцептива.

У вужчому сенсі під перцептивом ми розуміємо одиницю лексико-семантичного мовного рівня, пряме номінативне, і рідше похідне, значення якої кодує інформацію про сенсорно-перцептивні стратегії суб’єкта перцептивно-інформаційного стану⁸⁵. Семантика перцептива кодує інформацію про такого типу стратегії у вигляді перцептивного складника — макрокомпонента, який указує на перцептивно-інформаційний стан людини, що виникає у неї під час візуального, аудіального, тактильного і т. ін. контакту із зовнішнім світом. Такий контакт виявляє два типи «перцептивних» наслідків: субперцептивний (який відображає зміну умов перцептивного буття людини) та перцептивний (який відображає умови перцептивного буття людини).

Зміна умов перцептивного буття передбачає перетворення у внутрішніх системах суб’єкта перцептивно-інформаційного стану, наслідком яких є сенсорні реакції на зовнішній або внутрішній подразник (стимул). Семантика перцептива в цьому випадку представляє “інформаційний зв’язок людини з певною ситуацією <...>, на яку вона реагує або яку вона актуалізує у своєму внутрішньому світі” [Кустова 2004: 212]⁸⁶, пор.: *важко* — “про відчуття великої ваги, великого напруження, зусиль”: — *А може, вам важко, то дайте мені клунок, я понесу, — жебонів він* [СУМ I: 279]⁸⁷; *ciężko* “z dużym wysiłkiem,

---

⁸⁴ Чуттєве відображення кваліфікується як “суб’єктивний пізнавальний процес (рівно як і результат цього процесу), в якому об’єкт пізнання виступає у чуттєвій формі, тобто у формі відчуттів, сприйнятів, уявлень” [БПС: 325].

⁸⁵ Щодо критеріїв добору перцептивів див. Вступ.

⁸⁶ У морфології показником такого інформаційного зв’язку слугує експерієнтив — одна з п’яти градем, які формують категорію *евіденціальності* (див. [Козинцева 1994], [Aikhenvald 2004]). Реалізуючи смисл ‘мовець сприймав *F*ⁿ безпосередньо’, експерієнтив у межах цієї категорії вказує на спосіб, яким мовець дізнався про факт *F*ⁿ [Мельчук 1998: 199].

⁸⁷ Порівняймо аргументацію наявності перцептивного складника в слові *важкий*: “На нашу думку, в найвічній свідомості значення цього слова пов’язується не стільки з масою тіла, скільки з кількістю

z trudem”: *Cieężko było iść pod górę* [USJP]; *hard* “with great exertion”: *For Sigmoids, very hard to go* [BNC]. Умови перцептивного буття передбачають наявність у зовнішньому полі суб’єкта сприйняття предметного об’єкта (перцепту). Перцептивним наслідком такої наявності є факт сприйняття об’єкта у певній перспективі його просторового розташування (ситуація типу «бачу, чую, спостерігаю щось навколо»), пор.: *Замфір бачив, як возили на Прут важкі залізні бочки* [СУМ I: 277]. Стратегії суб’єкта сприйняття (*Замфір*) виявляють два типи перцептивних сценаріїв, утілених у вигляді: а) пропозиціонального актанта перцептивної події (*як возили на Прут бочки*); б) перцептивного учасника (*важкі бочки*)⁸⁸. Однак, якщо перший сценарій описує ситуацію сприйняття як реальний стан справ, то другий — як феномен «віртуальної перцепції»: суб’єкт сприймає вагу не тактильно, а візуально, пор.: *важкий* — “вигляд якого (значні розміри, масивність, густота і т. ін.) свідчить про велику вагу” [там само]. В аспекті розподілу семантичних ролей учасників перцептивної ситуації такий феномен доцільно кваліфікувати як «склеювання» валентностей (див. [Муравенко 1998: 72]) Перцепієнта та Спостерігача⁸⁹. Перцептивний складник семантики в цьому випадку кодує інформацію про перцептивний об’єкт за ознакою його зовнішніх (психофізичних або просторових) параметрів.

У ширшому сенсі перцептив розглядається як похідна одиниця, яка, у перспективі семантичної деривації, засвідчує розширення свого дериваційного потенціалу до меж експерієнціального: в ієрархії внутрішніх систем людини (до меж емоційного або ментального); в ієрархії зовнішніх систем людини (до меж ідентифікаційного, асоціативного або оцінного)⁹⁰. Звісно, під рубрику «сфера експерієнціального (емпіричного)» можна підвести будь-яку мовну одиницю, аргументуючи це тим, що вона так чи інакше представляє досвід як складник

зусиль, які нормальна людина повинна витратити для маніпулювання відповідними об’єктами — для їх зміщення, підняття, перенесення” [Апресян 1995б: 649].

⁸⁸ Зауважимо, що властивість реалізувати як предметні, так і пропозиціональні актанти (об’єкти) є характерною для дієслів зорового сприйняття (див. [Арутюнова 1976а: 127]).

⁸⁹ Відмінність між семантичними ролями Перцепієнта (Експерієнта у термінах О. В. Падучевої) та Спостерігача визначається способом концептуалізації ситуації: якщо для Перцепієнта характерним є зв’язок із режимом чуттєвого сприйняття, то для Спостерігача — із режимом інтерпретації (див. [Падучева 2006а: 104]). Типологія смислових зон семантичної ролі Спостерігач включає такі позиції: 1) прототипний Спостерігач: Перцепієнт «за кадром»; 2) Спостерігач — суб’єкт просторового дейксису; 3) Спостерігач — суб’єкт свідомості; 4) Спостерігач як суб’єкт часового дейксису; 5) Спостерігач у семантиці виду; 6) Спостерігач у семантиці часових показників; 7) Спостерігач у генітивній конструкції з дієсловом *бути*; 8) Спостерігач у семантиці дієслів вияву властивості; 9) Спостерігач у семантичному представленні речення [Падучева 2006б]. У роботі Спостерігач кваліфікується як учасник ситуації, якому відповідає компонент ‘суб’єкт інтерпретації перцептивного об’єкта’.

⁹⁰ Пор. моделі семантичної деривації та потенціал смислових нарощень дієслів тематичного класу чуттєвого сприйняття в Кустова [2004: 337—395], Падучева [2004: 199—202], Шведова [2004: 243—249].

чуттєвого відображення світу⁹¹. “У будь-якій ситуації, в якій людина бере участь або яку вона просто сприймає як спостерігач, є експерієнціальний аспект або експерієнціальний корелят” [Кустова 2002: 16]. Порівняймо з цього приводу зауваження про те, що “значення будь-якого слова прямо або непрямо пов’язане з семантикою відчуттів” [Григорьева 2004: 9—10]. Однак, на нашу думку, лише перцептивну лексику можна кваліфікувати як потенційно експерієнціальну на тій підставі, що її основна номінативно-репрезентативна функція у мові зводиться до того, щоб представити чуттєве сприйняття як передумову виконання емпіричного завдання. Зауважимо, що сучасна когнітивна наука, і когнітивна лінгвістика зокрема, намагаються з’ясувати суть людського пізнання і всіх пізнавальних процесів якраз у спосіб аналізу насамперед тих репрезентацій знань, які знаходяться «всередині» людини. У цьому відношенні доцільно навести аргументацію необхідності аналізу мовного концепту ПАМ’ЯТЬ: “Звертання до феномену пам’ять здається обов’язковим не лише для психолінгвістики, а й для власне лінгвістики, оскільки без роз’яснення цього феномену не можуть отримати адекватного опису не лише поняття мовної здатності, онтогенези мовлення і т. ін., а й багато аспектів співвідношення мови і мислення, а, головне, нормальне протікання процесів мовлення та слухання, з одного боку, і ціла низка принципів організації мовної структури, з іншої” [Кубрякова 2004: 359].

Ідея зумовленості експерієнціального чуттєвим засвідчує розширення змістового потенціалу перцептивної лексики до меж семантики: е м о ц і й, пор.: *важкий* — “дуже сумний, гнітючий, безрадісний”: *Важке було прощання Мирослави з Максимом* [СУМ I: 279]; *ciężki* — “dotkliwy, przykry, przytłaczający”: *Z ciężkim sercem co robić* [SJP]; *heavy* — “distressing, grievous, saddening”: *This was a heavy piece of news to my nephew* [OED], к о г н і ц і й, пор.: *важкий* — “складний для розуміння”: *важка задача* [СУМ I: 278]; *ciężki* — “trudny do zrozumienia”: *W zimie, gdy nie ma co robić, pisze rozprawę o kwestiach socjologicznych stylem ciężkim* [SJP]; *hard* — “not easy to understand or explain”: *To ask hard questions* [OED], і д е н т и ф і к а ц і й, пор.: *важковаговик* — “спортсмен важкої ваги”: *Він [Семен Климко] б’ється у середній вазі, а перемагає важковаговиків* [СУМ I: 279]; *ciężarowiec* — “zawodnik wyspecjalizowany w podnoszeniu ciężarów; sztangista”: *Turnieje,*

---

⁹¹ Пор.: “Експерієнцер — це стан справ, який представляє живу істоту такою, що сприймає, відчуває, бажає, уявляє або пізнає щось у певний спосіб” [Dik 1997: 115]. Зазначимо також, що, наприклад, у російській мові семантичній ролі дативного Експерієнцера приписуються такі смисли, як: ‘benefit (благо)’, ‘harm (школа, збиток)’, ‘having and needing (статки і нестатки)’, ‘age (вік)’, ‘environment (оточення)’, ‘emotions (емоції)’, ‘modal meanings (наміри)’, ‘victims and beneficiaries (видатки і прибутки)’ [Janda, Clancy 2002: 91—101].

zawody ciężarówków [USJP]; *heavy-weight* — “a professional boxer weighing over 12 st. 7 lb.”: *Thanks to the muscle, he has become a champion heavy-weight* [OED], а с о ц і а ц і й, пор.: *важкий* — “сповнений труднощів, нестатків, горя”: *Важка доля* [СУМ I: 278]; *ciężki* — “trudny, wymagający dużo trudu, wysiłku fizycznego”: *Będzie miała przy nim ciężkie życie* [SJP]; *hard* — “difficult to bear or endure”: *The life these people lead is a hard one* [OED], о ц і н о к, пор.: *важкодум* — “людина, що повільно думає, нешвидко вирішує”: *Дробницький слухає цю розмову і про щось уперто думає: він взагалі важкодум і цілком неписьменний* [СУМ I: 280]; *ciężkomyślność* — “brak bystrości, tępota”: *Pocziwy stryjasek Gucia jest nadzwyczaj komiczny z tą ciężkomyślnością, wskutek której nigdy nie może się polapać wobec zawilych sytuacji, wytworzonych przez sprawki Gucia* [SJP]; *heavy-headed* — “dull, stupid”: *He stood regarding his vulgar, heavy-headed brother opposite* [OED].

При цьому дериваційні стратегії перцептивної лексики демонструють те, як семантично еволюціонують «стосунки» між суб’єктом та об’єктом — від сенсорно-перцептивного до емоційного, ментального, оцінного і т. ін. Загалом у цьому випадку можна говорити про певну концептуальну деривацію, яка, реалізуючи чуттєво-емпіричний сценарій номінації, створює передумови для виокремлення такого семантичного класу слів, як перцептиви.

2.2. Гносеологічні передумови перцептивної номінації

Дослідження перцептивів, напевно, як і будь-якого іншого мовного явища, донедавна можна було б охарактеризувати у термінах відношення «частина — ціле», в якому чітко відстежується пріоритетність «частини» над «цілим». «Частина», представляючи результат, якого досягнуто в межах конкретного підходу, заздалегідь обмежувала «ціле» методологією певного напрямку. Кожний такий напрям мав свою номенклатуру методів, впровадження і використання яких не стільки давало надію на успіх, скільки гарантувало те, що отриманий результат чітко узгоджується з принципами методології та відображає поступ у межах відповідного напрямку. Такий «ахроматизм» науковості до певної міри є виправданим, зважаючи як на сам об’єкт дослідження, так і на характер парадигми, яка визначає наукову цінність цього об’єкта в його історичній перспективі.

Проте хто або що визначає характер наукової парадигми? Або це якась вузька група науковців-новаторів, які, методично втілюючи свої ідеї, навіюють суспільству думку про існування певного алгоритму загальнолюдського поступу, або ж об’єктивна реальність диктує нам свій сценарій, зводячи роль людини до пасивного виконавця її волевиявлення. Постановка питання в такому ракурсі створює підґрунтя для методологічної дихотомії «об’єкт дослідження — суб’єкт дослідження», в основі якої лежить ідея інтерактивних відношень дослідника та аналізованого об’єкта. Інтерактивність у цьому

випадку передбачає відповідність застосування методик і рекомендацій до об'єкта дослідження з позиції цілепокладання, цілеспрямованості, інтенції дослідника. Зауважимо, що такий підхід скоріше розглядає не стільки специфіку об'єкта, його інгерентні властивості, скільки природу осмислення цих ознак “у внутрішньому часі суб'єкта” [Гуссерль 1998: 12].

У загальнонауковому значенні таку методологію можна вважати феноменологічною за змістом, що знаходить свою спеціально-наукову реалізацію в методах, які прокладають шлях до з'ясування природи та ролі свідомості в осмисленні навколишнього світу. Пор.: “Феноменологічний аналіз допомагає нам теоретично обґрунтувати наш візуальний досвід” [Jackendoff 1986: 4]. З цієї позиції важливим є встановлення не стільки онтологічних властивостей об'єкта дослідження або обґрунтування істинності його екзистенції з огляду на волевиявлення, яке диктує наш (обмежений) мозковий ресурс, скільки ідеалізованих властивостей об'єкта — корелятивів інтенціональної свідомості (в термінах феноменології Е. Гуссерля). Остання є «цілепокладанням» світу в тому сенсі, що реальність сприймається не як щось самостійне, а як феномен — явище, дане нам у досвіді пізнання.

Для методології лінгвістики чуттєвого сприйняття такий підхід реалізується на межі співвідношення емпіричного (явища, які можна безпосередньо спостерігати) і теоретичного (явища, які не підлягають безпосередньому спостереженню), що передбачає застосування методики, яка з'ясовує специфіку об'єкта дослідження в перспективі обраної пізнавальної позиції дослідника. У цьому сенсі кінцевим об'єктом лінгвістики чуттєвого сприйняття стає суб'єктно-об'єктна структура «людина — мова», а у випадку інтроспекції — мовна свідомість самого лінгвіста-дослідника [Никитина 1987: 21].

Реалізація теоретико-емпіричного принципу на ґрунті сучасних лінгвістичних досліджень порушує низку проблемних питань щодо співвідношення таких констант людської когніції, як сенсорно-перцептивна організація, мислення і мова.

Закономірно може постати питання, яка з цих констант слугує об'єктом безпосереднього спостереження для лінгвіста. *Мова* видається самоочевидною відповіддю на таке питання. Зокрема, для вченого, який є послідовником традиційного (таксономічного) підходу в мовознавстві, дихотомія «емпіричне — теоретичне» осмислюється в перспективі критеріїв, які не враховують ролі людського чинника щодо тлумачення феномену мови. Такі дослідження, як правило, обмежуються аналізом мовного матеріалу заради нього самого в тому сенсі, що отриманий результат відображає поступ і ступінь проникнення в мовну систему лише з метою (формалізованого) опису її будови. Натомість для мовознавця, який обстоює антропоцентричний підхід до опису мовних явищ,

факт співвідношення емпірії і теорії має екологічний (природний) характер у тому розумінні, що теоретична настанова дослідника мотивована життєвим досвідом. “Досвід у цьому розумінні включає все, що формує актуальний або потенційний досвід окремої живої істоти або угруповань живих істот — не лише сприйняття, моторний рух і т. д., але *особливо* внутрішню генетично набуту будову організму та характер його взаємодії з фізичним і соціальним оточенням” [Лакофф 2004: 14].

Такий підхід значно розширює коло евристик лінгвіста-дослідника, залучаючи методи, які дозволяють подивитися на об’єкт дослідження (мову) як багатовимірний феномен. “Пізнавальний досвід нашого століття показує, що нагромаджується все більше випадків, коли результати досліджень того чи іншого складного об’єкта адекватно відображаються лише засобами багатовимірного концептуального простору, який здатен передати не лише два, а й більше аспектів, вимірів цілого, яке пізнається” [Лазарев, Трифонова 1999: 126].

У такому ракурсі об’єкт дослідження розглядається з позицій філософії інтервальності. Суть цієї філософії полягає в тому, що будь-який об’єкт природного або соціокультурного буття сприймається суб’єктом у контексті конкретної пізнавальної ситуації. Пізнавальна ситуація є необхідною умовою, яка задає загальну перспективу бачення світу у так званому інтервалі абстракції. Абстракція в цьому випадку розуміється як “спосіб концептуального перетину реальності з метою виокремлення, категоризації та відображення об’єктів пізнання” [Лазарев 2002: 272].

Основна ідея філософії інтервальності зводиться до того, що світ має інтервальну, чарункову структуру, яка розпадається на ієрархічну множинність окремих реалій, актуальних і можливих світів. Кожний із таких світів можна уявити як спосіб актуальної або потенційної взаємодії двох систем: суб’єкта та об’єкта. Взаємодіючи, ці системи формують когнітивну сферу суб’єкта, в якій об’єкт “існує та певним чином виявляє себе не взагалі, а лише в конкретних умовах, лише відносно тієї або іншої системи зв’язків, взаємодій і т. ін.” [Лазарев 2001]. Такий підхід фіксує якісно новий погляд на суб’єктно-об’єктні відношення, акцентуючи увагу на умовах пізнання. Умови пізнання задають певний ракурс (аспект) пізнавальної ситуації, зосереджуючись на ролі інформаційного посередника, який визначає взаємодію суб’єкта та об’єкта.

Інформаційні посередники формують систему гносеологічних посередників, до яких традиційно відносять мову, інші знакові системи, сенсорну інформацію тощо. Кожний із посередників репрезентує специфічний (інтенціональний) тип відношень, які реально або уявно існують між суб’єктом та об’єктом: сенсорно-перцептивний, прагматичний, раціональний, модальний, аксіологічний тощо. Задаючи експерієнціальний (у широкому сенсі) ракурс бачення об’єкта пізнання, такі посередники кваліфікують і відповідний тип пізнавальної позиції суб’єкта.

Пізнавальна позиція пов'язана з феноменом фокусування — процедурою узгодження об'єктивного та суб'єктивного в межах визначеної інтервальної ситуації [Новоселов 2000: 31]. «У пізнанні є дві сторони: суб'єкт та об'єкт. Вони разом утворюють єдине ціле свідомості, отже, між ними є зв'язок, є відношення. Що це за відношення? — Очевидно, це не просторове відношення суміжності, близькості і т. ін., це не часове відношення співіснування та послідовності; це — певне специфічне, яке не зводиться ні до чого іншого чисто духовне відношення «володіння в свідомості», яке безпосередньо вбачається нами тоді, коли ми говоримо «я маю такий-то предмет у кругозорі свідомості». Завдяки цьому відношенню існує такий особливий тип об'єднаності суб'єкта та предметів, унаслідок якого можливо, щоб навіть предмет *зовнішнього* світу міг належати в *оригіналі* для споглядання суб'єкта. Тому назвемо таке відношення словом *координація* (сполучення) суб'єкта та об'єкта. Щоб відзначити, що цей вид координації зумовлює можливість істини, назвемо його точніше словами *гносеологічна координація*» [Лосский 1919: 9].

Гносеологічна суть фокусування полягає в тому, щоб знайти міру адекватності образу об'єктові у заданих умовах. Міра адекватності задається: по-перше, природою об'єкта, наприклад, його розмірами, фактурою, виділеністю із середовища; по-друге, природою суб'єкта, наприклад, наявністю відповідних органів чуття, здатністю реагувати на частину спектра електромагнітного випромінювання, існування інтерпретативної матриці; по-третє, властивостями інформаційного посередника, наприклад, властивостями потоку оптичних сигналів [Лазарев 2002: 273].

Пізнавальна позиція є одним із ключових елементів загальної пізнавальної ситуації, оскільки репрезентує систему координат, у яких перебувають суб'єкт і об'єкт. Твердження про те, що «точка відліку суб'єкта задає інтелектуальну перспективу бачення реальності» [там само], співвідносить обидва компоненти у системі координат «віха (орієнтир) vs. перспектива».

Як компонент пізнавальної позиції «віха» засвідчує гносеологічне фокусування спостерігача, засобами реалізації якого є перцептивні системи суб'єкта: відчуття, сприйняття, різноманітні реакції на докілья. Суб'єкт може *бачити, відчувати на дотик, чути, смакувати* тощо. Це його вроджені та / або набуті з досвіду цільові настанови перцептивної поведінки. Вони є ініціальними⁹² стратегіями в тому сенсі, що спрямовані на пізнання об'єктів чуттєвого сприйняття. Ось чому такі стратегії мають гносеологічні «продовження», знаходячи різні вербальні втілення, пор.: а) *Я дуже добре бачу*

---

⁹² Пор. поняття «цільові (telic) та нецільові (atelic) дієслова» в [Garey 1957], а також «граничність» і «неграничність» в [Бондарко 1991: 195].

тебе; б) *Я бачу, до чого ти хилиш*; в) *Я тебе бачу наскрізь* тощо. Проте некоректним буде висловлення [#]*Я бачу на південь*, у якому семантика дієслова відображає ініціацію напрямку пізнання суб'єкта, проте не декларує його цілепокладання. Інакше кажучи, незрозуміло, на що або на кого сфокусована увага суб'єкта, а отже, невідомим є й кінцевий результат пізнавальної ситуації⁹³. Таким чином, віху не можна розглядати як самодостатній критерій пізнавальної позиції суб'єкта, оскільки вона лише задає, але не вивершує процедуру гносеологічного фокусування.

Важливим компонентом пізнавальної позиції, що вивершує цю процедуру, є «перспектива» — елемент, який представляє результат концептуалізації об'єкта пізнання. Концептуалізуючи, суб'єкт фокусує увагу на об'єкті, уточнює його для себе, остаточно встановлює його пізнавальну цінність: перцептивну для а); ментальну для б); інтерпретаційну (оцінну) для в). Отже, перспектива — це своєрідна гносеологічна «точка споглядання», яка фіксує результат пізнаваності об'єкта в певній іпостасі (інтервалі абстракції) його осмислення суб'єктом. «Процес узгодження думки з реальністю включає в себе як стадію поступового зближення, так і віднайдення фокуса максимальної адекватності, коли думка приведена у відповідність із реальністю, а предмет збігається зі своїм поняттям у межах заданого інтервалу абстракції» [Лазарев, Литтл Брюс 2002: 98].

Важливо, однак, зауважити, що система координат «віха vs. перспектива» декларує насамперед коректність процедури гносеологічного фокусування, суть якого полягає в «узгодженні» відношень між суб'єктом та об'єктом⁹⁴. Так, смисл висловлення *Я тебе бачу наскрізь* є зрозумілим і цілком коректним, якщо розглядати його в аксіологічному ракурсі (пор.: *бачити наскрізь когось* — «добре знати, уміти розпізнавати чий-небудь думки, наміри» [ФСУМ I: 19]), і, навпаки, дивним, якщо у фокусі — *екстраперцептивний* тип відношень.

Таким чином, віха та перспектива утворюють гносеологічну рамку пізнавальної позиції суб'єкта. У доповненні із системою гносеологічних посередників (умовами пізнання) така позиція фіксує вивершення повноцінної пізнавальної ситуації, остаточне осмислення якої реалізує пропозиціональна

---

⁹³ У цій ситуації можна говорити про факт «нереалізованої валентності» дієслова, яка дає «відчуття неповноти висловлення й потребує заповнення у висловленні» [Кацнельсон 1987: 21].

⁹⁴ «У сприйнятті завжди закладене протиставлення Я-полюса і полюса предмета. Світ, перед яким стоїть Я, є, в одному випадку, світ речей, а в іншому — світ осіб. Ми розглядаємо світ то як сукупність просторових об'єктів і втілення в них поняття зміни у часі, то як «рівний нам». Безперечно, що залежно від того, у якому напрямку ми рухаємося, відчуття набуває для нас того або іншого смислу і, відповідно, те або інше забарвлення та тональність» [Кассирер 1998: 46—47].

функція, в якій аргументи представляють результат осмислення об'єкта пізнання, а предикат — когнітивне уявлення про сам акт цього осмислення⁹⁵.

2.3. Методологічні постулати як передумова міжмовного зіставлення класу перцептивної лексики

Екстраполяція принципів філософії інтервальності на мову-як-об'єкт-пізнання дає можливість задекларувати методологічні постулати, які проголошують ідею динамічного влаштування мови, упорядкованої за моделлю багатовимірного семантичного простору. “Для людини як мислячої істоти, яка щогодини, щохвилини здійснює пізнавальну (практичну або теоретичну) діяльність, об'єктивний світ з'являється у трьох аспектах: а) матеріальна дійсність із речами та їх різноманітними відношеннями у просторі — об'єкт безпосереднього спостереження та сприйняття; б) уявлення про матеріальну дійсність як результат чуттєвого її сприйняття (зорового, тактильного і т. ін.), що створюють перші сигнали дійсності; в) ідеальна (відображена) дійсність — світ образів, понять, ідей, розчленованих і фіксованих словесними знаками, які формують другу сигнальну систему дійсності” [Уфимцева 2002: 54].

Ми обстоюємо позицію, що будь-який аспект сприйняття втілюється у форматі певного мовного виміру, який відображає чуттєві або ціннісні стратегії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. На цьому ґрунті декларуються методологічні постулати лінгвістики чуттєвого сприйняття.

2.3.1. Екстенціональний постулат

Екстенціональний постулат: мова є багатовимірною, оскільки багатовимірним є об'єкт сприйняття.

Максима обстоює ідею емпіричного аналізу мовних явищ, визначаючи зумовленість теоретичної настанови лінгвіста чинником «зовнішніх» (екстралінгвістичних) інформаційних даних.

Ідея того, що мова та навколишній світ якимось чином співвідносяться (віддзеркалюються, відтворюються, відображаються тощо), не є новою. Сам факт їх співвідношення, напевно, не викликає ні в кого жодних сумнівів. Проте проблемним залишається питання про суть їх співвідношення, особливо зважаючи на факт як відмінного іменування тієї самої речі в різних мовах, так і використання того самого імені на позначення різних речей.

---

⁹⁵ З цієї перспективи в роботі обстоюється смисловий підхід, який, на відміну від ознакового, орієнтується на поняття «смысл». Смысл у цьому випадку кваліфікується як “компонент, складова частина об'єкта, певним чином пов'язана з іншими його компонентами так, що всі вони в сукупності утворюють структуру” [Гловинская 2001: 34]. Поняття «ознака» використовується в роботі на позначення певної характеристики перцептивного учасника або перцептивної ситуації загалом.

Традиційно співвідношення мовних одиниць і предметів навколишньої дійсності в лінгвістиці розглядається в межах так званої екстенціональної (денотативної, предметної) теорії мови. Екстенціональна теорія мови в її формалізованому вияві (сильна семантика), з'ясовуючи природу співвідношення мовних структур із предметним світом, робить акцент на «правильності» імені, яка ототожнюється з умовами його істинності відносно певної моделі світу. Постановка питання про «правильність» імен у бік визнання істинності / хибності назви стосовно її речі, на нашу думку, є не зовсім коректною. Такий софістичний підхід веде у глухий кут з тієї причини, що постає проблема з'ясування того, що є правильне (істинне), а що є неправильне (хибне). З'ясування питання в межах такої дихотомії приводить до абсолютизму твердження «це — істинне» або до апорії «це — хибне», яка замикає коло невирішеності проблеми.

Власне, у руслі «істинності / хибності» системно-структурна парадигма намагалася розглянути питання співвідношення імені та речі. Традиційно орієнтуючись на спадщину Ф. де Соссюра, структуралізм у мовознавстві з'ясовує цю проблему крізь призму специфіки мовного знака. Слід визнати, що введення знакової теорії в мовознавство стало справді революційним кроком. Первинна ідея про «довільність» мовного знака, хоча й радикальна за своєю суттю, змінила акцент на проблематику співвідношення речі та імені: «Мовний знак пов'язує не річ та її назву, а поняття та акустичний образ» [Соссюр 1977: 99]. Судження декларує, що мовний знак перейняв на себе функцію посередника співвідношення імені та речі. Можна стверджувати, що відбувся закономірний для свого часу методологічний переворот, який витиснув проблематику «чистого» співвідношення імені та речі (яку ніхто так і не спростував) на периферію як філософської, так і лінгвістичної теорій. «Багатівіковий спір платонівської та аристотелівської традицій Ф. де Соссюр ніби припинив природним для епохи позитивізму прийняттям аристотелівської точки зору у найпоследовнішій її формі: позначальне з позначуваним не мають ніякого природного зв'язку» [Алпатов 2001: 136].

Радикальним виявом екстенціональної теорії можна вважати також підхід, згідно з яким ім'я і річ визнаються ізоморфними: «Ім'я речі є сама річ. Ім'я зовсім не звук, ім'я речі є *сила* самої речі. Ім'я невіддільне від речі, воно є оформленням самої речі в її об'єктивному існуванні» [Лосев 1929]. Така точка зору є справедливою лише в тому випадку, якщо сама річ розглядається як така, що є самодостатньою бути номінованою відповідним чином. Тоді слід визнати, що існує певна денотативна заданість (запрограмованість) речі відповідним позначенням. Звідси постає питання про існування «денотативного алгоритму» речі, який зумовлює природу відповідної номінації. Якщо припустити, що такий

алгоритм дійсно існує, то ступінь конгруентності номінацій у різних мовах можна тлумачити в перспективі екстенціональної природи об'єкта пізнання.

Ми навмисне використовуємо поняття «екстенціональний», на відміну від «денотативний», оскільки розглядаємо гносеологічну конфігурацію об'єкта не як систему, яка охоплює набір необхідних для його ідентифікації елементів, а як стереоскопічну модель, що відображає численні цілеспрямовані (інтенціональні) споглядання суб'єкта перцептивно-інформаційного стану на цей об'єкт у заданих умовах пізнання. Результатом такого «цілеспоглядання» є пізнання об'єкта в певному екстенціональному вимірі, який засвідчує обсяг пізнавальної (сенсорно-перцептивної) цінності цього об'єкта.

Для того, щоб з'ясувати, чим насправді є об'єкт пізнання, необхідно зважати на його репрезентативність у всіх можливих іпостасях (вимірах). Обмеженість пізнання (аналізу) вестиме до похибки результату, величина якої зростатиме прямо пропорційно до кількості непізнаних вимірів об'єкта. Досліджуючи одну зі сторін об'єкта, слід пам'ятати про існування інших його сторін, які можуть бути варті уваги дослідника. З цього приводу можна говорити про вияв певного наукового плюралізму з боку дослідника, який у своїй теорії та практиці орієнтується на всі можливі сторони об'єкта, зважаючи на той факт, що будь-яка з його іпостасей є унікальною у своїй теоретико-емпіричній репрезентації. І лише зібрані воедино такі іпостасі складатимуть гносеологічну конфігурацію цього об'єкта. “Очевидно, що в різних пізнавальних ситуаціях суб'єктом використовуються різні, часто несумісні «образи» реальності, різні моделі уявлень про світ, але при цьому суттєво, що всі вони однаково необхідні, оскільки лише в своїй сукупності вичерпують інформацію про об'єкт” [Лазарев 2001].

Об'єкти сприйняття є специфічними у міру своєї перцептивної природи (ситуація передбачає обов'язкову участь Перцепієнта). Перцепієнт (ширше Експерієнцер) — це постійна та «абсолютна» роль: “людина завжди є Експерієнцером, оскільки вона завжди щось відчуває, бачить, чує і т. ін.” [Кустова 2002: 16].

Залежно від характеру відповідності якості тіл матеріального світу своїм прообразам об'єкти сприйняття умовно поділяються на об'єкти первинної та вторинної якості. Об'єкти первинної якості концептуалізуються через так звані первісні (початкові) властивості (протяжність, форма, густина, рухомість), що повністю невіддільні від тіл матеріального світу, в якому б стані ті не були; ідеї цих властивостей, що виникають у процесі мислення, подібні до самих властивостей тіл [НФЭ III: 218]). Об'єкти вторинної якості концептуалізуються через властивості, що не існують у самих тілах у тому чуттєвому вигляді, в якому вони сприймаються людиною (колір, звук, смак, запах, тепло і

т. ін.). Впливаючи на органи чуття, такі властивості “викликають у свідомості ідеї, не схожі з агентами, що їх породили” [там само].

У роботі ми орієнтуватимемося на об’єкти як первинної, так і вторинної якості. Як гносеологічне явище об’єкти первинної та вторинної якості виявляють риси інтенціональних об’єктів — феноменів, що засвідчують ознаки інтерпретації суб’єктом сприйняття чуттєвої або ціннісної характеристики об’єкта сприйняття. Надалі на позначення об’єктів первинної та вторинної якості використовуватимемо номінацію «перцептивний об’єкт»⁹⁶.

Перцептивні об’єкти концептуалізуються в аспекті певного модусу перцепції [Рузин 1994: 79]. Модус перцепції є одним з основних вимірів, в якому перцептивний об’єкт реалізує свій екстенціональний (сенсорно-перцептивний) потенціал. Перцептивний об’єкт може бути осмислений, як: а) субперцепт — об’єкт внутрішніх систем людини; б) перцепт — об’єкт зовнішнього поля людини⁹⁷.

Локалізуючись у внутрішніх системах людини, субперцепт концептуалізується як сенсорний образ. Цей образ має статус постійно активованої структури, такого собі «рухомого концепту», який фіксує “реакції на фізичні умови, а не на сам об’єкт” [Грегори 2003: 13]. Як результат безпосереднього перцептивного впливу на людину, такий образ співвідноситься з характеристиками стимулу безвідносно до об’єкта-джерела цього стимулу. Він є «сенсорним образом» в тому розумінні, що в ньому зберігаються такі сенсорні властивості, як: а) основна (модусна) перцептивна якість (колір, звук, запах, температура тощо), пор.: *холоднішати* — “ставати холоднішим” [СУМ XI: 119]; б) додаткова (субмодусна) перцептивна якість (світло, променистість, гострота, сухість тощо), тривалість, послідовність або ступінь вияву перцептивної якості, пор.: *chłodnąć* — “stawać się coraz chłodniejszym, oziębiać

---

⁹⁶ Варто зазначити, що перцептивним об’єктом може бути: перцептивна якість (*Я бачу щось біле*), фізичний об’єкт (*Я бачу будинок*) або ситуація (*Я бачу, як він переходить вулицю*). У першому випадку доцільно говорити про реалізацію власне сенсорно-перцептивних стратегій Перцепієнта, у другому випадку — перцептивно-ідентифікаційних стратегій, у третьому випадку — перцептивно-інтерпретаційних стратегій. Пор.: “Предикати чуттєвого сприйняття орієнтовані на актуальний стан світу в його предметному, процесуальному або подійному аспектах. Людина сприймає індивідні об’єкти, що безпосередньо належать до її перцептивної зони. <...>. Однак сприйняття не відокремлене від ментальних операцій, таких як ототожнення, таксономія, інтерпретація, добування імплікацій та ін.” [Арутюнова 1988: 110—111]. Зауважимо, що у наведених вище прикладах кожному перцептивному об’єкту як учаснику перцептивної ситуації приписується одна й та ж семантична роль Перцепт. Відрізняються ж учасники за параметром таксономічного класу, який засвідчує їх належність до різних онтологічних категорій.

⁹⁷ Зазначимо, що в концепції «фіктивного руху» (fictive motion) [Talmy 2000a: 115] перцептивна ситуація осмислюється в аспекті двох сценаріїв: 1) “Експерієнцер-як-Джерело” випускає щуп (probe), який, рухаючись від Експерієнцера, виявляє Стимул (Experienced); 2) “Стимул-як-Джерело” поширює стимул, який, рухаючись до Експерієнцера, стимулює його сенсорно-перцептивну систему.

się stopniowo” [SJP]. Зазначені властивості є складниками, які слугують підґрунтям субперцептивної, або сенсорної, номінації. Суть цієї номінації полягає у тому, що семантика перцептива відображає результат безпосередньої реакції людини на стимул, акцентуючи увагу на динамічному аспекті когніції, в основі якої лежить інтерактивна взаємодія суб’єкта з довкіллям.

Рефлексії актуальної реакції на стимул можна спостерігати в тих номінаціях, значення яких реалізують компонент ‘зміна якості в аспекті тривалості’, пор.: *bieliшати* — “ставати, робитися білішим; світлішати” [СУМ I: 182], *bielić się* — “nabierać barwy jaśniejszej” [SJP]. Можна зауважити, що компоненти значення слова, зокрема компаративи ‘біліший, світліший’ або ‘jaśniejszej’, представляючи стратегії поперемінного сприйняття кольору та світла, вказують на змінну характеристику реакції на стимул в його тривалому впливові на суб’єкта. Основу фокуса цього значення становлять так звані «плаваючі» ознаки [Степанов 1977: 312], які фіксують різний порядок та ієрархію їх розташування у тлумаченні⁹⁸.

Ключовим компонентом семантики перцептива на позначення сенсорного об’єкта визнається смисл ‘внутрішня реакція суб’єкта перцептивно-інформаційного стану на стимул’. Поза тим, суміжні параметри сенсорного об’єкта можуть слугувати підґрунтям семантичного розширення перцептива. Так, предикат *bieliшати* має відтінок значення *blidнути* — “ставати блідим, блідішим”. Семантичне розширення в цьому випадку передбачає зміщення фокуса уваги на суміжний компонент сенсорної якості ‘тривалість’: тривалість субперцептивної ознаки в часі → (наближення до) кінцевої фази тривалості — зміна природного кольору обличчя, пор.: *blidий* — “без рум’янцю; позбавлений природного кольору (*про обличчя*)” [СУМ I: 201]. На відміну від української та польської кольороназв, англійський колоратив представляє концептуалізацію субперцептивної ознаки через розгорнуту номінацію *to become whiter (and whiter)*. Така номінація, представляючи колоратив у формі вищого ступеня порівняння прикметника, очевидно, акцентує увагу на ступені інтенсивності колірної ознаки, пор.: *The sky is a bluish-white, becoming less saturated and whiter steadily* [BNC]. Зауважимо, що українська кольороназва *bieliшати* у цій ситуації актуалізує як ступінь інтенсивності, так і зміну якості колірної ознаки. На це вказують, насамперед, «плаваючі» ознаки (сенси) ‘біліший vs. світліший’, чого не можна спостерігати в семантиці англійської кольороназви, пор.: *whiter* — “of a higher degree than white”.

---

⁹⁸ На думку Ю. С. Степанова, “тлумачення з «плаваючою» ознакою слід розглядати як визначений, дуже важливий етап будь-якого прямого семантичного опису — етап, який передує фіксації системи” [там само: 314].

Особливість розглянутих перцептивних (кологративних) предикатів у тому, що їх семантичними (інкорпорованими) актантами є сенсорні об'єкти (*колір, світло, сяйво* тощо), які, насамперед, локалізуються у внутрішніх системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, аніж у (зовнішній) перспективі його споглядання. Останній варіант характерний для перцептивних предикатів, семантика яких орієнтована на учасників, що характеризують об'єкти зовнішнього поля людини⁹⁹. Основними атрибутами таких об'єктів є властивості, які відтворюють конфігурацію цілісного перцептивного образу (перцепту): колір, фактура, фон, відстань і т. ін. (докладніше див. 2.4). Зазначені властивості слугують підґрунтям перцептивних номінацій¹⁰⁰. Прикладами таких номінацій можуть бути кологративні предикати *біліти, червоніти, зеленіти* і т. ін. та їх польські й англійські еквіваленти *bielić się, czerwienieć, zielenieć; whiten, redden, turn green*. Залучаючи екстенціональний потенціал перцепту, семантика таких предикатів, окрім кологративних компонентів, реалізує смисли зовнішнього оточення (семантику простору), пор.: *біліти* — “виділятися білим кольором; виднітися (про що-небудь біле)” [СУМ I: 182], *bielić się* — “odcinać się białą, jasną plamą od tła” [SJP], *whiten* — “to appear white” [OED]. Концептуалізація предметного об'єкта в цьому випадку реалізується на основі когнітивної структури «фігура — фон», окремим випадком якої можна вважати семантичну конфігурацію Фігура — Фон¹⁰¹. Компонент Фігура представляє колірний об'єкт, а учасник Фон — семантику простору. Зважаючи на те, що перцепт має набагато більший екстенціональний потенціал, ніж його сенсорний корелят, перцептиви, в основі семантики яких лежить предметний образ, демонструють неабиякі можливості семантичного розширення. Одним із виявів такого розширення є розповсюдження знака ситуації «просторової візуалізації» на ситуацію «внутрішнього бачення». У цьому випадку розширення орієнтоване на внутрішній світ людини, зокрема, на ситуацію «результат зміни психофізіологічного стану», пор.: *Тягне він здорову, важку баддю, повну води, а в очах аж позеленіє від великої натуги...* [СУМ V: 666]. Особливістю ситуації є те, що у зоні «споглядання» суб'єкта знаходиться колірний об'єкт (зелений

---

⁹⁹ Такого типу об'єкти доцільно номінувати як *предметні об'єкти*.

¹⁰⁰ Порівняймо зауваження про те, що семантична структура більшості слів на позначення звуків містить указання на типову ситуацію. “У випадку шелестіння ця типова ситуація, очевидно, включає рух і стикання сухого листа” [Вежбицкая 1986: 350].

¹⁰¹ Семантична конфігурація Фігура — Фон розглядається нами як рольова структура учасників перцептивної ситуації. Цим самим ми протиставляємо семантичні ролі Фігура — Фон когнітивній і психічній структурі «фігура — фон», яка загалом “характеризує людське сприйняття та інтерпретацію дійсності” [Лузіна 1997: 185]; див. також характеристику такого протиставлення у [Talmy 2000a: 312]. Учасників із семантичними ролями Фігура — Фон можна вважати окремим випадком реалізації гештальтної структури, зважаючи на безпосередню участь Перцепіента, якому в цьому випадку можна приписати семантичну роль за ознакою суб'єкта наочного виокремлення об'єкта сприйняття на тлі іншого об'єкта.

колір), проте природа цього об'єкта не власне перцептивна, оскільки не задіяний апарат колірної зору. Зрештою, очі у момент зміни психофізіологічного стану людини можуть бути навіть закриті. Каузатором «перцепції» в цьому випадку є не колірний стимул, а пропріоцептивна реакція організму. Каузатором може бути також фізична перевтома, пор.: *ciemne plamy latają komuś przed oczami* — “ktoś widzi niewyraźnie, ktoś ma zaburzenia wzroku”: *Poszła im ta robota jak krew z nosa: ojciec paznokiec zerwał, stłukli dwadzieścia kaflí, za które miano im potraćić, i Szczęsnemu cały czas przed oczami latały ciemne plamy* [FSJP], або певний інформаційний подразник, пор.: *see red (scarlet)* — “to become very angry”: *She saw red when she heard that he had left without finishing the job* [CIDE: 1283]. Такого типу стан справ номінуватимемо псевдоперцептивним.

Наведені приклади свідчать про те, що «перцептивний об'єкт-як-об'єкт-пізнання» є комплексним явищем, яке ми осмислюємо залежно від заданих умов пізнання. Такі умови слугують підґрунтям актуалізації лише того аспекту перцептивного об'єкта, який виявився у фокусі уваги суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. При цьому інші аспекти перебувають у своєрідному стані очікування команди гносеологічного фокусування. “У межах інтервалу (інтервальної ситуації) предмет даний весь, він виступає як визначене і кінцевим чином актуалізоване ціле, відносно якого всі його інші можливі аспекти існують потенційно. Ось чому інтервал символізує не стільки «аспект» предмета, скільки певну цілісність, деякий «можливий світ» у структурі реальності, який зумовлює існування цього предмета як «часткового» в цьому варіанті його актуалізації, в цій його іпостасі” [Лазарев, Трифонова 1999: 127].

Визнання того, що співвідношення речі та імені визначається їх багатовимірною природою, може примирити протилежні й суперечливі точки зору, які існують і з'являються в екстенціональній теорії мови. Якщо визнати, що річ є багатовимірною, можна припустити, що багатовимірною є й палітра «правильності» імені цієї речі. Номінатор, обираючи ім'я на позначення речі, вважає його «правильним» за будь-яких умов і без будь-яких застережень, які визначають істинність або хибність відповідності імені самій речі. У такому разі слід визнати, що всі імена речі є «правильними». І те, що ми спостерігаємо неконгруентність позначень у різних мовах, можна трактувати як фокусування уваги на різних іпостасях (вимірах) тієї самої речі. Платон устами Сократа, зазначаючи, що “імена у речей від природи, і не всякий майстер імен, а лише той, хто звертає увагу на притаманне кожній речі за природою ім'я, і може втілити цей образ у буквах і складах” [Платон], проголошує ідею «гносеологічного фокуса», який, на нашу думку, і визначає реальне («правильне» для певного номінатора) співвідношення імені та речі. Такий

підхід підводить нас до постулату, який акцентує увагу на особливостях вибору суб'єкта, реалізації його перцептивних стратегій у системі категорії Пріоритетність.

2.3.2. Прагматичний постулат

Прагматичний постулат: мова є багатовимірною, оскільки багатовимірним є сприйняття.

У межах нової епістемології такий постулат корелює з так званою автопойетичною (біологічною) концепцією теорії пізнання (У. Матурана, Ф. Варела), в якій визначальна роль відводиться спостерігачеві¹⁰² та сфері його взаємодії з частиною довкілля¹⁰³.

Відповідно до концепції Матурани — Варели (див. [Maturana, Varela 1980], [Матурана 1996]) зона взаємодії систем визнається когнітивною сферою, в якій спостерігач розглядає об'єкт і ту частину довкілля, яка, за його спостереженнями, входить у зону взаємодій об'єкта. “Будь-який акт бачення мною якогось об'єкта миттєво підхоплюється всіма об'єктами світу, які втягнені в це бачення як співіснуючі в ньому, оскільки кожен із них є все те, що інші «бачать» у ньому” [Мерло-Понти 1999: 103]. Оскільки об'єкт має свою зону взаємодій, то цілком природно припустити, що зони його взаємодій (наприклад, з іншими об'єктами) також належатимуть когнітивній сфері спостерігача. Пор.: “Ніщо не сприймається ізольовано, у відриві від загального оточення. Будь-яка інформація неодмінно повинна «вписуватися» в інтерпретацію заданої зорової інформації загалом” [Линдсей, Норман 1974: 39].

Проте не слід розуміти це так, що для спостерігача результат такої взаємодії має опосередкований характер. Йдеться про те, що об'єктом безпосереднього спостереження *in potentia* може бути будь-яка ділянка, яка входить у задану когнітивну сферу. Інакше кажучи, будь-який об'єкт, який взаємодіє з об'єктом безпосереднього спостереження, має самодостатній пізнавальний (чуттєвий або ціннісний) статус, щоб стати безпосереднім надбанням спостерігача. Це означає, що суб'єкт пізнання, акцентуючи увагу

---

¹⁰² Пор.: “При розгляді того, як абстрактну систему знаків використовує мовець (і описує конкретний лінгвіст), мовознавство вступає в сферу, пограничну не лише з психологією та філософською прагматикою, а й із сучасною фізикою, де на перший план висувається спостерігач і відповідно зростає роль суб'єктивного початку” [Іванов 2004: 159].

¹⁰³ Подібна точка зору висловлюється щодо змісту ментальних репрезентацій, які, як передбачається, відображають такого типу взаємодію. “Єдиною дієвою теорією репрезентацій є та, в якій репрезентація кваліфікується як гнучка модель взаємодій організму з довкіллям, а не якась внутрішня ментальна сутність, яка якимось чином поєдналася з частинами зовнішнього світу за допомогою дивних відношень під назвою ‘референція’” [Johnson, Lakoff 2002: 249—250]. Див., однак, критику такого підходу в [Zlatev 2005: 319].

на певному фрагменті ситуації, не перестає «бачити» інші контексти цієї ситуації. “Фундаментальною рисою людського буття є те, що вона — за своєю природою — ніколи не закріплена намертво ні з жодним із конкретних контекстів, інтервалів; у неї існує принципова можливість переходу від одного виміру до іншого. Поза тим, вона може одночасно існувати у багатьох інтервалах, і все залежить від того, який із них у цей момент ціннісно та сенсорно актуалізований” [Лазарев, Трифонова 1999: 276].

Взаємодія систем «людина» — «перцептивний об’єкт» реалізується в межах відношення «спостерігач-реципієнт ⇔ стимул / перцепт». Цей тип відношення пов’язаний із двома виявами сприйняття перцептивного об’єкта людиною. Обидва вияви засвідчують можливість поперемінної взаємодії суб’єкта (спостерігача) та перцептивного об’єкта (стимулу / перцепту). Перший вияв — це сприйняття перцептивного об’єкта в зовнішній перспективі та чуттєва реакція на нього у внутрішньому світі Перцепієнта (ситуативна перцепція), другий — сприйняття рефлексивне (аперцептивне), підґрунтям якого слугують численні перцептивні асоціації та інтерпретації (іманентна перцепція).

Взаємодія суб’єкта з об’єктом вкладається у схему, в якій стимул, відібраний суб’єктом, узгоджується з фоновою (імпліцитною) інформацією, що оптимізує сприйняття відповідно до заданих умов пізнання. Звертаємо увагу на позицію, висловлену стосовно сприйняття кольору: “Будь-який окремо взятий колір або поєднання кольорів може сприйматися людиною по-різному залежно від культурно-історичного контексту, від просторового розташування колірної плями, її форми та фактури, від настрою та культурного рівня спостерігачів і багатьох інших чинників” [Миронова 1984: 182].

Ситуативне сприйняття перцептивного об’єкта передбачає схему, в якій взаємодія суб’єкта та об’єкта розглядається в аспекті внутрішніх реакцій Перцепієнта або зовнішнього поля Спостерігача. Зокрема, внутрішні реакції суб’єкта перцептивно-інформаційного стану відзначені у «контактних» (одоративних і густативних) перцептивів. Етимони зазначених номінацій початково реалізують смисл ‘каузація сенсорних відчуттів способом фізичного або хімічного впливу’, пор.: *пахнути* — співвідноситься зі значенням “бити, ударяти (*по органах нюху*), роздратовувати (*органи нюху*)” [Маковський 2005: 144]; *пахnąć* — результат семантичної видозміни *пахнути* — “повіяти” через проміжне значення “повіяти (ударити) в ніс” [ЕСУМ IV: 320]; *smell* — “to smolder” [ED]; *гіркий* — первинне значення “палючий, пекучий; такий, що пече язик” [ЕСУМ I: 516]; *gorzki* — “gorzki smak przezwano od pieczenia, palenia” [SEJP: 152]; *bitter* — “Gothic *bītan*, bite” [CD: 568]. Згодом внутрішня форма перцептивів розширює свій потенціал до меж семантики об’єкта, засвідчуючи зміщення фокуса уваги у напрямку

властивостей, що викликають певне сенсорне відчуття у суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Пор.: “Спочатку людина усвідомлює свою реакцію, відчуття, а потім характеризує предмет через це відчуття, приписуючи йому відповідну ознаку” [Кустова 2004: 281], пор.: *gorzki* — “*zawierająca goręcz, goręczkę*” [SJP]. При цьому відзначається перехід семантичної ролі Перцепієнта у ранг Спостерігача, пор.: *пахнути* — “видавати, виділяти якийсь запах”: *Сад шумить... Вікно моє розкрите... Пахнуть медом яблуні в цвіту* [СУМ VI: 101], *pachnieć* — “*wydawać, wydzielać woń, zapach (zwykle przyjemny)*”: *Wielka sień szkoły pachnie jeszcze świeżością tynku* [SJP], *smell* — “to exhale or emit the odour of, to have the smell of, something”: *All thy garments smell of myrrhe and aloes, and cassia* [OED]¹⁰⁴.

Поза тим, семантика перцептивів може також реалізувати фрагмент ситуації зі сфери зовнішнього оточення Спостерігача. Сприйняття перцептивного об'єкта зовнішнього поля передбачає схему, в якій взаємодія суб'єкта з об'єктом розглядається з позиції просторових відношень. Така схема фіксує зміну пізнавальної позиції суб'єкта спостереження у напрямку суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. На рівні внутрішньої форми така зміна передбачає зміщення фокуса уваги зі сфери Спостерігача у сферу Перцепієнта. Так, внутрішня форма тактильних перцептивів енергетичної сфери, що містить смисловий компонент ‘каузувати фізичний об'єкт певним способом (інструментом)’, пор.: *колючий* > *колоти* — іє. **kel-* / **kol-* “бити, рубати, розсікати, колоти” [ЕСУМ II: 522]; *sharp* — *sceorfan* “cut up, cut off” [CD: 5553]; *prick* — давньоанглійське *prica* “puncture, point, dot” [OED], розвивається у напрямку смислу ‘каузувати сенсорне відчуття певним способом (інструментом)’, пор.: *колоти* — “натискати або проколювати чим-небудь гострим, спричиняючи біль” [СУМ IV: 234]; *kłuć* — “*zadawać raz czymś ostro zakończonym, spiczastym, przebijać tym co; ranić przez ukłucie*” [SJP]; *prick* — “to pierce with a sharp point; puncture; wound” [CD: 4719].

На відміну від ситуативного, іманентне сприйняття передбачає процедуру гносеологічного фокусування на ціннісному (інтерпретаційному) складникові людської когніції. У цьому випадку сприйняття орієнтоване не стільки на перцептивну характеристику об'єкта, скільки на його інтерпретацію, реалізовану в аспекті різного роду асоціацій, оцінок, ставлень і т. ін.

Так, перцептиви, внутрішня форма яких первинно вказувала на атрибут «яскравості», згодом виявляють зміщення фокуса уваги в бік: а) послаблення інтенсивності світла «темний, тьмянний», пор.: іє. **bher-* — “shining” > *brun* — “dark, dusky” [ED]; *брунатний* — “темний (*про колір*)” [ІСУЯ 1930: 144] із

---

¹⁰⁴ Про метонімічну реалізацію векторної опозиції «пахнути — нюхати» див. [Тараненко 1989: 85—89].

тенденцією до вияву тонової характеристики кольору, пор.: *brunatny* — “ciemnobrązowy z odcieniem szarawym lub czerwonym” [SJP]; б) ахроматичної гама кольорів, пор.: іє. **bhleg-* — “burn, gleam” > *blac* — “white, bright” із загальним значенням “lack of hue” [ED]; староукраїнське *бѣлый* — “найяснішої барви” [СУЯ: 171]; пол. *blady* — “bezbarwny” [SJP]. Осмислення характеристик перцептивного об’єкта саме під таким кутом зору узгоджується з умовами пізнання: суб’єкт (візуально) сприймає перцептивний об’єкт з позицій його психофізичних характеристик. Проте, якщо первинно семантика перцептивів відображає співвіднесеність із параметром світла (когнітивна точка референції — певний максимум світла), то згодом, на основі інформації про модальні характеристики перцептивного об’єкта (див. [Веккер 1998: 87—93]), фокус уваги зміщується в площину параметрів кольору (когнітивна точка референції — тонова характеристика кольору). Подібну тенденцію можна спостерігати при реконструкції внутрішньої форми деяких аудіальних номінацій. Зокрема, етимони слів на позначення звуку, первинно реалізуючи атрибут звуконаслідувального походження, пор.: іє. **ghrem-*, **ghrom-* [ЕСУМ I: 596], *thunraz (**ton-*) [ED], розвиваються у напрямку оцінного смислу ‘ступінь інтенсифікації’¹⁰⁵, пор.: *grimiti* — “створювати, видавати гучні, різкі звуки” [СУМ II: 168]; *grzmieć* — “głośno, hucznie rozbrzmiewać” [SJP]; *thunder* — “make a loud noise” [CD: 6320].

Існує досить багато ситуацій (умов пізнання), які можуть визначати ту чи іншу цінність стимулу / перцепту для спостерігача в аспекті залучення фонові інформації. Так, чорний колір костюма може бути поцінований ‘естетично’ в ситуації «побутових уподобань», як ознака трауру — в ситуації «етичної поведінки» на похороні або як ознака репрезентабельності — в ситуації «ділової зустрічі» під час перемовин тощо. Рефлексію такого поціновування можна також спостерігати в перцептивних номінаціях, семантика яких відображає спосіб ідентифікації перцептивного об’єкта на основі загальнолюдської, культурно-історичної, соціальної, побутової тощо фонові інформації (категоризації)¹⁰⁶. Зокрема, семантика перцептивів (*no*)*червоніти*, *czerwienieć* та *turn red* відображає стан внутрішніх систем людини, її відчуття (почуття) за симптоматичною ознакою почервоніння обличчя, пор.: *when you turn red, blood goes to your face esp. because of anger or embarrassment* [CIDE: 1188]. Осмислення цієї (гносеологічної) ситуації узгоджується з умовою пізнання: суб’єкт диференціює перцептивний об’єкт із

---

¹⁰⁵ Пор.: “Для категорії інтенсивності найважливішим стає прагматичний аспект — суб’єктивна значущість для учасників ситуації збільшення кількості ознаки” [Родионова 2005: 156].

¹⁰⁶ Про поняття «фонові категоризації» в аспекті внутрішньої форми ідіом див. у [Баранов, Добровольский 2008: 374].

позицій змін у часі на основі залучення імпліцитної інформації про фізіологічний або психоемоційний стан людини. Така імплікація, більш за все, співвідноситься з «універсально-прецедентним феноменом» [Красных 2002: 58], оскільки репрезентує уявлення про психоемоційну реакцію організму як «перехід від стану психічної кондиції до стану психоемоційної нерівноваги». Номінація відображає каузативне відношення, в якому каузатором результату (почервоніння) є сам психоемоційний стан людини, пор.: *почервоніти від гніву (сорому, перенапруження тощо)*, *czzerwienieć z oburzenia i złości, go red with embarrassment (anger, rage etc.)*.

На відміну від «диференційно-каузативних» колоративів, семантика кольороназв *почервоніти як рак* — “дуже засоромитися, зникнути” [СУМ VIII: 443]; *poczerwienieć jak rak, burak* — “mieć silne rumieńce, poczerwienieć, zaczerwienić się, czerwienić się bardzo mocno” [FSJP]; *go beetroot (red) or go as red as a beetroot or go as red as a beet* — “to have a red face because you are embarrassed or hot” [CIDE: 113] відображає ситуацію, яка узгоджується з умовою пізнання — суб’єкт оцінює перцептивний об’єкт (червоний колір обличчя) з позиції суспільної конвенціоналізації характеристик психоемоційного стану людини. Імплікація, в цьому випадку, співвідноситься з «національно-прецедентним феноменом» [Красных 2002: 58], оскільки репрезентує уявлення про експресивність психоемоційної реакції людини, осмисленої у системі оцінно-емотивного ракурсу (див. 2.5). На мовному рівні експресивність психоемоційної реакції підкреслює образність самої колірної номінації, пор.: *Але ж парубок який! — весело відповів Каленик Романович. — З шибки вирізав круг, як під циркуль! — Від такої рекомендації Рубін почервонів як рак і опустив голову* [СУМ VIII: 443]; *Sapała ze złości jak sum, a poczerwieniła ni to rak, ni to burak* [SJP]; *Whenever the kids asked him about his girlfriend he’d go beetroot red* [CIDE: 113].

Підтвердженням «експресивного» статусу номінації *почервоніти як рак*, а також її англійського та польського еквівалентів на відміну від номінації, наприклад, *почервоніти від гніву*, є різна референційна віднесеність. Якщо для деривата *почервоніти* когнітивною точкою референції є початкова фаза зміни колірної ознаки (природний колір обличчя), відносно якої трансгресив (компонент результату каузативної перетворення) засвідчує кінцеву фазу такої зміни, то для усталених порівнянь такою точкою відліку слугує колірна ознака об’єкта порівняння (червоний колір буряка). Поза тим, фразеологізм дещо по-іншому представляє природу каузативних відношень: каузатором є не сам психоемоційний стан людини, як це спостерігається у деривата, а певний ситуативний контекст¹⁰⁷, пор.: *Він під час всієї розмови мовчав (лише раз був*

---

¹⁰⁷ Як паралель, дивіться поняття «мотивування» у [Вольф 2006: 117].

подав репліку), набрякав злістю, супився й під кінець був червоний, як буряк [КТУМ] — семантика колоратива актуалізує смисли ‘лють, злість’ на основі ситуативного контексту про «поведінку роздратованої людини». Такий контекст представляє фонову інформацію про соціально-культурну (аксіологічну) позицію суб’єкта-спостерігача.

Ідея багатовимірності сприйняття співвідноситься з проблемою побудови в свідомості індивіда багатовимірного образу світу, образу реальності [Леонтьев 1983]. Образ світу є усвідомленням, осмисленням, переживанням світу, з одного боку, в аспекті його актуального сприйняття, а з іншого — у форматі певної рефлексії, яка відображає «внутрішню» дію свідомості суб’єкта-спостерігача. Такий погляд підводить нас до постулату, який обстоює ідею інтервальної свідомості (мислення), в якій мова осмислюється в перспективі цілепокладань людини.

2.3.3. Іntenсіональний постулат

Іntenсіональний постулат: мова є багатовимірною, оскільки багатовимірним є мислення.

Максима обстоює ідею зумовленості теоретичних евристик лінгвіста чинником «внутрішніх» (ментальних) інформаційних даних. Об’єктом дослідження в цьому випадку стає певна ідеалізована когнітивна структура, яка презумптивно формує змістову конфігурацію мовної одиниці.

Співвідношення мовних і когнітивних структур розглядає так звана інтенсіональна (сигніфікативна, поняттєва) теорія мови. З’ясовуючи природу співвідношення цих структур, сучасна інтенсіональна теорія зосереджується на понятті концепту, який, як вважають, слугує гідною альтернативою «структурному» формату змісту мовної одиниці. Суть цієї альтернативи полягає в тому, що зміст мовної одиниці ототожнюється з типом інформації, яку він передає. Такий підхід загалом співвідноситься з феноменом так званого процедурного (інтуїтивного, імпліцитного) знання, яке протиставляється знанню декларативному (статичному), збереженому у пам’яті численних пропозицій. “Головне достоїнство процедурної інтерпретації концептуальних структур полягає в тому, що вона не потребує фіксованої організації пам’яті — сама організація матеріалу, з яким ми у цей момент працюємо, може структурувати розгортання наявних перцептивних і когнітивних операцій” [Величковский 2006б: 30].

У когнітивній лінгвістиці феномен процедурних знань досліджується в межах процедурної семантики (М. Бірвіш, Т. Віноград, Ф. Джонсон-Лерд, Дж. Міллер), де значення тлумачиться як система операцій, які “дозволяють установити перцептивні референти поняття та можливості їх використання”

[там само: 17]. Положення процедурної семантики дають можливість багатовимірного осмислення перцептивного об'єкта. Такий підхід розглядає перцептивний об'єкт не як дескриптивну ознаку предмета (типу *білий аркуш паперу* = *аркуш паперу білого кольору*, *солодке яблуко* = *яблуко із солодким смаком*), а як атрибут самого об'єкта (*білий аркуш паперу* = *білий колір аркуша паперу*, *солодке яблуко* = *солодкий смак яблука*). Отже, фокус уваги з онтологічних властивостей об'єкта зміщується у сферу його гносеологічних характеристик. Зміна акценту на природу об'єкта пізнання веде до «перереформатування» статичного компонентного складу змісту мовної одиниці у динамічну структуру концепту.

Закономірно, що, чим далі ми відходимо від традиційного тлумачення значення у напрямку його ототожнення з концептом, тим менш чіткими стають його механістичні лінгвістичні обриси і тим більше воно набуває рис, які зближують його з живою подобою людського мислення. Тим самим популяризується ідея осмислення значення як інтенціонального конструкта, здатного в будь-яку мить набути іпостасі, сумірної волевиявленню, яке зумовлене інтенцією, цілепокладаннями, прагматичними настановами, ціннісними пріоритетами інтервального мислення мовця (номінатора)¹⁰⁸. Важливим аспектом реалізації багатовимірного мислення в пізнавальній діяльності суб'єкта стає принцип інтенціональності свідомості, згідно з яким свідомість, виходячи з позицій пріоритетної поведінки людини (Дж. Брунер; В. В. Драгунський; Р. Шенк; Р. Е. MacLaury), спрямована не стільки на об'єкти реального світу, скільки на об'єкти самої свідомості (Е. Гуссерль). У такому ракурсі інтенціональність визначається як «активне відношення розуму до будь-якого об'єкта» [ФС: 159].

Екстраполяція принципу інтенціональності на лінгвістичну семантику виводить у фокус уваги поняття «інтенція номінатора», яку можна кваліфікувати як активно спрямований процес свідомого або підсвідомого встановлення певних пріоритетів щодо ознаки-мотиватора на основі виокремлення та фіксації найбільш важливого і вагомого для суб'єкта аспекту об'єкта номінації [Деменчук 2001: 171].

В аспекті феноменологічного підходу інтенція номінатора реалізується в системі (інтенціональних) відношень: «свідомість суб'єкта → зовнішній об'єкт» vs. «свідомість суб'єкта → внутрішній об'єкт». Екстраполяція цих відношень на перцептивну номінацію дає можливість задекларувати два типи інтенції номінатора: а) ситуативну інтенцію номінатора, спрямовану на вербалізацію пізнавальної цінності перцептивного об'єкта та б) іманентну

---

¹⁰⁸ Пор.: «У слові відображається розвиток поняття» [Ковтун 1955: 71].

інтенцію номінатора, орієнтовану на когнітивне уявлення феноменів сприйняття, на способи їх мовної концептуалізації та категоризації (див. [Деменчук 2003: 47—48]). Як у першому, так і в другому випадку інтенція номінатора розглядається як цілеспрямований акт свідомості на осмислення (позначення) внутрішнього та зовнішнього світу суб'єкта пізнання. З цієї позиції інтенція номінатора є цілепокладанням («переживанням»), яке задає віху та перспективу усвідомлення пізнавальної цінності об'єкта номінації. Таке твердження узгоджується з одним із положень філософії інтервальності про “залежність наших знань від обраної точки зору, від системи відліку, від положення спостерігача, про те, що всі наші знання подібні явищам перспективи” [Новоселов 2000: 24].

Факт усвідомлення пізнавальної цінності перцептивного об'єкта реалізується в семантиці перцептива у вигляді так званого інтенціонального значення (термін Е. Гуссерля). Такого типу значення втілюється у форматі предикатно-актантної структури (пропозиціональної функції): актанти кодують інформацію про сенсорно-перцептивну або ціннісну характеристику перцептивного об'єкта, а предикат представляє когнітивне уявлення про сам акт цього осмислення.

Приміром, інтенціональне значення колоративів *червонішати* — “ставати, робитися червонішим”: *Червоне, як перчиця, обличчя мош-Костакове з задоволення ще червонішало* [СУМ XI: 298]; *czzerwienić się* — “stawać się czerwonym, nabierać czerwonego koloru”: *Niebo czerwieni się na wschodzie* [USJP]; *redden* — “to grow or become red”: *I have seen the warm confession reddening on your cheeks* [OED], фіксує фрагмент «фазової» перцепції — суб'єкт установлює сенсорно-перцептивну характеристику об'єкта, пор. *обличчя червонішає*: фаза 1 (початкова) — *обличчя червоне* (початок зміни якості червоного кольору — ‘мінімальна насиченість’ vs. фаза 0 (нульова) — *рожеве / червоне (ненасиченого кольору) обличчя* (природний колір обличчя у стані психічної, фізичної або фізіологічної рівноваги, «кондиції») :: фаза 2 (серединна) — *обличчя червонішає* (зміна якості червоного кольору — ‘інтенсифікація насиченості’) :: можлива фаза 3 (кінцева) — *обличчя почервоніло* (завершення зміни якості червоного кольору — ‘максимальна насиченість червоного кольору’).

Ситуативна інтенція номінатора за таких обставин орієнтується на умови пізнання, які задають «темпоральний» ракурс перцепції. Такий ракурс визначає диференціацію колірної об'єкта з позиції змін у часі в інтервалі: t^1 — t^2 . Предикати ‘ставати’ та ‘робитися’ фіксують інформацію про початок зміни якості кольору, реалізуючи інцептивний смисл ‘починати бути’ (пор.: [Апресян 1995б: 125]). Основна гносеологічна функція таких предикатів зводиться до

фіксації актуальної пізнавальної позиції спостерігача відносно його попередньої позиції, показником якої, на рівні семантики, є презумптивний смисл ‘стан нульової фази’. Натомість аргумент ‘червонішим’ репрезентує фазу самої зміни у часовому інтервалі $t^1 — t^2$, акцентуючи увагу на параметрі «підсилення» якості кольору відносно іншої якості. Пор.: “Вищий ступінь порівняння відтворює інтенсивність ознаки в рядах опозиційних пар шляхом протиставлення форми прикметника, який указує на якість без порівняння, формі прикметника, де якісна ознака передана більшою мірою” [Безпояско та ін. 1993: 104].

Зазначимо, що осмислення ситуації «почервоніння» може бути представлена через розгорнуту номінацію типу *to become (get) redder and redder*, яка, очевидно, експлікує фрагмент «фазової» перцепції на синтаксичному рівні. В аспекті дискурсивної номінації інтенціональне значення перцептива реалізуватиме ознаку оцінного (експресивного) типу суб’єктно-об’єктних відношень за рахунок тієї інформації про психічний, фізичний або фізіологічний стан об’єкта сприйняття, яку імпліцитно привносять інші учасники ситуації, пор.: *Harry watched Hagrid getting redder and redder in the face as he called for more wine, finally kissing Professor McGonagall on the cheek* [BNC]. Можна зауважити, що перцептивна номінація відображає не лише зміну якості перцептивного об’єкта, а й те, яким чином осмислюється ця зміна. Важливим у цій ситуації є пізнавальний момент, який засвідчує «гносеологічне ставлення» номінатора до того, що відбувається з перцептивним об’єктом¹⁰⁹. Зміна характеру ставлення приводить до зміни типу інтенціонального значення, що кваліфікується як концептуально-категоріальний зсув на рівні семантики перцептива.

2.4. Категоріальна і концептуальна характеристики семантики перцептивів

Зміст предметного світу, відображений у семантиці мовного знака, пов’язується з умовою дискретної інтерпретації реальної дійсності¹¹⁰, осмислення та «ослівлення» якої базується на уявленнях про світ, у якому “багатоякісний, багатомірний, багаторівневий характер будь-якого об’єкта зумовлює те, що практичне виявлення одних аспектів реальності тягне за собою

---

¹⁰⁹ В аспекті задекларованих методологічних постулатів перцептивний об’єкт кваліфікується нами як чуттєвий або ціннісний образ вторинних якостей тіл матеріального світу.

¹¹⁰ Варто зазначити, що в психолінгвістиці дедалі більшу популярність отримує поняття так званого предметного значення. Вважається, що сукупність саме цих значень формує образ світу. Останній психологи розуміють як відображення в психіці людини предметного світу, який опосередковується предметними значеннями і відповідними когнітивними схемами та піддається свідомій рефлексії [Леонтьев 2003: 268].

перехід до нових її сфер, утворюючи спрямований процес «утягування» природи у світ людської цивілізації. Відбувається процес дедалі більшого узгодження наших знань про світ із самим цим світом» [Лазарев, Трифонова 1999: 214]. Така точка зору є цілком слушною з позицій експерієнціального підходу, який реалізує ідею емпіричного пізнання, пов'язаного з категоризацією і концептуалізацією¹¹¹ перцептивних об'єктів.

На сьогодні існує переконання, що категоризацію перцептивних об'єктів слід розглядати з огляду на культурно-історичні корені наших знань та нейрофізіологічні механізми людини [Величковский 2006б: 12]¹¹². Зокрема, вважається, що категоризація людиною колірною простору та формування поняттєвих категорій кольору безпосередньо залежить від «характеру тих нейронних реакцій, що лежать в основі кольоросприйняття» [Кан, McDaniel 1978: 630]. Надходячи ззовні, колірний сигнал набуває характеристик так званого «предметного кольору», який набуває формату нейрофізіологічного конструкта — колірною перцепту. Основними властивостями такого перцепту є: об'єктність, тобто локалізація образу у зовнішньому світі, жорсткий зв'язок його із фізичним об'єктом; константність, тобто певна незалежність перцепту від зміни конкретних сенсорних якостей та умов спостереження (тривалості, освітленості, кута зору, кутової величини, бінокулярності); категоріальність, тобто перцепт є значною мірою результатом семантичної інтерпретації актуальних сенсорних якостей і залежить від навченості, настанови або очікування, перцептивного завдання і т. ін.; цілісність — окремі сенсорні якості можуть істотно змінюватися залежно від того, якого перцепту вони стосуються [Измайлов та ін. 1989: 45]. Можна зауважити, що особливістю формату колірною перцепту є те, що, окрім очікуваних — власне колірних — властивостей, він має специфічні неколірні ознаки, які істотно доповнюють процес колірною категоризації¹¹³.

---

¹¹¹ О. С. Кубрякова зазначає, що концептуалізація і категоризація, являючи собою класифікаційну діяльність, розрізняються за кінцевим результатом і / або метою діяльності. «Перший спрямований на виокремлення певних мінімальних одиниць людського досвіду в їх ідеальному змістовому уявленні, другий — на об'єднання одиниць, що виявляють у тому чи іншому відношенні подібність або характеризуються як тотожні, у більші розряди» [Кубрякова 1997б: 93].

¹¹² Згідно з положеннями Г. Кларка, категоризація перцептивного простору (П-простору) здійснюється за параметрами фізичного простору (тривимірне сприйняття за осями довжини, висоти і ширини), геологічного простору (відчуття сили тяжіння і рівня земної поверхні), біологічного простору (тілесне сприйняття, рух, постава тощо) та соціального простору (спосіб, у який люди взаємодіють один з одним). Структура П-простору відображається (*will be preserved*) у мовному просторі (М-просторі). При цьому «будь-які властивості, які є у М-просторі, повинні бути й у П-просторі» [Clark 1973: 28].

¹¹³ Категоризація перцептивних об'єктів, які належать до інших модусів перцепції (смаку, нюху, дотику та слуху), також визначає їх «предметний» статус. Зокрема, сприйняття звуку значною мірою

Досліджуючи етапи становлення кольороназв, Р. МакЛорі робить акцент на такого роду специфічних властивостях. Учений дійшов висновку, що категоризація кольорів відбувається за аналогією до категоризації часу і простору, які є певною сполучною ланкою між нейронними реакціями на колірні відчуття та їх вербалізованою категоризацією. Ця теорія отримала назву «теорія перспектив» (vantage theory). Згідно з нею, ми сприймаємо абстрактну сферу аналогічно до тих ustalених або змінних координат, які використовуємо для орієнтації у просторі та часі [MacLaury 1997: 109].

Зумовленість категоризації перцептивних об'єктів чинником вибору певної пізнавальної (просторово-часової) позиції суб'єкта визначає спосіб концептуалізації цих об'єктів у перспективі певного гносеологічного ракурсу. Пор.: “Дивитися на об'єкт — значить селитися у ньому і з нього осягати речі в тих ракурсах, у яких вони до нього звернені” [Мерло-Понти 1999: 103].

2.5. Концептуальний ракурс як гносеологічний критерій опису семантики перцептивів

Ми припускаємо, що існує певна система координат (назвімо їх концептуальними ракурсами, або концептами-ракурсами), які слугують гносеологічною умовою здійснення перцептивної категоризації людиною. Концептуальні ракурси — це детермінанти, умови пізнання, які визначають спосіб осмислення перцептивного об'єкта під таким кутом зору, що є чуттєво або ціннісно пріоритетним для суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Такий підхід співвідноситься з розширеним тлумаченням поняття концептуалізації, яка, як вважають, “включає в себе ustalені та нові концепти; сенсорний, руховий та емоційний досвід; установлення безпосереднього контексту (суспільного, фізичного і мовного)” [Ченки 2002: 357].

Зважаючи на розширене тлумачення поняття концептуалізації, ми виокремлюємо такі перцептивні концепти-ракурси: психологічний, темпоральний, таксономічний, семіотичний (стереотипно-символічний) та аксіологічний (оцінно-емотивний).

І. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ракурс визначає **с п р и й н я т т я** перцептивного об'єкта:

залежить від дистанції, фізичних властивостей середовища, в якому поширюється звук. Смаковий і нюховий модули перцепції передбачають залучення інформації про відносне місцеположення, обсяг, текстуру та температуру сприйманої речовини. Те саме можна стверджувати про тактильне сприйняття, для якого характерною є не лише точкова локалізація тактильного відчуття (рецептивне поле), а й деталі текстури, просторове місцеположення (кінестетична інформація), напрямок стимуляції тощо. Докладніше про характеристики системи відчуттів та властивості перцептивів див. у [Шиффман 2003]; [Popova 2005: 408]; [Miller, Johnson-Laird 1976: 15].

А. у зовнішньому полі суб'єкта перцептивно-інформаційного стану (сприйняття перцептивного об'єкта в просторовій перспективі. Просторова перспектива ідентифікується через параметри дистанції, місцеположення, сектора спостереження і т. ін.):

а) сприйняття за зовнішніми ознаками при віддаленні на певну відстань — 1) кольору: сукупність зелених дерев на відстані створює візуалізацію (зеленої, темної) розмитості, сукупність людей — візуалізацію (сірої, темної) маси), пор.: *чорніти (здаля), czernić się (w oddaleniu) та loom black*; 2) звуку, пор.: *Далеко співи десь лунають* [СУМ IV: 555]; *Piosnka słowika gdzieś dźwięczy z alei, jak srebrna struna czarodziejskiej lutni* [SJP]; *The sound of footsteps echoed round the hall* [CIDE: 439]; 3) запаху, пор.: *Wąsiska ma duże jak sum, a w piwie tak wyczone, że o pół mili cuchnie jak browar* [SJP];

б) сприйняття у системі відношення «фігура — фон»; виокремлення перцептивного об'єкта на тлі іншого об'єкта, пор.: *Там, на небосхилі, силует колони ледве синів, тягнучись по рожевому тлі, як нерухома смуга лісу* [СУМ IX: 183]; *Ścianę pomalowane w białe kwiatki na niebieskim tle* [USJP]; *For the drawing room he printed golden lyres on what has now faded to a gold background, bands of crisp white ivy leaves on brown paper in the study, with dark green stripes on a green background for the dining room* [BNC];

в) сприйняття перцептивного об'єкта у співвіднесеності зі своїм об'єктом-джерелом (перцептивний об'єкт як дескриптивна ознака предмета), пор.: *пахуча квітка, тихий голос, czerwona sukienka, słodki miód, smooth surface* тощо;

Б. у внутрішніх системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану (реакція суб'єкта на перцептивний стимул без будь-якого конвенціоналізованого смислу в суспільстві):

а) сприйняття в аспекті функціональних характеристик перцептивного об'єкта (внутрішня реакція на перцептивний стимул — перцептивний об'єкт як актуальна ознака сприйняття), пор.: *Боліла голова. В роті було кисло й гідко* [СУМ IV: 154]; *Odbijało mu się kwaśno. Miał nadkwasotę* [SJP]; *Lemons always taste sour, even when they are ripe because of the acid in them* [CIDE: 1380];

б) сприйняття в аспекті структурних характеристик перцептивного об'єкта (об'єктивна реакція на психофізичний параметр перцептивного об'єкта), напр.: червоний колір — об'єктивно збуджуючий, зігріваючий, активний, енергійний, проникаючий, тепловий [Миронова 1984: 182], незалежно від чиїхось уподобань щодо цього кольору. У цьому випадку у фокусі уваги — складник, який відображає вплив перцептивного об'єкта на психологічний стан Перцепієнта. Такого типу вплив забезпечує свого роду психологічна константа — стійка семантична характеристика перцептивного об'єкта (див. [Яньшин 2006]), пор.: —*А бук до бука, мов бики печерні, в люті скачуть, лишень багрова*

плахта сонця кров у них роз'ятрить, — цілком слушно зацитував професор і собі рушив до виходу [КТУМ]; *Ślupki, które musiałem podliczać, działały na mnie jak czerwona płachta na byka* [FSJP]; *Announcing that you're a Communist is like a red rag to a bull to him* (= certain to produce an angry or violent reaction in him) [CIDE: 1188].

II. ТЕМПОРАЛЬНИЙ ракурс визначає д и ф е р е н ц і а ц і ю перцептивного об'єкта / суб'єкта з позиції змін у часі:

А. зовнішньої характеристики перцептивного об'єкта (диференціація за зовнішніми перцептивними ознаками, що сигналізують про зміну перцептивного об'єкта):

а) досягання (напр., почервоніння плоду), пор.: *poczerwieniały* — “taki, który nabrał czerwonego koloru”; *Poczerwieniałe owoce* [USJP]; *As the strawberries ripened they turned red* [CIDE: 1188];

б) захворювання (напр., потемніння плоду, почервоніння шкіри тощо), пор.: *почервоніння* — “вияв запального процесу на шкірі або слизовій оболонці”; *czerniak* — “bardzo złośliwy nowotwór występujący u ludzi, rozwijający się zwykle w skórze ze znamion barwnikowych”; *blacknose* — “a physiological disease of the date that is characterized by darkening”;

в) фізичний процес:

1) теплове оброблення матеріалу (напр., почервоніння глини), пор.: *green-ware* (невипалена кераміка) vs. *red-ware* (випалена кераміка);

2) кип'ятіння (напр., вибілювання), пор.: *вибілювати, wybielić, bleach*;

Б. внутрішньої характеристики перцептивного об'єкта (диференціація за власне перцептивними ознаками або перцептивними ознаками, що асоціативно співвідносяться з іншими супутніми характеристиками):

а) біохімічний процес перетворення (напр., процес бродіння — зміна властивостей об'єкта), пор.: *солодіти* — “набувати солодкого смаку при легкому бродінні”; *Квас солодіє* [СУМ IX: 446]; *скисати* — “ставати кислим унаслідок бродіння”; *kwaśnieć* — “ulegać procesowi fermentacji kwaśnej, zakwaszającej”; *If you add lemon juice to milk, it will go sour* [CIDE: 1380];

б) зміна пори року (напр., пожовтіння листя — прихід осені), пор.: *Лосунем поплигав вітрець жовто-осінній* (М. Хвильовий); *Wielkie ulewy zakończyły złotą polską jesień* [USJP]; *autumn-brown* (coffee pot); *sky-blue* — “of a deep somewhat purplish blue color similar to that of a clear October sky”;

в) зміна погодних умов (напр., блакитне небо — хороша погода vs. похмуре небо — погана погода), пор.: *blue-black* — “having a color similar to that of a clear unclouded sky”; *сірий* — “хмарний, похмурий (про погоду, ранок, день і т. ін.)”;

В. стану суб'єкта (диференціація за зовнішніми або внутрішніми перцептивними ознаками, що сигналізують про психоемоційний, фізіологічний або фізичний стан суб'єкта):

а) психоемоційний стан:

1) роздратування, гнів, лють (напр., почервоніння обличчя), пор.: *почервоніти від гніву; rozzerwienieć z gniewu; turn purple with rage;*

2) збентеження, сором (напр., почервоніння обличчя), пор.: *почервоніти від сорому; czerwienić się ze wstydu; to blush with shame;*

3) переляк, хвилювання (напр., блідість обличчя, пальців тощо), пор.: *Еней, пожар такий уздрівши, Злякався, побілів, як сніг [СУМ VI: 617]; cipiti — “втрачати природний колір обличчя, бліднути від хвилювання”; zbieleć ze strachu; white-knuckle experience is one that causes you to feel very frightened [CIDE: 1660];*

б) фізіологічний стан:

1) хвороба / дисфункція організму (напр.: позеленіння шкіри — отруєння, пожовтіння шкіри — дисфункція печінки), пор.: *бліда неміч, blednica, greensickness;*

2) переохолодження (напр., посиніння шкіри), пор.: *Рученята в дівчини посиніли з холоду [СУМ VII: 324]; Nos komuś posiniał z zimna a. od zimna [USJP]; It was freezing outside and her hands were blue with cold when she came in [CIDE: 139];*

3) фізично важка праця, перевантаження (напр., червоний колір обличчя), пор.: *Обличчя побагровіло від напруги [СУМ VI: 608]; He went purple in the face trying to lift the heavy weights [CIDE: 1149];*

4) вживання алкоголю (напр., посиніння або почервоніння обличчя, очей тощо), пор.: *Він, видно, був уже п'яний, очі мав червоні [КТУМ]; admiral of the red;*

в) фізичний стан:

1) засмага (напр., коричневий відтінок шкіри), пор.: *засмаглий до чорноти солдат [КТУМ]; opalić się na brąz; brown as a berry;*

2) ознаки побиття (напр., синій колір шкіри), пор.: *синець під оком; nabić sobie lub komuś siniaka; black-eye* тощо.

III. ТАКСОНОМІЧНИЙ ракурс визначає і д е н т и ф і к а ц і ю перцептивного об'єкта, з огляду на приписування йому певного конвенціоналізованого смислу:

а) через належність до певної соціальної групи (колір вбрання як елемент суспільної ідентифікації):

1) суспільної (що ґрунтується на стосунках людей у суспільстві) — колір убрання, традиційно прийнятий у певних соціальних інституціях, на певних заходах тощо, напр., чорно-білий смугастий спецодяг в арештанта; чорна або

біла краватка-«метелик» в учасників офіційних перемовин тощо), пор.: *білонідкладочник* — “заст. зневажл. студент аристократичного походження, що зневажливо ставився до рядового студентства і був ворожий революційному рухові” [СУМ I: 184]; *biało-czerwony* — “sportowiec reprezentujący Polskę” [USJP]; *blue gown* — “one of a class of paupers or pensioners, or licensed beggars, in Scotland, to whom annually on the king’s birthday were distributed certain alms, including a blue gown”;

2) етнічної (колір одягу або якогось атрибута, характерний для певної етнічної групи, придатний для її ідентифікації, наприклад, диференціація шотландських кланів за кольором кілта, вишиванки різних регіонів України), пор.: *blue cap* — “a Scot, a Scotchman; so named from wearing a blue bonnet”;

3) соціальної (колір одягу або якогось атрибута, що ідентифікує соціальний статус особи), пор.: *сіряк* — в одному з переносних значень “незаможна людина; бідняк” (походить від назви старовинного верхнього довгополого одягу із грубого сукна, як правило, сірого кольору);

4) історичної (колір артефактів, які вказують на співвіднесеність із певною групою в її історичній віднесеності, наприклад, ідентифікація за кольором вбрання або іншої символіки), пор.: *білоемігрант* — “іст. людина, яка в перші роки Радянської влади емігрувала за кордон” [СУМ I: 183]; *szaroszeregowy* — “należący do Szarych Szeregów” [SJP]; *redcoat* — “a soldier of the British Army from the historic uniform formerly worn by most regiments”;

5) культової / релігійної (колір ряси священика, мантиї кардинала тощо), пор.: *чорносутанник* — “представник католицького духовенства, що носило (перев. поза церковною відправою) довгий верхній одяг — сутану” [СУМ XI: 361]; *purpurat* — “kardynał — duchowny katolicki” [USJP]; *black friar* — “[so called from the black mantle worn by Dominicans] a Dominican friar” [WTNIDELU: 226];

б) професійної (колір уніформи, напр. синій у міліціонера, зелений у військового, білий у лікаря тощо), пор.: *синьомундирний* — “який носив мундир синього кольору (про жандарма)” [СУМ X: 192]; *czerwone berety* — “w wojsku polskim: Pomorska Dywizja Powietrzno-Desantowa” [USJP]; *bluebottle* — “a person wearing a blue uniform: policeman” [WTNIDELU: 241];

б) через належність до певної біологічної групи (колір, як елемент ідентифікації живих організмів):

1) фауна (колір хутра, пір’я або шкіри як елемент родової або видової ідентифікації), пор.: *червононіжка* — “птих з ряду куликоподібних, який має буру спину й оранжево-червоні ноги” [СУМ XI: 299]; *czerwonak* — “ptak z rzędu blaskodziobych, o upierzeniu różowo-białym” [SJP]; *redshank* — “a common Old World limicoline bird (*Tringa totanus*) having the legs and feet pale red” [WTNIDELU: 1904];

2) флора (колір складника рослини як елемент її родової або видової ідентифікації), пор.: *червоноголовець* — “їстівний гриб з червоною або коричнево-червоною шапінкою” [СУМ IX: 298]; *czerwoniec* — “*Ceratodon purpureus*, pospolity gatunek mchu liściastego” [SJP]; *redberry* — “any of several Australian shrubs of the genus *Rhagodia* having red berries” [WTNIDELU: 1901];

3) людина (колір шкіри як елемент расової ідентифікації), пор.: *чорношкірий* — “людина темної раси, яка має таку шкіру” [СУМ XI: 361]; *czarny* — “*człowiek czarnoskóry*” [SJP]; *black* — “a person belonging to a darkly pigmented race” [WTNIDELU: 224].

IV. СЕМІОТИЧНИЙ (СТЕРЕОТИПНО-СИМВОЛІЧНИЙ) ракурс визначає асоціацію перцептивного об’єкта з певним стереотипно-символічним смислом, канонізовано або конвенціоналізовано закріпленим у суспільній свідомості:

а) через символ (асоціація перцептивного об’єкта з певним канонізованим у суспільстві смислом), напр.: червоний — радість, свято; чорний — відчай, чорна магія тощо [ЭСК: 357]), пор.: *чорна магія* — “чаклунство з допомогою пекельних сил” [СУМ IV: 590]; *czarna rozpacz* [SJPPWN: 308]; *black despair* [WTNIDELU: 224]; *red-letter* — “happy, memorable” [WTNIDELU: 1903];

б) через квазісимвол (асоціація перцептивного об’єкта з певним конвенціоналізованим у суспільстві смислом¹¹⁴), напр.: поєднання жовтого та блакитного репрезентують національну ідею для українця, пор.: *жовто-блакитний прапор*; *biały orzeł* — “wizerunek orła będącego godłem państwa polskiego” [SJPPWN: 147]; «червоний трикутник» — сигнал аварійної зупинки автомобіля; «червона картка» у футболі — сигнал про порушення правил, видалення з поля), пор.: *показати червону картку* та *show the red card*;

в) через стереотип (асоціація перцептивного об’єкта з певними побутовими предметами та ситуаціями), напр.: червоний — коасоціат вогню, пожежі, пор.: *йому пустять «червоного півня»* та *red cock will crow in his house*; чорний — коасоціат брудного, фізично важкого, пор.: *чорнороб* — “некваліфікований робітник, який виконує переважно фізично важку, брудну роботу” [СУМ XI: 360]; *czarna robota* — “praca fizyczna, przy której człowiek się brudzi; robota ciężka” [SJP]; глухий — віддалений, безлюдний, пор.: *glucha wieś* — “wieś oddalona od ośrodków kulturalnych” тощо.

V. АКСІОЛОГІЧНИЙ (ОЦІННО-ЕМОТИВНИЙ) ракурс визначає оцінку перцептивного об’єкта в аспекті його індивідуальної або суспільної значущості за ознаками:

---

¹¹⁴ Протиставлення понять «символ» та «квазісимвол» через смисли канонізації та конвенціоналізації ґрунтується на засадах співвідношення «символ — знак», див. [Арутюнова 1999: 341—346].

а) оцінності (позитивна або негативна оцінка перцептивного об'єкта, пор.: *чорна пляма* — “що-небудь негативне, яке ганьбить кого-, що-небудь” [ФСУМ II: 649]; *black mark* — “something you have done that makes people consider you as bad in some way” [CIDE: 131]; *чорноротий* — “який злісно лається, поширює наклепи тощо” [СУМ XI: 360]; *czarne podniebienie* — “o kimś szczególnie złośliwym, napastliwym” [SJP]; *солодкомовний* — “який уміє гарно, цікаво, захоплюючи говорити” [СУМ IX: 448]; *słodkośpiwny* — “śpiewający słodko, miłym głosem” [SJP]; *sweet-talk* — “to cajole, flatter, persuade” [OED];

б) експресивності (образна характеристика перцептивного об'єкта — образність мовного знака підкреслює ознаку номінації), пор.: *кисла міна* — “невеселий, незадоволений і т. ін. вираз (обличчя)” [ФСУМ I: 491]; *kwaśna mina* — “mina wyrażająca niezadowolenie” [SJP]; *black-browed* — “scowling, gloomy, forbidding” [WTNIDELU: 225]; *bright as a button* — “very clever and quick-witted” [ODCIE: 17]; *white-headed* — “highly favored” [WTNIDELU: 2608];

в) інтенсивності (оцінка, що вказує на ступінь підсилення, перевищення або послаблення, неповноту якості перцептивного об'єкта), пор.: *голосний* — “шумливий, гомінкий” [СУМ II: 116]; *холоднуватий* — “трохи холодний” [СУМ XI: 120]; *czarwonawy* — “mający odcień czerwony” [SJP]; *czerwony jak upiór* — “mający silne rumieńce, bardzo zaczerwienioną twarz” [SJPPWN: 315]; *loud* — “(of sound) having exceptional volume or intensity” [RHWUD]; *pitch-black* — “extremely black” [RHWUD];

г) сенсорних відчуттів (гедоністична оцінка перцептивного об'єкта), пор.: *солодкий* — “який має приємний смак” [СУМ IX: 446]; *słodki* — “(o zapachu) miły, przyjemny; (o dźwiękach) łagodny” [SJP]; *sweet* — “pleasing; delightful” [RHWUD];

г) естетики (оцінка перцептивного об'єкта з позицій уявлення про прекрасне або огидне), пор. оказіональні номінації: *ніжно-блакитний (шалик)*; *брудно-жовтий (туман)*; *brudnobiały (obłok)*; *(turn) nasty brown*; *nice-blue (sky)* тощо;

д) вияву емоцій (емотивна оцінка перцептивного об'єкта), пор.: *чорний* — “важкий, безпросвітний, безрадісний” [СУМ XI: 354]; *chłodny* — “*przen.* obojętny” [SJP]; *cold* — “characterized by lack of feeling or sociability; unemotional” [PED: 163].

2.6. Концепт перцептивної ситуації багатовимірною зразка як *tertium comparationis* у зіставленні перцептивної лексики

Осмислення ситуації в перспективі певного концептуального ракурсу дає можливість виявити ті елементи мовної когніції, які відображають властивості національно-мовної картини світу, специфіку етнічного менталітету, характерні особливості предметно-пізнавальної діяльності людей певного ареалу. З цієї перспективи особливий інтерес викликає зіставлення лексико-семантичних систем націй, не споріднених між собою близькими культурними стосунками.

Мета таких розвідок — розкрити ті елементи мовної когніції, які слугують своєрідним маркером ідіоетнічності, лінгвокультурної неповторності та самобутності представників певного мовного колективу. Цінність такого аналізу є тим більшою, коли вдається розкрити фрагменти номінативного втілення таких сегментів знань, що засвідчують етапи крос-культурних стосунків, ознаки гносеологічного перемижовування (спільність вибору пізнавальної позиції), виражаючи загальну ідею ментально-психонетичної єдності.

Одним із завдань, яке ставить перед собою зіставне мовознавство в аспекті зіставлення лексико-семантичних систем є встановлення подібностей та відмінностей у структурі «концепту ситуації» — лексичного відображення (у певній мові) певного фрагмента дійсності [Мельчук 1999: 85].

Одиниці лексико-семантичного рівня задають сценарій концепту так званої типової ситуації. “Лексеми в словнику можна співвіднести з типовою ситуацією, з типовими учасниками. Семантика лексеми визначає властивості учасників типової ситуації, яка описується цією лексемою; відношення учасників один до одного та події, що з ними відбуваються” [Падучева 2004а: 426]. Зауважимо, що коли йдеться про «концепт ситуації», то до уваги береться “не ситуація з реального життя, тобто не стан справ у світі, а ситуація, взята у строгому вигляді, в якому вона передається мовою і відображається у допустимих вживаннях лексеми” [Иорданская, Мельчук 2007: 53]. Ситуація — це результат осмислення певного фрагмента дійсності. “Задати якусь концептуалізацію і значить, у певному сенсі, створити саму ситуацію (ситуація і фрагмент дійсності — не одне й те ж)” [Падучева 2004б: 156]. Представники функціонального синтаксису [Van Valin, La Polla 1997: 82], орієнтуючись на позицію мовця, використовують у цьому випадку поняття «стан справ (state of affairs)», наголошуючи, що “ситуація має лише непряме відношення до того, що мовець хоче висловити, оскільки він завжди обмежує і тлумачить ситуацію, враховуючи свої комунікативні потреби” [Мустайоки 2006: 26].

Відповідно до проголошеної гіпотези дослідження та методологічних постулатів лінгвістики чуттєвого сприйняття ми обстоюємо ідею використання концепту перцептивної ситуації багатовимірного зразка як *tertium comparationis* до зіставлення перцептивної лексики української, польської та англійської мов (див. 2.7). Доцільність використання концепту перцептивної ситуації багатовимірного зразка як основи зіставлення зумовлена особливостями концептуалізації ситуації. “При будь-якій концептуалізації фрагменту дійсності одні аспекти реальності акцентуються, актуалізуються, інші, затушовуються, йдуть у фон: відбувається с х е м а т и з а ц і я реальної дійсності” [Падучева 2004б: 157].

Як метамовний конструкт, що представляє різні перспективи (способи концептуалізації) певного фрагменту дійсності, концепт перцептивної ситуації багатовимірного зразка забезпечує ефективність міжмовного зіставлення такого семантичного класу слів як перцептивна лексика. Об'єднуючи номінації різної «питомої ваги», перцептивна лексика при цьому відображає діалектику співвідношення *універсальності* людської когніції з *унікальністю* процесу концептуалізації. Пор. “З одного боку, сприйняття, членування та концептуалізація світу відображаються в існуванні універсальних поняттєвих категорій, властивих різним мовам. Ці категорії відображають те, *що* ми бачимо. З іншого боку, в кожній окремій мові є система специфічних понять, властивих саме цій мові і невластивих іншим — у цих поняттях, як правило, відображається те, *як* ми бачимо світ. У першому випадку маємо справу з сприйняттям як психофізіологічним процесом об'єктивного порядку, в другому випадку йдеться про суб'єктивований процес накладення концептуальних структур (своєрідної модальної рамки) на предмети, що сприймаються” [Кравченко 1996: 16].

Зміст співвідношення «універсальне vs. унікальне» у зіставленні перцептивної лексики визначають критерії характеристик основних учасників перцептивної ситуації:

а) сенсорно-перцептивна здатність суб'єкта сприйняття (семантика перцептивної лексики кодує інформацію про використання візуальної, тактильної, слухової і т. ін. стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану);

б) психофізична природа об'єкта сприйняття (семантика перцептивної лексики кодує інформацію про стимульні (орієнтовані на суб'єкта) властивості перцептивного об'єкта);

в) феноменологічна природа об'єкта сприйняття (семантика перцептивної лексики кодує інформацію про інтенціональні (орієнтовані на об'єкт) стратегії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану);

г) «вибірنا» природа суб'єкта сприйняття (семантика перцептивної лексики кодує інформацію про пріоритетні стратегії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану);

ґ) «ситуативна» природа об'єкта сприйняття (семантика перцептивної лексики кодує інформацію про фонову характеристику перцептивного об'єкта).

Застосування цих критеріїв дає можливість описати динамічну модель значення класу перцептивної лексики та виявити характерні особливості кодування і способи розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивів української, польської та англійської мов.

2.7. Динамічна модель семантичного опису класу перцептивної лексики

Ми дотримуємося позиції, що будь-яка модель семантичного опису є самодостатньою в аспекті метамовної експлікації значення мовної одиниці та перцептивної лексики зокрема. Вияв такої самодостатності, на нашу думку, зумовлений не стільки характером чинної парадигми, скільки теоретико-емпіричними евристичними (пізнавальними настановами) дослідника. Такі настанови регламентують теоретичне обґрунтування об'єкта дослідження чинником емпіричного досвіду. Свідченням подібного обґрунтування є теорії редукціонізму та нередукціонізму (*reductionist and non-reductionist theories*).

Редукціоністська теорія стоїть на позиціях того, що примітивні теоретичні конструкти є атомарними. Отже, основним конструктом моделі значення в межах редукціоністського підходу визнаються атомарні примітивні одиниці, поєднані у більш комплексні одиниці. Модель семантичного опису, яку декларує нередукціоністська теорія, навпаки, орієнтується на певний комплексний конструкт. При цьому примітивні одиниці описуються в термінах їх відношень до цього комплексу [Croft 2001: 47]. Розмежування зазначених теорій на основі емпіричних даних підкріплене показниками когнітивної психології в аспекті способів розпізнавання зорових патернів, зокрема: подетального аналізу за принципом «знизу — вверх» (для редукціонізму) та гештальтної стратегії (для нередукціонізму). Якщо подетальний аналіз враховує елементарні властивості вхідних стимулів, сумування яких веде до розпізнавання патерну, то гештальтна стратегія, навпаки, передбачає сприйняття ознак об'єкта у термінах перцептивного цілого [Солсо 2003: 134].

Очевидно, що протиставлення редукціоністської та нередукціоністської моделей семантичного опису не є доцільним і в межах динамічного підходу, ймовірно, засвідчуватиме їх обопільну релевантність щодо моделювання такого теоретичного конструкта, як семантика мовної одиниці.

На відміну від рівневої моделі, яка декларує репрезентативність семантики мовної одиниці в одновимірному просторі (за принципом диз'юнкції «або ..., або ...»), динамічна модель представляє зміст мовної одиниці або класу мовних одиниць у вигляді концепту ситуації багатовимірного зразка¹¹⁵. Такий концепт відтворює динаміку концептуалізації світу дискурсу (певної ситуації або якогось її фрагменту) в перспективі різних варіантів світосприймання людини. Концепт

---

¹¹⁵ Однією з рефлексій протиставлення термінів «рівень» та «вимір» була дискусія щодо недоцільності використання поняття «рівень» та необхідності введення іншого поняття, яке б не так категорично акцентувало увагу на ієрархічності мовних елементів. Альтернативою стало введення поняття «аспект». «Термін *аспект* передбачає, що *різні* точки зору можуть стосуватися *одного* й того ж об'єкта, тоді як *рівень* не містить такої вказівки» [Комлев 2006: 31].

ситуації зазначеного зразка упорядкований у вигляді конфігурації множинності семантичних мовних вимірів, кожний із яких відображає певний аспект концептуалізації ситуації (стану справ) за параметрами, які засвідчують когнітивну та / або комунікативну характеристики учасників мовної ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини». У контексті міжмовних зіставлень такі параметри кваліфікуються не лише як показники обсягу семантичної конфігурації окремо взятої мовної одиниці, а й як багатовимірні осі, що регламентують семантичну сумірність мов різної структури. “Відмінності між базовими синтаксичними типами мов ґрунтуються на ідеї, що поняттєва сфера може бути представлена у вигляді метафори багатовимірного простору, вимірність якого визначається числом автономних семантичних вимірів, концепти кожного з яких розміщені на відповідній осі визначеного простору” [Кибрик 2005: 151].

Динамічну модель значення перцептивної лексики доцільно представити у вигляді концепту ситуації багатовимірного зразка, який відтворює динаміку концептуалізації ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини»¹¹⁶ в аспекті трьох ієрархічно впорядкованих семантичних мовних вимірів: реляційного, сентенційного та репрезентативного¹¹⁷.

Доцільність та необхідність розмежування реляційного, сентенційного та репрезентативного вимірів узгоджується з проголошеними методологічними постулатами про багатовимірну природу пізнання та багатовимірність способів його мовної концептуалізації. Зокрема, у висловленні *Неприємний запах викликає у неї нудоту* учасників перцептивної ситуації можна кваліфікувати через синтаксичне відношення реляційного виміру (*X викликає у Z-а нудоту Y*), через тематичне відношення сентенційного виміру (*X призводить Z до неприємного відчуття Y*) або через концептуальне відношення репрезентативного виміру (*X казує у Z-а перцептивно-інформаційний стан Y*). Порівняймо у цьому відношенні предикати динамічної *дивитися* (*patrzeć, look*) та інертної *бачити* (*widzieć, see*) перцепції. Очевидно, що предикати

---

¹¹⁶ Зазначимо, що динаміка концептуалізації ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини» передбачає осмислення перцептивного стану справ у двох аспектах: а) у ретроспективі історичного розвитку (діахронічна динаміка); б) у певний період історичного розвитку (синхронічна динаміка).

¹¹⁷ Виокремлення такої кількості вимірів узгоджується з положенням про те, що концепт перцептивної ситуації може бути реалізований засобами граматичної конструкції, вершинного дієслова певного тематичного класу, окремого слова (пор. аналіз граматичних конструкцій в [Лингвістика конструкцій 2010: 456—540], дієслів тематичного класу сприйняття в [Падучева 2004б: 197—255], перцептивів *взгляд* в [Урысон 2003: 346—371], *вид* в [Кустова 2004: 346—371], *видеть* в [Апресян 2009: 475—485] і т. ін.).

динамічної перцепції доцільно кваліфікувати в перспективі сентенційного виміру, оскільки такі предикати засвідчують цільове сприйняття Перцепієнта, пор.: *дивитися* — “спрямовувати погляд, прагнучи побачити кого-небудь, що-небудь”: *Коло стін сиділи дядьки й питливо-гостро дивились на приїжджих* [КТУМ]. Натомість предикати інертної перцепції, задаючи перспективу (точку споглядання) зовнішнього об’єкта, скоріше за все, виявлятимуть свій семантичний потенціал у перспективі репрезентативного виміру. Фіксуючи інактивну позицію Перцепієнта, такі предикати відображають ситуацію інформаційного впливу об’єкта зовнішнього поля, коли перцептивний об’єкт привертає до себе увагу, «впадає в око», пор.: *бачити* — “сприймати очима, спостерігати [дивлячись, помічати кого-, що-небудь, звертати увагу на когось, щось]”: — *А хіба ви, тату, бачили ракету? — смішливо подає голосок Тоня* [СУМ I: 114].

2.7.1. Реляційний вимір: аспект аргументної структури та гіперролей

Реляційний вимір характеризує перцептивну ситуацію в аспекті семантики заданих граматичною конструкцією синтаксичних відношень. Синтаксичні відношення кваліфікуються як “засіб співвіднесення іменних аргументів предиката з різними синтаксичними позиціями, ієрархічно упорядкованими відповідно до ступеня їх синтаксичної активності або важливості” [Кибрик 2005: 134].

Вище зазначалося, що синтаксичні відношення не зводяться до таких унітарних понять, як суб’єкт чи об’єкт речення, а кваліфікуються як комплексні феномени, що корелюють зі значеннями різних автономних семантичних вимірів. Такі виміри слугують орієнтирами для введення параметрів зіставного аналізу синтаксичних відношень. У контексті зіставляваних нами мов релевантними визнаються параметри, які визначають семантичною вершиною речення конструкцію. Конструкція в цьому випадку “являє собою семантичну схему (semantic pattern) ситуації Р (ситуації ‘перетворення’, ‘каузації руху’ та ін.) і співвіднесений із нею спосіб синтаксичного оформлення елементів схеми у реченні” [Филипенко 2003: 151]¹¹⁸. Зауважимо, що семантичні схеми в цьому випадку кваліфікуються як аргументні схеми, які функціонально “орієнтовані скоріше на т и п и предикатів, ніж на опис конкретного вершинного дієслова” [Рахилина 1998: 314].

Пояснювальна сила реляційного виміру зводиться до встановлення особливостей позиційних (морфолого-синтаксичних) характеристик учасника,

---

¹¹⁸ Пор. поняття «ядерна семантична структура» та «комунікативно-семантична сфера» в [Мустайоки 2006: 203].

що в аспекті заданої конструкції декларує релевантність аналізу за параметрами: синтаксичного та морфологічного (відмінкового) кодування семантичних ролей ядерних актантів (рольовий параметр), комунікативного ранжування учасників (комунікативний параметр), граматичного таксономічного класу (таксономічний параметр), референційного виділення (референційний параметр) та реляційного дейксису (дейктичний параметр).

Рольовий параметр кодування синтаксичних відношень передбачає моделювання перцептивної ситуації такими гіперролями ядерних актантів, як: *Перцептор* — гіперроль суб'єкта, яка об'єднує значення Перцепієнта / Спостерігача перехідного дієслова (*хтось відчуває, бачить, чує*) з єдиним ядерним актантом неперехідного дієслова (*хтось тремтить, червоніє, з'являється*); *Перцептум* — гіперроль об'єкта, що реалізує значення Перцепт перехідного (*бачити щось*) та неперехідного (*холодити від чогось*) дієслів¹¹⁹. В аспекті співвідношення граматичної, словникової та концептуальної інформації гіперроль виконує функцію своєрідного координатора, спрямованого забезпечити «семантичний паритет» між тією невеликою кількістю синтаксичних відношень реляційного виміру та достатньо представницьким репертуаром ролей учасників сентенційного та репрезентативного вимірів (див. нижче); *Кореляція* — компонент, який указує на тип співвідношення учасників, представлених гіперролями Перцептор та Перцептум. Схематично співвідношення учасників ситуації в аспекті реляційного виміру виглядає так:

(1) *Vin* (Перцептор) [*відчув* (Кореляція)] *неприємний запах* (Перцептум).

Синтаксичне кодування гіперролей Перцептор та Перцептум засвідчує ідентифікацію учасників у контексті потенційної ситуації — стану справ, у якому відношення учасників регламентує базисна аргументна схема у термінах протиставлення перехідних і неперехідних дієслів¹²⁰. Так, аргументна схема потенційної ситуації «каузація перцептивного стану», що задана перехідною конструкцією каузації, в зіставляюваних мовах реалізує синтаксичні відношення, в яких суб'єктній позиції приписана гіперроль Перцептум, а об'єктній позиції — гіперроль Перцептор, пор.:

(2а) *Холод* (Перцептум) [*пронизує*] *тіло* (Перцептор).

(2б) *Zi qb* (Перцептум) [*przenika*] *mnie* (Перцептор) *do szpiku kości*.

(2в) *The cold* (Перцептум) [*pierced*] *my bones* (Перцептор).

---

¹¹⁹ Пор. поняття «предикандум» в [Кацнельсон 1972: 158].

¹²⁰ Існує також численна група так званих «амбітранзитивних», або «лабільних», дієслів, які можуть бути як перехідними, так і неперехідними, пор.: *I understood the rule vs. I understood* (див. [Dixon, Aikhenvald 2000: 4]).

Дещо відмінною виглядає аргументна схема ситуації «причина каузації перцептивного стану». Зокрема, у польській та українській мовах така ситуація задана перехідною конструкцією причини каузації, в якій реалізація синтаксичних відношень передбачає кодування суб'єктної позиції гіперроллю Перцептор, а кодування об'єктної позиції — гіперроллю Перцептум, пор.:

(3а) *Мене* (Перцептор) [*трясе*] від *холоду* (Перцептум).

(3б) [*Trzęsie*] *mnie* (Перцептор) z *zimna* (Перцептум).

Натомість в англійській мові ситуація задана неперехідною конструкцією причини каузації, де гіперроль Перцептор кодує суб'єктну позицію, а гіперроль Перцептум — об'єктну позицію, пор.: (3в) *I* (Перцептор) [*am shaking*] with *cold* (Перцептум).

Можна зауважити, що міжмовні особливості синтаксичного кодування семантичних ролей ядерних актантів обмежені не лише виміром власне синтаксичних відношень (Суб'єкта та Об'єкта), а й параметром морфологічного (відмінкового) відношення, пор.: (3а—в), де гіперроль Перцептор кодується акузативом у (3а—б), але номінативом у (3в).

Як показники відмінкового відношення Перцептор та Перцептум у зіставлюваних мовах можуть поперемінно кодуватися у формі: датива та акузатива (*Мені видно зелений дах*), акузатива та генітива (*Його трусить від лихоманки*), номінатива та акузатива (*Chłód przenika kogoś*) тощо. Релевантність таких відношень в аспекті міжмовних досліджень очевидна. Так, в англійській мові гіперроль Перцептор при перцептиві *shiver* — “*intr.* to tremble, shake, quiver; *esp.* to tremble with cold or fear ; *trans.* (causative) to give a sensation of chill to, to cause (a person or object) to shiver” [OED] кодується загальним відмінком, а Перцептум — прийменниковою групою, пор.: *She's shivering with a fever*. В українській мові при еквіваленті *трусити* можливі два варіанти: а) називний відмінок може кодувати Перцептум, а знахідний — Перцептор, пор.: *Її трусить лихоманка* (пор.: *пропасниця трусить (трясе, мінає, б'є і т. ін.) кого* — “хтось страждає приступом пропасниці або перебуває у стані, при якому людину кидає то в жар, то в холод” [СУМ VIII: 251]) або б) знахідний відмінок — Перцептор, а родовий — Перцептум, пор.: *Її трусить від лихоманки*. Натомість у польській мові при відповіднику *trząść* Перцептум може кодуватися через називний відмінок, а Перцептор — через орудний, пор.: *Trzęsie nią gorączka (febra)* або знахідний, пор.: *Trzęsie ją gorączka (febra)*.

Введення параметра комунікативного ранжування у контекст реляційного виміру відображає особливість процедури станових перетворень — такого типу трансформації не передбачають змін складу та

референції ключових учасників ситуації¹²¹. “Стан — це словозмінна категорія, грамеми якої маркують такі зміни базової діатези дієслова, які не зачіпають пропозиціонального значення цього дієслова, тобто не змінюють його смисл” [Мельчук 2004: 289]. Основна функція станових перетворень зводиться до прагматичної (комунікативної) інтерпретації учасників всередині тієї самої ситуації. “Вибір однієї грамеми стану замість іншої відображає не стільки зміни реального світу <...>, скільки зміни стосовно того, як мовець *хоче представити* відповідну ситуацію та її учасників” [Плунгян 2003: 194].

Отже, параметр комунікативного ранжування з’ясовує зумовленість змін всередині тієї ж ситуації чинником зміни комунікативного рангу учасників. Тому закономірно, що активна конструкція ситуації «цільова перцепція» поміщає гіперроль Перцептор у суб’єктну позицію, а гіперроль Перцептум — у позицію прямого об’єкта, пор.:

(4а) Я (Перцептор) [переглянув] статтю (Перцептум).

Така конфігурація відображає прагматичну значущість учасників з огляду на тип перцепції — сприйняття для досягнення певної мети. Зміна комунікативного рангу учасників відповідно призводить до змін всередині ситуації і, як результат, до станового перетворення, пор.:

(4б) Стаття (Перцептум) [була переглянута] мною (Перцептор).

Станове перетворення у (4б) фіксує пониження гіперролі Перцептор до позиції непрямого об’єкта, декларуючи таким чином зміни у ситуації «цільового» сприйняття — сприйняття набуває статусу результативної перцепції, пор.: *Для цього був уважно переглянутий зміст усіх номерів журналу “Всесвіт”, починаючи з кінця 50-х років ХХ ст.* [КТУМ] (про пасивізацію з фокусом на результаті в англійській мові див. [Dixon 2005: 357]).

В аспекті таксономічного параметра учасника можна охарактеризувати за належністю до певного граматичного таксономічного класу. Засвідчуючи граматичний статус актанта, такий клас кваліфікує категоріальну характеристику учасника як граматичну реалізацію (г р а м а т и ч н и й т а к с о н) семантичної парадигми імені. Зокрема, таксономічними класами перцептивних імен семантичної числової парадигми [Ляшевская 2004: 57] є класи: а) окремих об’єктів (*звук — членороздільний елемент людської мови*); б) множини (*галас, гул — безладне звучання багатьох голосів*); в) сукупності (*шум — сукупність різноманітних звуків*) тощо. Як елементи семантичної числової парадигми, перцептивні імена лексикографічно можуть не збігатися за

---

¹²¹ Зазначимо, що незмінність складу та референційних показників учасників узгоджується з основним принципом конструкційного підходу, який декларує незалежність значення речення від значення слів, які входять до складу цього речення [Goldberg 1995: 1].

критерієм граматичного Т-класу в зіставляваних мовах. Так, в українській мові перцептив *чорні* (шахові фігури) належить до класу «набори», пор.: *чорні* — “фігури в шахах або шашках такого кольору” [СУМ XI: 352], у польській *czarny* — “czarny pionek w szachach, warszabach itp.” [SJP] — до класу «окремі об’єкти», а в англійській — до класу «сукупності», пор.: *black* — “the dark-coloured pieces in a board game (e. g. chess)” [PED: 80]. Синтаксичні відношення кодують граматичний Т-клас з урахуванням специфіки аргументної схеми потенційної ситуації, реалізованої в аспекті заданого типу конструкції. Так, синтаксичні відношення, які реалізують ситуацію «перебіг шахової гри», задану перехідною конструкцією контрагентивності *X атакує, контратакує, переслідує Y*, у польській та українській мовах кодують суб’єктну позицію (X) граматичним таксоном ЗБІРНИСТЬ, що реалізує смисловий компонент колективного учасника, пор.: *Білі атакують королівський фланг чорних :: Czarne będą prześladować szachami białego króla*. Натомість суб’єктну позицію англійського речення в цьому випадку кодує таксон ДИСТРИБУТИВНІСТЬ¹²², який реалізує смисловий компонент індивідуального учасника, пор.: *Black counterattacks White’s a-pawn, and restores material equality with active play*.

Осмислення синтаксичних відношень у контексті референційного параметра базується на презумпції референційного виділення [Шахтер 1982: 325]: суб’єкт (підмет) є автономно референтним¹²³, означеним, специфікованим, а об’єкт (прямий додаток) — неозначеним, неспецифікованим, із контекстно зв’язаною референцією [Кибрик 2005: 120]. Варто, однак, зазначити, що такого типу презумпція релевантна для базової моделі речення [Кинэн 1982: 240] — моделі, яка в аспекті перцептивної конструкції співвідносить позиції суб’єкта та об’єкта з гіперролями Перцептор та Перцептум відповідно. Зміна гіперролей та синтаксичних позицій змінює й напрямок референції. Наприклад, у дативній конструкції на позначення уявного сприйняття *X-у чується, ввижається Y*, суб’єктна позиція засвідчує неозначений статус перцептивного учасника, пор.: *Zadrzemnęłam się i tak mi się coś majaczyło* [USJP].

Напрямок референції може бути також заданий відмінковими відношеннями (див. [Тараненко 2004: 430], [Кочерган 2006: 213]). Зокрема, грамему категорії детермінації ‘означеність’ кодує акузатив, пор.: *дати тепло*, а грамему ‘неозначеність’ — генітив, пор.: *дати тепла*. Зокрема, перцептив *тепло* у знахідному відмінку реалізує грамему ‘означеність’ у випадку, якщо актуалізується смисл ‘запланований (повний) обсяг наданої енергії’, пор.: *У*

¹²² Таксон ДИСТРИБУТИВНІСТЬ засвідчує так зване дистрибутивне вживання форми числа, яке виводить у фокус уваги один елемент або частину множини [Ляшевская 2004: 285].

¹²³ Відповідно до так званої «властивості Автономності», “позамовний об’єкт, який є референтом б-підмета, існує незалежно від дії або ознаки, вираженої предикатом” [Кинэн 1982: 247].

середині жовтня у всі квартири міста дали тепло. Якщо ж у фокусі уваги смисловий компонент ‘незапланований (частковий) обсяг наданої енергії’, реалізується грамема ‘неозначеність’, виражена показником родового відмінка. Параметр «частковий обсяг» у цьому випадку звичайно специфікують адвербіали, пор.: *У середині жовтня у всі квартири міста дали (достатньо, недостатньо, трохи) тепла.* Відмінкові відношення регулюють також напрямок референції через особливий спосіб маркування прямого додатка в заперечній конструкції, пор.: *Петро не любить собак vs. Петро не любить цю собаку* (при ненормативному *#Петро не любить цієї собаки*) [Бергельсон, Кибрик 1981: 350].

Супутньою напрямку референції є позиційна характеристика учасника синтаксичних відношень (р е л я ц і й н и й д е й к с и с). Синтаксичні відношення кодують такого типу характеристику за параметром просторового або часового виміру. Зокрема, генітив об’єкта, який маркує означені, конкретно-референтні іменні групи перехідної конструкції у позиції суб’єкта (Перцептора) засвідчує дейктичну позицію Спостерігача¹²⁴ на основі смислового компонента ‘наочна відсутність’, пор.: *X не знайшов Y-а в Z-і = ‘Y не знаходиться в Z-і, й X це побачив / усвідомив’* [Падучева 2006а: 107].

Дейктичну характеристику учасника можуть кодувати граматичні категорії, зокрема категорії часу та виду. Репрезентуючи позицію Спостерігача у часі, такі категорії відображають точку відліку положення суб’єкта спостереження відносно моменту мовлення. “Одночасність із моментом мовлення, що виражається теперішнім часом, відповідає с и н х р о н н і й позиції спостерігача, яка характеризує актуально-тривале, необмежено-кратне та інші близькі до них значення НДВ. У свою чергу, передування моменту мовлення, що виражається минулим часом, відповідає р е т р о с п е к т и в н і й позиції спостерігача, яку передають дієслова ДВ” [Князев 2007: 384]. Так, фраза *На стіні справа висіла картина* [Апресян 1995б: 36] допускає дві інтерпретації: “одна із синхронною точкою відліку (картина знаходиться перед очима Спостерігача в момент, що описується у минулому), актуально-тривале, а інша — ретроспективною (мовець пам’ятає, що колись висіла картина, але у момент опису не висить), загальнофактичне” [Падучева 1996: 12].

Підсумовуючи, зазначимо, що функція реляційного виміру зводиться до ідентифікації синтаксичних відношень учасників ситуації, реалізованих у

---

¹²⁴ Окрім суб’єкта спостереження, синтаксичні відношення у контексті дейктичного виміру можуть кодувати ролі Локутора (учасника мовленнєвого акту) та Нелокатора (не-учасника мовленнєвого акту) (див. [Кибрик 2005: 273]).

контексті аргументної схеми певного типу синтаксичної конструкції. Тим самим реляційний інтервал відтворює основний принцип комплексно-конструкційної моделі: семантичним центром речення (висловлення) є конструкція.

2.7.2. Сентенційний вимір: аспект тематичної структури та базових семантичних ролей

Сентенційний вимір характеризує перцептивну ситуацію в аспекті семантики вершинного дієслова певного тематичного класу — групи слів із спільним семантичним компонентом [Падучева 2004б: 42]. Семантика таких слів задає набір учасників та відображає характер їх взаємовідношень у контексті певної базової ролі, функція якої зводиться до діагностики тематичного класу на рівні синтаксису. З цієї перспективи можна говорити про кореляцію реляційного та сентенційного вимірів, співвідношення яких засвідчує дві грані одного й того ж феномену. Такого типу співвідношення кваліфікується у термінах лівої та правої частини тлумачення, які засвідчують так звані «вхід» та власне тлумачення: *X показує Y Z-у* («вхід» тлумачення) $\approx$ *'X каузує для Z-а можливість бачити Y'* (власне тлумачення) [Богуславский 1985: 118]. Відображаючи зв'язок семантики та синтаксису, зазначена схема декларує необхідність тотожності всіх елементів ситуації. «Однією з умов правильності для тлумачення полягає у тотожному наборі змінних для правої та лівої частини: всі змінні, необхідні для семантичного опису та використані у правій частині, повинні брати участь і при «вході» тлумачення» [Плунгян, Рахилина 1998: 109].

Зважаючи на те, що відношення між учасниками регулює дієслово певного тематичного класу, сентенційний вимір формує інтервал тематичної структури (пор. поняття «тета-ролі (θ -roles)» у теорії керування та зв'язування Н. Хомського або «тематичні відношення (thematic relations)» у концепції референційно-рольової граматики Р. Ван Валіна). У контексті такої структури учасники перцептивної ситуації розподілені за базовими семантичними ролями Перцепієнт та Перцепт, пор.:

(5) *Він* (Перцепієнт) *відчув* (клас сприйняття) *неприємний запах* (Перцепт).

Очевидно, що ідентифікація базових ролей цілковито залежить від предиката, актантну позицію якого займає учасник. Так, учаснику, вираженому іменною групою *неприємний запах* при дієслові повного охоплення типу *заповнити*, приписується роль Тема, пор.: *Неприємний запах заповнив кімнату*, при каузативних дієсловах — роль Причина, пор.: *Мене нудить від неприємного запаху*, або Каузатор, пор.: *Неприємний запах ударив йому в ніс тощо*.

Варто зазначити, що базові семантичні ролі виконують функцію своєрідних знаків, ярликів усіх тих учасників, яких умовно можна співвіднести з поняттями «суб'єкт та об'єкт перцептивно-інформаційного стану» відповідно. З цієї позиції сентенційний вимір — це вимір, у якому учасник ситуації кваліфікується як «неспецифікований» актант — актант, семантичну роль якого задає не його власна дефініція, а предикат, що «нав'язує» йому таку роль, з огляду на актантну позицію, яку займає учасник. Дійсно, у висловленні *Vin побачив це* можна з упевненістю кваліфікувати учасників за семантичними ролями Перцепієнт та Перцепт, однак залишається незрозумілою специфіка актанта в аспекті елементарних семантичних ролей, які характеризують учасника ситуації на більш глибинному (концептуальному) рівні. Пор. висловлення *Vin побачив літак*, в якому для правильної ідентифікації ситуації необхідно специфікувати учасника¹²⁵ у так званому репрезентативному вимірі (див. 2.7.3).

У перспективі міжмовних досліджень сентенційний вимір засвідчує еквівалентність на рівні співвіднесення семантичних і синтаксичних актантів в аспекті: актантної деривації, діатетичного зсуву, зміни таксономічної категорії дієслова, таксономічного класу учасника тощо. Зокрема, неперехідні дієслова-перцептиви тематичних класів звуку, світлового випромінювання, запаху та смаку типу *resound, eco, buzz, twitter, creak, flame, glow, flicker, reek, smell, taste* тощо в англійській мові реалізують дві сентенційні конструкції: агентивну (Agent-Subject Form), пор.: *Music resounded in the hall*, та локативну (Location-Subject Form), пор.: *The hall resounded with music* [Dowty 2001: 171]. Діатетичний зсув, який спостерігається в цьому випадку, тлумачиться в термінах так званої гіпотези динамічної текстур (Dynamic Texture Hypothesis): речення із локативною конструкцією описують ситуацію заповнення (охоплення) простору перцептивним об'єктом. Рівномірно охоплюючи весь простір, такий об'єкт набуває формату «динамічної текстур» («texture of movement»), що створює передумову перцептивного виокремлення цього об'єкта [там само: 176]. Пор.: “Якщо внаслідок контакту одного предмета з іншим цей інший предмет зазнає впливу ніби повністю, то цей новий статус предмета <...> слугує достатнім підґрунтям для включення його у перспективу

---

¹²⁵ Учасник *літак* може бути осмислений як рухомий або нерухомий об'єкт в перспективі його функціональної цінності, пор.: *літак* — “[апарат з двигуном і нерухомими крилами], пристосований для літання” [СУМ IV: 527] або, наприклад, як малюнок-схема інженерів конструкторського бюро на підставі семіотичної ознаки ‘апарат з двигуном і нерухомими крилами’. Пор.: “Мова влаштована так, що одна й та сама лексема може позначати і факт, і враження, й уявний світ” [Апресян 2009: 96]. У цьому зв'язку порівняймо приклад з перцептивом *видеть* у [Падучева 2004б: 221], де об'єкт / комплемент дієслова кваліфікується як такий, що відповідає відразу трьом учасникам.

речення” [Филлмор 1981: 528]. Саме через це близьким еквівалентом локативного *resound* у польській мові є дієслово *rozbrzmiewać* — “wypełniać się hałasem, napełniać się dźwiękami, wrzawa, hałasem itp.”: *Sala rozbrzmiała oklaskami i okrzykami* [SJP], а в українській мові — дієслово *наповнюватися* (про звук) — “ставати заповненим чим-небудь” [СУМ V: 154], пор.: *Зала наповнилася музикою (оплесками, співом тощо)*. Зазначимо, що перцептив *лунати*, який є еквівалентом англійського агентивного *resound*, пор.: *Музика лунала у залі*, не утворює локативної конструкції типу за ознакою ‘заповнення (охоплення) простору перцептивним об’єктом’, оскільки, реалізуючи значення “бути сповненим звучання”, описує ситуацію звукової перцепції не як динамічний, а як статичний феномен, пор.: *Лунає співом, ляском, криком ліс* [СУМ IV: 555] ≈ *Ліс ‘є сповнений’ співом, ляском, криком*.

Діатетичний зсув, описаний вище, засвідчує перетворення конфігурації рольової структури предиката, яка в контексті зміни комунікативного рангу учасника передбачає винесення семантичної ролі Місце у позицію суб’єкта (гіперроль Перцептор), а ролі Тема (музика, оплески, спів тощо) — у позицію об’єкта (гіперроль Перцептум). Ранговий зсув зумовлений зміною вихідних семантичних ролей: Місце → Пацієнс та Тема → Зміст¹²⁶. Зокрема, учаснику із роллю Місце приписується роль Пацієнса, яка вказує на зміну стану зали (зала стала наповнюватися звуками) (див. також [Филлмор 1981б: 524]). Власне така зміна, потрапивши у фокус уваги, й зумовлює виведення учасника *зала* у перспективу висловлення. Вихід у перспективу дублюється специфікованим референційним статусом учасника — учасник набуває статусу означеної референції, що засвідчує означеність підсумкового стану ситуації, яку вводить дієслово «повного охоплення», див. [Розина 2005: 128]. Натомість учасник із роллю Тема, яка засвідчує повноту охоплення місця звуком, набуває іпостасі семантичної ролі Зміст. Учасник із такою роллю, потрапляючи у вторинний фокус уваги (такий учасник вказує на те, що відбувається з основним учасником *зала*), виходить на периферію висловлення.

Перетворення рольової конфігурації (в англійській та польській мовах) відзначене також зміною таксономічної категорії дієслова, реалізованої у напрямку: Вияв¹²⁷ → Тенденція, пор.: *resound* — “to sound loudly or for a long time” [CIDE: 1210] :: *resound* — “to become filled with sound” [PED: 754] та *rozbrzmiewać* — “brzmiać, dźwięczać rozlegać się wokół” :: *rozbrzmiewać* — “wypełniać się hałasem,

---

¹²⁶ З цієї перспективи діатетичний зсув кваліфікується у термінах інтерпретаційної актантної деривації.

¹²⁷ Як таксономічна категорія Вияв — це властивість, стан або процес, що актуально сприймаються спостерігачем [Апресян 2009: 88].

napęlniać sie dźwiękami, wrzawa, hałasem itp.” [SJP]. В українській мові в цьому випадку відповідно вживаються різні слова: *лунати* та *наповнюватися*.

Дієслово може змінювати свій тематичний клас. Такого типу перетворення можна спостерігати при: а) зміні таксономічного класу учасника, пор.: *суглоби ниють* — тематичний клас фізичних відчуттів та *дитя нис* — тематичний клас звуку [Розина 2005: 166—167] або б) таксономічній специфікації учасника, пор.: *Площа ще де-де лунала від кроків людей* [СУМ IV: 555] — тематичний клас дієслів звуку (реалізована роль Джерело звуку) та *Далеко співи десь лунають* [там само] — тематичний клас сприйняття зі Спостерігачем «за кадром», див. [Падучева 2004б: 45] — (параметр лексичного таксону).

Ключовим для аналізу семантики перцептивів є параметр сентенційного дейксису, який описує орієнтовану на спостерігача позиційну характеристику учасника, позначуваної предикатом ситуації. Так, ситуація «подолання перешкоди» передбачає учасника з семантичною роллю Спостерігач, яка у контексті предиката *висуватися (з вікна)* фіксує різні позиції суб'єкта спостереження відносно учасника Перешкода, пор.: *Висунься та подивися, що там за шум* [Спостерігач усередині] та *Подивися, Петро висунувся з вікна і дивиться на всі боки* [Спостерігач іззовні] (див. [Падучева 2004б: 213]).

Таким чином, динамічна модель значення сентенційного виміру, тісно пов'язана з виміром реляційним, однак, на відміну від останнього, орієнтується на семантику дієслова, засвідчуючи «предикатоцентричну» параметрію сентенційного виміру. Параметрія в цьому випадку — це номенклатура параметрів, які описують характеристику учасників ситуації з точки зору семантико-синтаксичної потенції предиката. Інакше кажучи, предикат (дієслово) розглядається як семантична вершина ситуації, яка регламентує поведінку учасника через показники: базової семантичної ролі, таксономічного класу, референційного статусу тощо. Такий підхід узгоджується з інтенціональною поведінкою суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, відповідно до якої важливішою визнається інформація про *спосіб* концептуалізації перцептивного об'єкта. Очевидно, що не менш важливою є також інформація про пізнавальну цінність перцептивного об'єкта, характеристики якої втілюють учасники так званого репрезентативного виміру.

2.7.3. Репрезентативний вимір: аспект концептуальної структури та елементарних семантичних ролей

Репрезентативний вимір представляє ситуацію в аспекті семантичної характеристики імені перцептивного учасника¹²⁸. Такий підхід засвідчує «актантоцентричну» спрямованість репрезентативного виміру. Основна функція виміру зводиться до характеристики пізнавальної цінності учасника ситуації відповідно до принципу середньовікових логіків «*objectum specificat actum* ‘об’єкт визначає дію’» (див. [Арутюнова 1976а: 125])¹²⁹.

Пізнавальна цінність учасника передбачає його репрезентативність¹³⁰ в одній із гносеологічних іпостасей: перцептивній, аксіологічній, ідентифікаційній тощо. Будь-яка з іпостасей кваліфікується як специфічний спосіб осмислення перцептивного суб’єкта (A_1) або перцептивного об’єкта (A_2) в обсязі певного концептуального ракурсу (див. 2.5). Кожний концептуальний ракурс задає перспективу бачення перцептивного учасника, пізнавальну цінність якої кодує концептуальна структура у форматі елементарних семантичних ролей. Такий підхід узгоджується з одним із тверджень лексико-функціональної граматики про те, що “семантичні ролі суть відображення (*descriptions*) певних аспектів когнітивної концептуалізації” [Falk 2001: 99]. З цієї позиції елементарні семантичні ролі приписуються учасникам не з огляду на актантну позицію, яку він займає відносно предиката, а в перспективі його співвіднесеності з певним когнітивним конструктом. Пор.: “Семантична роль характеризує учасника з точки зору його місця у когнітивній структурі” [Падучева 1998а: 93].

У контексті відношення «траєктор ↔ орієнтир» такого типу когнітивна структура упорядкована за схемою, в якій учасникам приписуються ролі первинного та вторинного фокусів виділення. Приміром, ситуація, яку позначають перцептиви *zapach* — “те, що сприймається органами нюху” [СУМ III: 247], *zapach* — “*odczuwana powonieniem właściwość ciał lotnych (lub substancji zawierających ciała lotne)*” [SJP] та *smell* — “*the quality of a thing that is or may be smelled*”

---

¹²⁸ Зазначимо, що учасника перцептивної ситуації в цьому випадку ми розглядаємо в перспективі двох функцій: а) предикатного актанта (учасник характеризує ситуацію у вигляді складника іншої ситуації, позначеного компонентом висловлення), див. [Зализняк 2006: 445—447; Селіванова 2006: 489]; б) інкорпорованого актанта (учасник характеризує ситуацію фіксовано в тлумаченні з точністю до лексеми), див. [Падучева 2004а: 430; Падучева 2004б: 57; Jackendoff 1992: 45; Pustejovsky 1998: 68].

¹²⁹ Пор.: “Для того, щоб точно репрезентувати значення слів, пов’язаних із сприйняттям, необхідно згадати про початковий стимул, що надходить із зовнішнього світу і спонукає певну частину тіла надсилати повідомлення власникові цього тіла, що тим самим і буде причиною наявності у нього деяких відомостей про ту частину світу, яка діяла як початковий стимул” [Вежбицкая 1986: 345].

¹³⁰ Поняття «репрезентативність» співвідноситься в цьому випадку з поняттям «непрототипна репрезентація» (репрезентація 2 — те, що відображено у свідомості носіїв мови-об’єкта [Кубрякова, Демьянков 2007: 11—12]).

[RHWUD], характеризує перцептивний об'єкт як властивість, яка виявляє себе (відчувається) у внутрішніх системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. В українській та англійській мовах зазначений перцептивний об'єкт додатково осмислюється як об'єкт потенційно каузативної (стимульної) дії, пор.: *zapach* — “властивість предметів, речовин діяти на органи нюху” [СУМ III: 247] та *smell* — “that property of things which affects the olfactory organ” [OED].

Показником концепту учасника перцептивної ситуації в цьому випадку слугують елементарні семантичні ролі. Зазначені ролі характеризують учасника (первинний фокус виділення) в перспективі заданого концептуального ракурсу (вторинний фокус виділення). Такого типу співвіднесеність (концептуальне відношення) регулює предикат елементарного синтаксису [Апресян 1969: 420] окремо взятої лексеми¹³¹. Предикат елементарного синтаксису — це концептуальний предикат, який декларує спосіб осмислення перцептивного об'єкта у внутрішньому або зовнішньому полі суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Зокрема, польське перехідне дієслово *odczuwać* і його англійський та український еквіваленти *feel* :: *відчувати* по-різному концептуалізують ситуацію «сприйняття перцептивного об'єкта у внутрішніх системах Перцепієнта». Якщо англійський та український перцептиви представляють сприйняття як рецептивний акт, пор.: *відчувати* — “сприймати органами чуття” [СУМ I: 662] :: *feel* — “to perceive by physical sensation coming from discrete end organs” [PED: 317], то їх польський еквівалент — як акт реактивний, пор.: *odczuwać* — “zareagować doznaniem zmysłowym” [SJP]: укр. *відчувати* [*сприймати* (Рецепція)]; англ. *feel* [*perceive* (Рецепція)]; пол. *odczuć* [*zareagować* (Реакція)]. Зауважимо, що в українській мові перцептив *відчувати* також може реалізувати значення ‘реактивності’, однак лише в статусі неперехідного дієслова, пор.: *відчувати* — “реагувати на щось”: *Потрібний був довгий шлях розвитку живої природи, щоб прийти до матерії, яка відчуває і мислить* [СУМ I: 662]. Реалізація такого змісту кваліфікується як зсув семантичного акценту в значенні лексеми, який зумовлює зміну вершини значення, його *genus proximum* [Урысон 1998: 230—239]: *відчувати* [*сприймати* (Рецепція)] → *відчувати* [*реагувати* (Реакція)].

Характерною рисою предикатів елементарного синтаксису типу *сприймати*, *zareagować* та *perceive* є те, що їх актантні позиції заповнюють учасники з елементарною семантичною роллю, яку кодують іменники класу *n o m i n a a n a t o m i s a* на основі смислового компонента невідчужуваної

---

¹³¹ Лексема в цьому випадку є не лише словом в одному з його значень, а й відповідно до принципу лексичної цілісності (Lexical Integrity Principle) — «атомом», з яких будується синтаксична структура [Falk 2001: 4].

належності [Апресян 2001: 18]. В українській мові такою є семантична роль Аналізатора: *сприймати [органами чуття]*, а в польській та англійській мовах — це роль Субперцептива (див. 3.2.1): *doznanie :: doznać* — “stać się, być podmiotem przeżywanego wrażenia fizycznego lub psychicznego” [SJP] та *perceive [by physical sensation] :: zareagować [doznaniem zmysłowym]*, пор.: *sensation* — “a particular impression received by one of the organs of sense” [OED]. Зауважимо, що роль суб’єкта перцептивно-інформаційного стану кваліфікується в цьому випадку як роль Інактивного Перцепієнта. Діагностичним параметром реалізації такої ролі є обмеження сполучуваності предиката *відчувати* прислівниками, сфера дії яких виводить у фокус уваги компонент ‘перцептивна інактивність суб’єкта ситуації’, пор.: *Раптом / враз / зненацька він відчув неприємний запах* vs. *#Він навмисне / з умислом відчув неприємний запах*¹³².

У контексті українських перцептивів *відчувати* і *неприємний запах* та їх еквівалентів модель репрезентативного виміру виглядатиме так:

(6а) *Він* (Інактивний Перцепієнт) *відчув* [*сприйняв* (Рецепція) *органами чуття* (Аналізатор)] *неприємний запах* (Субперцептив).

(6б) *On* (Інактивний Перцепієнт) *odczuł* [*zareagował* (Реакція) *doznaniem zmysłowym* (Враження)] *nieprzyjemny zapach* (Субперцептив).

(6в) *He* (Інактивний Перцепієнт) *felt* [*perceived* (Рецепція) *by physical sensation* (Враження)] *an unpleasant smell* (Субперцептив).

Як можна помітити, концептуальні структури, які кодують ситуацію «сприйняття запаху» в зіставлюваних мовах, відрізняються за характером предиката та семантичною роллю учасника, що займає внутрішню валентність цього предиката (актантна позиція інструмента сприйняття). Зазначимо, що зв’язка «відчувати — запах» для представлення моделі концептуальної структури є певною мірою показовою. Річ у тім, що обидві лексеми репрезентують ситуацію в її прототипному сценарії, у контексті якого елементи «підігнані» один до одного «за умовчанням», пор.: *відчувати* — “сприймати органами чуття” vs. *запах* — “те, що сприймається органами нюху”. Однак у реальній комунікативній ситуації такий сценарій досить часто видозмінюється, що відповідно приводить до зміни конфігурації концептуальної структури, пор.: *В дзоті стояв їдкий запах порохового диму* [СУМ III: 248], де учасник *запах* у контексті стативного дієслова *стояти* — “не розходитися, заповнювати який-небудь простір (про запах)” [СУМ IX: 743] кваліфікується через предикат перцептивного стану (див. 3.2.1). Подібні сценарії розглядаються як

---

¹³² Не становить винятку речення *Він очікувано відчув неприємний запах*, де сфера дії адвербіала *очікувано* засвідчує не активне сприйняття, а настроєність на сприйняття заданого стимулу.

інтерпретації, які уточнюють семантичну роль учасника ситуації (у нашому випадку перцептива *запах*) у контексті заданого концептуального ракурсу.

Ключовим діагностичним параметром репрезентативного виміру є параметр *актантної декореляції*¹³³, який засвідчує зміну характеру ситуації в контексті взаємодії смислів при синтаксичному поєднанні слів¹³⁴. Процедура актантної декореляції передбачає зміну вихідної (лексикографічно заданої семантикою мовної одиниці) ситуації шляхом перерозподілу семантичних ролей інкорпорованих актантів без зміни синтаксичних актантів (при збереженні вихідної конфігурації рольової структури на синтаксичному рівні). Пояснювальна сила такого параметра зводиться до експлікації перерозподілу елементарних семантичних ролей інкорпорованих актантів вихідної (гносеологічної) ситуації. Так, за параметрією сентенційного виміру діатетичний зсув *Я відчуваю неприємний запах* → *Відчувається неприємний запах* тлумачиться як феномен виведення семантичної ролі Перцепієнт у позицію «за кадром» (феномен понижувальної актантної деривації). Однак, зрозуміло, що семантична роль при зсуві нікуди не зникає. Залишаючись у фокусі уваги (зрештою, хтось повинен відчувати запах), така роль просто не має вираження на синтаксичному рівні. Однак постає питання, що означає залишатися у фокусі уваги для семантичної ролі Перцепієнт? На нашу думку, в цьому випадку відбувається перерозподіл акцентів на рівні інкорпорованих актантів: якщо семантична роль Перцепієнт синтаксично йде «у тінь», фокус уваги зміщується на учасника Аналізатор — елементарну семантичну роль, яка реалізує смисловий компонент ‘орган чуття’, що «за сумісництвом» перебирає на себе функцію Перцепієнта.

Параметр актантної декореляції також відображає характеристику учасника в аспекті різного роду модифікаторів. Зокрема, у контексті сфери дії адвербіала *виразно*, пор.: *Він відчув виразно неприємний запах*, параметр актантної декореляції відображає зміщення фокуса уваги на учасника, який, реалізуючи смисловий компонент ‘емотивність’ [Вольф 2006: 38], акцентує увагу на градуйованому ступені актанта — *виразно неприємний* ≈ *який різко окреслено викликає почуття незадоволення*.

У контексті заперечення перетворення ситуації може бути ідентифіковане не лише через перерозподіл семантичних ролей, а й у спосіб комунікативного виділення учасника (комунікативний перерозподіл). Так, при повному

---

¹³³ Термін «декореляція» був введений М. М. Шанським для позначення одного з процесів зміни морфемного складу слова. У контексті словотворення декореляція кваліфікується як “зміна характеру або значення морфем і співвідношень їх у слові при збереженні останнім того ж числа та порядку морфем, яке в ньому спостерігалось спочатку” [Шанский 2005: 231].

¹³⁴ Докладніше про параметр актантної декореляції див. [Деменчук 2009г].

модальному запереченні [Балли 1955: 48] ситуація «ольфакторна перцепція» засвідчує нейтралізацію компонента ‘є, має місце (у дійсності)’, пор.: *Він не відчув неприємного запаху* — у фокусі уваги характеристика повної дисфункції Аналізатора (пресупозиція — у кімнаті був неприємний запах, але Аналізатор його не ідентифікував, наприклад, через хворобу Перцепієнта). Натомість при частково диктальному запереченні [там само]: *Він не відчув неприємного запаху* підкреслюється характеристика часткової дисфункції Аналізатора (наприклад, у ході експерименту Перцепієнт міг ідентифікувати лише приємні запахи).

Зміщення фокуса уваги фіксує також параметр р е ф е р е н ц і й н о г о р а к у р с у — вимір, який засвідчує «вроджене» обмеження семантикою перцептива денотативного статусу учасника (див. [Арутюнова 1976а: 349], [Падучева 1985а: 103]). Референційний ракурс у цьому випадку визначає задану умову референції, приписану лексемі «за умовчанням»¹³⁵. Зокрема, перцептиви на позначення відчуттів (*відчуття, почуття, переживання, передчуття* тощо), які реалізують значення так званої різнорідно-неозначеної множини, демонструють заборону на заповнення не-суб’єктної валентності предиката іменем або клаузою з конкретним значенням, пор.: *Які Ваші відчуття?*, але #*Які Ваші відчуття тепла?* [Ляшевская 2004: 314].

Для семантики перцептивів ключовим є також параметр р е п р е з е н т а т и в н о г о д е й к с и с у — виміру, який визначає позиційну характеристику учасника ситуації, осмислену в контексті концепту «рамка спостереження»¹³⁶. Дейксис у цьому випадку кваліфікується як указання на мовця або спостерігача, що міститься в асертивній частині значення слова, пор.: *показуватися (десь) ≈ ‘внаслідок переміщення почати знаходитися у якомусь місці і бути сприйнятим там якимось зовнішнім спостерігачем’* [Апресян 2009: 495—496]. Учасник із семантичною роллю Спостерігач як інкорпорований актант у цьому випадку практично не відрізняється від ролі Перцепієнт. Реалізуючи статус так званого родового Спостерігача, такий учасник описується через компонент ‘У бачить Х’ [Падучева 2004б: 213]. На відміну від родового, сфера дії дейктичного Спостерігача розповсюджується на концепт локалізації, зокрема, орієнтації як “вказівка на певну просторову орієнтацію одного фізичного об’єкта відносно іншого” [Апресян 2009: 511]. Пор.: “суб’єкт сприйняття — це ті, хто знаходяться поряд із мовцем” [Падучева 2004б: 212]. Локальні орієнтири дейктичного Спостерігача репрезентативного виміру можуть бути прописані в асертивній частині значення перцептива і,

---

¹³⁵ Одним із типів таких лексем є іменники, що формують клас так званих актуальних імен — назв носіїв актуальної ознаки, зокрема осіб за зовнішньою ознакою, що впадає у вічі [Шмелев 2002: 211—213].

¹³⁶ Про поняття «рамка спостереження» див. [Апресян 2009: 516].

відповідно, можуть бути реалізовані через базові семантичні ролі, пор.: *з'являтися* “показуватися де-небудь, ставати доступним зорові, видимим”: *В одчиненому вікні, ліворуч від гайкових середніх дверей, з'являється Любов* [СУМ III: 743]; *показуватися* — “з'являтися на небі з-за хмар, обрію, гір і т. ін. (про небесні світила) // з'являтися на поверхні чого-небудь, виступати назовні // з'являтися на поверхні ґрунту, сходити (про рослини)”: *Із-за обрію показалося сонце* [СУМ VII: 13]; *emerge* — “to appear by coming out of something or out from behind something”: *They emerged from the bushes looking rather embarrassed* [CIDE: 450], або ж можуть бути реалізовані через позицію сирконстанта, пор.: *pokazać się* — “dać się widzieć, stać się widocznym; wyłonić się, pojawić się”: *Równo rozczesane, czarne włosy pokazały się spod chustki* [SJP]; *ukazywać się* “stawać się widocznym, pojawiać się”: *W drzwiach ukazali się oczekiwani goście* [USJP].

Таксономічна характеристика учасника кваліфікується за параметром концептуального таксону. Визначаючи таксономічну характеристику учасника репрезентативного виміру, концептуальний таксон (на відміну від лексичного таксону сентенційного виміру) вказує на предмет (денотат), осмислений у перспективі певного концептуального ракурсу. Розмежування таксонів сентенційного та репрезентативного вимірів узгоджується з висновками психологічних досліджень [Rosch 1977: 39], згідно з яким категоризація (= онтологія, відображена у свідомості людини) представлена двома типами категорій (= концептуальних структур): *природних* категорій, які сформовані на основі об'єктивно значущих, перцептивно зумовлених ознак (КОЛІР, ЧАСТИНИ ТІЛА, РОСЛИНИ, ТВАРИНИ, АРТЕФАКТИ тощо) та *семантичних* категорій, які зумовлені поняттєво, концептуально, на основі знань індивіда про зовнішній світ (СТРАХ, РАДІСТЬ, ГНІВ, БРЕХНЯ, БІДНІСТЬ тощо) [Михеев, Фрумкина 1991: 45—59]. У сфері вторинних значень слів, що позначають речові сутності, таке розмежування втілюється у два способи упорядкування таксономії: “1) від речової сутності до її вторинних знакових осмислень; 2) від абстрактного значення до його можливих речових репрезентантів” [Баранов, Добровольский 2008: 219]. Зокрема, англійський перцептив *pressure* — “a touch sensation aroused by moderate compression of the skin” [MWUD] у контексті репрезентативного виміру реалізує таксон СУБПЕРЦЕПТ — змінну, яка вказує на реакцію у внутрішньому світі суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Характерно, що таксон репрезентативного виміру польського та українського перцептивів відрізняється від англійського еквівалента тим, що фіксує вияв зазначеного перцептивного об'єкта винятково у зовнішньому полі суб'єкта сприйняття, пор.: *nacisk* — “działanie jednego ciała na drugie z pełną siłą” [SJP] та *тиск* — “дія ваги на кого-небудь, що-небудь” [СУМ X: 122]. Отже, досліджувані перцептиви можна протиставити за концептуальними таксонами: СУБПЕРЦЕПТ vs.

ПЕРЦЕПТ. Такого типу таксони слугують діагностичним параметром семантичної деривації перцептива. Так, у контексті фрази *тиск руки* — “стискання чиеїсь руки на знак привітання, під час знайомлення або вираження якихось почуттів” [СУМ X: 122] спостерігається зміна таксону ПЕРЦЕПТ → СЕМІОТИЧНИЙ ПЕРЦЕПТ, а у випадку *підвищений / понижений (артеріальний) тиск* — ПЕРЦЕПТ¹³⁷ → СУБПЕРЦЕПТ.

Висновки до розділу

Динамічна модель значення перцептивної лексики виявляє ознаки концепту ситуації багатовимірного зразка, який відтворює динаміку концептуалізації ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини» в аспекті трьох ієрархічно впорядкованих семантичних мовних вимірів: реляційного (конструкційного), сентенційного (ситуативного) та репрезентативного (концептуального).

Кожний із вимірів кодує інформацію про певний аспект ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини». Реляційний вимір характеризує перцептивну ситуацію як потенційний (не пов'язаний із конкретним дієсловом) стан справ, у якому характеристики (функції) учасників визначені семантикою заданих граматичною конструкцією синтаксичних відношень. Сентенційний та репрезентативний виміри характеризують перцептивну ситуацію за типами словникової (в аспекті семантики дієслова певного тематичного класу) та концептуальної (в аспекті семантичної характеристики імені учасника) інформації відповідно. З цієї перспективи репрезентативний вимір інформує про те, *що* сприймає суб'єкт, а сентенційний — про те, *як* сприймає (відчуваючи, Перцепієнт сприймає щось, і, навпаки, сприймаючи щось, Перцепієнт відчуває).

Ключовими параметрами, які відображають особливості концептуалізації ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини» у зіставлюваних мовах, визнаються параметри рольового, комунікативного, таксономічного, референційного та дейктичного типів. Рольові параметри засвідчують характер кодування ядерних актантів, процедуру актантної деривації та декореляції семантичних ролей, спрямованих відобразити особливості рольової поведінки учасників ситуації. Комунікативні параметри зосереджені на специфіці станових перетворень, діатетичного зсуву, комунікативного перерозподілу, які, відображаючи пониження або підвищення комунікативного рангу учасника ситуації, ідентифікують ступінь його прагматичної значущості (виділення) у

---

¹³⁷ Зауважимо, що семантика виразу *кров'яний тиск* — “тиск крові у серцево-судинній системі людини й тварин, спричинюваний діяльністю серця, а також пружністю й тонусом судин” [СУМ IV: 362], у контексті якої розглядаються вирази *підвищений / понижений тиск*, фіксує не реакцію у внутрішніх системах суб'єкта, а стан людини, який «за умовчанням» (при нейтральному впливові зовнішнього чинника — сили атмосферного тиску) вважається нормальним.

висловленні. Таксономічні параметри вказують на таксономічну характеристику учасника — властивість, яка описує категоріальну природу (віднесеність) актанта за критеріями граматичного, лексичного або концептуального таксону. Референційний параметр регламентує денотативну (пов'язану з правильним ототожненням референта суб'єктом перцептивно-інформаційного стану) характеристику учасника за критеріями референційного виділення, референційного статусу або референційного ракурсу. Дейктичний параметр описує позиційну (просторову або часову) характеристику учасника ситуації за критеріями реляційного, сентенційного або репрезентативного дейксису.

Осмислення семантики перцептивної лексики в аспекті концепту ситуації багатовимірного зразка дає можливість встановити частку (пропорцію) обсягу інформації, яку кодує семантика перцептива в межах окремого виміру. Кожний вимір, задаючи певний ракурс об'єкта дослідження, «претендує» лише на часткове висвітлення характеристик досліджуваного об'єкта. Поза тим, і частка розподілу інформації за кожним виміром не є однаковою, оскільки залежить від мовного типу, який вочевидь накладає обмеження на той чи інший спосіб її кодування. Закономірно, що для англійської мови, з огляду на її аналітичний лад і мінімізовану номенклатуру відмінкових відношень, «типологічної» ваги набуває репрезентативний вимір, параметри якого розкривають пізнавальну (перцептивну, аксіологічну, ідентифікаційну тощо) цінність учасників перцептивної ситуації. Флективного типу українська та польська мови, вибудовуючи концепт ситуації через морфологічні (відмінкові) відношення, навпаки, тяжіють до виміру реляційного. Сентенційний вимір є найбільш універсальним щодо вияву характерних особливостей у способах кодування та розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивів української, польської та англійської мов.

Еквівалентність українських, польських та англійських перцептивів, як правило, встановлюється в межах параметрів заданого мовного виміру. При цьому міжмовні кореляції можуть також виявляти відповідність у межах різних інформаційних вимірів (міжмовний ранговий зсув).

За основу порівняння (*tertium comparationis*) у зіставленні перцептивної лексики описуваних мов у роботі обрано концепт ситуації багатовимірного зразка. Такий тип основи порівняння визначає конфігурацію одиниць зіставлення. Одиницями конфронтації можуть бути пари перцептивних конструкцій (аргументних схем), сентенційних (ситуативних) виразів із вершинним дієсловом, що належить до певного тематичного класу (сприйняття, ментального стану, набуття ознаки і т. ін.) або тематичної групи (кологративи, одоративи, густативи тощо) перцептивної лексики, імен учасників перцептивної ситуації. Однак неодмінною умовою залучення такого типу одиниць до зіставлення є те, що їх семантика має кодувати інформацію про перцептивно-інформаційний стан людини в межах концепту тієї ж ситуації.

РОЗДІЛ III

ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИКИ ОЗНАКОВИХ ПЕРЦЕПТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

3.1. Топікально-фокальний компонент семантики перцептива

Ми виходимо з припущення, що значення перцептива кодує інформацію про перцептивний стан справ у вигляді бінарної структури, яку умовно можна співвіднести з поняттями «топiк» і «фокус». У теорії комунікативного синтаксису ці поняття корелюють із поняттям інформаційного «упакування», або «пакувального» компонента [Чейф 1982: 278], представленого такими типами протиставлень, як: «тема — рема», «дане (старе) — нове», «відоме — невідоме», «означене» — «неозначене», а також такими категоріями, як «роль учасника ситуації», «контрастивність», «емпатія (точка зору)», «важливість». «Пакувальний» компонент визначає членування пропозиціонального змісту речень-висловлень залежно від аспекту позначуваної ситуації, на якій фокусується увага і в перспективі якої відображається ця ситуація. «Образно це можна собі уявити так, як нібито на зображення певної ситуації накладається певна сітка або фільтр, що виділяє якусь ділянку цього зображення з-поміж інших» [Кобозева 2004: 250]. Як інформаційна структура клаузи, поняття «топiк» відображає інформацію, яка входить у прагматичну пресупозицію мовця, натомість «фокус» представляє інформацію, що додається до пресупозиції висловлення (див. [Lambrecht 1996: 206], [Givón 2001b: 221], [Van Valin 2005: 68]).

Екстраполяція цих положень на лексичну семантику дає можливість зробити припущення, що значення перцептивної лексики (прототипно ознакових перцептивів) містить інформацію, яку умовно можна розділити на: а) «обов'язкову (стару, дану)» та б) «факультативну (нову, не дану)»¹³⁸. Обидва типи інформації утворюють т о п і к а л ь н о - ф о к а л ь н и й к о м п о н е н т значення перцептивної лексики. «Обов'язкова» інформація, формуючи топiк значення, відображає усталену пізнавальну позицію спостерігача-номінатора щодо об'єкта номінації. В аспекті когнітивної лінгвістики топiк можна умовно співвіднести із поняттям Траєктор — концептом, який засвідчує спосіб концептуалізації («перебіг» осмислення) перцептивного об'єкта. «Факультативна» ж інформація, втілюючись у фокусі значення, виражає

---

¹³⁸ Зауважимо, що різниця між значенням та інформацією полягає в тому, що значення виражається окремими словами або через відношення, які встановлюються між цими словами, а інформація передається через пропозиції. «Поінформувати слухача про щось значить поінформувати його про певний стан справ, який ураховує не лише учасників, а й те, у чому можна взяти участь» [Lambrecht 1996: 46].

пізнавальну цінність перцептивного об'єкта. Пізнавальна цінність такого об'єкта осмислюється в аспекті певного концептуального ракурсу, який, виконуючи роль вторинного фокуса виділення, кваліфікується як Орієнтир.

3.2. Топікальний складник семантики ознакових перцептивів

Топікальний складник (топiк) є конструкційним компонентом¹³⁹ семантики ознакового перцептива в тому сенсі, що виражає основний смисл пізнавальної ситуації «концептуалізація перцептивного об'єкта»¹⁴⁰ і входить у велике число мовних одиниць різної природи. Такий смисл характеризує не сам об'єкт, а спосіб¹⁴¹ його осмислення. З цієї перспективи топікальний складник кваліфікується як опорний (стрижневий) компонент, який представляє когнітивне уявлення про те, як концептуалізується перцептивний об'єкт світу дискурсу¹⁴². Топікальний складник семантики перцептива кодує такого типу інформацію через систему пропозиціональних функцій, кожна з яких ідображає певний тип інтенціональних відношень (див. 2.2), що засвідчують характер взаємодії ключових учасників перцептивної ситуації¹⁴³.

Ми дотримуємося точки зору, що приписування предиката імені здійснюється на підставі «взаємодії людини з її фізичним і культурним оточенням» [Лакофф, Джонсон 2004: 150]¹⁴⁴. Стосовно пізнавальної ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини» це означає, що перцептивний об'єкт розглядається як

---

¹³⁹ Пор. поняття «комунікативно-домінантний семантичний вузол (communicatively dominant node)» у [Mel'čuk 2001: 31], [Иорданская, Мельчук 2007: 233], «будівний компонент» у [Падучева 2004: 45] та «системотвірні смисли» в [Апресян 2006а: 52].

¹⁴⁰ У праці [Lambrecht 1996: 118] топiк визначається як вираз, що «задає сцену» (“scene-setting”).

¹⁴¹ Пор.: “Дослідження інформаційної структури передбачає вивчення не стільки лексичного та пропозиціонального змісту загалом, скільки способу, яким цей зміст передається” [там само: 3].

¹⁴² Когнітивна (ментальна) природа пропозиціональної структури визнається багатьма вченими: “Предикатно-аргументна структура — найважливіший будівельний блок смисла. Вона становить основний каркас, скелет вербалізованої думки” [Бергельсон, Кибрик 1981: 346], див. також [Панкрац 1992: 84], [Болдырев 2000: 37], [Попова, Стернин 2007: 73].

¹⁴³ З цієї перспективи топікальний складник близький до поняття «зв'язка» — оператора предикативності, який регламентує поєднання концептів двох типів: а) ‘предмета’ й ‘ознаки’ та б) предметно-ознакового значення зі ‘світом’. Наголошується, що семантично зв'язки повністю однакові й відрізняються одна від одної лише тим, що вони поєднують [Шатуновский 1996: 42—43]. Топікальний складник відрізняється від «зв'язки» тим, що, декларуючи ідею гносеологічного фокусування, поєднує концепти суб'єкта та об'єкта пізнавальної ситуації. На відміну від семантично незмінного статусу зв'язки, «топiк-зв'язка» кваліфікується як «значущий оператор», смислове наповнення якого відображає характер інтенціональних відношень (див. 2.2) між суб'єктом та об'єктом. Пор.: “Значення суб'єкта повинно забезпечити не лише ідентифікацію предмета мовлення, а й розуміння предиката, з яким він співвідноситься” [Арутюнова 1999: 29].

¹⁴⁴ Пор. поняття «інтерактивні характеристики» в [Лакофф, Джонсон 2004: 150].

гносеологічний (інформаційний) посередник, спосіб осмислення якого залежить від обраного суб'єктом концептуального ракурсу (див. 2.5).

Основними компонентами, які формують топікальний складник семантики ознакової перцептивної лексики, є семантичний, концептуальний та інтерпретаційний компоненти.

Семантичний компонент — це сукупність об'єднаних на основі синонімічних або квазісинонімічних відношень смислів, які формують семантичну зону¹⁴⁵ перцептивної лексики. У семантичній структурі однорідних (об'єднаних чинником певного топікального складника) перцептивів семантичний компонент представлений групою синонімів або квазісинонімів, сукупний смисловий зміст яких відтворює певний аспект перцептивно-інформаційного стану людини.

Концептуальний компонент представляє змістову характеристику топіку, упорядковану у форматі примітиву — матеріалізованого або нематеріалізованого (пор. поняття «семантичний кварк» в [Апресян 1994: 38]), не обов'язково гранично простого смислу. “У визначеннях значень можуть брати участь невизначувані поняття, проміжні поняття і будь-які вже визначені поняття” [Апресян 1966: 261]. Концептуальний зміст топіку — це інформація про спосіб концептуалізації перцептивного об'єкта суб'єктом перцептивно-інформаційного стану.

Інтерпретаційний компонент формують уточнювальні смисли концептуального змісту топіку («інтерпретації»). Такі смисли специфікують зміст топікального складника семантики перцептива. На семантичному рівні інтерпретаційні смисли представлені системою уточнювальних предикатів, які кодують інформацію про певний аспект (конкретний спосіб) концептуалізації перцептивного об'єкта суб'єктом перцептивно-інформаційного стану.

Розглянемо систему предикацій топікального складника семантики перцептивної лексики. Зауважимо, що схема подання типології предикацій, яка наводиться нижче, не є довільною, а враховує особливості системної організації ознакових перцептивів, динаміку розширення та розвитку їх семантичної парадигми.

---

¹⁴⁵ Семантична зона містить інформацію про семантичні властивості лексичної одиниці: сюди належать Визначення (= Тлумачення), що описують її смисл, і її Конотації, див. [Иорданская, Мельчук 2007: 28].

3.2.1. Континуально-дискретна предикація топіку

Континуально-дискретна предикація топіку ¹⁴⁶ представляє ситуацію «перцептивно-інформаційний стан людини» через інваріантний смисл ‘сприйняття’. Предикація характеризує перцептивний стан справ як вияв сенсорно-перцептивних (ширше — перцептивно-ідентифікаційних та перцептивно-інтепретаційних) стратегій Перцепієнта. Континуально-дискретну предикацію топіку втілюють пропозиціональні функції субперцептивності та перцептивності. Обидва типи реалізують ідею перцептивного відношення, яке осмислюється як комплексний феномен взаємодії систем відчуттів (складник Субперцепція) та спостереження / споглядання (складник Перцепція). Основними компонентами, що ідентифікують перцептивну ситуацію в аспекті взаємодії заданих систем, є: а) характер сприйняття — тимчасовий для Субперцепції та постійний для Перцепції; б) суб’єкт сприйняття — суб’єкт відчуттів для Субперцепції та суб’єкт спостереження / споглядання для Перцепції; в) перцептивний об’єкт — сенсорний об’єкт для Субперцепції та предметний об’єкт для Перцепції.

А. Пропозиціональна функція субперцептивності. Топікальний складник: Субперцепція — вказує на відношення в і д ч у т т я стосовно того, що представляє фокальний складник: *sub* — “a repeated or further instance of a specified action or process” [PED: 889] та *perceptive* (див. нижче «пропозиціональна функція перцептивності»), пор.: *холодно* — “про відчуття ким-небудь холоду”; *ziębnać* — “odczuwać, cierpieć chłód, zimno”; *cold* — “feeling an uncomfortable lack of warmth”. Семантичний компонент: *odczuwać* — “przeżyć coś uczuciowo; wyczuć” [SJP]; *be* — “used to say something about a person, thing or state, to show temporary quality” [CIDE: 106]; *feel* — “to have a sensation of (something); to have a sensation of being” [RHWUD] тощо. Концептуальний компонент: ‘відчувати’.

Субперцепція — це топікальний складник, який описує ситуацію «відчуття суб’єкта перцептивно-інформаційного стану». Відразу зауважимо, що назва Субперцепція є до певної міри умовна, що стосується самого поняття «відчуття». У праці [Грегори 2003: 13] субперцептивність прирівнюється до реакцій на фізичні умови, якими, у нашому випадку, є найпростіші перцептивні стимули. Пор.: “В житті істоти, яка стоїть на найвищому ступені розвитку, — людини бувають випадки, коли вона звертається до найбільш простих форм сприйняття, оскільки форми відношення з дійсністю можуть бути такими, що її

---

¹⁴⁶ На морфологічному рівні такого типу предикацію можна співвіднести з категорією континуальності, грамеми якої вказують як на континуальний (‘дія розвивається звичайним способом’), так і на дискретний (‘дія розвивається дискретно — час від часу’) характер факту, що описується, див. [Мельчук 1998: 138].

задовольняють і подібні найпростіші види сприйняття” [Узнадзе 2004: 219]. Інформацію про такий стан справ кодує предикат Реакція — інтерпретаційний компонент, який указує на сенсорно-реактивне відчуття Перцепієнта, пор.: *ciepłochwiejny* — “reagujący znacznymi zmianami temperatury na stosunkowo nieznaczne bodźce” [USJP]; *ziębnąć* — “odczuwać, cierpieć chłód, zimno” :: *odczuwać* — “zareagować doznaniem zmysłowym” [SJP]. Будучи найпростішим видом сприйняття, реакція кваліфікується як неконтрольована «відповідь» організму на зовнішній (просторовий) або внутрішній (фізіологічний) чинник, пор.: *шумить у голові* — “про відчуття важкості, що виникає від втоми, хвороби, сп’яніння тощо”: *Настя стоїть, на всіх, на все дивиться та шепче: — Я вже сьогодні випила, — шумить мені в голові...* [СУМ XI: 562]; *mróz chodzi po skórze* — “ktoś odczuwa nieprzyjemny chłód lub zimne dreszcze wskutek choroby, strachu lub wstrząsających przeżyć”: *Widać, że jest to człowiek ambitny, ale twarz tak straszna, że mróz przechodzi po kościach* [FSJP]; *see red* — “to react with uncontrollable rage against an object of one’s hatred”: *The sight of demonstrators marching past his house made Stephen see red* [PDEI: 16]. Пор. також фразеологізми: *в очах замиготіли білі метелики, не відчувати ніг, холод пробігає аж до кісток, шуміти у вухах, komuś się zimno i gorąco robiło, kogoś przenika zimno (chłód, mróz), nie czuć nóg, to feel no pain.*

Поза тим, поняття «відчуття» відображає ідею відбору актуального стимулу органами чуттів суб’єкта. Показником такого типу відчуттів є предикат Рецепція — інтерпретаційний компонент, який указує на сенсорно-рецептивне відчуття Перцепієнта, пор.: *cold* — “receptive to the sensation of coldness” [MWUD]. Такого типу компонент є топікальним складником номінацій на позначення так званого контактного сприйняття, при якому система відчуттів функціонує у режимі реального (актуального) відбирання інформації про вплив зовнішнього стимулу, пор.: *гірко* — “про відчуття гіркого смаку”: — *Щоб не гірко було після пива, так купи їй медяничків* [СУМ II: 75]; *gorzki* — “odczuwany jako gorzyc”: *Skoszona trawa pachniała gorzko* [USJP]; *bitter* — “one of the elementary sensations of taste proper: obnoxious, irritating, or unfavourably stimulating to the gustatory nerve”; *salty* — “tasting of salt”: *I smell the salty breath of the wind* [OED]. Пор. також прототипи фразеологічних номінацій *відчутти нюхом, пахне смаленим, сьорбнути солоного, аж під н’яти пече, ризонуту вуха, wachać proch, smell powder.*

Б. Пропозиціональна функція перцептивності. Топікальний складник: Перцепція — вказує на відношення сприйняття стосовно того, що представляє фокальний складник: *perceptive* — “of or pertaining to the act or power of perceiving; consisting in perception” [CD: 4387], пор.: *білим* — “вирізнятися білим кольором; виднітися (про що-небудь біле)”; *дзвінкий* — “який голосно і чітко звучить”; *зелений* — “[є] один з основних кольорів

спектра — середній між жовтим та блакитним”; *зеленіти* — “виділятися зеленим кольором”; *чорніти* — “виділятися чорним кольором, виднітися (про що-небудь чорне, темне)”; *czernić się* — “wyglądać czarno, odbijać ciemną barwą od jaśniejszego tła”; *czzerwony* — “będący koloru pierwszego pasma tęczy”; *hałaśliwy* — “[będący] pełen hałasu”; *zielony* — “między żółtym a błękitnym”; *odbłyskać* — “odbijać się błyszcząc”; *black* — “being of the achromatic color of maximum darkness”; *green* — “[being] between blue and yellow in the spectrum”; *see* — “to perceive (light, colour, external objects and their movements) with the eyes, or by the sense of which the eye is the specific organ ”; *see* — “to perceive mentally”; *stand out* — “to be seen in contrast or relief against a dark object or background”. Семантичний компонент: *бути* — “уживається на означення наявності кого-, чого-небудь десь, у когось” [СУМ I: 264]; *виділятися* — “бути помітнішим, ніж інші предмети, явища і т. ін., робитися виразнішим для сприймання зором, слухом” [СУМ I: 388]; *виднітися* — “бути видимим, приступним зорові” [СУМ I: 389]; *вирізнятися* — “виділятися серед інших, бути помітним через які-небудь ознаки” [СУМ I: 470]; *чутися* — “сприйматися на слух” [СУМ XI: 386]; *odbijać się* — “wyróżniać się kolorem, jaskrawo występować na jakimś tle; odcinać się od tła, kontrastować” [SJP]; *be* — “used to say something about a person, thing or state, to show permanent quality” [CIDE: 106]; *perceive* — “to take in or apprehend with the mind or senses” [OED] і т. ін. Концептуальний компонент: ‘сприймати’.

На відміну від Субперцепції, складник Перцепція описує ситуацію сприйняття (наочного спостереження, наочного розташування, наочного осмислення і т. ін.). Семантика перцептивної лексики представляє сприйняття як статичний, так і динамічний феномен.

Сприйняття як статичне явище визначають такі властивості, як: постійність, відносна незмінність у часі, відсутність природної тенденції до зміни. З цієї перспективи суміжним предикатом Перцепції можна вважати предикат а) Рекуренція — інтерпретаційний компонент, який указує на факт періодично повторюваної перцепції, пор.: *твердий* — “здатний зберігати в сталих умовах свою форму та розмір” [СУМ X: 46]. Перцептиви, у семантику яких входить такого типу топікальний складник, представляють сприйняття як феномен сталої, тривалої у часі перцепції, осмисленої у контексті зовнішнього поля Спостерігача. Такий підхід дає підстави вважати топікальний складник, у який входить Перцепція, «граничним» (орієнтованим на внутрішню межу якості перцептивного об’єкта). Такий складник імплікує предикат б) Рестрикція — інтерпретаційний компонент, який містить смисл ‘внутрішньо обмежене сприйняття’. Зазначений компонент вказує на незмінний характер сприйняття, обмежений чинником внутрішньої межі якості перцептивного об’єкта.

Результати подібної концептуалізації можна спостерігати у колоративів, семантика яких містить компонент, що вказує на колірну ознаку у співвідношенні зі своїм прототипним еталоном (предметним аналогом, див. нижче асоціативний фокус), пор.: *голубий* — “кольору ясного неба” [СУМ II: 118]; *czzerwony* — “koloru pierwszego pasma tęczy, koloru krwi” [SJP]; *green* — “of the color of ordinary foliage” [CD: 2609].

Стативні стратегії суб'єкта сприйняття втілює предикат в) Стативність — інтерпретаційний компонент, який містить смисл ‘перцептивний стан’. Стативність є основним компонентом стативних дієслів, семантика яких відображає «стан спостереження» [Зализняк, Шмелев 2000: 66], який можна кваліфікувати як стан «інертної перцепції», див. [Leech 2004: 28]. Інертність у цьому випадку передбачає зумовленість стану спостереження властивостями об'єктів зовнішнього поля. Пор.: “Бачення пасивне у тому сенсі, що його об'єкт заданий ситуацією у світі” [Арутюнова 1989: 21].

Позначаючи гомогенні стани [Апресян 1995б: 644] перцептивних об'єктів, стативні перцептиви імплікують у своїй семантиці смисловий компонент ‘перцептивне виокремлення’, пор.: *На підлозі чорніли плями крові* [КТУМ]; *Na suficie czernily się plamy zacieków* [SJP]; *White shows up well against a blue background* [RHWUD]. Смисл перцептивного виокремлення реалізують дві групи дієслів. До першої групи належать дієслова із семантичним компонентом ‘Х виокремлюється на тлі Y’, пор.: *bielić się* — “odcinać się od tła białą, jasną barwą” [SJP]. Друга група — це дієслова, семантика яких містить компонент ‘видно Х’, пор.: *біліти* — “виднітися (про що-небудь біле)” [СУМ I: 182]: *Х біліє* = ‘видно білий Х’ [Апресян 1995а: 98]. З цієї перспективи ситуацію «перцептивне виокремлення» визначають два типи предикатів: 1) Проспективна Стативність — інтерпретаційний компонент, який вказує на стан виокремлення перцептивного об'єкта на тлі іншого об'єкта (напр., на тлі просторового континууму), пор.: *Труби далеких заводів, будинки й дерева Петроградської сторони і особливо струнки шпиль Петропавловської фортеці чорніли на фоні незгасного призахідного неба, мов іграшкові силуети з чорного паперу* [КТУМ]; *Postacie w naturalnej wielkości bielą się na tle buczynowego lasu* [KJP]; *Jackdaws flocked noisily at the back of the wood; only occasionally did their silhouettes show black against the sky* [BNC]. Предикат Проспективна Стативність реалізує схему експліцитного порівняння [Князев 2007: 184], при якому виокремлення одного учасника на тлі іншого кваліфікується у термінах ступеня психологічної значущості (salience)¹⁴⁷: *Х зеленіє (на тлі Y)* = ‘зелений Х

¹⁴⁷ У мовознавстві склалася традиція кваліфікувати ступені порівняння в термінах ступеня інтенсивності: “Категорією ступенів порівняння називається така категорія, грамами якої характеризують ступінь інтенсивності певної властивості — або відносно такої ж властивості іншого

є (психологічно) більш значущий, ніж Y' ; 2) Ситуативна Стативність — інтерпретаційний компонент, який указує на стан виокремлення перцептивного об'єкта у певному ракурсі актуального спостереження суб'єкта, пор.: *Крізь прозоре повітря ясного ранку виразно з другої гори виглядало місто з своїми білими високими церквами, кам'яними будинками, шпилі і спуски рудих глиняних гір чорніли, а долина і глибокі западини курилися туманом* [КТУМ]; *W wąskim sierpnie światła czerniły się gałęzie i trzepotały żółte listki* [KJP]; *The lower slopes glowed with sunshine on old bracken, the upper slopes glittered with sunshine on new snow and, in between, there was and is a great deal of heather, which makes the group appear dark and glowering from many viewpoints* [BNC]; 3) Сегментна Стативність — інтерпретаційний компонент, який указує на стан виокремлення перцептивного об'єкта у сегменті актуального спостереження суб'єкта, пор.: *Внизу під нами чорніє море* [СУМ XI: 356]; *Po drugiej stronie drogi czernił się młody las* [SJP]; *A snow-covered hedge loomed up ahead of him and he made for the shelter of it* [BNC]. У цій ситуації суб'єкт спостереження виокремлює об'єкт за ділянкою чорного кольору, яка, локалізуючись¹⁴⁸ у системі просторових координат (*внизу; po drugiej stronie drogi; ahead of him*), «вирізає» відповідний сегмент у загальній перцептивній картині (просторовій перспективі) суб'єкта.

Орієнтація на семантику простору визначає локальну маркованість топікального компонента Перцепція, пор.: *холодний* — “про місце, де панує холод” [СУМ XI: 116]; *zimny* — “taki, w którym panuje niska temperatura” [USJP]. Компонент Перцепція в цьому випадку є складником ситуації, учасники якої представляють просторові об'єкти. Зокрема, перцепція кольору передбачає залучення об'єктів зовнішнього поля спостереження, пор.: *czarny* — “ciemny, wyraźnie odcinający się od jaśniejszego tła”: *Czarne drzewa na tle nieba* [SJPPWN: 308]. У цій ситуації топікальний компонент Перцепція співвідноситься з предикатом г) Фоновість — компонентом, який указує на сприйняття просторового континууму, на (у) якому локалізований перцептивний об'єкт, пор.: *білий* — “на (у) якому є багато білих плям, вибілених предметів і т. ін.” [СУМ I: 181]; *hot* — “said of a place, position, etc. in which intense action of some kind is going on, or in which one suffers severe discomfort” [OED].

об'єкта чи всіх об'єктів, що мисляться в цій ситуації, або відносно тієї самої властивості того ж об'єкта, але в інший момент часу” [Мельчук 1998: 117]. Однак очевидно, що виокремлення колірною об'єкта на тлі іншого характеризується не лише ступенем інтенсивності. Параметрів «виділеності», як правило, значно більше. Зокрема, перцептивний об'єкт як фігура (у термінах гештальтпсихології) може бути ідентифікований за такими ознаками, як: дискретність, визначеність, чіткі контури, більш яскравий колір тощо [Лузина 1997: 186].

¹⁴⁸ Локалізація у конвертованих конструкціях з перцептивами *виднітися, видно, біліти* тощо передбачає так звану «буттєву» інтерпретацію (із потенційним узагальненим суб'єктом сприйняття — ‘для будь-якого суб'єкта, якщо він опиниться у цьому місці’) [Шатуновський 1996: 361].

Ситуацію «перцептивна локалізація» специфікують два типи предикатів: 1) Дискретна Фоновість — інтерпретаційний компонент, який указує на сприйняття просторової ділянки як роздільного, перервного утворення, пор.: *біле небо = небо, 'на якому багато білих хмар'*. Перцептивний об'єкт як сукупність окремих елементів (*хмари білого кольору*) створює візуалізацію роздільності неперервного просторового континууму (*неба*) та 2) Недискретна Фоновість — компонент, який указує на сприйняття просторової ділянки як неперервного утворення (континууму), пор.: *зелений сад = сад, 'який заріс зеленню, травою, кущами'*. Перцептивний об'єкт (*зелень*) створює візуалізацію нероздільності фону, пор.: *заріс = 'зайняв собою весь простір, все місце'*.

Як динамічному явищу сприйняттю приписують властивості змінності, нестабільності, рухомості і т. ін. Ключовими предикатами, які представляють «динамічну перцепцію», є: г) Емісія — компонент, який містить смисл 'випромінювати або відбивати (світло)', пор.: *поблискувати* — “блискати час від часу або помалу, слабким блиском”: *На городі вітер шумить вербами, надворі чорно, блискавиця поблискує* [СУМ VI: 620]; *pobłyskiwać* — “błyaskać od czasu do czasu, ukazywać się co pewien czas jako pobłysk, migotać, słabo świecić”: *W światłach latarń pobłyskiwały kałuże* [USJP]; *gleam* — “to emit gleams, to shine either with emitted or reflected light”: *Torches and cressets gleam'd around* [OED]; д) Альтернація — компонент, який містить смисл 'змінюючи місцеположення або наочне розташування, переміщатися або з'являтися (у чиемусь полі зору, думках, спогадах і т. ін.)', пор.: *мелькати* — “швидко проноситися перед очима, змінюючи одне одним”: *Крізь теплі сльози, важкі і великі, в яких все розливалось, невиразно мелькали верби і телеграфні стовпи* [СУМ IV: 671]; *przemykać* — “pojawić się (pojawiąć się) na krótko i szybko zniknąć (znikać)”: *Wśród gałęzi przemknął nikły promień słońca* [USJP]; *flash* — “to burst suddenly into view or perception”: *flash* — “to move like a flash, pass with lightning speed”: *The swallows dipped and flashed and circled over the bosom of the lake* [OED] (про особливості реалізації компонентів Емісія та Альтернація див. 5.2.2).

3.2.2. Диспозитивно-симілятивна предикація топіку

Диспозитивно-симілятивна предикація топіку представляє ситуацію «перцептивно-інформаційний стан людини» через інваріантні смисли 'схожість / подібність¹⁴⁹'. Акцентуючи увагу на розпливчатому, нечіткому характері концептуалізації, предикація характеризує перцептивний стан справ в аспекті

---

¹⁴⁹ «Схожість» і «подібність» кваліфікуються як зв'язки ознакової тотожності, що розрізняються за критерієм означеності / неозначеності: схожість — це тотожність певного (достатньо неозначеного) ряду, групи, комплексу ознак якихось фрагментів дійсності; подібність має справу з означеними, важливими, істотними, усвідомлюваними ознаками [Шатуновский 1996: 103—108].

відношення ознакової тотожності. Зауважимо, що відношення ознакової тотожності кваліфікує концепт СХОЖІСТЬ / ПОДІБНІСТЬ за ознаками об'єктивної та суб'єктивної властивості. “Вона [схожість — О. Д.] об'єктивна постільки, оскільки в основі її лежить об'єктивна тотожність ознак. Вона суб'єктивна постільки, оскільки на основі цієї тотожності виникає психічна асоціація між об'єктами, суб'єктивна за своєю природою” [Шатуновский 1996: 105]. З цієї перспективи диспозитивно-симілятивну предикацію топіку втілюють пропозиціональні функції: апроксимативності (складник Апроксимація, що корелює з об'єктивним аспектом концепту СХОЖІСТЬ / ПОДІБНІСТЬ) та симілятивності (складник Симіляція, що корелює з суб'єктивним аспектом концепту СХОЖІСТЬ / ПОДІБНІСТЬ).

А. Пропозиціональна функція диспозитивності. Топікальний складник: Апроксимація — вказує на відношення тенденції наближення стосовно того, що представляє фокальний складник: *approximation* — “the near approach of one thing to another so that they are approximately similar” [PED: 37], пор.: *білий* — “який кольором наближається до крейди, молока, снігу”; *синій* — “який кольором наближається до синього”; *czerwonawy* — “zbliżony w kolorze do czerwonego”; *gorzkostony* — “słony z gorzkim posmakiem”; *gray* — “tending toward gray”; *black* — “of a very dark colour closely approaching black” [OED]; *green* — “tending to preserve environmental quality (as by being recyclable, biodegradable, or non-polluting)”. Семантичний компонент: *наближатися* — “ставати подібним до кого-, чого-небудь, набувати схожості з кимсь, чимсь” [СУМ V: 18]; *zbliżony* — “mający podobne cechy, właściwości” [SJP]; *tending*, пор.: *tend* — “to be likely to have or acquire a particular characteristic” [PED: 921] і т. ін. Концептуальний компонент: ‘ставати схожим / подібним до когось або чогось’.

Як складник перцептивної ситуації Апроксимація реалізує смисл ‘наближення до певної якості / стану’, пор.: *зелене яблуко* = *недозріле яблуко* ⊃ ‘яблуко починає дозрівати’ → *яблуко дозріває* = *зеленувате яблуко* ⊃ ‘яблуко наближається до стану дозрівання’. У такій ситуації семантика перцептива в зіставлюваних мовах реалізує смисл ‘наближення’ через заперечення ‘бути не’, пор.: *зелений* — “недозрілий, недоспілий (про злакові рослини, фрукти, овочі і т. ін.)” [СУМ III: 554]; *zielony* — “o roślinach, owocach: taki, który nie osiągnął dojrzałości” [SJP] та *green* — “not ripened” [WTNIDELU: 996]. Власне заперечення й імплікує тенденцію зміни перцептивного об'єкта, пор.: *zielony* — “będący w stadium poprzedzającym dojrzałość” [SJP]. Сфера дії заперечення допускає подвійну інтерпретацію змісту перцептива, пор.: *green apple*: а) apple ‘[that is] not ripened’; б) apple ‘[that is not] ripened’. Інтерпретація а) виводить у фокус уваги смисл ‘відсутність якості’. У цьому випадку топікальний складник співвідноситься з номінативом, який виражає “презумпцію існування Речі”

[Падучева 2004б: 448]. Інтерпретація б) передбачає зміщення фокуса уваги з пресупозитивного компонента 'існування Речі' на компонент 'Річ має певну перцептивну якість', що актуалізує смисл 'відсутність очікуваної якості'.

Ситуацію актуального спостереження складник Апроксимація відтворює через смисловий компонент 'тенденція наближення до певної якості / стану'. Варто зазначити, що такого типу тенденція концептуалізується як зміщення фокуса уваги суб'єкта (Спостерігача) у сфері його перцептивних стратегій. Такого типу зміщення кваліфікується як «наближення-у-спогляданні», що передбачає «сканування» суб'єктом перцептивно-інформаційного стану фрагмента якості перцептивного об'єкта на «вході» та на «виході» наочного наближення. З цієї перспективи ситуацію «наближення-у-спогляданні» специфікують два предикати: а) Внутрішня Апроксимація — інтерпретаційний компонент, який засвідчує наближення до внутрішньої межі якості перцептивного об'єкта. Внутрішньою межею в цій ситуації є прототипна ознака перцепту, пор.: *сині від холоду руки = руки, які кольором наближаються* ('набувають для Спостерігача ознаки близької') *до синього*'. Наближення до внутрішньої межі якості перцептивного об'єкта (кольору) осмислюється як зміщення фокуса уваги Спостерігача на суміжний компонент того ж концепту ситуації (пор. поняття «внутрішня метонімія» у [Кустова 2004: 56]), пор.: *żółtawy* — “zblizony w kolorze do żółtego” [SJPPWN: 1023]; *yellowish* — “of a colour inclining or approaching to yellow” [OED]; б) Зовнішня Апроксимація — інтерпретаційний компонент, який засвідчує наближення до зовнішньої межі якості перцептивного об'єкта. Зовнішня межа — це рубіж якості суміжних категорій (кольору), пор.: *фіолетовий* — “синій із червонуватим відтінком” [СУМ X: 600]; *niebieskoszary* — “szary z odcieniem niebieskim”: *Niebieskoszare oczy* [SJPPWN: 305]; *gorzkokwaśny* — “kwaśny z gorzkim posmakiem”; *blue-black* — “black with a tinge of blue” [WTNIDELU: 241]. Тенденція зміщення в цьому випадку осмислюється як зміщення фокуса уваги на суміжний концепт ситуації (пор. поняття «зовнішня метонімія» у [Кустова 2004: 427]).

Б. Пропозиціональна функція симілятивності. Топікальний складник: Симіляція — вказує на відношення *с х о ж о с т і / п о д і б н о с т і* стосовно того, що представляє фокальний складник: *similar* — “like, much the same” [NLWEDEL: 927], пор.: *цегляний* — “який нагадує цеглу (про колір)”; *чорний* — “темний, темніший порівняно зі звичайним кольором”; *kwaśny* — “taki jak smak cytryny, octu itp.”; *green* — “similar to the color of fresh grass”; *salty* — “smelling like the sea”; *sour* — “resembling that of vinegar, lemon juice, etc.”. Симіляція є також одним із компонентів семантики перцептивних компаративних фразеологічних одиниць, пор.: *білий, як сніг; кислий, як оцет; солодкий, як мед; czerwony jak upiór; green as grass; sour as vinegar; sweet as honey* або

компаративних перцептивів типу *білосніжний, śnieżnopuszasty, honey-sweet*. Семантичний компонент: *similar to*, пор.: *нагадувати* — “бути, здаватися схожим на кого-, що-небудь” [СУМ V: 45]; *порівняно*, пор.: *порівнювати* — “визнавати подібним до кого-, чого-небудь, встановлювати схожість із кимсь, чимсь” [СУМ VII: 258]; *resemble* — “to be like or similar to” [RHWUD]; *similar* — “marked by correspondence or resemblance” [PED: 828] тощо. Концептуальний компонент: ‘бути схожим / подібним до когось або чогось’.

Реалізуючи компонент ‘бути подібним до певної перцептивної якості’, складник Симиляція представляє ситуацію, в якій схожість / подібність учасників визначається за параметром «стандарт порівняння» (див. [Князев 2007: 184]). В аспекті зазначеного параметра ситуацію «симилятивність» описують два типи предикатів: а) Імплицитна Симиляція — інтерпретаційний компонент, який засвідчує схожість / подібність об’єктів за параметром невираженого порівняння. Таке порівняння визначає співвідношення якості перцептивного об’єкта з деякою узагальненою «нормою» (канонем у термінах В. В. Красних), яка задає “деяке постійне усереднене уявлення про об’єкт з відповідними кількісними та / або якісними ознаками” [Вольф 2006: 61], пор.: *чорне обличчя = обличчя, ‘темніше порівняно із звичайним кольором’: Обличчя в нього було сухе, як кістка, жовте — аж чорне* [СУМ XI: 353]; б) Експліцитна Симиляція — інтерпретаційний компонент, який засвідчує схожість / подібність об’єктів за параметром вираженого порівняння. Стандартом порівняння в цьому випадку є певний еталон — міра, відносно якої оцінюється перцептивна якість об’єкта, див. [Красных 2002: 109], пор.: *вишневі уста = уста ‘кольору темної стиглої вишні’; кислий квас = квас, ‘який схожий на смак оцту’; kwaśne wino = wino, ‘mające cierpki smak, takie jak smak cytryny, octu itp.’; orange lipstick = lipstick ‘similar to the color of a ripe orange’; sour liquid = liquid, ‘having an acid taste, resembling that of vinegar, lemon juice, etc.’.*

3.2.3. Лінійно-фазисна предикація топіку

Лінійно-фазисна предикація топіку представляє ситуацію «перцептивно-інформаційний стан людини» через інваріантний смисл ‘аспектуальність’ — показник «внутрішнього часу дії» (див. 1.3). Предикація в цьому випадку характеризує перцептивну ситуацію з точки зору способу її існування у часі. Ситуація може бути осмислена в перспективі таких семантичних ознак, як: часова локалізація, динамічність / статичність, кратність, тривалість, моментальність, узувальність, починальність, результативність і т. ін. [Зализняк, Шмелев 2000: 11].

Лінійно-фазисну предикацію топіку ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини» втілюють пропозиціональні функції: інцептивності (складник Інцепція) та термінативності (складник Термінація).

А. Пропозиціональна функція інцептивності. Топікальний складник: Інцепція — вказує на відношення починальності стосовно того, що представляє фокальний складник: *inception* — “the act or an instance of beginning a process or undertaking” [PED: 448], пор.: *біліти* — “ставати, робитися білим, світлим, ясным”; *гіркнути* — “ставати гірким на смак”; *солодіти* — “набувати солодкого смаку при легкому бродінні”; *poszarzeć* — “stać się szarym”; *zazielenieć* — “stać się zielonym”; *whiten* — “become white or whiter”. Семантичний компонент: *become* — “to start to be” [CIDE: 110]; *ставати* — “робитися яким-небудь, набуваючи певних властивостей, якостей, ознак, якогось вигляду” [СУМ IX: 628]; *stać się* — “nastąpić; przejść stopniowo w inny stan” [SJP]; *grow* — “to become gradually” [NLWEDEL: 425] і т. ін. Концептуальний компонент ‘починати бути’ [Апресян 1995а: 125]; ‘починати мати ознаку’ [Падучева 2004б: 46].

Складник Інцепція як компонент ситуації «починальність» указує на вияв нової якості перцептивного об’єкта. Нова якість у цьому випадку осмислюється в проекції ‘не було Р — настало Р’. Такого типу компонент є складником семантики дієслів, які реалізують «чистовидові» пари (*біліти* [ставати, робитися білим, світлим, ясным] — *побіліти*; *bieleć* [stawać się białym, nabierać białej barwy] — *побieleć*) або починальні дієслівні роди (*зриміти* — *зазриміти*; *świecić* — *zaświecić*), див. [Вихованець, Городенська 2004: 236], [Русанівський 2004: 555]. Перцептивна ситуація може бути кваліфікована за ознакою: а) інхотативного роду, засобом вираження якого є префікси *за-* (в українській мові) та *za-* (у польській мові), пор.: *зашуміти* — “почати шуміти”: *Зашуміла навколо ліщина, заленетали осики і якомсь легше стало на серці* [СУМ III: 419]; *zaszumieć* — “zacząć szumieć”: *W bawialnym pokoju zaszumiał samowar* [SJP]; б) інгресивного роду, засобом вираження якого є префікси *по-* (в українській мові) та *po-* (у польській мові), пор.: *почуватися (почутися)* — “ставати чутним, сприйматися слухом”: *У цій хвилині почулися в сінях кроки* [СУМ VII: 475]; *poznać* — “doświadczyć [stać się podmiotem wrażenia fizycznego lub psychicznego] czegoś za pomocą zmysłu (dotyku, powonienia, smaku)”: *Poznać głód, zimno, ból, dotknięcie* [USJP]; в) інтенсивно-результативного (еволютивного) роду, засобом вираження якого є циркумфікс *роз(і)-...-ся* (в українській мові) та префікс *roz-* із зворотним займенником *się* (у польській мові), пор.: *розігріватися* — “нагріваючись, ставати теплим, гарячим”: *У правильно набитих і наглухо закритих парниках гній за 2—3 дні розігрівається.. і осідає* [СУМ VIII: 682]; *rozgrzać się* — “stać się rozgrzanym wskutek napalenia, rozżarzenia się, tarcia”: *Piekarnik się rozgrzał* — *można włożyć blachę z ciastem* [USJP] і т. ін.

В англійській мові засобом вираження починального роду є внутрішній предикат семантики перцептива типу *redden, grow / turn red, blush* тощо. Смысл, реалізований таким предикатом, є «фазовим» у тому сенсі, що фіксує вияв нової якості перцептивного об'єкта з огляду на його попередню якість. Інформацію про такого типу якість кодують грамами категорії ступенів порівняння інкорпорованих прикметників. Якщо семантика перцептива інкорпорує прикметник звичайного ступеня порівняння, пор.: *redden* = '[become] red', то доцільно припустити реалізацію предиката а) Модифікаційна Інцепція — інтерпретаційного компонента, який указує на вияв нової якості перцептивного об'єкта в аспекті видозміни, пор.: *the sky reddens* = *the sky 'becomes red'* = [пресупозиція '*the sky was blue*'] $\supset$ *the sky 'comes to be red'*. Зауважимо, що Модифікаційна Інцепція характерна для тих номінацій, семантика яких передбачає реалізацію ефекту тенденції. Суть цього ефекту полягає в тому, що об'єкт перетворення виявляє тенденцію до: 1) набуття нової якості відносно початкової якості, пор.: *сipити* — “втрачати природний колір обличчя, бліднути від хвилювання, втоми, гніву і т. ін.” [СУМ IX: 230]: об'єкт *втрачає X* $\supset$ ‘починає не мати X’; *pobieleć* — “przybrać białą barwę; stać się białym” [SJP]; *whiten* — “to turn pale, esp. from fear or other emotion” [OED]: об'єкт *набув X* $\supset$ ‘почав не мати Y’; 2) набуття (повернення до) початкової якості (у фокусі уваги процес відновлення природного стану об'єкта спостереження), пор.: *Його бліде обличчя поволі рожевіє, при рожевіти* — “ставати рожевим, рум'яним від припливу крові” [СУМ VIII: 599] — семантика колоратива реалізує компонент ‘вияв початкової перцептивної якості’ стосовно пресупозитивного компонента перцептива *блідий* — “без рум'янця; позбавлений природного кольору (про обличчя)” [СУМ I: 201]: об'єкт *стає X* $\supset$ ‘починає не мати Y’. Закономірно, що «ефект тенденції» не спрацьовує, якщо у фокусі уваги кінцева фаза перетворення. Пор. сумнівне *Його червоне обличчя поволі рожевіє*, оскільки *червоний* = “який став, зробився темно-рожевим від припливу крові” [СУМ XI: 296].

Іншим показником ситуації «починальність» є предикат б) Інтенсифікаційна Інцепція — інтерпретаційний компонент, який указує на вияв нової якості перцептивного об'єкта в аспекті підсилення або послаблення, пор.: *обличчя білішає* = *обличчя 'стає, робиться білішим'*. Семантика перцептива реалізує у цьому випадку смисли: 1) ‘збільшення ступеня вияву перцептивної ознаки’, пор. редуплікацію вищого ступеня прикметників розгорнутої номінації польського та англійського відповідників *stawać się bielsze: Zęby stają się bielsze; to become whiter and whiter: I swept pile after pile of silver into my pocket, Varen's white face growing whiter and whiter* [BNC]. Такий смисл характеризує ситуацію сприйняття, в якій перцептивна якість об'єкта осмислюється як актуальна (реалізована в режимі безперервного спостереження) властивість,

пор.: *Але десь на середині мосту вони спостерегли, що дощ починає білішати* [КТУМ] — ідентифікація спостерігачем перцептивного об'єкта може бути зумовлена двома чинниками: ракурсом споглядання з певної позиції (*десь на середині мосту*) або актуальної зміни якості самого перцептивного об'єкта, пор.: *білішати (світлішати)* — “ставати світлішим; розвиднятися” [СУМ XI: 92]; 2) ‘накопичувати перцептивну ознаку’. Зазначений смисл характеризує ситуацію сприйняття, в якій якість перцептивного об'єкта осмислюється як потенційна (реалізована в режимі перерваного спостереження) властивість. Звичайно, такі ситуації комплектуються учасниками, в яких зміна інтенсивності перцептивної якості зумовлена чинником їх природного біологічного розвитку, пор.: *Він дивиться на своїх солдатів затуманеними очима, блідий, укритий сірою щетиною, що кожного ранку сивішає* [КТУМ]; 3) ‘зменшення ступеня вияву перцептивної ознаки’, пор.: *затихати* — “переставати видавати або утворювати які-небудь звуки”: *Соловейко на калині то затихав, то щебетав* [СУМ III: 350]; *ucichać* — “stawać się cichszym”: *Miasto stopniowo ucichało* [SJP]; *die down* — “to subside gradually into a dead or inactive state”: *The fire was left to die down of itself* [OED].

Становлення нової якості перцептивного об'єкта може бути також осмислене як перехід об'єкта у новий стан. У контексті дієслів доконаного виду новий стан кваліфікується як вияв певної статичної ситуації, яка може осмислюватися за ознакою: постійних властивостей та співвідношень; усталених станів, що не мають чітких меж і не передбачають точної локалізації у часі; тимчасових станів, присвячених конкретному періоду часу [Князев 2007: 486]. У цьому випадку реалізується так звана статальна проекція (коли актуалізовано лише ‘має місце Р’, а ‘не було — настало’ йде на задній план) [Падучева 2004б: 505]. Інформацію про такого типу ситуацію кодує предикат в) Стативна Інцепція — інтерпретаційний компонент, який указує на новий стан перцептивного об'єкта. Перцептиви, семантика яких містить зазначений компонент, реалізують смисл ‘який знаходиться у стані, що виникає / виник внаслідок процесу (дії або стану)’ [Русская грамматика 1980: 330; 666]. Такий смисл є складником семантики віддієслівних прикметників, пор.: *посірілий* — “який став, зробився сірим, набув сіруватого відтінку”: *Іде дівчина прати на Черемош каламутний і посірілий* [СУМ VII: 329], непохідних прикметників, пор.: *czerwony* — “zarumieniony” [SJP]; *червоний* — “який став, зробився темно-рожевим від припливу крові” та активних дієприкметників минулого часу, пор.: *Охрім Бандура дивився на посірілий від дощів стем* [СУМ VII: 329]; *Od kilku dni trwała koszmarne bessa. Na korytarzu biura stały długie kolejki poszarzałych na twarzach ludzi* [KJP]; *red* “of the face: flushed, esp with anger or embarrassment” [PED]. В англійській мові еквівалентами також можуть бути дієслова форми Participle II, пор.: *yellowed* — “ppl. made yellow”: *That peculiar watery shine cast*

on the yellowed leaves [NEDHP X (II): 37] та слова категорії стану, типу *ablush* — “blushing, ruddy”: *The bank, all a-blush with roses* [NEDHP I: 24].

Б. Пропозиціональна функція термінативності. Топікальний складник: Термінація¹⁵⁰ — вказує на відношення припинення (завершення) стосовно того, що представляє фокальний складник: *terminative* — “tending or serving to terminate [to end]” [CD: 6243], пор.: *відбіліти* — “перестати біліти” [СУМ I: 557]; *przebrzmieć* — “przestać brzmieć” [SJP]; *ring off* — “Brit. slang to stop talking”; *go out* — “to cease to function”: *The lights went out* [RHWUD].

Семантичний компонент: *перестати* — “припиняти робити щось, виконувати якусь дію, займатися чим-небудь або виходити з якого-небудь стану” [СУМ VI: 284]; *закінчити* — “завершувати або бути кінцем чогось” [СУМ III: 144]. Концептуальні компоненти: ‘перестати бути’; ‘перестати мати ознаку’.

Складник Термінація є компонентом дієслів доконаного виду, які реалізують смисл фінитивного роду дієслівної дії “ситуація не просто перестала мати місце, а й більше вже не матиме місця” [Зализняк, Шмелев 2000: 113], див. також [Вихованець, Городенська 2004: 237—238], пор.: *przebłyskało* — “przestało błyskać”: *Na koniec przegrzmiało, przebłyskało, chmury czarne odsunęły się* [SJP].

Як показник семантики граничності предикат Термінація реалізує дві стратегії осмислення перцептивної ситуації: тендентивну (у фокусі уваги смисл ‘спрямованість’) та нетендентивну (у фокусі уваги смисл ‘результат’)¹⁵¹.

Тендентивна граничність кваліфікується за “ознакою спрямованості дії на досягнення межі” [Бондарко 1991б: 200]. Показником такої ознаки є предикат а) Тендентивна Термінація — інтерпретаційний компонент, який вказує на припинення вияву якості, пов’язане з очікуванням моменту настання нового стану перцептивного об’єкта. Звичайно, такий компонент є складником тих номінацій, які реалізують ідею досягнення природної межі, пор.: *відзеленіти* — “перестати, закінчити зеленіти”: *Зелений сад відзеленів ... і в зиму вніс сиву голову оголену свою* [КТУМ]. Бувають випадки, коли смисл ‘перестати зеленіти’ = ‘перестати бути зеленим’ “вказує на «стан ненастання», сумісний з очікуванням його кінця” [Падучева 2004: 510], пор.: *Чи є підстава для тривоги?*

---

¹⁵⁰ Семантика термінативності (граничності) визначається як наявність внутрішньої межі в мовному уявленні дії [Бондарко 2002: 399]. Про *термінатив* як часову фазу кінця див. [Плунгян 2003: 303].

¹⁵¹ Регламентуючи зміст семантики граничності у термінах співвідношення «спрямованість — результат», зазначені стратегії мають різну природу осмислення самого феномену граничності. “Співвідношення «спрямованість — результат» у сфері тендентивної граничності вирізняється інтенціональністю, смисловою актуальністю, безпосереднім включенням у смисл висловлення, ознакою усвідомлення цього значення учасниками мовленнєвого акту, тоді як результат у сфері нетендентивної граничності — це граматичне значення «формального» характеру: воно включається у мовний зміст висловлення, але навряд чи можна стверджувати, що воно є актуальним елементом смислу, усвідомлюваного мовцем та слухачем” [Бондарко 2002: 404].

Хліба́ не дійшли ще воскової стадії, ще одзеленіють [СУМ I: 584]. Представляючи так званий результативний різновид тендентивної граничності, зазначений предикат описує ситуацію з актуальною потенційною межею, яка засвідчує очікування, неминучість, близькість цієї межі [Бондарко 2002: 403]. У такій перспективі предикат Тендентивна Термінація зближується з компонентом Кунктатив, який реалізує смисл ‘«продовження недії»’ див. [Плунгян 2003: 306].

Нетендентивний аспект граничності, навпаки, засвідчує межу, яка не передбачає спрямованості на її досягнення [Бондарко 1991б: 200]. У такому ракурсі Термінація набуває іпостасі предиката б) Нетендентивна Термінація — інтерпретаційного компонента, який указує на припинення вияву якості, не пов’язаного з очікуванням моменту настання нового стану перцептивного об’єкта, пор.: *відшуміти* — “закінчити, перестати шуміти”: *І згадав я в вуличному шумі інший шум, що одшумів давно* [СУМ I: 666]; *przebrzmieć* — “*przemiąć*”: *Przebrzmiały echa tych wydarzeń* [USJP].

3.2.4. Каузативно-результативна предикація топіку

Каузативно-результативна предикація характеризує перцептивну ситуацію в перспективі каузації перцептивного об’єкта та її передбачуваного результату. Описаний стан справ реалізують пропозиціональні функції: дестинативності (складник Дестинація), каузативності (складник Каузація) та трансгресивності (складник Трансгресія).

А. Пропозиціональна функція дестинативності. Топікальний складник: Дестинація — вказує на відношення *п р и з н а ч е н н я* того, що представляє фокальний складник: *destination* — “the purpose for which anything is intended or appointed” [CD: 1567], пор.: *чорний* — “призначений для щоденних потреб” (*чорний хід*); *biały* — “osynowany, stosowany do wyrobu opakowań, głównie puszek do konserw”; *white* — “designed to make a good impression” (*white space in the classroom*). Семантичний компонент: *призначений :: призначення* — “мета використання чого-небудь” [СУМ VII: 621]; *для* — “указує, з якою метою здійснюється, відбувається що-небудь” [СУМ II: 313]; *stosować* — “używać czegoś w jakimś celu w określonych okolicznościach” [USJP]; *for* — “used to indicate purpose” [PED: 342]; *designedly* — “on purpose” [PED: 232] тощо. Концептуальний компонент: ‘цільовий’¹⁵².

---

¹⁵² У праці [Радзиевская 1992: 33] концепт «ціль» представлений як комплексний конструкт. Характерними рисами такого концепту визнаються: 1) амбівалентність процесу формування мети; 2) неспонтанність, результативність формування; 3) співвіднесеність із часовим планом, моделювання зв’язку між суб’єктом цілепокладання і метою у вигляді певної часової дистанції; 4) належність внутрішній інтимній сфері суб’єкта, зберігання в ній, недоступність безпосередньому спостереженню; 5) принципове досягнення мети; 6) співвіднесеність із ціннісним аспектом життя.

Як компонент мети складник Дестинація кодує інформацію про певну “підсумкову ситуацію, яку суб’єкт хоче каузувати, передбачуваний результат його дій” [Левонтина 2006: 176]. З цієї перспективи складник Дестинація задає проспективну орієнтацію каузації, акцентуючи увагу на її (передбачуваному) результаті¹⁵³.

Реалізуючи семантику мети, складник Дестинація відображає ситуацію «цілепокладання», в якій Спостерігач проспективно¹⁵⁴ орієнтований на кінцеву точку (підсумок) цієї ситуації (див. [Радзиевская 1992: 32], [Левонтина 2006: 173]), пор.: *холодний компрес = компрес ‘призначений для охолодження тіла людини’*: *Олечка горіла, лоб і руки були такими гарячими, що холодні компреси не допомагали* [СУМ XI: 117].

Ситуація «цілепокладання» представлена двома типами предикатів: а) Потенційна Дестинація — інтерпретаційний компонент, який указує на передбачуване призначення перцептивного об’єкта, пор.: *black propaganda = propaganda ‘designed [intended for a particular purpose] to weaken enemy morale’*. “Потенційна мета вводить у розгляд передбачуваний результат, про який не стверджується, що він є бажаним. Він просто розглядається як такий, якого можна і природно бажати” [Левонтина 2006: 219], пор.: *There are some people who will put out black propaganda to blacken the name of MPs* [BNC]; б) Утилітарна Дестинація — інтерпретаційний компонент, який указує на цільове призначення перцептивного об’єкта, пор.: *чорний двір = задній двір із приміщеннями ‘для наймитів, тварин, реманенту, господарських знарядь і т. ін.’*. Такого типу предикат “передбачає перш за все мету, заради якої цей об’єкт був створений, при цьому невідомо, як він реально використовується” [Левонтина 2006: 221], пор.: — *Навіщо ти держиш Уласа на чорному дворі?* [СУМ XI: 353].

Зауважимо, що предикат Дестинація може також реалізувати опозитивні смисли у семантиці цільових перцептивів. Звичайно, перцептиви в цьому випадку мають антонімічний корелят, який зі своїм опонентом співвідноситься на рівні відповідних Контрпозицій (див. складник Контрагенція). Так, кольороназва *white* за значенням “not intended to cause harm” у складі фразеологічної одиниці *white lie* імплікує смисл ‘ненавмисність’, а її колоративний корелят *black lie* — контрпозиційний смисл ‘навмисність’, пор. український еквівалент *навмисна брехня; брехня з корисливою метою* [АУФС: 141]. Семантика кольороназви *чорний* — “не головний, не парадний (про вхід, приміщення і т. ін.)” vs. *парадний* — “призначений для урочистої, святкової і т.

---

¹⁵³ “Ціль — це те, чого хтось хоче (зміст чийогось бажання) і вважає, що може каузувати (результат каузації) за допомогою ресурсів, які він має у своєму розпорядженні” [Апресян 1995а: 129].

¹⁵⁴ У морфології *проспектив* як показник, що маркує підготовчу стадію ситуації, реалізує значення ≈ ‘Х такий, що пізніше відбудеться Р’ [Плунгян 2003: 298].

ін. нагоди; передній, головний вхід” реалізує відношення на основі контрпозиційного смислу ‘використання’, пор.: *Виведи гостей через чорний вхід, щоб ніхто їх не побачив* — ‘пряме використання’ та *Виведи гостей через парадний вхід, щоб ніхто їх не побачив* — ‘вимушене використання’.

Б. Пропозиціональна функція каузативності. Топікальний складник: Каузація — вказує на відношення к а у з а ц і ї стосовно того, що представляє фокальний складник: *causative* — “causing, acting as a cause” [NLWEDEL: 156], пор.: *білити* — “робити білим, покриваючи розчином крейди, вапна і т.д.”; *холодний* — “який викликає внутрішній, душевний холод”; *bielić* — “malować na biało, czynić białym”; *słodki* — “sprawiający przyjemność”; *bitter* — “causing pain to the senses”; *black* — “to make black”; *hot* — “causing a sensation of great bodily heat”; *sour* — “producing the one of the four basic taste sensations that is not bitter, salt, or sweet”. Семантичний компонент: *to make*, пор.: *робити* — “приводити до чого-небудь, спричиняти, викликати щось” [SLOVNYK]; *sprawiać* — “być przyczyną czego; czynić co”; *make* — “to cause to be in a particular state” [PED: 533]; *produce* — “to cause” тощо. Концептуальний компонент: ‘каузувати’.

Складник Каузація представляє ситуацію у вигляді так званого каузативного відношення, яке включає два логічних блоки: КАУЗАТОР (ВПЛИВ) та РЕЗУЛЬТАТ (ЗМІНА) [Кустова 2004: 44]. Такі блоки представляють дві події: а) каузальну подію (causing event), в якій Каузатор (causer) виконує певну дію; б) каузовану подію (caused event), в якій Каузоване (causee) зазнає змін внаслідок дій Каузатора [Song 2005: 265].

З огляду на тип каузативного відношення, яке реалізує семантика певного перцептива, можна виокремити чотири типи предикатів Каузації.

Два типи предикатів є показниками фізичного (пов’язаного з енергетичним впливом, див. [Кустова 2004: 43]) аспекту каузації: а) Каузація Зовнішньої Дії — інтерпретаційний компонент, який указує на каузацію зміни перцептивного стану¹⁵⁵ об’єкта способом впливу на його зовнішню структуру (зокрема, поверхню), пор.: *білити хату* = ‘каузувати зміну стану хати, покриваючи (накладаючи шар на поверхню) розчином крейди, вапна і т.д.’, пор.: *Хата допотопна, вікна покосились, а віконниці, проте, новісінькі, голубі, так само й паркан від вулиці голубий, з червоними вкрапинами-візерунками. Після смерті Ягорихи ніхто цієї хати не чепурив, стояла дощами оббита, бо хоч Катратий ніякого діла не цурався, однак вважав, що братися йому за щітку й самому білити хату незручно, жіноча це, мовляв, робота* [КТУМ]; *bielić* — “malować mlekiem wapiennym, zwłaszcza świeże tynki w budynkach, płoty itp.; białkować”

---

¹⁵⁵ Перцептивний стан об’єкта — це стан об’єкта в перспективі його актуального сприйняття.

[USJP]; *whitewash* — “to plaster over (a wall, etc.) with a white composition” [OED]; б) Каузація Внутрішньої Дії — інтерпретаційний компонент, який указує на каузацію зміни перцептивного стану об’єкта способом впливу на його внутрішню структуру, пор.: *солодити чай* = ‘каузувати зміну структури чаю, додаючи до нього цукру, меду, варення і т. ін.’, пор.: «Скільки цукру?» — *Скажуть діти, коли будуть солодити кашу на столі* [СУМ IX: 446]; *słodzić* — “czynić coś słodkim przez dodanie cukru, miodu itp. nadawać czemuś słodki smak” [USJP]; *sweeten* — “to make sweet to the taste; esp. to add sugar or other sweet substance to (food or drink) so as to impart a sweet flavour” [OED].

Предикати фізичного впливу суть компоненти так званих дієслів результату, семантика яких засвідчує характер (тип) зміни якості об’єкта та експліцитно виражає кінцевий результат [Кустова 2004: 48], пор.: *охолодити* — “зробити щонебудь холодним або холоднішим; остуджувати”; *pobielić* — “pomalować na biało; uczynić co białym, bielszym niż było”; *bleach* — “to make whiter or lighter in color, as by exposure to sunlight or a chemical agent; remove the color from”. Перцептивні дієслова результату — це дієслова недоконаного або доконаного виду, внутрішня форма яких фіксує характер зміни перцептивної якості об’єкта сприйняття, пор.: *вибілювати* — “піддаючи дії сонця, повітря і води, робити щонебудь білим, позбавляючи природного забарвлення (тканину, пряжу і т. ін.)” [СУМ I: 353]; *odbielić* — “przewrócić czemu biały kolor” — характер впливу на структуру об’єкта передбачає усунення зайвих елементів із метою відновлення попередньої якості об’єкта або надання такому об’єктові нової якості.

Інший тип предиката демонструє експерієнціальний (пов’язаний зі «зворотним» впливом світу на людину, див. [Кустова 2004: 44]) аспект каузації¹⁵⁶: в) Каузація Експерієнціальної Дії — інтерпретаційний компонент, який указує на каузацію реакції у внутрішньому світі суб’єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *солодкий* — “який викликає приємні відчуття” [СУМ IX: 446]; *bolesny* — “sprawiający ból fizyczny” [USJP]; *bolesna kolka, rana; bitter* — “causing pain”: *a bitter chill* [RHWUD]. Компонент Каузація Експерієнціальної Дії може бути інкорпорований у семантиці деяких фазових дієслів у вигляді так званого Трансформатива — предиката, який містить смисл ‘каузувати ставати R’ (див. [Мельчук 1998: 383]). У деяких перцептивів такий предикат кодує інформацію про «порушення функціонування перцептивних систем суб’єкта», пор.: *жовтіти* > *в очах жовтіє* — “втрачається здатність

---

¹⁵⁶ За визначенням, експерієнціальна каузація — це “результат НАЯВНОСТІ у зовнішньому або внутрішньому світі якоїсь ситуації, з якою людина перебуває у КОНТАКТІ й на яку вона реагує, — реагує постільки, поскільки вона взагалі здатна щось відчувати і якимсь чином реагувати на зовнішні умови та сигнали (тобто через свою «експерієнціальну природу» — або, простіше кажучи, тому що вона жива)” [Кустова 2004: 321].

добре бачити через важкий фізичний стан” [СУМ II: 540] — пропріоцептивна реакція організму казує появу уявного (псевдоперцептивного) кольору; *w oczach ciemnieje* — “o zaburzeniach wzrokowych wywołanych zmęczeniem, osłabieniem, chorobą” [SJP].

В емотивно-експресивному контексті компонент Каузація Експерієнціальної Дії реалізує ознаку каузації вияву емоцій або почуттів, пор.: *гарячий* — “який виражає пристрасть, гарячі почуття” [СУМ II: 37]; *zimny* — “wyrażający obojętny lub niechętny stosunek do kogoś lub do czegoś” [USJP]; *white-knuckle* — “causing tension, anxiety, or excitement” [PED: 1021]. Такого типу каузація в основному орієнтована на фокальний компонент, основні учасники якого представляють ситуацію «емотивність», пор.: *холодний* — “який виражає сухість, лють, гнів, непривітність, підкреслену стриманість і т. ін. у стосунках з ким-небудь” [СУМ XI: 119]; *red-hot* — “exhibiting intense emotion”: *red-hot passion* [WTNIDELU: 1902]. Супутньою в цьому відношенні є семантична роль Стресор — компонент, який указує на причину виникнення емоції, пор.: *То розлука, зла гадюка, — Вся причина чорних дум* [СУМ XI: 354] або почуття, пор.: *ślodki* — “sprawiający przyjemność, wywołujący wrażenie szczęścia, ukojenia” [SJP]; *солодкий* — “який викликає почуттєву насолоду”: *Певно, він привітає її і любим словом і солодким поцілунком* [СУМ IX: 447]. Причиною виникнення емоцій / почуттів є певна (актуальна або віртуальна) подія, яка є збудником емоційної напруги у суб’єкта перцептивно-інформаційного стану.

Актуальна подія викликає у суб’єкта емоції або почуття в стані безпосередньої перцепції. Такого типу вплив можна вважати контактним, оскільки емоційна напруга виникає як результат прямого впливу на Перцепієнта. Система емотивних преференцій Перцепієнта в цьому випадку налаштована на емоційний заряд ззовні, пор.: *Look, you’ve embarrassed her — she’s gone bright red* [CIDE: 1188]. Іншим вивом актуальної події є ситуація, в якій емоційний стан Перцепієнта зумовлений ремінісцентною реакцією на перцептивний подразник. Такого типу ситуацію можна кваліфікувати як контактну-прецедентну, оскільки у фокусі уваги образ події з минулого досвіду, пор.: *Давид глянув гостро на Гниду й сказав йому: — Ти заспокойся, Гнидо! Це ще тільки вонючі оселедці. А я ось найду тобі ще краще щось та прочитаю з «Голосу праці».. — Ці слова на Якова — як холодний душ на голову: він притих одразу й одійшов до вікна* [СУМ XI: 117]. На відміну від актуальної, віртуальна подія не передбачає безпосереднього перцептивного контакту. Безконтактний характер ініціації емоцій залежить винятково від внутрішніх ресурсів суб’єкта перцептивно-інформаційного стану, зокрема, від спогадів. Реалізуючи ефект «внутрішнього переживання», спогади можуть ініціювати емоційну напругу, пор.: *Since his wife died he has had black moods and feelings of despair* [CIDE: 132].

Предикат, який позначає оцінний аспект каузації, кваліфікується як предикат г) Каузація Оцінної Дії — інтерпретаційний компонент, що вказує на каузацію оцінки об'єкта, пор.: *очорняти* — “зводити наклеп на кого-, що-небудь, виставляти у поганому світлі когось, щось; порочити”: — *Не маючи доказів у руці, як можна очорнювати таких людей?* [СУМ V: 835]; *oczernić* — “rozgłosić (rozgłaszać) o kimś informacje, często nieprawdziwe, przedstawiające go w niekorzystnym świetle; obgadać (obgadywać), obmówić (obmawiać), oszkalować (szkalować)”: *Wciąż oczerniają mnie przed nauczycielką* [USJP]; *blacken sb's character / name* — “make sb's character (through idle gossip etc.) seem worse than it really is”: *Some of the press reports amount to an attempt to blacken the character of someone who is still a highly respected public figure* — ‘*каузувати, щоб P [character to seem worse than it really is]*’ [ODCIE: 69]. У цьому випадку семантика перцептива представляє обох учасників ситуації «каузація» — Каузатора та Казуване, реалізуючи сценарій так званої «непрямої директивної» каузації [Song 2005: 267]. Суть такої каузації полягає у тому, що Каузатор, спричиняючись до зміни стану або умови соціального (етично-оцінного) статусу казуваного, робить це у спосіб залучення третьої сторони (власне, для неї створюється прецедент для оцінювання, пор.: [Булыгина, Шмелев 2000: 225]). Натомість третя сторона уже директивно виносить вердикт негативної оцінки. З цієї перспективи третя сторона є своєрідною альтернативою сумнівному використанню перформатива: *Я очорнюю їх*. Крім того, звертає на себе увагу епістемічне значення англійського відповідника, виражене через інфінітивні звороти *to seem, to appear*, пор.: *blacken* — “make infamous; cause to appear immoral or vile” [CD: 572]. Такі компоненти, реалізуючи смисл ‘припущення’, представляють каузацію як опосередковану дію. Для самого ж Каузатора така дія кваліфікується як «мета скомпрометувати Казуване»: Каузатор компрометує Казуване і досягає успіху завдяки кооперації з учасником, який «втілює задум» Каузатора. Таким чином, каузація носить характер непрямого директивного спричинення до зміни стану Казуваного. Саме через це «етичні» дієслова типу *чорнити* (за значенням “недобре перебільшувати свої достоїнства та чужі недоліки” [Апресян 1995б: 352]) часто тлумачаться як інтерпретаційні дієслова (інтерпретативи). Наголошується, що такі дієслова “не позначають ніякої конкретної дії або стану, а слугують лише для якоїсь інтерпретації (кваліфікації) іншої, цілком конкретної дії або стану” [Апресян 2006а: 145]. Зокрема, такі колоративи, як: *изображают в черном цвете, очерняют, обелять, представляют в розовом цвете* кваліфікуються як комбіновані інтерпретації (комбінуються етична та логічна кваліфікації дії) [там само: 150].

В. Пропозиціональна функція трансгресивності. Топікальний складник: Трансгресія — вказує на відношення каузації перетворення стосовно того, що представляє фокальний складник: *transgressive* — “going beyond the limits” [MWUD], пор.: *побілений* — “дієпр. пас. мин. ч. до побілити”; *nagrzany* — “imieśl. przym. bierny od nagrzać”; *whitewashed* — “covered, coated, or marked with whitewash”. Семантичний компонент: значення пасивного дієприкметника¹⁵⁷. Концептуальний компонент: ‘результат каузації перетворення’.

Реалізуючи смисл ‘який піддався дії і містить результат цієї дії’ [Русская грамматика 1980: 666], складник Трансгресія представляє ситуацію «каузація перетворення» у двох аспектах: експозитивному (смисл ‘який піддався дії’) та результативному (смисл ‘який містить результат цієї дії’).

Інформацію про експозитивний аспект каузації перетворення втілює предикат а) Експозитив — інтерпретаційний компонент, який містить смисл ‘зміна перцептивного об’єкта як наслідок впливу Каузатора’. Зазначений компонент вказує на спосіб каузації перетворення об’єкта сприйняття, пор.: *pobielane ubranie — ubranie ‘posypane, pokryte czymś białym’*: *Młynarz w ubraniu pobielonym mąką* [USJP]; *A pretty village of whitewashed houses and narrow, twisting streets, nestling at the foot of the ancient Temple of Athena* [BNC]; *Поміж побіленими деревами весело зачервоніли вулики* [СУМ VI: 616]. Інформацію про результативний аспект каузації перетворення втілює предикат б) Результатив — інтерпретаційний компонент, який містить смисл ‘зміна перцептивного об’єкта як результат досягнення мети Каузатора’, пор.: *pobielana blacha — blacha ‘pokryta powłoką cyny w celu zabezpieczenia jej przed korozją* [там само]. В українській мові в цьому випадку вживаються предикативні конструкції, «обтяжені» учасниками, які реалізують цільову стратегію ситуації. Зазвичай це учасники з семантичними ролями: а) Агенс (Каузатор), пор.: *Цього літа дот побілений кимось, повапнований* [КТУМ] або б) Засіб, пор.: *Стіни були побілені паленим вапном* [СУМ VI: 616]. В англійській мові це може бути певний ситуативний (фоновий) показник, пор.: *Mosaics have been whitewashed, damaged and destroyed in fires, earthquakes and wars* [OED]. З цієї перспективи Результатив реалізує смисли суміжні категорії результативність, “трамеми якої

---

¹⁵⁷ Смислова структура значення пасивного дієприкметника реалізує компоненти, які так чи інакше відтворюють сценарій каузації перетворення. Це можуть бути компоненти: а) каузації та результату каузації, пор.: пасивні дієприкметники: виражають ознаку предмета, який зазнає на собі дії іншого предмета [КТСЛТ: 51]; формують семантичний підклас дієслів зі значенням результативного стану — стану, що є наслідком виконаної дії [Вихованець, Городенська 2004: 288]; б) результату привнесеної ззовні завершеної дії та наслідку привнесеного ззовні процесу, який триває [Штелинг 1996: 128]; в) комплетивного акціонального або вторинно-інкомплетивного значень [Князев 2007: 486—489].

характеризують наявність / відсутність у фіксований момент часу результату факту, який мав місце раніше цього моменту” [Мельчук 1998: 76].

3.2.5. Посесивно-релятивна предикація топіку

Посесивно-релятивна предикація топіку представляє ситуацію «перцептивно-інформаційний стан людини» через інваріантний смисл ‘ідентифікація’¹⁵⁸. До сфери дії посесивно-релятивної предикації належать учасники, які взаємодіють на основі відношення включення («частина — ціле»). Такого типу відношення кваліфікується як феномен часткової тотожності об’єкта певній сфері буття (див. [Арутюнова 1976а: 210], [Шатуновский 1996: 138]).

Посесивно-релятивну предикацію топіку втілюють пропозиціональні функції: посесивності (складник Посесія), дистинктивності (складник Дистинкція) та релятивності (складник Реляція). Основними компонентами, що ідентифікують перцептивну ситуацію в аспекті зазначених функцій, є: а) характер посесивності — володіння для Посесії, відмітність для Дистинкції та відношення для Реляції; б) характер суб’єкта посесивності — суб’єкт володіння (Власник / Частина); в) характер об’єкта посесивності — об’єкт володіння (Власність / Ціле).

А. Пропозиціональна функція посесивності. Топікальний складник: Посесія — вказує на відношення в о л о д і н н я стосовно того, що представляє фокальний складник: *possessive* — “expressing possession” [NLWEDEL: 784], пор.: *білий* — “який має колір крейди, молока, снігу”; *рожевий* — “який має рум’янці; рум’яний”; *солодкий* — “який має приємний смак”; *чорний* — “який має шерсть, пір’я чорного кольору”; *biały* — “mający barwę właściwą śniegowi, mleku”; *słodki* — “mający smak taki jak cukier, miód itp.”; *black* — “having dark skin, hair, and eyes”; *blue* — “wearing blue”; *cold* — “having a relatively low temperature”. Семантичний компонент: *мати* — “уживається на позначення того, що комусь належить що-небудь, є його власністю” [СУМ IV: 648]; *містити* — “мати в собі, у своєму складі” [СУМ IV: 750]; *носити* — “мати на собі або при собі” [СУМ V: 445]; *mający*, пор.: *mieć* — “być właścicielem, dysponentem, użytkownikiem czego” [SJP]; *having*, пор.: *have* — “to own, possess” [NLWEDEL: 443]; *wearing*, пор.: *wear* — “have on (possess)” [CIDE: 651] тощо. Концептуальний компонент: ‘мати щось / володіти чимось’.

Особливістю топікального складника Посесія є те, що він реалізує смисл ‘мати щось / володіти чимось’ в аспекті перцептивного відношення: Спостерігач vs. Перцепієнт. Таке відношення регулює посесивні стратегії

---

¹⁵⁸ Як компонент семантики мовної одиниці інваріантний смисл ‘ідентифікація’ може бути реалізований через такі смисли, як: ‘координація’, ‘локальність’ [Арутюнова 1999: 18], ‘володіння, власність’ [Hawkins 1981], ‘відношення між субстанціями’, ‘відношення між предметом та ознакою’, ‘партитивність’ [Seiler 1983], [Warren 1984].

суб'єкта перцептивно-інформаційного стану стосовно тієї перцептивної якості (Власності), яку «має» Посесор (Власник).

Посесивна стратегія суб'єкта приписується семантичній ролі Спостерігач, якщо перцептивна якість, якою «володіє» Посесор, осмислюється як елемент сприйняття зовнішнього поля¹⁵⁹. Основний зміст семантичної ролі Спостерігача в цьому випадку зводиться до візуальної, аудіальної, одоративної тощо інтерпретацій перцептивної якості Посесора. Будь-яка з перцептивних якостей у цьому випадку осмислюється такою, що належить зовнішньому об'єктові спостереження¹⁶⁰, і тому кваліфікується як невідчужувана, пор.: *смердючі шкарпетки* = *шкарпетки*, 'які мають неприємний, поганий запах'; *чорний птах* = *птиця*, 'який має пір'я чорного кольору'; *czarny kot* = *kot*, 'mający czarną sierść'; *the black Irish* = *the Irish 'having dark skin'*; *cold water* = *water 'having a relatively low temperature; having little or no warmth'*; *loud thunder* = *thunder 'having exceptional volume or intensity'*.

Зауважимо, однак, що перцептивна якість може також осмислюватися як «прихована Власність» Посесора. Перцептивну якість у такому випадку визначають елементи, не ідентифіковані Спостерігачем або недоступні Спостерігачеві у безпосередньо візуальному режимі. Сукупний уміст таких елементів у речовині, відповідно до динаміки образ-схеми ЗЛИТТЯ (MERGING), сприймається як перцептивна (звичайно колірна) маса, пор.: *чорновий метал* = *метал*, 'який містить значну кількість домішок'; *biały metal* = *metal (stop łożyskowy)*, 'zawierający około 88 % cyny'; *black dye* = *dye*, 'largely consisting of carbon'. Зважаючи на те, що посесивна стратегія Спостерігача передбачає сприйняття перцептивного об'єкта в зовнішньому полі, доцільно номінувати предикат, який описує такого типу ситуацію а) Перцептивна Посесія. Такий предикат загалом описує ситуацію «посесивність» як перцептивний стан справ, оскільки те, чим володіє Посесор, перебуває в зоні спостереження суб'єкта перцептивно-інформаційного стану.

Суб'єкт може приписати перцептивну якість Посесорові на підставі свого попереднього чуттєвого досвіду, пор.: *гіркий присмак* = *присмак* 'який має своєрідний їдкий, різкий смак': *присмак* — "додатковий смак" [СУМ VIII: 26]; *gorzki posmak* = *posmak* 'mający ostry, nieprzyjemny smak' :: *posmak* — "wrażenie odczuwane za pomocą zmysłu smaku" [SJP]; *fruity odour* = *odour* 'having the smell

---

¹⁵⁹ З огляду на те, що «відношення власності» безпосередньо не сприймаються разом із предметом, об'єкт власності може бути індивідуалізований через його просторову локалізацію [Шатуновский 1996: 162]. Про просторову характеристику посесивних відношень див. також [Селиверстова 2004: 574].

¹⁶⁰ Зауважимо, що в концепції А. Мустайоки постійна властивість актанта пов'язується не з володінням, а з характеристикою [Мустайоки 2006: 181].

of fruit :: *odour* — “a sensation perceived by the sense of smell” [RHWUD]; *bitter flavour* = *flavour* ‘having a harsh taste’ :: *favour* — “taste, esp. the distinctive taste of something as it is experienced in the mouth” [RHWUD]. Посесором у цій ситуації можна вважати Перцепієнта, оскільки за суміжністю він є репрезентантом («носієм») певного відчуття. Номінуємо такого типу предикат б) Субперцептивною Посесією.

Варто зазначити, що у контексті феномену «стереотипізації» (див. 5.4), складник Посесія може співвідноситися з іншими предикатами, особливо такими, які імплікують додаткові посесивні смисли. Зокрема, концептуальне наповнення ономаціологічної структури перцептива може формуватися залежно від того, які смисли набувають домінантного статусу в ситуації «посесивність», пор.: *солодкомовний* — “який уміє гарно, цікаво, захоплююче говорити” [СУМ IX: 448] — імплікація посесивного смислу ‘винятковість’; *lily-livered (white-livered)* — “cowardly” [CD: 3454] — імплікація посесивного смислу ‘нестача’; *loud-mouthed* — “noisy” [OED] — імплікація посесивного смислу ‘надмірність’.

Б. Пропозиціональна функція дистинктивності. Топікальний складник: Дистинкція — вказує на відношення в і д м і т н о с т і (вирізнєння) стосовно того, що представляє фокальний складник: *distinctive* — “characteristic, having its own special or unmistakable character” [PED: 249], пор.: *холодний* — “властивий товщі водних глибин, хмар, криги і т. ін.”; *чорний* — “властивий злісній, низькій, підступній людині”; *śłodki* — “odznaczający się łagodnym, miłym charakterem”; *black* — “characterized by the absence of light”; *upalny* — “odznaczający się wysoką temperaturą powietrza, będącą efektem silnego działania promieni słonecznych, bardzo gorący”; *black* — “characterized by the absence of light”; *black* — “marked by the occurrence of disaster”; *black* — “typical or representative of the most readily attended part of black culture”; *Red* — “esp. disapproving having left wing political opinions”; *sour* — “characteristic of something fermented”. Семантичний компонент: *властивий* — “характерний для кого-, чого-небудь; притаманний” [СУМ I: 703]; *мати (в собі)* — “характеризуватися, відзначатися чим-небудь” [СУМ IV: 648]; *charakteryzować się* — “odznaczać się, cechować się” [SJP]; *characterized by*, пор.: *characterized* — “to be distinguishing feature of” [NLWEDEL: 164]; *have* — “to be characterized by” [OED]; *marked by*, пор.: *marked* — “having a distinctive or emphasized character” [PED: 540]; *typical* — “combining or exhibiting the essential characteristics of a type” [PED: 968] тощо. Концептуальний компонент: ‘виділятися (вирізнятися, мати характерну ознаку)’.

У контексті «дистинктивних» стратегій Спостерігача складник Дистинкція може набувати іпостасі предиката а) Канонічна Дистинкція (Атракція) — інтерпретаційного компонента, який указує на факт виділення об’єкта за характерною перцептивною ознакою, пор.: *холодний* — “який характеризується

низькою температурою повітря» [СУМ XI: 116]; *światły* — “odznaczający się rozległą wiedzą i dużym doświadczeniem” [USJP]; *white-collar* — “characteristic of the white-collar segment” [MWUD]. Характерна ознака кваліфікується як інгерентна властивість об’єкта. Тому виділення об’єкта, як правило, не залежить від змісту фонові ситуації, пор.: *Black Monday* — “Monday 19 Oct 1987, the day on which share prices on world stock markets fell dramatically — called also *Meltdown Monday*”: *The world is about to find out what really happened on Black Monday ... when the Dow Jones industrial average plunged a record 22.6%* [LRNW: 41]. Лексема *black* реалізує смисл ‘який відзначається пам’ятною подією’ безвідносно до самої події «19 жовтня 1987», пор.: *Black Monday* — “1) a name for Easter Monday; for the unlucky character ascribed to Mondays generally, and esp. to one or more Mondays in April; the common notion that rejoicing is naturally followed by calamity may have caused the day after Easter day to be regarded as even more perilous than other Mondays; 2) *school slang*, the first school-day after a vacation” [OED].

Осмислення перцептивної ситуації за ознакою нестандартної поведінки учасників створює передумову неканонічної характеристики перцептивного об’єкта. Зміст такої характеристики реалізує предикат б) Неканонічна Дистинкція (Девіація) — інтерпретаційний компонент, який містить смисл ‘виділення об’єкта за ознакою відхилення від норми’, пор.: *a black night = night ‘characterized by the absence of light’: There was no moon, just soot black night* [BNC] ⊃ ‘незвичайна ніч з огляду на відсутність будь-якого природного освітлення’.

В. Пропозиціональна функція релятивності. Топікальний складник: Реляція — вказує на відношення з в’язку стосовно того, що представляє фокальний складник: *relative* — “of something (a quantity, quality, truth, idea etc.) considered in reference to something else” [NLWEDEL: 841], пор.: *білий* — “який належить до світлошкірої раси”; *чорний* — “який належить до нижчих верств суспільства, до трудового народу; простонародний”; *холодний* — “пов’язаний з відчуттям холоду”; *czarnoksiężski* — “związany z magią, czarami”; *black* — “of or relating to covert intelligence operations”; *black* — “of or belonging to a racial group having dark skin especially of sub-Saharan African origin”; *black* — “connected with or invoking the supernatural and especially the devil”. Семантичний компонент: *мати (зв’язок)* — “бути пов’язаним з ким-, чим-небудь” [СУМ IV: 648]; *належати* — “відноситися до якого-небудь розряду, виду і т. ін.; входити до складу чогось, бути членом чогось” [СУМ V: 116]; *пов’язувати* — “встановлювати спільність, зв’язок, взаємну залежність між ким-, чим-небудь” [СУМ VI: 699]; *стосуватися* — “мати відношення до кого-, чого-небудь, бути пов’язаним із кимсь, чимсь” [СУМ IX: 740]; *związany > związać* — “odnieść, zastosować do kogo, czego, powiązać z czym” [SJP]; *belonging to*, пор.: *belong ::*

relate to [PT: 41]; *connected with*, пор.: *connect* — “[relate] to consider (a person or thing) as related to someone or something else” [CIDE: 288]; *have* — “to be related to or be in a certain relation to” [RHWUD]; *of*, пор.: *of* — “relating to” [CIDE: 975]; *relating to*, пор.: *relate* — “to have or be in relation” [NLWEDEL: 840] тощо. Концептуальний компонент: ‘мати зв’язок (відношення, стосунок до) з кимсь (когось) / чимсь (чогось)’.

Складник Реляція — це компонент, який засвідчує певний тип відношення об’єкта сприйняття до певної сфери буття. З цієї перспективи ситуацію «релятивність» визначають три типи предикатів: а) Партонімична Реляція — інтерпретаційний компонент, який указує на відношення членства¹⁶¹, пор.: *чорний люд* > *люд*, ‘який має відношення (належить) до нижчих верств суспільства’; *szaroszeregowy* — “należący do Szarych Szeregów” [SJP]; *blue-collar* — “pertaining to wage-earning workers who wear work clothes or other specialized clothing on the job, as mechanics, longshoremen, and miners” [RHWUD] — тотожність об’єкта сфері угруповань, класів, розрядів тощо¹⁶²; б) Експерієнціальна Реляція — інтерпретаційний компонент, який указує на відношення експерієнціальності (відношення до сфери відчуттів або почуттів), пор.: *холодна самотність* = *самотність*, ‘пов’язана з відчуттям внутрішнього, душевного холоду’ — тотожність об’єкта сфері відчуттів, почуттів, емоційних станів тощо; в) Функціональна Реляція — інтерпретаційний компонент, який указує на відношення функціональності, пор.: *black project (program), black budget* = *project, program, budget* ‘relating to covert intelligence operations’ — тотожність об’єкта сфері функціонування. Відношення функціональності уточнюється залежно від фонові інформації, яка закріплена за об’єктом. Об’єкт може осмислюватися таким, що функціонує: 1) якимось чином, пор.: *black budget* — “a budget that covers expenses related to military research” [WIKI]; 2) з якоїсь причини, пор.: *black project* — “a classified military / defense project” [WIKI] :: *classified* — “[forbidden to be disclosed] for reasons of national or military security” [NLWEDEL: 182]; 3) задля досягнення певної мети; з використанням певних засобів або інструментів, пор.: *black magic* — “a magic performed with the aim of harming or killing somebody or something, esp with the supposed aid of evil spirits” [PED: 81]; *чорний* — “пов’язаний з нечистою силою” [СУМ XI: 352] :: *чорна магія* — “чаклунство з допомогою пекельних сил” [СУМ IV: 590].

---

¹⁶¹ Про поняття «відношення членства» див. [Аругюнова 1999: 17—18].

¹⁶² Пор.: “Специфічним для *належати* контекстом є такий, коли рематичний (другий) компонент безпосередньо позначає якусь множинність (перший компонент у цьому випадку може позначати як одиничну «сутність» того чи іншого роду, так і підмножину). *Належати* у контексті цього типу співвідноситься з конструкцією виду: *Серед X-ів є (один) Y — Y належить до числа X-ів*” [Шатуновский 1996: 162].

Уточнення функціонування може бути реалізоване на рівні дискурсивної номінації, пор.: *czewonokrzyski* — “*związany z międzynarodową organizacją Czerwony Krzyż*”: *Czewonokrzyska pomoc ofiarom wojny* [SJPPWN: 315].

3.2.6. Контрарно-опозитивна предикація топіку

Контрарно-опозитивна предикація топіку представляє ситуацію «перцептивно-інформаційний стан людини» через інваріантний смисл ‘контрпозиція’. Предикація характеризує перцептивний стан справ як вияв опозиційних стратегій суб’єкта перцептивно-інформаційного стану. Інформацію про зазначений стан справ втілюють пропозиціональні функції контрагентивності та контрпосесивності. Обидва типи реалізують ідею контрпозиційного відношення, яке осмислюється як комплексний феномен протистояння (складник Контрагенція) та протиставлення (складник Контрпосесія) учасників перцептивної ситуації.

А. Пропозиціональна функція контрагентивності. Топікальний складник: Контрагенція — вказує на відношення п р о т и с т о я н н я стосовно того, що представляє фокальний складник: *counteraction* — “*contrary action; opposition*” [MWUD], пор.: *білий* — “*перен. політ. ворожий радянській владі; контрреволюційний; протилежне червоний*”; *white* — “*instigated or carried out by reactionary forces as a counterrevolutionary measure*”. Семантичний компонент: *контр-* — “*протилежний чомусь; який протидіє комусь, чомусь*” [СУМ IV: 269]; *ворожий* — “*який перебуває в стані ворожнечі*” [СУМ I: 740] тощо. Концептуальний компонент: ‘протистояти комусь’.

Ключовими компонентами, що ідентифікують перцептивну ситуацію в аспекті контрагентивного відношення, є: а) Контрагент — компонент, який вказує на суб’єкта протидії; б) Контрпозиція — компонент, який вказує на характер протидії.

Складник Контрагенція описує ситуацію, в якій один суб’єкт (Контрагент-1) певним чином протидіє (Контрпозиція) іншому суб’єкту (Контрагенту-2). З цієї перспективи предикат Контрпозиція кваліфікується як інтерпретаційний компонент, що засвідчує тип контрагентивності (протистояння) суб’єкта стосовно свого Опонента (Антагоніста¹⁶³). Так, семантика колоратива *білий* — “*перен. політ. ворожий радянській владі; контрреволюційний; протилежне червоний*” фіксує Контрпозицію на основі смислового компонента ‘протидія-ініціація’, пор.: *ворожий* — “*який виявляє ворожнечу, ненависть; сповнений недоброзичливості*” [СУМ I: 740]. Для порівняння, англійський колоратив-

---

¹⁶³ Антагоніст — семантичний актант ситуації конфлікту, ворожий до суб’єкта, який виконує стосовно нього дії, відмінні від дій суб’єкта [НОСС XXIV].

еквівалент *white* — “instigated or carried out by reactionary forces as a counterrevolutionary measure” реєструє у своїй семантиці Контрпозицію на основі смислового компонента ‘протидія-реакція’.

Ситуація «контрагентивність» охоплює різні типи Контрпозицій, які визначають протиставлення Контрагентів. Такі Контрпозиції можна співвіднести з типами опозицій, якими традиційно послуговуються при аналізі фонологічної системи мови: привативною, градуальною, еквіполентною та корелятивною (докладніше див. 4.8.3).

Б. Пропозиціональна функція контрпосесивності. Топікальний складник: Контрпосесія — вказує на відношення відсутності або нестачі стосовно того, що представляє фокальний складник (див. вище Власність): *counter* та *possessive* (див. вище), пор.: *прісний* — “позбавлений певного смаку через відсутність або незначний вміст солі”; *солодкий* — “позбавлений солоного смаку (про воду і т. ін.)”; *холодний* — “який втратив тепло, захолов, застиг”; *niekwaśny* — “nie mający smaku kwaśnego, nie zawierający kwasu”; *gray* — “lacking cheer or brightness in mood, outlook, style, or flavour”; *white* — “unmarked by writing or printing”. Семантичний компонент: *без-* — “уживається при вказівці на відсутність кого-, чого-небудь; вказує на кількість, якої не вистачає до потрібної” [СУМ I: 118—119]; *відсутній* (якого бракує, неvistачає) — “якого немає” [СУМ I: 646]; *вільний* (від) — “який не містить у собі чогось небажаного, непотрібного; позбавлений чого-небудь” [СУМ I: 674]; *позбавлений* — “який не має чого-небудь” > *позбавляти* — “залишати когось без чогось; звільняти кого-небудь від чогось небажаного” [СУМ VI: 803]; *free from*, пор.: *free (from)* — “exempt, relieved, or released, esp. from an unpleasant or unwanted condition or obligation” [PED: 350]; *lacking* — “short of, without” [NLWEDEL: 376]; *unmarked*, пор.: *un-* — “not; lack of something” [PED: 970]. Концептуальний компонент: ‘не мати (бути позбавленим) чогось’.

Складник Контрпосесія робить акцент на тому, що об’єкт не має чогось, оскільки перебуває в системі посесивних протиставлень з іншим об’єктом (звідси «контр»), пор.: *холодний* — “позбавлений тепла” [СУМ XI: 116] vs. “який зберігає тепло”.

У контексті ситуації «контрпосесивність» складник Контрпосесія може набувати іпостасі предикатів трьох типів: а) Каритива (від лат. *carēre* — “не мати”) — інтерпретаційного компонента, що містить смисл ‘який не має X-а’, пор.: *білий* — “безколірний [який не має кольору], безбарвний, прозорий” [СУМ I: 181]; *white* — “lacking color” [RHWUD]¹⁶⁴; б) Приватива —

---

¹⁶⁴ Про каритивність як семантичну модель див. [Толстая 2008: 50].

інтерпретаційного компонента, який містить смисл ‘позбавлений Х-а’ (див. [Мельчук 1998: 428]), пор.: *сірий* — “позбавлений виразності, яскравості, оригінальності” [СУМ IX: 229]; *szary* — “pozbawiony wyrazistych cech, mało urozmaicony” [USJP]; в) Вакаритива (від лат. *vacāre* — “бути вільним; бути звільненим”) — інтерпретаційного компонента, який містить смисл ‘вільний від Х-а’¹⁶⁵, пор.: *світлий* — “нічим не затьмарений” [СУМ XI: 91]; *white* — “free from malignity or evil intent” [OED]. Предикати зазначених типів представляють ситуацію як факт відсутності або браку чогось, що презумптивно має місце. З цієї перспективи об’єкт осмислюється таким, що не має чогось у перспективі протиставлення іншому об’єктові. Пор. англійську кольороназву *white* — “free from spot or blemish; free from moral stain or impurity” [WTNIDELU: 2606] з деякими її українськими та польськими еквівалентами: *невинний* — “який не має за собою вини; який не зробив нічого злочинного, невинуватий”; *незаплямований* — “якого ніхто нічим не зганьбив, не ославив; чистий”; *безгрішний* — “1) який не має ніякої провини, ні в чому не винний; безвинний // чистий, невинний; 2) який нічого не робить (не зробив) супроти релігійної, церковної моралі”; *biały* — “niewinny, czysty” [SJP]. Посесивне протиставлення в цьому випадку орієнтується на складник Презумптив — компонент, який указує на презумпцію наявності чогось, що зумовлює відсутність або брак чогось (див. поняття Контрпосесор у 4.7.3), пор.: *обіляти* — “знімати з когонебудь підозру за недобрі вчинки; встановлювати невинність, виправдовувати” [СУМ V: 506] та його англійський відповідник *whitewash* — “to gloss over or cover up (as vices or crimes); to exonerate or clear (as a person) of charges by means of a superficial or perfunctory investigation or examination” [NLWEDEL: 2610] — колоративи реалізують презумптивний компонент ‘який може бути винним, порочним, заплямованим’.

3.3. Фокальний складник семантики ознакових перцептивів

Одним із ключових понять сучасної лінгвістики є *фокус* — концепт, який представляє інформацію, виокремлену на основі доповнення або протиставлення інформації, введеної попередньо (див. [Halliday 1985: 277]). Основними парадигмами, які культивують поняття «фокус» у сучасній лінгвістиці, вважаються генеративна та когнітивно-дискурсивна парадигми.

У генеративній граматиці (М. Галле, Н. Хомський, М. Рут, М. Кріфка, Е. Селькірк) поняття «фокус» застосовується щодо тих мовних одиниць, які

---

¹⁶⁵ На відміну від Каритива предикат Вакаритив орієнтується на презумптивні смисли ‘контроль’ або ‘імунітет’, пор.: *free* — “exempt or released from something specified that controls, restrains, burdens, etc.; having immunity or being safe” [RHWUD].

характеризуються рематичним (просодичним або синтаксичним) виділенням. Такого типу виділення пов'язують із фактом уведення зазначеними одиницями «нової» інформації.

У межах функціонального та когнітивного підходів «фокус» стає провідним поняттям, яке описує особливості реалізації дискурсивних стратегій. Зокрема, в аспекті положень когнітивної теорії дискурсу (Ж. Женетт, У. Чейф, Р. Томлін, К. Ламбрехт, Д. Картер), референційно-рольової граматики (Р. Ван Валін та Р. Лаполла), функціональної граматики (С. Дік), граматики зв'язного тексту (Т. ван Дейк, В. Кінч), теорії концептуальної інтеграції (Ж. Фоконьє, Дж. Дінсмор) поняття «фокус» використовується з метою з'ясування природи когерентності тексту, розподілу і передачі інформації у дискурсивних практиках, успішності та ефективності комунікації і т. ін.

Екстраполяція сентенційних і дискурсивних характеристик фокуса на когнітивну семантику створює передумови для нової інтерпретації цього поняття. Втілене у формі таких термінів, як «endpoint focus» (G. Lakoff), «perspective» (Ch. Fillmore), «profile» (R. Langacker), «windowing of attention» (L. Talmy), поняття фокуса розширює зміст свого концептуального наповнення до меж когнітивних процесів виділення (foregrounding) та уваги (attention). Зокрема, поняття «зміщення фокуса уваги», «акцентування», «висунення на передній план» стають ключовими при дослідженні механізмів семантичної деривації в сфері лексичних значень (О. В. Падучева, Анна А. Залізник, Г. І. Кустова).

Ми розглядаємо фокус як складник топікально-фокальної структури семантики перцептива, що кодує інформацію про пізнавальну цінність перцептивного об'єкта¹⁶⁶. Пізнавальна цінність перцептивного об'єкта передбачає осмислення цього об'єкта у заданих умовах пізнання. Когнітивним (мисленневим) корелятом таких умов є система концептуальних ракурсів, які створюють передумову осмислення цього об'єкта у певній іпостасі (перспективі) його пізнавальної цінності. Рефлексії такого осмислення знаходять вираження в семантиці перцептива у вигляді одного з шести фокальних складників¹⁶⁷ (фокусів): субперцептивного, перцептивного, диференційного, ідентифікаційного, асоціативного та оцінного¹⁶⁸.

---

¹⁶⁶ Пор.: «Саме об'єкт визначає характер дії, спрямованої на його створення, зміну або знищення» [Арутюнова 1976а: 125].

¹⁶⁷ Зауважимо, що архітектоніка фокального компонента ізоморфна структурі його топікального корелята і як фокальний складник семантики перцептива упорядкована фокальним, семантичним, концептуальним та інтерпретаційним компонентами.

¹⁶⁸ На семантичному рівні кожний складник представлений актантом, що займає правосторонню (об'єктну) позицію внутрішнього предиката (топіку). Об'єктна позиція трактується нами широко і включає як об'єкт перехідного дієслова, так і предикативний об'єкт (copula complement) предикативної клаузи в концепції

3.3.1. Субперцептивний фокус

Субперцептивний фокус — це складник, який засвідчує вияв об'єкта у внутрішньому світі Перцепієнта. Ключовим актантом, який кодує інформацію про внутрішній світ Перцепієнта, є учасник із семантичною роллю *С у б е р ц е п т и в* — компонент, якому приписаний смисл 'об'єкт відчуттів (сенсорний об'єкт)'. Основна семантична роль такого учасника зводиться до представлення фізичного (пов'язаного зі станом організму, його відчуттями) стану Перцепієнта, пор.: *холодний* — “який викликає відчуття холоду”: *Як н'яна, я верталась назад. Руки й ноги були в мене, як лід, холодні* [СУМ XI: 116]; *zimny* — “wywołujący wrażenie intensywnego chłodu”: *Zimne dreszcze* [USJP]; *chilly* — “feeling cold”: *Her hands were chilly* [RHWUD].

Учасника Субперцептив можна охарактеризувати в обсязі тих самих фізичних параметрів, що й Перцептив (див. 3.3.2). Однак, на відміну від останнього, Субперцептив осмислюється як «динамічний параметр», що в аспекті функціональної та структурної характеристик перцептивного об'єкта (див. 2.5) кваліфікується як “властивість самого предмета, яка справляє на людину відповідний вплив. В експерієнціальному слові ця властивість концептуалізується ЧЕРЕЗ ТИП ВПЛИВУ на людину, через відчуття, яке виникає у людини” [Кустова 2004: 281]. З цієї перспективи учасник Субперцептив може реалізувати дві позиції: а) Стимулятива — інтерпретаційного компонента, який характеризує перцептивний об'єкт як чинник каузативної (стимульної) дії. У цьому випадку учасник Стимулятив указує на систему рецептивних подразників, які спричинюються до чуттєвих реакцій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *холодний* — “який постійно зазнає холоду, страждає від нього”: *Батька-матері не зазнаю: сиротою зростаю, при чужині, у людях. Хоч не було діла важкого, — так забували про мене, чи я не голодна, не холодна, чи жива я...* [СУМ XI: 116]; *cold* — “caused by cold”: *Muche vexed with colde diseases*; *hot* — “affected with this sensation”: *While the palate is still hot with a curry, an unflavoured dish seems insipid* [OED]; б) Реактива — інтерпретаційного компонента, який указує на відчуття (реакцію) суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, що виникає унаслідок дії (впливу) зовнішнього або внутрішнього подразника (стимулу), пор.: *некучий* — “який викликає відчуття гострого, різкого болю”: *Андрій обережно провів пальцями по щоці: некучий біль, немов хто солі підсипав йому туди* [СУМ VI: 113]; *zimny* — “wywołujący wrażenie intensywnego chłodu”: *Zimne dreszcze* [USJP]; *hot* — “causing a sensation of great bodily heat”: *He was hot*

Р. Діксона [Dixon 2005: 12]. Порівняймо також заповнення валентностей іменників за допомогою узгоджуваних із ними ад'єктивів у [Богуславский 1996: 26].

with fever [RHWUD]. У контексті специфікації ТИПУ ВПЛИВУ на Перцепієнта учасник Реактив може реалізувати смисли: 1) ‘відчуття в обсязі певної якості перцептивного об’єкта’, пор.: *холодно* — “перен. про відчуття внутрішнього холоду (від переживання, страху і т. ін.)”: — *Мати Господня! Заступи і сохрани! — важко зітхаючи, шепче вона, а в душі — так холодно та страшно* [СУМ XI: 119]; 2) ‘відчуття в обсязі певного ступеня якості перцептивного об’єкта’, пор.: *hot* — “having the sensation of an uncomfortable degree of body heat”: *I’m too hot in this sweater* [MWUD]; 3) ‘відчуття в обсязі нестачі або відсутності певної якості перцептивного об’єкта’, пор.: *cold* — “feeling an uncomfortable lack of warmth”: *The skaters were cold* [RHWUD].

3.3.2. Перцептивний фокус

Перцептивний фокус — це складник, який засвідчує вияв перцептивного об’єкта у зовнішньому полі суб’єкта спостереження (Спостерігача). Перцептивний об’єкт у цьому випадку осмислюється як предметний об’єкт (див. 2.3.1), пор.: *пахучий* — “який виділяє аромат; запашний” [СУМ VI: 101]; *biały* — “mający bardzo jasną barwę” [USJP]; *zapachowy* — “przym. od zapach [odczuwana powonieniem właściwość jakiejś substancji, zwłaszcza lotnej]” [USJP]; *white* — “devoid of any distinctive hue” [OED]; *odorous* — “emitting a smell or scent” [OED]. На семантичному рівні показником перцептивного об’єкта є Перцептив — компонент, який містить смисл ‘предметний об’єкт (перцепт)’.

Зазначимо, що перцептивний об’єкт, показником якого є Перцептив, кваліфікується як «перцепт за умовчанням», зважаючи на те, що він є постійним перцептивним оточенням суб’єкта сприйняття. Перцепція в цьому випадку носить пасивний, подекуди зумовлений характер з боку Спостерігача. Учасник Спостерігач є «перцептором», оскільки його оточення (перспектива спостереження) завжди передбачає наявність якихось перцептивних об’єктів. Спосіб сприйняття таких об’єктів кваліфікується як ‘інертна перцепція’ (див. [Leech 2004: 28]).

Одним з учасників, який ідентифікує ситуацію інертної перцепції є Вимір (Перцептива) — інтерпретаційний компонент, що указує на психофізичні характеристики (параметри) перцептивного об’єкта, пор.: *синій* — “який має відтінок синього кольору” [СУМ IX: 182] :: *відтінок* — “один із різновидів відповідного кольору, барви, який відрізняється від основного кольору та його інших різновидів ступенем яскравості й густоти”: *Змінюючи тони і відтінки у синьо-голубій гамі, цвіте барвами широкий луг* [СУМ I: 649] — тон і яскравість як психофізичні характеристики кольору; *голосний* — “який сильно звучить”: *Серед того шуму подекуди було чути голосну дівочу пісню* [СУМ II: 116]; *loud* — “producing a large amount of sound”: *I heard a loud bang and then saw black*

smoke [CIDE: 842]; *gluchy* — “o dźwiękach: niemający mocnego tonu”: *Gluchy kaszel, jęk* [USJP] — інтенсивність як психофізична характеристика звуку. Зауважимо, що семантика перцептивів, фіксуючи такого типу характеристики, вказує не на перевищення або нестачу певної якості перцептивного об’єкта, що загалом характерно для перцептивів оцінного фокуса (див. нижче), а на інгерентну властивість перцептивного об’єкта в режимі його «зовнішнього» сприйняття.

Як показник певної психофізичної характеристики перцептивного об’єкта, учасник Вимір орієнтується на смислові компоненти так званої «імпліцитної релятивності» [Князев 2007: 188]. Імпліцитна релятивність розглядається як співвіднесеність із нормою (певною точкою відліку), що у нашому випадку корелює з поняттям прототипної якості перцептивного об’єкта. Прототипна якість кваліфікується як психологічно відмітна (*salient*, у термінах когнітивної психології) ознака, яка «втілює» основний обсяг властивостей перцептивного об’єкта. Семантика перцептивів фіксує такого типу ознаку через смисловий компонент, який вказує на: а) якість перцептивного об’єкта безвідносно іншої якості¹⁶⁹, пор.: *шумний* — “який видає, утворює шум” [СУМ XI: 563]; *szumny* — “wydający szum” [SJP]; *green* — “of the color green” [MWUD]; б) якість перцептивного об’єкта відносно іншої якості, пор.: *жовтий* — “який має забарвлення одного з основних кольорів спектра — середній між оранжевим і зеленим” [СУМ II: 540]; *ciepły* — “mający temperaturę pośrednią między gorącym a zimnym” [SJP]; *cool* — “between tepid and chill” [MWUD]¹⁷⁰; в) ступінь інтенсивності вияву перцептивного об’єкта, пор.: *дзвінкий* — “який голосно і чітко звучить” [СУМ II: 264]; *dzwonić* — “wydawać głośny dźwięk” [USJP]; *loud* — “marked by intensity or volume of sound” [MWUD].

Зауважимо, що репрезентативність перцептивного об’єкта у форматі предметного образу, окрім психофізичних характеристик, передбачає також залучення інформації про семантику простору («дистантно-фонову» локалізацію учасника). Реалізуючи інваріантний смисл ‘зовнішнє поле спостереження’, учасники «дистантно-фонової» локалізації можуть виявляти ознаки: а) Дистантного Перцептива — інтерпретаційного компонента, який містить смисл ‘перцептивний об’єкт на відстані’, пор.: *синіти* — “виднітися

---

¹⁶⁹ Варто зазначити, що безвідносність якості до іншої якості зовсім не відмінє того факту, що перцептивна ознака (психофізична характеристика) позбавлена будь-якої релятивності (точки відліку). Для компонента а) такою точкою відліку слугує діапазон, який не має точних об’єктивно окреслених меж, що відрізняють ознаку від інших ознак. Зокрема, для колоративних прикметників такі діапазони можуть бути задані: континуумом відтінків певного кольору; відтінком, асоційованим з еталонем певного кольору або межею сфери відповідного кольору [Князев 2007: 183—192].

¹⁷⁰ Порівняймо «еквіполентні» пари семантичних ознак в [Cruse 1986: 219].

(про що-небудь синє в далечині)”: *Іздалека край дороги Чорний ліс синіє* [СУМ IX: 183]; *луна́ти* — “поширюватися в просторі, чу́тися”: *Далеко співи десь лунають, На небі зірка миготить* [СУМ IV: 555]; *rozbrzmieć* — “o dźwiękach, odgłosach: rozlec się (rozlegać się)”: *W kościele rozbrzmiały organy* [USJP]; *resound* — “of places: to ring or re-echo with (or of) some sound”: *The dome resounded with the acclamations of the people* [OED].

Зважаючи на певну віддаленість від суб’єкта сприйняття, перцептивні об’єкти досить часто сприймаються у вигляді перцептивної «маси», подекуди з неясними для зору (слуху, нюху тощо) обрисами, розмитими контурами тощо, пор.: *глухий* — “який нечітко чується”. У цьому випадку перцептивний учасник виявляє ознаки б) Нечіткого Перцептива — інтерпретаційного компонента, який містить смисл ‘невиразний перцептивний об’єкт’, пор.: *тьмянний* — “позбавлений чіткості, невиразний, розпливчастий”: *Над тьмянними обрисами далеких гір купчили́сь низькі хмарки* [СУМ X: 349]. Указуючи на великий із неясними для сприйняття контурами перцептивний обсяг, компонент Нечіткий Перцептив представляє перцептивний об’єкт як маса із високою «роздільною здатністю» її елементів. Семантика перцептива в цьому випадку представляє перцептивний об’єкт як значну (велику) за розміром, обсягом, величиною тощо сукупність, пор.: *green fields > fields, covered by green growth or foliage = fields, abounding in green growth or foliage ≈ ‘fields on which there is plenty of green growth or foliage’*, пор.: *cover* — “to extend thickly or conspicuously over the surface of” [PED: 194]. Такі номінації слід відрізнити від перцептивів типу *небо з білими хмарами, поле з червоними маками, мухомор із білими цятками* тощо, в яких перцептивний об’єкт концептуалізується як незначна сукупність дискретних елементів на загальному тлі.

Зауважимо, що у зовнішньому полі споглядання тло часто слугує орієнтиром просторової локалізації перцептивного об’єкта. Таку ситуацію представляє учасник за ознакою в) Виокремленого Перцептива — компонента, що містить смисл ‘перцептивний об’єкт на тлі іншого перцептивного об’єкта’, пор.: *чорніти* — “виділятися чорним кольором”: *Дерево сумно чорніло на білому снігу* [СУМ IX: 183]; *czernić się* — “odbijać ciemną barwą od jaśniejszego tła”: *Las czerni się na tle nieba* [USJP]; *The outward signs of the disused mine workings beneath, the old windlass, the boundary stones, the ruined coes, rose out of the plain and showed black against the setting sun* [BNC]. Виокремлений Перцептив, як учасник ситуації просторової локалізації, представляє перцептивний об’єкт у співвіднесеності з іншим об’єктом, що слугує тлом його виокремлення, пор.: *зеленіти* — “виділятися зеленим кольором з-поміж чого-небудь, на чомусь”: *Плями тютюну зеленіли на тлі сірого каміння, як здорові лишаї* [СУМ III: 554]. Відповідно до способу співвіднесення із тлом Виокремлений Перцептив може

реалізувати позиції: 1) Проспективного Перцептива — інтерпретаційного компонента, який містить смисл ‘перцептивний об’єкт на передньому плані (foreground)’, пор.: *Сині волошки проти місяця ще більше синіли* [СУМ IX: 183]; *Na morzu białą się żagle statków* [SJP]; *Jackdaws flocked noisily at the back of the wood; only occasionally did their silhouettes show black against the sky* [BNC] та 2) Ретроспективного Перцептива — інтерпретаційного компонента, який містить смисл ‘перцептивний об’єкт на задньому плані (background)’, пор.: *З-за безлистоного саду, як крізь сивий серпанок, червоніли цегляні будівлі* [СУМ XI: 298]; *The haze through which the sun’s disc looms red and lurid* [OED].

У контексті рефлексивних дієслів перцептивного стану, які реалізують смисл ‘виднітися’ (*чорнітися*), Перцептив може виявляти ознаки так званого г) Виразного Перцептива — компонента, який указує на примітну (помітну, видну для ока) характеристику перцептивного об’єкта. Примітність перцептивного об’єкта в цьому випадку концептуалізується як інгерентна властивість перцептивного об’єкта до «перцептивного самовираження». Зазвичай такого типу «самовираження» супроводжують кваліфікатори оцінки або інтенсифікації, пор.: *чорнітися* — “виднітися (про що-небудь чорне, темне)”: *Ліс чорнівся неприязно з темряви осінньої ночі* [СУМ XI: 356]; *czernić się* — “wyglądać czarno lub prawie czarno, odznaczać się, uderzać czarnym lub prawie czarnym kolorem”: *Na policzkach czerni się zarost* [USJP]; *This was a lady of 50 who came with chronic sinusitis, so severely blocked in fact that X-rays showed black over the frontal sinus* [BNC].

В аспекті змінної характеристики перцептивного об’єкта семантика перцептива може реалізувати позицію учасника г) Емітивний Перцептив (Емітив) — інтерпретаційного компонента, який містить смисл ‘перцептивний об’єкт в аспекті змінного (періодично повторюваного) вияву його перцептивної якості’, пор.: *мигтіти* — “з’являтися на короткий час і зникати з поля зору” [СУМ IV: 700]; *Розлягався брязкіт на станції, мигтіли і перебігали огні* [КТУМ]; *migotać* — “świecić nierównym lub przerywanym światłem”: *Migoczą płomienie świec* [USJP]; *twinkle* — “to shine with rapidly intermittent light; to emit tremulous radiance”: *A solitary light which twinkled through the darkness* [OED].

3.3.3. Диференційний фокус

Диференційний фокус — це складник, який указує на різницю між попередньою і результативною якістю перцептивного об’єкта. Учасника, який представляє такого типу ситуацію, умовно номінуємо Диферентив. Як учасник

ситуації «змінна / змінена якість перцептивного об'єкта»¹⁷¹, Диферентив є складником Трансформатива — предиката, який містить смисл 'каузувати ставати R або більше R' (див. [Мельчук 1998: 379; 383]) або його суміжних (зональних) складників: Інцептива, що реалізує смисл 'ставати A або більшим від A', див. [Апресян 1995а: 171] та Каузатива, який реалізує смисл 'каузувати R', пор.: *темнішати* — “ставати темнішим” [СУМ X: 69]; *ściemnieć* — “stać się ciemniejszym niż poprzednio” [USJP]; *darken* — “to become darker” [RHWUD].

Змінна якість осмислюється як модифікація¹⁷² при каузації перетворення з тенденцією до його продовження або завершення. Показником змінної якості є неграничні прикметники вищого ступеня порівняння, що вказують на ТИП ЗМІННОЇ ЯКОСТІ. Семантика перцептива в цьому випадку фіксує серединну (тривалу) фазу зміни, пор.: *білішати* — “ставати, робитися білішим” [СУМ I: 182]; *chłodnąć* — “stawać się coraz chłodniejszym” [SJP]; *whiten* — “become whiter” [PED: 1022]. Серединна фаза співвідноситься з часовою точкою t^2 інтервалу $t^1 — t^2 — t^3$, у межах якого відбувається перетворення. Зауважимо, що часова точка t^1 , задаючи початкову фазу зміни, співвідноситься з інтервалом, який указує на стан об'єкта сприйняття до початку перетворення. Наприклад, це може бути стан психологічної рівноваги (*колір обличчя спокійної людини*), біологічної кондиції (*волосся темного кольору*) або певної побутової ситуації (*брудна білизна*) тощо.

Відзначимо, що в семантиці «модифікаційних» перцептивів (модифікативів) співвідношення попередньої та актуальної якостей перцептивного об'єкта регулюють учасники на основі смислових компонентів: інферіорності 'менш' і суперіорності 'більш' (див. [Князев 2007: 204]). При цьому суперіорність формує асертивну частину тлумачення, а інферіорність — його презумптивний компонент, пор.: *теплішає* = 'стає більш теплим' — пресупозиція 'був менш теплий': *Земля, м'яка, як губка, теплішала під ними, нагриваючись від їхніх тіл* [СУМ X: 79].

Дериваційну стратегію модифікативів загалом можна кваліфікувати як градуальну зміну тієї самої якості через смисли інферіорності та суперіорності. Такого типу перцептиви формують так звані кореферентні конструкції, в яких “об'єктом і стандартом порівняння є один і той же предмет (або явище) в різні моменти часу” [Князев 2007: 208].

---

¹⁷¹ Змінна та змінена якості перцептивного об'єкта осмислюються у перспективі звичайного та вищого ступенів порівняння прикметників, які відповідно засвідчують граничну і неграничну характеристику вияву перцептивного об'єкта (див. [Апресян 1995а: 86—88]).

¹⁷² Пор.: “У предикатах зі значенням ступенів порівняння найважливішими ознаками виступають зміна лексичного значення порівняно з вихідним прикметником, збільшення ступеня вияву якості, тобто стосунок до модифікаційного типу словотворення” [Вихованець, Городенська 2004: 142].

Основними учасниками, які засвідчують тип змінної якості, є: а) Зовнішній Градуатив — інтерпретаційний компонент, який указує на видозміну перцептивного об'єкта у зовнішньому полі суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Супутнім учасником Зовнішнього Градуатива в цьому випадку є Спостерігач, роль якого зводиться до інтерпретації ступеня інтенсифікації психофізичного параметра перцептивного об'єкта, пор.: *warm (up)* — “become warmer” [RHWUD]; *червонішати* — “ставати, робитися червонішим”: *Червоне, як перциця, обличчя мош-Костакове з задоволення ще червонішало* [СУМ XI: 298]. Інтерпретація ступеня інтенсифікації передбачає зміщення фокуса уваги на суміжну якість перцептивного об'єкта, що кваліфікується як реалізація суперіорності: *червонішає* = ‘стає більш червоним’, або інферіорності, пор.: *cool (down)* — “to become less hot or warm” [OED]; б) Внутрішній Градуатив — інтерпретаційний компонент, який указує на видозміну перцептивного об'єкта у внутрішньому світі суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *твердішати* — “ставати твердішим”: *Ґрунт під ногами загону твердішав* [СУМ X: 49]. Дери́вація із залученням Внутрішнього Градуатива передбачає семантичний зсув у сфері Перцепієнта, де модифікація якості перцептивного об'єкта кваліфікується як поступова зміна у бік нового відчуття. Звичайно така зміна фіксує зміщення у напрямку: інферіорність > суперіорність, пор.: *твердішає* = ‘стає (відчувається) менш мулистим > стає (відчувається) більш твердим (не мулистим)’, пор.: *твердий* — “міцний, не мулистий (про ґрунт)” [СУМ X: 46]; в) Кумулятив — інтерпретаційний компонент, який засвідчує перцептивне накопичення у внутрішньому світі суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *важчати* — “набувати більшої ваги, ставати важчим”: *Чим більше невід тягли, тим він усе важчав* [СУМ I: 281]. На відміну від Зовнішнього Градуатива, учасник Кумулятив орієнтований винятково на Перцепієнта, оскільки у фокусі уваги чуттєве переживання, пов'язане з відчуттям певного «внутрішнього нагромадження», пор.: *важкий* — “який вимагає великого напруження, великих зусиль для здійснення, проведення, подолання і т. ін.” [СУМ I: 278].

На відміну від «модифікативів», «результативні» перцептиви (результативи) указують на змінену якість, яка осмислюється як результат (каузації) перетворення. Показником зміненої якості в цьому випадку є звичайний ступінь граничного прикметника, який засвідчує ТИП ЗМІНЕНОЇ ЯКОСТІ, пор.: *czzerwienieć się* — “stawać się czerwonym, nabierać czerwonego koloru”: *Niebo czerwieni się na wschodzie* [SJPPWN: 314]. Зосереджуючи фокус уваги на фазі зміни, реалізованій у часовій точці t^3 , такий прикметник звичайно фіксує перетворення, зумовлені чинником певного (Неагентивного)

Каузатора — Причини, пор.: *холонути* — “ставати холодним від припинення кровообігу” [СУМ ІХ: 122]; *cool* — “to become ‘cold’ with fear” [OED].

Слід відзначити, що на відміну від «модифікаційних» перцептивів, семантика «результативної» перцептивної лексики орієнтована на презумптивні компоненти, які засвідчують протилежний тип якості перцептивного об’єкта, пор.: *теплити* — “ставати теплим”: *Повітря тепліє* [СУМ Х: 79] :: *тепліє* = ‘стає теплим’ — пресупозиція ‘повітря було (про)холодне’; *ocieplić się* — “stać się (stawać się) ciepłym”: *Klimat się ociepla* [USJP]; *warm (up)* — “to become warm”: *The room will warm up when the fire gets going* [RHWUD]. У цьому випадку тип зміненої якості перцептивного об’єкта співвідноситься із (протилежним) типом вихідної якості цього об’єкта у межах так званої «трансградуальної категорії». Такого типу категорія відображає протилежні відношення об’єктів, реалізовані на основі контрарних зв’язків. Трансградуальний характер категорії визначає наявність проміжної ланки (середнього члена): Холодний — Прохолодний / Теплий — Гарячий, пор.: *теплий* — “середній між гарячим і холодним” [СУМ Х: 77]; *ciepły* — “mający temperaturę pośrednią między gorącym a zimnym” [USJP]. З цієї перспективи деривація результативів передбачає зсув, в основі якого лежить зміна типу Трансградуального Актанта.

За типом характеру зміни результативи поділяються на дві групи. До першої групи належать так звані «квалітативні» результати, які представляють зміну як якісне (внутрішнє або зовнішнє) перетворення об’єкта. Другу групу формують «фазисні» результати, що представляють зміну як лінійні перетворення, реалізовані у межах шкали, основні точки якої фіксують початкову, прикінцеву або кінцеву фази трансформації. Важливим параметром, який забезпечує такого типу перетворення, є вектор спрямованості — вимір, який засвідчує напрямок зміни якості перцептивного об’єкта. Йдеться про явище, яке умовно можна номінувати як ефект зумовленої тенденції. Суть цього феномену полягає у тому, що зміна перцептивного об’єкта розвивається лінійно, відповідно до тієї послідовності, яка передбачена законами природи (зелене, жовте або червоне яблуко з часом темніє, чорніє тощо, але не навпаки)¹⁷³. Щодо кольору, то таке перетворення, як правило, передбачає зміну: 1) параметра яскравості, пор.: *червоний* — “який став, зробився *темно-рожевим* від припливу крові” [СУМ ХІ: 296]; 2) забарвлення, пор.: *biały* — “siwy (*białoszary*)” [SJPPWN: 147]. Зауважимо, що параметр «вектор спрямованості» загалом не суперечить поняттю «категоріального стрибка», при якому перетворення осмислюється як феномен, що охоплює дві різні категорії.

---

¹⁷³ Пор. поняття «необоротні стани» в [Недялков, Яхонтов 1983: 6].

Як правило, таке явище спостерігається у випадку «моментального» (реалізованого у межах надзвичайно короткого інтервалу часу) перетворення, результат якого фіксує Пунктив — інтерпретаційний компонент, що вказує на миттєву зміну перцептивного об'єкта, пор.: *Губи побіліли, немов ось-ось жінка мала зомліти* [СУМ VI: 617]. Особливістю Пунктива є те, що ситуація, яку він описує, кваліфікується як «самодостатня» [Зализняк, Шмелев 2000: 110] в своїй орієнтації на початкову стадію. Сприймаючи таку «самодостатність» у вигляді «критичної точки» [Плунгян 2003: 301], суб'єкт спостереження осмислює її як вияв нової перцептивної якості, пор.: *Ось у хаті зразу почервоніло; ясні коники на сволоці обернулися в рожеві здорові плями і дедалі блідніли та блідніли* [СУМ VII: 467].

Основними учасниками, які засвідчують тип **зміненої** якості, є: а) Ревертив (лат. *revertere* — «приходити назад, повертатися») — інтерпретаційний компонент, який указує на зворотну зміну перцептивного об'єкта, пор.: *білий* — «вимитий, випраний; чистий» [СУМ I: 181]. Зворотна зміна, яку представляє Ревертив, осмислюється як досягнення бажаного ефекту, який Спостерігач кваліфікує як результат повернення до попереднього стану. Звичайно, семантика перцептива в цьому випадку орієнтована на протилежний за семантикою перцептив, пор.: *чорний* — «не випраний; нечистий»: *Молодиця намочила в ночвах білизну бійців, заходилася прати. Білизна була чорна, пахла землею, димами, і в Оприсі стискалося серце, коли вона принохувалась до неї* [СУМ XI: 353]; б) Конвертив (лат. *convertere* — «обертати, повертати; змінювати напрямом») — інтерпретаційний компонент, який указує на зміну перцептивного об'єкта як результат його внутрішніх трансформацій. Такі трансформації засвідчують природну, рідше механічну, зміну об'єкта, зумовлену чинником: 1) біологічного характеру, пор.: *білий* — «посивілий, сивий, сивоволосий»: *Се був дід дуже старий, білий* [СУМ I: 181]; 2) психоемоційного або фізичного стану, пор.: *білий* — «зблідлий, блідий»: *А Катря стоїть коло стіни, сама, як стіна, біла, — бачу — зомліває* [СУМ I: 181]; 3) фізичного впливу, пор.: *чорний* — «темний від загару, засмаглий на сонці»: *Повернувся [Остан] аж восени. Чорний од смаги й худий* [СУМ XI: 353]. Досить часто Конвертив акцентує увагу на результаті, осмислення якого відносно попередньої якості часто кваліфікується як «відхилення», подекуди з незапланованим, неочікуваним або небажаним ефектом. Характерною в цьому випадку є залучення учасника, який виявляє ознаки Симптоматива — інтерпретаційного компонента, що указує на зовнішній (звичайно колірний або температурний) вияв фізіологічного або емоційного стану суб'єкта. Зауважимо,

що Симптоматив часто реалізує інкорпоровану валентність на Почуття¹⁷⁴, пор.: *go purple* — “*informal start to look dark red through being flushed with blood* [ODCIE: 236] :: *flush* — “(of a person) to become red in the face, esp. as a result of strong emotions” [CIDE: 539]. Учасник Симптоматив акцентує увагу на результаті фізіологічної реакції, наслідком якої є зовнішнє (симптоматичне) вираження, що кваліфікується як зміна властивості або поведінки суб’єкта¹⁷⁵, пор.: *зеленіти* — “розм. ставати блідим від страху, злості”: *Пан Жолкевський зеленів і жовтів від злості, читавши того другого листа* [СУМ III: 554]; *pozielenieć* — “o ludziach: tak zblednąć, że cera nabiera odcinienia zielonkawego”: *Stach pozieleniał z irytacji (...) ale trzymał język i ręce na uwięzi* [SJP] — актантна позиція на Почуття є факультативною; в) Інвертив (лат. *invertere* — «перевертати») — інтерпретаційний компонент, який указує на зміну перцептивного об’єкта як результат його зовнішньої трансформації, пор.: *глухнути* — “ставати нечутним” [СУМ II: 89]. На відміну від Конвертива, який орієнтований на певний внутрішній зміст зміни, семантична роль Інвертива зводиться до характеристизації зміни як результату перетворень у зовнішній перспективі суб’єкта сприйняття. Такі перетворення можуть бути зумовлені чинником: 1) фізичної перешкоди, пор.: *приглушений* :: *приглушити* — “зменшуючи силу якого-небудь звуку, робити його мало чутним або зовсім нечутним”: *Здалека, десь зверху, чутно якийсь приглушений простором чи товщею стін голос, що співає пісню* [СУМ VII: 589]; *Zamknęliśmy okna i hałas z ulicy się przytłumił* [USJP]; 2) інтерференції, пор.: *приглушити* — “перекривати якісь звуки, шуми (про інші звуки, шуми)”: *Знадвору влітає в хату приглушений гомін* [СУМ VII: 590]; *jam* — “to cause interference with (radio or radar signals) so as to render them unintelligible or useless, esp. deliberately; to prevent reception of (a transmitter or station) by such means”: *In 1942 they investigated the severe jamming of army radar stations, and concluded that radio waves of amazing intensity are emitted by the Sun* [OED]. Загалом характер зміни, яку фіксує Інвертив, не передбачає перетворень у внутрішній характеристиці об’єкта. Об’єкт, таким чином, є «непричетним» до зміненої якості, оскільки така якість є результатом трансформацій у зовнішньому полі Спостерігача.

Зауважимо, що семантичні ролі «вертивів» акцентують увагу на зміні, результат якої передбачає перехід до нової перцептивної якості. Проте нова якість ще не перебирає на себе «повноважень» остаточно сформованої

¹⁷⁴ Пор. схему опису симптомних виразів в [Иорданская, Мельчук 2007: 324], де валентність на Почуття реалізується як обов’язкова змінна.

¹⁷⁵ ‘А реагує на В’ ~ ‘Чинник В у момент t_1 вплинув на організм А [пресупозиція]; А сприйняв цей вплив і в момент t_2 , пізніший, ніж t_1 , якимсь чином змінив свої властивості або поведінку; факт сприйняття впливу був єдиною причиною зміни у властивостях або поведінці А’ [Апресян 1995б: 355].

властивості об'єкта, оскільки сам об'єкт залишається у «сфері дії» попередньої ознаки, пор.: *білий* 'посивілий' ≈ 'білий (світлий) і чорний (темний)'. В основі кореляції попередньої та результативної ознак лежить трансградуальний (квалітативний) зв'язок, вияви якого засвідчує категоріальна асиметрія плану вираження та плану змісту перцептива, пор.: *синій* — “який дуже зблід, змарнів або *почервонів*” [СУМ ІХ: 183].

Таким чином, можна припустити, що семантичні ролі «вертивних» учасників зводяться до фіксації змін, які вказують на попередній результат — результат, який не передбачає остаточного перетворення якості об'єкта.

Роль фазисного показника результату натомість відведена іншому класу перцептивів, який умовно номінуємо класом «мутативів»: г) Трансмутатив (лат. *trāns-mūtāre* — «змінювати, замінити, переставляти») — інтерпретаційний компонент, який указує на зміну перцептивного об'єкта як завершення його попереднього вияву, пор.: *холодний* — “який втратив тепло, захолов, застиг” [СУМ ХІ: 118]. Зміна перцептивного об'єкта в цьому випадку осмислюється як перетворення, внаслідок якого об'єкт досягає граничного стану попередньої якості, пор.: *холодна пічка* = пічка, ‘яка втратила тепло’; г) Комутатив (лат. *com-mūtāre* — «змінювати, перетворювати» :: *commūtatio* — «зміна, перехід») — інтерпретаційний компонент, який указує на зміну перцептивного об'єкта як початок його наступного вияву, пор.: *poczerwienieć* — “stać się czerwonym, nabrać czerwonego koloru”: *Poczerwieniła, krew uderzyła mi do skroni* [SJP]. Характерною рисою Комутатива є його категоріальна «відірваність» від попередньої ознаки, оскільки у фокусі уваги винятково нова якість. Вияви такої «відірваності» відмічені феноменом іконічної симетрії плану вираження та плану змісту перцептива, пор.: *прокиснути* — “ставати *кислим*” [СУМ ІХ: 267]; *pokwaśnić* — “stać się kwaśnym” [SJP]; *sour* — “to become *sour*” [MWUD]; д) Пермутатив (лат. *per-mūtāre* — «змінювати повністю») — інтерпретаційний компонент, який указує на остаточну зміну перцептивного об'єкта, пор.: *відбіліти* — “перестати біліти” [СУМ І: 557]; *przebłyskało* — “przestało błyskać” [SJP]. Остаточна зміна, що представлена дієсловами фінітного роду дії, осмислюється як досягнення межі в перетворенні перцептивної якості. Таку межу умовно можна співвіднести з поняттям «кінцева точка», оскільки трансформація фіксує результат, який не має подальшого продовження, пор.: *Відгриміло, відблискало, і тільки зосталась темрява, і лив, лив дощ* [СУМ І: 558].

3.3.4. Ідентифікаційний фокус

Ідентифікаційний фокус — це складник, який засвідчує «часткову тотожність»¹⁷⁶ перцептивного об'єкта. Часткова тотожність передбачає вибір буттєвої характеристики об'єкта в аспекті двох функцій: індивідуалізуючої (характеризуючої) та видільної (обмежувальної) [Арутюнова, Ширяев 1983: 69—82]. Зазначені функції регламентують ідентифікацію перцептивного об'єкта за певною конвенціоналізованою характеристикою. “Акт ідентифікації встановлює тотожність об'єкта самому собі шляхом зіставлення властивостей, ознак, фактів і т. ін., які представлені в безпосередньому спостереженні або надходять каналами інформації, з відомостями або враженнями, що випливають із минулого досвіду” [Арутюнова 1976а: 284].

Ситуацію «ідентифікація» описують перцептиви, семантика яких реалізує смислове протиставлення: “«наявність — якісна ідентифікація Y-а» (інформація про те, до якого саме класу належить той Y, який є в X)” [Селиверстова 2004: 629]. Постановка питання про відношення Y до певного класу передбачає належність цього елемента до певної множини або підмножини, що й створює передумову ідентифікації об'єкта. Семантика перцептива втілює такого типу відношення у вигляді *І д е н т и ф і к а т и в а* — компонента, який засвідчує ідентифікацію перцептивного об'єкта за параметрами: а) характеристизації, пор.: *bluenosed* — “having the characteristics of a bluenose” [WTNIDELU: 242]; б) виділення, пор.: *white-faced* — “marked with white on the front of the head, as a horse” [RHWUD].

Параметр характеристизації можна кваліфікувати як вимір, який представляє інформацію про типову характеристику перцептивного об'єкта. Така характеристика приписується об'єктові «за умовчанням» на тій підставі, що об'єкт не може бути ідентифікований без урахування цієї характеристики. З цієї перспективи типова характеристика — це іпостась (само)ідентифікації об'єкта.

Ідентифікація перцептивного об'єкта в аспекті типової характеристики передбачає встановлення тотожності об'єкта на основі дескриптивного або атрибутивного смислу.

Дескриптивний смисл характеризує об'єкт за його власними властивостями [Вольф 2006: 28], які, наголосимо, осмислюються як постійні, відносно незмінні у часі характеристики цього об'єкта (пор. поняття «жорсткий десигнатор» у [Крипке 1982: 351]). Така незмінність створює передумову ідентифікації та конвенціоналізації перцептивного об'єкта через дескриптивний компонент значення. Учасника, якому приписаний такий компонент, доцільно номінувати

---

¹⁷⁶ «Часткова тотожність» = тотожність буттєвого об'єкта певній частині «сфери буття», див. [Арутюнова 1976а: 210], [Шатуновский 1996: 138].

як Дескриптивний Ідентифікатив, пор.: *жовтошкірий* — “з жовтою шкірою” [СУМ II: 541]; *czarwonoskóry* — “mający czerwoną skórę (określenie stosowane przez białych w stosunku do Indian)” [USJP]; *black* — “pertaining or belonging to any of the various populations characterized by dark skin pigmentation” [RHWUD]. Локалізатором, або сферою буття (у термінах Н. Д. Арутюнової), об’єкта в цьому випадку є (родова) множина ‘колір шкіри як ознака расової належності’. Дескриптивний характер ідентифікації також відмічено у номінації *синьомундирний* — “істор. який носив мундир синього кольору (про жандарма)” [СУМ X: 192]. Акт ідентифікації в цьому випадку встановлює тотожність об’єкта на основі смислового компонента ‘верхній одяг певного кольору, як ознака професійної належності’. Дещо відмінна картина спостерігається в англійській номінації *blue-coated :: blue-coat* — “a person who wears a blue coat or uniform” [RHWUD], яка засвідчує тотожність об’єкта у термінах так званої атрибутивної ідентифікації.

Ідентифікація, яка орієнтована на атрибутивне вживання (див. [Доннелан 1982: 139]), засвідчує тотожність, реалізовану на основі змінних у часі характеристик перцептивного об’єкта (пор. поняття «нежорсткий десигнатор» у [Крипке 1982: 351]). У цій ситуації процедура ідентифікації передбачає характеристику об’єкта у просторово-часовому зрізі, в якому виявляється “непостійний аспект об’єкта” [Шатуновский 1996: 88]. Показником ідентифікації такого типу є атрибутивний компонент, представлений учасником, якого умовно номінуємо, як Атрибутивний Ідентифікатив, пор.: *czarwony* — “mający przekonania socjalistyczne, lewicowe”: *Czarwony agitator* [SJPPWN: 315]. Як можна помітити, атрибутивний компонент у цьому випадку засвідчує ідентифікацію об’єкта стосовно множини «ідеологічні переконання». На тлі такого типу локалізатора перцептивний об’єкт ідентифікується безвідносно до конкретної історичної події, пор.: *red* — “(often cap.) a radical leftist in politics, esp. a communist” [RHWUD] та *червоний* — “перен. політ. який стосується революційної діяльності” [СУМ XI: 297]. Зазначимо, що зміщення фокуса уваги у перспективі історичної події може звузити сегмент множини «ідеологічні переконання», що відповідно призведе до зміни вектора ідентифікації (див. нижче параметр «видільної» ідентифікації). Зокрема, таке звуження можна спостерігати у лексеми *червоний*, яка реалізує смисл контрагентивності, пор.: *червоний* — “протилежне білий” [СУМ XI: 297] vs. *білий* — “протилежне червоний”: *Ішли бійці на білі банди* [СУМ I: 181] — локалізатором перцептивного об’єкта є підмножина «ідеологічні переконання протиборчих груп під час громадянської війни в колишній Російській імперії».

У контексті параметра виділення ідентифікація засвідчує зміну обсягу локалізатора. Сфера буття “конкретизується і — у загальному випадку —

звужується: «справжньою», безпосередньою сферою буття є в цьому випадку не множина, позначена локалізатором або асоційована з ним загалом, а та підмножина цієї множини, яка належить до класу (роду), позначеному означуваним іменем» [Шатуновский 1996: 142]. Учасника, який указує на ідентифікацію об'єкта через відношення «елемент — підмножина», умовно номінуємо Видільним Ідентифікативом, пор.: *чорнолобий* — “з чорною плямою на лобі” [СУМ XI: 359]; *white-winged scoter* — “a blackish North American duck, *Melanitta deglandi*, having a white patch on each wing” [RHWUD] — локалізатором об'єктів є підмножина ‘колір певної частини тіла тварини’.

3.3.5. Асоціативний фокус

Асоціативний фокус — це складник, що вказує на стереотипно-(квазі)символічну характеристику перцептивного об'єкта. Такого типу характеристика реалізується в аспекті семантико-когнітивних асоціацій — уявлень, які засвідчують співвідношення “реальної ситуації з прецедентною” [Красных 2002: 145]. У контексті так званих «стереотипних», «символічних» і «квазісимволічних» перцептивів (звичайно колоративів) реальна ситуація кваліфікується як прецедентний феномен, показником соціумного, національного, подекуди, універсального змісту якого є учасник **А с о ц і а т и в** — компонент, який указує на асоціативні зв'язки перцептивного об'єкта.

Прецедентну ситуацію, яка лежить в основі семантики «стереотипних» перцептивів, можна кваліфікувати як національно-марковану, оскільки її учасники вказують на асоціативний зв'язок перцептивного об'єкта з «аналогами людської діяльності» [Вежбицкая 1996: 265] — певними побутовими предметами, елементами виробничої практики, об'єктами господарської діяльності тощо. Пор.: “В умовах різних культур виникають потреби в акцентуванні різних якостей кольору залежно від їх цінності для певних умов проживання та трудової діяльності, і це відображається в специфіці значень, закладених у назви кольорів, їх загальній кількості в певній мові і кількості назв” [Бичкова 1999: 11].

Основними учасниками прецедентної ситуації «стереотипна асоціація» є:

а) Предметний Асоціатив — інтерпретаційний компонент, який указує на асоціативний зв'язок з перцептивною характеристикою предметних аналогів, пор.: *чорний* — “кольору сажі, вугілля” [СУМ XI: 352], *czarny* — “mającego barwę właściwą węglowi, sadzom” [SJPPWN: 146], *black* — “having the color of soot or coal” [WTNIDELU: 224]. Асоціація в цьому випадку реалізується на основі смислових характеристик: 1) ‘оцінки’, пор.: *white* — “having the color of good bond paper or the traditional lily” [WTNIDELU: 2606]; 2) ‘якості’, пор.: *білий* —

“який має колір крейди, молока, снігу” [СУМ I: 181]; 3) ‘подібності’, пор.: *white* — “of color like that of new snow or clean milk” [WTNIDELU: 2606]; 4) ‘характеризації’, пор.: *biały* — “mający barwę właściwą śniegowi, mleku” [SJPPWN: 146]; б) Акціональний Асоціатив — інтерпретаційний компонент, який указує на асоціативний зв’язок із перцептивною характеристикою аналогів діяльності людини, пор.: *холодна зброя* — “зброя, дія і застосування якої не пов’язані з використанням пороху та інших вибухових речовин” [СУМ XI: 116]; *biały tydzień* — “masowa sprzedaż artykułów bielizny pościelowej, stołowej i odpowiednich materiałów, prowadzona przez określony czas” [SJPPWN: 147]; *white sale* — “a shop sale of white goods and household linen” [OED]. Учасник Акціональний Асоціатив орієнтується на прецедентний феномен «перцептивний об’єкт в аспекті діяльності людини», пор.: *чорний* — “непрофесійний, підсобний, важкий фізично, часто пов’язаний з виробничим брудом, пилом тощо”: *Кульжан цілими днями тягала тепер з річки бурдюки води, місила босими ногами гній для кізків і робила всю важку чорну роботу* [СУМ XI: 353]. В основі асоціативної співвіднесеності колірної ознаки з непрофесійним аспектом діяльності людини лежить прецедентна ситуація «бруд (ознака чорного кольору) як складник фізичної праці», пор.: *czarna praca, robota* — “praca fizyczna, przy której człowiek się brudzi” [SJPPWN: 308]. Зауважимо, що інваріант сприйняття прецедентної ситуації «чорний (непрофесійний)» англійцями виводить у фокус уваги смисл ‘відсутність навичок’, що робить акцент на «контрпосесивній» стратегії номінації, пор.: *unskilled* — “(of people) without any particular work skills, or (of work) not needing any particular skills” [CIDE: 1595]. Пор., однак, *black gang* — “a gang employed on such work as coaling, stoking, etc.” [OED].

Ситуацію, яку представляє семантика «символічних» перцептивів, умовно кваліфікуємо як соціумно-прецедентну, оскільки такий стан справ відображає певний аспект «колективного когнітивного простору» [Красных 2002: 50]. У контексті зазначеного стану справ символ осмислюється як “стереотипізоване явище, характерне для будь-якої культури” [Маслова 2001: 96]. Зауважимо, що соціумно-прецедентний зміст символу в цьому випадку засвідчує значний за обсягом когнітивний простір релігійних вірувань, метафізичних уявлень, крос-культурних феноменів тощо, канонізованих представниками різних мовних колективів (культур).

У семантиці перцептивів соціумно-прецедентний зміст символу представляє учасник в) Символічний Асоціатив — інтерпретаційний

компонент, який указує на асоціацію перцептивного об'єкта із символ¹⁷⁷, пор.: перцептив *biały* в *biały tydzień* — “tydzień bezpośrednio po uroczystości Pierwszej Komunii Świętej, w którym dzieci codziennie w uroczystych, komunijnych strojach uczestniczą we mszy i przyjmują komunię świętą”: *W kościele, na komunii była tylko mama Anetki i jej babcia. <...> Czulałam się strasznie głupio, zawiodłam. Kiedy we wtorek, w Białym Tygodniu zjawiałam się w kościele, Anetka nie wiedziała nawet, że jestem* [FSJP] — біле одягання символізує чистоту та духовність новонавернених [ЭСБ: 26], пор.: Білий — універсальний символ посвяти неофітів і кандидатів, що відображає чистоту їх помислів та устремлінь [ЭСС: 33]; зелений — “який не має життєвого досвіду; недосвідчений” [СУМ III: 554]; *zielony* — “młody, niedoświadczony” [SJPPWN: 953]; *green* — “marked by inexperience or immaturity” [WTNIDELU: 996], пор.: символ «зеленого» — недосвідченість [ЭСС: 35]; [ЭСК: 359]. Семантична роль учасника Символічний Асоціатив орієнтована на смислові компоненти: 1) ‘характеризації’, пор.: *biały* — “niewinny, czysty”: *Czuję żem jest biały przed Bogiem* [SJP]; *czarny* — “złowieszczy, złowróbny”: *Czarne przeczucie* [SJP]; *blue* — “puritanical”: *A blue Sunday city* [WTNIDELU: 240]; 2) ‘місця’, пор.: *niebieski* — “dotyczący nieba jako wyobraźnego miejsca pobytu Boga, bogów”: *Królestwo niebieskie* [SJPPWN: 305]; 3) ‘події’, пор.: *black* — “marked by the occurrence of disaster”: *black Friday* [WTNIDELU: 224]; 4) ‘істоти’, пор.: *czarny* — “чарівницький, чаклунський, пов’язаний з нечистою силою”: *Чорна магія, сила* [СУМ XI: 359]; *black* — “connected with some baneful aspect of the supernatural, esp. the devil”: *Black magic* [WTNIDELU: 224].

У ситуації «символічна асоціація» перцептивний (колірний) об'єкт може також осмислюватися як «квазіуніверсалія» [Красных 2002: 194]. Прецедентний статус такого феномену осмислюється в аспекті символічної системи певного мовного колективу. Зокрема, такі аналоги, як «кров», «небо», «рослинність» тощо, які традиційно відносять саме до «універсальних елементів людського досвіду» [Вежбицкая 1996: 283], визначають перцептивно-символічне наповнення фокального складника перцептива. Пор.: “При зустрічі людини з тим або іншим кольором відбувається спонтанне асоціювання фізіологічного відчуття із закріпленим у цій культурній традиції символічним смислом” [Драгунский 1999: 9], пор.: *czerny* — “кольору крові та його близьких відтінків” [СУМ XI : 296]; *czerny* — “koloru krwi” [SJPPWN: 315]; *red* — “of the colour of blood” [PED: 739].

---

¹⁷⁷ Під символом ми розуміємо «символи у сильному сенсі», що формують об'єднану групу символічних категорій культурних символів та їх мовних корелятивів (мовних символів), див. [Баранов, Добровольский 2008: 217—219].

Семантика «квазісимволічних» перцептивів представляє учасників, які реалізують характеристику перцептивного (колірного) об'єкта в аспекті конвенціоналізованих певною етнокультурною спільнотою смислів, асоційованих із цим об'єктом. Ситуація, яка втілює такого типу характеристику, кваліфікується як національно-прецедентна, оскільки перцептивний об'єкт осмислюється як феномен, що входить у “національну когнітивну базу” [Красных 2002: 50], пор.: *Червоне поле з хрестом засвідчує належність території району до історичної Волині* [ВІКІ]. Учасника, який указує на асоціацію через квазісимволічний (реалізований на основі конвенціоналізованих асоціацій) смисл, номінуємо як Квазісимволічний Асоціатив, пор.: *жовто-блакитний* — “який поєднує в собі жовтий та блакитний кольори; національні кольори України та деяких інших країн світу” [CNET]; *blue* — “*Brit. supporting the Conservative Party*” [PED: 86] (світло-синій колір — символ Консервативної партії [ЛС: 62]). Рефлексії Квазісимволічного Асоціатива можна спостерігати у семантиці деяких фразеологізмів, пор.: *czzerwony sztandar* — “*sztandar koloru czerwonego, będący międzynarodowym godłem walki proletariatu*” [SJP]; *be a blue / get one's blue* — “*to represent Oxford or Cambridge University at games or sports*” [PDEI: 18] — колір спортивних команд Оксфорда (dark-blue) та Кембриджа (light-blue). Такого типу усталені вирази орієнтовані на фразеологічний прототип, концептуальна схема якого містить інформацію про те, який конвенціоналізований смисл закріплений у суспільстві за тим чи іншим перцептивним об'єктом.

Зокрема, семантика українського фразеологізму *напитися до зеленого (блакитного) змія* — “до нестями, дуже” [ФСУМ I: 339], описуючи ситуацію стану надмірного алкогольного сп'яніння, виокремлює такі позиції концептуальної схеми: а) тип сприйняття — уявна (галюцинаційна) перцепція; б) стан — неконтрольований; в) просторове положення — низ (внутрішня форма вказує на співвіднесеність зі світом хтонічних тварин). Семантичний потенціал англійського відповідника *see pink elephants: If you say that someone has seen pink elephants, you mean that they have imagined seeing something because they were drunk* [SIDE: 1068] визначає та ж сама концептуальна схема, однак, за дещо відмінним сценарієм: а) тип сприйняття — уявна (галюцинаційна) перцепція; б) стан — напівконтрольований; в) просторове положення — верх, пор.: *pink* — “*the highest or finest condition, example, degree, etc.*” [WNWDAL: 1111]. Відмітною характеристикою семантики польського відповідника *upić się w sztok, w drobny mak, jak bela, jak świnia itp.* — “*upić się do nieprzytomności*” [FSJP] є наявність у концептуальній схемі позиції: а) фізичне положення — нерухомий (внутрішня форма деяких варіантів вказує на співвіднесеність із нерухомими об'єктами, пор.: імена *sztok, bela*); б) стан — неконтрольований. Таку позицію

також реалізує розгорнута номінація *upić się do nieprzytomności*, пор.: *Upił się do nieprzytomności, gdy po pierwszokomunijnym przyjęciu pospijał to, co zostało w kieliszkach* [KJP]; в) просторове положення — низ (здіяна так звана проста вертикальна опозиція ‘góra — dół’, яка вказує на співвіднесеність з об’єктами, розташованими нижче, тобто ближче до поверхні землі [Гжегорчикова 2000: 79]). З цієї перспективи близьким еквівалентом англійського та українського перцептивів у польській мові буде вираз *widzieć białe myszki* — “mieć halucynacje, urojenia, zwykle w stanie zamroczenia alkoholowego” [FSJP], у якому відмічений збіг позицій: а) тип сприйняття — уявна (галюцинаційна) перцепція; б) стан — напівконтрольований та в) просторове положення — низ.

3.3.6. Оцінний фокус

Оцінний фокус — це складник (із вершинним компонентом Е с т и м а т и в, від лат. *aestimatio* «оцінка»), який указує на ціннісну характеристику перцептивного об’єкта, осмислену в аспекті категорії оцінності. Категорією *оцінності* називається така категорія, грамеми якої вказують, добре чи погано ставиться мовець до факту F^n або його учасників P_i^n , де F^n — факт, що повідомляється (ситуація, яка описується в мовленні), а P_i^n — і-й учасник факту, що повідомляється [Мельчук 1998: 39; 199].

Учасників, які представляють ситуацію «ціннісна (оцінна) характеристика перцептивного об’єкта», умовно розподіляємо за ознакою оцінюваного об’єкта. “Семантичний зв’язок оцінних слів і позначень об’єкта оцінки здійснюється на базі аспекту оцінки (основної змінної), яка визначає ознаки об’єкта, за якими він оцінюється” [Вольф 1985: 13]. Реалізуючи певну семантичну роль, основна змінна характеризує зміст відповідного типу оцінного значення. Ключовими типами оцінного значення перцептивів є перцептивний, етичний та емотивний. Кожний із цих типів представляє оцінку об’єкта залежно від того, “який саме параметр ситуації піддається оцінці і за якою «шкалою» він оцінюється мовцем як у той або інший бік, що відхиляється від норми” [Плунгян 2003: 309].

В аспекті п е р ц е п т и в н о ї оцінки об’єкт оцінюється за параметром підсилення (оцінка за ступенем інтенсивності якості перцептивного об’єкта), пор.: *czarniutki* — “forma zdrobniała: o odcieniu intensywnym od czarny” [SJP]. В основі такого типу оцінки лежить так званий тіміологічний принцип ранжування елементів універсуму за ступенем їх важливості, цінності та значущості [Пеньковський 2004: 75—76]. Оцінка за таким параметром передбачає кваліфікацію перцептивного об’єкта за параметром вияву певного ступеня вияву його якості. На відміну від параметричного значення перцептивів перцептивного фокуса (див. вище), оцінне значення реалізує компоненти, які фіксують відхилення — посилення (перевищення) або послаблення (неповноту)

якості перцептивного об'єкта. У цьому випадку перцептивне враження суб'єкта підпорядковане його ціннісній настанові, оскільки у фокус уваги потрапляють ознаки, не характерні для перцептивного об'єкта у режимі «інертної перцепції» (див. 3.2.1). За таких обставин Спостерігач / Перцепієнт, сприймаючи об'єкт, осмислює його якість такою, що не відповідає заданим для цього об'єкта прототипним (перцептивним) і, як результат, ціннісним параметрам.

Одним із учасників, який фіксує відхилення від заданих параметрів, є а) Атенуатив (Деінтенсив див. [Туранский 1990: 30]) — інтерпретаційний компонент, який указує на недостатній (послаблений) ступінь вияву перцептивної якості ([Мельчук 1998: 99], [Плунгян 2003: 296], [Вихованець, Городенська 2004: 134]), пор.: *Półkulista lampa na długim łańcuchu rzuciła czerwone* [‘niezupewnie czerwone’] *światło* [SJP]. Основними морфологічними засобами вираження Атенуатива в зіставлених мовах є суфікси *-уват / -юват (-аст / -яст, -ав); -aw; -ish*, пор.: *холоднуватий* — “трохи холодний” [СУМ XI: 120]; *червонястий* — “трохи червоний” [СУМ XI: 300]; *чорнуватий* — “трохи чорний” [СУМ XI : 361]; *chłodnawy* — “nieco chłodny” [SJP]; *czarniawy* — “prawie czarny” [SJP]; *coldish* — “somewhat cold” [MWUD]; *reddish* — “slightly red in colour” [CIDE: 1189]. Семантична роль Атенуатива орієнтована на певну уявну шкалу, в межах якої маркує ділянку мінімуму, яка засвідчує малу кількість або ступінь вияву якості перцептивного об'єкта, пор.: *трохи* — “до деякої міри; небагато, мало” [СУМ X: 286]; *nieco* — “zaimiek liczebny nieokreślony, komunikujący o niedużej ilości rzeczy lub osób bądź o niewielkim stopniu cechy; trochę” [USJP]; *slight* — “small in amount or degree” [CIDE: 1352].

Відхилення по шкалі в бік максимуму реалізує учасник б) Екセスив — інтерпретаційний компонент, який указує на надмірний (перевищений) ступінь вияву якості перцептивного об'єкта (пор. лексичну функцію *Excess* в [Иорданская, Мельчук 2007: 325]), пор.: *чорномазій* — “дуже смуглий”: — *Шубу одягай! Замерзнеш у степу, — гукнув їй якийсь літній, чорномазій, як циган, козак* [СУМ XI: 359]. Особливістю учасника Екセスив є те, що він орієнтований на міру якості, яка “оцінюється з точки зору відповідності — невідповідності необхідній, бажаній або передбачуваній для певної ситуації його величині” [Пеньковский 2004: 122], пор.: *Йшлося вже до осені, — темні хмари, аж чорнуваті, снували по небу* [СУМ XI: 361]. У ситуації «перевищення» учасники оцінного фокуса часто співвідносяться із дистинктивним топікальним компонентом Девіація, пор.: *темно, хоч око виколи* — “дуже темно, цілковита темрява” [СУМ I: 410]; *czarny jak noc* — “bardzo czarny, kruczoczarny” [FSJP]; *pitch-black* — “extremely black or dark as pitch”: *a pitch-black night* [RHWUD] :: *night* — “the period of darkness between sunset and

sunrise” [там само] — відхилення на основі смислового компонента ‘надмірність’ у напрямку: darkness (‘absence or deficiency of light’) → pitch-black (‘absence or deficiency of light in an extreme degree; exceedingly’). Ситуація «надмірність» оцінюється дещо несхвально, оскільки набуває статусу незвичайного явища, пор.: *It was pitch black, unrelieved even by starlight* [ODCIE: 17], що потенційно може ускладнити сенсорно-перцептивне функціонування суб’єкта, пор.: *Then the red lights came on and L Detachment sprang out into the pitch-black night, unsure of exactly where they were. If she opened them, she wouldn’t see anything; once the lights were turned off down here, it was pitch-black* [BNC]. Можна зауважити, що оцінка «відхилення» стосується ситуацій як зовнішнього, так і внутрішнього поля суб’єкта перцептивно-інформаційного стану. З цієї перспективи оцінний перцептив звичайно «прописує» у своїй семантиці позиції Спостерігача або Перцепієнта, семантичні ролі яких кодують інформацію про оцінку: 1) зовнішнього стимулу, пор.: *as black as ink* — “very dark, so that one cannot see clearly” [ODCIE: 17]; 2) внутрішнього стимулу, пор.: *чорно перед очима* — “уживається при вказівці на велику втому, знесилення організму (від важкої роботи, хвороби, переживання і т. ін.)” [СУМ XI: 356]. Відтворюючи смисл ‘надмірність’, така оцінка кваліфікує «відхилення» за ознакою погіршення візуального контакту з подальшою імплікацією несподіваного, непередбачуваного, незнайомого тощо, пор.: *They moved cautiously from the entrance to the tunnel, already having to feel their way with their hands. Ahead it was as black as the Pit* [ODCIE: 17] — «надмірність» оцінюється негативно за принципом «чим більше, тим гірше».

Ще одним градуально орієнтованим учасником ситуації «перцептивна оцінка» є в) Абсолютив — інтерпретаційний компонент, який указує на вияв повного (пор.: *темна темнота* — “абсолютна відсутність світла” [СУМ X: 69]), подекуди найвищого, пор.: *чорний* — “найтемніший” [СУМ XI: 352]; *чорнісінький* — “зовсім, дуже чорний” [там само: 356] ступеня вияву якості перцептивного об’єкта. Абсолютив кваліфікує якість перцептивного об’єкта такою, що виявляє максимум інтенсивності. Такий максимум також осмислюється як певне відхилення, а тому співвідноситься із ціннісним складником ситуації, пор.: *Ліворуч — чорнісіньке, як провалля в ніщо, громаддя стрімкоспадних скель* [КТУМ].

На відміну від перцептивної оцінки, яка виводить у фокус уваги ціннісне ставлення до учасника спостереження, е т и ч н а оцінка охоплює учасників, семантичні ролі яких орієнтовані на смисл ‘мовець схвалює / не схвалює вчинення певної дії’ [Плунгян 2003: 311]. Основною аксіологічною категорією, яка засвідчує тип етичної оцінки, є ‘оцінність’.

Ключовим учасником, який втілює категорію оцінності в семантиці перцептива, є Евалюатив. Як учасник ситуації «етичної оцінки» Евалюатив кодує інформацію про позитивну або негативну оцінку того, що представляє перцептивний об'єкт, пор.: *чорний* — “перен. властивий злісній, низькій, підступній людині”: *Руки білі, а сумління чорне* [СУМ XI: 354]; *czarny* — “zły, niegodziwy, niezyczliwy, szkodliwy, zgubny”: *Czarna niewdzięczność* [SJPPWN: 308]; *black* — “outrageously wicked: deserving unmitigated condemnation”: *a black deed* [WTNIDELU: 224].

Інформація про етичну оцінку може бути реалізована учасником, який втілює ознаки: а) Диспозитивного Евалюатива — інтерпретаційного компонента, що указує на тенденційний характер оцінки дій перцептивного об'єкта, пор.: *blackhearted* — “having a wicked disposition” [WTNIDELU: 226]¹⁷⁸. Якщо Евалюатив розглядати у межах уявної шкали «прескриптивність», то семантичну роль учасника Диспозитивний Евалюатив можна співвіднести з точкою, що фіксує той мінімум обов'язкових дій, які створюють передумову ціннісного ставлення до перцептивного об'єкта. За таких обставин оцінка носить мінімально прескриптивний характер, оскільки дії об'єкта, що підлягають оцінюванню, лише задають напрямок оцінки стосовно певного екстремуму шкали «добре — погано» (зрештою, людина, яка виявляє негативні або позитивні риси характеру, не завжди поводить відповідним чином), пор.: *sweet* — “having pleasant disposition and manners”: *At luncheon she was sweet to me at once* [OED]. У разі, якщо оцінка зміщується у бік медіуму обов'язкових характеристик, у фокус уваги потрапляє учасник, який втілює ознаки б) Ситуативного Евалюатива — інтерпретаційного компонента, що указує на зумовлений (що виникає за певних умов) характер оцінки дій перцептивного об'єкта, пор.: *soft-hearted (tender-hearted)* — “easily moved by fear, pity, sorrow, or love”: *Terry was very tender-hearted when women and children were concerned* [OED]. На відміну від Диспозитивного, учасник Ситуативний Евалюатив характеризує об'єкт оцінки в аспекті його актуальних якостей. Такі якості стають об'єктом оцінки з огляду на тимчасовий, подекуди рекурентний характер їх вияву в аксіологічному просторі суб'єкта оцінки. Накладаючи на такого типу якості загальнооцінну рамку, суб'єкт оцінки орієнтується на одиничну або періодично повторювану дію (вчинок), яка й ініціює відповідне (ціннісне) ставлення, пор.: *black* — “indicating disgrace, censure, liability to punishment, etc.”: *Write Curzon down, Denounced <...> Put a black cross against the name of Curzon*

---

¹⁷⁸ Зауважимо, що такого типу оцінка засвідчує тенденцію, оскільки у фокусі уваги не дія як така, а потенційність вияву цієї дії, пор.: *zdolny* — “odznaczający się naturalnymi predyspozycjami do łatwego nabywania wiadomości, opanowywania różnych umiejętności”: *Zdolny chłopiec pojmował i uczył się łatwo* [SJP].

[OED]. Точку «максимум обов'язкових дій / властивостей» представляє учасник, який втілює ознаки в) Абсолютного Евалюатива — інтерпретаційного компонента, що указує на абсолютний (безвідносний) характер оцінки дій перцептивного об'єкта. Такого типу дії кваліфікуються як перманентна характеристика об'єкта, що визначає ціннісний статус об'єкта в обсязі екстремумів: «добре», пор.: *white* — “highly prized, precious”: *Take ye Isaac, his son so whyte* [OED] або «погано», пор.: *czarny* — “zły, niegodziwy, złowrogi, złośliwy, nieżyczliwy, szkodliwy, zgubny”: *Przed skonaniem muszę odkryć twym oczom moją czarną duszę* [SJP]. У деяких випадках екстремуми абсолютної оцінки можуть бути реалізовані у вигляді полярних значень енантіосемічного перцептива (див. [Тараненко 2004: 172]), пор.: *blue* — “characterized by rigid morals; puritanical”: *a blue Sunday city* [WTNIDELU: 240] та *blue* — “characterized by indecency or obscenity”: *a blue language* [там само]. Енантіосемію слід розглядати як один із варіантів метонімічного зсуву, який у цьому випадку передбачає зміщення фокуса уваги у межах ситуації «мораль», пор.: *idecent* — “morally offensive, esp. in a sexual way” [CIDE: 719]. Характерно, що на позначення ситуації «непристойна поведінка» зіставляювані мови залучають номінації з інших перцептивних сфер: густативної (смакової), як в українській мові, пор.: *солоний* — “перен., розм. виразний, дотепний, але грубий; непристойний”: *Регоче гурт, кидає солоні дотепи, насмішки* [СУМ IX: 451], або тактильної, як у польській мові, пор.: *ostrzy, cięty dowcip* — “uszczypliwy, złośliwy dowcip” [FSJP]. Поза тим, на відміну від англійської мови, така деривація передбачає зміну семантичних ролей у сфері «емоцій». Зазначена зміна передбачає метонімічний зсув у сфері гедоністичних реакцій у напрямку: Субперцептив → Емотив (див. нижче).

Варто зазначити, що смисл перманентної характеристики об'єкта може бути також реалізований засобами референційного виміру, пор.: *чорноротий* — “який злісно лається, поширює наклепи тощо”: *Тьху, сказився б ти, ікластий чорте! Знову збурив мене, знову все переплуталось. І що він собі думає, цей чорноротий Блюм* [СУМ XI: 360] — грамема ‘означеність’, показником якої є вказівний займенник, засвідчує постійний характер дій (поведінки) об'єкта оцінки. Пор. в англійській мові: *As beautiful and as wholesome as you may be on the outside, I shall reveal you for the black-hearted trickster that you are* [BNC]. Останній приклад засвідчує явище актантної деривації, при якій семантичне перетворення передбачає зміну у складі учасників ситуації «етична оцінка»: Диспозитивний Евалюатив → Абсолютний Евалюатив («інтерпретаційна» деривація).

Ситуацію е м о т и в н о ї оцінки представляють учасники, семантичні ролі яких характеризують емоційність як ціннісний (значущий) складник пізнання. “Якісна специфіка емоційного відображення дійсності полягає у тому, що воно

відображає не властивості самих речей, а їх значення для життя людини” [Шаховский 2008: 36].

Основним складником ситуації «емотивна оцінка» є Оцінний Емотив — компонент, який указує на емотивну оцінку перцептивного об’єкта¹⁷⁹, пор.: *холодний* — “який ставиться до кого-, чого-небудь цілком байдуже, не виявляє пристрасті, захоплення” [СУМ XI: 119]; *chłodny* — “*przen. obojętny*” [SJP]; *cold* — “showing no warm or friendly feeling” [OED]. Учасників, які уточнюють семантичну роль Оцінний Емотив, ми визначаємо за параметрами емотивності, афективності та експресивності.

Параметр е м о т и в н і с т ь характеризує учасника Емотив — компонент, який указує на оцінку емоційного ставлення суб’єкта до перцептивного об’єкта. Такого типу оцінка є ситуативною у тому сенсі, що передбачає ціннісну характеристику певного стану справ, пор.: *чорний* — “важкий, безпросвітний, безрадісний”: *чорна безнадія, чорний жах, чорне горе* [СУМ XI: 354]; *czarny* — “*smutny, trudny do zniesienia, pełen nieszczęść*”: *Czarny okres w czyimś życiu* [SJPPWN: 309]; *black* — “unrelievedly sad, gloomy, or calamitous”: *black season* [WTNIDELU: 224]. З цієї перспективи оцінка засвідчує зумовленість емоційного ставлення Спостерігача властивостями самого об’єкта. За таких обставин об’єкт виконує роль своєрідного ініціатора, який «нав’язує» певне оцінне ставлення до себе з огляду на (ситуативні) відхилення, які в цьому об’єкті фіксує суб’єкт спостереження, пор.: *brudnoczerwony* — “*czerwony robiący wrażenie brudnego*”: *Łampy rozżęły korcić brudnoczerwonym światłem* [SJP]. Пор. також okazionalні перцептиви в англійській та українській мовах: *nice-blue (sky), (turn) nasty brown, ніжно-блакитний (шалик), брудно-жовтий (туман)* тощо.

Особливою в цьому відношенні є група сенсорних емотивів¹⁸⁰. Орієнтуючись на семантичну роль Перцепієнта, такого типу перцептивна лексика реалізує смисл ‘емоційна реакція суб’єкта на перцептивний або рецептивний подразник’, пор.: *słodki* — “o dźwiękach: *łagodny, harmonijny*” [SJP], пор.: *rancid* — “smelling or tasting unpleasantly sour” [PED: 230], *sweet* — “pleasing to the taste; having a pleasant taste or flavor” [CD: 6107].

Сенсорні емотиви реалізують ідею ціннісного ставлення суб’єкта перцептивно-інформаційного стану до результату каузації його субперцептивних реакцій (див. Каузація Експерієнціальної Дії). Таким чином,

---

¹⁷⁹ Про емоційний складник семантики оцінних перцептивів (одоративів) див. [Лаенко 2002].

¹⁸⁰ Сенсорні емотиви належать до групи так званих синестемічних номінацій. За визначенням «синестемія» (букв. «співвідчуття + співемоції») — це взаємодія між відчуттями різних модальностей (рідше — між відчуттями однієї модальності) і між відчуттями та емоціями, результатом яких на другосигнальному рівні є перенесення значення, у тому числі перенесення значення у звукосимволічному слові [Воронин 1983: 120].

спостерігається зміщення фокуса уваги з власне перцептивного складника в сферу сенсорної оцінки. Такого типу оцінка ґрунтується на системі гедоністичних преференцій, ціннісна характеристика яких зумовлена ступенем фізичного впливу на Перцепієнта (органи чуття), пор.: *girkii* — “який має своєрідний їдкий, різкий смак” :: *rizkii* — “занадто сильний, міцний або яскравий, що неприємно діє на органи чуття” [СУМ VIII: 564]; *stodki* — “o zapachu: miły, przyjemny, czasem mdławy, w większym natężeniu odurzający” [USJP]; *bitter* — “having a sharp taste that is usually more disagreeable than sourness” [PED: 80] :: *sharp* — “affecting the senses or sense organs intensely especially in flavour” [там само: 815]. Як можна помітити, ціннісний складник, який представляє сенсорну оцінку, указує на підсилення. Однак підсилення в цьому випадку осмислюється як ступінь фізичного впливу на Перцепієнта. Реакція на дію такого впливу осмислюється як вияв пріоритету у ціннісній настанові суб’єкта. Учасник, який фіксує такого типу пріоритет, акцентує увагу на дисбалансі почуттів, що можна кваліфікувати як відхилення в сфері емоційного стану суб’єкта, пор.: *sweet* — “pleasing to the taste; having a pleasant taste or flavor” [CD: 6107] :: *pleasing* — “giving pleasure or satisfaction” [там само: 4549]. Семантика сенсорних емотивів інколи інкорпорує семантичну роль Компаранд — компонент цільового учасника ситуації порівняння див. [Dixon, Aikhenvald 2006: 11]. Семантична роль Компаранд виводить у фокус уваги прототипний еталон сенсорних відчуттів, пор.: *solodkii* — “який має приємний смак, властивий цукрові, медові і т. ін.” [СУМ IX: 446]; *gorzki* — “mający ostry, nieprzyjemny smak, taki jak piołun, gorczyca itp.” [SJP]; *sour* — “having a tart or acid taste, such as that which is characteristic of unripe fruits and vinegar” [OED].

Параметр а ф е к т и в н і с т ь характеризує учасника Афектив — інтерпретаційний компонент, який указує на оцінку ступеня емоційного ставлення до перцептивного об’єкта, пор.: *garičii* — “надзвичайно напружений”: *gariča robota (besida)* [СУМ II: 37]; *goracy* — “bardzo żywy, pełen zapachu, żarliwy”: *gorące oklaski* [SJP]; *hot* — “informal. extremely exciting or interesting; sensational or scandalous”: *a hot news story* [RHWUD]. Зауважимо, що на відміну від оцінних інтенсифікативів, афективи орієнтовані на вияв емоцій або почуттів. У такому випадку перцептиви, як правило, «прописують» у семантиці компонент, який засвідчує емотивний аспект інтенсифікації, пор.: *tiazkii* — “значний за силою прояву; значний за глибиною (про почуття, душевні страждання)”: *Tiazku журбу понесли селяни й у свої домівки...* [СУМ X: 344]. До афективів також належать номінації, які демонструють ступінь зацікавленості суб’єкта. Такого типу номінації мають особливі референційні властивості: “вони передбачають презумпцію існування одиничного об’єкта,

який вони оцінюють” [Вольф 2006: 45], пор.: *shocking-pink, stunning-pink; разюче-білий, божевільно-білий*.

Параметр експресивності характеризує учасника Експресив — компонент, який указує на оцінку емоційного ставлення суб’єкта перцептивно-інформаційного стану. Показником такого ставлення слугують «емоційні кінеми» (див. [Крейдлин 2002: 165—181]; [Шаховский 2008: 98]). Як номінативний показник зовнішнього вигляду об’єкта оцінки, ім’я учасника емоційної кінеми реалізує компонент ‘образ, супутній емоціям або почуттям’, пор.: *чорний* — “нахмурений, занепокоєний, сумний”: *Командир чорніший ночі* [СУМ XI: 354]; *kwaśny* — “posępny, ponury”: *Pani jakaś kwaśna, panna także nie w humorze, i chłód wieje nieustanny z twarzy pana, pani, panny* [SJP]; *black-browed* — “frowning, scowling”: *Sheridan was dining with the black-browed Chancellor* [OED]. Сюди ж можна віднести фразеологічні номінації типу *у роті чорно* — “хто-небудь дуже сердитий, лютий” [ФСУМ II: 950]; *czzerwony jak burak, rak, piwonia, indyk, upiór itp.* — “mający silne rumieńce, bardzo zaczerwienioną twarz” [SJPPWN: 315]; *black looks* — “angry or revengeful looks” [PDEI: 20].

3.4. Топікально-фокальна еквівалентність ознакових перцептивів

Зіставлення семантичного класу перцептивів української, польської та англійської мов в аспекті топікально-фокального компонента значення передбачає встановлення їх топікальної та фокальної еквівалентності.

Топікальна еквівалентність перцептивів — це типологічне відношення, яке виявляє подібність або відмінність способу концептуалізації перцептивної ситуації, відміченої топікальним компонентом семантики ознакового перцептива.

Проаналізуємо номінації *червоний, czerwony* та *red*, які в зіставлюваних мовах позначають ситуацію «ідеологічної доктрини». Семантика англійського і польського відповідників реалізує топікальний складник за ознакою дистинктивності, пор.: *czerwony* — “*pot. pogard. mający przekonania socjalistyczne, lewicowe*” [SJPPWN: 315] та *Red* — “*esp. disapproving having left wing political opinions*” [CIDE: 1189]. Реалізуючи позицію предиката Канонічна Дистинкція, еквіваленти вказують на факт вирізнення перцептивного учасника за смисловою ознакою ‘ідеологічні переконання’. Поза тим, семантика англійського та польського відповідників маркує такого типу ситуацію через сему негативної оцінки. Близьким за ознакою ідеологічних переконань українським еквівалентом вищенаведеним перцептивом є лексема *червоний* — “який стосується революційної діяльності” [СУМ XI: 297]. Однак, на відміну від англійського та польського еквівалентів, український відповідник реалізує топікальний складник за ознаками релятивності ‘відношення членства’

(предикат Партономічна Реляція) або ‘зміст функціонування’ (предикат Функціональна Реляція). Як можна відзначити, топікальний складник українського перцептива знаходиться у відношенні «доповняльності» до відповідних компонентів англійської та польської лексем. Указані приклади демонструють своєрідне смислове «відбруньковування» у вигляді окремого, релятивного компонента, який засвідчує зміщення фокуса уваги в межах концепту ЧЕРВОНА ІДЕОЛОГІЯ. Еквівалентність, яка встановлює такого типу відповідність, номінуємо еквівалентністю комплементарного топіку.

Окрім посесивно-релятивної предикації топіку, «ідеологічні» перцептиви також виявляють ознаки контрарно-опозитивної предикації. Зокрема, семантика українського перцептива *червоний* на відміну від англійського відповідника реалізує топікально-фокальну структуру з контрагентивним компонентом за ознакою протиставлення ‘революційний’ vs. ‘ворожий, контрреволюційний’, пор.: *червоний* — “перен. політ. протилежне білий” [СУМ XI: 297]. Окрема топікально-фокальна структура з контрагентивним компонентом відмічена і в польській мові, пор.: *czzerwony* — “hist. radykalne postępowe stronnictwo w Królestwie Polskim (zwolennicy bezpośredniej akcji zbrojnej w roku 1863)” vs. *biały* — “hist. w Polsce członek stronnictwa zachowawczego, antyrewołucyjnego w okresie powstania styczniowego”: *Było to we wrześniu 1862 roku w chwili zaciętej walki, jaka się toczyła między tak zwanymi białymi i czerwonymi* [SJP]. Однак на відміну від українського перцептива, контрагентивність польського відповідника реалізується за ознакою протиставлення ‘радикальний (реформістський) vs. консервативний (традиційний)’. У цій ситуації відповідність встановлюється на основі спільної ознаки (певного інваріантного смислу). Спільною ознакою відповідників є інваріантний смисл ‘протистояння’, який задає межі контрарно-опозитивної предикації топіку (див. 3.2.6). Перцептиви на позначення «ідеологічного протистояння» демонструють у цьому випадку еквівалентність інваріантного топіку.

Типологічне відношення, яке базується на ідеї рівнозначності смислів, кваліфікуємо як еквівалентність еквіполентного топіку. Такого типу еквівалентність, насамперед, характерна для перцептивів, утворених способом семантичного запозичення (калькування), пор.: *чорносорочечники*, *Czarne Koszule* та *Black Shirts* як кальки італійського *Camicie Nere*. Прописуючи інформацію у вигляді квантів рівнозначних смислів, досліджувані перцептиви реалізують у цьому випадку еквіполентний компонент ‘дистинктивна ознака’, пор.: *чорносорочечник* — “іст. італійський фашист, якого називали так тому, що він носив сорочку чорного кольору” [СУМ XI: 360]; *black shirt* — “a black shirt as the distinctive mark of the uniform of the Fascist party of Italy” [OED]; *czarne koszule*

— “o organizacji faszystowskiej utworzonej przez Mussoliniego, której członkowie nosili czarne koszule” [KJP]. Поза тим, еквіполентно еквівалентними доцільно вважати також перцептиви, які збігаються за інтерпретаційним компонентом топіку, пор.: *чорнити* — “*перен.* ганьбити, знеславлювати кого, що-небудь” [СУМ XI: 355]; *czernić* — “*przen.* mówić źle o kim, obmawiać, szkalować kogo” [SJP]; *blacken* — “to speak evil of; make infamous” [WTNIDELU: 226] — реалізований компонент Каузація Оцінної Дії (див. 3.2.4).

Фокальна еквівалентність перцептивів — це типологічне відношення, яке виявляє подібність або відмінність концептуалізації пізнавальної цінності перцептивного учасника, відміченої фокальним компонентом семантики ознакового перцептива.

Зокрема, семантика «ідеологічного» перцептива *червоний* — “пов’язаний із радянським соціалістичним ладом” [СУМ XI: 297], відображає концептуалізацію, здійснену з позиції «ідентифікаційного фокуса» — кореляція з конвенціоналізованим смислом за ознакою ‘соціалістичний (радянський)’. Натомість, значення англійського перцептива *red* — “of or relating to a communist country and especially to the U.S.S.R.” [WTNIDELU: 1900], при спільній топікальній позиції з українським відповідником, реалізує конвенціоналізований смисл за ознакою ‘«радянський» комунізм, або комунізм «по-радянському»’, що можна розцінювати як своєрідну концептуальну деривацію або трансконцептуалізацію¹⁸¹ зі зміщенням у змісті ідентифікації в англійському суспільстві. Такий погляд на фокус представляє значення англійської кольороназви як результат опосередкованого процесу концептуалізації, представленої в семантиці українського еквівалента — непряма відповідність. Особливістю цього типу еквівалентності є те, що один із відповідників (український) представляє етап первинної концептуалізації (у фокусі — Атрибутивний Ідентифікатив), на основі якої англійська кольороназва розглядається з позицій вторинної концептуалізації (у фокусі — Видільний Ідентифікатив). Еквівалентність такого типу умовно номінуємо як еквівалентність п е р в и н н о г о ф о к у с а.

Зауважимо, що зміна перспективи в межах того самого фокуса може створювати підґрунтя для формування численних с п і в ф о к у с і в — інтерпретаційних компонентів значення, які реалізують інші (у нашому випадку — конвенціоналізовані ідентифікаційні) смисли. Пор. номінації *red* — “inciting or endorsing radical social or political change especially by force” [WTNIDELU:

---

¹⁸¹ Згідно з твердженнями контактологічної теорії, трансконцептуалізація кваліфікується як “процес активації «латентних концептів» і поповнення «лакунарних концептів» у мові-адресаті під впливом домінуючої мови-джерела” [Айдукович 2008].

1900]; *Reds under the bed* — “the reds are everywhere” (an ironic allusion to the obsession some people have that there are reds (communists) everywhere, plotting violent revolution [PDEI: 16]; *red in tooth and claw* — “a violent revolutionary who shows no mercy and makes no compromises” [там само], які актуалізують смисли ‘наси́льство, пере́ворот, тоталітаризм’. Порівняймо зміну фокуса перцептива червоний у сучасному українському дискурсі: *Вся радянська система репресій — Гулаг, депортації, червоний і великий терор, Голодомор, розкуркулювання, розкозачування тощо — це друга незмінна складова комідеології; Хоч за часів Брежнєва під личиною «інтернаціоналізму» безпардонно і нахраписто здійснювалася політика русифікації всіх поневолених червоною імперією народів, але саме малоросійські владоможні лакузи Кремля — щоб вислужитися перед своїми кремлівськими панамі — з власної ініціативи намагалися бігти попереду русифікаторського молоха, чого не робило керівництво інших так званих «союзних республік» [КТУМ].*

Еквівалентність первинного фокуса слід відрізнити від еквівалентності вторинного фокуса, який також демонструє опосередкований характер концептуалізації з тією відмінністю, що перцептиви зіставлених мов відображають етап вторинної концептуалізації, оскільки первинну концептуалізацію представляє (семантично) запозичений перцептив — пряма відповідність. Ідею вторинності фокуса підтверджує той факт, що у цільовій мові семантична конфігурація досить часто змінюється, набуваючи іпостасі, сумірної особливостям концептосистеми носіїв цієї мови, пор.: фразеологізм-кальки презумптивно італійського *dolce vita* в обраних мовах: *sweet life* — “a life of luxury, pleasure, and self-indulgence” [OED], *śłodkie życie* — “bardzo wygodne, beztroskie, przyjemne warunki egzystencji” [FSJP] та *солодкий* — “перен. сповнений достатку, щастя, радості, задоволення; щасливий”: — *Ти везеш ці скромні дари природи [кавуни і дині] додому, щоб присмачити ними не зовсім солодке життя своїх ближніх* [СУМ IX: 447].

Якщо фокус, спрямований на перцептивного учасника, однаковий, то відповідність перцептивів буде розглядатися як еквівалентність внутрішнього фокуса. Міжмовні відповідники в цьому випадку відображають «споглядання» на учасника перцептивної ситуації з тієї ж перспективи — взаємна відповідність. Еквівалентність цього типу характерна для перцептивів типу *чорний* — “брудний, покритий брудом, сажею, кіптявою і т. ін.” [СУМ XI: 353]; *czarny* — “brudny, powalany” [SJPPWN: 308] та *black* — “soiled with dirt or soot” [WTNIDELU: 224].

Якщо фокуси, спрямовані на перцептивного учасника, різні, то еквівалентність мовних одиниць буде розглядатися як еквівалентність зовнішнього фокуса. Слід зауважити, що міжмовні відповідники в

такій ситуації відображають «споглядання» на учасника перцептивної ситуації з різних перспектив — невзаємна відповідність. Такий тип еквівалентності можна спостерігати між колоративами *блакитноокий* — “який має блакитні очі” [СУМ I: 196]; *blękitnooki* — “mający błękitne oczy” [SJP] та *blue-eyed* — “favoured” [OED]. Якщо в українській та польській мовах у фокусі уваги компонент за ознакою ідентифікації, то в англійській — акцент на оцінному складникові. Зауважимо, що еквівалентність цього типу характеризує співвідношення міжмовних омонімів та лексико-семантичних варіантів еквівалентних полісемантів.

Відсутність еквівалента в одній із зіставляваних мов пояснюється фактом «ігнорування» перцептивного учасника і визначається нами як н у л ь о в и й ф о к у с. Зокрема, в українській і польській мовах відсутній відповідник англійського *blue* — “of somebody who has played in a sporting contest between Oxford and Cambridge universities” [PED: 86].

Висновки до розділу

Семантика ознакової перцептивної лексики зіставляваних мов кодує інформацію про перцептивний об’єкт, осмислений у перспективі чуттєвих та ціннісних стратегій суб’єкта перцептивно-інформаційного стану. Такого типу інформація розподілена через систему топікальних та фокальних складників семантики перцептива.

Топікальний складник кодує інформацію про спосіб концептуалізації перцептивного об’єкта: його сприйняття, ідентифікацію, оцінку і т. ін. На семантичному рівні спосіб концептуалізації перцептивного об’єкта реалізований через систему пропозиціональних функцій континуально-дискретного, диспозитивно-симілятивного, лінійно-фазисного, каузативно-результативного, посесивно-релятивного та контрарно-опозитивного типів предикації.

Континуально-дискретна предикація характеризує перцептивний об’єкт в аспекті сенсорно-перцептивних стратегій суб’єкта перцептивно-інформаційного стану. Диспозитивно-симілятивний тип предикації визначає розпливчатий, нечіткий характер концептуалізації перцептивного об’єкта. Лінійно-фазисна предикація засвідчує характер внутрішніх або зовнішніх змін якості перцептивного об’єкта. В аспекті каузативно-результативної предикації перцептивний об’єкт осмислюється у термінах каузативного відношення, яке засвідчує каузацію об’єкта в перспективі передбачуваного результату. Посесивно-релятивна предикація виявляє (часткову) тотожність перцептивного об’єкта певній сфері буття. Контрарно-опозитивна предикація засвідчує

концептуалізацію перцептивного об'єкта в аспекті його протистояння або протиставлення іншому об'єкту.

Фокальний складник кодує інформацію про пізнавальну цінність перцептивного об'єкта. На рівні семантики ознакового перцептива такого типу стан справ втілює учасник зі статусом об'єктного актанта. Об'єктні учасники реалізують позиції субперцептивного, перцептивного, диференційного, ідентифікаційного, асоціативного та оцінного фокусів.

Об'єктні актанти субперцептивного фокуса кодують інформацію про реакцію суб'єкта перцептивно-інформаційного стану на вплив зовнішнього або внутрішнього стимулу. Реакція осмислюється як вияв перцептивного об'єкта у внутрішньому світі Перцепієнта.

Учасники перцептивного фокуса характеризують перцептивний об'єкт як об'єкт зовнішнього поля суб'єкта спостереження. Ключовим семантичним актантом, який реалізує властивості перцептивного об'єкта у ракурсі зовнішнього поля суб'єкта спостереження, є Перцептив. Семантична функція, яка ставить у відповідність Перцептиву певну множинність семантичних ролей, визначає дві інтерпретації перцептивного об'єкта: параметричну — перцептивний об'єкт в аспекті психофізичних характеристик та позиційну — перцептивний об'єкт як елемент просторової локалізації.

Перцептивна лексика, складником семантики яких є диференційний фокус, акцентує увагу на змінній або зміненій характеристиці перцептивного об'єкта. Такі характеристики осмислюються у термінах семантичної ролі Диферентив, яка вказує на різницю між попередньою і результативною якістю перцептивного об'єкта. Функція, яка ставить у відповідність Диферентиву множинність семантичних ролей ознакових перцептивів, визначає дві інтерпретації перцептивного об'єкта: модифікативну — видозміна перцептивного об'єкта та результативну — зміна перцептивного об'єкта.

Ідентифікаційний фокус семантики перцептивів реалізує ідею часткової тотожності перцептивного об'єкта за параметрами характеристики та виокремлення. Кожний із цих параметрів засвідчує ідентифікацію перцептивного об'єкта в обсязі дескриптивного, атрибутивного і вирізняльного смислів. Втілені у вигляді семантичної ролі учасника Ідентифікатив, такі смисли засвідчують ідентифікацію перцептивного об'єкта в обсязі певної сфери буття: множинної — тотожність перцептивного об'єкта у межах відношення «елемент — множина» та субмножинної — тотожність перцептивного об'єкта у межах відношення «елемент — підмножина».

Стереотипно-символічний ракурс концептуалізації визначає асоціативну (реалізовану в перспективі соціумної, національної або (квазі)універсальної прецедентної ситуації) природу перцептивного об'єкта. В аспекті зазначених

типів асоціативний фокус засвідчує дві інтерпретації перцептивного об'єкта: стереотипну — перцептивний об'єкт в обсязі предметних «аналогових» асоціацій та символічну — перцептивний об'єкт в обсязі канонізованих або конвенціоналізованих асоціацій.

Перцептиви оцінного фокуса кодують інформацію про ціннісне ставлення суб'єкта до перцептивного об'єкта. Ключовим актантом, що представляє ціннісний складник у семантиці перцептивів, є учасник, якому приписана семантична роль Естиматив. Зазначена роль реалізує оцінну характеристику перцептивного об'єкта в перспективі перцептивних (оцінка зовнішнього вигляду об'єкта сприйняття), етичних (позитивна або негативна оцінка об'єкта сприйняття) та емотивних (емотивна оцінка об'єкта сприйняття) стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану / суб'єкта спостереження. Зміст кожної стратегії визначають параметри ситуації, які піддаються оцінці. Для перцептивної стратегії визначальним є параметр ступеня інтенсивності, який фіксує відхилення (послаблення, перевищення або повноту) вияву якості перцептивного об'єкта у зовнішньому полі суб'єкта. Головним для етичної стратегії є параметр прескриптивності, який визначає ціннісне ставлення суб'єкта до перцептивного об'єкта в обсязі вчиненої цим об'єктом дії. Визначальними для емотивної стратегії є параметри емотивності, афективності та експресивності. Зазначені параметри засвідчують оцінку перцептивного об'єкта в обсязі емоційного ставлення суб'єкта.

Зіставлення ознакових перцептивів української, польської та англійської мов в аспекті топікально-фокального компонента значення засвідчує подібність і відмінність концептуалізації перцептивного об'єкта за типологічними відношеннями топікальної (відповідність способу концептуалізації об'єкта) та фокальної (відповідність ціннісної характеристики об'єкта) еквівалентності перцептивної лексики.

Топікальна еквівалентність перцептивів кваліфікується за трьома позиціями відповідності: інваріантною, комплементарною та еквіполентною. Відмінність між цими позиціями визначається характером способу осмислення пізнавальної цінності перцептивного учасника. Зокрема, еквівалентність еквіполентного топіку засвідчує повну відповідність у способі концептуалізації перцептивного учасника, що передбачає збіг на рівні інтерпретаційних (уточнювальних) компонентів. Еквівалентність інваріантного топіку відрізняється від еквівалентності еквіполентного топіку тим, що на тлі спільної ознаки (інваріантного смислу) фіксує відмінності за ознакою способу осмислення ціннісної характеристики перцептивного учасника. Еквівалентність комплементарного топіку вибудовує відношення, які відтворюють

(доповнюють) цілісну картину концепту перцептивної ситуації на основі суміжних інтерпретаційних компонентів тієї самої сфери предикації.

Фокальну відповідність перцептивів визначають позиції первинної, вторинної, зовнішньої, внутрішньої та нульової еквівалентності. Відмінність між цими позиціями визначається особливостями вияву пізнавальної (сенсорної або ціннісної) характеристики перцептивного об'єкта. Для первинного та вторинного типів еквівалентності пізнавальна цінність визначається за ознакою опосередкованої концептуалізації перцептивного об'єкта. Внутрішній та зовнішній типи встановлюють відповідність осмислення цінності перцептивного об'єкта в ракурсі обраної перспективи. Нульова еквівалентність засвідчує відсутність відповідної концептуалізації перцептивного об'єкта.

При загальному ізоморфізмі складників топікально-фокального компонента значення семантика ознакових перцептивів англійської, польської та української мов виявляє розбіжності на рівні реалізацій інтерпретаційних компонентів значення. На відміну від англійської мови, семантика перцептивів української та польської мов активно кодує інформацію про припинення вияву якості перцептивного об'єкта та його цільове призначення. При цьому польські перцептиви блокують інформацію за ознаками підсилення ступеня вияву якості, чинника каузативної (стимульної) дії та видільної ідентифікації перцептивного об'єкта.

Відтворення цілісної картини перцептивної ситуації визначає необхідність встановлення обсягу відповідності семантики предметних перцептивів української, польської та англійської мов. У перспективі зіставного аналізу еквівалентність предметної перцептивної лексики виявлятиме подібність або відмінність у концептуалізації пізнавальних характеристик суб'єктного учасника перцептивної ситуації.

РОЗДІЛ ІV

ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИКИ ПРЕДМЕТНИХ ПЕРЦЕПТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

4.1. Субстанціональний компонент семантики перцептива

Субстанціональний компонент є складником семантики предметних¹⁸² перцептивів. У семантиці перцептивної лексики такий компонент кодує інформацію про денотат¹⁸³ через позицію так званого імпліцитного суб'єкта (див. 1.3) — учасника, якому приписаний смисл 'той, хто / те, що + Р'¹⁸⁴. Як учасник перцептивної ситуації імпліцитний суб'єкт характеризує сферу дії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану — когнітивну сферу суб'єкта пізнання, яка, відповідно до обраної пізнавальної позиції цього суб'єкта, окреслює зону його взаємодій з перцептивним об'єктом. З цієї перспективи позиція імпліцитного суб'єкта задає в семантиці перцептивної лексики інформацію про «особисту сферу», до якої входить сам суб'єкт і все, що йому близьке фізично, морально, емоційно або інтелектуально [Апресян 1995б: 643]¹⁸⁵.

Як складник семантики предметного перцептива, суб'єктно-актантна позиція учасника визнається елементом типової суб'єктно-предикатно-об'єктної ситуації (СПО-ситуації). В аспекті зазначеної ситуації такий елемент розглядається як субстанція, що взаємодіє з пасивною або непасивною предикативною ознакою, яка цій субстанції приписується¹⁸⁶.

---

¹⁸² Семіологічною функцією предметних імен є здійснення зв'язку із предметним світом [Уфимцева 2002: 103].

¹⁸³ Варто зауважити, що «субстанціональність» передбачає не лише орієнтацію на предмети, а й на дію, стан, процес, властивість і якість предметів. Однак, якщо предметні лексеми і виражають дію, то дещо в іншій, порівняно з ознаковими іменами, перспективі. Предметні імена виражають дію «як щось самостійно існуюче, як її предметне буття як носія ознаки — субстанцію» [Уфимцева 2002: 105].

¹⁸⁴ Як предикатний складник компонент 'Р' не лише ідентифікує пізнавальну цінність імпліцитного суб'єкта, засвідчуючи його у ролі Посесора, Релятора, Каузатора тощо, а й указує на його предметне буття як носія ознаки. Вияв ознакової характеристики можна спостерігати у випадку, коли предметний перцептив набуває іпостасі валентного слова (квазіпредиката), пор.: *холод рук, біль утрати, гіркота поразки* тощо. Функціонування предметного перцептива як квазіпредиката передбачає зміщення фокуса уваги на компонент 'Р', що створює передумову виникнення актантних позицій та їх заповнення, пор.: *біль утрати* ≈ (психофізіологічний стан людини), який проявляється через утрату; *ból gardła* ≈ (wrażenie zmysłowe, cierpienie) powstające w gardle; *pain of loss* ≈ (a feeling) caused by loss.

¹⁸⁵ У лінгвістичній літературі неодноразово відзначався феномен «багатовимірності» суб'єктного учасника ситуації. Зокрема, зазначається, що «прототипний Агенс поєднує в одній особі відразу декілька ознак: «намір (волітивність)», «каузація», «контроль» (а відповідно, й живу істоту), а також «джерело енергії» [Князев 2007: 265].

¹⁸⁶ Взаємодію суб'єктного актанта з пасивною або непасивною предикативною ознакою можна порівняти з процедурою заповнення активної та пасивної валентностей. «Валентність, яка заповнюється виразом, синтаксично підпорядкованим валентному слову, називається активною.

Відповідно до концепції функціональної граматики [Бондарко 2002: 627—649] пасивна і непасивна предикативні ознаки демонструють різні обсяги вияву «суб'єктності» учасника СПО-ситуації. Зокрема, пасивна предикативна ознака кваліфікується як така, що вказує на знижений «статус суб'єктності». Суб'єкт у цьому випадку — це так званий сполучений суб'єкт «II рангу», на денотативно-поняттєву основу семантики якого нашаровується певний відтінок об'єктної мовної інтерпретації. Непасивна предикативна ознака, навпаки, приписуючи суб'єктові позицію «I рангу», засвідчує підвищений «статус суб'єктності». Такий статус є ознакою креативності — властивості суб'єкта здійснювати, створювати, детермінувати дію (див. також [Шахматов 1941: 21—22], [Бондарко 1991а: 33]).

Як можна зауважити, основним критерієм, що регламентує ступінь взаємодій суб'єкта, визнається «статус суб'єктності» — міра, яка встановлює пріоритетність одного суб'єкта відносно іншого за розрядом певного рангу. Очевидно, що такий підхід орієнтується на презумпцію ієрархії суб'єктів, яка в контексті реляційного виміру засвідчує прагматичні пріоритети мовця (пор. відношення номінатив vs. датив, яке диференціює ступінь комунікативного рангу або референційного статусу учасника ситуації — див. 2.7.1).

Суб'єктна позиція семантики перцептива відображає два типи стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану: енергетичний та інформаційний. «Семантичний потенціал слова в багатьох випадках визначається тим, яку сферу позамовної реальності воно описує — енергетичну, тобто сферу фізичних ситуацій, у тому числі — енергетичних впливів людини на світ, або експерієнціальну (інформаційну), тобто сферу впливу світу на людину, його органи сприйняття й свідомість і внутрішніх станів та реакцій, що виникають унаслідок цього» [Кустова 2004: 11].

Інформаційна стратегія описує взаємодію суб'єкта з об'єктом в обсязі пізнавальної інактивності суб'єктного учасника. Інактивність у цьому випадку засвідчує відношення суб'єкта (Перцепієнта) та об'єкта (Перцепту) в сфері первинного дейксису. Сфера первинного дейксису покриває обсяг пізнавальних позицій Перцепієнта, які засвідчують концептуалізацію перцептивного об'єкта в режимі чуттєвого сприйняття (див. [Падучева 2006а: 104]). У контексті діалогу, нормальної ситуації спілкування первинний дейксис описує ситуацію, у якій «Мовець та Слухач бачать один одного, і свідомості кожного з них доступний один і той же фрагмент навколишньої обстановки» [Апресян 1995б: 633]. Семантика перцептива може кодувати сферу первинного дейксису

Якщо ж вираз, що заповнює валентність цього слова, не підпорядковується йому, а сам його підпорядковує, то таку валентність прийнято називати пасивною» [Богуславский 1996: 14].

(позицію Перцепієнта) у вигляді семантичних зон: суб'єкта фізичного відчуття, пор.: *cold* — “bodily sensation produced by relative lack of heat” [PED: 163], суб'єкта емоцій, пор.: *ból* — “zmartwienie, smutek, strapienie, boleść” [SJP] та суб'єкта знання, пор.: *hearing* — “knowledge by hearing or being informed” [OED].

Енергетична стратегія характеризує взаємодію суб'єкта в обсязі його пізнавальної активності. Активність у цьому випадку кваліфікується як властивість, що представляє певний аспект взаємодії суб'єкта (Спостерігача) та об'єкта (Перцепту), реалізованої у сфері вторинного дейксису. Сфера вторинного дейксису покриває обсяг пізнавальних позицій Спостерігача, які засвідчують концептуалізацію перцептивного об'єкта у режимі інтерпретації (див. [Падучева 2006а: 104]). Така характеристика враховує основну властивість вторинного дейксису — “розбіжність місця мовця з просторовою точкою відліку” [Апресян 1995б: 633]¹⁸⁷. Залежно від обраної пізнавальної позиції Спостерігача, окреслюється й відповідний аспект (грань) суб'єктної позиції семантики перцептива. У контексті відношення «імпліцитний суб'єкт — предикат (топікальний компонент)», така позиція може реалізувати суміжні семантичні зони: суб'єкта споглядання, пор.: *czerwień* — “czerwony kolor; szkarłat, purpura” [SJP], суб'єкта ідентифікації, пор.: *white* — “a person belonging to a light-skinned race” [WTNIDELU: 2606], суб'єкта диференціації, пор.: *потепління* — “дія і стан за значенням потепліти [стати теплим, теплішим (про погоду, клімат)]” [СУМ VII: 403] і т. ін.

Як можна зауважити, семантика предметних перцептивів представляє імпліцитного суб'єкта як багатовимірне явище, кожний інтервал (вимір) якого описує певний аспект (грань) його «субстанціональної поведінки». Яка саме грань потрапляє у фокус уваги, часто залежить від комунікативних (прагматичних) пріоритетів мовця.

4.2. Інкорпоровані й екскорпоровані актанти предметних перцептивів

Інкорпорація та екскорпорація суть комунікативно-синтаксичні механізми, які забезпечують введення учасника ситуації у перспективу або виведення учасника з перспективи висловлення.

---

¹⁸⁷ Зауважимо, що між Мовцем і Спостерігачем як суб'єктом вторинного дейксису існує відмінність, яка виявляється в тому, що “Мовець називає себе Я, а Спостерігач називати себе не може ніяк. Його присутність виявляється скоріше в забороні на вживання займенника 1 особи. Спостерігач — невидимий учасник у концепті ситуації” [Падучева 2006б: 404].

Інкорпорація звичайно має місце у тому випадку, коли учасник із якоїсь причини понижує свій ранг до позиції «за кадром»¹⁸⁸, як це спостерігається, наприклад, при еліпсисі неспецифікованого об'єкта, пор.: *Я чув щось <голос> → Я чув* (наприклад, у контексті відповіді на запитання), див. [Тараненко 1989: 20; Levin 1993: 33; Donohue 1999: 465]. Не реалізуючи жодної синтаксичної позиції, такий учасник, однак, не залишає концепту ситуації і може бути ексکورпорованим, якщо того вимагатиме комунікативна ситуація. Так, учасник із семантичною роллю Тло, прописаний у рольовій структурі деяких колоративних дієслів на позначення перцептивного стану (пор.: *зеленіти* — “виділятися зеленим кольором з-поміж чого-небудь, на чомусь” [СУМ III: 554]), може у похідній діатезі понизити свій ранг до позиції «за кадром», якщо у фокусі уваги перебуває не Проспективна, а Сегментна Стативність (див. 3.2.1), пор.: *Кликнули нас до покоїв. Увійшли. Аж в очах нам замиготіло: і зеленіє, і червоніє, і біліє, і синіє...чого там нема!* [там само]. Закономірно, що семантика дієслова в цьому випадку не розподіляє учасників за різними значеннями або відтінками значень, оскільки окремі ролі задають різні перспективи концепту однієї й тієї ж ситуації. І лише комунікативне завдання виводить у фокус уваги той чи інший фрагмент ситуації, пор.: *zielenieć* — “być zielonym, wyglądać zielonym, odróżniać się od tła zieloną barwą”: *Zieleniały rozłożyście i czyste jeszcze po nocnym deszczu jabłunki* [SJP] — у фокусі компонент ‘być zielonym, wyglądać zielonym’; *Ujrzałem Sylfidę <...> z powiewnymi puklami czarnych włosów, na których zieleniał wieniec bluszczowy* [там само] — у фокусі компонент ‘odróżniać się od tła zieloną barwą’.

Зауваження про те, що діатетичний зсув орієнтований на комунікативний складник висловлення, не суперечить факту перерозподілу семантичних ролей та інших характеристик учасників типової ситуації. Зокрема, згадана семантична роль Тло у контексті колоративів перцептивного стану, займаючи у вихідній діатезі позицію применникового додатка, реалізує ознаку ‘локалізатор (фон) перцептивного об'єкта’, пор.: *Кавуни зеленіють на баштані*. Підвищення локативного учасника у позицію підмета змінює семантичну роль учасника *баштан*, пор.: *Родючий баштан жовтіє динями, зеленіє кавунами* [СУМ III: 554]. Похідна діатеза створює прецедент так званої «голістичної інтерпретації», яка кваліфікує об'єкт у термінах семантики «повного охоплення» (див. [Филлмор 1981: 528; Levin 1993: 52; Падучева 2004б: 65; Розина 2005: 184—201]). У контексті голістичної інтерпретації, локатив,

---

¹⁸⁸ Пор.: “Інкорпорація є засобом спрощення синтаксичної процедури предикації. Вона понижує синтаксичний ранг складових, які не знаходяться в сфері дії асерції і, ширше, у фокусі уваги” [Кибрик 2005: 386].

заданий лексемою *баштан*, реалізує ознаку 'недискретний фон'. Окрім того, у цій ситуації можна спостерігати зміщення по лінії таксономічної категорії [Падучева 1992: 69]. Якщо у вихідній діатезі це прототипно категорія (перцептивного) Стану, то при діатетичному зсуві, скоріше, — таксономічна категорія Вияву з відтінком властивості, пор.: *Jary zieleniały olszyną i wierzbiną* [SJP] (пор. «орудний властивості» у [Вежбицка 1985: 336]). В англійській мові, попри можливість реалізації категорії Стану, пор.: *In the yellowy light, Devon's rolling fields appear intensely green against darker valleys and hedges* [BNC], в цьому випадку існують семантичні обмеження на категорію Вияв, пор.: **The melon-fields appear green with water-melons*. Річ у тім, що відповідник у формі орудного з прийменником *with* при колоративі *green* вживається, як правило, на позначення фізіологічного, пор.: *go green (with nausea, with sickness)* — “start to look pale” [ODCIE: 235] або емоційного стану, пор.: *be green with envy* — “to feel extremely envious” [PDEI: 18].

Зворотною до інкорпорації є екскорпорація актантів — процедура, яка передбачає виведення інкорпорованого учасника в перспективу висловлення, де він набуває змінної, ролі та синтаксичної форми [Падучева 2004б: 57]. Як і більшість семантичних ролей, актанти перцептивів екскорпуються при додаванні атрибута, пор.: *Głośnik szumi jakimś niezwyrodnym szumem*, але **Głośnik szumi szumem*. В англійській мові екскорпорацією відмічені конструкції з так званім «внутрішнім об'єктом» (the cognate object) типу *to taste some sour taste*, пор.: *Scientist Charles Zuker and his colleagues had just figured out how our tongues are able to taste any sour taste* [BNC]. Очевидно, фразеологізми типу *шумить у вухах (у кого)* — “про відчуття (перев. хворобливе), що створює враження звучання, гулу у вухах” [СУМ XI: 562] демонструють екскорпорацію учасника 'місце внутрішньої локалізації перцептивного об'єкта', пор.: *У голові шумить йому, в вухах дзвенить, в очах поночі* [там само].

Екскорпорований актант умовно можна номінувати сентенційно-конструкційним, зважаючи на те, що в межах певного типу предиката висловлення його семантична роль вибудовує (конструює) нову грань предикатно-актантної конфігурації¹⁸⁹. Зокрема, екскорпорація учасника *wrażenie* в іменній групі *wrażenie zimna* (пор.: *zimno* — “*wrażenie chłodu, odczuwane we własnym organizmie*” [SJP]), яка реалізує валентність каузативного предиката, вибудовує конфігурацію учасника Перцепт на основі

---

¹⁸⁹ Конструювання предикатно-аргументної конфігурації можна співвіднести з моделлю побудови та розширення інтерпретації дискурсу. “Одинична модель може символізувати нескінченну множинність можливих моделей, бо, хоча й будується одна модель (що ґрунтується на довільних припущеннях), вона може рекурсивно переглядатися у світлі наступного дискурсу” [Джонсон-Лард 1988: 238].

сміслового компонента ‘каузована реакція’, пор.: *Temperatura zero stopni Celsjusza wywołuje u Tomka wrażenie zimna* :: *wywołać* — “spowodować co, stać się przyczyną czego” [SJP]. У випадку, якщо компонент ексکورпорується при перцептивному предикаті (дієслово тематичного класу відчуттів), фокус уваги зміщується в бік семантичної ролі, яка реалізує смисловий компонент ‘результативна реакція’, пор.: *W pewnym momencie dotknąłem czegoś i odczułem wrażenie zimna* [KJP]. Отже, у контексті дієслів тематичних класів відчуттів та каузації ексکورпорація суб’єктного актанта *wrażenie* вказує на зміну в обсязі учасника Перцепт: зміна охоплює суміжні концепти ситуацій у напрямку Перцепт → Каузований Перцепт / Результативний Перцепт.

Необхідність залучення двох (суміжних) концептів ситуацій робить обґрунтованою процедуру ексکورпорації, її релевантність. Ексکورпорація в такому випадку виводить у фокус уваги учасника, який засвідчує специфічні відчуття, відмінні від «поточних» (які існують «за умовчанням») відчуттів Перцепієнта. Інакше можна було б стверджувати про тривіальне поєднання смислів у складі синтагми *wrażenie zimna*, пор.: *wrażenie* — “uświadomiona reakcja narządu zmysłowego na bodziec zewnętrzny” [SJP] та *zimno* — “niska temperatura, najczęściej niska temperatura powietrza” [там само]. Саме таку ситуацію ми спостерігаємо у випадку, коли учасник Перцепт займає позицію буттєвого (симілятивного) предиката, пор.: *Jesień i zima nad morzem mają ten irytujący zwyczaj, że choć temperatura bywa dodatnia, wrażenie zimna jest jak przy minus pięciu* [KJP]. Реалізуючи смисл ‘попереднє відчуття’, учасник Перцепт набуває в цій ситуації іпостасі актанта, який вказує на відчуття з попереднього чуттєвого досвіду. Такий стан справ засвідчує зміну в обсязі перцептивного учасника Перцепт у напрямку: Перцепт → Рекурсивний Перцепт (зміна охоплює суміжні ділянки концепту тієї ж ситуації). Оскільки це одна й та ж ситуація (характер відчуттів не специфікований), немає потреби в ексکورпорації учасника. З цієї перспективи відчуття кваліфікуються за критерієм ознакової тотожності, яка засвідчує семантичну, референційну і комунікативну однорідність, рівноправність фрагментів, специфіка вираження яких на поверхнево-синтаксичному рівні передбачає “суміщення іменних груп, що позначають ці фрагменти, в одній синтаксичній позиції” [Шатуновский 1996: 98].

Існують, однак, випадки, коли учасник залишається інкорпорованим навіть за умови, що ситуація перцептивного стану (зокрема, факт локалізації *холоду* у внутрішніх системах суб’єкта перцептивно-інформаційного стану) одна й та ж. У такому випадку процедура ексکورпорації, очевидно, регламентується критерієм денотативної залежності [Падучева 1985а: 151]: ексکورпорується той учасник, який денотативно залежить від учасника Аналізатор (див. 2.7.3). Якщо ж учасник демонструє денотативну залежність від учасника, вираженого лексевою класу

nomina anatomica (актанта, який у подібного типу ситуаціях указує на локалізацію *холоду* в певному органі або частині тіла¹⁹⁰ Перцепієнта), він залишається інкорпорованим, пор.: *Uczulem straszne zimno, rozchodzące się po całym ciele, przejmujące, ściskające* [SJP].

Зауваження про те, що “інкорпорований учасник перебуває в денотативній залежності [Падучева 1985: 151] від іншого учасника тієї ж ситуації <...> та має зумовлену референцію” [Падучева 2004б: 57], визначає необхідність з’ясування особливостей референційного статусу та таксономічного класу учасників ситуації предметних перцептивів.

4.3. Референційний статус учасників предметних перцептивів

Референційний статус акцентує увагу на типі референції [Арутюнова 1976а: 179], яку мовні вирази (іменні або предикатні групи) набувають у контексті певного висловлення. Зокрема, субстантивований прикметник *чорне* — “розм. одяг, плаття такого кольору” та його польський і англійський відповідники в ситуації «наявність у суб’єкта одягу певного кольору» можуть реалізовувати атрибутивно-референтне або атрибутивне (нереферентне) вживання дескрипції (див. [Падучева 1985а: 89; 96]).

Атрибутивно-референтне вживання дескрипції має місце, якщо мовець ідентифікує (конкретний) об’єкт як атрибут «за певним призначенням»¹⁹¹. «Призначення» може бути інкорпороване в семантиці перцептива, як це можна спостерігати в англійській номінації *black* — “black clothing, especially that worn as a sign of mourning”: *The King has ordered all his subjects to goe into black* [OED], або ж бути задане контекстуально, пор.: [Олена:] *Одягнуся в чорне, — піду в черниці запишуся* [СУМ XI: 352] — (чорна) ряса як атрибут черниці. Польським відповідником у цьому випадку, скоріше за все, буде перцептив *czerni* — “czarne ubranie”: *Na oświetlonym ganku pojawiła się szczupła postać w czerni* <...> *był to ksiądz* [SJP]. Українське слово *чернь* — “заст. чорний колір чого-небудь”: *Що в черницях добре жити, Легко ділечко робити, Тільки, ньенько, досадненько, Що в черні ходити* [СУМ XI: 312] має, як можна помітити, дещо ширший екстенціонал. Якщо ж мовець припускає презумпцію існування та одиничності атрибута, але не має на увазі ніякого конкретного об’єкта, то контекст передбачає атрибутивне (нереферентне) вживання дескрипції, пор.: *She often dresses in black (= black clothes)* [CIDE: 131]. Відсутність (конкретної) референції в цьому випадку доводить факт

---

¹⁹⁰ Пор. опис локалізації ментальних станів в аспекті феномену «фантомних» частин тіла у [фон Вригт 2000].

¹⁹¹ Пор.: Атрибутивно-референтне вживання описує ситуацію, “коли мовець має на увазі конкретний об’єкт, але ця його дескрипція є принципово важливою і не може бути замінена іншою” [Падучева 1985а: 89].

синтаксичної неоднозначності [Апресян 1995а: 176], яка, в аспекті зміни інтонаційного контуру висловлення, реалізує дві інтерпретації (нереферентного) статусу ІГ¹⁹²: а) ‘X dresses in Y of colour Z’ — інтерпретація «ідентифікації», при низхідній інтонації на *black* та б) ‘X dresses in Y of colour Z, but not of colour W’ — «контрфактична» інтерпретація, наприклад, у контексті інтонаційного контуру Rise-Fall-Rise [Constant 2007].

Інтерпретація референційного статусу учасника, показником якого є предметний перцептив, передбачає ідентифікацію імені через смисли означеності / неозначеності, що в аспекті індивідуалізації перцептивного об’єкта або множинності таких об’єктів засвідчує відповідність в обсязі рольової характеристики учасника перцептивної ситуації. Зокрема, такого типу відповідність реалізує аудіальний перцептив *шум* у складі іменних груп типу *шум мотора, шум лісу, шум голосів* і т. ін. Так, учасник означеної іменної групи аудіатива в актантній позиції буттєвих (перцептивних) дієслів у контексті ідентифікаційної предикації реалізує семантичну роль Перцепт, пор.: *Шум був (≈ чувся) досить сильний*. Учасник неозначеної іменної групи (актуалізований компонент невиразної характеристики перцептивного об’єкта зовнішнього поля) у ситуації такого типу реалізуватиме семантичну роль Невиразний Перцепт, пор.: *Чую у моїй хаті якісь тривожні шуми, щось ходить по ній, затаївши стогнання, шелестить в п’яті папером, штовхає стіни і деренчить шибками.. Тоді я догадуюсь: буря* [СУМ XI: 651]. Якщо зазначені іменні групи заповнюють валентність каузативного дієслова, то актуалізуються компоненти каузативного відношення. Іменна група з означеним референційним статусом поміщає у фокус уваги семантичну роль Фактор¹⁹³, пор.: *Шум заважав зосередитися* — пресупозиція ‘шум уже був’ і у момент зосередження почав заважати. Якщо ж статус іменної групи неозначений, то фокус уваги зміщується в бік учасника Перешкода — компонента, який указує на те, *що* заважає кому-небудь, пор.: *Якийсь шум заважав зосередитися* — пресупозиція ‘Перцепієнт весь час намагався зосередитися’, але йому перешкоджав якийсь шум.

---

¹⁹² Про особливості реалізації неоднозначності (контрасту) у контексті інтонаційних стратегій англійської мови див. [Янко 2008: 226].

¹⁹³ “Фактор — це зовнішній подразник у зоні сприйняття людини, на який людина актуально або безпосередньо реагує, але який, у принципі, може бути усунений” [Кустова 2004: 325].

4.4. Таксономічні класи предметних перцептивів

Не менш важливою для кваліфікації предметних перцептивів є параметр таксономічного класу (див. 1.3). У контексті рольової структури предиката таксономічний клас предметного перцептива засвідчує категоріальний статус актанта з огляду на його співвіднесеність із денотатом ситуації.

Так, в контексті ситуації сенсорних реакцій організму валентність предикатів каузації заповнюють імена учасників Т-класу СЕНСОРНЕ ВІДЧУТТЯ, пор.: *холод пробирає* — “про відчуття сильної остуди, замерзання”: *Холод пробирав до кісток: при цілковитому безсніжжі мороз досягав кільканадцяти градусів* [СУМ XI: 114]; *ziąb chodzi, przebiega, przechodzi (komu) po kościach* — “ktoś odczuwa przenikliwe zimno (w krzyżu, plecach)”: *Ja też tyknę kropelkę bo mi ziąb po plecach chodzi, choć kuchnia grzeje* [SJP]. Для англійських еквівалентів критерій Т-класу ВІДЧУТТЯ нерелевантний, оскільки учасник *холод* (*cold*) інкорпорований у значенні перцептива, пор.: *chilled to the bone* — “very cold”: *I got chilled to the bone in that snowstorm* [DAIPV: 98] :: *chill* — “to (cause to) become cold” [CIDE: 226]. У такій ситуації англійський еквівалент доцільно кваліфікувати за параметром діатетичного зсуву, який маркує вихід перцептивного учасника в позицію «за кадром».

У ситуації «емоційна реакція» учасник *холод* реалізуватиме валентність каузативного предиката вже у статусі учасника Т-класу ЕМОТИВНЕ ВІДЧУТТЯ, пор.: *А громак уже їде вниз, усе вниз ... холод проймає душу, на лобі нім виступає* [СУМ XI: 114]. Зміна таксономічного статусу учасника пов'язана зі зміною його семантичної ролі — учасник набуває іпостасі Симптоматива (див. 3.3.3). На відміну від українського, англійський еквівалент у цьому випадку виводить у фокус уваги учасника із семантичною роллю Причини, оскільки Симптоматив інкорпорований в його семантику, пор.: *I heard a scream that chilled me to the bone (= made me suddenly feel great fear)* [CIDE: 226]. Характерно, що польський відповідник у цьому випадку виводить у фокус уваги учасника *chłód* — “nieprzyjemne wrażenie zimna wywołane przykrym przeżyciem” [SJP], який реалізує зазначений Т-клас у контексті предиката відчуттів, пор.: *Uczuł w sobie chłód przejmujący, jakaś gęsta mgła przesłaniała mu oczy* [там само].

4.5. Комуникативний ранг учасників предметних перцептивів

Параметр комуникативного рангу учасника акцентує увагу на прагматичному складникові¹⁹⁴, який представляє місце учасника ситуації “в ієрархії ступенів тематичності” [Падучева 2004б: 58]. Тематичність, або тематичне виділення, як один з аспектів комуникативної структури речення вказує на пріоритети, які мовець реалізує в контексті певної прагматичної функції. Такого типу функція задає комуникативну значущість учасників у межах протиставлень¹⁹⁵ «пакувального» компонента [Чейф 1982: 278].

Варто зазначити, що питання співвідношення рольової структури з комуникативним складником речення не є однозначним. Пріоритетною є думка, що вибір учасника ситуації залежить власне від мовця особливо у випадку, якщо учасники «приписані» до так званих конверсивних дієслів. При цьому наголошується, що конверсиви слугують для вираження відмінностей, які мають семантичну природу, проте такі відмінності “пов’язані лише зі способом осмислення мовцем певної ситуації” [Апресян 1995а: 258]. Дійсно, факт виграшу або програшу певної команди буде висвітлений у такій перспективі, яка задовольнятиме комуникативні наміри мовця. Результат таких намірів фіксує відповідне аранжування синтаксичних позицій учасників, пор.: *The Light Blues of Cambridge have won six straight times against the Dark Blues of Oxford* [BNC]. Однак, доцільніше припустити, що вибір перспективи в такій ситуації все ж зумовлений (обмежений) семантично. Річ у тім, що рольова структура інкорпорованих актантів предметного перцептива *blue* — “a person who has played a sport for Oxford or Cambridge University against the other university” [CIDE: 140] реалізує сценарій контрагентивності, в якому внутрішні учасники ситуації протиставлені на основі смислового компонента ‘еквіполентна контрпозиція’ (див. нижче Контрагент). У ситуації «командного протистояння» учасники наділені однаковими повноваженнями і мають, відповідно, рівні шанси бути тематично виділеними. Це й створює передумови для втілення комуникативних намірів мовця «на свій розсуд».

Інша справа, якщо семантична роль інкорпорованого учасника якимось чином не збігається з «комуникативними примхами» мовця. Такий феномен можна спостерігати в контексті так званих «маркованих актантів», які містять «припис» комуникативного функціонування учасника — своєрідну інструкцію його прагматичного потенціалу (див. [Апресян 1988]). Зокрема, це стосується

---

¹⁹⁴ Пор. поняття «перспектива», введене Ч. Філмором з метою доповнення функціональної структури речення параметром комуникативного складника. Перспектива у цьому випадку прирівнюється до тієї частини повідомлення, яка відповідає «принципам вибору суб’єкта» та «ієрархії відмінків» [Філмор 1981: 499].

¹⁹⁵ Про види протиставлень див. [Кобозева 2004: 247—258; Мельчук 1995: 149—153; Падучева 1985а: 109—120].

перцептивів, рольова структура яких реалізує ситуацію «ідеологічного протистояння». Йдеться про корелятивні пари типу *червоноармійці vs. білогвардійці*, *czewronogwardzista vs. białogwardzista*, *bluecoat vs. graycoat* тощо. Семантика кожного з членів такої пари вказує на учасника, семантична роль якого ідеологічно маркована відносно ролі корелятивного учасника. Можна передбачити, що комунікативний ранг такого учасника залежатиме від того, як розподіляються «контрагентивні» ролі в ідеологічному дискурсі, пор.: *białogwardzista* — “w okresie rewolucji październikowej w Rosji człowiek walczący w szeregach kontrrewolucyjnej białej gwardii: *Dzięki kierownictwu partii komunistycznej masy pracujące Związku Radzieckiego rozgromiły i przepędziły w okresie wojny domowej obcych interwentów i białogwardzistów. Poległ śmiercią bohaterską pod Syzranem w boju z białogwardzistami* [SJP] — семантична роль Антагоніста понижена в ранзі, на що вказує відповідна синтаксична позиція (прямого / непрямого додатка). Такі приклади утверджують думку про те, що комунікативний ранг учасника певною мірою залежить від інформації, яка закладена власне у семантиці перцептива¹⁹⁶.

4.6. Рольова структура семантики предметних перцептивів

Інтерпретація рольової структури предметного перцептива передбачає тлумачення характеристики актанта, який займає лівосторонню (суб'єктну) позицію внутрішнього предиката. В аспекті топікально-фокальної структури суб'єктний актант кваліфікується як інвертований фокус — складник, що задає орієнтир, відносно якого топікальний компонент слугує перспективою пізнавальної (перцептивної) ситуації. Зауважимо, що перелицювання основних компонентів топікально-фокальної структури відповідно змінює акцент на змісті семантичних ролей учасників ситуації. “В ході будь-якого перетворення, у тому числі будь-якої стандартної трансформації, яка змінює форму та / або структуру вихідної одиниці, спостерігаються обов'язково ті модельовані зміни в її значенні, які привели її в дію і склали реальну мету та завдання подібних перетворень” [Кубрякова 2008: 47]. Так, перцептив *біліти* за значенням “ставати блідим”: *обличчя біліє = обличчя ‘стає блідим’* фокусує увагу на компоненті ‘блідий’, позитивний ступінь якого вказує на вияв нової якості кольору. Той факт, що фокус уваги дійсно зосереджений на компоненті ‘блідий’, доводить номінація *білішати* — “бліднути [ставати блідим, блідішим]”, у фокусі уваги якої — «плаваючі» (у термінах Ю. С. Степанова)

---

¹⁹⁶ Порівняймо у цьому відношенні точку зору А. Вежбицької стосовно того, що процеси «підвищення» та «пониження» рангу не є семантично нейтральними, а відображають відмінності в значенні [Вежбицка 1985: 319].

ознаки ‘блідий, блідіший’. Предметний перцептив *біління* — “дія за значенням біліти [ставати блідим]”, навпаки, виводить у фокус уваги інцептивний (модифікаційний) компонент ‘ставати’: *біління обличчя* = ‘*блідим стає обличчя*, оскільки важливим у цьому випадку є спосіб зміни якості кольору — видозміна.

Як можна помітити, рольова характеристика учасника суб’єктної позиції топікально-фокальної структури описується в термінах, які характеризують стратегії суб’єкта перцептивно-інформаційного стану: перцептивні пріоритети, форми вияву, інструментарій тощо. Набуваючи формату компонента імпліцитного суб’єкта, кожна з таких стратегій характеризує певний фрагмент концепту ситуації, в якій бере участь суб’єкт перцептивно-інформаційного стану.

Надалі ми ставимо за мету провести системний аналіз семантики предметної перцептивної лексики та описати зміст концепту перцептивної ситуації в перспективі суб’єктних учасників інактивного та активного типів (див. 4.1).

4.7. Концепт ситуації інактивного суб’єкта

Концепт ситуації інактивного суб’єкта (Перцепієнта) містить інформацію про внутрішній (інформаційний) світ людини, осмислений у перспективі взаємодії суб’єкта перцептивно-інформаційного стану (суб’єкта фізичного стану, суб’єкта емоційного стану, суб’єкта ментального стану) та об’єкта (Перцепту). Взаємодія суб’єкта перцептивно-інформаційного стану та об’єкта передбачає контакт, перцептивним наслідком якого є відчуття (ширше — фізичні, емоційні, інтелектуальні стани суб’єкта) — “інформаційні кореляти ситуацій зовнішнього світу” [Кустова 2004: 213], які “функціонують як імена актантів — учасників драм і містерій, що розігруються на «внутрішній арені»” [Арутюнова 1999: 386].

Концепт ситуації інактивного суб’єкта осмислюється як фрагмент динамічного (що стосується ступеня залучення суб’єкта перцептивно-інформаційного стану в концепт перцептивної ситуації) сценарію, реалізований у вигляді: 1) субперцептивної — X (Перцептор) *відчуває* Y (Перцептум), пор.: *Картина стуманіла, розпливлася, я відчув біль у голові, однак він швидко минувся, і все прояснішало* [КТУМ]; *Odczuwał przykre bóle ramienia i ogólne osłabienie* [SJP]; *I felt a sharp pain in my foot and realized I had stepped on some glass* [CIDE: 1018]; 2) каузативно-субперцептивної — Y (Перцептум) *впливає на* X (Перцептор), пор.: *У Чінки аж мороз подрав по спині: він ніколи, не чув такого дідового голосу...* [СУМ VI: 739]; *Zagrzmiały barabany, knut świsnął, i od stóp do głowy ostry ból mnie przeszył* [SJP]; *The pain racked his whole body* [BNC] та 3) інактивно-перцептивної — X (Перцептор) *сприймає* Y (Перцептум), пор.:

Бачила зовсім реально, як, наближаючись до цих берегів, морем ішов він, той самий Назон [КТУМ]; *Pewnego dnia spostrzeżliśmy ogromny ruch wojska koło koszar* [SJP]; *I saw you through the area railings* [OED], аргументних схем.

Субперцептивна аргументна схема кодує інформацію про систему відчуттів та фізичні, емоційні й інтелектуальні стани інактивного суб'єкта через синтаксичне відношення Перцептум. Такого типу інформація кваліфікується як феномен чуттєвої поведінки, що виникає на, так би мовити, сенсорно-рецептивній «платформі» суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Тому закономірно, що в реляційній ієрархії синтаксична позиція такого учасника нижча відносно тієї, яку задає гіперроль Перцептор. Навпаки, високий синтаксичний ранг Перцептора зумовлений тим, що зазначена гіперроль кодує ключового актанта як неодмінного учасника перцептивної ситуації. З цієї позиції Перцептор осмислюється як показник достовірності чуттєвого сприйняття та його кінцевого результату — відчуття. Нечіткість чуттєвого сприйняття, невпевненість у відчуттях, вияв інтуїтивних передчуттів тощо не є підставою спростування високого синтаксичного рангу Перцептора, пор.: *Odczuł jakiś niewytłumaczony niepokój, niechęć, prawie wrogość do tej kobiety* [SJP]. Щоправда, осмислення ситуації «збоку» (коли відчуття суб'єктивно оцінюються з перспективи стороннього глядача) вносить певні корективи у розподіл синтаксичних рангів учасників — учасник Перцептор виходить у синтаксичну позицію «за кадром», пор.: *Коли гармонія замовкала, вечірню тишу сколихували пісні, що їх заводили дівчата; в тонкому голосі, що злітав найвище, чулася туга, яка краяла серце* [СУМ XI: 387].

Учасники каузативно-субперцептивної аргументної схеми кодують інформацію про причину та спосіб каузації перцептивно-інформаційного стану людини, пор.: *Buty taplały się, krok za krokiem, w lepkiej mazi. Po plecach ciekły stróżki potu i deszczu. A na dodatek głód ścisnął mi już żołądek* [FSJP]. На відміну від власне субперцептивної, каузативна схема виводить у фокус уваги учасника Перцептум, який засвідчує причинний характер відчуття. Відчуття в цьому випадку кваліфікується як ініціатор (каузатор) внутрішнього стану суб'єкта, спосіб каузації якого осмислюється в аспекті тих симптомів, які це відчуття викликають, пор.: *Вода кругом човна ще більше дразнила його; печія й смага ще гірше пекла в грудях, у горлі* [СУМ VI: 348—349] :: *пекти* — “викликати хворобливе відчуття жару, печії, паління і т. ін.” [там само: 112].

Виведення у фокус уваги учасника стимульної дії закономірно понижує синтаксичний ранг самого Перцептора, якому в цій ситуації відводиться роль інактивного стражденного, пор.: *Соломії докучав голод. Уже другу добу вона нічого не їла, під серцем її млоїло, в животі корчило* [СУМ II: 113]; *Nad wieczór głód nam doskwierać zaczął. Tego dnia nic nie jedliśmy* [SJP]. Зауважимо, що в

англійській мові існує певне обмеження на вживання каузативно-субперцептивної аргументної схеми для позначення ситуації «каузація внутрішнього стану людини». Здебільшого така схема використовується на позначення ситуації «наслідок каузації внутрішнього стану людини». Очевидно, що в англійській мові існують обмеження на реалізацію денотативного статусу каузативного учасника перцептивної ситуації. Учасники англійських перцептивів зазвичай реалізують у цьому випадку характеристики за ознакою атрибутивного референційного статусу, пор.: *Hunger drives Abram to Egypt* [BNC].

В окремих випадках понижений ранг Перцептора зумовлений чинником транслокативної стратегії, яка засвідчує перекодування інформації про місце зосередження відчуття: фокус уваги з сенсорно-рецептивної системи Перцептора зміщується на учасника *nomina anatomica*, який реалізує смисл невідчужуваної належності¹⁹⁷, пор.: *колька* — «різкий, гострий біль (у животі, у боці і т. ін.), який створює відчуття уколу»: *Як побачила я Параску та й не стямилась, як кольнула мене колька в печінки* [СУМ IV: 238].

Інактивно-перцептивна аргументна схема кодує інформацію про перцептивні стратегії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Такого типу стратегії засвідчують спосіб, у який Перцепієнт наочно сприймає об'єкти зовнішнього оточення. Набуваючи формату предметного образу, такі об'єкти осмислюються в аспекті не лише їх психофізичних властивостей, а й характеристик просторової локалізації. Введення якоїсь із характеристик у фокус уваги відповідно передбачає видозміну інактивно-перцептивної схеми, яка залежно від комунікативної мети мовця може набути іпостасі: а) перцептивно-буттєвої (інертно-перцептивної) конструкції *X бачить, чує Y*, якщо у фокусі уваги компонент «(у полі зору суб'єкта) є об'єкт Y», пор.: *Удалечині я бачу гори*; б) конструкції присутності *X бачить (десь), чує (звідкись) Y*, якщо фокус уваги зміщується на компонент «наявність об'єкта Y (у світі навколо суб'єкта)», пор.: *На уступі скелі я бачу Петра* [Шатуновский 1996: 360—361]; в) динамічно-перцептивної конструкції *X дивиться на, слухає Y*, якщо у фокусі уваги компонент «суб'єкт спрямовує свою увагу на Y», пор.: *Я*

---

¹⁹⁷ Зауважимо, що учасники *голова, шлунок, серце* тощо, формуючи іменні групи *nomina anatomica* невідчужуваної належності, оцінюються такими, що не допускають або утруднюють пасивізацію [Апресян 2001: 18], й а ргіогі не претендують на високий синтаксичний ранг у реляційній ієрархії. Порівняймо заборону на утворення пасиву в ідіом типу *різати око* — «викликати неприємні відчуття (тривогу, хвилювання), нервувати, бентежити кого-небудь» [ФСУМ II: 737], де прямий додаток *око* кваліфікується як метонімічний показник Перцепієнта, пор.: *Подвійні стандарти надто вже різали око* та *#Око різалося подвійними стандартами* [Баранов, Добровольський 2008: 339—340].

*дивлюся на гори*¹⁹⁸. Особливістю такого типу конструкцій є те, що вони описують ситуацію як об'єктно орієнтовану, оскільки у фокус уваги потрапляє смисловий компонент 'предметний об'єкт (перцепт)'. Такий стан справ дещо нагадує стратегії активного суб'єкта (див. 4.8), з тією лише різницею, що концепт ситуації інактивного суб'єкта передбачає синтаксичне вираження учасника Перцептор. З цієї перспективи високий комунікативний ранг учасника Перцептор засвідчує факт концептуалізації зовнішнього об'єкта не як об'єкта активного споглядання, а як такого, що привертає увагу суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *А я тут дивлюся на ці розтоптані намети* [КТУМ]. *Słuchać szumu lasu* [USJP]; *We listened in silence as the names of the dead were read out* [CIDE: 829].

Інформація, яку кодують аргументні схеми реляційного виміру може бути уточнена і доповнена інформацією, яку реалізує аргументна (рольова) структура дієслова певного тематичного класу. Аргументна структура в цьому випадку представляє ситуацію, динамічний сценарій якої розгортається відповідно до «функціонального припису» комунікативно-семантичної сфери. У функціональному синтаксисі комунікативно-семантична сфера кваліфікується як одиниця класифікації ядерних семантичних структур¹⁹⁹ — інваріантних смислових конструкцій, виокремлених близькими мовними одиницями на основі комунікативних потреб мовця [Мустайоки 2006: 203].

Зокрема, в аспекті комунікативно-семантичної сфери «фізіологічний стан», каузативно-субперцептивна схема може набути іпостасі неперехідної конструкції симптома, пор.: *почервоніти з гніву: Обличчя в крамаря з гніву почервоніло, і він, сам того не сподівавшись, крикнув на всю хату* [КТУМ], *pobieleć ze strachu: Twarze im pobieleły ze strachu* [USJP], *go red with anger: We can behold an outraged member of Women's Lib going red in the face and choking with anger so that cannot find words to express her contempt* [ODCIE: 236] і т. ін. Конструкція відтворює інформацію про учасників: а) базових семантичних ролей — Перцепієнта (учасник *nomina anatomica*, що реалізує смисловий компонент 'частина організму [= місце видозміни]'²⁰⁰) та Причини (смисловий

---

¹⁹⁸ Очевидно, що динамічно-перцептивна конструкція належить до периферійної зони концепту інактивного суб'єкта, зважаючи на те, що такого типу конструкція вказує на мінімальний ступінь інактивності суб'єкта перцепції.

¹⁹⁹ Прикладами ядерних семантичних конструкцій перцептивної сфери можуть слугувати класи: Фізіологічний стан (Фізіологічний стан, Зміна фізіологічного стану, Фізіологічна дія), Стан довкілля (Зовнішнє середовище, Стан природи, Зміна середовища та природи), Характеристика (Власне характеристика, Опосередкована характеристика, Зміна характеристики) і т. ін. [Мустайоки 2006: 204].

²⁰⁰ Зауважимо, що в контексті конструкції симптома семантична роль Перцепієнт може також реалізувати свій основний смисл 'суб'єкт перцептивно-інформаційного стану'. У такій перспективі компонент Симптоматив вказує на вияв перцептивної ознаки як характеристики загального стану Перцепієнта, пор.: *Пан начальник аж тремтить і синіє від люті* [СУМ IX: 183].

компонент 'емоційний чинник'); б) елементарних семантичних ролей — Симптоматива як компонента семантики дієслів тематичного класу вияву перцептивного об'єкта²⁰¹ (смиловий компонент 'характер зміни'²⁰², пор.: *trząść się* — “o głosie: brzmieć nierówno; drzeć, załamywać się”: *Głos mu się trzął ze wzruszenia* [USJP]).

Субперцептивне втілення комунікативно-семантичної сфери «фізіологічний стан» передбачає виокремлення аргументних структур, які кодують динамічний сценарій сенсорно-рецептивних стратегій Перцепієнта. Субперцептивна схема в цьому випадку може набути іпостасі неперехідної конструкції субперцептивного занурення, пор.: *być w szoku :: szok* — “*med. groźne dla życia zaburzenia czynności organizmu (zakłócenia pracy serca, spadek ciśnienia krwi itp.) będące reakcją na ciężkie urazy lub następstwem operacji, oparzenia, zakażenia, zatrucia itp.*”: *Pacjent w szoku* [USJP], *be in shock :: shock* — “*med. a sudden debilitating effect produced by over-stimulation of nerves, intense pain, violent emotion, or the like*”: *She's in shock, of course, but we're giving her a transfusion* [OED]. Наслідуючи образ-схематичний профіль ВМІСТИЩЕ, сценарій відтворює ситуацію, в якій стан Перцепієнта осмислюється як стан «субперцептивного занурення», пор.: *Are you in (= suffering from) pain?* [CIDE: 1018]. Учасник Перцепт у цьому випадку реалізує смисл, що вказує на всеосяжну характеристику відчуття, вияв якого засвідчує функціональні перебої у роботі біологічних систем Перцепієнта, пор.: *I was in shock for about two weeks after the accident, so I can't remember much about it* [CIDE: 1318]. Закономірно, що стан Перцепієнта за таких обставин передбачає умову «занурення» всього організму, а не якоїсь його частини, пор.: *#Його обличчя (губи, ноги) були в шоці.*

Інактивно-перцептивна схема втілює комунікативно-семантичний сценарій «фізіологічний стан» у вигляді конструкції псевдоперцепції. Зазначена конструкція представляє ситуацію «внутрішнього бачення», яка засвідчує факт уявної (порушеної) перцепції, що виникає при дисбалансі психофізіологічного стану суб'єкта, пор.: *в очах замиготіли (білі) метелики у кого* — “хто-небудь тимчасово втратив здатність звичайного зорового сприйняття через слабкість, сп'яніння, втому тощо”: *Знадвору, із свіжого повітря в нього почала крутитися голова, а в очах замиготіли білі метелики* [ФСУМ I: 484]; *widzieć*

²⁰¹ Пор. предикати «вияву» об'єкта в [Яковлева 1994: 21].

²⁰² Варто зазначити, що смисл 'характер зміни' характеризує не лише ситуацію «зміна перцептивного об'єкта», а й суміжні ситуації «результат зміни перцептивного об'єкта», пор.: *posinić* — “стати зробитися синім; набути синього відтінку”: *Рученята в дівчинки посиніли з холоду* [СУМ VII: 324] та «каузація (створення) перцептивного об'єкта» див. [Падучева 2004б: 414], пор.: *rumble* — “to make a continuous, low sound”: *In the middle of the meeting, her stomach rumbled with hunger* [CIDE: 694] і т. ін.

białe myszki — “mieć halucynacje, urojenia, zwykle w stanie zamroczenia alkoholowego” [FSJP]; *see pink elephants* — “imagine seeing something, being drunk” [CIDE: 1068].

Уявлення про функціонування системи відчуттів суб’єкта перцептивно-інформаційного стану в аспекті репрезентативного виміру забезпечують елементарні семантичні ролі Сенсор, Афектор і Когнітор (пор. тематичні відношення *Perceiver*, *Emoter* та *Cognizer* у [Van Valin 2004: 28—29]). Зазначені ролі формують три взаємопов’язані семантичні зони, кожна з яких представляє певний фрагмент концепту ситуації інактивного суб’єкта, пор.: *pain 1* — “a bodily sensation induced by a harmful stimulus or physical disorder and characterized by pricking or aching” [PED: 634] — фізичне (тілесне) відчуття; *pain 2* — “mental or emotional distress” [там само] — ментальне або емоційне відчуття.

В аспекті виокремлених семантичних зон концепт ситуації інактивного суб’єкта доцільно представити у вигляді концептів суб’єкта фізичного, емоційного та ментального стану.

4.7.1. Суб’єкт фізичного стану

Концепт суб’єкта фізичного стану осмислюється в аспекті фізичних (пов’язаних зі станом організму, відчуттями) стратегій людини, пор.: *біль* — “відчуття фізичного страждання” [СУМ I: 186]; *ból* — “zmysłowe wrażenie cierpienia, powstałe wskutek podrażnienia nerwów czuciowych” [SJP]; *pain* — “a distressing sensation in a particular part of the body” [RHWUD]. Учасника, який реалізує такого типу стратегії в суб’єктній позиції семантики предметного перцептива, умовно номінуємо *С е н с о р*.

Учасник із семантичною роллю Сенсор фіксує характер змін, які відбуваються у внутрішніх системах людини: а) відповідно до певного способу каузації (типу впливу на) Перцепієнта, пор.: *blue* — “the color sensation stimulated by the wavelengths of the light in that portion of the spectrum between green and violet” [NLWEDEL: 105]; б) за участі певного органу чуття (аналізатора), пор.: *sound* — “the sensation perceived by the sense of hearing” [PED: 851]; в) зосереджуючись у певному місці, пор.: *шум у голові* — “про відчуття важкості, болю у голові, що виникає від втоми, хвороби, сп’яніння тощо” [СУМ XI: 561]; г) виявляючи певні властивості, пор.: *холод пробирає до кісток* — “про відчуття сильного ознобу, замерзання” [СУМ XI: 114].

Характер змін, які фіксує семантика перцептивів «контактного» типу (густативна, тактильна, температурна і кінестетична лексика), кваліфікується як такий, що зумовлений чинником безпосереднього впливу стимулу на суб’єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *дотик* — “відчуття, що виникає при стиканні шкіри з навколишнім середовищем” [СУМ II: 393]. Залежно від

напрямку стимульної дії, такий вплив може каузувати два типи (обернених) відчуттів, пор.: *відчуття металу (при дотику чогось металевого до шкіри)* vs. *відчуття металу (при дотику шкіри до чогось металевого)*. Каузація відчуття першого типу передбачає стимульну дію зовнішнього чинника. Таким чинником може бути будь-який об'єкт або середовище, з яким суб'єкт перцептивно-інформаційного стану вступає у контакт, пор.: *cold* — “the sensation produced by loss of heat from the body, as by contact with anything having a lower temperature than that of the body”: *He felt the cold of the steel door against his cheek* [RHWUD]. З цієї перспективи рольова структура «контактних» перцептивів принципово двовалентна. Одна з валентностей відповідає учаснику з семантичною роллю Перцепт, інша — актанту з роллю Рецептор, який реалізує смисл ‘локальний сенсорний орган (місце контакту)’, пор.: *дотик пір'їни (X) до долоні (Y) ≈ ‘(відчуття), що виникає при стиканні X з Y’*. Високий комунікативний ранг учасника Перцепт відносно Рецептора характеризує відчуття як реакцію, вияв якої пов'язаний із неконтрольованими діями суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *Дотик пір'їни (до долоні) змусив її здригнутися*. Відчуття другого типу виникає внаслідок ініціюючої дії самого Перцепієнта — суб'єкт перцептивно-інформаційного стану кваліфікується як призвідник контакту, на що вказує підвищений комунікативний ранг Рецептора, пор.: *дотик долоні (Y) до пір'їни (X) ≈ ‘(відчуття), що виникає при зіткненні Y з X’*. У такій ситуації відчуття характеризується як рецепція, виникнення якої зумовлене контрольованими (ініціюючими) діями Перцепієнта. На відміну від реакції, яка засвідчує фізичну відповідь організму на зовнішній подразник, рецепція кваліфікується як осмислене відчуття, супроводжуване низкою емоційних співасоціацій, пор.: *Дотик (долоні) до пір'їни змусив її здригнутися, нагадавши про щасливі хвилини материнства* vs. *Дотик пір'їни (до долоні) змусив її здригнутися, нагадавши про щасливі хвилини материнства*.

Семантика перцептивів «дистантного» типу (аудіальна й одоративна лексика), навпаки, відображає опосередкований вплив Перцепту на Перцепієнта. Посередниками, які спричинюються до такого типу впливу, слугують різного виду фізичні або хімічні властивості: а) вібрації, пор.: *звук* — “слухове відчуття, що викликається механічними коливаннями” [СУМ III: 500]; б) хімічні подразники, пор.: *odor* — “one of a class of sensations resulting from adequate chemical stimulation of the receptors for the sense of smell” [MWUD]; в) енергія (частота) спектру певної довжини хвилі, пор.: *blue* — “the color sensation stimulated by the wavelengths of the light in that portion of the spectrum between green and violet” [NLWEDEL: 105] і т. ін.

З огляду на опосередкований характер впливу перцептивного об'єкта та відсутність безпосереднього контакту Перцепієнта із зовнішнім об'єктом, «дистантні» перцептиви кваліфікують відчуття здебільшого як рецептивний феномен (пор., однак, *dźwięk* — “wszelkie wrażenie słuchowe (będące reakcją na bodziec zewnętrzny)” [SJP]). З цієї перспективи рольова структура «дистантних» перцептивів реалізує актантну позицію учасника на основі смислового компонента ‘властивість об'єкта рецепції’, пор.: *a sweet odor* ≈ ‘sensations resulting from chemical stimulation of the receptors with sweet smell substance’ — показником властивості об'єкта рецепції є учасник Одоратив ‘sweet smell substance’. Інколи такий учасник може бути інкорпорований у семантиці перцептива, пор.: *smród* — “неприємний, смердючий запах” [СУМ IX: 416]; *smród* — “przykry zapach, odrażająca woń” [USJP]; *stink* — “a strong offensive smell” [RHWUD]. Інкорпорація і відповідно синтаксична невираженість такого учасника створюють передумову синтаксичного вираження іншого учасника Одоранта — актанта, який реалізує смисл ‘(нюховий) об'єкт рецепції’, пор.: *Вікна й двері в палаті були зачинені, від гострого смороду чобіт, дьогтю важко було передихнути* [СУМ IX: 416].

«Дистантні» перцептиви можуть реалізувати також актантну позицію, виражену іменником у формі генітива, пор.: *звук молота, woń heliotropu, the odour of perfume*. Такого типу валентність заповнює учасник Емітент — актант із семантичною роллю, яка реалізує смисл ‘джерело поширення (перцептивного об'єкта)’, пор.: *perfume* — “a substance, natural or prepared, which emits, or is capable of emitting an agreeable odour” [OED]. Очевидно, що такий учасник не є субперцептивним, оскільки, кодуючи інформацію про об'єкт емісії, він реалізує свою валентність у перспективі семантичної ролі суб'єкта спостереження (Спостерігача). Щоправда, у контексті дієслів тематичних класів чуттєвого сприйняття та повного охоплення учасник Емітент як елемент актантної групи²⁰³ набуває іпостасі субперцептивного феномену. Відповідно до процедури актантної декореляції відбувається перерозподіл семантичних ролей зі зміною характеру ситуації: учасник Емітент декорелює з учасником Одорант, пор.: *Suddenly he smelt the sweet odour of her perfume* [CIDE: 975]. У цьому випадку Одорант — це виведений із тіні субперцептивний компонент Емітента у спосіб зміщення фокуса уваги (декореляція на основі «акцентування»). Отже, Одорант є учасником, який втілює субперцептивну потенцію Емітента, представлену фокальним компонентом значення, що реалізує смисл ‘an agreeable odour’ у слові *perfume*.

---

²⁰³ Згідно із [Зализняк 2008: 15], актантна група — це “кожне з безпосередньо підпорядкованих присудку слів разом з усім, що підпорядковане самому цьому слову”.

Варто, однак, зазначити, що здебільшого такий компонент не входить безпосередньо у семантику предметного перцептива, проте може бути реалізований за рахунок введення у фокус уваги учасників, здатних його ідентифікувати (відчути). Зокрема, у контексті дієслів емісії ідентифікатором субперцептивного компонента є учасник Перцепієнт (зрештою, усі об'єкти, які поширюють запах, потенційно налаштовані на когось, хто може цей запах відчути²⁰⁴). Такого типу ситуацію регламентує процедура актантної декореляції на основі «додавання», яка засвідчує прирощення смислового компонента 'суб'єкт перцептивно-інформаційного стану', пор.: *Свіжість трави манила здалека, а медовий запах квітів наповнював повітря* [СУМ III: 247] ⊃ *був хтось, хто ідентифікував запах*. Ідентифікатор перцептивної ситуації може також бути представлений у вигляді інкорпорованого учасника, якому приписана семантична роль Аналізатор, пор.: *smell* — “that property of things which affects the olfactory organ”: *There was such a rich smell of pines* [OED].

Отже, в зіставлюваних мовах «дистантні» перцептиви, що описують відчуття, можуть прописувати в семантиці такі фрагменти «рецептивного» сценарію, як: а) об'єкт рецепції, пор.: *запах* — “те, що сприймається органами нюху” [СУМ III: 247] — у фокусі учасник Одорант; б) властивість об'єкта рецепції, пор.: *smell* — “the quality of something as perceived by the sense” [PED: 840]; *zapach* — “odczuwana powonieniem właściwość ciał lotnych — у фокусі учасник Одоратив. Як актанти репрезентативного виміру, учасники Одоратив і Одорант формують дві семантичні зони, що реалізують концептуальні потенції (характеристику пізнавальної цінності) учасника Перцепт, специфіка якого, як можна помітити, виявляється у контексті дієслів певного тематичного класу.

Критерій тематичного класу дієслова слугує діагностичним параметром таксономії учасника Перцепт. Зокрема, у контексті дієслів тематичного класу відчуттів учасник Перцепт прототипно орієнтований на Т-клас ПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБ'ЄКТ²⁰⁵. Змінна такого класу характеризує феномен тілесного відчуття в режимі реального (симультанного) відбирання інформації зовнішнього стимулу суб'єктом перцептивно-інформаційного стану (див. 3.3.1). Закономірно, що в цьому випадку спосіб існування ситуації у часі фіксують дієслова НДВ з актуально-тривалим значенням, яке, насамперед, засвідчує динамічну локалізацію перцептивного об'єкта, пор.: *Аркадій Петрович старався нічого не думать і тільки вдивлявся в таємничу глибіню густих*

---

²⁰⁴ Пор. зауваження про те, що безособові конструкції на позначення стану докільця “імпліцитно передбачають сприйняття цього природного стану людиною” [Недялков 2001: 237].

²⁰⁵ У теорії мікрогенези такий об'єкт кваліфікується як фокальний образ базового циклу сприйняття, що передбачає динамічну локалізацію предмета у тривимірному просторі, аналіз індивідуальних характеристик і деталей предмета, участь уваги [Величковский 2006а: 204].

зарослів жита, тільки чув під ногами ніжну м'якість межі [СУМ IV: 837]; *They could hear the sound of a bell tolling in the distance* [SIDE: 1378]. Динамічна локалізація перцептивного об'єкта осмислюється також в ітеративному контексті. Реалізуючи сценарій повторюваного стану Перцепієнта, дієслово НДВ у цій ситуації засвідчує комітативну інтерпретацію відчуття, вияв якого осмислюється як «супровід» акту, вираженого дієсловом багатократного способу (фізичної) дії, пор.: *Кожен раз, коли сокира рубала по виноградному кореню, він відчував біль у голові та серці*. Існують, однак, ситуації, коли ітеративний контекст вказує на семельфактивний характер вияву перцептивного об'єкта. У цьому випадку відчуття кваліфікується як «квант», суміжний із «квантом» діяльності, вираженим дієсловом одноактного способу (фізичної) дії, пор.: *Кожен раз, коли сокира рубнула по виноградному кореню або тріснула галузка, Замфір відчував біль у голові та серці* [СУМ I: 662].

Акцентування уваги на реакціях у внутрішніх системах суб'єкта в режимі «актуального сприйняття» характерне для осцилятивів *блмання, мерехтіння, сяяння, blysk, gleam, shimmer, shine, twinkle*, а також аудіальних номінацій типу *гул, гуркіт, крик, grzechot, krzyk, rumble, scream* тощо. Семантика перцептивної лексики такого типу вказує на співвіднесеність із Т-класом ІКОНІЧНИЙ ОБ'ЄКТ²⁰⁶ у випадку, якщо змінні імплікують ознаку 'сенсорний залишок (слід) у системі відчуттів Перцепієнта', пор.: *W oczach mieli jeszcze błyski pękających granatów, w uszach krzyki ludzkie i grzechot strzelów* [SJP].

Близькими за характеристикою «динамічна локалізація предмета» є учасники, які корелюють зі змінною таксономічного класу ПСЕВДОПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБ'ЄКТ. Зазначений Т-клас приписаний ідіоматичним іменним групам, один із компонентів яких вказує на місце внутрішньої локалізації перцептивного об'єкта, пор.: *гул у вухах, гупання у скронях, шум у голові* тощо. Перцептивний учасник у складі зазначених груп реалізує семантичний компонент 'уявне відчуття', пор.: *шум у вухах* — “про відчуття (перев. хворобливе), що створює враження звучання, гулу у вухах”: *Він тільки й чує шалене биття серця, шум у вухах, гупання в скронях* [СУМ XI: 561].

Феномен уявного відчуття відрізняється від реального тим, що його стимулом є певне внутрішнє враження, якому Перцепієнт приписує властивості, подібні до його відчуттів-реакцій на зовнішній стимул. Отже, уявне відчуття можна кваліфікувати як факт спотвореної ідентифікації, зумовленої невиразним характером вияву відповідного явища (імплікація — непояснений, незрозумілий феномен). Тому в актантній позиції чуттєвих

---

²⁰⁶ Пор. поняття «іконічна пам'ять» (iconic memory) — збереження зорових вражень протягом короткого інтервалу часу [Солсо 2006: 552].

дієслів ознаку ‘уявне відчуття’ звичайно реалізують учасники з неозначеним референційним статусом, пор.: *Трохи полегшало. Проте вона все ж таки відчувала якийсь шум у голові і млість по всьому тілі* [СУМ XI: 561].

Зважаючи на тимчасовий характер вияву, уявне відчуття може також осмислюватися як нестійке (змінне) явище. Таку характеристику перцептивного об’єкта реалізує референційно означена іменна група, зокрема, в актантній позиції інхоативних або термінативних дієслів, пор.: *Шум у голові поволі стихав (наростає)*. Нестійкий характер перцептивного об’єкта подекуди може кваліфікуватися як дестабілізаційний чинник, який вносить дисбаланс у систему відчуттів Перцепієнта. Вияв такої ситуації можна спостерігати у контексті каузативних дієслів, в яких учасник реалізує валентність на основі смислового компонента ‘деструктивний стимул’, пор.: *Шум у голові (не дає мені заснути, змушує мене кричати, доводить мене до божевілля тощо)*.

Індивідуальні характеристики предмета описують перцептивні дієслова НДВ постійно-неперервного [Падучева 1996: 10] (неактуально-статального [Зализняк, Шмелев 2000: 24]) значення. Позначаючи постійну властивість предмета, такі дієслова вводять у фокус уваги емотивний складник відчуття, актуалізація якого пов’язана з оцінним ставленням до цього предмета, пор.: *Приємно відчувати запах прілого листя і соснової смоли* [СУМ I: 662]. Закономірно, що сфера дії адвербіала *приємно*, поширюючись на компонент ‘сенсорна оцінка’, зумовлює актантну декореляцію, відповідно до якої суб’єкт перцептивно-інформаційного стану набуває іпостасі суб’єкта емоційного стану.

4.7.2. Суб’єкт емоційного стану

Концепт суб’єкта емоційного стану осмислюється в аспекті емоційних (пов’язаних із виявом почуттів або душевних переживань) стратегій суб’єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *чорна меланхолія* — “дуже похмурий, сумний настрій, гнітюча нудьга, безнадія” [СУМ XI: 352]; *czarna melancholia* — “stan głębokiej depresji psychicznej, będącej następstwem ciężkich przeżyć” [FSJP]; *the blues* — “depression of spirits, despondency” [OED]. Реалізуючи каузативний сценарій вияву емоцій, семантика перцептивів емотивного типу виводить у фокус уваги учасника, семантична роль якого вказує на результат такого вияву — емоційну реакцію у внутрішніх системах Перцепієнта. Такого типу реакція уподібнюється до реакції фізичного (тілесного) відчуття²⁰⁷, однак, на відміну від останнього, кваліфікується як вияв почуття, що супроводжується оцінкою певного стану справ, пор.: *холод* — “перен. відчуття остуди від страху,

---

²⁰⁷ Про уподібнення емоційних відчуттів до фізичних станів в аспекті феномену «тілесної метафори душі» див. [Апресян, Апресян 1993] та [Зализняк 2006: 64—65].

хвилювання, тривоги і т. ін.”: *Володимир звернув у заулоч. Призвичаєні до темряви Соломашині очі одразу намацали щось схоже на людину. Холод передчуття заціпенів Володимирові серце* [СУМ XI: 114]; *ciepło* — “o stanie dodatniego, przyjemnego wzruszenia”: *Przeszło po mnie jakieś ciepło ożywcze* [SJP]; *chill* — “fig. a benumbing and depressing sensation or influence upon the feelings”: *A chill Comes o'er my heart* [OED]; *cold* — “fig. a state of feeling comparable to the physical sensation of cold; lack of zeal, enthusiasm, or heartiness; dispiritedness, depression”: *The cold of human desertion* [OED]. Ключовим учасником ситуації «емоційна реакція у внутрішніх системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану» визнається актант, якому приписується семантична роль А ф е к т о р.

Фіксуючи відхилення в сфері емоційного стану суб'єкта, учасник із семантичною роллю Афектор засвідчує характер вияву почуттів у внутрішніх системах Перцепієнта, (авто)каузованих чинником: а) певної емоції, пор.: *холод проймає* — “про неприємне відчуття від несподіваного, сильного переляку, прикрого спогаду і т. ін.” [СУМ XI: 114]; б) певного стану речей, пор.: *холод* — “дія, вплив чого-небудь, що викликав відчуття душевної порожнечі, пригнічення і т. ін.” [СУМ XI: 113]; *chłód* — “nieprzyjemne wrażenie zimna wywołane przykrym przeżyciem” [SJP]; в) відсутності певного (бажаного, необхідного, звичного тощо) стану речей, пор.: *холод* — “відсутність зацікавлення” [СУМ XI: 113]; *chłód* — “nieokazywanie uczuć; obojętność, oschłość, sztywność, oziębłość” [USJP]; *cold* — “lack of zeal enthusiasm, or heartiness” [OED]. Зміщення фокуса уваги на компонент ‘(авто)каузація емоційного стану’ переводить учасника Афектор у ранг функтора (квазіпредиката), актантні позиції якого заповнюють учасники об'єкта (авто)каузації.

Учасники предикатних перцептивів групи а) — це актанти, виражені словами на позначення певного типу відчуття або почуття, пор.: *холод передчуття* :: *передчуття* — “неясне відчуття того, що може відбутися, настати” [СУМ VI: 179]; *zimno trwogi* :: *trwoga* — “stan, uczucie niepokoju o to, co nastąpi, co grozi; lęk, obawa, przerażenie, strach” [USJP]; *The cold of human desertion* :: *desertion* — “deserted condition; desertedness” [OED].

Зазначені слова реалізують валентність Інтерпретатива — семантичної ролі, яка характеризує ситуацію каузації емоційного стану Перцепієнта за ознакою його чуттєвих настанов і реакцій. У зазначеному аспекті емоційний стан кваліфікується з перспективи оцінки (інтерпретації) суб'єктом його емоційності — чуттєвості до емоційних ситуацій (див. [Шаховський 2008: 24]). Каузатором емоційного стану в цьому випадку є певне почуття, характер вияву якого визначає відповідний ступінь емоційності Перцепієнта, пор.: *Він чув, як*

вона хлипала в трубку, і життя в ньому спинилось, холод смертельної тоскності в груді вступив [КТУМ].

Актанти предикатних перцептивів груп б) та в) указують на зумовленість емоційного стану Перцепієнта чинником певної ситуації. Емоційний стан Перцепієнта в цьому випадку кваліфікується як результат інтерпретації фактичного стану справу, реалізованого відповідно до заданої ціннісної (раціональної) настанови Перцепієнта²⁰⁸.

Учасники, які займають актантні позиції емотивних перцептивів зазначеного типу, реалізують валентність Інтерпретанти — семантичної ролі, яка характеризує ситуацію каузації емоційного стану Перцепієнта за ознакою його раціональних настанов та пріоритетів. Визначником емоційного стану суб'єкта в цьому випадку може бути певний стан речей, пор.: *Ból po stracie kogoś bliskiego :: strata* — “mimowolny, niechciany ubytek czegoś, co się posiadało, poniesiona szkoda, to, co się przestało posiadać” [USJP], або емоція, яка «закладена» у сценарій відповідного стану справ, пор.: *They were shattered by their daughter's death — the pain of their loss will be with them for many years* [CIDE: 1018] :: *loss* — “the harm or privation resulting from loss” [PED: 523].

У контексті розмежування учасників Інтерпретатив vs. Інтерпретант сценарій дій суб'єкта емоцій можна представити як реалізацію двох обопільних стратегій Перцепієнта: емоційний стан суб'єкта може бути результатом: а) впливу стороннього чинника, у вигляді певної емоції, пор.: *жар* — “перен. про збуджений стан людини, який викликається хвилюванням, страхом і т. ін.”: *Гната раз обсипає снігом, другий — жаром... Ах, це неправда!.. він не злочинець...* [СУМ II: 508] — інактивна стратегія Перцепієнта; б) ставлення суб'єкта перцептивно-інформаційного стану до певного стану речей, пор.: *ciepło* — “miłe wrażenie sprawiane przez jakąś (cieplą) barwę, jakiś (ciepły) głos, dźwięk itp.”: *Ciepło czyjegoś śpiewu* [USJP] — активна стратегія Перцепієнта. Розмежування зазначених стратегій носить характер протиставлення за смисловими ознаками ‘контрольованість’ / ‘неконтрольованість’.

Орієнтуючись на компонент ‘неконтрольовані дії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану’, інактивна стратегія вводить у фокус уваги учасників,

---

²⁰⁸ Зокрема, вияв почуття роздратування і невдоволення стосовно фактичного стану справ, яке ми номінуємо словосполученнями типу *заздрість на (чиєсь) багатство, досада на (чиєсь) злиденність*, представляє ситуацію, у якій суб'єкт перцептивно-інформаційного стану виносить дезидеративне оцінне судження від імені свого alter ego, що орієнтується на екстремуми вартісної шкали ситуації, пор.: *багатство* — “велике майно, цінності, гроші” [СУМ I: 83] та *злиденність* — “абстр. ім. до злиденний — який живе бідно, у злиднях і нужді; бідний” [СУМ III: 591]. Зрештою, той, хто заздрить або відчуває досаду, скоріше за все, орієнтується не на сам достаток або скруту, а на їх вартісний складник, який і стає предметом заздрощів або досади.

які представляють периферійну ділянку концепту учасника Перцепієнт — внутрішні органи та частини тіла. Периферійний статус внутрішніх органів і частин тіла визначається характером ідентифікації ними перцептивного об'єкта. Такого типу ділянки функціонують скоріше як індикатори місця вияву певного відчуття, аніж як ідентифікатори його перцептивної характеристики. Презумпція розподілу «повноважень» Перцепієнта щодо ідентифікації відчуттів співвідносна з положенням про розділення смислу та референції. Пор.: “Пропозиція, яка повідомляє про біль, може бути названа *смыслом* певних поведінкових сигналів; *факт* наявності болю буде їх *референтом* — тією реальністю, на яку вони вказують” [фон Вригт 2000: 19]. З цієї перспективи учасники периферійної сфери реалізують валентність на основі смислового компонента ‘місце локалізації (емоційного) відчуття’, пор.: *У Солохи мороз і жар пробіг по тілу, серце застукало, думки помутнілися* [СУМ II: 508] — компонент актуалізований через ексکورпорацію фіксованого учасника *тіло* (пор.: *пробігати* — “*перен.* з’являючись, швидко охоплювати, пронизувати **тіло**, поширюватися в якійсь його частині (про відчуття)” [СУМ VIII: 119]). У контексті конструкції із зовнішнім посесором [Кибрик 2005: 319] такого типу ексکورпорація кваліфікується як феномен екстрапозиції Власності, стосовно якої позиція Перцепієнта-Посесора осмислюється як другорядна, а сам Перцепієнт відповідно оцінюється як такий, що не контролює ситуації, пор.: *обсипати (обсипати) жаром; кидати (кинути, вкидати, вкинути) в жар* — “сильно хвилюватися від неприємних переживань, страху і т. ін.” *Від цих думок враз обсипало [Данила] жаром* [СУМ II: 509].

Активна стратегія, орієнтуючись на ознаку ‘контрольовані дії суб’єкта перцептивно-інформаційного стану’, поміщає у фокус уваги ядерну ділянку концепту учасника Перцепієнт — власне суб’єкта перцептивно-інформаційного стану, точніше ту його поведінкову характеристику, яка вказує на його ціннісне (оцінне) ставлення до певного стану справ. Такого типу ставлення засвідчує зміну пріоритетів у цільовій (*telic*) настанові суб’єкта. В аспекті реляційного виміру таку настанову реалізує відмінкове відношення дативного Перцептора²⁰⁹, пор.: *Нудьга Йванисі варити, бо куриться; нудьга Йванові сидіти за ткацьким верстатом, бо не видно* [СУМ V: 452] — емотив *нудьга* реалізує ознаку ‘відсутність інтересу до діяльності’ у контексті компонента цільової настанови суб’єкта перцептивно-інформаційного стану ‘небажання займатися діяльністю’, актуалізованого семантикою підрядного причини.

---

²⁰⁹ Обґрунтування цільової настанови дативного Перцепієнта (Екперієнцера) див. у [Mohanap & Mohanan 1990: 56].

Закономірно, що відсутність цільової настанови у суб'єкта перцептивно-інформаційного стану змінює вектор його емотивних стратегій: дії Перцепієнта оцінюються як неконтрольовані, пор.: *Я одним оком заглянув у той папірець. Помітив своє прізвище. Мене враз обдало жаром і холодом. Побачив фатальне слово — звільнити* [СУМ V: 480]. Контролером ситуації у такому випадку стає емоційний стан, який, перебираючи на себе повноваження Агенса, реалізує сценарій експансії відчуттів, пор.: *А громак уже їде вниз, усе вниз... холод проймає душу, на лобі ніт виступає* [СУМ XI: 113]. У контексті дієслів тематичного класу охоплення суб'єкт емоцій у такому випадку набуває іпостасі змінної Т-класу СУБ'ЄКТ КОНТРОЛЮ. Змінна зазначеного класу характеризує емоційні відчуття як феномен, який, розширюючи сферу свого впливу, охоплює і підпорядковує певний обсяг емоційної системи суб'єкта перцептивно-інформаційного стану: а) локально, пор.: *Соломію аж холодок подрав по спині від того погляду* [СУМ VI: 739]; б) тотально, пор.: *Холод її пройняв від голови аж до ніг, і вона сама не знає — кому і чого уклонилася* [СУМ XI: 113]. Сценарій (локальної або тотальної) експансії втілює імперфективний член (перфектної видової пари), реалізуючи значення «динамічних станів» — ситуації, «коли суб'єкт дійшов певного стану і далі цей стан «посилнюється»» [Зализняк, Шмелев 2000: 57], пор.: *Uczulem straszne zimno, rozchodzące się po całym ciele, przejmujące, ściskające* [SJP].

Кваліфікація емоції як суб'єкта контролю пов'язана також з іншою її властивістю — здатністю підпорядкувати волю або почуття Перцепієнта у короткотривалій період часу. Такого типу ознаку фіксують дієслова доконаного виду, яким у цій ситуації можна приписати реалізацію значення «моментального стану», пор.: *Matkę naszą w jednej chwili lodowe zimno trwogi ogarnęło* [SJP]. Зазначимо, що значення «моментального стану» у цій ситуації приписано дієслову доконаного виду *ogarnąć*, яке з огляду на моментальність настання результату реалізує значення миттєвості²¹⁰.

У такій перспективі суб'єкт перцептивно-інформаційного стану кваліфікує емоцію або емоційний стан як феномен, який активно вторгається у його внутрішній світ. Очевидно, що суб'єкт як Агенс ситуації контролює свій стан і чинить опір Контрагенту, намагаючись взяти ситуацію під свій контроль. Власне, такий стан справ описують дієслова тематичного класу контролю, «емотивну» валентність яких у цьому випадку заповнює змінна Т-класу ОБ'ЄКТ КОНТРОЛЮ, пор.: *He found it hard to contain / restrain / suppress his anger* [CIDE: 45].

---

²¹⁰ Зауважимо, що такого типу дієслова кваліфікуються як дієслова «безпосереднього, неперервного ефекту», в яких значення тривалості та миттєвості розмежовуються протиставленням доконаної і недоконаної форм [Маслов 1948: 314]. Пор. також моментальні дієслова з перцептивним компонентом у [Падучева 1998в: 338].

Встановлення контролю над емоцією інколи вимагає від суб'єкта перцептивно-інформаційного стану мобілізації свого когнітивного (ментального) ресурсу, який у певній ситуації засвідчує відновлення фактичного (реалізованого в аспекті раціональних настанов і пріоритетів Перцепієнта) стану справ, пор.: *Розважливі, холодні припущення командира заставили Данька задуматись. Справді, чи так уже він добре знає Світлану, чи так уже певний у ній?* [СУМ XI: 118—119] :: *холодний* — “який базується не на почуттях; продиктований розумом; тверезий” [там само]. У такій ситуації суб'єкт перцептивно-інформаційного стану, функціонуючи як контролер когніції (знання), набуває іпостасі суб'єкта ментального стану.

4.7.3. Суб'єкт ментального стану

Концепт суб'єкта ментального стану осмислюється в аспекті перцептивно-інформаційних стратегій людини. Як контролер когніції (знання) суб'єкт ментального стану засвідчує перцептивну зумовленість інтелектуальних стратегій Перцепієнта²¹¹, пор.: *percept* — “the mental result or product of perceiving, as distinguished from the act of perceiving” [RHWUD] або інтелектуальну зумовленість перцептивних стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *свідомість* — “здатність осмислено сприймати навколишнє” [СУМ X: 77]²¹². Учасника, який представляє такого типу стан справ у суб'єктній позиції семантики предметного перцептива, умовно номінуємо Когнітор. Перцептивна зумовленість інтелектуальних стратегій визначає ментальний стан Когнітора як заданий, безперервно-тривалий поступ із тенденцією розвитку. Закономірним кінцевим пунктом такого розвитку є досягнення результату, ідеалізованого через об'єкти розумової або перцептивної діяльності, пор.: *mind* — “the organized conscious and unconscious mental processes of an organism that result in reasoning, thinking, perceiving, etc.” [PED: 558].

---

²¹¹ У зазначеній перспективі Перцепієнт осмислюється як роль, що вказує на особу в певному ментальному стані; те, що викликає такий ментальний стан, кваліфікується як Перцепт (Стимул) [Croft 2001: 155—156].

²¹² Доказом обопільної зумовленості перцептивного та ментального може слугувати лексика на позначення так званого спотвореного сприйняття, пор.: *hallucination* — “a sensory experience of something that does not exist outside the mind, caused by various physical and mental disorders, or by reaction to certain toxic substances, and usually manifested as visual or auditory images” [RHWUD]: *Auditory hallucinations are a symptom of schizophrenia* [CIDE: 638]; *illusion* — “the action, or an act, of deceiving the bodily eye by false or unreal appearances, or the mental eye by false prospects, statements, etc.” [OED]: *The magician tricks the audience with skilful optical illusions, making things appear and disappear* [CIDE: 704]; *fancy* — “delusive imagination; hallucination”: *Phancies of a deluded mind* [OED] і т. ін.

Для аналізу змісту концепту суб'єкта ментального стану скористаємося перцептивами, які описують ситуацію інтелектуальної «неспроможності» Перцепієнта. Інтелектуальна «неспроможність» кваліфікується як певне порушення, розлад або навіть хвороба, викликані перебоями у розумовій діяльності суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *затьмарення* — “перен. тимчасова втрата здатності ясно мислити”: *Як найшло на нього таке затьмарення?* [СУМ III: 371]; *zaćmienie* — “utrata jasności myśli”: *Popetniał gafę za gafą. Zaćmienie czy kompletny brak obycia?!* [USJP]. З цієї перспективи суб'єкт когніції представляє ментальний стан в аспекті: а) відхилення (обмеження) у функціонуванні, пор.: *dullness* — “slowness or obtuseness of intellect; stupidity”: *A slow imagination, maketh that defect which is commonly called dulnesse* [OED]; б) припинення або призупинення функціонування, пор.: *blackout* — “a period of total memory loss, as one induced by an accident or prolonged alcoholic drinking”: *The patient cannot account for the bizarre things he did during his blackout* [RHWUD].

Лінгвістична ситуація «відхилення (обмеження) у функціонуванні» засвідчує два типи порушень інтелектуальної діяльності суб'єкта перцептивно-інформаційного стану.

Перший тип представляє стан справ, який семантично можна охарактеризувати через смисл ‘патологічні відхилення’. Звичайно такого типу смисл кваліфікує семантику тих перцептивів, що позначають стани з тривалим періодом розладу (хвороби) розумової діяльності Перцепієнта, пор.: *urojenie* — “psych. fałszywe sądy, chorobliwe, nieuzasadnione przekonania, nie ustępujące pod wpływem rzeczowej argumentacji, często usystematyzowane, spowodowane procesem chorobowym”: *Swego urojenia nie dał sobie z głowy wybić* [SJP]. Ці стани осмислюються такими, що опановують суб'єкта, повністю підпорядковуючи його своєму впливові, пор.: *crack* — “a flaw of the brain; a craze, unsoundness of mind”: *The crack in Laurence Oliphant's mind was growing wider* [OED]. З цієї позиції слова на позначення ментальних станів дещо нагадують сценарій експансії, який реалізують емотивні перцептиви (див. 4.7.2). Однак, на відміну від емотивів, ментальні перцептиви вказують лише на факт локального розширення, закономірно обмеженого сферою розумової діяльності суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *opacity* — “mental or intellectual dullness; denseness or obtuseness of intellect” [USJP]: *Furthermore, Larry describes the matter that constitutes the density of his and other people's psyches as 'resistance', and in effect the density and opacity of his mind is also a permanent barrier to a clear understanding of his experiences, both past and present* [BNC].

Реалізуючи потенціал предикатного слова, перцептиви на позначення патології заповнюють валентності учасниками, які представляють місце (ділянку) несправності (недорозвинення, ушкодження, ураження тощо)

інтелектуальних систем людини, пор.: *upośledzenie*²¹³ *umysłowe* — “stan niedostatecznej sprawności intelektualnej wskutek niedorozwoju lub uszkodzenia we wczesnym dzieciństwie tkanki mózgowej”: *Upośledzenie umysłowe w tym się właśnie przejawia, że ludzie nim obarczeni wielu rzeczy nie potrafią się nauczyć* [SJP]. Як учасники ситуації патологічні перцептиви реалізують семантичну роль Малфунктив — компонент, який указує на несправне функціонування інтелектуальних систем Перцепієнта, пор.: *rozumowa tyniść, tepota umysłu, opacity of mind* тощо. Займаючи актантну позицію буттєвого дієслова, такий учасник звичайно реалізує змінну Т-класу ПОВЕДІНКА. Змінна такого класу характеризує патологію як вияв неналежної (ненормативної для соціуму) поведінки, пор.: *tepota* — “ograniczoność umysłowa”: *Tepota Haški była nie do wytrzymania. Chwilamtu myślał, że tamten umyślnie zgrywa się na głupca* [SJP]; *Zi школи вигнали за туність, читати ледь тямить, але на горищі, де виплодок цей розважався вінчестером, крім запасу набойів, було знайдено ще й цілі купи расистської літератури* [КТУМ]; *In public affairs stupidity is more dangerous than knavery* [OED].

Другий тип характеризує ситуацію через смисл ‘відхилення від заданого способу (режиму) функціонування’. Зазначений компонент характеризує ментальний стан суб’єкта як екстраординарну аномалію, характер якої вказує на виведення Перцепієнта зі стану інтелектуальної рівноваги, пор.: *zakłócenia* — “naruszenie ustalonego porządku, biegu spraw, procesów itp.”: *Zakłócenia pamięci* [USJP]²¹⁴.

Як предикатні слова перцептиви на позначення ситуації «відхилення від заданого режиму функціонування» заповнюють валентності учасниками, які вказують на місце (ділянку) функціонального розладу (дисфункції)

---

²¹³ Пор.: *upośledzenie* — “ograniczenie w zakresie funkcjonowania jakiegoś organu, np. słuchu, wzroku itp.” [SJP].

²¹⁴ В аспекті відхилення від заданого режиму функціонування ментальний стан суб’єкта може кваліфікуватися як інтелектуальне напруження Перцепієнта: а) спрямоване на досягнення бажаного інтелектуального результату, пор.: *exercise* — “mental exertion esp. for the sake of training or improvement of health”: *Walking is good exercise* [RHWUD]. Звичайно такого типу стан справ осмислюється у контексті періодично повторюваних дій, систематичне виконання яких гарантує досягнення поставленої мети, пор.: *trening* — “systematyczne wykonywanie i zwykle powtarzanie określonej lub określonych czynności w celu nabrania wprawy w czymś, opanowania i utrwalenia jakiejś umiejętności, zdolności”: *Intensywne treningi porozumiewania się w języku angielskim* [USJP]; *Тренування пам’яті* [СУМ X: 246]; б) зумовлене чинником морально-етичних зобов’язань (каяття, покута, докори сумління тощо), пор.: *perturbation* — “mental agitation or disquietude”: *These various perturbations of mind, which are characteristic of a bad conscience* [OED]; в) пов’язане з очікуванням розвитку певного стану справ, пор.: *suspense* — “a state of mental uncertainty, with expectation of or desire for decision, and usually some apprehension or anxiety”: *All stood in a kind of suspense, waiting the event of the orders which the tyrant had issued* [OED]; г) в перспективі припущення або уявлення розвитку певного стану справ, пор.: *ревнощі* — “сумнів у вірності, коханні, підозра в зраді подружжя”: *Кость довго ворочався, не спав, раз по раз підіймав голову, дивився, що робить Настя. Ревнощі їли його, як іржа* [СУМ VIII: 473].

інтелектуальних систем Перцепієнта, пор.: *розлад пам'яті, zaburzenie świadomości, delusion of mind* тощо. Як учасники ситуації функціонального розладу фізіологічні номінації реалізують семантичну роль Дисфунктив — компонент, який указує на порушення функціонування інтелектуальних систем Перцепієнта, пор.: *zaburzenie* — “zakłócenie, nieprawidłowość w działaniu, funkcjonowaniu czegoś”: *Pacjent cierpi na zaburzenia pamięci* [USJP]; *delusion* — “anything that deceives the mind with a false impression; a deception; a fixed false opinion or belief with regard to objective things, esp. as a form of mental derangement”: *Some dark delusion swims before thy sight* [OED]; *розлад* — “порушення нормальної діяльності, функціонування яких-небудь органів” [СУМ VIII: 722]: *Симптомами виникнення ішемічного інсульту є: сильний головний біль, який не ліквідується анальгетиками, спазмолітиками і гіпотензивними засобами, виникнення розладів свідомості (хворий не розуміє, де він перебуває, не впізнає рідних або називає їх іншими іменами), головокружіння, запаморочення, порушення мови, виникнення косоокості, нездатність підняти верхні повіки, виникнення асиметрії обличчя («парусіння» щоки)* [КТУМ].

У контексті бутєвих дієслів, що реалізують ознаку ‘перебіг розладу’, учасники на позначення ментального напруження набувають іпостасі змінної Т-класу СИМПТОМ, пор.: *W przeciwnieństwie do poprzednich napady te przebiegają zwykle z zaburzeniem świadomości, choć nierzadko tylko z jej przymgleniem* [KJP]. Змінна зазначеного класу характеризує розлад інтелектуальних систем як вияв (симптом) певної дисфункції організму людини, пор.: *Zaburzenia świadomości zawsze są przejawem ciężkiej choroby* [KJP].

Лінгвістична ситуація «припинення або призупинення функціонування розумової діяльності суб'єкта перцептивно-інформаційного стану» описує стан справ, який умовно можна охарактеризувати як стан «інтелектуального затьмарення» — явище, яке засвідчує тимчасову втрату інтелектуальної здатності Перцепієнта, пор.: *blackout* — “temporary loss of consciousness or vision; a brief, passing lapse of memory”: *An actor may have an occasional blackout and forget a line or two* [RHWUD].

Використовуючи нотацію смислових описів симптомних виразів (див. [Иорданская, Мельчук 2007: 324]), ситуацію «припинення або призупинення функціонування розумової діяльності суб'єкта перцептивно-інформаційного стану» можна охарактеризувати в термінах лексичних функцій: *Obstr* — позначає короткотривале утруднення функціонування та *Stop* — позначає зупинку у функціонуванні.

Ситуація, яку представляє лексична функція *Obstr*, кваліфікується такою, що вказує на факт призупинення функціонування розумової діяльності. Семантика перцептивів описує зазначений факт як стан часткового перебою

інтелектуальних систем Перцепієнта, пор.: *zaciemienie* — “*przen.* częściowa utrata zdolności myślenia, rozumowania, orientacji”: *Zaciemienie umysłu* [USJP]. Такого типу перебої є результатом ментальної напруги, вияв якої засвідчує короткотривале утруднення мисленнєвих процесів, пор.: *zamroczenie* — “*częściowa utrata świadomości występująca po urazach, zatruciach, nadużyciu alkoholu itp.*”: *Chwilowe, ciężkie zamroczenie* [USJP].

Лексична функція Stop описує ситуацію зупинки функціонування інтелектуальних систем. Така зупинка пов’язана, як правило, з повною втратою свідомості, результатом чого є розірвання ментального контакту Перцепієнта зі світом дійсності, пор.: *забуття* — “втрата свідомості, непритомність” [СУМ III: 34]. Особливістю перцептивів на позначення припинення функціонування розумової діяльності є те, що такі слова практично не виконують ролі функторів, пор.: *#забуття думок*, *#безпам’ятство ідей* тощо. Така їх властивість має семантичне підґрунтя. Реалізуючи смисл ‘неспроможість осмислено сприймати навколишнє’, зазначені перцептиви імплікують смисловий компонент ‘стан забуття’. У ситуації «втрата суб’єктом перцептивно-інформаційного стану ментального контакту», такий компонент кодує інформацію про стан справ, який можна кваліфікувати як стан несвідомого, пор.: *Нестерпний удар по голові звалив його на підлогу, і все поглинув морок забуття* [там само]. Як можна помітити, квазіпредикатами актантів «забуття» слугують номінації відсутності світла, образний складник яких підкреслює відповідний спосіб концептуалізації факту втрати ментального контакту, пор.: *морок забуття, пільма безпам’ятства, ciemność nieprzytomności, darkness of unconsciousness* тощо.

У контексті фазових (термінативних) дієслів учасник ситуації «забуття» реалізує змінну Т-класу СТАН НЕСТЯМИ. Змінна такого класу характеризує ментальний стан Перцепієнта як вияв нового (результативного) стану справ — ситуації «втрата свідомості». Закономірно, що такого типу ситуацію описують дієслова НДВ із загальнофактичним результативним значенням, яке в цьому випадку засвідчує досягнення межі інтелектуального ресурсу, пор.: *Фізичний біль завжди можна перенести, бо врешті він кінчається непритомністю або смертю* [СУМ V: 370]. Варто зазначити, що осмислення висловлення у діагностично-прескриптивному контексті вводить у фокус уваги додаткового учасника — Спостерігача. Роль такого учасника зводиться до діагностування стану справ з приписом його можливої реалізації, пор.: *In later stages of the disease the sprees often end in unconsciousness* [BNC].

Введення у фокус уваги учасника Спостерігач засвідчує переорієнтацію в межах концепту перцептивної ситуації в бік концепту ситуації активного суб’єкта.

4.8. Концепт ситуації активного суб'єкта

Концепт ситуації активного суб'єкта містить інформацію про зовнішній (фізичний) світ людини, осмислений у перспективі пізнавальних стратегій суб'єкта спостереження (Спостерігача). Як один із ключових учасників ситуації суб'єкт спостереження концептуалізує об'єкти зовнішнього поля в аспекті їх перцептивних і ціннісних характеристик. У такому ракурсі суб'єкт спостереження кваліфікується як активний учасник ситуації, який характеризує перцептивні об'єкти відповідно до специфіки своїх пізнавальних стратегій. Інакше кажучи, уся достовірність пізнавальної цінності об'єкта регламентована пізнавальною позицією суб'єкта спостереження, пор.: “Без людини, без активного спостерігача предмет не має кольору, подібно до того, як у дзеркалі немає відображення, поки у нього не подивиться людина” [Михайлова 1994: 128].

З цієї перспективи спостерігачеві доцільно надати статус активного учасника ситуації, наділивши останнього роллю інтерпретатора, який осмислює пізнавальну цінність об'єкта відповідно до обраного ракурсу спостереження. Зауважимо, що, окрім власне сприйняття, ракурс спостереження може також вводити в перспективу ментальні операції такі, як таксономія, ідентифікація, інтерпретація, а також імплікації, реалізовані на основі знань каузальних, наслідкових зв'язків [Арутюнова 1988: 114—115]. Пор.: “Сприйняття можна представити — у світлі лінгвістичних даних — таким, що складається з двох етапів. Перший етап — фізіологічний, коли орган сприйняття бере участь у ситуації на правах свого роду знаряддя. Якщо йдеться про зорове сприйняття, то на цьому фізіологічному етапі сприйняття виникає зоровий образ предмета (або ситуації), що включає форму, колір, розмір — усі характеристики, які можна спостерігати очима. На другому етапі зоровий образ підлягає ментальній «обробці»; відбувається таксономічна ідентифікація (*побачив березу*), а, можливо, також установлення тотожності предмета з апіорною його дескрипцією, вияв властивостей, приписування оцінок (*побачив підходяще дерево*)” [Падучева 2004б: 219—220].

Концепт СПОСТЕРЕЖЕННЯ здебільшого осмислюється як фрагмент статичного (див. вище концепт ситуації інактивного суб'єкта) сценарію, який, виводячи одного з головних учасників ситуації (Перцепієнта) у ранг «за кадром», залишає іншого ключового учасника (Перцепт) в фокусі уваги. Отже, концепт СПОСТЕРЕЖЕННЯ — це концепт, орієнтований на об'єкт активного споглядання (об'єкт, концептуалізований у перспективі перцептивних та ціннісних настанов суб'єкта спостереження).

В аспекті реляційного виміру перцептивний об'єкт прототипно вписується в такого типу аргументні схеми: 1) активно-перцептивну — *У спостерігається*, пор.: *У кімнаті горить світло*; 2) темпорально-диференційну — *У змінюється*

(у часі), пор.: *Світло поволі гасне*; 3) таксономічно-ідентифікаційну — *У характеризується Z*, пор.: *Світло характеризується частотою, довжиною хвилі, поляризацією й інтенсивністю*; 4) семіотично-асоціативну — *У асоціюється з Z*, пор.: *Світло асоціюється в поемі з чистими помислами людей*; 5) аксіологічну — *У оцінюється*, пор.: *Світло сприяє росту рослин*.

Активно-перцептивна схема кодує інформацію про візуальне сприйняття об'єкта, осмислене в перспективі зовнішнього поля суб'єкта спостереження. Такого типу схема задає рамку ситуацій, в яких перцептивний об'єкт кваліфікується як властивість, що актуально сприймається спостерігачем, пор.: *Śnieg na górach i na polach tak błyszczał w słońcu, że trzeba było aż oczy mrużyć* [SJP]; *As they flew over the house and looked down on colourful gardens she could see a pool of some considerable size, glittering greenly in the sun, tubs of geraniums around it* [BNC]. Закономірно, що основним тематичним класом дієслів, які характеризують перцептивний феномен у цьому випадку, є так звані предикати вияву, що “описують конкретні перцептивні прояви об'єктів, прямо спроектовані на момент мовлення” [Яковлева 1994: 24], пор.: *Глянь, як хвилі від срібла блищаться! Глянь, як небо синіє вгорі!* [СУМ I: 201]. Найголовнішим, однак, у цій ситуації є те, що концепт ситуації спостереження представляє не сам перцептивний об'єкт, а спосіб, у який цей об'єкт концептуалізується («перцептуалізується»). “Насправді важливі не стільки фактичні фізичні простори та часи, скільки спосіб їх сприйняття мовцем. Скажемо точніше: у наївній картині світу спосіб сприйняття має пріоритет над дійсним станом справ” [Апресян 1995б: 638]. З цієї перспективи концептуалізація перцептивного об'єкта передбачає осмислення цього об'єкта в ракурсі численних споглядань («перцептуалізацій»), які сукупно засвідчують його цілісну перцептивну характеристику.

У лінгвістичній літературі неодноразово підкреслювалося, що перцептивний об'єкт, окрім психофізичних характеристик, має ряд інших, суміжних (просторових) властивостей, які втілюються у вигляді нетривіальних компонентів значення перцептива: пор. компоненти ‘переміщення’ та ‘зміни положення’ в [Падучева 2004б: 198—199], дистанційні пояси «околиці мовця» в [Яковлева 1994: 32], «просторові території» в [Кравченко 1996: 55], смисли ‘частина — ціле’ в [Шатуновский 1996: 162] і т. ін. Залежно від того, який із компонентів потрапляє в комунікативний фокус уваги мовця, відповідно й видозмінюється активно-перцептивна схема, набуваючи формату тієї чи іншої

конструкції. Зокрема, в аспекті комунікативно-семантичної сфери «споглядання (наочного спостереження²¹⁵)» схема може набути іпостасі конструкцій:

а) перцептивного переривання — *X мигтить (проблискує, мелькає тощо)*. Така конструкція описує ситуацію наочного руху, в якій об'єкт споглядання осмислюється в режимі так званої «фрагментарної» (*об'єкт у полі зору — об'єкт поза полем зору — об'єкт у полі зору* і т. д.) перцепції. Ключовими конститuentами концепту описаної ситуації є: 1) часовий складник (переривчастість сприйняття в інтервалі короткотривалих проміжків), пор.: *migtimi* — “з'являтися на короткий час і зникати з поля зору” [СУМ IV: 700]; *migotać* — “być widocznym raz po raz przez krótką chwilę” [USJP]; *twinkle* — “to move flutteringly and quickly, as flashes of light” [RHWUD]; 2) ситуативний складник (переривчастість сприйняття з огляду на наявність певної перешкоди), пор.: *Мигтять білі метелики понад молоденькою травичкою* [там само] — ймовірною перешкодою є учасник «травичка»; 3) дейктичний (позиційний) складник (положення спостерігача стосовно перцептивного об'єкта), пор.: *За дверима теплушки швидко мигтіли телеграфні стовпи, а далі розкинулись мальовничі подільські простори* [там само] — спостерігач рухається стосовно перцептивного об'єкта; *Igły migotały w rękach kobiet* [USJP]; *Her feet twinkled past each other so fast, that you could not see which was foremost* [OED].

б) перцептивного виокремлення — *X біліє (виділяється, видніється, відтінюється і т. ін.)*. Конструкція перцептивного виокремлення описує ситуацію наочного стану, в якій об'єкт спостереження концептуалізується у режимі так званої «фоновій» (*об'єкт вирізняється, виокремлюється відносно іншого об'єкта*) перцепції. В такому ракурсі зміст концепту заданої ситуації визначають складники двох типів: 1) просторовий складник (місцеположення перцептивного об'єкта відносно іншого об'єкта), пор.: *відтінятися* — “виділятися на тлі іншого кольору, іншої речі і т. ін.”: *Солом'яний бриль і піджак різко відтінялися на тлі робочих штанів* [СУМ I: 650] — перцептивні об'єкти «бриль і піджак» у просторовій перспективі :: *Понад ставом білілися крізь туман хатки* [СУМ I: 182] — перцептивний об'єкт «хатки» у просторовій ретроспективі (див. 3.3.2); 2) атрибутивний складник (характер або ступінь вияву виокремленого об'єкта), пор.: *А коли помітив Надію, зашарівся і його брови та вуса ще більш відтінилися білиною* [СУМ I: 650] — виразна характеристика перцептивних об'єктів «брови та вуса»; *wydatnić się* — “stać się wydatnym, widocznym, wyrazistym, wysuwać się na pierwszy plan” *Rytm*

---

²¹⁵ Основними тематичними класами дієслів, які представляють комунікативно-семантичну сферу наочного спостереження, є предикати наочного руху, наочного стану та емісії див. [Падучева 2004б: 197].

uwytadnia się coraz mocniej, polka przechodzi w krzesanego [SJP] — інтенсифікація перцептивного об'єкта «гутм».

в) емісії — *X блищить (світиться, пахне, звучить тощо)*. Зазначена конструкція описує ситуацію «перцептивного випромінення» (*об'єкт виділяє, випромінює субстанцію*). Об'єктові спостереження в цьому випадку приписується характеристика утворення та поширення певної перцептивної властивості (звуку, світла, запаху тощо). Основними складниками концепту описаної ситуації є: 1) перцептивний складник (у фокусі уваги певна психофізична характеристика перцептивного об'єкта — звук, світло, запах тощо), пор.: *Сад шумить... Вікно моє розкрите... Пахнуть медом яблуні в цвіту* [СУМ VI: 101] — перцептивний об'єкт «медовий запах (яблуні)»; *The whole matter smelt very sour as it was dug* [OED] — перцептивний об'єкт «smell (of the whole matter)». Бувають, однак, випадки, коли смисл 'емітивний' потенціал перцептивного об'єкта залишається інкорпорованим і, відповідно, синтаксично не вираженим. У такій ситуації перцептивному об'єкту «приписується» смисл родового (неспецифікованого) об'єкта, пор.: *Суворо запінені хвилі Понуро і глухо звучать...* [СУМ III: 502] — *хвилі звучать = хвилі 'видають, створюють звуки'*; *In still weather, you will hear them [war-conches] for miles, they sound so loudly* [OED] — *war-conches sound = war-conches 'emit a sound'*; 2) лінійний складник (вияв перцептивного об'єкта у певному «часі спостереження» див. [Плунгян 2003: 296]), пор.: *W oknie świeciło się słabe światło; світитися* — «випромінювати або відбивати світло»: *На небі світилися зірки, так само як і вчора, і позавчора* [СУМ IX: 90].

Факт лінійності спостереження акцентує увагу на темпоральній характеристиці сприйняття, зокрема, тій її властивості, яка засвідчує трансформацію (зміну, видозміну, перетворення тощо) перцептивного об'єкта (див. 3.3.3). Інформацію про такого типу властивість кодує так звана темпорально-диференційна схема. Зазначена схема представляє перцептивний об'єкт в інтервалі часової фази спостереження. На відміну від активно-перцептивної, темпорально-диференційна схема окрім актуального стану справ орієнтується на («тримає у полі зору») вихідну ситуацію, яка слугує передумовою реалізації актуального стану справ у вигляді наступної фази. Пор.: фазові значення «являють собою фактично *твердження про існування або не існування ситуації* порівняно з деяким більш раннім моментом часу» [Плунгян 2003: 305]²¹⁶.

В аспекті комунікативно-семантичної сфери «фазове спостереження», темпорально-диференційна схема набуває іпостасі конструкцій:

---

²¹⁶ У праці [Князев 2007: 96] визнається доцільність використання розширеного варіанта фазового представлення дії, при якому «дія розглядається разом з її «обрамленням»: а) попереднім ментальним станом — бажанням, готовністю, необхідністю здійснити дію і т. ін., а у випадку природних явищ — їх «природними знаками» або «симптомами» і б) наслідками дії — підсумковим станом або процесом».

а) перцепції початкової фази — *X червоніє (охолоджується, тьмяніє і т. ін.)*. Зазначена конструкція представляє ситуацію перцептивного перетворення, яке засвідчує тенденцію вияву нової якості перцептивного об'єкта. Спостерігач кваліфікує такого типу тенденцію як утворення нової ситуації — стану справ, який описує зміни у зовнішньому полі суб'єкта спостереження. Пор.: “Тенденція — це стан Суб'єкта, який дозволяє спостерігачеві прогнозувати подальший хід речей, що веде до певної події (до настання нового стану). Тенденція ідентифікується як наявність доступних спостерігачеві ознак нового стану Суб'єкта” [Падучева 1996: 113]. З цієї перспективи ключовими конститuentами концепту ситуації є: 1) атрибутивний складник (перцептивне перетворення пов'язане зі зміною власне перцептивного об'єкта). Йдеться про видозміну інгерентних характеристик перцептивного об'єкта, пов'язану з модифікацією його властивостей у спосіб втрати або набуття певної ознаки. Спостерігач осмислює такого типу модифікацію як результат неагентивної каузації, що спричинюється до фізичного, пор.: *тьмяніти* — “ставати, робитися тьмяним” :: *тьмянний* — “який втратив яскравість; бляклий” [СУМ X: 349]: *Від сонця акварельні фарби тьмяніють; darken* — “to become dark in shade or colour”: *Such papers darken in the sun* [OED], або психофізіологічного, пор.: *zielenieć* — “o człowieku, o twarzy ludzkiej: nabierać ziemistej bladeści, pokrywać się ziemistą bladeścią”: *Pergaminowa twarz Niemca bladła i zieleniała na samą myśl, że on jeden z triumfatorów pobitym został* [SJP] впливу на перцептивний об'єкт; 2) ситуативний складник (перцептивне перетворення пов'язане зі зміною оточення перцептивного об'єкта). Перцептивне перетворення в цьому випадку передбачає не зміну самого об'єкта, а умов його сприйняття. Спостерігач кваліфікує такого типу перетворення як результат фонові каузації²¹⁷, яка засвідчує перцептивну зміну об'єкта у спосіб виведення учасника ситуації з поля зору суб'єкта спостереження (*щось темніє, оскільки зникає світло*). Закономірно, що такий учасник часто перебуває в статусі синтаксично невираженого, нерідко анафоричного актанта (див. [Крылов 1984], [Яковлева 1994: 22]), пор.: *Сонце зайшло. Рудий край тьмяніє, охолоджується. Над далеким Дніпром встає туман* [СУМ X: 349];

б) перцепції прикінцевої фази — *X затихає (гасне, ущухає і т. ін.)*. Конструкція представляє ситуацію перцептивного перетворення, яке кваліфікується як тенденція припинення попереднього вияву (процесу, що актуально сприймаються спостерігачем) перцептивного об'єкта, пор.: *затихати* — “переставати видавати або утворювати які-небудь звуки;

---

²¹⁷ Про поняття «фонова каузація» див. [Кустова, Падучева 1994: 99], [Падучева 2004б: 211].

переставати звучати, лунати, чути» [СУМ III: 350]. На відміну від конструкції перцепції початкової фази, яка описує ситуацію перцептивної зміни в аспекті каузативних відношень, конструкція перцепції прикінцевої фази представляє перетворення об'єкта спостереження як самовільний, тенденційно-граничний процес, пор.: *гаснути* — “переставати горіти, світити”: *В оселі, мов сам по собі, гасне каганчик* [СУМ II: 39]; *die away* — “to pass away from life gradually; to faint or swoon away”: *At his feet the thunder dies away* [OED]. З цієї перспективи концепт ситуації «перцепція прикінцевої фази» формують конституенти, які засвідчують хід (перебіг) зміни об'єкта спостереження: 1) атрибутивний складник (перцептивне перетворення пов'язане зі зміною кількісного параметра вияву перцептивного об'єкта²¹⁸). Зміна кількісного параметра в цьому випадку передбачає зменшення обсягу об'єкта спостереження на величину «перцептивного кванта» — певної кількості (розміру, діапазону, міри і т. ін.) світла, звуку, барви тощо, яку спостерігач фіксує у режимі актуального сприйняття: *свічка гасне ≈ обсяг світла візуально зменшується у розмірі :: спів затихає ≈ обсяг звуку аудіально зменшується у діапазоні*, пор.: *уцухати* — “переставати звучати, лунати, чути»: *Гамір на передовій поступово уцухав. Лише зрідка де-не-де постукували контрольні кулемети* [СУМ X: 544]; *die away* — “(of a sound) to become weaker or fainter and then cease”: *The hoofbeats gradually died away* [RHWUD]; 2) ітеративний складник (перцептивне перетворення пов'язане зі зміною кількісного аспекту вияву перцептивного об'єкта, див. [Плунгян 2003: 295]). Йдеться про характеристику ситуації з точки зору її повторюваності (множинності), див. [Храковский 1989]. Спостерігач у цьому випадку кваліфікує перцептивне перетворення як повторюваний (реалізований у спосіб періодичного переривання і відновлення) вияв об'єкта сприйняття, пор.: *gasnąć* — “przestawać się palić, płonąć, świecić”: *Od chwili do chwili błyskawica zapalała pół widnokregu i znów gasła* [SJP];

в) перцепції кінцевої фази — *X відзеленів (відгрімів, відшумів, померкнув* і т. ін.). Конструкція описує ситуацію перцептивного перетворення, що засвідчує остаточне припинення попереднього вияву перцептивного об'єкта, пор.: *przebrzmieć* — “przestać brzmieć, przestać być słyszalnym”: *Przebrzmiał już hejnał* [USJP]. Спосіб припинення вияву перцептивного об'єкта визначає основний зміст концепту ситуації — перетворення передбачає зміну перцептивного статусу учасника, пор.: *go out* — “of a fire, light, a luminary, etc.: to be extinguished”: *My cigar went out* [OED]. Основними складниками, які представляють описаний стан справ, є: 1) граничний складник (перцептивне перетворення засвідчує зміну статусу учасника ситуації з огляду на вичерпання

---

²¹⁸ Пор. поняття «градатив» у [Падучева 1996: 117].

ним свого природного ресурсу), пор.: *Пішов по масло, та й в печі погасло* [СУМ VI: 705] — імплікація відсутності суб'єкта тривалий час породжує імплікацію того, що об'єкт (дрова) погас, вичерпавши свій енергетичний ресурс; 2) ситуативний складник (перцептивне перетворення засвідчує зміну статусу учасника ситуації у контексті певного стану справ), пор.: *Недогарок спалахнув, затріщав, впав у підсвічник і одразу погас* [там само] — недогарок ймовірно погас від падіння (адже, «недогарок — це те, що остаточно не згоріло»).

Таксономічно-ідентифікаційна схема кодує інформацію про індивідуальні (характерні) властивості перцептивного об'єкта, “такі, як ознаки класу, якому він належить, його особливі прикмети, його місцезнаходження відносно інших об'єктів” [Арутюнова 1977а: 195]. З цієї перспективи схема описує стан справ, який засвідчує ідентифікацію перцептивного об'єкта за параметрами характеристики та вирізнення (див. 3.3.4).

В аспекті комунікативно-семантичної сфери «ідентифікаційне спостереження» названі параметри відповідно визначають два типи конструкцій:

а) характеристики — *X характеризується (відзначається, виділяється) Y-ом*, пор.: *характеризуватися* — “відзначатися, виділятися якимись рисами, особливостями”: [СУМ XI: 24]. Конструкція описує ситуацію ідентифікації перцептивного об'єкта за особливими прикметами або ознаками того класу, якому цей об'єкт належить. З цієї перспективи основними складниками концепту описаної ситуації є: 1) експозитивний складник (перцептивний об'єкт має властивості, які характеризують його як особливе, що привертає увагу, явище), пор.: *odznaczać się* — “wyróżniać się czym, mieć jakąś właściwość, cechę rzucającą się w oczy; charakteryzować się, cechować się”: *Silnym zapachem odznacza się także używany w perfumerii jako sztuczne piżmo* [KJP]. Зауважимо, що експозитивний складник у цьому випадку представляє інтенсивність як неординарну характеристику, яка засвідчує своєрідність перцептивного об'єкта, що виокремлює його на фоні пересічного об'єкта, пор.: *silny* — “działający z dużym nasileniem; intensywny, skondensowany” [USJP]. Зауважимо, що перцептивний об'єкт у будь-якому випадку осмислюватиметься «неординарно», навіть, якщо у висловленні немає оцінних квалітативів типу *надзвичайний, сильний, винятковий* тощо. Річ у тім, що конструкція характеристики «за умовчанням» інкорпорує смисли ‘винятковість, особливість, неординарність тощо’ через потенційні предикати характеристики, пор.: *Вода в ній [річці] чиста та прозора; ..і тільки посередині чорніє — то або глибина відзначається, або зелене жабуриння вкрило чисте дно* [СУМ I: 585]; 2) релятивний складник (перцептивний об'єкт має властивості, які характеризують його як представника певного класу об'єктів). Характеризація в цьому випадку передбачає ідентифікацію об'єкта спостереження на підставі тих

характеристик, які визначають ідентифікацію усього класу однорідних об'єктів. В аспекті релятивного складника такі характеристики засвідчують виокремлення перцептивного об'єкта з огляду на те, що цей об'єкт є гідним, достойним, вартим представником свого класу об'єктів, пор.: *І справді, українська пісня відзначається своїм музичним багатством і розмаїтістю, і це пов'язано з тим, що колись кожна пісня мала свою мелодію, яку відповідно до певного національного ритміко-інтонаційного інваріанта komponував її творець водночас із словесним текстом* [КТУМ];

б) вирізнення — *X вирізняється (виділяється, відрізняється) Y-ом*. Зазначена конструкція представляє ситуацію вирізнення об'єкта спостереження з-поміж групи однорідних об'єктів з огляду на існуючі між ними відмінності, пор.: *вирізнатися* — “виділятися серед інших, бути помітним через які-небудь ознаки” [СУМ I: 470]. Вирізнення в цьому випадку передбачає ідентифікацію на основі ознак, які, як правило, вказують на певні розбіжності із заданим або загальноприйнятим станом справ, пор.: *distinguish* — “to perceive or note the difference between (things)”: *Endeavour to distinguish the Notes of a Peal of Bells, one from another while Ringing* [OED]. В аспекті релятивного складника такі розбіжності мають характер певних відхилень, які засвідчують виокремлення перцептивного об'єкта на фоні групи однорідних об'єктів. Звичайно такого типу відхилення фіксують порівняльні звороти, семантика яких реалізує імплікативний смисл ‘не такий, як у групи однорідних об'єктів’. У певному режимі інтерпретації такий смисл може відповідно породжувати певну оцінну конотацію, пор.: *І хоч тут здебільшого все люди веселі, але й серед них своїми вигадками та голосом, що як веселий дзвіночок, виділяється Тоня Горпищенко* [КТУМ]. Ідентифікація вирізнення через дистинктивний складник засвідчує розбіжності об'єкта спостереження із групою однорідних об'єктів на основі певного (перцептивного) параметра — амплітуда голосу, відтінок кольору, інтенсивність випромінювання і т. ін. Зауважимо, що, на відміну від конструкції перцептивного виокремлення, такий параметр засвідчує не наочне споглядання, а ідентифікацію об'єкта спостереження. При цьому, якщо необхідною умовою перцептивного виокремлення є існування певного фону, без якого виокремлення *a priori* неможливе, то для ідентифікаційного спостереження така умова є доцільною у тому сенсі, що забезпечує результат ідентифікації, пор.: *Деякі голоси Ярошенко впізнав одразу; вирізнялися два дисканти братів Мосурів* [СУМ I: 470].

Семіотично-асоціативна схема характеризує перцептивний об'єкт як соціокультурний феномен, осмислений у форматі знакового концепту, побудованого за “трикомпонентною моделлю, яка складається з позначуваного, позначального та семіотичної зв'язки — конститутивного елемента структури, що встановлює між сторонами знаку відношення «за домовленістю»”

[Арутюнова 1999: 341]. «Домовленість» кваліфікується як суспільна умова, що регламентує реалізацію перцептивного стану справ у вигляді двох семіотичних сценаріїв: канонізації (асоціація перцептивного об'єкта з певним *унормованим*, “узвичаєним певною етнокультурною спільнотою” [Селіванова 2004: 68] смислом) та конвенціоналізації (асоціація перцептивного об'єкта з певним *узгодженим* у суспільстві смислом). У контексті певної прецедентної ситуації зазначені сценарії реалізують асоціативні (символічні, квазісимволічні або стереотипні) характеристики перцептивного об'єкта (див. 3.3.5). У контексті комунікативно-семантичної сфери «семіотичне спостереження», указані характеристики слугують підґрунтям так званої репрезентативної конструкції — *X означає (вказує на, виражає, уособлює тощо*²¹⁹) *Y*. Конструкція описує ситуацію, в якій перцептивний об'єкт осмислюється як репрезентант (показник) певного канонізованого або конвенціоналізованого смислу, втіленого у знаці або (квазі)символі, пор.: *represent* — “to be a sign or symbol of (something)” [CIDE: 1205]: *The cold represents the most negative qualities, such as pessimism, caution, patience, waiting, endurance and restraint* [BNC]. З цієї перспективи основними складниками концепту описаної ситуації є: а) символічний складник (перцептивний об'єкт є показником певного канонізованого смислу). Канонізація передбачає втілення смислу в символі — концепті, який представляє перцептивний об'єкт як соціумно-прецедентний феномен, призначення якого — “об'єднувати та спрямовувати зусилля суспільних, племінних та національних колективів” [Арутюнова 1999: 339], пор.: *У християнстві білий колір уособлює життя, добро, божественність, чистоту і невинність* [ЕЗС: 33]; б) квазісимволічний складник (перцептивний об'єкт є показником певного конвенціоналізованого смислу). Конвенціоналізація передбачає втілення смислу в знаці — концепті, який представляє перцептивний об'єкт як національно-прецедентний феномен — явище, “відоме будь-якому середньому представнику тієї або іншої національно-лінгво-культурної спільноти” [Красных 2002: 50], пор.: *What does a “red” light mean? The meaning varies slightly from State to State. Frequently, as in Ohio, a red light means to come to a complete stop before you reach the intersection, stop line or crosswalk* [BNC]; в) стереотипний складник (перцептивний об'єкт є показником схематизованої стандартної ознаки (див. [Селіванова 2004: 247]). В аспекті колірної номінації такі ознаки співвідносяться з

---

²¹⁹ У контексті зазначеної комунікативно-семантичної сфери реляційні предикати *означати, вказувати, виражати* кваліфікуються як «знакові» варіанти загальносеміотичних зв'язок типу *символ, знак, сигнал* тощо, пор.: *знак* — “предмет, позначка, зображення і т. ін., які вказують на щонебудь, підтверджують, означають щось; сигнал” [СУМ III: 639]; *сигнал* — “зоровий або слуховий умовний знак для передачі якого-небудь повідомлення, розпорядження, команди і т. ін.” [СУМ IX: 157]; *символ* — “умовне позначення якогось предмета, поняття або явища” [там само: 174].

певними «аналогами людської діяльності» — зразками (моделями), що слугують “основними точками референції у людській «розмові про колір»” [Вежбицкая 1996: 284], пор.: *Жовтий колір з одного боку виражає тепло, ласкаве сяяння сонця і блиск золота, що зачаровує, але, з іншого боку асоціюється з жовтизною шкіри та осіннім листком, що в’яне* [ЭЗС: 34].

Аксіологічна схема кодує інформацію про ціннісну характеристику перцептивного об’єкта, осмислену в перспективі оцінних (перцептивно-оцінної, етично-оцінної та емотивно-оцінної) стратегій суб’єкта спостереження. У такому ракурсі схема описує стан справ, який засвідчує концептуалізацію перцептивного об’єкта в аспекті перцептивного, етичного та емотивного типів оцінки (див. 3.3.6).

У контексті комунікативно-семантичної сфери «оцінне спостереження», з огляду на зазначені типи оцінки, схема може набути іпостасі конструкцій:

а) перцептивної оцінки — *X виглядає (показується, глядиться і т. ін.) Y-во (як Y)*. Конструкція описує ситуацію оцінки перцептивного об’єкта через смисл ‘зовнішній вигляд об’єкта’, пор.: *виглядати* — “мати певний зовнішній вигляд”: *Хатинка виглядала досить привітно* [СУМ I: 374]. Основними складниками концепту описаної ситуації є: 1) дейктичний складник (перцептивний об’єкт оцінюється з позиції певної наочної перспективи), пор.: *Z bliska willa przedstawiała się znacznie gorzej niż z szopy* [SJP]; 2) компаративний складник (перцептивний об’єкт оцінюється на основі смислового компонента об’єкта порівняння²²⁰), пор.: *Wyglądał jak pijany. Był śmiertelnie błądy* [SJP]; 3) атрибутивний складник (перцептивний об’єкт оцінюється на основі смислового компонента інтенсифікації (якості) — посилення, послаблення, перевищення тощо). Звичайно такого типу оцінка носить ситуативний характер, реалізований у контексті певного стану справ, пор.: *Cedric was a solid, tending-to-fat man, pale of skin, lightly freckled, with short fair hair that looked reddish in some lights* [BNC];

б) етичної оцінки — *Y відражає (відштовхує, приваблює, приманює і т. ін.) X-a*. Конструкція описує ситуацію етичної оцінки перцептивного об’єкта за ознакою каузації ним певного оцінного (позитивного або негативного) ставлення з боку Спостерігача, пор.: *відражати* — “відштовхувати когось своїм неприємним, поганим виглядом або запахом” [СУМ I: 626]. Основними складниками концепту описаної ситуації є: 1) абсолютний складник (безвідносна оцінка перцептивного об’єкта), пор.: *Відштовхувала потворна, гідка зовнішність лакея* [СУМ I: 665]; 2) ситуативний складник (оцінка

---

²²⁰ Компаратив у цьому випадку кваліфікується як різновид підвищувальної актантної деривації, “оскільки він виражає не просто оцінку ступеня вияву ознаки, але її оцінку порівняно зі ступенем вияву тієї ж ознаки в іншого об’єкта” [Плунгян 2003: 310].

перцептивного об'єкта в аспекті його актуальних якостей), пор.: *The sickly smell of carpets and furniture and scent in the bedroom disgusts me* [CIDE: 393] — йдеться про рекурентний характер оцінки, «локалізований» в означеному референційному просторі (див. Ситуативний Евалюатив у 3.2.6); 3) диспозитивний складник (тенденційна оцінка перцептивного об'єкта), пор.: *The beauty of the animate and the human began to attract me* [OED] — тенденційний характер оцінки зумовлений семантикою фазового дієслова, яке в цьому випадку “виділяє не часову фазу, а певний етап у серії послідовних наближень” [Падучева 2004б: 189] до стану ‘to `feel drawn` to the source of attraction’ [OED];

в) емотивної оцінки — *У драмує (турбує, бентежить і т. ін.) X-a*. Конструкція описує ситуацію емотивної оцінки перцептивного об'єкта через смисл каузації ним певного емоційного ставлення з боку Спостерігача, пор.: *drażnić* — “pobudzać do gniewu, denerwować, irytować, złościć, zaczerpiąć kogoś” [USJP]: *Wraca znajomy lęk i nieznośne wrażenie spadania w czarną czelusć. Ciemność i samotność... Czy może być coś gorszego?... Nie chce się już stukać w ścianę, drażnią go te ciche odgłosy pukania* [KJP]. Основними складниками концепту описаної ситуації є: 1) ситуативний складник (перцептивний об'єкт оцінюється за ознакою емоційного ставлення Спостерігача, зумовленого ситуативним характером вияву об'єкта), пор.: *драмувати* — “викликати почуття незадоволення, досади, гніву, злості”: *Притишений голос драмує Віру, викликає в ній зараз не тільки відразу, але й обурення* [СУМ I: 626]; 2) афективний складник (перцептивний об'єкт оцінюється за ознакою ступеня емоційного ставлення з боку Спостерігача), пор.: *irritate* — “to make angry or annoyed”: *After a while the noise began to visibly irritate him* [CIDE: 754] — ступінь емоційного ставлення засвідчує перцептив *noise* — “loud outcry, clamour, or shouting” [OED], який у контексті сфери дії адвербіала *visibly* — показника ознаки наочного спостереження та фазового дієслова *begin* — показника ознаки початку зміни емоційного ставлення реалізує смисл ‘зростання ступеня каузації звукового тону’. Зазначений смисл засвідчує «підвищення» нижчих емоційних реакцій до рівня вищих емоційних реакцій (про співвідношення двох типів реакцій див. [Кустова 2004: 324—329]); 3) експресивний складник (перцептивний об'єкт оцінюється за ознакою зовнішнього вигляду, супутнього емоціям або почуттям), пор.: *denerwować* — “działać na nerwy, wyprowadzać z równowagi, niepokoić, rozdrażniać”: *Zdawało się Adamowi, że wuj śledzi go z pełną ironią i ten wzrok mieszał go i denerwował* [SJP] — оцінка виникає на основі презумпції іронічного ставлення та відповідного вигляду об'єкта спостереження.

Учасники, які представляють концепт ситуації активного суб'єкта у репрезентативному вимірі, кодують інформацію через смислові компоненти

п'яти елементарних семантичних ролей — Споглядача, Диференціатора, Ідентифікатора, Асоціатора та Естиматора. Зазначені ролі формують п'ять взаємопов'язаних семантичних зон, кожна з яких представляє певний аспект пізнавальних стратегій суб'єкта спостереження (Спостерігача). У контексті вказаних семантичних зон концепт ситуації активного суб'єкта набуває формату, сумірного з концептом суб'єкта споглядання, диференціації, ідентифікації, асоціації та оцінки.

4.8.1. Суб'єкт споглядання

Суб'єкт споглядання (Споглядач) — це тип активного суб'єкта, який осмислює перцептивні об'єкти як елементи зовнішнього поля спостереження, пор.: *фіолет* — “фіолетовий колір, фіолетовий відблиск чого-небудь” [СУМ Х: 600]; *czerní* — “czarny kolor; czarność” [SJP]; *black* — “black colour or hue” [OED].

Осмислення перцептивного об'єкта в зовнішньому полі суб'єкта спостереження передбачає концептуалізацію цього об'єкта у вигляді предметного образу — концепту, який, окрім власне перцептивних смислів (ознаки кольору, звуку, температури і т. ін.), кодує інформацію про семантику простору. У такому ракурсі перцептивний об'єкт кваліфікується як: а) питомий елемент об'єкта зовнішнього поля, пор.: *white* — “the one of the six psychologically primary colors that is characteristically perceived to belong to objects which reflect diffusely nearly all incident energy throughout the visible spectrum” [WTNIDELU: 2606]; *синява* — “синій колір чого-небудь” [СУМ ІХ: 190]; б) елемент, виокремлений на тлі об'єкта зовнішнього поля, пор.: *відблиск* — “відсвіт на якій-небудь поверхні” [СУМ І: 558]; *odblask* — “światło lub coś świecącego odbite od powierzchni czegoś” [USJP].

Перцептиви групи а) заповнюють свої генітивні валентності учасниками, що реалізують семантичну роль Атрибутив. Атрибутив — це учасник ситуації, якому відповідає компонент ‘об'єкт зовнішнього поля, якому приписана певна перцептивна ознака’, пор.: *холод стін, miękkość obrusa, the white of a shirt* тощо. Приписування перцептивної ознаки кваліфікується як наділення того чи іншого об'єкта зовнішнього поля певними якостями, властивостями, функціями тощо відповідно до специфіки реалізації перцептивних стратегій суб'єкта споглядання. Такого типу стратегії передбачають виокремлення, як правило, певного атрибута об'єкта зовнішнього поля, з яким суб'єкт споглядання вступає у безпосередній перцептивний контакт. Учасника, який представляє описаний стан справ умовно номінуємо Атрибут. Зокрема, іменна група *холод стіни* описує ситуацію, в якій перцептивна ознака, приписується учаснику

стіна на основі смислового компонента ‘низька температура (стіни)’, пор.: *холод* — “низька температура кого-, чого-небудь” [СУМ XI: 114].

Ситуацію приписування об’єктові зовнішнього поля перцептивної ознаки реалізують два компоненти: параметричний та прескриптивний, пор.: *biel* — “biały kolor [параметричний]; białość [прескриптивний]” [SJP]. Компонент ‘biały kolor’ є параметричним у тому сенсі, що представляє білий колір в аспекті його психофізичної характеристики²²¹. Декореляція на основі «акцентування» вводить такого типу компонент у фокус уваги в контексті каузативних предикатів, що реалізують актантну позицію учасника Засіб²²², пор.: *Renesans zmienia częściowo oblicze gotyckiej Warszawy, kryjąc białą tynków ceglane mury* [SJP] — колірна ознака (*biel*) приписується об’єкту зовнішнього поля (*tynk*) на основі ідентифікації суб’єктом спостереження психофізичної характеристики (параметра) білого кольору. У такій ситуації перцептив співвідноситься з Т-класом КОЛІР — змінною, яка реалізує «параметричний» смисл ‘світловий тон; забарвлення’²²³. На відміну від параметричного, компонент ‘białość’ кваліфікується як прескриптивний, оскільки вказує на властивість, яку суб’єкт споглядання безпосередньо приписує об’єктові зовнішнього поля, пор.: *białość* — “bycie białym”: *Nudzi mię ta białość — zimno — odwykłem już od marcowego śniegu* [SJP]. Прескриптивний компонент звичайно реалізують учасники у контексті дієслів «актуального стану» [Зализняк, Шмелев 2000: 66] типу *біліти*, *виднітися*, *майоріти* тощо. Фіксуючи конкретну часову локалізацію, що впливає з присутності спостерігача [Падучева 1996: 137], такого типу дієслова реалізують валентність, що засвідчує вияв властивості об’єкта у певному перцептивному сегменті суб’єкта споглядання (див. Сегментна Стативність у 3.2.1), пор.: *Чи тільки справді то сніги біліють? А може то розжеврїлася туга, як те залізо, що біліє біллю..?* [СУМ I: 186] — учасник *біль* реалізує прескриптивний компонент ‘білість’, який у цій ситуації представляє перцепт у

---

²²¹ У контексті перцептивного спостереження така характеристика часто набуває іпостасі сталих властивостей (станів), що реалізуються у наддовгих інтервалах [Падучева 1996: 137].

²²² Засіб — це “семантичний актант дієслів дії, що позначає предмет, за допомогою якого суб’єкт здійснює цю дію і який витрачається по мірі виконання дії” [Апресян 2009: 543].

²²³ Зазначимо, що в контексті дієслів інших тематичних класів перцептивний параметр може бути співвіднесений із Т-підкласами, які уточнюють відповідний субмодус перцепції, пор.: *Laboratorium polyskiwalo białą kafelków, którymi wyłożona była podłoga i ściany* [SJP] — учасник *biel* корелює з Т-підкласом ЯСКРАВІСТЬ (кольору) — змінною, яка реалізує смисловий компонент ‘світло, сяння’; *The room was filled with the aroma of coffee* [CIDE: 63] — учасник *aroma* за значенням “a strong, usually pleasant smell” співвідноситься з Т-підкласом КОНЦЕНТРАЦІЯ (запаху) — змінною, яка реалізує смисловий компонент ‘кількість пахучої речовини’; *I від бурі, що бушує, і від грому, що так і розривається над головами, шум такий.., що страшно і згадати!* [СУМ XI: 561] — учасник *шум* за значенням “сукупність різноманітних звуків, які швидко змінюються за частотою і силою” корелює з Т-підкласом ІНТЕНСИВНІСТЬ (звуку) — змінною, яка реалізує смисловий компонент ‘густина потоку звукової енергії’ тощо.

сегменті актуального спостереження суб'єкта споглядання. З цієї перспективи перцепт осмислюється як властивість «поточного стану справ».

Перцептиви групи б), як правило, заповнюють свої валентності учасниками, яким приписана семантична роль Ситуативного Атрибутива — компонента, що реалізує смисл 'фоновий перцептивний об'єкт'. Ситуативний Атрибутив кваліфікується як фоновий учасник, оскільки перцептивна властивість, яка є об'єктом сприйняття, не приписана цьому учасникові «за умовчанням», а виявляється («споглядається») як ознака іншого (супутнього) об'єкта, пор.: *відсвіт сонця* = 'світло (сонця), що відбивається від чого-небудь': *Крізь шибки видно гірські шпилі, забарвлені відсвітами сонця* [СУМ I: 635] (див. Ситуативний Перцепт у 5.3.2).

У контексті певного предиката перцептиви зазначеного типу реалізують сценарій динамічного виокремлення. Динамічний характер виокремлення акцентує увагу на «рухомому» (у термінах Л. Талмі) аспекті сприйняття. Закономірно, що такого типу стан справ позначають дієслова НДВ актуально-тривалого значення, яке, як відомо, фіксує “процес або стан, що триває у момент спостереження” [Зализняк, Шмелев 2000: 21]. Звичайно, перцептиви реалізують такого типу стан справ у контексті дієслів: світлових коливань, пор.: *Відблиски світла тремтіли на землі круг вогнища, як срібляста сітка* [СУМ I: 558] або емісії, пор.: *Woda jaśniała odbłaskiem księżycą* [USJP].

4.8.2. Суб'єкт диференціації

Суб'єкт диференціації (Д и ф е р е н ц і а т о р) — це тип активного суб'єкта, який осмислює перцептивні об'єкти в аспекті їх змінної або зміненої характеристики (див. 3.3.3). У режимі спостереження така характеристика осмислюється як перетворення перцептивного об'єкта, реалізоване в певному часовому інтервалі, пор.: *побіління* — “дія за знач. побіліти”: *Ознаками досягання часнику є пожовтіння листя і підсихання та побіління верхніх пливок* [СУМ VI: 616]; *zacierwienie* — “zacierwione miejsce na skórce; czerwona plama, czerwony wyprysk”: *Było to niewielkie zaktucie <...> dokoła znać było na ciele lekkie zaczerwienienie* [SJP]; *reddening* — “the action of making or becoming red”: *Traditionally, studies of reddening and extinction have been used to find the distances to stars* [OED].

Зазначимо, що поняття «часовий інтервал» у цьому випадку співвідносне з поняттям аспектуально-темпорального комплексу [Бондарко 2002: 473], що представляє «внутрішній» та «зовнішній» час дії, пор.: *Його обличчя біліє від натуги* (внутрішня характеристика плину дії); *Дівка Катерина личенько білила* [СУМ I: 182] (зовнішня характеристика плину дії). В аспекті лексичної функції (S₀) (див. [Мельчук 1995: 33]) перцептиви *біліти* та *білити* набувають іпостасі

синтаксичного деривата *біління*, який, наслідуючи аргументну структуру твірного, відповідно реалізує дві лексичні функції: аспектуальну (S_{asp}) *біліти* = *біління* та темпоральну (S_{temp}) *білити* = *біління*²²⁴.

Аспектуальна лексична функція вказує на факт перетворення перцептивного об'єкта в режимі внутрішнього часу дії, пор.: *похолодання* — “стан за знач. похолодати [стати холодним, холоднішим (про погоду, клімат)]”: *Особливо відчутні зміни погоди настають тоді, коли Місяць перетинає площину земної орбіти. В цей час виникають різні потепління та похолодання* [СУМ VII: 456].

Смисл ‘внутрішній час дії’ активно реалізується в контексті перцептивних кваліфікаторів (типу *помітний, примітний, видний* тощо), які співвідносять момент сприйняття з моментом плину і розвитку внутрішньої характеристики перцептивного об'єкта, пор.: *помітне червоніння обличчя*. У певному контексті кваліфікатив *помітний* непрямо вказує на спонтанний, ненавмисний характер перетворення об'єкта, що створює передумову реалізації презумптивного смислу ‘який важко приховати’, пор.: *She could not suppress a reddening of the face, though it was occasioned more by anger than discomfort* [BNC]. Спонтанна характеристика перетворення об'єкта визначає профіль тематичного класу дієслів, валентність яких заповнюють «аспектуальні» перцептиви. Основним є клас фазових дієслів вияву (*з'являтися, зникати, зменшуватися, збільшуватися* тощо), у контексті яких предметні перцептиви реалізують семантичну роль Параметр — компонент, який указує на кількісну, пор.: *Zaczerwienienie często rozszerza się na całe pośladki, pachwiny i górną część ud, skóra stanie się obrzmiała i bolesna* [KJP], або якісну, пор.: *W miejscu użądlenia pojawiło się zaczerwienienie* [USJP], характеристику (вияву) перцептивного об'єкта.

Варто зазначити, що показником перетворення перцептивного об'єкта в режимі внутрішнього часу дії є граничний прикметник звичайного ступеня порівняння, який “задає повністю всю шкалу відповідної властивості” [Апресян 1995а: 66—67], пор.: *синіння* — “дія²²⁵ за знач. синіти [ставати, робитися синім; набувати синього кольору]” [СУМ IX: 183] — задана шкала синього кольору. З цієї перспективи зрозумілим стає факт того, що предметні перцептиви практично не утворюють дериватів від інтенсифікаційних дієслів типу *червонішати*,

---

²²⁴ Як можна помітити, обидва типи ЛФ протиставлені на основі смислового компонента тематичного класу дієслова: фазового для (S_{asp}) та каузативного для (S_{temp}). Поза тим, деривати розрізняються також на рівні актантів — показників перцептивного об'єкта (кольору). Якщо аспектуальний сценарій кваліфікує перцептивний об'єкт як модифікат (*біліти* = *ставати білим*), то темпоральний сценарій — як засіб (*білити* = *покривати чимось білим*).

²²⁵ Такого типу ситуацію доцільніше кваліфікувати як процес. Пор.: “Процес — це дієслово, першим актантом якого є будь-який об'єкт або явище, здатне змінюватися саме по собі, а не внаслідок дії чийсь волі” [Апресян 2006а: 87].

кислішати, холоднішати, пор.: #*червонішання*, #*кислішання*, #*холоднішання* тощо. Річ у тім, що смисл ‘процес підсилення актуальної якості перцептивного об’єкта’, який входить у семантику інтенсифікаційних дієслів, задає не всю шкалу властивості перцептивного об’єкта, а лише його окремий атрибут — психофізичний параметр (світлова характеристика, температурний режим, звуковий діапазон і т. ін.)²²⁶. Суб’єкт спостереження сприймає не нову якість перцептивного об’єкта, а нову кількість (більше світла, більше насиченості, більше холоду тощо) тієї ж якості. Тим самим увага Спостерігача зосереджена не на зміні якості, а на актуальному сприйнятті тієї ж якості. Отже, виникає конфронтація таксономічних категорій за параметром перцепції: таксономічна категорія Процес (як похідна рефлексія твірного дієслова) перетинається з категорією Вияв (властивість, яка актуально сприймається спостерігачем).

Як віддієслівні іменники предметні перцептиви «аспектуального» типу, безперечно, реалізують актантні позиції. Заповнення таких позицій залежить від того, який смисл предиката таксономічної категорії Вияв знаходиться у фокусі уваги. Зокрема, деривати, які реалізують смисл ‘процес, що актуально сприймається спостерігачем’, заповнюють валентність Пацієнсом — учасником, який засвідчує перетворення перцептивного об’єкта в аспекті зміни його якості, пор.: *почервоніння обличчя, потепління повітря, переохолодження організму* тощо. Похідні перцептиви, які реалізують ознаку ‘стан, що актуально сприймається спостерігачем’ заповнюють валентність Локативом — компонентом, який указує на місце вияву перцептивного об’єкта, пор.: *почервоніння на обличчі, потепління на вулиці, переохолодження у воді* тощо. Обидва смисли можуть бути реалізовані синкретично²²⁷ у контексті причинно-наслідкових відношень, що засвідчують характеристику локального вияву перцептивного об’єкта, пор.: *Потепління повітря на вулиці пов’язують із (приходом активного південного циклону; шкідливими викидами місцевого комбінату; незвичайним атмосферним явищем, яке спостерігалось за останні дні* тощо).

Приписування учасникові змінної певного Т-класу показує, що семантика предметних перцептивів «аспектуального» типу кодує інформацію про якісне перетворення перцептивного об’єкта через макросмисл, який включає два смислові блоки, співвіднесені з компонентами: ‘факт зміни якості

---

²²⁶ Інтенсифікаційні деривати okazіонально допустимі у випадку, якщо суб’єкт спостереження актуально налаштований на суміжний (психофізичний) параметр перцептивного об’єкта, пор.: ...але, з огляду на все відчутніше світлішання східної частини неба в нього за спиною, випірнув убік з-під боїттового крила і продовжив свій незалежний від будь-яких авіаліній курс [КТУМ] — світло як психофізичний параметр кольору (неба).

²²⁷ Про явище синкретизму при вираженні валентностей див. [Апресян 1995а: 140].

перцептивного об'єкта' та 'зміна якості перцептивного об'єкта'²²⁸. Зміщення фокуса уваги у площині певного Т-класу передбачає поперемінну актуалізацію того або іншого компонента. Якщо учасникові приписана змінна Т-класу ТЕНДЕНЦІЯ, семантичний акцент зосереджується на компоненті 'факт зміни якості перцептивного об'єкта', пор.: *Whitening of hair is a natural process associated with aging in humans* [WTNIDELU: 2609]. Якщо ж учасник кваліфікується таким, що належить до Т-класу РЕЗУЛЬТАТ, у фокус уваги потрапляє компонент 'зміна якості перцептивного об'єкта', пор.: *Whitening of the seams — a disagreeable vestiarian phenomenon produced by the surface of the cloth being rubbed off* [OED].

Темпоральна лексична функція кваліфікується як факт перетворення перцептивного об'єкта в режимі зовнішнього часу дії. В основі такого типу перетворення "лежать відмінності у співвідношенні між часом здійснення дії і часом її спостереження або моментом часу, відносно якого воно описується" [Князев 2007: 371]. З цієї перспективи смисл «зовнішній час дії» активно реалізується у контексті темпоральних кваліфікаторів (типу *весняний, ранковий, щорічний* тощо), які власне й співвідносять момент здійснення дії з моментом часу, відносно якого ця дія описується, пор.: *Дуже важливим заходом є осіннє біління стовбурів плодкових дерев* [СУМ I: 182].

Предметні перцептиви «темпорального» типу — це віддієслівні іменники, твірною основою яких слугують так звані дієслова способу на позначення ТИПУ ВПЛИВУ та дієслова результату, що позначають ТИП ЗМІНИ [Кустова 2004: 46]. Наслідуючи сценарій твірних дієслів, предметні деривати реалізують смислові блоки ВПЛИВ та ЗМІНА через інкорпоровані компоненти способу або результату каузації, пор.: *охолодження* — "дія за значенням охолоджувати [знижувати температуру тіла теплокровної тварини і людини]": *Завдяки охолодженню організму — гіпотермії — лікарям вже вдалося вивести багатьох людей із стану клінічної смерті* [СУМ V: 822] — реалізований компонент 'каузація у спосіб зниження температури' та *Завдяки охолодженню організму лікарям вдалося вивести хворого із стану клінічної смерті* — реалізований компонент 'результат каузації зниження температури'. Як можна помітити, реалізація каузативних компонентів регламентується параметром протиставлення референційного статусу: нереферентного (загальноекзистенціального) для способу vs. референтного (означеного) для результату.

---

²²⁸ Підґрунтям реалізації зазначених смислових блоків є факт виділення у віддієслівних іменників компонентів двох типів: а) ситуативного та б) перцептивного. Пор. тлумачення іменника *шелестіння*, актантна структура якого засвідчує диз'юнкцію компонентів 'ситуація, в якій має місце певний звук' vs. 'звук, який має місце у певній ситуації' в [Урысон 1998: 235—238].

Особливістю «темпоральних» перцептивів є те, що в контексті певного висловлення роль чинника каузації на поверхневому рівні реалізують, як правило, неагентивні учасники: Ефектор, пор.: *This blacking may be effected with the smoke of a lamp* [OED] або Причина, пор.: *Być może jakiś czas temu niewielki, choć gęsty obłok materii międzygwiazdowej przesunął się akurat między Psią Gwiazdą a Ziemią, powodując poczerwienienie światła gwiazdy* [KJP]. Річ у тім, що «темпоральні» перцептиви прототипно тяжіють до таксономічної категорії Дія, якій, зауважимо, агентивний учасник вже приписаний «за умовчанням». «Перший актант дій — Агенс, що цілеспрямовано змінює світ, тобто форми існування, стани, властивості та відношення різних об'єктів, у число яких включений і він сам» [Апресян 2009: 40].

Оскільки Агенс як учасник «агентивної причини» глибоко інкорпорований у семантику «темпорального» перцептива, виникає підстава приписати такому учасникові роль Ініціатора Каузації, спосіб і результат втілення якої реалізує інший (за рангом²²⁹) учасник — актант «неагентивної причини». Ініціюючу роль Агенса в цьому випадку можна кваліфікувати як з точки зору підготовчої стадії втілення каузації, так і з позиції впровадження каузації у вигляді певного способу дії неагентивного учасника. Спосіб дії неагентивного учасника відображає перебіг каузації, реалізація якої передбачає втілення попередніх дій агентивного учасника. Зокрема, роль Ефектор у наведеному прикладі (див. вище) співвідносить ознаку неагентивної причини (учасник *the smoke of a lamp*) із презумптивним компонентом учасника фізичної дії ‘someone has lit a lamp’, а роль Причини — із презумптивним компонентом учасника перцептивної дії ‘ktoś obserwował światło gwiazdy’.

Для «темпорального» перцептива ключовим є цільовий складник Агенса. Такий складник перцептив часто реалізує у контексті прийменникових предикатів: *для* через смисл ‘з якою метою здійснюється, відбувається щонебудь’, пор.: *На леваді смуги полотна для біління простелені проти сонця* [СУМ I: 182]; *przy* через смисл ‘okoliczności towarzyszące czynności orzeczenia’ [Bartnicka, Satkiewicz 1990: 187], пор.: *Przy bieleniu budynków wiejskich dobrze jest dodać do wapna czy kredy farbkę niebieskiej, gdyż muchy tego koloru nie lubią* [KJP]; *for* через смисл ‘having the purpose of’, пор.: *Brian Mason was allowed 17/2 for repairing and whitewashing the offices* [BNC].

Реалізація компонента цільового складника семантики «темпоральних» перцептивів залежить також від характеру змінної Т-класу учасника ситуації. Якщо перцептив реалізує змінну Т-класу ДІЯЛЬНІСТЬ, перцептив актуалізує компонент ‘дії, спрямовані на досягнення кінцевої мети’ — проспективна мета,

---

²²⁹ Пор. ієрархію тематичних ролей логічної структури аргументних позицій у [Van Valin 2005: 58].

пор.: *Весна означала тут <...> виснажливе порання в кухні біля обідів для сапальників, війну з квочками, що унадужувалися з малими в город, білення курників і хлівів* [СУМ I: 182]. Приписування учасникові змінної Т-класу ЗАНЯТТЯ виводить у фокус уваги компонент ‘дія, спрямована на досягнення поточної мети (безпосередньою метою є “виконання самої цієї дії” [Апресян 2006а: 86])’ — пролептична мета, пор.: *Dotyczyło to zwłaszcza kobiet, które wspólnie prały kijankami w potoku, zajmowały się międleniem lnu, moczeniem go i bieleniem, spotykały się również wieczorami i w czasie skubania pierza* [KJP], а Т-класу ДІЯ — компонент ‘дія, спрямована на досягнення попередньої (пов’язаної з призначенням самої дії) мети’ — ретроспективна мета, пор.: *The ritual of the whitewashing (or limewashing, as Harry calls it) the houses was in itself a method of pest control* [BNC].

4.8.3. Суб’єкт ідентифікації

Суб’єкт ідентифікації (І д е н т и ф і к а т о р) — це тип активного суб’єкта, який осмислює перцептивні об’єкти за параметрами характеристикації та виокремлення (див. 3.3.4). В аспекті спостереження перцептивного об’єкта зазначені параметри передбачають встановлення тотожності об’єкта Спостерігачем за смисловими ознаками: а) дескриптивності, пор.: *білі* — “люди, які належать до світлошкірої раси” [СУМ I: 181]; б) атрибутивності, пор.: *white* — “a member of any of various counter-revolutionary or strongly conservative parties” [OED]; в) виділення, пор.: *czarna owca* — “osoba wyróżniająca się w jakimś zespole złymi cechami, piętnowana” [SJPPWN: 308].

Ідентифікація перцептивного об’єкта за смисловою ознакою дескриптивності передбачає співвідношення об’єкта з: а) класом інших однорідних об’єктів; б) відчужуванням або невідчужуванням атрибутом на основі його постійних, відносно незмінних у часі властивостей. Вхідження об’єкта до класу інших об’єктів або його співвіднесеність із відчужуванням / невідчужуванням атрибутом осмислюється в термінах таких типів предикацій, як: Реляція, Посесія та Контрпосесія (див. 3.2.5 та 3.2.6). В аспекті зазначених типів предикацій суб’єктна позиція предметних перцептивів формує три взаємопов’язані семантичні зони: Релятора, Посесора та Контрпосесора.

Семантична зона Релятора представлена компонентом ‘той, хто (те, що) має відношення до когось / чогось; стосується когось / чогось’, пор.: *білі* — “*мн.* про людей, що належать до світлошкірої раси” [СУМ I: 181]; *biały* — “człowiek należący do białej odmiany” [SJPPWN: 147]; *white* — “a person belonging to a light-skinned race” [WTNIDELU: 2606].

Одним із типів відношень, яке кодує Релятор, є відношення «спорідненості» (семантичний компонент ‘споріднений із’ / ‘pokrewny

(*zblizony*) do' / 'related to'), пор.: *yellowlegs* — “either of two American shore birds that are related to the greenshank” [WTNIDELU: 2650]. У цьому випадку перцептивний об’єкт осмислюється як (біологічний або соціальний) таксон, який пов’язаний з іншим таксоном спільністю походження або близький до нього за якостями, ознаками тощо. Зауважимо, що така спорідненість виявляється між однопорядковими видовими таксонами, які на семантичному рівні формують групу корелятивних гіпонімів (співгіпонімів), пор.: *чорноклен* — “(*Acer tataricum* Latin) дерево або кущ родини кленових” [СУМ XI: 359]; *czarnogłówka* — “owca, pochodząca od angielskich owiec mięsnych” [SJPPWN: 307]; *brown mouth* — “a virus disease of dogs related to distemper” [WTNIDELU: 285]; *gray nurse* — “Indo-Pacific shark closely related to an Australian sand shark (*Carcharias arenarius*)” [WTNIDELU: 993]; *yellowknife* — “an Algonquian people living east of Great Slave Lake, Canada, being closely related to the Chipewyan” [WTNIDELU: 2650].

Іншим типом релятивності є відношення «належності» (семантичний компонент ‘який належить до’ / ‘*należący do*’ / ‘*belonging to*’), пор.: *чорносотенець* — “політ. член реакційної громадської організації в Росії на початку ХХ ст.” [СУМ XI: 360]; *чорносутанник* — “представник католицького духовенства” [СУМ XI: 361]; *czarnoseciniec* — “*należący do czarnej sotni*” [SJP]; *black robe* — “Roman Catholic priest” [WTNIDELU: 227]. Реалізуючи концепт таксону «колір вбрання як елемент суспільної ідентифікації» (див. «таксономічний ракурс» у 2.5), предметні перцептиви найчастіше кодують такого типу відношення у вигляді смислового компонента ‘членство в певному угрупованні’, пор.: *brownie* — “[Named from the colour of their uniform] a member of the junior section of the organization known as the ‘Girl Guides’” [OED]; *синьоблузник* — “у Радянському Союзі в 20—30-х роках ХХ ст. — робітник, що носив синю блузу і був членом культбригади” [СУМ IX: 191]. Зміщення фокуса уваги в межах концепту релятивного відношення може актуалізувати смисл ‘елемент певної (закритої) системи’, пор.: *green* — “a card belonging to one of the four suits in the German pack of playing cards” [WTNIDELU: 996].

Ще одним типом релятивності є відношення «функціонування (у певному угрупованні)». Такий тип відношення акцентує увагу не на груповому членстві учасника (відношення «належності»), а на функціональному змісті його перебування (взаємних стосунків з іншими членами) у групі, пор.: *black rod* — “(so called from the black wand surmounted by a golden lion which he carries as his symbol of office). The chief Gentleman Usher of the Lord Chamberlain’s department of the royal household, who is also usher to the House of Lords and to the Chapter of the Garter that has as one of his duties the occasional summoning of the Commons and their speaker to the House of Lords to hear the speech from the throne” [WTNIDELU: 228].

У контексті певного висловлення «релятивні» перцептиви звичайно набувають іпостасі учасника Т-класів: ПРЕДСТАВНИК — змінна, яка вказує на особу, що представляє певну групу, клас, розряд тощо, пор.: *He було в моєму роду чорнорясників, ти перший будеш* [СУМ XI: 360]; *The England captain is a former Cambridge blue* [CIDE: 140] :: *blue* — “a student who represents Oxford or Cambridge University in athletic contests” [WTNIDELU: 240]. У цьому випадку Т-клас ПРЕДСТАВНИК «поглинає» власне релятивний компонент ‘той, хто (те, що) має відношення до когось / чогось; стосується когось / чогось’, оскільки фокус уваги зміщується з релятивного відношення «функціонування» на того, хто представляє цей тип відношення, пор.: *green* — “(someone who cares a lot about matters) relating to the protection of the environment” [CIDE: 622]; *He used to be a Liberal, but now he’s a Green* (= a member of the Green Party) [CIDE: 622]; ГРУПА (РОЗРЯД) — змінна, яка вказує на групу осіб, низку предметів або рід явищ, об’єднаних однією чи кількома спільними ознаками, пор.: *Різні люди приходили до товариства чорносутанників* [СУМ XI: 361].

Семантична зона Посесора представлена компонентом ‘той, хто (те, що) має або містить щось’, пор.: *солончак* — “грунт, який у поверхневому шарі містить легкорозчинні солі” [СУМ IX: 452]; *чорнобривець* — “той, хто має чорні брови” [СУМ XI: 356]; *czarnoziem* — “najżyźniejsza gleba świata, zawierająca dużo próchnicy nadającej jej czarne zabarwienie” [SJPPWN: 307]; *sweet* — “a food having a high sugar content” [MWUD]; *white* — “a person with a white skin”.

Концепт ситуації, яку описує Посесор, моделюється за зразком двохактантної структури, в якій позиції суб’єкта приписана роль Власника, а позиції об’єкта — роль Власності. В аспекті ситуації чуттєвого сприйняття співвідношення «Власник — Власність» осмислюється як стан справ, в якому Власник представляє перцептивний об’єкт, а Власність — його невідчужуваний атрибут.

Залежно від характеру осмислення перцептивної ситуації, Посесор може набувати іпостасі: а) Посесора-Партоніма — семантичної ролі, яка представляє власника як ціле, що складається з частин невідчужуваного атрибута, пор.: *біловус* — “той, хто має світлі або сиві вуса” [СУМ I: 183]; *białobrzuszek* — “mający biały brzuszek” [USJP]; *whitecap* — “name for several birds having a white or light-coloured patch on the head” [OED]. Як можна помітити, семантична роль Посесора-Партоніма використовує модель партонімічного відношення, яке співвідносить концепт перцептивного об’єкта з концептом невідчужуваного атрибута на ґрунті образ-схеми ЦІЛЕ — ЧАСТИНА. Перцептивний об’єкт як елемент ЦІЛОГО доцільно характеризувати за параметром референційного ракурсу (див. 2.7.3). В аспекті зазначеного параметра предметні перцептиви реалізують смисли: а) атрибутивного статусу, пор.: *чорнобривець* — “діал. чобіт, що має кольорову халяву і чорний передок”: *Часто у жіночих чобітках*

чорна шкіра комбінується з жовтою; з цього виду взуття, наявного у музеї, дуже цікаві буковинські чорнобривці [СУМ XI: 357]; б) родового статусу, пор.: *зеленяк* — “рід птахів родини в’юркових, що має оливково-зелене забарвлення, з домішкою жовтого на крилах”: *Зеленяк поширений у більшій частині Європейської підобласті* [СУМ III: 555]. Зауважимо, що у перспективі міжмовного зіставлення посесивні перцептиви можуть реалізувати смисли різних референційних ракурсів, пор.: *червононіжка* — “птах ряду куликоподібних, який має оранжево-червоні ноги” [СУМ XI: 299]; *czerwononóżka* — “o zwierzęciu mającym czerwone nogi” [USJP]; *redshank* — “a common Old World limicoline bird, having the legs and feet pale red” [WTNIDELU: 1904] — атрибутивний статус vs. родовий статус. Презумпція таксономічної «схильності» невідчужуваного атрибута спонукає характеризувати учасника, співвіднесеного з елементом ЧАСТИНА, за параметром концептуального таксону (див. 2.7.3). Основними є таксони: АТРИБУТА, пор. ознаку ‘чорні брови’ перцептива *чорнобривець* і ПЕРЦЕПТУ, пор. ознаку ‘оливково-зелене забарвлення, з домішкою жовтого на крилах’ перцептива *зеленяк*; б) Посесора-Контейнера — семантичної ролі, яка представляє власника як вмістище невідчужуваного атрибута, пор.: *білок* — “густа напівпрозора маса пташиного яйця, в якій міститься жовток” [СУМ I: 184], але *białko* — “przezroczysta część ptasiego jaja otaczająca żółtko” [USJP] та *white* — “a mass of albuminous material surrounding the yolk of an egg” [WTNIDELU: 2606] — англійський і польський відповідники актуалізують конверсивний смисл ‘ємність як зовнішня оболонка’. Семантична роль Посесора-Контейнера класично реалізується на ґрунті образ-схеми ВМІСТИЩЕ, яка за визначенням має корелятом суміжну образ-схему ВМІСТ. Контекст може поперемінно реалізувати котрусь з образ-схем, виводячи у фокус уваги той чи інший компонент значення перцептива, пор.: *czarnoziem* — “najżyźniejsza gleba świata, zawierająca dużo próchnicy nadającej jej czarne zabarwienie” [SJPPWN: 307]: *Czarnoziemny lessowe należą do najlepszych gleb buraczanych dzięki zawartości w nich czynnej próchnicy* [SJP] — реалізована образ-схема ВМІСТИЩЕ; *W klimacie suchszym szczątki roślin, próchnica nie ulegają rozkładowi, lecz nagromadzają się w glebie tworząc czarnoziem* [там само] — реалізована образ-схема ВМІСТ.

Семантична зона Контрпосесора представлена компонентом ‘той, хто (те, що) не має чогось’, пор.: *сірятина* — “зневажл. про що-небудь сіре, позбавлене виразності, яскравості” [СУМ IX: 232]; *szum* — “bezdźwięczny, jednostajny odgłos wywoływany przez poruszające się masy czegoś (np. powietrza, wody) lub np. przez niektóre pracujące urządzenia” [USJP]; *noise* — “sound that lacks agreeable musical quality” [MWUD]; *white blood cell* — “a blood cell that

does not contain hemoglobin” [WTNIDELU: 2607]; *whiteness* — “freedom from stain or blemish” [WTNIDELU: 2609].

З цієї перспективи концепт ситуації, який представляє Контрпосесор, моделюється аналогічно до концепту ситуації Посесора. Однак, на відміну від останнього, учасникові Власність приписується ознака відчужуваного атрибута. В аспекті «презуптивної» взаємодії об’єкта з іншим об’єктом (звідси назва Контрпосесор²³⁰) така ознака засвідчує ідею позбавлення перцептивного об’єкта або відсутності у нього кількісної чи якісної характеристики²³¹. Такого типу взаємодія кваліфікується через відношення посесивного протиставлення, в якому відчуження атрибута об’єкта осмислюється на основі презупції існування іншого об’єкта, пор.: *ciemność* — “brak światła, jasności; mrok” [USJP]; *darkness* — “absence or want of light (total or partial)” [OED]; *темрява* — “відсутність світла, освітлення; пітьма, темнота”: *А на світ насувала темрява. Зайшло сонце за обрій, покинуло землю* [СУМ X: 71] — смисл ‘відчуження атрибута світла’ реалізована на основі презуптивного компонента ‘із заходом сонця світло зникає’ (див. вище темпоральну характеристику перцепції).

Певний тип презуптивного компонента регламентує наповнення змісту концепту посесивного протиставлення, вираженого семантикою певного перцептива. Зокрема, зміст концепту ВІДСУТНІСТЬ (ЧОГОСЬ) може визначати презуптивний компонент ‘наявність чогось (бажаного)’. Контрпосесор у такому випадку актуалізує «позитивний» смисл відсутності (смисл ‘відсутність небажаного’), презуптивним корелятом якого є смисл ‘наявність бажаного’, пор.: *suchość* — “rzecz. od suchy [pozbawiony wilgoci, wody, płynu, nie zawierający wody; niewilgotny, niemokry]”: *Przechowywał kakao na szafie — w suchości, żeby nie wilgotniało* [SJP] — реалізований презуптивний смисл ‘місце, в якому наявна (бажана) властивість’ на основі фонові інформації «зберігання продуктів зверху запобігає тому, щоб продукти не відсиріли».

Зміст концепту БРАК (ЧОГОСЬ) регламентує презуптивний компонент ‘надмірність, надлишковість чогось’, пор.: *bielactwo* — “brak lub niedobór barwników melaminowych u człowieka lub zwierząt, objawiający się białością skóry, włosów lub piór” [SJPPWN: 152] — реалізований презуптивний смисл

---

²³⁰ Назву Контрпосесор можна вважати родовим терміном семантичної ролі — корелята назв таких ознакових дериватем, як: Приватив (= ‘позбавляти’) та Каритив (= ‘який не має X-а’) [Мельчук 1998: 428]. Див. також 3.2.6.

²³¹ Концептуальними корелятами зазначених характеристик є концептуальні таксони: НЕСТАЧА — змінна, яка вказує на брак необхідної кількості атрибута, пор.: компонент ‘hemoglobin’ перцептива *white blood cell* (пор.: *Дослідження показали, що при щоденному споживанні дітьми меду кількість гемоглобіну в їх крові збільшується* [СУМ II: 48]) та НЕВІДПОВІДНІСТЬ — змінна, яка вказує на брак відповідної якості атрибута, пор.: компонент ‘agreeable musical quality’ перцептива *noise*.

‘надмірність (білого) пігменту’. У такій ситуації Контрпосесор часто актуалізує від’ємний смисл нестачі (смисл ‘відсутність бажаного’) на основі презумптивного смислу ‘наявність небажаного’, пор.: *darkness* — “lack of clarity”: *the darkness of certain passages in a text* [MWUD] — смисли ‘неясність, туманність (змісту тексту)’ корелюють зі смислом ‘наявність у тексті фрагментів, які утруднюють його сприйняття’ (нестача кваліфікується як небажана для сприйняття тексту).

Таксономічна віднесеність Контрпосесора (до речі, як і у Посесора та Релятора) — предикатна, оскільки увага акцентується на предметній характеристиці відношення — відношення посесивного протиставлення об’єкта та його відчужуваного атрибута. З цієї перспективи «контрпосесивні» перцептиви орієнтуються на Т-клас ОБ’ЄКТ ОЦІНКИ — змінну, що вказує на об’єкт, у якого відсутність або нестача атрибута викликає певне (оцінне) ставлення, пор.: *На стадіоні, як і в театрі, глядач не терпить сірятини* [СУМ ІХ: 232] — негативне ставлення.

Ідентифікація перцептивного об’єкта через смисл атрибутивності передбачає співвідношення цього об’єкта з класом інших однорідних об’єктів на основі змінних у часі властивостей. Ідентифікація на основі такого типу властивостей засвідчує тотожність об’єкта, що в аспекті предикації Контрагенція (див. 3.2.6), формує семантичну зону Контрагента.

Семантична зона Контрагента представлена компонентом ‘той, хто протистоїть комусь’ (див. [Fillmore 1969: 116; Fillmore 1971: 376]). Контрагент є компонентом семантики предметних («ідеологічних») колоративів, які відтворюють ідею суспільної конвенціоналізації характеристик учасників ситуації протистояння. Особливістю ситуації є те, що окрім контрагента в ній бере участь ще й активний суб’єкт, “причому дії цих двох учасників не збігаються: предикат описує повністю лише діяльність суб’єкта, але не діяльність контрагента” [Апресян 1995а: 127].

Ми розглядаємо учасника Контрагент у системі протиставлення іншому Контрагентові (Антагоністу), акцентуючи увагу на обопільній «контрагентивності» учасників. Своєрідним номінативним підкріпленням такої обопільності є існування численних корелятивних пар кольороназв, пор.: *червоноармійці vs. білогвардійці, czerwonoogwardzista vs. białogwardzista, redcoats vs. bluecoats (whitecoats); bluecoats vs. graycoats; білі (фігури) vs. чорні (фігури) та white (pieces) vs. black (pieces)* тощо. Номінативну природу таких пар, скоріше за все, визначає так звана амбівалентність кольорів — характеристика протиставлення у змісті колірної картини світу. З когнітивної точки зору колірну амбівалентність можна представити як феномен «сислової енантіосемії» — відношення, яке засвідчує осмислення поляризації змісту

колірної картини світу через систему колірних опозицій. З цієї перспективи учасник Контрагент корелює з учасником Контрпозиція — компонентом, який указує на відношення протилежності (протиставлення) своєму Опонентові (Антагоністу) (див. 3.2.6).

Введення учасника Контрпозиція є необхідною умовою, оскільки такий учасник представляє не лише обох суб'єктів протистояння, а й фіксує семантичну роль, яку кожен із цих учасників виконує в ситуації «контрагентивність». Річ у тім, що система протиставлень передбачає відносно довільну інтерпретацію семантичної ролі Контрагента, пор.: *чорні* — “фігури в шахах або шашки такого кольору на противагу до білих” [СУМ XI: 352]; *czarny* — “czarny pionek w szachach, warcabach itp.” [USJP] та *black* — “the dark-colored pieces in a two-handed board game” [WTNIDELU: 224]. Протиставлення білих і чорних фігур у шахах (шашках) у заданих умовах може осмислюватися по-різному. Це може бути протиставлення за кольором: *білий vs. чорний*, за функцією: *білі (завжди) починають гру vs. чорні (завжди) продовжують*, за результатом: *білі починають і виграють* або *чорні починають і ставлять мат у два ходи* (умова шахової задачі) тощо. Кожне з цих протиставлень представляє Контрпозицію, яку Контрагент (білі фігури) займає відносно свого Опонента (чорні фігури) та навпаки.

Ситуація «контрагентність» охоплює різні типи Контрпозицій, які визначають протистояння Контрагентів. Такі Контрпозиції можна співвіднести з типами опозицій, якими традиційно послуговуються при аналізі фонологічної системи мови: привативною, градуальною, еквіполентною або корелятивною:

1) Привативна Контрпозиція — компонент опозиції, в якій Контрагент характеризується на основі смислового компонента, який відсутній в Антагоніста, пор.: *червоні* — “захисники радянського соціалістичного ладу”: *Ворог знав, що це була остання перепона для червоних, і осканеніло обстрілював міст* [СУМ XI: 297]. Привативна Контрпозиція характеризує учасників ситуації «контрагентивність» як нерівноправних членів, відмічаючи маркованість одного та немаркованість іншого. Контрпозиція «захисники» є ознакою немаркованого Контрагента, оскільки є показником учасника, який не виявляє явної «контрагентивності» стосовно свого Опонента. Можна сказати, що це «вимушений» Контрагент — учасник, який «контрагентує» (чинить опір), оскільки склалися обставини, які змушують його стати Контрагентом, пор.: *червоний терор* — “крайні заходи, до яких вдається революційна влада у відповідь на жорстокі й підступні дії контрреволюційних сил”: *Наш червоний терор є захист робітничого класу від експлуататорів, є придушення опору експлуататорів* [СУМ X: 94]. Можна констатувати, що немаркований Контрагент засвідчує Контрпозицію «вимушене протиставлення», реалізуючи

«контрагентивний» смисл ‘проти́дія через захист’. Контрпозицію маркованого Контрагента (Антагоніста) досить часто фіксує семантика корелятивного колоратива, пор.: *білі* > *білий* — “*полім.* ворожий радянській владі; контрреволюційний; протилежне червоний” [СУМ I: 181]; *biały* — “*hist.* człowiek o przekonaniach zachowawczych (zwłaszcza w odniesieniu do przeciwników rewolucji w ZSRR); kontrewolucjonista” [SJPPWN: 147]. Проте, маркований і немаркований Контрагенти можуть бути «прописані» у семантиці того ж колоратива у випадку, якщо увага акцентується на змісті протиставлення, пор.: *білогвардієць* — “той, хто воював проти Радянської влади в лавах білої гвардії; контрреволюціонер” [СУМ I: 183]. Маркований Контрагент — *той, хто воював (контрреволюціонер)* vs. немаркований Контрагент — *Радянська влада* у семантиці українського колоратива-корелята експлікують ідею «протиборчих ідеологій білих і червоних», пор.: *білий терор* — “розгром революційних організацій робітничого класу, масові арешти, вбивство революційних і прогресивних діячів як метод боротьби буржуазної контрреволюції з революційним рухом” [СУМ X: 94];

2) Еквіполентна Контрпозиція — компонент опозиції, в якій Контрагент характеризується такою ж ознакою, що й Антагоніст, пор.: *білі* — “фігури в шахах або шашки такого кольору на противагу до чорних” [СУМ I: 181]. Еквіполентність Контрагента та Антагоніста в цьому випадку є очевидною, оскільки осмислення шахових фігур як елементів гри базується на концептуалізації їх функціонування як рівноправних суб’єктів протистояння;

3) Градуальна Контрпозиція — компонент опозиції, в якій Контрагент характеризується іншим ступенем, градацією тієї самої ознаки, що й Антагоніст, пор.: *black-and-tan* — “a member of a political organization, favouring proportional representation of whites and blacks in politics — opposed to *lily-white*” та *lily-white* — “a member of a political organization, favouring the exclusion of blacks esp. from politics — opposed to *black-and-tan*”: *Black-and-tan Republicans also faced aggressive opposition from lily-white factions* [BRIT]. Градуальна Контрпозиція реалізується на основі уявної шкали «представництва білих і чорних у політиці», де ліва крайня межа репрезентує «представництво лише білих», середня — «пропорційне представництво білих і чорних», а права крайня межа — «представництво лише чорних». Доказовою базою існування такої шкали є дискурсивна номінація, яка, орієнтуючись на семантичну роль ключового Контрагента, може актуалізувати повну (розгорнуту) Градуальну Контрпозицію, пор.: *czarny* — “członek ugrupowania skrajnie reakcyjnego”: “*Czerwoni*” *każdej epoki bardziej wierzą w siłę swoich argumentów, “biali” zaś, czy — jak dzisiaj — czarni lub brunatni, w pięść uzbrojoną, kraty, knut i pałkę* [SJP];

4) Корелятивна Контрпозиція — компонент опозиції, в якій Контрагент відрізняється однією ознакою від Антагоніста, а за іншими ознаками збігається, пор.: *чорняк* — “заст. розм. чорна балотувальна куля, яка означала подачу голосу проти якої-небудь кандидатури” [СУМ XI: 362] та *blackball* — “an adverse vote esp. as excluding an applicant from membership in an organization” [WTNIDELU: 225]. Перцептив описує ситуацію, яку схематично можна представити так: Контрагент *виступає за виключення з членства* Антагоніста. Корелятивна Контрпозиція фіксує протиставлення, у якому Контрагент та Антагоніст розглядаються як члени тієї самої організації, можливо, з рівними правами, обов’язками тощо (ознака збігається), проте в умовах, які склалися, Контрагент отримує повноваження, яких не має Антагоніст (відмінність за посесивною ознакою ‘хтось має більше чогось, ніж інший’). Зауважимо, що на відміну від Привативної Контрпозиції, в якій дія Контрагента та Антагоніста представлена як *обопільна* супротивність, Корелятивна Контрпозиція регулюється через принцип «односторонньої дії»: Антагоніст (проти кого голосують) не може протидіяти Контрагентові, оскільки цього не дозволяють умови «контрагентивності» (член групи, проти якого голосують, не має повноважень голосувати проти інших членів групи).

Орієнтуючись на об’єкти, які перебувають у відношеннях «протистояння :: протиставлення», Контрагент імплікує співвіднесеність із такими Т-класами, як: КОЛЕКТИВ — група, угруповання, члени якої об’єднані спільною метою (досить часто) на ґрунті ідеологічних переконань, пор.: *Усі внутрішні вороги Радянської влади поклали великі надії на «переродження» радянської системи господарства в капіталістичну. Надії непманської буржуазії і куркульства всіляко підтримувала група білоемігрантів* [СУМ I: 183]; ЧЛЕН (КОЛЕКТИВУ) — окремий представник (протиборчого) угруповання, який виражає волю, поділяє погляди всього колективу. Такий Т-клас, як правило, представляє особу, якій приписується значення індивідуальної схеми поведінки (контрагентивності) в межах «ідеології» колективу, до якого вона належить або потрапила. У цьому випадку Контрагента можна співвіднести з таксономічним підкласом ІДЕОЛОГІЧНИЙ СУПРОТИВНИК, який указує на особу, що виражає ідею (за своєю волею чи супроти неї) всього колективу, у нашому випадку — ідею «протиборства, протистояння», пор.: *Як же ви з такими думками і поглядами опинилися білоемігрантом у Польщі..? — відверто дивувався Юрко* [СУМ I: 183]; СУКУПНІСТЬ — угруповання за ознакою збірності. У цій ситуації Контрагент, залежно від контексту, може поперемінно акцентувати увагу на тих ознаках, у термінах яких описується Т-клас КОЛЕКТИВ. В одному випадку актуалізується ідея угруповання як певної єдності людей, пор.: *Цими сходами, в часи громадянської війни, тікали з міста*

[Одеси] *інтервенти та білогвардійці* [СУМ I: 183], в іншому — фокус уваги зміщується на «ідеологічну» мету, яка визначає єдність такого угруповання, пор.: *Ватажки білогвардійщини збирали на Україні контрреволюційні сили для повалення Радянської влади в Росії* [СУМ I: 183].

Ідентифікація об'єкта через смисл виділення передбачає ототожнення цього об'єкта у межах відношення «елемент — підмножина». В аспекті предикації Дистинкція (див. 3.2.5) такий об'єкт формує семантичну зону Дистинктива, представлену компонентом 'той, хто (те, що) характеризується, відзначається, виділяється чимось', пор.: *холод* — “час, пора, що відзначається тривалими морозами” [СУМ XI: 114]; *żółtaczka* — “choroba wirusowa niektórych roślin uprawnych, charakteryzująca się występowaniem na liściach żółtych plam” [SJP]; *aroma* — “a distinctive pleasing odor” [MWUD]; *blackguardery* — “behavior characteristic of a blackguard” [WTNIDELU: 226]; *heat* — “the state of a body or of matter that is characterized by elevation of temperature” [MWUD]; *noise* — “sound that is noticeably loud, harsh, or discordant” [MWUD]; *yellow* — “something that is chiefly distinguished by a yellow colour” [WTNIDELU: 2649].

Семантична зона Дистинктива засвідчує характер виділення об'єкта стосовно певної сфери буття за ознаками: а) відмітної події, пор.: *червоний день* (у календарі), *гірка година*, *гарячі жнива*, *biały tydzień*; б) відмітної властивості, за якою об'єкт можна віднести до певної сукупності осіб, явищ, предметів тощо, пор.: *blacker jazz*; в) нестандартної поведінки, пор.: *гаряча голова*, *gorący umysł*, *hot ticket*; г) унікальної властивості, пор.: *white night*, *біла ворона*, *czarna owca*.

Акцентуючи увагу на характеристиці перцептивного об'єкта, Дистинктив представляє об'єкт як незвичайний феномен, явище, яке вирізняється з-поміж інших своєю винятковістю, надзвичайністю, неповторністю тощо. З цієї перспективи концепт ситуації «дистинктивність» набуває формату концепту таких учасників, як: а) Девіатив — компонент, який указує на характеристику відхилення від норми, пор.: *білокрів'я* — “захворювання кровотворної системи, що виявляється у значному збільшенні кількості білих кров'яних тілець у крові” [СУМ I: 184]; *leukemia* — “any of several cancers of the bone marrow that prevent the normal manufacture of red and white blood cells and platelets, resulting in anemia, increased susceptibility to infection, and impaired blood clotting” [RHWUD]; *białaczka* — “zwiększanie się liczby niedojrzałych białych ciałek krwi z powodu schorzenia narządów krwiotwórczych” [SJP]; *twardzica* — “leśn. drzewo gatunków iglastych, odznaczające się nienormalnym zwiększeniem strefy drewna” [SJP]; б) Ексклюзив — компонент, який указує на характеристику винятковості (надзвичайності) перцептивного об'єкта з-поміж інших, пор.: *біла ворона* — “той, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним” [СУМ I: 181] та *biały kruk*

— “rzadkość, osobliwość, unikat” [SJP]; *white crow* — “rarity” [ТЕТМ: 239]; *black swan* — “curiosity, rarity, oddity, eccentric” [ТЕТМ: 242].

З огляду на те, що Дистинктив представляє об’єкти, відзначені певною особливістю, характерною рисою або схемою поведінки, «дистинктивні» перцептиви часто корелюють із такими Т-класами, як: ПОВЕДІНКА — змінна, яка реалізує смисл ‘сукупність дій і вчинків, що характеризують певну особу або групу осіб’, пор.: *He talked on about the thievery of the commissary department which every month increased its demands, the knavish stupidity of Jefferson Davis and the blackguardery of the Irish who were being enticed into the Yankee army by bounty money* [BNC]; ДИСФУНКЦІЯ — змінна, яка вказує на відхилення у життєдіяльних функціях організму, пор.: *Z chorób wirusowzch na burakach występuje żółtaczką wirusowa* [SJP]; ФЕНОМЕН — змінна, яка реалізує смисл ‘рідкісне, незвичайне, виняткове явище’, пор.: *Холод такий, що страшно й нос виткнути з хати* [СУМ XI: 114].

4.8.4. Суб’єкт асоціації

Суб’єкт асоціації (Асоціатор) — це тип активного суб’єкта, який осмислює перцептивні об’єкти в аспекті семантико-когнітивних асоціацій (див. 3.3.5). Зазначені асоціації засвідчують співвідношення перцептивної ситуації з певним прецедентним станом справ на основі смислових компонентів: а) стереотипності, пор.: *червоний півень* — “пожежа”: — *Чи не Левко.. подарував панові червоного півня? — розгадували деякі дядьки* [ФСУМ II: 629]; *zielona szkoła* — “kilkudniowy wyjazd organizowany przez szkołę w ciągu roku szkolnego, łączący wypoczynek z nauką”: *W czasie zielonej szkoły byłam z dziećmi nad morzem* [FSJP]; *red menace* — “the political or military threat regarded as emanating from the Soviet Union” [OED]; б) квазісимволічності, пор.: *білий білет* — “свідомство про звільнення від військової служби” [СУМ I: 180]; *żółta kartka* — “żółty kartonik, który sędzia piłkarski pokazuje zawodnikowi jako znak upomnienia za złamanie przepisów gry” [USJP]; *red* — “the colour conventionally (now less commonly) used to indicate debit items and balances in accounts”: *‘We’ve got to put forth our best efforts from now till the end of the month, or we’ll be in red on the books,’ he announced* [OED]; в) символічності, пор.: *світло* — “символ істини, розуму, освіти або радості, щастя”: *Розповів [Ганжа-Ганженко], як відроджується життя по школах після деніківщини, як пориваються діти до науки, до світла* [СУМ IX: 91]; *światło* — “przen. oświecenie umysłu, nauka, wiedza, oświata”: *Przez światło tylko, to jest przez pojęcie i uznanie prawdy, ludzie stopniowo otrząsać się mogą ze złego* [SJP]; *light* — “illumination or enlightenment, as a possession of the mind, or as derivable from some particular source”: *Having spread so much light and knowledge over the land* [OED].

Стереотипне осмислення перцептивного об'єкта передбачає асоціацію цього об'єкта з певним предметним аналогом, пор.: *блакить* — “блакитний простір неба” [СУМ I: 196]; *blekit* — “niebieska barwa [= barwa nieba]” [SJP]; *blue* — “the pure color of a clear sky” [RHWUD], або аналогом діяльності людини, пор.: *чорнороб* — “той, хто виконує чорнову, копітку роботу, яка потребує багато сил, витривалості й терпіння”: *Небезпека могла вродитися тільки з флангів, десь зліва або справа. Туди танкісти, звичайно, не мали змоги завертати, залишаючи ці простори фронтовим чорноробам* — *nixomi* [СУМ XI: 360]; *czarna robota* — “ciężka, męcząca, źle płatna praca, często fizyczna, przy której można się ubrudzić”: *Ту odwalasz czarną robotę, przygotowujesz merytoryczną stronę projektu, gromadzisz i opracowujesz dane zaś na etapie potrzebienia dłoni i zbierania laurów zastępuje cię ktoś inny* [FSJP]; *black job* — “a funeral” [OED].

На відміну від перцептивного об'єкта, ідентифікованого суб'єктом споглядання (див. вище), «асоціативний» перцептивний об'єкт виявляє стійкі асоціації з об'єктом або групою однорідних об'єктів, що слугують його «атрибутивом» (див. семантичну роль Атрибутив у 4.7.1), пор.: *холод* — “низька температура навколишнього середовища (повітря, води тощо)” [СУМ XI: 113]; *chlód* — “niska temperatura powietrza” [SJP]; *cold* — “commonly applied to a temperature below the freezing-point of water (32° Fahr. or zero of Centigrade and Réaumur)” [OED]. Зауважимо, що перцептив з сфери суб'єкта споглядання в такій ситуації реалізує валентність на довільний об'єкт або групу різнорідних об'єктів, пор.: *холод* — “низька температура когось, чого-небудь” [СУМ XI: 114]²³².

З огляду на те, що інкорпоровану валентність зазначених перцептивів представляє учасник, якому приписана роль стереотипу (стійкої фіксованої структури свідомості, див. [Селіванова 2004: 247]), його актантна позиція (як потенційного квазіпредиката) закономірно залишається синтаксично невираженою, пор.: *Вночі і ожеледь, і мряка, і сніг, і холод; Юзя лежала, укрита двома ковдрами і хутром, вся посиніла від холоду; Туман кублився над морем, був лютий холод* [СУМ XI: 113]. Пор. лексему *холод*, що реалізує сценарій суб'єкта споглядання: *Палагна поправляла полотно на мерцеві, а її пальці чули холод мертвого тіла* [СУМ XI: 114]. З цієї перспективи стереотипні перцептиви уподібнюються до фразеологічних одиниць, яким приписується властивість кодувати певний стан справ у вигляді інформаційного «згортка» [Телия 1996: 8], пор.: *zimny prysznic* — “wydarzenie, sytuacja, okoliczności, które ostudziły czyjś zapal, pozbawiły kogoś złudzeń”: *Mimo zimnego prysznic, który*

---

²³² З цієї перспективи предметні перцептиви суб'єкта споглядання та суб'єкта асоціації доцільно протиставити за смисловими ознаками ‘лабільність’ vs. ‘нелабільність’ відповідно. Про лабільність, як властивість, що відображає «нежорстку» сполучуваність імен див. [Рахилина 2008: 31].

zgotował mu Kreml z okazji wizyty Nixona, Gierek kontynuował polskie otwarcie na świat i Europę [FSJP] — в основі асоціативної співвіднесеності перцептивного об'єкта із поведінковим аспектом людської діяльності лежить прецедентна ситуація «холодна вода (холод) як нейтралізатор жару», пор. в українській: *як холодний душ на голову* — “що-небудь зовсім несподіване, таке, що приголомшує когось, вгамовує запал, бажання”: *Слова на Якова — як холодний душ на голову: він притих одразу й одійшов до вікна* [ФСУМ I: 277].

Основними стратегіями концептуалізації, якими «керуються» «стереотипні» перцептиви в аспекті предметних аналогів або аналогів діяльності людини, є стратегії диспозитивності та симілятивності (див. 3.2.2).

Диспозитивна стратегія виводить у фокус уваги Апроксиматив — семантичну роль, якій відповідає смисловий компонент ‘той, хто (те, що) наближається (стає схожим / подібним) до певної якості (ознаки, поведінки, діяльності тощо)’, пор.: *білиця* — “заст. невисвячена черниця, послушниця” [СУМ I: 182] — перцептив реалізує смисл ‘та, яка ще не є черницею’. Такий смисл виникає на основі імпліцитного компонента ‘тимчасова діяльність із тенденцією до зміни’: *білиця* — це жінка, яка готується стати черницею, але ще не пройшла постриг. Таксономічна віднесеність Апроксиматива логічно обмежена Т-класом СУБ’ЄКТ / ОБ’ЄКТ ЗМІНИ — змінною, яка реалізує смисл ‘суб’єкт / об’єкт, який виявляє тенденцію наближення до певної якості, ознаки, поведінки тощо’, пор.: *А Марина в сукні білій, Неначе білиця, Богу молиться та плаче, Замкнута в світлиці* [СУМ I: 182].

Концептуалізація перцептивного об'єкта засвідчує реалізацію «диспозитивних» сценаріїв двох типів: а) наближення до внутрішньої межі якості перцептивного об'єкта. Внутрішній предикат перцептива в цьому випадку вказує на наближення до прототипної якості, оскільки актуальна якість перцептивного об'єкта «не дотягує» до еталона, пор.: *white* — “one that approaches white in color” > *white* — “white flour” [WTNIDELU: 2606] > *flour* ‘that approaches white in color’ (наприклад, мука низьких сортів досить часто саме «наближається кольором до білого», тобто наближається до еталона білого кольору); б) наближення до зовнішньої межі якості перцептивного об'єкта (актуальна якість наближена до якості суміжної категорії²³³), пор.: *пурпур* — “темно-червоний або яскраво-червоний колір з фіолетовим відтінком” [СУМ VIII: 391]. У висловленні показником суміжної категорії звичайно слугує прийменниково-іменна група, пор.: *синява* — “синюватий відтінок шкіри”: *Федяк важко дихав, смертний піт уже вкрив його сірий до синяви лоб* [СУМ IX: 190] —

---

²³³ Прикладами суміжних категорій кольору можуть бути групи: *чорний :: сірий, червоний :: жовтий, сірий :: синій* тощо, але не *зелений :: червоний* чи *синій :: жовтий*.

семантика колоратива в цьому випадку засвідчує зміщення фокуса уваги у бік якості синього кольору на основі оцінної характеристики, яку реалізує Атенуатив, пор.: *синюватий* — “з синім відтінком, трохи синій” [там само: 189].

Симілятивна стратегія виводить у фокус уваги учасника Симілятив²³⁴ за смисловою ознакою ‘той, хто (те, що) є подібним до когось (чогось) / схожим на когось (щось)’, пор.: *white horses* — “white waves, so called because they appear to be galloping forward on to the shore like horses” [WTNIDELU: 2608].

Як інкорпорований актант ситуації порівняння, учасник Симілятив може реалізувати компонент ‘той, хто (те, що) є подібним до (схожим на) когось / чогось (щось) за якісною ознакою’. У цьому випадку подібність об’єктів може осмислюватися на основі: а) перцептивної (колірної) ознаки, пор.: *blackbutt* — “any of several Australian timber trees in which the bark of the lower part of the trunk resembles charred wood”; б) ознаки зовнішнього вигляду (форми), пор.: *дзвоники* — “трав’яниста або напівкущова рослина з блакитними, синіми, ліловими, фіолетовими і т. ін. квітками, що формою нагадують маленькі дзвони” [СУМ II: 265]; *bieluń drzędzierzawa* — “roślina jednoroczna, trująca, o dużych białych kwiatach w kształcie kielicha” [SJPPWN: 153]; *bluebell* — “any of a number of American plants having blue flowers shaped like bells” [WTNIDELU: 240]. Якщо подібність осмислюється на основі родо-видових відношень, перцептив реалізує компонент ‘той, хто (те, що) є подібним до (схожим на) когось / чогось (щось) за ознакою виду’, пор.: *whitebait* — “any of various small fishes likened to the European whitebait” [MWCD]. З огляду на те, що подібність об’єктів може осмислюватися на основі різних ознак, учасники «стереотипних» перцептивів часто співвідносяться з Т-класом КАНОН — змінною, яка представляє перцептивний об’єкт за ознакою усталеної норми, пор.: *white* — “a colour like that of snow, milk or bone”: *In some countries it is traditional for a bride to wear white* [CIDE: 1660].

Символічне або квазісимволічне осмислення перцептивного об’єкта передбачає асоціацію на основі соціумно- або національно-прецедентного змісту символу (див. 3.3.5), пор.: *синій птах (синя птиця)* — “символ щастя, ідеалу; те, що втілює для кого-небудь найзаповітніші мрії, прагнення”: *На літературних ловах, в полюванні за синьою птицею істини, перед судом історії і читача, Остап Вишня лишився невмирущим* [ФСУМ II: 716]; *red* — “the red colour conventionally used in map-making to represent British territories”: *Red on*

---

²³⁴ Насправді ситуація «симілятивність» передбачає взаємодію двох учасників: вихідного і цільового. Вихідний учасник реалізує компонент *primum comparationis* через смисл ‘той, хто є подібним до (схожим на) цільового учасника’. Цільовий учасник реалізує компонент *secundum comparationis* через смисл ‘той, з ким вихідний учасник має подібність’ (див. [Dixon, Aikhenvald 2006: 11]).

the map tends to be spots, not splashes nowadays — but there are still more than 1,500 British islands [OED].

Як “концептуальна структура іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, предметної сфери” [Селіванова 2004: 246], символ може реалізувати полярний зміст свого наповнення відповідно до обраної стратегії концептуалізації. Зокрема, перцептиви можуть реалізувати ознаку (квазі)символічності на основі контрпосесивної стратегії, пор.: *зелена вулиця* — “відсутність перешкод, затримок у здійсненні чого-небудь” [УРФТС: 60] — реалізований презумптивний смисл ‘свобода руху, дозвіл’ на основі фонові інформації про те, що зелене світло передбачає вільний рух, рух без перешкод (одне із символічних значень зеленого кольору — свобода, див. [ЭЗС: 35]), пор. англійський та польський еквіваленти: *green light* — “authority or permission to go ahead with a definite project” [WTNIDELU: 997]: *ENGLAND’S winter cricket tour to India received the green light yesterday despite the recent fierce rioting on the sub-continent between rival Muslim and Hindu factions* [BNC] :: *zapalić komuś, czemuś, dla kogoś, dla czegoś zielone światło* — “dać komuś zezwolenie na coś, utworzyć przed kimś, przed czymś możliwości rozwoju” [USJP] — квазісимволічне значення зеленого — сигнал, що дозволяє рух. Реалізація такого значення закономірно співвідносить перцептив *zielone światło* з Т-класом СИГНАЛ (ЗНАК) — змінною, яка вказує на семіотичну характеристику перцептивного об’єкта, пор.: *W latach 1956—57 weszły w życie nowe przepisy. Zapalono wówczas zielone światło dla spółdzielczości mieszkaniowej* [SJP].

Контрпосесивна стратегія «(квазі)символічних» перцептивів, як правило, реалізується на ґрунті Каритива (див. 3.2.6), пор.: *niebieski ptak* — “o człowieku lekkomyślnym, nieodpowiedzialnym, niemającym określonego zajęcia, żyjącym cudzym kosztem; próżniak, darmozjad”: <...> *skrzyknął spod mokotowskiej knajpy „Puławianka” paru znajomków, autentycznych złodziei, niebieskich ptaków i innych wyrokowców* [FSJP] — символічне значення блакитного (кольору неба) — “первинна порожнеча та нескінченний простір” [ЭСК: 357]. Звідси порожнеча як нічим не заповнений простір символізує відсутність або брак вартості, пор.: *blue-sky* — “having little or no value: unsound, unsecured” [WTNIDELU: 242]. Нескінченність простору символізує відсутність певної мети або безповоротність, пор.: *pójść, odejść itp. w siną dal* — “pójść, odejść itp. bez jasno określonego celu, zwykle na zawsze”: *Na miejscu okazało się, że ojciec zgubił obrączki. Babcia miała je jeszcze po pierwszym mężu, który odszedł w siną dal* [FSJP].

4.8.5. Суб’єкт оцінки

Суб’єкт оцінки (Естиматор) — це тип активного суб’єкта, який осмислює перцептивні об’єкти в аспекті категорії оцінності. Семантика перцептивів

дискретно представляє зазначену категорію у вигляді етичного та емотивного типів оцінного значення (див. 3.3.6), пор.: *templo* — “*перен.* доброта, щирість; доброзичливе ставлення до когось” [СУМ X: 79]; *ciepło* — “o stanie dodatniego, przyjemnego wzruszenia” [SJP]; *warmth* — “cordiality, heartiness” [OED].

Ключовими компонентами семантики предметних перцептивів «етичного» типу є смисли позитивної і негативної оцінки²³⁵, пор.: *світла пам'ять* — “уживається для вираження позитивного ставлення при згадці про померлого” [СУМ VI: 40] та *чорної пам'яті (хто, що)* — “уживається для вираження негативного ставлення при згадці про кого-, що-небудь” [СУМ VI: 40]. Смисли позитивної і негативної оцінки реалізують ціннісне ставлення активного суб'єкта до перцептивного об'єкта у межах прескриптивної шкали, яка фіксує оцінку дій або властивостей об'єкта за параметром кількісного відношення, пор.: *czarny charakter* — “osoba o złych skłonnościach, występna” [SJP] — мінімум негативної оцінки (*skłonność* — *potencjalna właściwość, posiadanie cechy, która się może ujawnić; podatność, predyspozycja, tendencja; trwałe upodobania, zamiłowania, pociąg do czegoś*); *чорна справа* — “підступна, брудна справа, що викликає загальний осуд” [СУМ XI: 354] — медіум негативної оцінки (*підступність* — це злий намір, який, однак, прикривається показною доброзичливістю); *чорна невдячність* — “зло замість вдячності за зроблене добро” [СУМ V: 254] — максимум негативної оцінки (компонент ‘зло’ задає точку екстремуму шкали).

Зауважимо, що позиція межі, яка визначає оцінку за параметром кількісного відношення, є досить плинною, оскільки саме оцінювання передбачає численні інтерпретації об'єкта оцінки, зумовлені чинником певного стану справ. У цьому випадку етичні перцептиви часто функціонують як квазіпредикати, актантну позицію яких заповнює семантична змінна Склад Ситуації²³⁶. Зауважимо, що основна функція предикатів, валентність яких заповнює зазначена змінна, — відсилати до конкретної ситуації, що належить до класу «дій» («учинків») [Филипенко 2003: 38]. З цієї перспективи «склад ситуації», на яку орієнтується (у сферу дії якої входить) етичний перцептив, визначатиме кількісний статус оцінки. Так, мінімально прескриптивна оцінка номінації *czarny charakter* може набути статусу медіальної оцінки у ситуації, яка описує періодично повторювану поведінку об'єкта, пор.: *Obydwaj są to czarne charaktery, zachowujące się z prostackim cynizmem* [FSJP] або

---

²³⁵ Пор. грамеми ‘гіпокористичність’: мовець виражає своє добре (= позитивне) ставлення до факту або його учасників та ‘пейоратив’: мовець виражає своє погане (= негативне) ставлення до факту або його учасників у [Мельчук 1998: 196].

²³⁶ Семантична змінна Склад Ситуації — це вираз, який описує, “що, власне, відбувається в ситуації” [Филипенко 2003: 37].

максимальної оцінки у ситуації, яка засвідчує ознаки перманентної характеристики об'єкта оцінювання, пор.: *To material na czarny charakter; to człowiek naprawdę bez skrupulu i serca!* [SJP].

Варто відзначити, що позитивна оцінка задається на прескриптивній шкалі лише екстремумом. Так, номінація *світле око* у когось — “хтось порядний, чесний, безкомпромісний, справедливий і т. ін.” [ФСУМ II: 585] — реалізує точку максимуму оцінки у контексті будь-якої ситуації, пор.: — *Правда, що вклали ми в землю Всі сили й уміння, Світле в нас око за себе І чисте сумління* [там само]. Очевидно, що вихідним аксіологічним орієнтиром для людини є міра добра як максимум позитивного²³⁷. Будь-яке відхилення від цієї міри кваліфікується як аксіологічне пониження у ранзі, яке засвідчує негативний оцінний статус об'єкта, оскільки об'єкт у такому випадку осмислюється як недовершений, недосконалий, як такий, що «не дотягує» до чесноти, пор.: *black mark* — “mark of bad conduct, failure, etc.”: *Her continual lateness was a black mark against her promotion* [OALDCE: 85]. Відхилення від міри поганого (зла) як максимуму негативного в бік позитивного у принципі теж є можливим, зокрема, у ситуації виправлення, намагання віднайти «шлях істинний», пор.: *темна пляма* — “що-небудь негативне, яке ганьбить кого-, що-небудь”: *Пригода, який досі був темною плямою на совісті бригади, так раптово зробив крутий поворот і, мовби нічого не трапилось, став поряд з усіма, як рівний з рівним* [ФСУМ II: 649]. Однак такого типу відхилення засвідчує тенденцію усунення дисбалансу, повернення до точки позитивного максимуму.

Протиставлення в межах полярних екстремумів «погане (зло)» vs. «хороше (добро)» дає підстави вважати, що основною стратегією, на ґрунті якої етичні перцептиви реалізують категорію «оцінності», є контрагентивна стратегія, пор.: — *Так, — сказала й нараз її очі стрінулися з моїми. Скільки тепла й любові виявили вони мені...* [СУМ X: 79]. Такого типу стратегія передбачає аксіологічне протиставлення, яке засвідчує оцінку об'єкта в аспекті певної Контрпозиції (див. 4.8.3). Зокрема, семантика перцептива *чорна невдячність* у висловленні — *Невже ти відповіси на мою одвертість такою чорною невдячністю?* [СУМ V: 254] реалізує контрагентивну стратегію на основі Привативної Контрпозиції, яка засвідчує аксіологічний сценарій обопільного протистояння «добра» та «зла».

Основним компонентом семантики предметних перцептивів «емотивного» типу є смисл емотивності, який указує на оцінку емоційного ставлення суб'єкта спостереження, пор.: *Razem z nutami tej piosenki sphywało mi do serca ciepło i*

---

²³⁷ Закономірно, що у мові з цієї причини наявна більша кількість аксіологічних номінацій саме з від'ємним знаком, які часто не мають своїх позитивних корелятивів, пор.: *blackmail* — *#whitemail*, *чорна пляма* — *#біла пляма*, *czarny charakter* — *#biały charakter*.

radość, spokojna radość nappełniała go całkiem [SJP]. Такого типу смисл є ключовим компонентом семантики температурних номінацій, пор.: *холод* — “перен. безпристрасне ставлення до кого-, чого-небудь, відсутність зацікавлення, цілковита байдужість”: *Між одною й другою ложкою борщу подавав [Іван] звістки про страту на смерть.. І все говорилося з таким спокоєм, з холодом навіть, наче факти з середніх віків, які можна згадати, але не можна збагнути* [СУМ XI: 113]; *ciepło* — “o dobrym, serdecznym ustosunkowaniu do kogoś lub czegoś, o przyjemnej, serdecznej atmosferze” [SJP] — температурні показники емоційності (холод як коасоціат байдужості, ворожості, неприязні тощо; тепло як коасоціат сердечності, чуйності, душевності тощо).

Перцептиви зазначеної тематичної групи представляють емотивну оцінку за ознаками: а) вияву певного ставлення, пор.: *холод* — “вияв відчуженості, неприязні, ворожості” [СУМ XI: 114]; б) недостатності вияву певного ставлення, пор.: *chłód* — “brak życzliwości” [USJP]; в) відсутності вияву певного ставлення, пор.: *chłód* — “nieokazywanie uczuć” [там само]; *chill* — “absence of warmth of feeling or sympathy” [OED].

Відтворюючи сценарій емотивної оцінки, учасники перцептивів групи а) реалізують семантичну змінну Характер Ставлення — компонент, який указує на характер ставлення суб’єкта оцінки (Т-клас СУБ’ЄКТ ОЦІНКИ) до об’єкта оцінювання. Такого типу змінна звичайно заповнює валентність дієслів тематичного класу поширення, пор.: *Як говорила [мама], то завжди наростяг, і хоч річ її була ласкава.. — холодом несло від її ласкавої річі* [СУМ XI: 114]. Внутрішня форма таких дієслів вказує на те, як суб’єкт оцінки виражає своє ставлення до об’єкта, пор.: *Mrozem powiało od towy królewskiej i opozycja nowego otrzymała bodźca* [SJP]. З цієї перспективи перцептивна лексика груп б) та в) демонструє дещо зворотну тенденцію. Реалізуючи семантичну змінну Спосіб Ставлення за ознакою контрпосесивної стратегії, такі перцептиви описують певну схему (тип) поводження суб’єкта оцінки, пор.: *Chłopiec miał piękne niebieskie oczu, lecz w oczach tych czaił się chłód* [SJP]. Зауважимо, що такого типу змінна характеризує скоріше потенційність ставлення до об’єкта оцінки, аніж актуальний вияв такого ставлення, пор.: *Ale potrafił się także [Chopin], zwłaszcza w późniejszych latach, otoczyć takim chłodem, że trudno się było do niego zbliżyć* [там само]. Закономірно, що вияв ставлення в цьому випадку часто зумовлений чинником певної причини, яка й актуалізує відповідну схему поводження суб’єкта оцінки, пор.: *Може бути, що несхожість у поглядах внесла певний холод у відносини подружжя Ковалевських. Так чи інакше, вони розійшлись* [СУМ XI: 114].

Висновки до розділу

Перцептивна ситуація, яку кодує семантика предметної перцептивної лексики зіставлених мов, концептуалізується в аспекті двох типів суб'єктного учасника — інактивного та активного.

Суб'єкт інактивного типу характеризує внутрішню сферу людини — її фізичні, емоційні та інтелектуальні стани.

Концепт ситуації інактивного суб'єкта осмислюється як фрагмент динамічного сценарію, реалізований у вигляді субперцептивної, каузативно-субперцептивної та інактивно-перцептивної аргументних схем. Субперцептивна схема кодує інформацію про сенсорно-рецептивні стратегії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Суб'єкт у цій ситуації осмислюється як показник достовірності чуттєвого сприйняття та його кінцевого результату — відчуття. Каузативно-субперцептивна схема кодує інформацію про причину та спосіб каузації внутрішнього стану людини. Відчуття в цьому випадку кваліфікується як ініціатор (каузатор) перцептивно-інформаційного (фізичного, емоційного або інтелектуального) стану людини, спосіб каузації якого осмислюється в аспекті тих симптомів, які це відчуття викликає. Інактивно-перцептивна схема акцентує увагу на перцептивних стратегіях суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, що засвідчують пріоритети сприйняття об'єктів зовнішньої локалізації. Зазначені пріоритети демонструють апелятивний (що ґрунтується на привертанні перцептивним об'єктом уваги суб'єкта) характер стратегій.

Як актанти предикатів перцептивні учасники характеризують внутрішню сферу людини за ознаками: уявного відчуття (учасники з неозначеним референційним статусом засвідчують факт спотворених відчуттів, зумовлених невиразним характером ідентифікації перцептивного об'єкта; учасники з означеним референційним статусом свідчать про нестійкий характер відчуттів, зумовлених чинником дестабілізаційного та деструктивного характеру перцептивного об'єкта); динамічної локалізації об'єкта (змінна таксономічного класу характеризує відчуття як сенсорний залишок у внутрішніх системах Перцепієнта); емоційного стану людини (змінна таксономічного класу характеризує емоційне відчуття як феномен, що охоплює і підпорядковує певний обсяг внутрішніх систем людини; якому суб'єкт перцептивно-інформаційного стану чинить опір); ментального стану людини (змінна таксономічного класу вказує на: відхилення у функціонуванні інтелектуальних систем Перцепієнта; припинення або призупинення функціонування інтелектуальних систем суб'єкта перцептивно-інформаційного стану).

Як показники семантичної характеристики імені предметні перцептиви кодують інформацію про внутрішню сферу людини за ознаками: а) характеру стимульної дії

(безпосередня vs. опосередкована); б) напряму стимульної дії (від об'єкта vs. від суб'єкта), зумовлених характером дій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану (контрольовані vs. неконтрольовані); в) результату каузації суб'єкта чинником стимульної дії (рецепція vs. реакція); г) характеру функціонування перцептивно-інформаційних систем суб'єкта (патологічні відхилення vs. відхилення від заданого режиму функціонування; перебої в перцептивно-інформаційних системах vs. втрата перцептивно-інформаційного контакту).

Суб'єкт активного типу характеризує зовнішню сферу людини, осмислену в перспективі перцептивних та ціннісних настанов суб'єкта спостереження (Спостерігача).

Концепт ситуації активного суб'єкта осмислюється як фрагмент статичного сценарію, реалізований у вигляді активно-перцептивної, темпорально-диференційної, таксономічно-ідентифікаційної, семіотично-асоціативної та аксіологічної аргументних схем.

Активно-перцептивна схема описує ситуацію візуального сприйняття перцептивного об'єкта, реалізованого у вигляді сценаріїв: наочного руху — об'єкт спостереження осмислюється у режимі так званої «фрагментарної» (поперемінно змінної) перцепції; наочного стану — перцептивний об'єкт концептуалізується у режимі так званої «фонові» (виокремленої) перцепції; «емісійного» сприйняття — перцептивному об'єкту приписується характеристика поширення певної перцептивної властивості (звуку, світла, запаху і т. ін.). Темпорально-диференційна схема відтворює ситуацію сприйняття об'єкта спостереження в інтервалі часової фази, що засвідчує певний період, певну стадію вияву цього об'єкта: початкову стадію (вияв нової якості об'єкта — ситуація передбачає перетворення у зовнішньому полі суб'єкта спостереження, що пов'язано з видозміною інгерентних характеристик об'єкта або зміною його оточення); прикінцеву стадію (тенденція припинення вияву попередньої якості об'єкта — ситуація передбачає перетворення об'єкта, що кваліфікується як вияв самовільного, тендентивно-граничного або реалізованого у спосіб періодичного переривання та відновлення, процесу); кінцеву стадію (припинення вияву попередньої якості об'єкта, що актуально сприймається спостерігачем — ситуація передбачає зміну перцептивного статусу учасника). Таксономічно-ідентифікаційна схема описує стан справ, який засвідчує ідентифікацію перцептивного об'єкта за параметрами: характеристизації (ідентифікація об'єкта за особливими прикметами або ознаками того класу, якому цей об'єкт належить) та вирізнення (ідентифікація об'єкта за ознакою його розбіжності із заданим або загальноприйнятим станом справ). Семіотично-асоціативна схема відображає ситуацію асоціативного зв'язку перцептивного об'єкта з певним стереотипно-символічним смислом,

канонізовано або конвенціоналізовано закріпленим у суспільній свідомості. Ситуація реалізується в аспекті двох семіотичних сценаріїв: канонізації (асоціація об'єкта з певним унормованим у суспільній свідомості смислом) та конвенціоналізації (асоціація об'єкта з певним узгодженим у суспільній свідомості смислом). Аксіологічна схема описує ситуацію ціннісного (оцінного) ставлення суб'єкта до об'єкта спостереження. Ситуація відображає концептуалізацію об'єкта в перспективі перцептивно-оцінної, етично-оцінної та емотивно-оцінної стратегій суб'єкта спостереження. Перцептивно-оцінна стратегія відтворює сценарій оцінки зовнішнього вигляду об'єкта спостереження. Етично-оцінна стратегія відображає сценарій етичної оцінки об'єкта за ознакою каузації ним позитивного або негативного ставлення з боку суб'єкта спостереження. Емотивно-оцінна стратегія відтворює сценарій емотивної оцінки об'єкта за ознакою каузації ним емоційного ставлення з боку суб'єкта спостереження.

В контексті предиката певного тематичного класу перцептивні учасники характеризують зовнішню сферу людини (спосіб осмислення перцептивного об'єкта) за ознаками: а) сталої перцепції — об'єкт у певному перцептивному сегменті суб'єкта спостереження; б) змінної перцепції — змінна таксономічного класу засвідчує спонтанне або цільове перетворення перцептивного об'єкта; в) ідентифікаційної перцепції — змінна таксономічного класу засвідчує ототожнення об'єкта: з особою, що представляє певну групу, клас, розряд; з діями і вчинками, що характеризують певну особу або групу осіб; з групою осіб, об'єднаних спільною ідеологічною метою; г) асоціативної перцепції, яка передбачає асоціацію об'єкта спостереження: з певним предметним аналогом; аналогом діяльності людини; соціумно- або національно-прецедентним змістом (квазі)символу; г) оцінної перцепції, яка засвідчує етично-оцінне та емоційно-оцінне ставлення суб'єкта спостереження до перцептивного об'єкта.

Як показники семантичної характеристики імені предметні перцептиви кодують інформацію про зовнішню сферу людини за ознаками: а) перцептивних (параметрична vs. прескриптивна; аспектуальна vs. темпоральна), б) ідентифікаційних (релятивна vs. посесивна vs. контрпосесивна), в) асоціативних (диспозитивна vs. симілятивна vs. контрпосесивна), г) оцінних (контрагентивна vs. контрпосесивна) стратегій суб'єкта спостереження.

Зіставлення предметних перцептивів української, польської та англійської мов виявляє подібності і відмінності в концептуалізації стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Міжмовні кореляти предметних перцептивів у цьому випадку встановлюють відповідність на рівні концепту ситуацій інактивного та активного суб'єкта. Інформація, яку втілює семантика

предметних перцептивів зіставлюваних мов, розподілена нерівномірно і виявляє розбіжності у способах кодування інформації про перцептивно-інформаційний стан людини мовними засобами реляційного, сентенційного та репрезентативного вимірів.

На рівні реляційного виміру українська та польська мови активно використовують каузативно-субперцептивну аргументну схему для кодування інформації про причину та спосіб каузації внутрішнього стану людини. Цьому сприяє розгалужена система відмінкових відношень указаних мов, що дає можливість ширшої реалізації потенціалу учасників каузативної ситуації. В англійській мові така схема здебільшого використовується на позначення ситуації наслідку каузації внутрішнього стану людини, що насамперед пов'язано з обмеженнями в реалізації денотативного статусу каузативного учасника перцептивної ситуації. Розбіжності виявляються також на рівні конфігурацій аргументних схем. В українській та польській мовах переважають предикатні схеми, на відміну від предикативних в англійській мові. Насамперед, це стосується ситуацій наочного та фазового спостереження перцептивного об'єкта. На відміну від української та польської мов, англійська мова активно кодує інформацію про зазначений стан справ через систему аналітичних предикативів типу *appear black, show white, go dim, become silent* і т. ін. Це дає підстави вважати українську та польську мови, принаймні в сегменті зазначених ситуацій, більш орієнтованими на сентенційний вимір. Розбіжності, відзначені в межах репрезентативного виміру, стосуються вияву асоціативних стратегій людини: українські та польські предметні перцептиви активно блокують інформацію за ознакою порівняння перцептивного об'єкта.

У перспективі опису динамічних моделей значення виникає необхідність з'ясувати особливості динаміки розвитку семантичної парадигми перцептивів української, польської та англійської мов.

РОЗДІЛ V

ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ПЕРЦЕПТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Як динамічна модель семантична деривація перцептивної лексики розглядається у праці в аспекті: а) регулярних семантичних зв'язків [Апресян 1971; 1993; 1995а: 193—215], [Туровский 1985], [Тараненко 1989], [Падучева 1998б], [Добровольський 2004], [Урысон 2005], [Баранов, Добровольський 2008: 454—472], б) процедур діатетичного / категоріального зсуву [Падучева 1998б; 2000; 2002; 2004а; 2004б; 2006а], [Кустова 2000; 2002; 2004], [Розина 2002; 2005], в) базових когнітивних стратегій прототипного сценарію (фрейму) як складника концептуальної схеми [Langacker 1987: 99—146], [Телия 1996: 142—144], [Кобозева 2004: 63—68], [Зализняк 2006: 40—43]; г) ознак певного мовного стереотипу [Bartmiński 1996; 1998], [Селиванова 2000; Селиванова 2004]. Відповідно до зазначених аспектів визначається специфіка реалізації механізмів семантичної деривації перцептивної лексики в аспекті динамічної моделі значення, виокремлюються моделі регулярної багатозначності тематичних класів перцептивної лексики, з'ясовуються основні стратегії розширення похідних значень перцептивних фразеологізмів, встановлюються особливості ономазіологічної похідності перцептивів антропосемічного поля.

5.1. Дериваційна модель семантики перцептива

На сучасному етапі ефективність розв'язання будь-якої проблеми у мовознавстві значною мірою залежить від того, наскільки всебічно дослідник проводить аналіз мовного явища, зважаючи інколи не стільки на власне лінгвістичну характеристику об'єкта дослідження, скільки на його гносеологічну властивість бути елементом мовної когніції, що відображає особливості природи людського знання, закономірності пізнавальної діяльності людини, специфіку її мисленневих стратегій тощо. Представляючи когнітивний (у широкому сенсі) вимір об'єкта дослідження, такого типу характеристики засвідчують його динамічний потенціал, який у сфері лексичної семантики набуває іпостасі теоретичного конструкта під назвою *с е м а н т и ч н а деривація*. Когнітивний складник визнається ключовим параметром семантичної деривації лексики, оскільки, як вважають, фіксує “стійкі асоціації, пов'язані з уявленням про явище, яке позначає слово” [Шмелев 2006: 193].

Дослідження семантичної деривації, які проводяться в межах когнітивної лінгвістики, ставлять за мету описати *типи* або *способи переходу від одного*

значення до іншого. При цьому наголошується, що способи переходу однакові для будь-якого рівня (лексичного, словотвірного, граматичного), зважаючи на те, що на цих рівнях задіяні спільні семантичні механізми [Рахіліна 2002: 384]²³⁸. Така точка зору корелює з ідеєю системності семантичної деривації, що в аспекті перцептивної похідності передбачає з'ясування особливостей семантичного потенціалу перцептивів та динаміки розвитку їх семантичної парадигми²³⁹.

5.1.1. Типи і стратегії семантичної деривації перцептивів

Осмислення перцептивної лексики в аспекті моделі багатовимірною зразка спонукає розглядати семантичну деривацію перцептивів як багатоаспектне (мультипарадигмальне) явище. Як мультипарадигмальний феномен семантична деривація — це “складний багатогранний процес породження нових значень слова, який приводить до перебудови його (слова) семантичної структури та впливає загалом на всю лексико-семантичну систему мови, що робить її динамічною, здатною швидко реагувати на зміни в екстралінгвістичній дійсності та відображати їх” [Тропина 2003: 296].

Перебудова семантичної структури слова засвідчує зміни конфігурації його смислових компонентів, що в аспекті феномену семантичної деривації (презуптивно) передбачає існування численних способів (типів) поєднання значень мовної одиниці. Такого типу презуптція створює передумову розподілу способів семантичної деривації у межах уявної шкали «ступеня зв'язності вихідного та похідного значень», див. [Кустова 1998: 19—22; 2004: 55—58]²⁴⁰.

---

²³⁸ З цієї перспективи не принципово, чи семантична деривація розглядається в аспекті так званої схеми Куриловича (презуптція дериваційного зв'язку окремих значень із «головним (вихідним) значенням» [Курилович 1955: 78]; [Курилович 1962: 264]), чи схеми Якобсона (презуптція виведення окремих значень із загального значення (інваріанта) [Якобсон 1985: 133]), оскільки важливішим є завдання з'ясувати загальні когнітивні механізми, які лежать в основі семантичної деривації. Доцільним у цьому сенсі було введення концептуальної схеми — конструкта, який представляє різні значення багатозначного слова як єдине ціле. “Концептуальна схема вміщує уявлення про конструктивні елементи тієї або іншої концептуальної конфігурації; вона може співвідноситися із значенням не лише однієї мовної одиниці, а й також синонімічного ряду; ряду похідних слів різних частин мови, що перебувають у відношенні перекладної еквівалентності” [Зализняк 2006: 584].

²³⁹ Поняття «семантичний потенціал» та «семантична парадигма» визнаються ключовими категоріями теорії лінгвістичної багатозначності. “Слово має певний СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ. Це ті можливості, які надає мовцям вихідне значення та пов'язана з ним ситуація для осмислення, концептуалізації інших ситуацій, і, з іншого боку, саме коло ситуацій різних типів і різної природи, на яке це слово можна «поширити», які ним можна «охопити». Сукупність значень слова як результат його семантичного розвитку ми називатимемо СЕМАНТИЧНОЮ ПАРАДИГМОЮ” [Кустова 2004: 29—30]. Див. також поняття «категоріальна парадигма» в [Кустова, Падучева 1994: 104].

²⁴⁰ Такого типу шкала є (проміжним) фрагментом більш місткої шкали «омонімія — моносемія», в якій полісемії відводиться роль показника узуального значення [Кобозева 2004: 156] (див. також [Апресян 1995а: 183—187]).

Екстремуми шкали охоплюють випадки, коли похідне значення в одному випадку мінімально «контактує» з вихідним значенням: похідне обирає неістотну, хоча й досить помітну, а інколи й культурно значущу ознаку з асоціативної зони вихідного значення (пор. етимони українського, польського та англійського відповідників — укр. *лебідь*, пол. *labędź* < іє. **albho-* «білий» [ЕСУМ III: 205] та *swan* < санскрит *svánati* «(it) sounds» [OED]), в іншому — такий «контакт» є максимальним у тому сенсі, що обидва значення представляють одну й ту ж ситуацію, при цьому похідне значення містить ті ж компоненти, актанти та ролі, що й вихідне. Відмінними лише є конфігурація («внутрішній синтаксис») компонентів та їх комунікативна перспектива (пор.: *відчувати тугу у серці* vs. *відчувати серцем тугу*). Медіум шкали представлений проміжним типом, який засвідчує залучення похідним значенням істотної частини вихідного значення, при цьому відмічається зміна характеру актантів та сфери їх референції. Деривація проміжного типу представлена двома видами: а) похідність реалізується на основі категоріального зсуву — певна фізична ознака або ситуація вихідного значення використовується як модель абстрактної властивості або ситуації²⁴¹ та застосовується до референта з принципово іншими властивостями (пор.: *м'який характер*, *twardy sen*, *soft science*); б) перенесення відбувається на базі денотативної тотожності фрагмента — похідне значення має інший набір актантів (та ролей) і відповідає іншій ситуації, але успадковує деякі (істотні) компоненти вихідного значення (пор.: *Мама нагріває воду* vs. *Сонце нагріває воду* — вихідне та похідне значення мають спільну асертивну частину 'робити щось гарячим або теплим', зберігається денотативна якість учасників (обидва здійснюють фізичний вплив), однак, відмічена зміна у зоні Каузатора — «людина» > «природне явище»).

Як можна помітити, процедура семантичної деривації не зводиться лише до феномену тривіальної полісемії (багатозначності, що засвідчує статичне поєднання вихідного та похідного значень — пор. концепцію «семантичних містків» у [Mel'čuk 1988]), оскільки, окрім смислових компонентів, враховує також різного типу актантні перетворення — такі, як: деагентивація, діатетичний зсув, категоріальний зсув. Все це створює передумову виокремлення двох типів кардинальних стратегій семантичної деривації: актантної стратегії та компонентної стратегії²⁴².

---

²⁴¹ Така модель може мати формат базової концептуальної структури, модифікація якої (наприклад, за рахунок переміщення центру уваги з одного учасника на інший) становить суть процедури семантичної деривації (див. [Падучева 2004б: 158]).

²⁴² У [Кустова 2004: 57] також виокремлюється тип імплікативної стратегії, який, однак, кваліфікується як універсальний мовний механізм, що працює на базі як актантної, так і компонентної стратегій.

За визначенням, “АКТАНТНА СТРАТЕГІЯ забезпечується ста́новими та діатетичними перетвореннями, а також лексичними конверсивами. У всіх цих випадках зберігається денотативна тотожність, ситуативна рівнозначність, — тобто йдеться про перетворення (синтаксичні, комунікативні або навіть лексичні) в межах тієї ж ситуації. Мета актантної стратегії — зміна акценту, точки зору на ситуацію” [Кустова 1998: 39]. Актантна стратегія реалізується у випадку, коли лексеми багатозначного слова (прототипно предиката) не мають ані спільних семантичних конфігурацій, ані регулярно повторюваної опозиції компонентів, проте в них відмічена спільність в актантній структурі предикатів, у «сценаріях», які вони задають [Апресян 2009: 431]. В аспекті семантичної парадигми актантна стратегія реалізує інвентар параметрів лексичного значення [Падучева 2004б: 150]: таксономічну категорію (пор.: *Дівчина вибілила сорочку* — Т-категорія Дія vs. *Сонце вибілило сорочку* — Т-категорія Подія), тематичний клас (пор.: *Листя (поступово) жовтіє* — набуття ознаки vs. *Будинок жовтіє (вдалині)* — сприйняття), діатезу (пор.: *Звуки лунають у лісі* vs. *Ліс лунає звуками* — пониження учасника *звук* у ранзі) та таксономічний клас учасника (пор.: *чути дзвін (на вулиці)* — Т-клас ПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБ’ЄКТ vs. *чути дзвін (у вусі)* — Т-клас ПСЕВДОПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБ’ЄКТ див. 4.7.1).

Компонентна стратегія засвідчує “перенесення акценту на імплікативний компонент, який у похідному значенні виявляється головним, асертивним. Мета цієї стратегії зовсім не в акцентуванні, а в максимальному використанні, в максимально повній реалізації потенціалу вихідного значення” [Кустова 1998: 39]. Семантичні зв’язки між лексемами багатозначного слова в цьому випадку укладаються між семантичними компонентами та семантичними конфігураціями. В [Апресян 2009: 430—431] відмічено такі співвідношення: а) конфігурації семантичних компонентів вихідної та похідної лексем збігаються майже повністю (пор.: *холод 1.1* — “низька температура навколишнього середовища (повітря, води тощо)” vs. *холод 1.5* — “низька температура кого-, чого-небудь” [СУМ XI: 113—114]); б) семантичні конфігурації буквально не збігаються, однак існують проміжні слова-сенси, в яких на певному кроці семантичної редукції можна виявити спільні конфігурації (пор.: *холод 1.1* vs. *холод 1.3* — “дуже холодна погода; мороз” при *холодний* — “який має низьку або відносно низьку температуру (про повітря, вітер і т. ін.)” [там само: 116]). З цієї перспективи компонентна стратегія зближується з процедурою наведення «семантичних містків». За визначенням, семантичний місток — це конфігурація семантем, спільна для лексикографічних дефініцій вихідної та похідної лексем. Конфігурація кваліфікується як семантичний місток за умови, що містить важливу інформацію та займає центральну позицію (є родовим компонентом) у дефініціях [Mel’čuk 2006: 285]. У попередньому прикладі семантичний місток

заданий компонентом ‘низька температура’; в) лексеми не містять ані спільних семантичних конфігурацій, ані проміжних слів-сміслів, однак у них є принаймні два компоненти (звичайно, це системотвірні смисли), що регулярно зустрічаються у складі двох різних лексем одного слова²⁴³ (пор.: *холодний 1.5* — “позбавлений тепла, який викликає відчуття холоду” (*холодна піч, стіна, шибка* тощо) vs. *холодний 10.1* — “який не виявляє пристрасті, захоплення”: *Тоді ваше серце горіло-палало, Тепер ви спокійні, холодні, німі* [СУМ XI: 116; 118] — семантичний зв’язок можна установити на основі контрпосесивного смислу ‘який не має чогось’ див. 3.2.6).

5.1.2. Напрямок семантичної деривації перцептивів

З’ясування особливостей змін характеристик учасників перцептивної ситуації декларує необхідність встановлення напрямку семантичної похідності²⁴⁴ — вектора дериваційного зв’язку між вихідною (базовою) та похідною (цільовою) концептуальними структурами²⁴⁵.

Традиційно базовою визнається концептуальна структура, яка “властива ядерній частині тематичного класу та вихідним значенням дієслів” [Падучева 2004б: 158]. В аспекті синтаксичних вживань лексеми вихідними (базовими) в цьому випадку вважаються ті, що мають такі властивості: “а) їм відповідає станово немаркована словоформа; б) кожній семантичній валентності лексеми відповідає синтаксичний актант” [Падучева 2007: 223]²⁴⁶. Однак, у деяких випадках напрям деривації, як і вибір базової діатези, може бути обопільним (одному й тому ж синтаксичному вживанню може бути приписана як вихідна,

---

²⁴³ Очевидно, що семантичний зв’язок такого типу тяжіє до «мінімального» екстремуму шкали, оскільки засвідчує поєднання вихідного та похідного значень на основі тривіальної частини — системотвірного смислу. Порівняймо позицію щодо недоцільності урахування загальних семантем типу ‘каузувати’, ‘стан’, ‘об’єкт’ тощо як показників семантичних містків у [Mel’čuk 2006: 286].

²⁴⁴ Застосування критерію «напрямок семантичної похідності» при аналізі семантичної деривації є істотним. Так, у [Levin 1993: 2—3] було показано, що існують дієслова, які накладають певні обмеження на напрямок діатетичних альтернатив. Зокрема, перцептив *appear* не може реалізувати перехідну конструкцію через смисл ‘cause to *appear*-intransitive’, пор.: *A rabbit appeared out of the magician’s hat* vs. **The magician appeared a rabbit out of his hat*.

²⁴⁵ У праці [Урысон 1998: 240] припускається, що чинником, який впливає на вибір вихідного виду значення, може бути “статистика, тобто кількість контекстів із тим або іншим видом значення: як вихідне значення (при інших рівних умовах) обирається те, яке реально частіше зустрічається, частіше вживається”.

²⁴⁶ Зазначимо, що в межах прототипного підходу джерелом похідності визнається конструкція-прототип. Зокрема, у сучасній російській мові для вираження категорії (перцептивного) стану прототипними вважаються конструкції з безособово-предикативними словами: найяскравіше виявляються ознаки інактивності та (внутрішньої) перцептивності; статичність характеризується маркованістю; тривалість зумовлена перцептивністю; стан орієнтовано на суб’єкта сприйняття [Матханова 2005: 109—110].

так і похідна діатеза). Зокрема, при каузативній альтернації в одному випадку базовим може визнаватися напрямок детранзитивації (транзитив → інтранзитив), в іншому — каузативації (інтранзитив → транзитив) [Schäfer 2008: 11].

З цієї позиції дещо проблемним є з'ясування первинності базової концептуальної структури слів (конструкцій) з перцептивною семантикою. Зокрема, аналіз «діахронії суб'єктності» (acquisition of subjecthood) [Cole et al. 1980: 721—730] в аспекті семантичних ролей Експерієнцера та Стимулу в германських мовах засвідчив три етапи кодування та граматичної поведінки зазначених ролей. На першому етапі Експерієнцер кодується непрямим відмінком (Oblique case) та «поводиться» як непрямий відмінок. Так, у готській мові (*galeikaida uns ei bilipanai weseima* 'It pleased us that we might be left') роль Експерієнцера *uns* 'us' кодується давальним відмінком. При цьому функцію дієслівного узгодження виконує Стимул, який «за сумісництвом» виконує роль відсутнього у підрядному реченні аргументу. Другий етап (ранній середньоанглійський період) засвідчує каузативне кодування Експерієнцера (пор.: *a foreward þat þe main full well like* 'An agreement that may full well please you'), демонструючи суб'єктно орієнтовану граматичну поведінку (Експерієнцер *þe* 'you' займає ліву позицію в ієрархії суб'єктної конструкції). На третьому етапі (сучасна англійська мова) відмічається повністю суб'єктне кодування та граматична поведінка семантичної ролі Експерієнцера, пор.: *She likes it*.

Неоднозначність ситуації первинності базової концептуальної структури у цій ситуації зумовлена тим, що в історичній ретроспективі, як можна помітити, базовою визнається структура зі станом маркованою словоформою, відміченою у конструкціях із так званим давальним-знахідним відмінком особи, пор.: готське *Huggreip mik* 'мені голодно' або конструкціях типу німецького *Di gefällst mir* 'ти мені подобаєшся'²⁴⁷. Такі конструкції, як вважають, виражають стан особи як дію, спрямовану на нього ззовні; "сама особа, отримуючи у всіх випадках об'єктне оформлення, виявляється пасивним носієм цього стану, а не його виробником" [Гухман 1945: 150]. Порівняймо схожу точку зору стосовно семантики безособових конструкцій загалом: "Сфера безособовості обмежувалася переважно семантикою неволітивних, неконтрольованих, спонтанних, вимушених дій і станів" [Зарецкий 2008: 36]. При цьому пасивна (інактивна) характеристика учасника перцептивної ситуації має специфічне тлумачення. Зокрема, виголошується ідея, що у польських висловленнях типу *boli go, mdli mię, tęskno mi, zdawało mi się* підмет у формі знахідного або давального додатку присудка кваліфікує ситуацію як таку, що приховує роль

---

²⁴⁷ Порівняймо також зауваження про те, що у сучасній російській мові домінантними визнаються експерієнціальні властивості ІГ при дативному оформленні Експерієнцера [Кибрик 2005: 313].

особи як виконавця дії з метою уникнення відповідальності або через почуття скромності [Wierzbicka 1966: 178].

З цієї перспективи номінативні конструкції типу давньоісландського *Íðromk* ‘я каюсь’, німецького *Ich freue mich über ...* ‘я радію з...’, очевидно, набувають статусу похідних. У таких конструкціях суб’єктне оформлення називним відмінком вказує на особу-агенса, що “сприймається як джерело певного стану” [Гухман 1945: 151]. Похідність у цьому випадку засвідчує процес формування поняттєвої категорії суб’єкта стану, осмислення якого розвивалося в напрямку: пасивний (інактивний) суб’єкт → активний суб’єкт. “Можна припустити, що об’єктне оформлення особи, яка переживає певний стан, первинно відображало відповідне сприйняття цього процесу: істинним діячем була зовнішня сила, тотем, божество, яке насилало цей стан на особу, що було дійсним об’єктом; наступною стадією є усунення міфологічного суб’єкта; перший етап активізації особи, що переживає певний афект, полягало у перетворенні його в носія ознаки, у своєрідний пасивний суб’єкт стану, що протиставлявся активному суб’єкту дії” [там само: 156].

Очевидно, що в цьому випадку ми маємо справу з випадком діахронічної деривації, яка відображає етапи становлення категорії суб’єкта стану (Експерієнцера). У синхронії такий тип деривації можна кваліфікувати як категоріально-радіальний на тій підставі, що вихідна модель, уподібнюючись до центральної субкатегорії СУБ’ЄКТА СТАНУ²⁴⁸, мотивує цільову модель у вигляді варіантів конвенціональних розширень (ІНАКТИВНИЙ СУБ’ЄКТ СТАНУ :: АКТИВНИЙ СУБ’ЄКТ СТАНУ²⁴⁹) (про розширення центральної моделі див. [Лакофф 2004: 128]). Реалізуючи ідею категоріальної похідності, така модель, скоріше за все, представлена у форматі кластера — типу моделі, яка об’єднує ряд протиставлених (за принципом взаємної доповнювальності) одна одній когнітивних моделей²⁵⁰.

Тому немає ніяких підстав якимось чином виокремлювати первинність однієї моделі відносно іншої, оскільки лише в сукупності вони відтворюють цілісний концепт (модель) деривації. З цієї перспективи вибір (установлення) базової концептуальної структури при аналізі семантичної деривації є скоріше доцільністю, ніж необхідністю. І річ тут не лише в тім, що презумптивно така структура має існувати з огляду на її результативні вияви у певній цільовій структурі, позаяк цільова концептуальна структура осмислюється як результат семантичної та комунікативної перебудови вихідного значення, яке за

---

²⁴⁸ Порівняймо зауваження щодо формування загальної категорії суб’єкта-носія у процесі активізації суб’єктної особи в [Гухман 1945: 156].

²⁴⁹ Пор. ознаку квазірізносуб’єктності в [Матханова 2005: 111].

²⁵⁰ Див. кластерну модель іменника *мати* в [Лакофф 2004: 107—110].

принципом імплікації²⁵¹ реалізує компоненти обов'язкових наслідків, необов'язкових імплікатур або ознаки асоціативної зони значення [Кустова 1998: 30]. Важливішим у цьому відношенні є те, що базова структура осмислюється, насамперед, як показник вихідної ситуації — стану справ, який *in potentia* містить усю інформацію, необхідну для вивершення цільової ситуації. “Саме від того, що людина в стані «побачити» в прототипній ситуації, що вона у стані з неї дістати, залежить, на які інші ситуації це слово можна розповсюдити, тобто, в остаточному підсумку, які у нього будуть похідні значення” [Кустова 2005: 57]. При цьому напрямок семантичної похідності відображатиме не стільки першорядність (первинність) базової структури відносно структури цільової, скільки засвідчуватиме її «пріоритетність» — властивість слугувати відправною точкою деривації²⁵². “Для мовця, який обирає при вираженні своєї думки одну з альтернативних конструкцій, неістотна їх праймерність або непраймерність: у будь-якому випадку він обирає ту, яка найточніше відповідає його комунікативним цілям у певній мовленнєвій ситуації” [Мустайоки 2006: 85]²⁵³. З огляду на комунікативно-телеологічну (ситуативну) природу похідності, доцільно представити процедуру аналізу семантичної деривації перцептивної лексики за критерієм комунікативно-семантичної сфери ядерної семантичної структури (в термінах А. Мустайоки). Пор.: “Під час щоденного мовного контакту з іншими людьми ми часто вживаємо різного типу еліптичні мовленнєві конструкції (*struktur zdaniowych w postaci skrótowej*). Як показники певного стану справ такі конструкції не утворюють окремих структурних типів. Щоб описати структуру таких конструкцій необхідно виокремити певні зразки (моделі), що лежать в основі цих конструкцій” [Wierzbicka 1966: 179].

---

²⁵¹ Йдеться про так звані онтологічні імплікації, які засвідчують результати, наслідки якихось впливів на об'єкт: зміна стану / ознаки — створення — знищення тощо (див. [Кустова 2004: 79—93]).

²⁵² Зауважимо, що пріоритетність як властивість, що визначає природу базової конструкції (вихідної ситуації), може бути реалізована позиційно. Вихідна ситуація кваліфікується у цьому випадку як необхідна передумова реалізації ситуації цільової, пор.: позиційну метонімію *Сходи замовкли*, яка, як наголошується, вимагає введення інтродуктивної фрази типу *На сходах оццадкаси зібралися вкладники і вимагали грошей; гроші почали видавати, і сходи замовкли* [Панов 2004: 37]. В аспекті позиційної метонімії співвідношення вихідної та цільової ситуацій може кваліфікуватися як результат взаємодії інтродуктивної та ідентифікуючої номінацій. У цьому випадку обидві ситуації засвідчують ідентифікацію адресатом властивостей об'єкта, відмічених в інтродуктивній номінації [Арутюнова 1977б: 311], пор.: *Яблука були ще зелені. Їх незрілість відразу відчувалася, коли рот наповнювався слиною «живої» кислоти*. При цьому розширення обсягу інформації про об'єкт повідомлення перетворює цільову ситуацію у ситуацію гетеронімінативну, пор.: *Очі у неї були червоні. І я ніяк не міг збагнути, чи то хронічна втома, чи плач, чи ті, вже узвичаєні, безсонні ночі п'яцтва*.

²⁵³ Подібний підхід пропагується у [Traugott, Dasher 2005: 24]. Пор. також поняття «логічна структура полісемії» в [Урысон 2005: 117].

Угруповані за ступенем їх близькості з точки зору комунікативних потреб мовця такого типу структури кваліфікуються як типізовані схеми, які передбачають реалізацію конкретних смислів засобами різних поверхневих структур і конструкцій. Зазначимо, що поверхневі структури та конструкції в цьому випадку співвіднесені одна з одною, скоріше за все, за моделлю семантичної похідності, оскільки динаміка їх зв'язку базується на основі прирощення певного смислу. “Конкретна форма мовного вираження завжди надає поверхневому реченню певне додаткове значення. З цієї причини два поверхневих речення хоча й репрезентують одну й ту ж семантичну структуру, але тим не менш ніколи не є повністю синонімічними” [Мустайоки 2006: 83]²⁵⁴.

Вихідною ядерною семантичною структурою, що представляє перцептивний стан справ, визнається комунікативно-семантична сфера фізіологічний стан. Зазначена сфера реалізує інформацію про певний аспект перцептивно-інформаційного стану людини у вигляді відповідних поверхневих структур (конструкцій). Основними розрядами комунікативно-семантичної сфери фізіологічний стан в аспекті перцептивної ситуації визнаються такі розряди, як: сприйняття, відчуття температури: «холод», «спека», «тепло» (*Мені холодно*); відчуття фізіологічної потреби: «голод», «спрага» (*Я голодний*); симптоми хворобливого стану: «печія», «біль» (*У мене головний біль*) [там само: 232]. Зміна вектора семантичної похідності засвідчує перехід в іншу комунікативно-семантичну сферу, часто суміжну з вихідною, пор. структуру *На вулиці було холодно*, яка, допускаючи дві інтерпретації: “мовець розповідає або про свої відчуття, або про те, яка погода на вулиці”²⁵⁵, засвідчує зміщення комунікативно-семантичної сфери фізіологічний стан у напрямку сфери стан довкілля, пор.: *На вулиці холод, мороз, спека* [там само: 237].

Очевидно, що у межах певної ядерної семантичної структури можна виокремити базову діатезу, яка вказуватиме на комунікативні пріоритети мовця *ad hoc*. Вибір вихідної діатези комунікативно-семантичної сфери в цьому випадку з одного боку буде зумовлений чинником комунікативної інтенції мовця, а з іншого — процедурою стандартної інтерпретації прототипної ситуації, що передбачає «підгін» семантики обраної конструкції під

---

²⁵⁴ Такий підхід дещо контрастує з позицією, згідно з якою смисл кваліфікується як “інваріант усіх синонімічних перетворень, <...> те спільне, що є у рівнозначних текстах” [Мельчук 1999: 10]. Орієнтуючись на «інтуїтивну очевидність» рівнозначних текстів («текстів, які означають одне й те ж», «текстів, в яких міститься одна й та ж змістова інформація»), зазначений підхід враховує денотативне значення ситуації, не беручи при цьому до уваги презентативного значення поверхневих структур (див. [Бондарко 1978]; [Мустайоки 2006: 82—85]).

²⁵⁵ Пор.: *X-у холодно* = людина X або частина X його тіла відчуває те, що звичайно відчуває людина або частина її тіла, коли вона знаходиться у місці, де *холодно* / [Мельчук, Жолковский 1984: 929].

концептуальну схему типового стану справ. Пор.: “Семантика дієслова з самого початку «розрахована» на певний тип об’єктів і узгоджена з ним. У ситуації, що відповідає базовому значенню дієслова, може взяти участь аж ніяк не будь-який об’єкт, а об’єкт, що задовольняє певним обмеженням” [Кустова 2004: 26].

З цієї перспективи для вираження концепту ситуації «відчуття холоду» мовець може обрати одну з двох конструкцій: *Мені холодно* (*Zimno mi, I’m cold*) vs. *Я відчуваю холод* (*Odczuwam zimno, I feel cold; I have cold sensations*) як базову діатезу, оскільки обидві поверхневі структури реалізують одну й ту ж ядерну семантичну структуру ‘суб’єкт у стані холоду’²⁵⁶. Однак, надання одній із конструкцій статусу базової, а іншій, відповідно, похідної, матиме наслідком специфічний вектор дериваційного зв’язку, зумовлений чинником «комплектації» прототипної ситуації. Зокрема, визнання базовою конструкцію *Я відчуваю холод* визначатиме вектор імплікативного семантичного відношення (див. нижче) щодо дериваційного корелята *Мені холодно*. Дійсно, прототипну ситуацію конструкції *Я відчуваю холод* можна представити такою, що містить імплікацію «відчуття холоду як наслідок впливу зовнішнього стимулу (холоду)» на підставі значення перцептива *холод* — “низька температура навколишнього середовища” [СУМ XI: 113]. З огляду на це, зазначена конструкція часто описує стан справ локального відчуття холоду у спосіб ексکورпорації учасника Орган Чуття у вигляді «соматичної» іменної групи, пор.: *Я відчуваю холод (у руках, ногах, спині)* — зокрема, у ситуації, коли ми ідентифікуємо відчуття «зовнішнього холоду» у незахищених одягом ділянках тіла. Стан локального відчуття є локальним у тому сенсі, що його вияви певним чином локалізовані (у широкому сенсі) для суб’єкта. Стан може виявлятися у певному місці, пор.: *I never feel cold in your house; Sitting in a draughty room will lower your body temperature and make you feel cold and uncomfortable* [BNC], у певний період часу, пор.: *After ten o’clock I feel cold, and I turn up the fire* [там само], у певному часовому інтервалі, пор.: *Suddenly, from head to toe, she was starting to feel cold* [там само]; *Uczulem straszne zimno, rozchodzące się po całym ciele, przejmujące, ściskające* [SJP].

---

²⁵⁶ Зауважимо, однак, що існує певна традиція приписувати характеристики базової тій діатезі, яка представляє перцептивний стан «за умовчанням» — стан, в якому суб’єкт / об’єкт знаходиться так би мовити споконвічно. Зокрема, в [Кибрик 1992: 136] обґрунтовується положення про так звані «органічні» (стативи) та «похідні» (результативи) стани. “Органічний стан внутрішньо притаманний значенню предиката: відповідна ситуація осмислюється як така, що є невід’ємною характеристикою його основного партиципанта, яка не виникла в результаті якоїсь іншої події” (*камінь важкий, трава зелена*). Похідні стани, навпаки, осмислюються як такі, що отримані в результаті здійснення певного процесу або дії [Кибрик 1992: 136]. Пор. також поняття «абсолютного» та «постійного» стану в [Чейф 2003: 136].

Наслідуючи імплікацію конструкції *Я відчуваю холод*, поверхнева структура *Мені холодно* представляє ситуацію вже у вигляді інференції «внутрішня реакція на зовнішній стимул», пор.: *Холодний вітер вривався в побиті шибки й навпростець віяв у розчинені двері. Мотрі зробилось холодно* [там само: 119]. Якщо ж базовою визнати конструкцію *Мені холодно*, то вектор дериваційного зв'язку з корелятом *Я відчуваю холод* буде іншим. Річ у тім, що прототипна ситуація конструкції *Мені холодно* має дещо іншу конфігурацію — вона описує загальний внутрішній стан суб'єкта безвідносно чинника зовнішнього стимулу, пор.: *Василько заблудивсь. Йому було холодно й страшно* [там само]. Варто зазначити, що навіть ті «локальні» учасники, які може реалізувати конструкція (пор.: укр. *Мені холодно в ноги, руки, спину*; пол. *Zimno mi w nogi, w ręce*), в цілому не є локальними, принаймні в тому сенсі, який їм приписується у складі конструкції *Я відчуваю холод*. Роль таких «локалізаторів», скоріше за все, зводиться до ідентифікації локального дисбалансу, що загалом можна охарактеризувати як ситуацію дискомфортного або хворобливого стану суб'єкта, пор.: *Він зволожив шорстким язиком губи й відчув, як холодно його правій нозі та як затверділи просяклі кров'ю штани* [КТУМ]. З цієї перспективи похідність *Мені холодно* → *Я відчуваю холод* ми кваліфікуємо в термінах актантних семантичних відношень. Семантична деривація в цьому випадку супроводжується зміною референційних властивостей учасників ситуації. Така зміна передбачає введення у фокус уваги учасника *холод* у цільовій діатезі (випадок ексکورпорууючої інтерпретаційної актантної деривації див. [Князев 2007: 251]), що засвідчує перехід ситуації «внутрішній стан Перцепієнта» у ситуацію «локальний стан Перцепієнта», пор.: *Коли ж відчув холод у тілі, прийшов повільно до свідомості, розплющив очі й глянув угору* [КТУМ].

5.1.3. Дериваційні типи перцептивних ситуацій

В аспекті ситуативної природи похідності модель деривації доцільно представити у вигляді конструкта, формат якого реалізує д е р и в а ц і й н и й т и п с и т у а ц і ї — відношення мотивованості дериваційного потенціалу вихідного та дериваційного імплікаціоналу цільового стану справ. У такому вигляді дериваційний тип засвідчує спосіб розширення концепту ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини», розширення до меж семантики емоційних, ментальних, поведінкових, семіотичних та оцінних стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Розширення концепту перцептивної ситуації може бути реалізоване на основі:

1) конверсивних (векторних) дериваційних відношень (зв'язків). Такого типу відношення містять вказівку на два напрямки орієнтації векторної

величини: “основний для відповідної ситуації та побічний, який міг би ставати основним при зміні на протилежну точку зору на учасників або обставини відповідної ситуації” [Тараненко 1989: 74], пор. семантичні конверсиви перцептивного типу, що реалізують смисли: ‘ідентифікація перцептивної властивості — вияв перцептивної властивості’: *I smell the rose — The rose smells good*, але *Wącham kwiaty — Kwiaty pachną*; ‘вияв перцептивної властивості’: *Голос звучить тривогою — У голосі звучить тривога; Piosnka słowika gdzieś dźwięczy z alei — W uszach jej dźwięczały jeszcze te słowa* [SJP], а також конверсні перетворення семантики слів на позначення атмосферних опадів в [Урысон 2005: 91—93]. Основним способом зміни вихідної ситуації при «векторній» деривації визнається стратегія «зсуву фокуса уваги» — “зміщення центру уваги з одного учасника на іншого — за рахунок діатетичного зсуву, який підвищує у ранзі одного та понижує іншого²⁵⁷”, пор.: *Вітер шелестить листям в алеї vs. Листя шелестить в алеї* [Падучева 2004б: 158];

2) актантних дериваційних відношень, що регламентують зміни складу або типу учасників або їх референції. Такі перетворення засвідчують: збільшення або зменшення числа обов’язкових учасників вихідної ситуації, пор.: *Грім перелякав мене vs. Я перелякався* (вилучення учасника зовнішньої причини), зміну типу учасника ситуації, пор.: *Я почув скрипіння підлоги vs. Мені почулося скрипіння підлоги* (зміна типу учасника в напрямі Перцепт → Уявний Перцепт) або його референційних характеристик: зокрема, у польській мові перцептив *widzieć* — “*postrzegać kogoś lub coś wzrokiem*”: *Widział go kątem oka* [USJP] допускає рефлексивну та реципрокальну діатезу, пор.: *widzieć się 1* — “*widzieć swoje odbicie w czymś*”: *Widzieć się w lustrze, szybie, wodzie* — реалізована рефлексивна кореферентність та *widzieć się 2* — “*widzieć siebie wzajemnie, widzieć jeden drugiego*”: *Nie widzieli się w ciemnościach; Z trudnością widzieli się we mgle* [там само] — реалізована реципрокальна кореферентність;

3) імплікативних дериваційних відношень, які “ґрунтуються на ЗВ’ЯЗКУ²⁵⁸ компонентів та зв’язку ситуацій або фрагментів однієї й тієї ж ситуації”

---

²⁵⁷ У [Dixon, Aikhenvald 2000: 7—15] основними типами деривації з пониженням актанта (valency-reducing derivation) визнаються: пасив, антикаузатив, антипасив, рефлексив та реципрок, а основними типами деривації з підвищенням актанта (valency-increasing derivation) — каузатив та аплікатив. Ситуація з пониженням семантичної ролі Перцепієнт та відповідно підвищенням семантичної ролі Перцепт може кваліфікуватися як деривація з перегрупуванням валентності (valency-rearranging stimulative) [Onishi 2000: 138] — деривація не змінює значення перехідності дієслова, а використовує стратегію перегрупування валентностей (звідси назва типу деривації). Такий тип деривації, зокрема, відмічено у мові мотуна (східнопапуаська мова). Деривація в цьому випадку є лексично обмеженою — похідність реалізують лише неперехідні дієслова на позначення почуттів та емоцій.

²⁵⁸ ЗВ’ЯЗОК, поряд з АНАЛОГІЄЮ, кваліфікується як один з основних принципів «перенесення» [Кустова 2004: 54].

[Кустова 2004: 57]. В аспекті перцептивної лексики такого типу відношення засвідчують розширення концепту ситуації: “(а) на зовнішні ситуації на основі ЗВ’ЯЗКУ між цими ситуаціями (*вигляд з вікна* — те, що можна *побачити*) або (б) на інші, ієрархічно більш «високі» внутрішні стани — теж на основі їх зв’язку, але вже у самій внутрішній сфері людини (*Бачу, як він виходить із кімнати* → *Бачу, що він незадоволений* — ‘розумію’)” [там само: 419]. На рівні учасників ситуації результат такого розширення засвідчує залучення (висунення на передній план) актанта, який реалізує смисл ‘наслідок зміни перцептивної ситуації’. Порівняймо виникнення перцептивної імплікації у дієслова *тиснути*: *Водій тисне на педаль* → *Черевик тисне мені ногу*, де вихідна структура реалізує ролі Пацієнса (суб’єкт зміни) та Експерієнцера (суб’єкт відчуття), а цільова — лише Експерієнцера [Кустова 1998: 30—31].

Зауважимо, що імплікативні відношення можуть орієнтуватися на інформаційний потенціал місткішого конструкта — загальну когнітивну модель, втілену, зокрема, у форматі прототипної ситуації²⁵⁹. Слугуючи “джерелом (постачальником) матеріалу для похідних значень”, такого типу ситуація забезпечує розширення на основі імплікацій — додаткової інформації, що вказує на наслідки певного типу зміни світу [Кустова 2004: 39]²⁶⁰. Цільова ситуація використовує в цьому випадку інформацію, яка міститься в суміжній зоні концепту, і тому часто така деривація кваліфікується як «необґрунтована», принаймні в аспекті зв’язку вихідного та похідного значень. Так, дериваційний зв’язок значень фразеологізму *світу (світа) [білого (божого)] не видно (видко)* — “1. Зовсім нічого не можна побачити, розрізнити зором; стає або стало темно (від сильної зливи, хуртовини, туману, пилу і т. ін.)”: *Якось він недобре прикрив лантух, кури повилазили і давай літати по хаті, битись у вікна, кудкудакати. Збили таку пилюку, що світа не видно;* “2. Когось чи чогось дуже багато”: *У нашому селі за Савлуками світу не видно: що хата, то й Савлук* [ФСУМ I: 87] ґрунтується на імплікації «висока щільність — велика кількість» (висока щільність однорідних об’єктів, що обмежує візуальне спостереження, осмислюється як скупчення цих об’єктів у великій кількості — пор.

---

²⁵⁹ Пор. поняття внутрішньоконцептуального зв’язку в [Селіванова 2004: 24].

²⁶⁰ У такому випадку деривація орієнтується на параметр ситуативності, засвідчуючи “включення лексичного значення не лише в той або інший фрагмент концепту, а й здатність цього значення включатися у фрейм певних ситуацій, де це слово є терміналом більш широкого акціонального фрейму, або акціональним фреймом, підключеним до певної ситуації” [Телия 1996: 102].

трансформаційний зв'язок «образ-схема ОБЧИСЛЮВАНЕ — образ-схема МАСА / ЗЛИТТЯ» у 1.4)²⁶¹;

4) категоріальних дериваційних відношень, які передбачають розширення на основі АНАЛОГІЇ у спосіб специфікації таксономічного класу учасника, що зумовлює зміну таксономічної категорії дієслова, пор.: *А туман, наче ворог, закрив море і хмароньку рожевою* [СУМ III: 164—165] (Т-клас Подія) vs. *В салон повіяло штормовою прохолодою, і адміністратор закрив двері* [там само] (Т-клас Дія) або зміну тематичного класу дієслова, пор.: *Дощ стукає по даху* (нецілеспрямований процес) vs. *Хтось стукає у двері, відчиніть!* (семіотична мета) [Падучева 2004б: 158—159].

Окремим випадком категоріальних відношень, які засвідчують розширення концепту ситуації на основі аналогії, є перенесення на базі денотативної тотожності фрагмента (так звана «денотативна аналогія»). На відміну від власне категоріальних модифікацій, похідність на основі денотативної аналогії вибудовується у такий спосіб: «у похідному значенні використовуються істотні ознаки вихідного і при цьому не відбувається категоріального зсуву. Тобто йдеться про таку семантичну деривацію, коли у похідному значенні: 1) зберігається деякий істотний компонент вихідного значення; 2) не змінюється денотативна якість актантів і, головне, — денотативна якість «твірного» компонента», пор.: *Хуліган зірвав капелюха з перехожого* vs. *Вітер зірвав капелюха з перехожого*, де у похідній конструкції змінюється: а) тип каузатора (*хуліган* → *вітер*); б) якась частина значення без появи нових компонентів. Натомість інша частина значення («каузував капелюх перестати знаходитися на голові перехожого») повністю зберігається [Кустова 1998: 21].

Категоріальне розширення ситуації може бути також реалізоване на основі когнітивної моделі. У цьому випадку деривація експлуатує концептуальну схему, яка «витагується, «екстрагується» з вихідного значення і вихідної ситуації» [Кустова 2004: 58] та втілюється у вигляді метафоричного значення цільової ситуації (див. аналіз фразеологічної номінації в 5.3).

5.2. Семантична деривація перцептивної лексики в аспекті динамічної моделі значення

Відповідно до концепції динамічної моделі значення (див. 2.7) дериваційний тип перцептивної ситуації осмислюється в аспекті двох ключових понять: типу похідності та типу перспективи ситуації.

---

²⁶¹ В праці [Лінгвістика конструкцій 2010: 438—440] подібний дериваційний зв'язок відмічено у прикметника *густий*. Такого типу семантичний перехід кваліфікується авторами як р е б р е н д і н г. Див. також [Бонч-Осмоловская и др. 2009: 24].

Тип похідності фіксує зміни, що стосуються природи самого актанта: актант може змінювати свій склад, тип, ранг, статус тощо. Критерієм зміни зазначених параметрів слугує певна альтернатива щодо опозиції учасників вихідної ситуації учасникам ситуації цільової на основі їх рольових, референційних, прагматичних тощо характеристик²⁶².

Зміна певної характеристики учасника ситуації визначає відповідний тип похідності. Змінюватися можуть: а) склад або тип учасника ситуації (рольова похідність); б) комунікативний ранг учасника ситуації (прагматична похідність); в) категоріальна властивість учасника ситуації (таксономічна похідність); г) денотативний статус учасника ситуації (референційна похідність); ґ) позиційна характеристика учасника ситуації (дейктична похідність). Зауважимо, що зміни можуть стосуватися не лише самих учасників ситуації, а й відношень, у які ці учасники вступають. Йдеться про похідність на рівні предикатів, реалізованих на основі тих зв'язків, які засвідчують тип відношення між учасниками (потенційної, типової або реальної) ситуації, пор.: *Здалеку чується пісня* — предикат *чується* “сприйматися на слух, бути чутним” реалізує смисл ‘перцептивний стан’ (зовнішня локалізація перцептивного об’єкта) → *Чується мені пісня Байрона, що покинув свій рідний, але ворожий, розпусний край і пішов блукать по світі, шукать спочину для свого розбитого серця* [СУМ XI: 386] — предикат *чується* “вчуватися, звучати ніби наяву” реалізує смисл ‘уявне сприйняття’ (внутрішня локалізація перцептивного об’єкта).

Тип перспективи ситуації представляє (лінгвістичні) умови зміни актанта — спосіб, у який учасник отримує свою «похідну» характеристику. У цьому відношенні поняття «тип перспективи ситуації» близьке поняттю «специфікатор», який визначається як “семантичний елемент, що характеризує актант або предикат семантичної структури, або стан справ загалом” [Мустайоки 2006: 153]²⁶³. Зміна характеристики актанта може бути реалізована в аспекті модальної, просторової або часової перспектив (див. [Падучева 1996:

---

²⁶² Так, деривація польських висловлень типу *Boli mnie, Wali mi w skroniach, Swędzi mnie* → *Boli mnie głowa, Serce waliło mi jak młotem, Ręce go swędzą* осмислюється на ґрунті зміни референційної характеристики учасника, реалізованої у вигляді альтернативи підмета у називному відмінку [Wierzbicka 1966: 191].

²⁶³ “Специфікатори поділяються на ОСНОВНІ та ДОДАТКОВІ. Основні специфікатори належать перш за все предикату і тому відіграють досить істотну роль у загальному значенні семантичної структури. Основні специфікатори — Заперечення, Темпоральність та Аспектуальність. Додаткові специфікатори або уточнюють актанти, або специфікують значення предиката менш істотно, ніж основні специфікатори. До додаткових специфікаторів належать Означеність, Кількість, Місце і специфікатор Способу Дії” [Мустайоки 2006: 298].

265—271; 363], [Шатуновский 1996: 208], [Храковский 1998: 144—145], [Князев 2007: 384]).

Між типом похідності та типом перспективи ситуації існує певний ізоморфізм: характеристика актанта зумовлена чинником обраної перспективи лінгвістичного представлення ситуації. Очевидно, що такого типу ізоморфізм не є однотипним, оскільки в межах тієї ж перспективи допускається реалізація різних типів похідності.

Для ілюстрації семантичної похідності в аспекті динамічної моделі значення скористаємося класом перцептивів комунікативно-семантичної сфери «стан довкілля» на позначення концепту ситуації «візуальне сприйняття».

Якщо за базову діатезу обрати номінативну конструкцію типу *Я бачу білий будинок*, то деривація *Я бачу білий будинок* → *Мені видно білий будинок* представлятиме випадок рольової похідності. Похідність у цій ситуації демонструє зміну типу учасника, що зумовлено чинником просторової «перспективізації» перцептивного об'єкта, пор.: *видно* — “можна бачити, доступно зорові” [СУМ I: 389]; *widać* — “daje się widzieć, można zobaczyć, dostrzec” [USJP]; *visible* — “able to be seen” [CIDE: 1626]. Потенційно такого типу об'єкт може осмислюватися стосовно: а) певного оточення, яке б могло становити перешкоду для його візуалізації, пор.: *W pogodne dni widać daleki łańcuch gór* або, навпаки, сприяти його візуальному контакту, пор.: *Na tle śniegu wyraźnie widać czerwony kombinezon narciarki* [USJP]; б) певної точки спостереження, з якої можливо було б встановити візуальний контакт з об'єктом, пор.: *Тим часом зовсім звечоріло, груша оповилась тінню, мати ввімкнула надвірну лампочку, щоб падало світло з веранди, щоб краще було видно бесідникам одне одного, — не щодня ж зустрічає людина свого давнього товариша, друга молодості* [КТУМ]; в) властивостей об'єкта, що уможливають його візуальний контакт, пор.: *You should wear something light when you're cycling at night so that you're more visible* [CIDE: 1626].

Вияв ситуації «перешкода» і, відповідно, учасника із семантичною роллю Перешкода відзначено при зміні часової перспективи: *Мені видно білий будинок* → *Мені буде видно білий будинок*. Деривація описує ситуацію прогнозованого візуального контакту, реалізація якого є можливою за умови усунення або відсутності певної перешкоди, пор.: *Якщо я піднімуся вище, мені буде видно білий будинок*. Презумпція відсутності учасника Перешкода дає підстави кваліфікувати учасника *білий будинок* у термінах семантичної ролі Вид — компонента, який указує на об'єкт у сегменті зовнішнього поля сприйняття. Семантичну роль Вид у цьому випадку доцільно співвіднести з лексемою *вид I: що ви можете побачити*. Така лексема “позначає один із ПАРАМЕТРІВ об'єкта <...>, а саме — «зовнішню» характеристику об'єкта, що утворюється

його видимими ознаками, які сприймаються візуально” [Кустова 2004: 356]. У такому ракурсі сегмент зовнішнього поля сприйняття — це та межа, яка задає (створює) параметри об’єкта сприйняття, пор.: *Тим часом Раїсі видно було, як у другій хаті Тася присіла перед грубкою* [СУМ I: 389] — візуалізація об’єкта-ситуації реалізована у сегменті віконного прорізу хати навпроти.

Презумпція відсутності учасника Перешкода слугує також передумовою предикатної деривації, результати якої спостерігаємо в лексемі *видно* зі значенням “світло, ясно” [там само]. У репрезентативному вимірі така деривація фіксує зміщення на рівні топікального компонента (Перцепція → Контрпосесія), реалізованого на основі смислових компонентів: Презумптива, пор.: *світло* — “про наявність світла де-небудь” [СУМ IX: 93] або Каритива, пор.: *ясно* — “про безхмарну, хорошу погоду” [СУМ XI: 657] (див. 3.2.6). У польській мові в цьому випадку використовується прислівник *widno* (*Latem o dziewiątej jest jeszcze widno* [USJP]), утворений від прикметника *widny* — “pełen światła, słońca, jasny, dobrze oświetlony, niezaciemniony”, пор.: *Noc była widna, księżycowa* [там само].

Зміна аспекту ситуації візуального спостереження може бути пов’язана винятково зі зміною дійктичної характеристики учасника. Насамперед ідеться про зміну просторової локалізації суб’єкта спостереження (Спостерігача) стосовно перцептивного об’єкта. Зміна локалізації учасника в цьому випадку зводиться до вибору такої позиції, яка гарантує необхідний візуальний контакт із перцептивним об’єктом²⁶⁴. За таких обставин ситуація реалізується за участі семантичної ролі Точка Спостереження — компонента, який указує на місце, що забезпечує необхідний візуальний контакт із перцептивним об’єктом, пор.: *Even from Britain the Milky Way is clearly visible if you can get away from artificial lights* [CIDE: 1626].

Зміна дійктичної характеристики учасника може бути також зумовлена чинником зміни позиції мовця (ідеться про перехід із виміру адресанта у вимір адресата). У такому випадку доцільно говорити про реалізацію дійктичної похідності, яка засвідчує зміну статусу суб’єкта перцептивно-інформаційного стану в перспективі діалогічного режиму мовлення (Перцепієнт-мовець переходить у статус Перцепієнта-слухача), пор.: *Якщо я піднімуся вище, мені буде видно білий будинок → Якщо ти піднімешся вище, тобі буде видно білий будинок*. На відміну від рольової (див. вище), дійктична ситуація (похідність) в цьому випадку вказує на відсутність прогнозованості візуального контакту, оскільки відповідальність за його реалізацію покладена на суб’єкта, який достовірно не може відповідати за успішне вивершення перцептивного стану справ в особі реального Перцепієнта (наприклад, з причини малого зросту або

---

²⁶⁴ Зауважимо, що такий стан справ оцінюється дійктично, оскільки в ситуації присутній спостерігач, який задає відносну орієнтацію учасників (див. [Апресян 1995б: 635]).

вад зору суб'єкта перцептивно-інформаційного стану). Тому висловлення типу *Якщо ти піднімешся вище, тобі буде видно білий будинок* описує ситуацію з певної оцінної перспективи — позиції, яка, скоріше за все, представляє стан справ не як щось реальне чи прогнозоване, а як щось бажане, уявне, гадане. Така модальна перспектива створює передумову похідності для вставного предиката *видно* за значенням слів *напевно, очевидно*, пор.: *Щось, видно, хороше твердив Шестірний!* [СУМ I: 389]; у польській мові для предиката *widać* — “widocznie, zapewne, chyba; okazuje się”: *Nigdy się, widać, nie dogadamy :: Widać nie mógł tu przyjść* [USJP].

Зміна дійкичної характеристики суб'єктного учасника (мовця) може супроводжуватися рольовою зміною об'єктного актанта: *Мені буде видно білий будинок* → *(Тобі, вам, йому тощо) буде видно білий будинок*. Зокрема, в ситуації «інструктаж щодо майбутнього проходження маршруту» такий перехід засвідчуватиме оцінку проспективного стану справ суб'єктом оцінки (Спостерігачем-Оцінювачем), обізнаність якого ґрунтується на інформації, отриманій із попереднього візуального досвіду (ситуація словесного опису перцептивної ситуації). Презумпція того, що візуальний досвід, окрім інформації про перцептивний об'єкт, враховує також інформацію про його оточення, дає підстави розглядати учасника «об'єкт візуального сприйняття» у складі комплексної семантичної ролі Панорама — компоненті, що вказує на зовнішню перспективу сприйняття (простір, який можна охопити оком), пор.: *Тобі буде видно білий будинок на пагорбі*. Відповідно, учасникові *білий будинок* у цьому випадку доцільно приписати роль Панорамний Об'єкт — компонент, який реалізує смисл ‘об'єкт у зовнішній перспективі сприйняття (просторі, який можна охопити оком)’. У польській мові учасник із зазначеною семантичною роллю реалізує актантну позицію предиката *widzialny* — “dający się widzieć, będący w zasięgu wzroku; widoczny”: *Gwiazdy widzialne gołym okiem* [USJP]; в англійській мові — предиката *(to be) visible* — “open or exposed to sight or view”: *The whole glacier was visible to us from its origin to its end* [OED]. Зауважимо, що учасник *білий будинок* похідного корелята *Ти побачиш білий будинок* у ситуації такого типу реалізуватиме семантичну роль Орієнтир — компонент, який містить смисл ‘примітний об'єкт, що допомагає орієнтуватися на місцевості’, пор.: *Зліва ти побачиш білий будинок, йди повз нього і вийдеш на галявину*.

Ситуація візуального сприйняття, осмислена в аспекті оцінної перспективи, може реалізувати сценарій таксономічної похідності, пор.: *It has seen better days*. Набуваючи іпостасі оцінного стану справ, така ситуація представляє зміну категоріальної властивості суб'єктного учасника, якому приписується роль Фіктивного Перцепієнта, пор.: *Laura [wore] a green smock which had seen better days* [OED]. Реалізуючи суб'єктну валентність перцептивного предиката, учасник

green smock має всі підстави на роль справжнього Перцепієнта. Однак, таксономічна віднесеність цього учасника до класу НЕЖИВІ ІСТОТИ позбавляє його цієї прерогативи (з тієї причини, що «неживі» учасники не можуть реагувати на стимул). Відповідно, семантичну роль Фіктивний Перцепієнт можна кваліфікувати через семантичну роль Перцепієнт, в якій відсутній компонент 'відчуття (реакція у внутрішніх системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану'. Відсутність зазначеного компонента створює передумову дейктичної інтерпретації суб'єкта, внутрішню реакцію якого «доосмислює» сторонній спостерігач (суб'єкт оцінки), пор.: If something **has seen better days**, it is now old and in bad condition: *That jacket's seen better days. Why don't you get a new one?* [SIDE: 1283].

Зміна категоріального статусу учасника також стосується об'єктного актанта. Як цільовий учасник висловлення, об'єктний актант таксономічно менш залежний від предиката, оскільки, допускаючи різний ступінь свободи або спаяності компонентів у складі єдиного комплексу з предикатом [Бондарко 2002: 636], засвідчує варіативність співвідношення імені з денотатом. Пор.: "Тематичний клас імені — не стабільна, раз і назавжди задана категорія" [Розина 2005: 168]. Уявна відокремленість об'єктного актанта, його удавана лабільність та показна тенденційність створюють ілюзію пріоритетності (принаймні в якомусь варіанті вияву) об'єктного учасника. Така точка зору є небезпідставною, якщо зважити на той факт, що зміна таксономічного класу об'єктного учасника за визначенням зумовлює зміну значення дієслова (див. [Падучева 2004б: 80]; [Розина 2005: 166]), пор.: *Я бачу білий будинок* (Т-клас ОБ'ЄКТ ПЕРЦЕПЦІЇ) → *Я бачу зміни (позитивні зрушення, помітний рух уперед тощо)* (Т-клас ПОДІЯ). Таксономічна похідність у цьому випадку засвідчує перехід дієслова тематичного класу сприйняття у клас інтелектуальної діяльності. Як і в попередньому випадку, ситуація візуального сприйняття осмислена в аспекті оцінної перспективи: Т-клас ПОДІЯ описує перетворення, які суб'єкт спостереження оцінює на підставі побаченого, пор.: *Widział zmianę w jej zachowaniu* [USJP]; *The researchers also saw changes in particle distribution and that the changes in auroral formation are different at the centre* [BNC].

Існують, крім того, ситуації, в яких факт візуального сприйняття інтерпретується в аспекті синтаксично невираженого суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Йдеться про випадки, коли валентність Перцепієнта інкорпорована семантикою предиката, пор.: *Ja widzę biały budynek* → *Widać biały budynek*. Вважається, що польські перцептиви типу *widać, słychać, czuć* формують клас так званих дефективних (non-inflecting) дієслів [Kibort 2006]. Такого типу дієслова кваліфікуються як інгерентно безособові предикати на тій підставі, що їх аргументні структури «за умовчанням» позбавлені першого

актанта (ролі суб'єкта перцептивно-інформаційного стану), пор.: *Słysząc ją, Było widać łąkę*. Відсутність першого аргументу дає підстави вважати зазначені конструкції такими, що не можуть бути результатом будь-якої деривації.

На нашу думку, такого типу деривація не лише має підстави, а й закономірно виявляється на рівні аргументної стратегії. Зокрема, саме на основі предикатів «дефективного» типу обґрунтовується теза про семантичну «здвоєність», «спресованість» речень сприйняття типу *X бачить Y :: видніється Y*. Реалізуючи так звану сенсорно-екзистенціональну структуру, такі речення допускають інтерпретації, які в контексті семантичної деривації засвідчують феномен референційної похідності. Так, перцептивно-буттєва інтерпретація *Здалеку я бачу гори* та її буттєвий корелят *Здалеку видніються / видні гори* кваліфікуються саме у термінах зміни референційного статусу учасника («буттєва» конструкція кодує потенційно узагальненого суб'єкта сприйняття — 'для будь-якого С(уб'єкта), якщо він опиниться в цьому місці') [Шатуновский 1996: 361]. Дійсно, зміна референційного статусу учасника в цьому випадку зумовлена чинником екзистенціональної перспективи: фокус уваги, зосереджуючись на «буттєвому» компоненті, вводить у поле зору місце, яке осмислюється як «перцептивний майданчик» для будь-якого суб'єкта спостереження. Такому суб'єктові, вірогідно, приписується денотативний статус атрибутивного типу, оскільки референція суб'єкта осмислюється на основі інформації про його ймовірне місцеперебування.

«Буттєва» характеристика ситуації накладає певні референційні обмеження й на об'єктного учасника ситуації, особливо у контексті «дистантних» адвербіалів типу *вдалині, далеко, вдалечині* тощо. Слугуючи показником «межового» сприйняття [Яковлева 1994: 27], адвербіали такого типу фіксують дистанційно невизначену віддаленість об'єкта спостереження, що створює передумову надання цьому об'єктові неозначеного референційного статусу, пор.: *Вдалині, на галявині, видніється патруль, на плечах несуть щось до болі знайоме, схоже на автомати Калашникова* [КТУМ]; *W oddali widać było światła pociągu* [USJP]; *Mountains were visible in the distance both towards the sun and on the far side of the river* [BNC] (про неозначений референційний статус учасників «екзистенціональних» речень див. [Арутюнова 1976б: 211]; [Падучева 1985а: 105]).

Ситуація із синтаксично невираженим суб'єктом перцептивно-інформаційного стану може бути кваліфікована як результат зміни комунікативного рангу учасника ситуації: *Widzę biały budynek → Biały budynek jest widziany*. У цьому випадку доцільно говорити про прагматичну похідність, яка засвідчує факт виведення у фокус уваги учасника об'єкта сприйняття (пасивна конструкція з нульовим агенсом). Первинна прагматична функція такого типу конструкцій — це «боротьба з вихідним підметом», який не

влаштовує мовця своїм комунікативним виділенням” [Плунгян 2003: 199]. У контексті прототипної пасивізації така «боротьба» зводиться до супресії Агенса²⁶⁵ [Givón 2001б: 125] та топікалізації пацієнтивного учасника ([Dixon, Aikhenvald 2000: 8]).

В аспекті пасивної конструкції з нульовим Перцепієнтом комунікативне виділення об’єкта спостереження пов’язане з особливостями його просторово-часової локалізації, що передбачає: а) ідентифікацію об’єкта за його місцеперебуванням у певний часовий період, пор.: *He was seen in the city at around 5.30am yesterday* [BNC]; б) спотворену ідентифікацію об’єкта як результат порушення функціонування сенсорно-перцептивних систем суб’єкта, пор.: *Dziś rano przebudziłem się z zamglonymi oczyma od jakby mokrych oczu i wychodząc na zewnątrz (5 rano) światło latarni było widziane jako tęczowe koła* [KJP]; в) вияв об’єкта у певній зовнішній (візуальній) перспективі, пор.: *On the morning of 24 August (the ninth day before the kalends of September) when the various Plinys were all in Misenum, a small town across the bay of Naples from Vesuvius, a curious large cloud was seen in the sky over the volcano* [BNC].

Семантична деривація перцептивів на позначення концепту ситуації «візуальне сприйняття» моделюється за зразком актантної стратегії. Рольова похідність засвідчує зміни просторової перспективи сприйняття (вид vs. панорама vs. орієнтир); дейктична — зміни позиційної перспективи сприйняття (вибір певної точки спостереження vs. перехід в інший вимір адресата); таксономічна — зміни перцептивно-інформаційної (яка стосується внутрішніх систем людини) перспективи сприйняття (перцептивна vs. фіктивно-перцептивна; перцептивна vs. інтелектуальна); референційна — зміни онтологічної перспективи сприйняття (перцептивно-буттєва vs. буттєва); прагматична — зміни комунікативної перспективи сприйняття (вияв vs. ідентифікація).

Верифікація основних типів і моделей семантичної похідності перцептивної лексики та з’ясування специфіки реалізації механізму семантичної деривації ознакових і предметних перцептивів доцільні при аналізі тематичних класів лексики, що позначає перцептивно-інформаційний стан людини. Об’єднані на основі спільного семантичного компонента, такі класи часто реалізують свій дериваційний потенціал на основі заданої концептуальної схеми, регулярних семантичних зв’язків, єдності ономасіологічних показників.

---

²⁶⁵ Виведення Агенса «з поля зору» прагматично обґрунтоване. Агенс може: а) бути невідомим; б) відновлюватися з контексту; в) не згадуватися з міркувань такту або делікатності [Есперсен 1958: 190—192]; г) бути вираженим анафорично або катафорично; ґ) бути прогнозованим на основі певного стереотипу або заданої універсалії [Givón 2001б: 125—126].

5.3. Тематичні класи перцептивів і регулярна багатозначність

Відповідно до загальноприйнятої у психології систематичної класифікації відчуттів²⁶⁶ та специфіки актантної структури основних учасників перцептивної ситуації виокремлюються три тематичні класи перцептивів: контактні, дистантні та глибинні. Зазначені класи перцептивної лексики об'єднані чинником двоактантної структури, яка реалізує базові семантичні ролі: Перцепієнта та Перцепту. Розмежування зазначених класів ґрунтується на особливостях поведінки основних учасників в аспекті заданого сценарію певної лінгвістичної ситуації (див., зокрема, концепт ситуації активного та інактивного суб'єкта предметних перцептивів у 4.7 та 4.8).

Тематичний клас *контактних (рецептивних)* перцептивів об'єднує слова на позначення ситуації, в якій базові учасники реалізують сценарій безпосередньої взаємодії Перцепієнта (Спостерігача) та Перцепту. Результатом такої взаємодії є відчуття, яке засвідчує сенсорні перетворення²⁶⁷ в перцептивно-інформаційних системах людини. Основними тематичними групами контактних перцептивів є об'єднання слів на позначення: тактильного (*м'який, гладкий, твердий* тощо), смакового (*кислий, солоний, гіркий* тощо) та температурного (*холодний, гарячий, спекотний* тощо) сприйняття.

Тематичний клас *дистантних (стимульних)* перцептивів об'єднує слова на позначення ситуації опосередкованої взаємодії Перцепієнта (Спостерігача) та Перцепту. Такого типу взаємодія засвідчує перцептивний потенціал об'єкта сприйняття, який у перцептивно-інформаційних системах людини осмислюється як сприйняття зовнішнього подразника (стимулу). Пор.: “Будь-яка експерієнціальна ознака має, певна річ, «зовнішній» корелят, «об'єктивний еквівалент» — властивість самого предмета, яка й чинить на людину відповідну дію” [Кустова 2004: 281]. У зазначеному аспекті тематичний клас дистантних перцептивів представлений групами перцептивної лексики на позначення візуальних (*сонце тьмяніє, яскравий колір, фіолет стебла* тощо), аудіальних (*гучний спів, ліс шумить, галас дітей* тощо) та ольфакторних (*аромат квітки, у шафі смердить, пахуча трава* тощо) стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану.

---

²⁶⁶ Систематична класифікація відчуттів розроблена англійським фізіологом Ч. Шеррингтоном і включає три основні типи відчуттів, виокремлені на основі характеру взаємодії рецептора та стимулу: екстероцептивні (виникають при взаємодії зовнішніх подразників на рецептори), пропріоцептивні (передають сигнали про положення тіла у просторі) та інтероцептивні (сигналізують про стан внутрішніх процесів організму) [Шеррингтон 2002]. Див. також [Ананьев 1961], [Маклаков 2001: 164—197], [Рубинштейн 2002: 211—275].

²⁶⁷ Сенсорні перетворення кваліфікуються як трансформації механічних, термічних, хімічних тощо подразників у нервові сигнали (див. [БПС: 425]).

Тематичний клас *глибинних (реактивних)* перцептивів об'єднує слова на позначення ситуації, в якій базові учасники реалізують сценарій дифузної взаємодії Перцепієнта та Перцепту. Результатом такої взаємодії є чуттєві стани, які засвідчують внутрішній відголос (реакцію) в перцептивно-інформаційних системах людини. Основними тематичними групами глибинних перцептивів є об'єднання слів на позначення: дискомфортих (*слабкість у тілі, мене нудить, свербить під лопаткою* тощо) та больових (*коле у серці, стріляє у вусі, ріже у боку, тягне у попереку* тощо) відчуттів; вестибулярної (*запаморочення, хитатися, заточуватися* тощо) та м'язової (*судома, дригати(ся), німіти* тощо) чутливості.

В аспекті дослідження особливостей семантичної деривації перцептивної лексики нашим завданням буде опис парадигми регулярної багатозначності тематичних класів контактних, дистантних і глибинних перцептивів²⁶⁸. Реалізація поставленого завдання передбачає з'ясування: формату (способу впорядкування) концептуальної структури, що лежить в основі регулярної багатозначності перцептивів того чи іншого тематичного класу; типів і стратегій, що визначають семантичну деривацію в межах сентенційної структури перцептивної лексики певного тематичного класу; особливостей кодування інформації ядерними актантами перцептивів певного тематичного класу.

Об'єктом дослідження слугуватимуть: «контактні» прикметники тактильного типу *м'який, шорсткий, крихкий* і т. ін., «дистантні» дієслова-осцилятиви типу *блискати, мерехтіти, блимати, мигати, мелькати* і т. ін. та «глибинні» іменники на позначення дискомфортих відчуттів типу *свербіж, печія, нудота, спрага, згага, голод* і т. ін. Вибір перцептивів саме таких типів зумовлений чинником динамічної моделі значення, яка відтворює особливості семантичної деривації перцептивної лексики певної частини мови, реалізовані в аспекті певного інформаційного виміру: репрезентативного (тактильні прикметники), сентенційного (осцилятивні дієслова) та реляційного (іменники дискомфортих відчуттів). Такого типу розмежування зумовлене особливостями актантної структури основних семіологічних (іменних, дієслівних, ад'єктивних тощо) підкласів слів. “Знаки, що належать до різних підкласів, мають різний потенціал семантичної валентності, різний ступінь контекстуальної зумовленості та семантичної автономності” [Уфимцева 2004: 99].

---

²⁶⁸ Зауважимо, що аналіз парадигми регулярної багатозначності засвідчує окремий випадок дослідження так званої потенційної, або повної, семантичної структури, яка “включає всі значення, теоретично можливі для слів певного тематичного класу, незалежно від того, утворені вони за регулярними моделями або ж є унікальними” [Розина 2005: 52].

5.3.1. Динамічна модель регулярної багатозначності контактних (тактильних) перцептивів

Регулярна багатозначність — це “така комбінація типів значень, яка представлена в достатньо великих групах слів певної мови” [Апресян 2003: XLIV]. За визначенням, комбінація засвідчує сполучення та розташування об’єктів у певному порядку, що в аспекті феномену семантичної деривації передбачає ієрархічне упорядкування лексем, пов’язаних “певними співвідношеннями, однаковими для всіх слів одного семантичного класу — так само, як однаковими є співвідношення в парадигмі граматичних форм для слів одного граматичного розряду” [Падучева 1998б: 4].

Щоб з’ясувати особливості упорядкування лексем слів того ж семантичного класу в аспекті їх дериваційних зв’язків, скористаємося класом перцептивів на позначення перцептивного контакту (тактильності). Нашим завданням буде опис динамічної моделі регулярної багатозначності тактильних перцептивів-прикметників двох основних груп: а) якості поверхні — слова типу *шовковий, оксамитовий, м’який, шорсткий, гладкий* тощо та б) консистенції — слова типу *м’ясистий, пружний, крихкий, в’язкий* тощо²⁶⁹.

Аналіз передбачає залучення параметрів репрезентативного виміру та компонентів топікально-фокального складника перцептивної лексики з метою встановлення концептуальних структур, що лежать в основі моделі регулярної багатозначності контактних (тактильних) перцептивів-прикметників. Доцільність аналізу семантичної деривації прикметників саме за параметрами репрезентативного виміру зумовлена чинником смислової структури самого прикметника. “Межі лексико-семантичного варіювання прикметників непомірно широкі і проводяться лише лексичним змістом слів, що сполучаються з ним у мінімальній синтагмі” [Уфимцева 2004: 149]. З цієї перспективи ми орієнтуватимемося на поверхнево-синтаксичне відношення означального типу, яке веде від імені до узгоджуваного з ним означення, пор.: *м’яка ковдра*. Такого типу відношення засвідчує заповнення валентностей у складі узгоджувальної структури типу ‘ковдра м’яка на дотик’²⁷⁰, див. нейтралізацію семантико-синтаксичної валентності у [Вихованець 1988: 109] та заповнення валентностей іменника за допомогою узгоджених означень у [Богуславский 1996: 26]. Порівняймо також явище семантичної гаплогії

---

²⁶⁹ Окрім основних груп тактильності, виділяється ще група слів, що мають значення «багатий на щось» / «який складається з чогось»: *дірчастий, чарунковий, печеристий* (див. [Рузин 1994: 83]).

²⁷⁰ Узгодження зазначеного типу, скоріше за все, слід кваліфікувати як тяжіння (див. [Булаховський 1977: 495]), оскільки зі смислового боку такий тип синтаксичного зв’язку засвідчує “яким є предмет, виражений підметом, у момент здійснення позначуваної присудком дії” [Кочерган 2002: 312].

синонімічних структур типу *червоний ящик vs. ящик червоного кольору* в [Апресян 1995а: 88—90].

Наше першочергове завдання — представити тематичний клас контактних (тактильних) перцептивів через набір спільних семантичних компонентів (див. [Розина 2005: 117—118]) з метою відтворення моделі прототипної ситуації, яка, як вважають, “не лише постачає семантичний матеріал для похідних значень, а й забезпечує їх зв’язок і, тим самим, єдність багатозначного слова” [Кустова 2004: 40].

Модель прототипної ситуації контактних (тактильних) прикметників має такий набір спільних семантичних компонентів:

а) Об’єкт має перцептивну (тактильну) властивість — зовнішню (фактурну) якість (*шорстка долоня*) або внутрішню (консистентну) якість (*крижкий матеріал*);

б) (тактильна) властивість Об’єкта повною мірою виявляється при безпосередньому контакті з Суб’єктом (вияв тактильної властивості Об’єкта може бути також реалізований опосередковано, зокрема в режимі візуального спостереження, пор. ситуацію типу *ковдра виглядає м’якою; ковдра м’яка на вигляд* тощо; щоправда такого типу ситуація не вписується у сценарій прототипної);

в) контакт Суб’єкта з Об’єктом є динамічним і здійснюється у Спосіб переміщення вздовж Об’єкта — погладжування (*шорстке на дотик полотно*) або прикладання фізичного зусилля²⁷¹ — натискання (*твердий на дотик диван*) — контрольована тактильність²⁷². Контакт Суб’єкта з Об’єктом у Спосіб прикладання фізичного зусилля може змінювати вихідну форму Об’єкта;

г) контакт Об’єкта з Суб’єктом здійснюється у Спосіб фізичного впливу Об’єкта на Суб’єкта (*дотик гострої стріли*) — неконтрольована тактильність;

г) Суб’єкт засвідчує (тактильну) властивість Об’єкта у вигляді певного експерієнціального Враження. Такого типу Враження кваліфікується як тимчасове (актуальне) відчуття, що триває лише у момент контакту (відсутність контакту свідчить про відсутність відповідних Вражень).

Як можна помітити, прототипна ситуація представляє сценарій у тій послідовності, яку ми логічно вибудовуємо відповідно до нашого життєвого досвіду: ми усвідомлюємо, що початково предмет має певну тактильну властивість, і контакт із таким предметом викликає у нас певну чуттєву реакцію, яка відповідає заданим фізичним характеристикам цього предмета.

---

²⁷¹ Зауважимо, що відсутність фізичного зусилля, слабкий контакт не забезпечує достовірного тактильного досвіду. Якщо описати таку ситуацію у вигляді окремого семантичного компонента, то такий компонент, безперечно, мав би статус *атрибутивного* в сенсі [Падучева 1996: 243], оскільки при запереченні він втрачав би смисл і зникав, пор.: *не м’яка ковдра* ≈ ‘*ковдра, яка не вгинається при дотику*’.

²⁷² Пор. семантичні типи динамічних дотикань: 1) ковзні дотикання; 2) дотикання, що стискають або обмацують; 3) дотикання, що обрамовують у [Крейдлин 2000: 115].

Логіка така: ми б не знали про тактильні відчуття, які викликає той чи інший предмет, якби не було самого предмета, і, найосновніше, якби не було контакту з цим предметом. Однак не менш логічною є зворотна послідовність: предмет має такі тактильні (фізичні) характеристики, оскільки ми самі йому приписуємо ці характеристики на підставі наших тактильних відчуттів²⁷³. Саме така послідовність вважається пріоритетною при тлумаченні основного значення перцептивних прикметників. “У експерієнціальних прикметників антропоцентричність (зв’язок з людиною) закладена вже у вихідному, основному значенні, оскільки експерієнціальні прикметники позначають такі властивості предмета, які ДІЮТЬ на людину і викликають у неї ВІДЧУТТЯ, РЕАКЦІЮ. <...>. Що таке *гіркі ліки*? Це така речовина, яка, потрапляючи у рот, викликає відчуття гіркоти. Звісно, у гіркої речовини є якісь хімічні властивості, які й викликають відповідну реакцію. Причому «у житті» саме ці незалежні від людини властивості є первинними. Однак у мові ситуація зворотня: спочатку людина усвідомлює свою реакцію, відчуття, а потім характеризує предмет через це відчуття, приписуючи йому відповідну ознаку” [Кустова 2004: 281].

Орієнтуючись на антропоцентричний компонент семантики перцептивної лексики, установимо номенклатуру тих тематичних класів, що представляють похідні значення тактильних перцептивів, та з’ясуємо специфіку актантних стратегій учасників «тактильної» ситуації.

У парадигму регулярної багатозначності тактильних прикметників, основне значення яких формує тематичний клас «сенсорно-перцептивна характеристика об’єкта» (пор.: *soft* — “producing agreeable or pleasant sensations” [OED]), входять похідні значення, що належать до інших тематичних класів — класу «фізична характеристика об’єкта», пор.: укр. *м’який чавун, пружне тіло, крихка (крихкотіла) дівчина*, пол. *ciężkie sprężyste, krucha kobieta, sztywne ciała zabitych*, англ. *fragile lady, springy muscles, hard iron*; «інтермодальна²⁷⁴ характеристика об’єкта», пор.: укр. *м’яке світло, шовковий голос, гострий смак*; пол. *miękki mrok, szorstki dźwięk, ostra woń lilii*; англ. *soft music, silken touch, silky taste, sharp voice*; «поведінкова характеристика об’єкта», пор.: укр. *м’який (твердий) характер, стати шовковим (про людину), бути шорстким*

---

²⁷³ Тому закономірно, що семантика деяких перцептивів реалізує обидві логічні послідовності у межах одного значення, пор.: *miękki* — “uginający się pod wpływem nacisku, nie dający wrażenia twardości, sztywności przy dotykaniu”: *Położyli się na miękkich materacach (...) przykrywając się białymi, włochatymi kocami* [SJP].

²⁷⁴ Інтермодальність базується на явищі синестезії. В лінгвістиці синестезія кваліфікується як “вживання слова, значення якого пов’язане з одним органом чуттів, у значенні, що стосується іншого органу чуттів” [Рузин 1994: 94]; [Тараненко 2004: 583].

(про людину), пол. *miękki (twardy) charakter, szorstki człowiek, człowiek gładki w obejściu*, англ. *soft (hard) charakter, rough boys, coarse man, silky husband*.

Розгляньмо переходи від перцептивного значення до фізичного значення, до значення інтермодальності та до поведінкового значення на прикладі перцептива *м'який* і його англійського й польського відповідників *soft* та *miękki*.

А. Значення «фізична характеристика об'єкта» засвідчує розширення концепту перцептивної ситуації на основі конверсивних дериваційних відношень. Цільова ситуація в цьому випадку окреслює сценарій зсуву фокуса уваги в межах суміжних — фізичної та перцептивної — ділянок концепту ДОТИК, пор.: *м'який* — “який угинається, подається при дотику, натискуванні тощо” [СУМ IV: 836]; *miękki* — “uginający się pod wpływem nacisku, nie dający wrażenia twardości, sztywności przy dotykaniu” [SJP]; *soft* — “yielding readily to touch or pressure; not hard or stiff” [RHWUD].

В аспекті репрезентативного виміру така стратегія засвідчує актантну декореляцію на основі «акцентування», що виводить у фокус уваги компонент фізичної характеристики об'єкта. Звичайно такого типу компонент реалізують термінологічні перцептиви, актуалізуючи смисли: а) контрпосесивного топіку, пор.: *soft fruit* — “small fruits such as strawberries, raspberries and blackcurrants which do not have a thick skin” [CIDE: 1371]; б) посесивного топіку, пор.: *м'який вагон* — “пасажирський вагон із м'якими сидіннями” [СУМ IV: 836]; *miękkie meble, krzesła, fotele itp.* — “meble wyściełane, z miękkim obiciem” [USJP], що пов'язано з виведенням у фокус уваги учасника Власність (див. 3.2.5 та 4.8.3).

Розширення концепту ситуації всередині концептуальної сфери «фізична характеристика об'єкта» використовує актантну стратегію, реалізовану в аспекті сценарію прототипної ситуації. Зокрема, перцептиви *м'який* — “який при натискуванні або обробці легко змінює форму, гнеться й т. ін.” [СУМ IV: 836]; *miękki* — “dający się giąć, ugniatać lub formować” [USJP] та *soft* — “easily penetrated, divided, or changed in shape” [RHWUD] використовують фрагмент моделі прототипної ситуації «Контакт Суб'єкта з Об'єктом у Спосіб прикладання фізичного зусилля може змінювати вихідну форму Об'єкта». При цьому семантична деривація, послуговуючись параметром диференційного фокуса, засвідчує зміну типу актанта у напрямку: Комутатив → Конвертив (див. 3.3.3). Такий перехід відображає закономірність осмислення фізичної характеристики об'єкта в аспекті його тактильної властивості: *фізична характеристика 1* — характеристика, яка є «прототипом» певного тактильного

відчуття концептуалізується як фіксована точка у лінійному перетворенні²⁷⁵, пор.: *угинатися :: прогинатися* — «набувати ввігнутої форми» [СУМ VIII: 149]. Дійсно, для того, щоб приписати предметові прототипну тактильну характеристику, суб'єкт перцептивно-інформаційного стану повинен зафіксувати її у відповідній фізичній іпостасі (топологічній формі): зокрема, предмет кваліфікується як м'який, якщо «набуває ввігнутої форми», яка, як відомо, має фіксовану топологічну характеристику — конусоподібне, овальноподібне і т. ін. заглиблення; *фізична характеристика 2* — «похідна» характеристика — осмислюється як зміна у якісному перетворенні, яке свідчить про трансформацію загальної контуру предмета, пор.: *змінювати (форму)* — «робити іншим, інакшим; міняти (зовнішній вигляд, характер, властивість, стан і т. ін.)» [СУМ III: 623]. На рівні денотата така деривація засвідчує розширення (генералізацію) за ознакою зміни форми об'єкта під дією фізичного впливу (натискування): 'ввігнута форма' → 'форма будь-якої топологічної характеристики'.

Б. Значення «інтермодальна характеристика об'єкта» засвідчує розширення концепту перцептивної ситуації на основі категоріальних дериваційних відношень. Розширення в цьому випадку передбачає категоріальний зсув із зони концепту інактивного суб'єкта (Перцепієнта) у зону концепту активного суб'єкта (Спостерігача). Основу категоріального зсуву визначає зміна онтологічної характеристики і, як результат, таксономічного класу учасника ситуації.

Зокрема, категоріальний зсув перцептивів, що розвивають ознаку (стативної) перцептивної тактильності в контексті типу *виглядати м'яким* (*килим виглядає м'яким :: диван м'який на вигляд*), кваліфікується як перехід у зону суб'єкта спостереження (Спостерігача)²⁷⁶. При цьому відзначається зміна концептуального таксону предметного учасника в напрямі: ТАКТИЛЬНА М'ЯКІСТЬ → ВІЗУАЛЬНА М'ЯКІСТЬ, специфікований зміною компонентів топікального та / або фокального складника перцептива. В українській мові зміна розвивається по лінії фокального складника Нечіткий Перцептив, пор.: *м'який* — «перен. який має невиразні, розпливчасті риси, межі чогось»: *Важко*

---

²⁷⁵ Пор.: «Кожна грамема лінійного аспекту вказує на те, що у деякий фіксований момент або період часу *t* («час спостереження») реалізований один із багатьох можливих для цієї ситуації фрагментів» [Плунгян 2003: 296].

²⁷⁶ Існує також точка зору, що семантична деривація в цьому випадку здійснюється по лінії зміни статусу суб'єкта перцептивно-інформаційного стану в напрямку суб'єкта ментального стану. У такому ракурсі семантичний перехід осмислюється як такий, що вказує на інтелектуальну діяльність Перцепієнта. Сама ж діяльність кваліфікується як індуктивний процес сприйняття об'єкта — створення його цілісного образу з частин, «тобто ніби синтез образу об'єкта» [Крейдлин 2000: 118].

було звикнути до суворого, наскрізь продутого вітрами степу, коли перед очима стояли м'які обриси зелених черкаських гаїв [СУМ IV: 836]. Дериваційний імплікаціонал цільової ситуації ґрунтується на аналогії: невиразність перешкоди (угинання м'якого предмета свідчить про вияв недиференційованої перешкоди у вигляді рівної (однакової за модулем) протидії (пор. третій закон Ньютона) — невиразність межі (візуалізація «м'якості» предмета осмислюються в аспекті нечітко окреслених рис або меж його загальної форми, пор.: *м'які контури обличчя*). В англійській та польській мовах деривація орієнтується на градуальний атрибут тактильності, показником якого є смисловий компонент 'ступінь інтенсифікації', пор.: *miękki* — “o kształtach: łagodnie zaokrąglony” :: *łagodnie* — “nieintensywnie”: *miękkie fałdy* [USJP]; *soft* — “gentle, gradual” :: *gradual* — “of or pertaining to degree”: *a soft slope, ascent, etc.* [OED]. У зазначених мовах семантична деривація послуговується параметром оцінного фокуса Атенуатива (див. 3.3.6).

Оцінний фокус також визначає напрямок семантичної деривації синестезійних перцептивів типу *м'який тенор, м'яка хода, м'який смак, miękki dźwięk, miękkie światło, soft murmur, soft light*. З огляду на каузативний характер перцептивного об'єкта (*світло, звук, хода* тощо кваліфікуються як каузатори реакцій Перцепієнта) зазначені перцептиви орієнтуються на фрагмент прототипного сценарію «контакт Об'єкта з Суб'єктом здійснюється в Спосіб фізичного впливу Об'єкта на Суб'єкт». У контексті зазначеного фрагмента дії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану осмислюються як неконтрольовані (інактивні). Однак, за результатом такого впливу — відповідно до виявлених гедоністичних преференцій (реакцій) — суб'єкт перцептивно-інформаційного стану переходить у ранг суб'єкта спостереження (див. Оцінний Емотив у 3.3.6). Тим самим, категоріальний зсув, який лежить в основі синестезійних перцептивів, передбачає зміну на рівні концептуального таксону суб'єктного учасника: СУБ'ЄКТ ВІДЧУТТЯ → СУБ'ЄКТ ОЦІНКИ.

В. Значення «поведінкова характеристика об'єкта» теж засвідчує розширення концепту перцептивної ситуації на основі категоріальних дериваційних відношень. Щоправда, семантична деривація при цьому послуговується параметром оцінного фокуса в ролі Евалюатива (див. 3.3.6). Особливістю регулярної багатозначності у сфері поведінкової характеристики об'єкта є співвіднесеність цільової ситуації з концептуальними сферами як фізичної, так і інтермодальної характеристики об'єкта. Такий радіальний за типом полісемії характер семантичної деривації «поведінкових» перцептивів зумовлений чинником ціннісного ставлення суб'єкта оцінки до об'єкта оцінювання, реалізованого на шкалі «прескриптивності».

Зокрема, мінімально прескриптивний характер оцінки об'єкта відзначений у переході: фізична характеристика об'єкта → поведінкова характеристика об'єкта (зміна таксону предметного учасника в напрямку ТАКТИЛЬНА М'ЯКІСТЬ → ОЦІННА М'ЯКІСТЬ). Реалізуючи позицію учасника Диспозитивний Евалюатив, цільова ситуація експлуатує концептуальну схему вихідної когнітивної моделі, в яку «прописує» аналогову інформацію на основі смислового компонента 'тенденція зміни поведінкової характеристики', пор.: *м'який* — “перен. який легко піддається впливові” [СУМ IV: 837]; *soft* — “easily influenced or swayed” [RHWUD]. Семантика перцептива може реалізувати додаткові компоненти, які вказують на передумову тенденції зміни. Пор. смисл 'брак рішучості' в зіставлюваних мовах, пор.: *м'який* — “поступливий, піддатливий”: *Tu, kume, zанадто м'який, zанадто податливий* [СУМ IV: 837]; *miękki* — “łatwo ulegający wpływom, mało stanowczy; ustepliwy, łagodny, dobroduszny”: *Był za miękki do prowadzenia interesów* [USJP]; *soft* — “yielding readily to emotions of a tender nature”: *He found himself quite soft on the subject* [OED].

Ідея браку рішучості може бути локалізована та приписана об'єктові на підставі відповідного способу його застосування, пор.: *mieć miękką rękę* — “być pobłażliwym, mało stanowczym, mało wymagającym”: *Masz za miękką rękę do tych swoich dzieci i dlatego robią, co chcą* :: *mieć ciężką, twardą rękę* — “surowo wychowywać kogoś”: *Miała ciężką rękę i twarde wymagania i tak babka przyjęła za zasadę, że dzieci, jak dochodzą do lat piętnastu, mają biegle mówić pięcioma językami (...)* [FSJP]; *to be soft on someone* — “to be amorously inclined toward a person; have an affection for ”: *He's been soft on her for years* [RHWUD]. В зіставлюваних мовах передумова тенденції зміни відзначена також через смисли емоційності, вразливості, пор.: *м'який* — “перен. добрий, сердечний, чутливий” [СУМ IV: 837]; *miękki* — “ustępliwy, łagodny, dobroduszny”: *Miękki charakter* [USJP]; *soft* — “responsive or sympathetic to the feelings, emotions, needs, etc., of others; tender-hearted” [RHWUD]. Як наслідок, у зазначених мовах переважають номінації з компонентом *серце / serce / heart*, який прототипно слугує атрибутом (вмістищем) емоцій та почуттів (див. [Урысон 1995: 5], [Зализняк 2006: 28; 423]), пор.: *м'який серцем* — “хтось добрий, доброзичливий, довірливий”: *Їм здавалося, що сором'язливість почуттів найкраще прикрити від чужого ока шкаралупиною насмішки чи й масним словом, щоб ніхто не подумав, що парубок має м'яке серце* [СУМ IX: 145]; *mieć miękkie serce* :: *być człowiekiem miękkiego serca* — “być wrażliwym, skłonny do współczucia, do ustępstw”: *Nie jest jednak autokratą, potrafi przyznać się do błędu (...). Ci, którzy lepiej go znają, wiedzą, że w gruncie rzeczy ma miękkie serce* [FSJP]; *soft-hearted* — “tender-hearted [easily moved by fear, pity, sorrow, or love; timid;

pitiful, compassionate; loving; impressionable]”: *Do not be soft-hearted at the sight of their distress* [OED].

Презумпція рекурентної або перманентної характеристики поведінки, яку можуть представляти назви з компонентом «серце», декларує можливість використання зазначених номінацій на позначення поведінки об’єкта в аспекті інших «евалюативних» учасників. Залежно від ситуації, перцептив може реалізувати лексеми за значенням або медіальної, або максимальної прескриптивної ознаки. Так, в українській мові перцептив *м’якосердий* у формі лексеми *м’якосердий 1* — “якому властиве м’якосердя” [СУМ IV: 838], очевидно, реалізує позицію фокального учасника Абсолютний Евалюатив, демонструючи максимально прескриптивний характер оцінки об’єкта, пор.: — *Може, викинути [червонопірку].. в річку? — спитав м’якосердий Іваницький [там само]*. Натомість лексема *м’якосердий 2* — “який виявляє м’якосердя”, вірогідно, виводить у фокус уваги семантичну роль учасника Ситуативний Евалюатив, оскільки покликана дати оцінку характеристику об’єкту в аспекті його актуальних якостей (реалізованих у контексті реального стану справ), пор.: — *Я надто м’якосерда до нього, мені шкода було його покарати як слід [там само]*. При цьому семантична деривація використовує перехід: фізична характеристика об’єкта → поведінкова характеристика об’єкта для «абсолютної» лексеми, пор.: *м’який* — “перен. добрий, сердечний, чутливий”: *У дядька м’яка, тепла, привітна душа* [СУМ IV: 837], та інтермодальна характеристика об’єкта → поведінкова характеристика об’єкта для «ситуативної» лексеми (зміна таксону предметного учасника в напрямку ВІЗУАЛЬНА М’ЯКІСТЬ → ОЦІННА М’ЯКІСТЬ), пор.: *м’який* — “перен. який виражає доброту, ласку, ніжність (про погляд, обличчя тощо)”: *Просто на нього йшов із м’якою посмішкою на вродливому обличчі «дядя Серьожка», брат полковниці Карташової* [СУМ IV: 837]; *miękki* — “pełen ciepła, serdeczności; czuły, tkliwy”: *Miękkim spojrzeniem ogarnął swój stary rodzinny dom* [USJP]; *soft* — “of disposition, look, etc.: gentle, mild; indicative of a mild or gentle character”: *She found his soft, pensive eyes looking at her* [OED].

5.3.2. Динамічна модель регулярної багатозначності дистантних перцептивів: дериваційна парадигма осцилятивів

Дистантні перцептиви описують стан справ зовнішньої перспективи суб’єкта спостереження (Спостерігача). Займаючи синтаксичну позицію «за кадром», суб’єкт спостереження «вивільняє місце» для іншого учасника — перцептивного об’єкта (Перцепту).

Об’єктом нашого дослідження слугуватимуть дистантні перцептивидієслова на позначення ситуації наочного руху (світлових коливань) типу *блискати, мерехтіти, блимати, мигати, поблискувати* тощо та їх польські й

англійські відповідники *błyskać, migać, migotać, przemykać; glitter, glisten, glimmer, twinkle, shimmer*. Реалізуючи інформацію про «розрізнявальну характеристику випромінення, зумовлену відмінностями в частоті появи світлового імпульсу» [Селиверстова 2004: 103], зазначені перцептиви описують стан справ наочного руху в режимі так званої «фрагментарної» перцепції (див. конструкцію перцептивного переривання у 4.8).

Виокремлення ключових конститuentів концепту ситуації «фрагментарна перцепція» слугує передумовою опису моделі прототипної ситуації дистантних (осцилятивних) перцептивів. Модель характеризується таким набором спільних семантичних компонентів:

а) Суб'єкт, спостерігаючи за Об'єктом, кваліфікує його за характерною перцептивною властивістю — світловим коливанням (*зірки мерехтять* = 'світять тремтливо, нерівно'). При цьому Об'єкт може бути: 1) джерелом світлової емісії (*вогонь свічки мерехтів*); 2) інструментом світлової емісії (*свічка мерехтіла*); 3) ситуативним об'єктом світлової емісії (*свічки мерехтіли при світлі гнота*);

б) властивість Об'єкта осмислюється як зміна світлового потоку в інтервалі короткотривалого проміжку часу (експериментальні дослідження особливостей сприйняття змінного світлового потоку показали, що вибір дієслова на позначення осцилятивних феноменів зумовлений чинником частоти появи світлового імпульсу. Зокрема, було встановлено, що російське дієслово *мигать* позначає часовий інтервал, при якому світловий імпульс з'являється і зникає три рази в секунду (світло було відсутнім не менше 0,25 сек.), а дієслово *мерцать* — при шести імпульсах в секунду [Селиверстова 2004: 98—99]);

в) змінна характеристика світлового потоку може бути осмислена як ознака: 1) нестабільної світлової емісії (*у небі блискає блискавка*); 2) невиразного сприйняття, зумовленого чинником: якості світлової емісії (*вогні тьмяно блимали*) або візуальної перешкоди (*світло мерехтить за сніговим серпанком*).

Парадигма регулярної багатозначності осцилятивів представлена значеннями, які входять у тематичні класи: дієслів емісії, пор.: укр. *лампа блимає, вогні мерехтять, блискавка мигає*, пол. *gwiazdy migocą, błyskawica mignęła, błysnąć latarką*, англ. *flame flared (up), stars glitter, flame twinkles, blue sea shimmers*; перцептивних дієслів²⁷⁷, пор.: укр. *пташки мерехтять перед очима, дерева мелькають за вікном, мигтіли телеграфні стовпи, блискати оком на когось*, пол. *drzewa migaly za oknami, jaszczurki przemykały wśród kamieni*, англ. *feet twinkled past, flash a glance*; ментальних дієслів, пор.: укр.

---

²⁷⁷ Тематичний клас перцептивних дієслів охоплює перцептиви різних видів і типів сприйняття. Пор. реалізацію поняття «тип сприйняття» стосовно дієслова *появиться* в [Падучева 2004б: 242].

мигтіли картинки у голові, думки блимали, пол. *coś komuś błysnęło, mignęło w myśli*; англ. *flash across one's mind*; семіотичних дієслів, пор.: укр. *мигати бортовими вогнями, світлофор блимає*; пол. *migać kierunkowskazem, latarnia morska miga*; англ. *twinkle challenge-words*.

А. Значення «емітивний рух» — прототипне значення дієслівних осцилятивів — представляє стан справ наочного руху на основі смислового компонента ‘випромінювати або відбивати світло’, пор.: *блимати* — “світитися тьмяним нерівним світлом” [СУМ I: 199]; *migać* — “zaświecić (świecić) nierównym lub przerywanym światłem” [USJP]; *twinkle* — “to emit (radiance, flashes, or beams) rapidly and intermittently” [OED].

Лексему основного значення дієслівних осцилятивів доцільно віднести до таксономічної категорії *Вияв*, яка представляє динамічну перцепцію²⁷⁸, що враховує як динаміку сприйняття, так і динаміку самого перцептивного об’єкта. На рівні топікально-фокального складника динамічна характеристика осцилятивів маркована топікальним інтерпретаційним компонентом *Емісія* або фокальним компонентом *Емітив*, пор.: *блискати* — “раз у раз яскраво блищати, світитися переливчастим світлом; поблискувати”: *Надворі душно, як у пеклі, а на всьому небі блискає страшна блискавка і гримить грім* [СУМ I: 199] — у фокусі компонент *Емісія* ‘раз у раз яскраво блищати’ та *Поле зеленілось, як оксамит зелений, росиночки блискали, сонечко зіходило* [там само] — у фокусі компонент *Емітив* ‘переливчастим світлом’.

Ключовими актантами предиката ситуації «світлова емісія» є *Перцепт* у випадку, якщо учасник належить до таксономічного класу *СВІТЛОВИЙ ОБ’ЄКТ* типу *світло, блискавка, вогонь*, пор.: *Дощ посилювався, вогні в російському таборі тьмяно мерехтіли* [СУМ IV: 676]; *Ogień migotał na kominku* [USJP]; *A solitary light which twinkled through the darkness* [OED], та *Ситуативний Перцепт*, якщо учасник належить до *T-класів: ПРИРОДНИЙ ОБ’ЄКТ*, пор.: *The waves glittering like Christal glas* [OED] або *АРТЕФАКТ*, пор.: *Latarka błyska w ciemności* [USJP]. Обидва актанти можуть бути реалізовані водночас, якщо є необхідність виокремити (атрибутну або квантифікаційну) характеристику світлового об’єкта. При цьому ситуація використовує стратегію діатетичного зсуву у спосіб ексکورпорації учасника «світло». Такому учасникові може бути приписаний смисловий компонент: а)

---

²⁷⁸ *T-категорію Вияв осцилятивів динамічної перцепції, очевидно, доцільно редукувати до категорії (інактивного) процесу, що актуально сприймається спостерігачем (див. [Апресян 2009: 44]). Щоправда, в [Зализняк, Шмелев 2000: 67] осцилятиви типу *сверкать* кваліфікуються такими, що представляють “актуальні стани, близькі до неграничних процесів”. У [Падучева 1996: 142] взагалі висловлюється сумнів щодо перспективи розмежування категорій процесу та стану спостереження для таких перцептивів, як *сверкать, светиться, блестеть* і т. ін.*

певного атрибуту кольору, пор.: *Де-не-де на розі вулиці блимала жовтавим світлом лампа* [СУМ I: 199]; б) інтенсивності світлового потоку, пор.: *Світло горіло слабо і мелькало раз у раз то ясніше, то темніше, освічуючи похмуру кімнату* [СУМ IV: 671]; в) образної характеристики, пор.: *Господар присунув до себе каганчик, що жалісно мигтів крихітним пелюстком вогника* [СУМ IV: 701]; *A broad fire that twinkled branchy beams through an east hill-orchard* [OED]; г) зв'язку (відношення), пор.: *Błyskają reporterskie flesze* [USJP]; г) квантифікатора часткового, пор.: *The Starrs near the Horizon, are twinkled with several colours* [OED], або повного, пор.: *Сніжок під ногами поскрипує.. А як він виграє на світлі всіма барвами!* [СУМ I: 378], обсягу перцептивної якості об'єкта.

Як інкорпорований актант учасник «світло» може звузити свою онтологічну (предметну) характеристику до обсягу певного Т-класу. Зокрема, у безособових реченнях зазначений актант звичайно осмислюється як показник атмосферного явища (блискавки), ідея локалізації якого виражена через синтаксичне відношення обставини місця, пор.: *Тільки блискало у хмарах та ревли із гір потоки* [СУМ I: 199]; *Навколо мигає, мабуть, гроза буде...* [СУМ IV: 699]. Зауважимо, що синтаксична невираженість учасника «світло» і його так би мовити «інкорпорація на вимогу» семантично обґрунтована. Річ у тім, що лексеми дієслів *блискати* та *мигати* реалізують аспектуальний компонент, який засвідчує вияв перцептивного об'єкта у регулярному часовому інтервалі, пор.: *раз у раз* — “через певні проміжки часу // іноді” [ФСУМ II: 728], і, що основне, такий вияв пов'язаний з ідеєю появи та зникнення об'єкта у певному місці. Тому сумнівними є безособові речення типу ¹*Навколо мерехтить*, ²*У хмарах блимає*, в яких осцилятиви, реалізуючи компонент надкороткого часового інтервалу (про «часові інтервали» див. [Падучева 1996: 168]), виражають ідею зміни перцептивної якості самого об'єкта.

Ситуація «наочного руху» може бути також осмислена у перспективі зміни наочної позиції Спостерігача (ситуація, коли суб'єкт спостереження сприймає об'єкт світлової емісії безвідносно до джерела емісії). Зміна локалізації суб'єкта спостереження засвідчує переосмислення предметної характеристики об'єкта світлової емісії — він кваліфікується як ситуативний (поверхневий) об'єкт, що «виявляє» світлову емісію у спосіб відбиття світла від поверхні, пор.: *В прозорій синяві ночі далеко внизу мерехтіла, танучи у п'їтмі, могутня Дніпрова повідь* [СУМ IV: 676]. Переосмислення предметної характеристики об'єкта світлової емісії відповідно змінює перцептивний статус учасника Перцепт — учасник перебирає на себе роль Ситуативного Перцепту (пор. Ситуативний Атрибутив у 4.8.1). При цьому сам учасник Перцепт часто буває присутнім у ситуації як Фоновий Перцепт — компонент, який містить смисл ‘супровідник ситуативного (перцептивного) учасника’, пор.: *The diamond on her*

finger twinkled in the firelight [RHWUD]. В межах комітативної конструкції такому учаснику доцільно приписати семантичну роль Супутник²⁷⁹, зважаючи на те, що зазначений актант, як правило, займає периферійну синтаксичну позицію предиката світлової емісії, пор.: *Безліч срібних свічників, дорогоцінних канделябрів і інших посудин стояла або висіла довкола, граючи і мерехтячи при слабім світлі гнота* [СУМ IV: 676]. Локативний складник ситуативного учасника зумовлює кваліфікацію семантичної ролі Ситуативний Перцепт у термінах просторової семантики, пор.: *вигравати* — “блищати, сяяти, відбиваючись у чомусь”: *Місяць виграє на темних шибках вікон* [СУМ I: 378] — осцилятив реалізує актантну позицію учасника Тло. З цієї перспективи учасник Ситуативний Перцепт зближується з семантичною роллю Тема (див. нижче), однак, на відміну від останньої, кваліфікується як учасник, який самостійно реалізує ознаку динамічної перцепції. Учасник Тема реалізує такого типу ознаку лише в аспекті динаміки сприйняття суб’єкта спостереження, пор.: *Поїзд неспокійно захитався й заторохтів на переїзді. У вікні замигтіли залізничні будівлі* [СУМ III: 206] — динамічна характеристика перцептивного об’єкта зумовлена чинником зміни дейктичного (позиційного) статусу Спостерігача.

Б. Значення «перцептивний рух» представляє розширення концепту перцептивної ситуації за типом категоріальних дериваційних відношень. Як дериват значення «світлова емісія», значення перцептивного руху використовує стратегію категоріального зсуву на основі переходу з Т-категорії Вияв у категорії Діяльність, пор.: *блимати* — “кидати погляди, поглядати”: *Яків раз по раз блимав на чоловіка* [СУМ I: 199], *Стан*, пор.: *Очі її блищали недобрим вогнем, проте вона стримала себе* [СУМ I: 200]; *oczy komuś błyszczą gniewem* — “ktoś jest ogarnięty silnym uczuciem, np. gniewem, zapałem” [USJP], *Дія* або *Процес*, пор.: *twinkle* — “to close and open the eye or eyes quickly (voluntarily or involuntarily)” [OED]. Лексема *twinkle* належить до категорії *Дія*, якщо реалізує ознаку ‘навмисність’, пор.: *Phaëbe took leave of the desolate couple; twinkling her eyelids to shake off a dewdrop* [там само], та до категорії *Процес*, якщо у фокусі смисл ‘ненавмисність’, пор.: *He is about 17 years old, near sighted, twinkling with his eyes* [там само].

Перцептивні осцилятиви описують стан справ наочного руху на основі смислових компонентів: а) ‘швидко переміщатися або рухатися у чиємусь полі зору’, пор.: *мелькати* — “швидко проноситися перед очима, змінюючи одне одним” [СУМ IV: 671]; *mignąć* — “przesunąć się (przesuwać się) szybko w polu widzenia” [USJP]; *twinkle* — “to appear and disappear in quick succession” [OED];

---

²⁷⁹ У змістовому плані комітативна конструкція реалізує семантичні ролі Орієнтир та Супутник, що співвідносяться з синтаксичними позиціями центральної та комітативної (периферійної) ІГ відповідно (див. [Архипов 2009: 15]).

б) ‘швидко рухати щось (у чиємусь полі зору)’, пор.: *мигати* — “*клинати* мимоволі швидко піднімати та опускати повіки, вії” [СУМ IV: 699]; *migać* — “*poruszać czymś bardzo szybko*” [USJP]²⁸⁰; *twinkle* — “to move to and fro, or in and out, with rapid alternation” [OED]. Сюди ж можна віднести «демонстраційні» осцилятиви типу *flash* — “to display suddenly and briefly” [RHWUD] та «поведінкові» типу *блискати [очима (оком)] на кого, що-небудь* — “кидати погляд (погляди), поглядати на кого-, що-небудь”: — *Так він вас і прийме, командуючий, — сказав Славко і пригнувся над столом, косо блискаючи оком на батька* [СУМ I: 199], семантика яких так чи інакше пов’язана з семою «каузованого руху», пор.: *flash* — “to cause to glow or gleam usually suddenly or transiently”: *flashed her bright eyes at the boy* [MWUD]²⁸¹.

Осцилятиви, які реалізують смисл а) представляють ситуацію перцептивного руху через диз’юнкцію предикатів *переміщатися* V *рухатися*. У [Кошелєв 1998: 268—271] предикат *переміщатися* (X *переміщається* з А в В) розглядається в аспекті двох функціональних (діагностичних) властивостей: 1) позиції спостерігача, що фіксує зміну місцеположення X-а (у просторі спостерігача N Об’єкт X у момент T₁ займає місцеположення А, а в момент T₂ займає інше місцеположення В), та 2) поступального характеру руху X-а (на думку мовця, точки А і В належать поступальному шляху X-а). При цьому підкреслюється функціональна природа поступальної характеристики руху. “У зигзагоподібному русі X-а один спостерігач побачить хаотичну зміну місцеположення, а інший — поступальний рух (складне, з подоланням та обходом перешкод, наближення до певної просторової мети Z)” [там само: 270]. На відміну від предиката *переміщатися*, предикат *рухатися* визнається таким, що може бути застосованим до будь-яких змін просторового положення X-а. Тому нормальним визнається висловлення *X рухається хаотично при*

---

²⁸⁰ В аспекті внутрішніх предикатів *переміщатися* :: *переміщати*; *рухатися* :: *рухати* обидва смисли співвіднесені між собою через відношення квазісинонімії на основі родо-видового зв’язку за загальним значенням ‘швидко змінювати місцеположення у чиємусь полі зору’. Родо-видовий зв’язок у цьому випадку можна вважати виявом перетину класів семантичних полів. Пор. перетин семантичного поля російських дієслів зі значенням коливального руху (*качаться, колебаться, шевелиться* тощо) з полем каузативних дієслів типу *качать, колебать, шевелить* в [Апресян 1995а: 252]. Квазісинонімія предикатів *переміщатися* :: *переміщати* та *рухатися* :: *рухати* виявляється в їх здатності до нейтралізації семантичних відмінностей, зокрема, пор.: *переміщати* — “змінювати місцезнаходження чого-небудь; переносити з одного місця в інше // змінювати місцеперебування кого-небудь” [СУМ VI: 228] :: *переміщатися* — “змінювати своє місцезнаходження, займати інше місце, пересуватися кудись” [СУМ VI: 229].

²⁸¹ Недаремно в [Урысон 1998б: 10] слово *погляд* у контексті стандартних сполучень типу *обвести поглядом, спрямувати погляд, затримати погляд* тощо кваліфікується як інструмент споглядання, яким (через орган тіла — очі) маніпулює суб’єкт, як “інструмент впливу на іншу людину (живу істоту) або навіть неживі об’єкти” [там само: 18], [Урысон 2003: 110].

сумнівному ²*X* хаотично переміщається [ibid.]. Залежно від того, який із вершинних предикатів займатиме позицію *genus proximum*, відповідно змінюватиметься сценарій ситуації перцептивного руху. Пор.: “Вибір того або іншого компонента як вершини тягне за собою певне перебудування семантичної мережі — оскільки змінюється актантна структура предиката” [Урысон 1998а: 239].

Уведення у фокус уваги компонента ‘переміщатися’ засвідчує поступальну зміну місцеположення об’єкта²⁸² в інтервалі короткотривалих проміжків часу. Щоправда, сама зміна осмислюється в перспективі поступального руху суб’єкта спостереження (точніше, поступального руху транспортного засобу, в якому знаходиться суб’єкт спостереження), пор.: *Za oknami pociągu migaly drzewa* [USJP]. Окрім учасників *суб’єкт* та *об’єкт спостереження* ситуація виявляє ще одного учасника з семантичною роллю Рамка — компонентом, який указує на сегмент або сектор, що обмежує візуальне сприйняття (рухомого) суб’єкта спостереження, пор.: *Будинки мигтіли в отворі вікна автобуса; Хвилі мелькали у віконці ілюмінатора; Древа мигтіли у прорізі теплушки.*

Уведення в фокус уваги компонента ‘рухатися’ кваліфікує ситуацію зміни місцеположення об’єкта як хаотичне пересування. Річ у тім, що порівняно з попередньою ситуацією діаметрально змінюється просторова перспектива спостерігача стосовно об’єкта спостереження: рухається об’єкт, а суб’єкт, як правило, залишається нерухомим, пор.: *Мигтять білі метелики понад молоденькою травичкою* [СУМ IV: 700]. Агентивна природа учасника презумптивно виявляє такі його властивості: об’єкт може довільно обирати напрямок руху (звідси «хаотична» інтерпретація ситуації); об’єкт може зникати або з’являтися у полі зору спостерігача (презумпція існування учасника Перешкода, пор.: *Spojrzał w las. Między potężnymi pniami mignął tu jakiś cień. Przebiegł pochylony od pnia do pnia, załamał się dziwacznie* [SJP] — в ситуації реалізована семантична роль Фонова Перешкода — компонент, який реалізує смисл ‘об’єкт, що обмежує візуальне сприйняття рухомого об’єкта’). Таким чином, у динамічному аспекті ситуації типу *мигтять будинки — мигтять метелики* співвіднесені за типами: дейктичної похідності, яка засвідчує зміну позиційної характеристики суб’єкта спостереження: рухома (нестационарна) → нерухома (стационарна); рольової похідності, яка свідчить про зміну типу учасника *тип обмеження спостереження*: Рамка → Фонова Перешкода.

Осцилятиви, які реалізують смисл б) мають у вершині асертивної частини тлумачення (у деяких випадках на останньому ступені семантичної редукції)

---

²⁸² Як об’єкт переміщення такого типу учасника доцільно кваліфікувати через смисл семантичної ролі Тема (див. [Падучева 2004б: 55]).

предикат каузації руху, пор.: *migzimiti* — “блискати”: *В руці мигтить револьвер* [СУМ IV: 700]; *migać* — “poruszać czym szybko, gwałtownie” [SJP]; *flash* — “to cause to flash; to kindle with a flash; to draw or wave (a sword) so as to make it flash”: *Forth he flash'd his scymetar* [OED]. Реалізуючи ознаку ‘швидко змінювати місцеположення об’єкта у полі зору спостерігача’ дієслова типу *migać* кваліфікуються як предикати з нефіксованою агентивністю (див. [Апресян 1995а: 177], [Падучева 2004а: 403]). Зазначені предикати представляють ситуацію такою, коли не лише невідомо, а й неважливо, чи дія, яку виконує Агенс, є усвідомленою чи довільною, пор.: *Matka przeglądała francuskie żurnale mód. Ciotka Marynia migala szydelkiem* [USJP]²⁸³. З цієї перспективи логічним виглядає діатетичний зсув, який виводить агентивного учасника в позицію Периферія і вводить у фокус уваги учасника з семантичною роллю Інструмент (деривація з Підйомом Інструмента), пор.: *Druty migaly w jej rękach* [там само].

В. Значення «ментальний рух» осмислюється як результат категоріального зсуву, який базується на зміні тематичного класу дієслова, пор.: *мигтили дерева* (сприйняття) — *мигтили думки* (ментальний процес). Експлуатуючи концептуальну схему ситуації «перцептивний рух», «ментальне» значення «прописує» в неї аналогову інформацію зі сфери «інтелектуальна діяльність»: ментальні об’єкти (наприклад, думки) швидко, раптово з’являються та зникають, пор.: *блিমати* — “перен. раптово з’являтися і зникати”: *Думки блимали, як брудні шкельця на сонці* [СУМ I: 199]; ментальні об’єкти швидко переміщаються, пор.: *flash* — “to move fast”: *A strange thought flashed through / across her mind* [CIDE: 530]; переміщення здійснюється у спосіб поступального руху, пор.: *І одна за одною у пам’яті мигають згадки — як станції* [СУМ IV: 699]; «менталізація» (ментальне споглядання) об’єктів передбачає існування певної «ментальної рамки», яка обмежує тривалість споглядання до періоду надкороткого часового інтервалу, пор.: *migać* — “przen. przemykać [przen. «pojawić się (pojawić się) na krótko i szybko zniknąć (znikać)»]”: *W jednej minucie sto przypuszczeń mignęło mi przez głowę* [SJP].

Характерною рисою «осцилятивних» ментальних об’єктів є раптовість, неочікуваність, подекуди спонтанність їх вияву. У певному контексті така риса осмислюється як альтернатива вияву іншого виду інтелектуальної діяльності. Зокрема, в ітеративному контексті ментальні об’єкти можуть відтворювати ідею навіювання як альтернативи усунення або подолання іншого ментального стану, пор.: *błyskać* — “zjawiać się nagle”: *Kiedy niekiedy błyskała myśl, żeby rzucić się w szalone orgie i w nich zagrzebać o Ewie pamięć* [SJP].

---

²⁸³ Введення у висловлення показника цільового значення переводить ситуацію у сферу семіотичного руху (див. 5.3.2).

Головною особливістю ситуації ментального руху є те, що вона передбачає обов'язкову присутність Перцепієнта — учасника, без якого взагалі неможливо ідентифікувати ментальний стан (інтелектуальну діяльність), пор.: *flash* — “to burst suddenly into view or perception”: *A sudden recollection seemed to flash upon him* [OED]. Щоправда, часто йдеться не стільки про власне Перцепієнта, скільки про ті його атрибути, які безпосередньо забезпечують функціонування ментального середовища. “Інтелектуальна діяльність локалізується в свідомості (розумі, голові) і виконується ними ж” [Апресян 1995в: 42], пор.: *The answer flashed into his mind* [RHWUD] (локалізація) та *Her mind flashed back* (= suddenly returned) *to the day of their divorce* [CIDE: 530] (ментальний об'єкт, якому приписана семантична роль Тема, осмислюється як агенсоподібний учасник²⁸⁴). Імовірно, прототипна ієрархія ключових учасників ситуації ментального руху виглядатиме так: *тематичний (агенсоподібний) ментальний об'єкт* > *експерієнцер* > *локативний ментальний об'єкт*, пор.: *coś komuś błysnęło, mignęło w myśli* — “ktoś pomyślał o czymś przez krótką chwilę” [USJP]²⁸⁵.

Презумпція агенсоподібної природи ментального об'єкта кваліфікує суб'єкта перцептивно-інформаційного стану як неконкурентноспроможного учасника, принаймні у частині раціонально виваженої, осмисленої інтелектуальної діяльності. Загалом, виглядає так, що «осцилятивні» ментальні об'єкти є більш оперативними, і тому часто займають більш привілейовану синтаксичну позицію. Закономірно, що Перцепієнт у цьому випадку відтісняється у периферійну позицію, в якій йому дістається роль статиста інтелектуальної діяльності, пор.: *Неясні думки, або краще мовити, шматочки якихсь думок пронеслися в голові, як метеори, але вони все ж таки залишили свій ясний слід* [СУМ VIII: 244]; *It flashed across me that almost the last name I had heard was this identical one* [OED].

Г. Значення «семіотичний рух» описує ситуацію, яку можна кваліфікувати на основі смислового компонента ‘швидко змінювати місцеположення об'єкта у полі зору спостерігача з метою подання певного сигналу’, пор.: *twinkle* — “to close and open the eye or eyes quickly (voluntarily or involuntarily); to make a signal by this means” [OED]. Як можна помітити, семіотична ситуація є похідною від ситуації перцептивного руху і відрізняється від неї за двома ознаками: а) змінюється рольова характеристика одного з

---

²⁸⁴ Зауважимо, що в [Мустайоки 2006: 160] смисл ‘виконавець і «контролер» ментальної дії або вчинку’ приписується саме семантичній ролі Агенс.

²⁸⁵ Така ієрархія зумовлена сентенційним чинником (див. [Кибрик 2000: 444]), який регламентує обов'язкове розщеплення валентностей при екстрапозиції Зовнішнього Посесора, пор.: *мигтіти* — “перен. швидко, зненацька з'являтися у свідомості”: *У нього в голові вже мигтіли картина за картиною* [СУМ IV: 701] vs. [#]*Його голова мигтіла картинами*.

ключових учасників ситуації (перцептивний об'єкт з огляду на специфічний спосіб свого вияву (*мигає уривчасто, подовжено, зигзагоподібно* тощо, пор.: *блимати* — “світити уривчасто, з перервами; блискати, мигати”): *Блимає червоною цяткою семафор* [СУМ I: 199]), та семіотичну мету (*мигає, щоб зупинилися, продовжили рух, ідентифікували* тощо, пор.: *migać* — “*posługiwać się migami w celu porozumiewania się*”: *Uczytu go migać* [USJP]), осмислюється як сигнал (за суміжністю засіб, що відтворює сигнал, пор.: *мигати* — “чим посилати короткі світлові сигнали”): — *Значить, коли щось трапиться, — сказав пілот дівчинці, — мигай бортовими вогнями* [СУМ IV: 699]); б) ситуація поповнюється учасником-адресатом — той, кому цей сигнал адресований, пор.: *flash* — “to display suddenly and briefly”: *She flashed her ID card at the guard* [RHWUD].

З цієї перспективи загальну дериваційну стратегію ситуації «семіотичний рух» визначає характер зміни статусу учасника. Збільшення кількості учасників ситуації, зокрема, на семантичну роль Бенефактив (Реципієнт) засвідчує стратегію підвищувальної актантної деривації, пор.: *migać* — “*poruszać czymś bardzo szybko*”: *Mignął konduktorowi biletem* [USJP]. Зміна ролевого статусу учасника кваліфікується як інтерпретаційна актантна деривація. У цільовій ситуації така стратегія замість учасника Тема «прописує» учасника з семантичною роллю Сигнал, пор.: *flash* — “to switch (lights on a motor vehicle) on and off in order to communicate a warning, a direction, etc.; to signal in this way”: *Hold straight until you are quite sure you are in charge, flashing your brake lights if necessary so as to warn following traffic* [OED]; *migać* — “*włączyć (włączać) urządzenie, które tak świeci*”: *Kierowca mignął kilka razy kierunkowskazem* [USJP].

5.3.3. Динамічна модель регулярної багатозначності глибинних (дискомфортних) перцептивів

Групу перцептивів дискомфорتنних відчуттів формують іменники на позначення фізіологічних незручностей, які виникають у людини як результат: а) розладу (дисфункції) в її внутрішніх системах (*печія, нудота, свербіж; zgaga, mdłości, nudności, swędzenie; heartburn, nausea, itch*); б) відсутності необхідних для її життєдіяльності умов (*спрага, жага, голод; pragnienie, głód, łaknienie; hunger, thirst*)²⁸⁶.

Аналіз регулярної багатозначності «дискомфортних» перцептивів проводитиметься із врахуванням параметрів реляційного виміру, що передбачає встановлення особливостей морфолого-синтаксичних позицій учасників

---

²⁸⁶ Очевидно, що поділ слів, які позначають фізіологічні незручності, зумовлений чинником здвоєного *genus proximum*. Зокрема, в [Урысон 1998а: 243] вершиною значення слова *голод* визнається диз'юнкція компонентів ‘бажання їсти і відчуття, коли хочеться їсти’.

відповідно до тих синтаксичних відношень, які ці учасники реалізують у межах заданої ситуацією конструкції. Доцільність аналізу семантичної деривації іменника за параметрами саме реляційного виміру зумовлена чинником синтаксичного потенціалу іменника, оскільки «в реченні він здатен виступати практично у будь-якій синтаксичній ролі, позначаючи агента дії і щось, що піддається дії, адресата дії і його знаряддя тощо» [Кубрякова 2008: 85].

Модель прототипної ситуації глибинних (дискомфортних) іменників має такий набір спільних семантичних компонентів:

а) Суб'єкт відчуває дискомфорт, оскільки виникає реакція на Об'єкт розладу (*Вона відчуває нудоту*) або необхідність задовольнити Об'єкт бажання (*Він відчуває спрагу*);

б) Об'єкт може бути локалізований у певній частині тіла Суб'єкта (*печія у горлі, свербіж у носі*) або охоплювати Суб'єкта в цілому (*Мене мучить спрага*);

в) Об'єкт зумовлює у Суб'єкта відчуття дискомфорту у певний спосіб каузативу (*Його палила спрага*) або вияву (*Нудота підступала до горла*);

г) Об'єкт спричинюється до змін стану Суб'єкта (*У мене у роті пересохло від спраги*);

ґ) Об'єкт може бути каузований (ініційований: *Сік викликав нудоту*, пролонгований: *Сік загострив печію* або нейтралізований: *Сік утамував голод та спрагу*) іншим Об'єктом.

У пункті 2.7.1 зазначалося, що реляційний вимір ідентифікує синтаксичні відношення учасників ситуації у контексті аргументної схеми певного типу синтаксичної конструкції. У підрозділі 4.7 було з'ясовано, що в реальному висловленні аргументна схема реалізує фрагмент динамічного сценарію ситуації відповідно до «функціонального припису» певної комунікативно-семантичної сфери. Там же було встановлено, що предметні перцептиви типу *печія, голод* тощо тяжіють до так званих субперцептивних аргументних схем — схем, які кодують інформацію про систему відчуттів інактивного суб'єкта. У контексті комунікативно-семантичної сфери «фізіологічний стан» такого типу схеми були представлені окремими типами конструкцій, виокремленими на основі певного смислового компонента дієслів тематичних класів вияв перцептивного об'єкта та перцептивний стан. З цієї перспективи наше завдання зводиться до виокремлення типів конструкцій, які реалізують «дискомфортні» перцептиви та з'ясування того, як ці конструкції співвіднесені між собою дериваційно. При аналізі орієнтуватимемося на параметри реляційного виміру динамічної моделі значення перцептива (див. 2.7.1).

Відповідно до моделі прототипної ситуації «дискомфортні» перцептиви реалізують аргументні схеми трьох типів: а) субперцептивну, представлену перехідною конструкцією потерпання X (Перцептор) *терпить (переносить,*

перетерплює) Y (Перцептум) та неперехідною конструкцією (фізіологічного) потерпання X (Перцептор) *терпить (нездужає, страждає) від Y (Перцептум)*; б) каузативно-субперцептивну у форматі перехідних конструкцій: способу каузативу Y (Перцептум) *казує (палить, мучить, допікає) X (Перцептор)*; каузативу наслідку на основі смислових компонентів: ‘нейтралізація’ Z *казує (утамовує, стримує, приглушує) Y (Перцептум)*, ‘пролонгація’ Z *казує (загострює, посилює) Y (Перцептум)*, ‘ініціація’ Z *казує (викликає, збуджує) Y (Перцептум)* та неперехідної конструкції каузативу наслідку Z *казує (доводить до, призводить до) Y (Перцептум)*; в) диспозитивно-субперцептивну у вигляді неперехідної конструкції перцептивного руху (охоплення) Y (Перцептум) *підступає, підбирається (виявляється, охоплюючи) до X (Перцептор)*.

В аспекті комунікативно-семантичної сфери «фізіологічний стан», субперцептивна схема «дискомфортних» перцептивів може набувати іпостасі перехідної або неперехідної конструкції потерпання. Обидві конструкції реалізують сценарій, відповідно до якого суб’єкт перцептивно-інформаційного стану кваліфікує відчуття як вияв фізіологічного дискомфорту, пор.: *nudność* — “charakterystyczne niemiłe uczucie w dołku podsercowym i przelyku poprzedzające wymioty”: *Chora czuje się osłabiona, miewa nudności i ucisk w dołku* [SJP]; *A скільки разів доводилося потопати, бути на волосинці від смерті, терпіти невимовну спрагу і голод!* [КТУМ]; *I often suffer from hunger pangs in the middle of the afternoon* [CIDE: 694]. Різниця, однак, полягає в тому, що перехідна конструкція представляє ситуацію такою, що є завжди актуальною для суб’єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *нудота* — “неприємне, млосне відчуття у шлунку й горлі, після якого часто настає блювання”: *Знехотя підвелася вона, поїла і раптом відчула нудоту* [СУМ V: 452]. Власне з цієї причини конструкція не допускає виведення гіперролі Перцептор у комунікативну позицію «периферія» або «за кадром», пор.: *#Нудота відчулася нею* або *#Відчулася нудота*. Ситуація дискомфорту, яку представляє неперехідна конструкція, переважно кваліфікується як потенційний стан справ, настання якого закономірно пов’язано з виявом певної причини. Саме така функція — у вигляді базової семантичної ролі Причина — часто приписується учасникові неперехідної конструкції у позиції гіперролі Перцептум, пор.: *Там, де автонапування відсутнє, треба розробити точний графік напування, щоб худоба не терпіла від спраги* [СУМ IX: 595]. Неперехідна конструкція може актуалізувати (представити таким, що є актуальним для суб’єкта перцептивно-інформаційного стану) ситуацію фізіологічного дискомфорту. Однак у цьому випадку актуальність «поширюється» не на суб’єкта перцептивно-інформаційного стану загалом, а на його окремий атрибут — частину тіла, де локалізується перцептивний об’єкт. Саме через це неперехідна конструкція

допускає: розщеплення перцептивного актанта з виокремленням семантичної зони *nomina anatomica*, пор.: *У мене голова наморочиться від голоду* або топікалізацію учасника *nomina anatomica*, пор.: *In the middle of the meeting, her stomach rumbled with hunger* [CIDE: 694].

Як можна помітити, дериваційні стратегії, відзначені варіантами конструкцій субперцептивної схеми, зводяться до зміни прагматичної перспективи, яка, залежно від інтерпретації режиму стану справ (актуальний vs. потенційний), засвідчує похідність на основі зміни комунікативного рангу учасників перцептивної ситуації. Введення у концепт ситуації учасника ‘контролер (ініціатор) каузації’ змінює перспективу дериваційної стратегії, що відповідно змінює конфігурацію аргументної схеми: субперцептивна схема набуває іпостасі схеми каузативно-субперцептивної.

Ситуація, яку кодує каузативно-субперцептивна схема, осмислюється в перспективі двох семантичних компонентів прототипної ситуації: «Об’єкт зумовлює у Суб’єкта відчуття дискомфорту у певний спосіб каузації» та «Об’єкт може бути каузований іншим Об’єктом» (див. вище). Обидва компоненти представляють каузацію дискомфортного стану таким, що зумовлений чинником певного контролера каузації. Однак, якщо у першому випадку контролером каузації є перцептивний (сенсорний) об’єкт (*печія, нудота, голод* тощо), то у другому — це ситуативний (фоновий) об’єкт, що спричиняється до вияву сенсорного об’єкта. Коли обидва компоненти входять у перспективу того ж концепту ситуації, вони відповідно розподіляються через базові семантичні ролі Каузатора та Фонового Каузатора, пор.: *Після оселедця* (Фоновий Каузатор), *що ним снідали хлопці, мучила спрага* (Каузатор) [СУМ ІХ: 595]. Поза тим, між зазначеними семантичними компонентами та конструкціями, що втілюють ці компоненти, є істотна різниця.

Перший компонент, втілюючись у вигляді конструкції способу каузації, акцентує увагу на способі каузації дискомфортного стану суб’єкта. Ознака ‘спосіб каузації’ є ключовою ознакою тематичного класу дієслів, внутрішня форма яких указує на те, як перцептивний об’єкт впливає на суб’єкта перцептивно-інформаційного стану і викликає у нього дискомфортні відчуття, пор.: *Вода кругом човна ще більше дразнила його; печія й смага ще гірше некла його в грудях, у горлі* [СУМ VI: 348—349]; *Glód skręca kiszki, szarpie wnętrznosci* [SJP]; *Philpott stopped abruptly as a crushing pain seared through his chest, radiating out to his neck, jaw and arms* [BNC]. Власне на основі смислу способу каузації каузативно-субперцептивна схема реалізує свій дериваційний потенціал, пор.: *згага* — “пристрасне бажання, жадоба чого-небудь; жага”: *Дика, непереможна згага життя палить всередині, сповняє усю його істоту...* [СУМ ІІІ: 507] (*палити* — “дуже хвилювати, непокоїти, мучити (про певні відчуття,

переживання і т. ін.)” [СУМ VI: 28]). Реалізуючи сценарій «каузація духовного стану», каузативно-субперцептивна схема без перешкод «прописує» тематичне дієслово, яке так чи інакше вказує на спосіб каузації (в нашому випадку духовного) стану справ. Такого типу перенесення здійснюється на основі денотативної аналогії²⁸⁷ за параметром зміни таксономічної характеристики учасника: ФІЗІОЛОГІЧНЕ БАЖАННЯ vs. ДУХОВНЕ БАЖАННЯ²⁸⁸, пор.: *The King's curiosity and hunger for knowledge led him down many strange paths* [BNC], або ФІЗІОЛОГІЧНИЙ СТАН vs. ЕМОЦІЙНИЙ СТАН, пор.: *Głód ściska komuś żołądek vs. Strach, wzruszenie, przerażenie itp. ściska kogoś za gardło* [USJP].

На рівні параметрів реляційного виміру деривація засвідчує зміну граматичного таксону гіперролі Перцептум за семантичними ознаками лексико-граматичного розряду іменника: СТАТАЛЬНІСТЬ vs. ДИНАМІЧНІСТЬ.

Статальність представляє перцептивну ситуацію в аспекті зв'язаності статичної ознаки та її носія²⁸⁹. З цієї перспективи вихідна конструкція — конструкція каузації способу, зокрема в аспекті перцептива *спрага* — “сильне бажання пити”: *Її палила спрага, вона ледве-не-ледве зволіклася з постелі, принесла собі води, напилася* [СУМ IX: 595], осмислюється такою, що реалізує сценарій актуального статичного стану справ. При цьому смисл ‘бажання’, як асертивний компонент семантики перцептива, осмислюється в перспективі інактивного носія статичної ознаки, що загалом кваліфікує феномен бажання як неконтрольований, довільний стан суб’єкта. Пор.: “Це поза волею людини бажати або не бажати щось, бажане Р разом з його відчуттям-оцінкою «представляються» розуму С незалежно від його волі або навіть проти його волі” [Шатуновский 1996: 295]. Власне поєднання актуального та неконтрольованого²⁹⁰ створює передумову непередбачуваного результату, негативної оцінки, і, як результат, вияву дискомфортних відчуттів у внутрішніх

---

²⁸⁷ Про те, що деривація базується на відношенні саме денотативної аналогії, свідчить той факт, що учасники вихідної та похідної конструкцій зберігають ту ж денотативну якість: належать до внутрішніх (перцептивно-інформаційних) систем суб’єкта та чинять вплив того ж типу — внутрішній (експерієнціальний).

²⁸⁸ Див. «Основні системи людини» в [Апресян 1995в: 42].

²⁸⁹ Залежно від ступеня зв'язаності статичної ознаки та її носія (ступеня стабільності позначуваної у часі ознаки) статичні ситуації поділяються на три групи: постійні, що включають незмінні параметри об’єктів, відношення невідчужуваної належності, просторові розташування об’єктів, що не переміщуються, властивості та співвідношення абстрактних об’єктів і класів; стійкі, що вказують на уміння, навички, схильність (диспозиції), стійкі емоційні та інтелектуальні відношення; тимчасові, що є актуальними протягом якогось конкретного обмеженого періоду часу і характеризують лише одну зі «стадій» існування носія певного стану [Князев 2007: 428—429].

²⁹⁰ Пор.: “Актуально в бажанні немає нічого приємного” [Шатуновский 1996: 295].

системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *Dokuczliwe swędzenie gojących się ran* [USJP].

Похідна конструкція переводить статичну ситуацію в режим агентивної стательності, в якій бажання осмислюється як динамічний феномен, оскільки, як вважають, засвідчує “результат дії якоїсь важко визначуваної сили, присутність якої людина відчуває в собі” [Апресян 1995б: 480]. Такого типу стан справ до певної міри можна вважати контрольованим у тому сенсі, що дії справжнього (Перцептум) та фіктивного (Перцептор) контролерів підпорядковані спільній меті, пор.: *спрага* — “перен. велике бажання чого-небудь; прагнення до чогось” :: *прагнення* — “сильне бажання, потяг до здійснення чого-небудь” [СУМ VII: 510]: *Хлопців розбирає спрага: — Розкажіть про плавання... Як ви капітаном стали?* [СУМ IX: 595].

Другий компонент, набуваючи іпостасі перехідної або неперехідної конструкції каузації наслідку, вказує на стадію каузації або фазу каузації дискомфортного стану суб'єкта.

Стадія каузації — це фіксований момент, який засвідчує зумовленість дискомфортного стану в інтервалі певного періоду часу — «часу спостереження» (див. [Плунгян 2003: 296]), пор.: *Zapach pieluch wiszących przy garnkach doprowadził do mdłości i wymiotów* [SJP] — стадія каузації в цьому випадку може бути осмислена в перспективі двох показників: Пунктива, якщо ситуація кваліфікується як миттєва подія, або Комплетива, якщо у фокусі уваги смисл досягнення природної межі. Така невизначеність зумовлена чинником реакцій, які суб'єкт перцептивно-інформаційного стану може виявляти щодо властивості певного стимульного подразника. Один суб'єкт може бути більш стійким до певного типу стимулу (і тоді його реакція кваліфікуватиметься як відтермінований результат), інший — менш вибагливим (і тому виявлятиме миттєву реакцію на стимул). У будь-якому випадку суб'єкт «приречений» на кінцевий результат, оскільки не в стані контролювати фізіологічний поклик.

Як і в попередньому випадку, вихідна ситуація оцінюється з перспективи інактивного суб'єкта на основі смислових компонентів довільності та неконтрольованості. Осмислення ситуації у режимі контрольованої агентивності створює передумову для реалізації похідного значення на основі смислового компонента каузації емоційного стану, пор.: *BTW dołączam się do prośby Piotra Pyclika o jakieś screeny z nowego frontendu — jestem nowym userem Joggera, a już stary doprowadził mnie parę razy do mdłości* [KJP]. Контрольованість у цьому випадку кваліфікується як властивість раціонально осмислювати свої вчинки. Каузія емоційного стану лише засвідчує факт небажання суб'єкта перцептивно-інформаційного стану прикладати ментальні зусилля, щоб протистояти впливові контролера каузації, і свідчить, скоріше за

все, про його суб'єктивну заангажованість (адже об'єктивно стара версія відеогри сама по собі не може спричинити вияв емоційного стану²⁹¹). З цієї перспективи логічним виглядає вживання дієслова в ітеративному значенні (*parę razy*), яке фіксує точку «мінімального ступеня вияву властивості суб'єкта» на шкалі регулярно повторюваної ситуації²⁹².

Якщо неперехідна конструкція описує дискомфортний стан у певному (виокремленому) часовому фрагменті спостереження і тому лише гіпотетично допускає існування інших часових інтервалів, то перехідна конструкція вводить у фокус уваги фрагмент, який реально співвіднесений з іншим фрагментом (така співвіднесеність кваліфікується в термінах фазових значень, див. [Плунгян 2003: 307]). З цієї перспективи фаза каузації як смисл перехідної конструкції каузації наслідку засвідчує факт зумовленості дискомфортного стану суб'єкта стосовно більш раннього моменту часу, пор.: *Stone śledzie wywołały pragnienie* — У момент T_i Y (*pragnienie*) не існував; Z каузував Y , і в момент T_j Y існує (див. [Апресян 1995а: 75]).

Перехідна конструкція представляє стан справ таким, що реалізується в інтервалі довготривалого проміжку часу, який охоплює суміжні (попередній та актуальний) часові інтервали. Саме через це каузія дискомфорного стану, яку представляє перехідна конструкція, не передбачає ані миттєвого наслідку, пор.: *Солоні оселедці (раптово, зненацька, відразу) викликали спрагу*, ані відтермінованого результату, пор.: *Солоні оселедці (нареши, під кінець, кінець кінцем) викликали спрагу*.

Основна ідея перехідної конструкції каузації наслідку — представити ситуацію як новий стан справ, що виник як результат переривання поточного стану справ. У такому ракурсі контролер каузації осмислюється як суб'єкт вторгнення, що викликає перебої в перцептивно-інформаційних системах суб'єкта. У внутрішніх (фізіологічних) системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану такі перебої, скоріше за все, є деструктивними, оскільки їх наслідком є певні фізіологічні дисфункції, неприємні відчуття і, як результат, дискомфорт. В інтелектуальних системах такі перебої, навпаки, може бути креативним, наприклад, у ситуації стимулювання ментальних зусиль суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *Trunek rozwiązywał mi usta, podniecał dowcip i zapomniane wywoływał obrazy [SJP]*. Саме смисли деструктивізму і креативізму визначають дериваційні стратегії цільової конструкції каузації

---

²⁹¹ Власне з цієї причини семантичну деривацію в цьому випадку доцільно кваліфікувати за типом категоріального семантичного відношення.

²⁹² Показником максимального ступеня на шкалі можна вважати хабітуаліс — значення, яке реалізує смисл ««звичні дії», що стають характеристиками властивостей суб'єкта» [Плунгян 2003: 295].

наслідку. Реалізовані на основі імплікативних дериваційних відношень²⁹³, такі стратегії засвідчують залучення актанта на основі смислових компонентів: креативного, пор.: *wywoływać podziw, zachwyt, entuzjazm, wzruszenie, zainteresowanie, uśmiech, dyskusję, polemikę*, або деструктивного, пор.: *wywołać skandal, zgorszenie, niezadowolenie, oburzenie, panikę, popłoch, sprzeciw, kłótnię, awanturę, bójkę, zamęt, rozruchy, rewolucję, wojnę*, перцептивного наслідку.

Диспозитивно-субперцептивна схема представляє ситуацію дискомфорту у вигляді неперехідної конструкції перцептивного руху. Конструкція описує ситуацію дискомфортного стану, виникнення якого зумовлене чинником переміщення перцептивного об'єкта у внутрішніх системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *żołądek podchodzi, podszedł komuś do gardła* — «ktoś odczuwa, poczuł silne mdłości, komuś zbiera się na wymioty: *Na karuzeli żołądek podszedł mi do gardła* [USJP].

Такого типу переміщення кваліфікується як локальна експансія, що засвідчує вияв дискомфортного відчуття в певному органі або частині тіла суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *Heartburn rose in his throat, tears in his eyes* [BNC]. Орган або частина тіла в цьому випадку осмислюються скоріше як потенційні вмістища дискомфорту, які можуть бути (послідовно або паралельно) задіяні в разі дисфункції іншого органа / частини тіла або загальних перебоїв у внутрішніх системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, пор.: *В плечі боліло, аж нудота підступала до горла* [СУМ V: 452]. У контексті ситуації «перцептивний рух» такого типу дисфункція або перебої кваліфікуються як феномен фонові каузації. З цієї перспективи ситуацію «перцептивного руху» можна вважати одним із симптоматичних виявів дисфункції у внутрішніх системах суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, що формально засвідчує вбудованість конструкції перцептивного руху в місткішу конструкцію фонові каузації, пор.: *В плечі боліло, аж нудота підступала до горла, наморочилося у голові, і все тіло здригалося від лихоманки*. Підтвердженням існування такого типу ємкої конструкції доводить факт паралельної (разом із конструкцією перцептивного руху) реалізації конструкції емоційного руху, пор.: *Голод почав йому докучати, і разом з голодом почала злість підступати під серце* [СУМ VI: 509]; *Anger rose like a bitter tide in her throat* [BNC]. Конструкція емоційного руху використовує той самий сценарій

---

²⁹³ Семантична деривація на основі імплікативних відношень передбачає виникнення імплікації у вихідній конструкції через смисл позитивної або негативної реакції на деструктивний стимул. Такого типу смисли формують «буферну зону (імплікативну конструкцію)», яка постачає інформацію імплікації похідній конструкції, пор.: *Солоні оселедці викликали спрагу* (вихідна конструкція) → [виникла негативна (гедоністична) реакція на стимул] (буферна зона) → *Рішення викликало незадоволення* (похідна конструкція).

похідності, що й конструкція перцептивного руху. Сценарій передбачає зміну таксономічного класу учасника на основі відношення денотативної аналогії: змінюється тип рухомого об'єкта (ФІЗІОЛОГІЧНЕ ВІДЧУТТЯ vs. ЕМОЦІЙНЕ ВІДЧУТТЯ).

5.4. Семантична деривація перцептивних фразеологізмів

Загальну орієнтацію досліджень перцептивних фразеологізмів у мовознавстві можна охарактеризувати такою, що спрямована на семантику власне перцептива (див. [Рузин 1994], [Мерзлякова 2003], [Григорьева 2004])²⁹⁴. При цьому часто ігнорувалась або взагалі не бралася до уваги ідея загального фразеологічного семіозису, в основі якого, як вважають, лежить єдиний семантичний механізм, що забезпечує та координує фразеологічну перцептивну номінацію. Поступова зміна пріоритетів у бік аналізу ментальних і мовленнєвих процесів проголошує когнітивно орієнтований напрям фразеології чуттєвого сприйняття, основним завданням якої стає з'ясування гносеологічної природи фразеологічної перцептивної номінації, концептуальне моделювання семантики фразеологізмів-перцептивів, розкриття механізмів розширення їх семантичної структури.

Одним із постулатів когнітивної лінгвістики є твердження про те, що три основні складники людської когніції — сприйняття, мислення та мова — нерозривно пов'язані між собою, утворюючи єдиний когнітивний континуум. Стверджується, що дійсність проектується в семантику природної мови внаслідок взаємодії людини з довкіллям [Jackendoff 1985: 28]. Розширена характеристика такої взаємодії може бути представлена в аспекті базових когнітивних стратегій (basic cognitive abilities), основу яких становлять перцептивні стратегії (виокремлення, виділення, фокусування уваги і т. ін.) та власне когнітивні стратегії (прототипна категоризація, порівняння, абстрагування і т. ін.) [Langacker 1999: 2—3]. Зазначені аспекти базових когнітивних стратегій слугують не лише необхідною передумовою, а й основою формування семантики мовної одиниці. “Тлумачення семантичних характеристик того або іншого мовного явища з точки зору когнітивної семантики передбачає врахування не тільки і не стільки об'єктивних характеристик ситуації, що описується, скільки врахування специфіки її сприйняття, наявності відповідних знань, інтенцій, виділення конкретних одиниць і вибору точки зору (перспективи), концентрації уваги на певних епізодах” [Болдырев 2000: 18].

---

²⁹⁴ Характерними у цьому відношенні є дослідження, об'єднані тематичною назвою «фразеологізми з певним перцептивним компонентом» (див. [Завьялова 2007], [Шевченко 2007], [Хомякова 2008]).

Слід зазначити, що в основі будь-якої когнітивної стратегії лежить певна «схема поведінки», яка специфікує (уточнює) розвиток когнітивної стратегії. Наприклад, специфікаторами стратегії «фокусування уваги» можуть бути когнітивні операції: сканування — «зчитування» інформації у певній послідовності, перспективізації — спостереження об'єкта з певної «точки огляду», зумінгу — споглядання об'єкта в його наближенні або віддаленні тощо. Поза тим, будь-яка з когнітивних операцій реалізується на тлі такої когнітивної та психічної структури, як «фігура — фон» [Talmy 1978]. Зазначена структура визначає сприйняття диференційного поля, в якому ідентифікація (відбір) об'єктів здійснюється на основі порівняння з іншими об'єктами та подальшим відмежуванням від цих об'єктів [Кубрякова 1997а: 16]. Відмежовані об'єкти становлять обов'язкову альтернативу відібраним об'єктам, створюючи той самий фон, на основі якого відібрані об'єкти стають фокусом концентрації нашої уваги. Поняття «обов'язкова альтернатива» корелює з поняттям пріоритетної категоризації, представленої в «теорії перспектив» (vantage theory) Р. МакЛурі. Відповідно до цієї теорії пріоритет розглядається як природна властивість людини до виокремлення та фіксації скоріше відмінностей, аніж подібностей сутностей, що пізнаються [MacLaury 1997].

Для моделювання семантичної деривації перцептивних фразеологізмів скористаємося номінацією *be shown the red card* (показати червону картку, *pokazać czerwoną kartkę*), яка описує ситуацію «вилучення гравця з поля у футболі», пор.: *czerwona kartka* — “*czerwony kartonik, który sędzia piłkarski pokazuje zawodnikowi jako znak usunięcia go z boiska za poważne złamanie przepisów gry*” [USJP]: *гравець порушує правила* > *арбітр кваліфікує вид порушення та сигналізує про це картою червоного кольору* > *гравця вилучають з поля* — використовується перцептивна стратегія «фокусування уваги на перцептивному (колірному) об'єкті». Зазначена стратегія специфікується через когнітивну операцію сканування: підняття руки догори — інформація про призупинення матчу (альтернатива: стандартна жестикуляція, природний (невимушений) рух) > пред'явлення картки — інформація про порушення (альтернатива: арбітр може підняти руку догори з метою завершити (тайм) матч) > пред'явлення картки червоного кольору — інформація про характер порушення (альтернатива: жовта картка — попередження) > гравця видаляють з поля — інформація про наслідки порушення (альтернатива відсутня — гравець перестає брати участь у матчі). Відсутність обов'язкової альтернативи відібраному об'єкту (ідентифікація червоної картки) свідчить про остаточну зупинку процесу обробки інформації відповідного фрагмента та завершення концентрації всіх когнітивних зусиль для його виокремлення.

Когнітивна операція сканування фіксує послідовність епізодів, які динамічно розгортаються в часі. Такі епізоди концептуалізуються у форматі прототипного сценарію, розвиток якого визначають принаймні три етапи. “Сценарій складається з декількох етапів — у ньому є зав’язка, кульмінація сюжету та розв’язка” [Бабушкин 1996: 59]. Транспонуючи літературознавче поняття «сценарій» на «концепт-сценарій» у когнітивній лінгвістиці, доцільно номінувати інформаційні блоки прототипного сценарію у порядку їх розгортання в часі: початковий етап (порушення правил) > серединний етап (демонстрація червоної картки) > кінцевий етап (вилучення з поля).

Мовне втілення прототипного сценарію «вилучення гравця з поля у футболі» здійснюється у первинній фразеологічній номінації *show the red card* — “to be sent off during a game”, в якій номінатема *show the red card* фіксує серединний етап актуального розвитку події (співвіднесеність з інформацією про характер порушення), а значення *to be sent off during a game* — її кінцевий етап (співвіднесеність з інформацією про наслідки порушення ‘to be barred from playing’), пор.: *But he said that the amnesty would not cover players who had been shown the red card and sent off for serious offences during qualifying games* [BNC].

Додаткова інформація, виокремлена в досвіді сценарію, концептуалізується у форматі фрейму — структурі знань, яка є показником стандартної ситуації розвитку подій. Позиції фрейму заповнюють інформаційні блоки (див. табл. 3.1 блок «Football»), які несуть імпліцитну інформацію про порушення, ступінь якого власне вивершує ситуацію «пред’явлення червоної картки — вилучення»: *In association football (soccer), a red card is shown by a referee to signify that a player has been sent off following serious misconduct* [WIKI].

Таблиця 2.1

Концептуальна схема номінації *show the red card*

Етапи прототипного сценарію	Інформаційні блоки		
	Football	Fast-food restaurant	Job
Початковий етап гра не за правилами	Інформація про порушення — пресупозиція		
	a) serious misconduct	a1) “immoral” <i>behaviour; decadent behaviour</i>	a2) <i>defrauding</i>
Серединний етап демонстрація червоної картки	Інформація про характер порушення		
	a) serious foul play; b) violent conduct; c) spitting at anyone; d) a deliberate hand ball; e) committing an offence that denies an opponent an obvious goal-scoring opportunity; f) using offensive, insulting or abusive language or gestures; g) receiving a second caution (yellow card) in one game	g1) <i>repeat offenders</i>	a2) to take something illegally from (a company)
Кінцевий етап видалення гравця з поля	Інформація про наслідки порушення		
	a) to be barred from playing	a1) <i>are sent off</i> b1) <i>have been closed</i> — імплікація	a2) to be dismissed

Зауважимо, що фреймова структура може містити будь-яку інформацію про характер порушення, враховуючи як індивідуальні (суб’єктивні) асоціації, так і наукові (енциклопедичні) дані. Все залежить від того, наскільки людина обізнана з тим або іншим фрагментом досвіду, є вона фахівцем чи аматором у цій галузі. Широта обізнаності відповідно визначатиме обсяг знань, а отже, і глибину та розгалуженість концептуальної структури, яка репрезентує ці знання. Проте нагадаємо, що когнітивний підхід пропагує ідею насамперед чуттєвого сприйняття, зумовленість пізнавальних процесів (категоризації та

концептуалізації), у тому числі, й перцептивним досвідом людини: рекурентна фіксація спостерігачем факту видалення за повторне порушення напевно залишає певний інформаційний «відбиток» у його концептуальній системі. До речі, ця інформація має об'єктивне джерело (Правило 12 “Про процедуру пред'явлення червоної картки арбітром”, встановлене Міжнародною футбольною асоціацією, фіксує видалення за таке правопорушення) [WIKI]. Проте цей факт відомий лише окремій групі людей, а тому не може претендувати на роль культурно-гносеологічного чинника фразеологічної номінації.

Крім того наголосимо, що фрейм як «робочий майданчик» процесу вербалізації знань слугує підґрунтям не лише первинної, а й вторинної фразеологічної номінації. На думку В. М. Телія, вторинне фразеотворення здійснюється не за рахунок значення сполучення слів, а того, що це значення шляхом вивідного знання стає складником нового фрейму [Телія 1996: 143]. Така думка є цілком слушною, оскільки прототипом фразеологізму (у термінах О. В. Куніна) можуть бути не лише змінні сполучення слів, а й додаткова фоновіа категоризація як “вторинне осмислення сутності або ситуації, яка описується в ідіомі” [Баранов, Добровольський 2008: 374].

Питання про вторинний фразеологічний семіозис зводиться до з'ясування особливостей механізму розширення семантичної структури фразеологічної одиниці. Таке розширення передбачає залучення семантичного потенціалу фразеологічного прототипу та реалізацію цього потенціалу вторинною фразеологічною номінацією.

Концептуальна схема, що визначає семантичний потенціал фразеологічного прототипу *be shown the red card*, містить такі компоненти: а) сценарій, який представляє інформацію про актуальну ситуацію «вилучення гравця з поля у футболі»; б) фрейм, який містить інформацію про стандартну ситуацію «вилучення гравця з поля у футболі»; в) пресупозиції та імплікації, які фіксують інформацію про передумови та наслідки актуального перебігу події «вилучення гравця з поля у футболі»: ‘порушення правил’ — пресупозиція; ‘тимчасове відсторонення гравця від наступних матчів’, ‘розгляд питання про можливість подальшої участі гравця у футбольних матчах’, ‘можливість накладення штрафних санкцій на гравця’ тощо — імплікації.

Подана вище концептуальна схема є основою моделювання вторинного семіозису, при якому мовний знак (перцептив) використовується на позначення не-перцептивних об'єктів. Зауважимо, що семантична структура мовної одиниці в когнітивній лінгвістиці характеризується стосовно концептуальної сфери, яка, у свою чергу, може набувати будь-якого виду концептуалізації: перцептивного досвіду, концептуального комплексу, складної системи знань тощо [Ченки 2002:

357]. Це означає, що концептуальна сфера є, скоріше за все, гетерогенною системою, формат якої демонструє ієрархічну упорядкованість концептів. Основним, однак, є те, що мовна одиниця може залучати інформацію будь-якого рівня концептуальної ієрархії. Тому повний і остаточний опис семантичної структури повинен об'єднати повний опис її сфери та ієрархічні рівні найосновніших уявлень, від яких вона залежить [там само: 358].

Вторинна фразеологічна номінація *be shown the red card* — “to be dismissed from one’s job” [PDE1: 16] формується на основі метафоричного розширення первинного змісту фразеологічного прототипу, що передбачає перенесення знака донорської зони ФУТБОЛУ на ситуацію ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ (ЗВІЛЬНЕННЯ). Механізм такого розширення передбачає залучення концептуальної схеми, яку за собою закріплює первинна номінація *be shown the red card*. Інтегруючи у сферу ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ (ЗВІЛЬНЕННЯ), знак донорської зони «прописує» у концептуальну схему аналогову інформацію з реципієнтної зони, створюючи когнітивний (мисленневий) прецедент нового сценарію: ‘серйозна провина на роботі’ (початковий етап) — ‘порушення дисципліни’ :: ‘невміле, погане виконання своїх обов’язків’ :: ‘службовий злочин’ (серединний етап) — ‘звільнення’ (кінцевий етап), пор.: *The accountant was shown the red card for defrauding the company* [там само] (див. табл. 3.1 блок «Job»).

Однак на відміну від первинної номінації, яка спрямована лише на прототипний сценарій, вторинне фразеотворення додатково орієнтується на певну імпліцитну інформацію, яка представляє етапи сценарію в структурі фрейму. Така інформація формує смислову структуру окремого фрагмента сценарію, наповнюючи його конкретними даними про відповідний етап порушення. Тим самим вторинна фразеологічна номінація *be shown the red card* фіксує зсув фокуса уваги на рівні серединного етапу прототипного сценарію в спосіб залучення імпліцитної інформації про характер порушення.

Повну реалізацію семантичного потенціалу фразеологізму *be shown the red card* та відтворення його цілісної концептуальної схеми можна спостерігати в випадку дискурсивної номінації «Fast-food younger generation are shown red card», в якій на основі концептуальної метафори YOUNGER GENERATION IS A FOOTBALL PLAYER виділені номінатами експлікують елементи концептуальної схеми *be shown the red card* у текстовому макрознаці (див. табл. 3.1 блок «Fast-food restaurant»), пор.: *Iran’s fast-food restaurants are said to be so nervous of the latest attack by hard-line clerics on “immoral” behaviour that they are issuing football-style penalties to customers. Girls deemed to be improperly dressed or men flirting too openly with the opposite sex may receive a “yellow card” on their table, and repeat offenders receive a “red card” and are sent off. But clearly there is*

*a move by some clerics against American-style restaurants and social clubs which they accuse of encouraging **decadent behaviour**. Some businesses **have been closed*** [BNC].

Порівняймо подібну реалізацію семантичного потенціалу перцептивів в українському та польському дискурсах: *Варто відзначити, що вето на Податковий кодекс — перша «червона картка» на парламентський закон; Третій тип реакції я б назвав ілюзорним: мовляв, Україна отримала жовту картку, й разом із недавньою доганою Єврокомісара це має означати, що Європа не терпить порушень демократії, утисків опозиції, наступу на свободу слова, селективного застосування законів* [КТУМ]; *W wyborach samorządowych 21 listopada musimy **pokazać PO nie tylko żółtą, ale i czerwoną kartkę*** [КJP].

5.5. Ономасіологічна похідність перцептивів: механізм мовної стереотипізації

Спрямованість сучасних ономасіологічних досліджень у когнітивну парадигму визначається антропоцентричним підходом до аналізу мовних явищ. Об'єктом такого аналізу стають ті елементи «мовної когніції» [Демьянков 1994: 27], які слугують для реалізації певних номінативних стратегій індивіда. З одного боку, такий підхід може бути орієнтований на експлікацію втілених у мовному знаку знань людини, з іншого, — на тлумачення конкретних характеристик самої людини — її фізичних, інтелектуальних, соціальних та інших якостей.

У першому випадку можна говорити про номінацію, реалізовану в межах так званої «широкої» семантики, яка ставить за мету дослідити загальну концептуалізацію світу мовою (фреймова семантика, прототипна семантика, теорія концептуальної інтеграції тощо) з позиції того, як суспільна свідомість впливає на мову і як мова впливає на мислення окремої людини або суспільну свідомість [Кронгауз 2001: 105]. Інший ракурс визначає номінацію «вузької» семантики, яку можна охарактеризувати як власне антропосемантику, або семантику щодо людини, завданням якої є встановлення особливостей мовного втілення людиною знань про саму себе (позначення частин тіла, предметів одягу, внутрішніх станів тощо).

Лексика на позначення «людських атрибутів» була об'єктом численних досліджень у мовознавстві в плані аналізу як первинної, так і вторинної номінації. Історико-етимологічний аналіз таких мовних одиниць в основному був зосереджений на питаннях реконструкції певних смислових компонентів міфологічної символіки соматизмів у словах різних індоєвропейських мов [Маковский 1996]. У межах когнітивного підходу робилися спроби встановити концептуальну структуру слів на позначення частин тіла [Василевич 1989] та інтелектуальної діяльності [Ніжегородцева-Кириченко 2000] людини. Основою аналізу об'єктів вторинної номінації були структурно-семантичні та

функціональні особливості композитів-бахуврихі [Омельченко 1989], а також фразеологічні одиниці на позначення соматичного коду культури та концептосфери мовної діяльності [Селіванова 2004].

Нерозв'язаною залишається проблема номінації мовними знаками складної структури, які входять до фонду словотвірної системи мови, з позицій когнітивної лінгвістики. Актуальність такого аналізу зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд особливостей репрезентації знань у мові, зокрема встановлення специфіки механізму номінативного втілення людської когніції в національно-мовній картині світу. З цієї перспективи нашим завданням є: а) встановлення когнітивно-ономасіологічних особливостей перцептивних ідіоматичних посесивів (бахуврихі) антропосемічного поля в зіставлюваних мовах; б) розкриття лінгвокогнітивного механізму їх творення; в) визначення основних моделей номінативної репрезентації концептів посесивів складної структури.

Ідіоматичні посесиви — це фразеологізовані одиниці словотвірного рівня, виокремлені на основі інтегрального смислу посесивності — ‘володіння чимось (людиною)’. Такий смисл фіксує інформацію про одну з основних (біологічних, посесивних і перцептивних) життєвих ситуацій, які становлять прототипний набір базових видів діяльності індивіда [Кустова 2000: 85].

Зауважимо, що номінативне втілення прототипного набору характеризується рядом особливостей. Номінація відображає позначення людиною реалій, які є не лише складовою частиною самої людини, а й, у певному сенсі, її основним знаряддям пізнання та засобом втілення результатів когнітивної діяльності. Зокрема, існує припущення, що біологічний «інструментарій» індивіда перебуває в певних співвідношеннях з елементами зовнішньої атрибутики людини, здійснюючи в такий спосіб функцію обміну між самою людиною та довкіллям. Біологічні інструменти — свого роду внутрішні речі, які співвідносяться із зовнішніми речами і є їхнім теоретичним субстратом, програмою, прототипом, і що зовнішні речі, або просто речі, є природним продовженням біологічних «інструментів» (внутрішніх речей), які виведені вже за межі людського тіла і здійснюють ті самі функції [Топоров 1995: 12—13].

Реалізація відповідного пізнавального моменту в номінативній діяльності індивіда визначатиме особливості й самої номінації, яка в нашому випадку демонструватиме невираженість зв'язку між планом вираження і планом змісту, пор.: *whitebeard* — “an old man” [WTNIDELU: 2607]. Така номінація, на нашу думку, зосереджена на експлікації нових антропосемічних (посесивних) смислів, які узагальнено можна охарактеризувати як додаткові, прирощені смисли, що виникають на основі стереотипу — “фрагмента картини світу, що

уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і представляє його у вигляді схематизованої стандартної ознаки” [Селіванова 2004: 247].

У такому ракурсі деривація осмислюється як результат розширення обсягу стереотипу, що зумовлює зміни в рольовій конфігурації ономасіологічної структури ідіоматичних посесивів. Так, стереотип, який реалізує смисл ‘непроникність’ перцептива *твердий* — “який затвердів, затужавів” [СУМ X: 46] композитної номінації *твердоголовий* — “розм. розумово обмежений, дурний” [там само: 49], набуває (метафоричного) розширення у сферу інтелектуального, активізуючи додатковий смисл — ‘обмеженість (доступу знань)’²⁹⁵. Семантику англійської композити *hard-headed* — “(about) someone who is not influenced by their emotions” [CIDE: 646] визначає стереотип на основі смислового компонента ‘неподатливість’, пор.: *hard* — “not easy to bend, cut or break” [там само]. На відміну від українського сценарію, розширення обсягу стереотипу здійснюється в напрямку двох сфер: раціонального (практичного), пор.: *She has a very practical and hard-hearted approach to the problem* [там само] або інтелектуального, пор.: *hard-headed* — “shrewd; intelligent or clearheaded and firm; not easily deceived or humbugged”: as, *a hard-headed politician* [CD: 2718], що зумовлює прирощення додаткового смислу ‘непіддатливість (стійкість)’. Польська композита *twardogłowy* — “mający twardą głowę, tj. niepodatny na żadną perswazję, nie dający się przekonać” [SJP] демонструє розширення у сферу психологічного (поведінкового), набуваючи смислу ‘непіддатливість (затятість)’, пор.: *twardy* — “nie uginający się pod naciskiem” [там само]. Міжмовна енантісемія (позитивна vs. негативна конотація) англійського та польського перцептивів зумовлена з одного боку характером (напрямом) розширення обсягу стереотипу, а з іншого — смисловим тяжінням семантики польської композити *twardogłowy* за значенням “uparty, tępy” [там само] до українського відповідника на основі смислового компонента ‘непроникність’.

Характерною особливістю ідіоматичних посесивів є їх належність до певної маргінальної зони, яка виникає на стику фразеологічного та словотвірного рівнів мови. За морфологічною структурою це можуть бути складні або складнопохідні слова, у яких можна виокремити ономасіологічні ознаки та форманти попередніх ступенів деривації, пор.: *м’якосердий* — “якому властиве м’якосердя [душевна доброта, чутливість]” [СУМ IV: 838]; *blackhearted* — “having a wicked disposition; malignant” [WTNIDELU: 226]; *hothead* — “someone who does things or reacts to things quickly and without

---

²⁹⁵ Обсяг стереотипу у цьому випадку можна співвіднести із суперсхемою СКАЛЯРНА ВЛАСТИВІСТЬ, яка об’єднує базові образ-схеми ТВЕРДІСТЬ та РОЗУМОВА ОБМЕЖЕНІСТЬ. Суперсхема — це структура вищого рівня абстракції, яка охоплює базові образ-схеми (image schema та response schema), вирівнюючи їх у межах однієї концептуальної сутності [Grady 2005: 47].

thinking carefully first” [CIDE: 688]; *soft-hearted* — “having a soft or tender heart” [CD: 5749], або двокомпонентні фразеологічні номінації, пор.: *чепства душа* — “хтось нечулий, байдужий” [СУМ XI: 313]; *gorąca głowa* — “człowiek poręczny, porędlivy, pełen zapału, łatwo się entuzjazmujący” [FSPWN]. За значенням це відтворювані семантично переосмислені (зв’язані) сполучення слів, концептуальна структура яких представлена у вигляді інформаційного «згортка», готового до використання як «текст у тексті» [Телия 1996: 8], пор.: *чорноротий* — “зла, лайлива людина”: *Хай Соломія не думає, що Катря її й досі боїться. Не ті тепер часи. О, не ті! То нехай же подожде чорнорота та покажется в своїй хаті* [СУМ XI: 360].

Ми виходимо з положення, що для втілення «антропосемічних» («посесивних») властивостей позначуваного вторинне словотворення використовує техніки метонімічного та метафоричного перенесень, зосереджуючись на експлікації тих семантичних позицій знака, які представляють характерну прикмету людини, її атрибут. З позицій когнітивної ономазіології така експлікація набуває форми фразеологічного різновиду асоціативно-термінальної мотивації [Селиванова 2000: 175]. У межах цього різновиду досліджувані ідіоматичні посесиви розглядаються як одиниці вторинної номінації, ономазіологічна структура яких виявляє зв’язок концепту, значення й форми мовного знака на основі певного мовного стереотипу. Такий стереотип відтворює ментальний образ предмета на основі як «категоріальних» усталених смислів, так і таких, що «характеризують» [Bartmiński 1998: 108].

Активізація «смислів, що характеризують» в етносвідомості створює підґрунтя для експлікації додаткових смислів, які перебувають із первинними смислами у відношенні комплементарності. Це дає підставу розглядати деякі випадки вторинної номінації як результат стереотипізації (розширення обсягу стереотипу). Останню, на нашу думку, можна вважати одним із когнітивних механізмів, за допомогою якого відбувається декодування антропосемічних номінацій. Зокрема, в ономазіологічній структурі антропосемічних бахуврихі такі смисли експлікуються у вигляді додаткових посесивних компонентів – семантичних позицій знака, які кодують інформацію про атрибут, який становить характерну прикмету людини. Так, розширення стереотипу-уявлення²⁹⁶ “людина з тверезою головою (розумом)” у ситуації поміркованої (яка базується не на почуттях) поведінки, пор.: *холодний* — “в якому виявляються тверезість, поміркованість”: *Щоб вирішувати складні питання життя, треба мати холодну голову, тверезе, не сп’яніле від*

---

²⁹⁶ Стереотип-уявлення виконує *предикативну* функцію: він визначає те, чого слід очікувати в тій або іншій ситуації [Красных 2002: 178].

прогулянки до озер серце, не хмільну від таких запаморочливих думок кров... [СУМ XI: 118] до обсягу 'вияв нестриманості, непоміркованої поведінки', засвідчує прирощення додаткового посесивного смислу — 'мати щось не таке, що стереотипно (у стані здорового глузду, «кондиції») має людина'. Фразеологічними корелятами такого розширення слугують номінації *гаряча голова*; *гаряча кров* — "про запальну людину" [СУМ II: 37]; *gorąca głowa*; *gorący umysł* — "człowiek porywczy, porędlivy, pełen zapału, łatwo się entuzjazmujący"; *gorąca krew* — "o kimś porywczym, zapalczywym, działającym pod wpływem impulsu"; *ktoś w gorącej wodzie kąpany* — "o człowieku niecierpliwym, porywczym, porędliwym, impulsywnym" [FSJP]; *hot-headed* — "fig. of an unduly excitable nature or temperament; impetuous, headstrong, fiery, rash" [OED]. Прирощення такого ж смислу можна спостерігати в номінації *hot-blooded* — "excitable; passionate" [PED: 426], у якій, щоправда, висока температура крові пов'язується з виявом підвищеного психоемоційного стану, відносно стану емоційного спокою, пор.: *cold-blooded* — "emotionless" [PED: 163]; *zimna krew* — "przytomność umysłu, spokój, opanowanie" [FSJP].

Основу номінацій антропосемічних посесивів складної структури українській, польській та англійській мовах визначають семіотичні принципи:

А. АНТРОПОМЕТРИЧНОСТІ (співвідношення атрибутів людини ²⁹⁷ з певною схемою її поведінки). На позначення дій і вчинків людини субстантивні та ад'єктивні перцептивні номінації реалізують посесивний смисл 'надмірність', пор.: *loud-mouth* — "someone who speaks too much and too loudly, and who never has anything interesting to say" [CDI: 274]. Когнітивний механізм стереотипізації в цьому випадку засвідчує розширення, яке виявляє «неконвенційну» схему поведінки людини. Закономірно, що такого типу поведінка кваліфікується негативно, пор.: *Curse on these loud-mouth Hounds!* [OED]. Варто, однак, зауважити, що розширення через посесивний смисл 'надмірність' може бути реалізоване через позитивний модус оцінки, пор.: *coolheaded* — "(someone) having the ability to stay calm or in control, or to think clearly in difficult situations" [CIDE: 303]. Когнітивний механізм стереотипізації в цьому випадку засвідчує розширення, яке виявляє «піднесення» суспільно заниженого рівня (пор. номінацію *hot-headed*) стану або поведінки людини в певній ситуації, пор.: *You can trust Samantha — she always manages to remain coolheaded in a crisis* [CIDE: 303].

Позначаючи властивості людини, ад'єктивні ідіоматичні посесиви *м'якотілий* — "безвільний, піддатливий" [СУМ IV: 838]; *холоднокровний* —

---

²⁹⁷ Невідчужуваний атрибут кваліфікується як ознака, що становить невід'ємну властивість людини. Мовним показником невідчужуваного атрибута є ономасіологічна ознака або ознаки номінацій складної структури *nomina anatomica*.

“позбавлений запалу, пристрасті” [СУМ XI: 120]; *cold-hearted* — “marked by lack of sympathy or sensitivity” [PED: 163]; *z zimną krwią* — “bez emocji” [FSJP] демонструють стереотипізацію на основі смислового компонента ‘нестача’. Порівняймо посесив *lily-livered* — “someone who is not courageous” [CDI: 233], у якому компонент ‘not courageous’, корелюючи з ознакою білого кольору лілії, вказує на відхилення від стереотипної ознаки кольору печінки з недостатнім вмістом жовчі. Вторинна номінація використовує сценарій поведінки півня під час бою (за народними спостереженнями, півень, у якого «біла», з малим вмістом жовчі, печінка, недостатньо забіякуватий, активний і хоробрий у півнячих боях).

Б. ЗООМОРФІЗМУ (співвідношення атрибутів тварин із людськими якостями). Номінація в цьому випадку реалізується за рахунок субстантивних або ад’єктивних бахуврихі, ономасіологічна структура яких актуалізує мотиватори із концептосфери ТВАРИНА на позначення концепту ЛЮДИНА, як правило, у поєднанні з негативним оцінним модусом, пор.: *жовтодзьобий* — “перен. розм. про молодих людей, неосвідчених, без життєвого досвіду” [СУМ II: 37]; *żółtodziób* — “młody, niedoświadczony chłopiec” [SJP]; *greenhorn* — [from animal with green or young horns] “an inexperienced or unsophisticated person” [WTNIDELU: 997].

Зумовленість антропосемічної номінації зооморфними знаками визначає відхилення вектора стереотипізації в бік смислу ‘відмітність’. Сценарій уподібнення людських якостей до тваринних розгортається на фоні співвіднесення людини і тварини як представників суміжних біологічних угруповань. Посесивний смисл у цьому випадку набуває ознак стереотипної ситуації «такий, як у тварини».

В. СИМВОЛІЗМУ (співвідношення атрибутів людини з певним аспектом культурно-історичної традиції, який знаходить відображення у формі міфологеми, архетипу, власне символу і т. ін.). Ідіоматичні посесиви такого типу можна співвіднести зі словами-символами — компонентами фразеологізмів, які “усталено символізують ті або інші явища або поняття й мають у низці одиниць однакове значення” [Гвоздарев 1977: 56]. Об’єктом номінації в цьому випадку слугують якості, невластиві більшості людей. Така винятковість і виокремленість є підґрунтям для певного релігійного, культурного або навіть метафізичного контексту, який і визначає структуру самого символу. Адже символ — це “канонізована культурно значуща концептуальна структура іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, предметної сфери” [Селіванова 2004: 246].

Використовуючи механізм стереотипізації, символічно зумовлена номінація реалізує посесивний смисл ‘винятковість’, пор.: *white-headed (boy)*,

white-haired (boy), fair-haired (boy), blue-eyed (boy) — “highly favored: fortunate” [WTNIDELU]. Світле волосся й блакитні очі передбачають позитивну оцінку та шанобливе ставлення, символізуючи привілейований статус денотата. Компоненти *white, fair, blue* можуть активізувати в етносвідомості концепт-символи: БІЛИЙ (СВІТЛИЙ) — “любов, непорочність, святість”, пор.: давньоанглійське *hwit* “білий” співвідноситься з іє. **kyent* — “святий” [ИЭССАЯ]; БЛАКИТНИЙ — “мудрість, лояльність, довіра, бездоганна репутація” [ЭСК: 356], пор.: *синій птах* — “казковий символ щастя, ідеалу тощо” [СУМ VIII: 378]. Порівняймо, однак, польську номінацію *niebieski ptak* — “o człowieku lekkomyślnym, nieodpowiedzialnym, niemającym określonego zajęcia, żyjącym cudzym kosztem; próżniak, darmozjad”: *Skrzyknął spod mokotowskiej knajpy “Puławianka” paru znajomków, autentycznych złodziei, niebieskich ptaków i innych wyrokowców* [FSJP], в якій стереотипізація реалізується на основі смислового компонента ‘нестача’ (див. вище). Колоратив *niebieski* в цьому випадку очевидно активізує в етносвідомості концепт-символ за ознакою “первинна пустота та нескінченний простір” [ЭСК: 356], позбавлені будь-якої вартості, пор.: *blue-sky* — “having little or no value: unsound, unsecured” [WTNIDELU: 242].

Усі три властивості, представлені в аналізі, відображають певний смисловий аспект номінації — актуалізацію тих посесивних смислів, які стають підґрунтям використання відповідних номінативних засобів і стратегій. Ці засоби можна подати у вигляді когнітивних моделей, які репрезентують наші уявлення про об’єкт номінації на основі когнітивного механізму стереотипізації і зумовлюють певну поведінку мовного знака. У випадку ідіоматичних композитів-бахуврихі антропосемічного поля — це посесивні когнітивні моделі (ПКМ), які є базовими елементами мовної когніції, що слугують підставою реалізації посесивних смислів ідіоматичних посесивів як одиниць вторинної номінації.

Мовна репрезентація посесивних смислів в англійських, польських та українських ідіоматичних посесивах базується на трьох типах ПКМ:

ПКМ I: хтось має щось БІЛЬШЕ або МЕНШЕ від того, що стереотипно має «нормальна» людина. На основі цієї моделі реалізується антропометрична номінація, яка, використовуючи мовні знаки на позначення якостей людини, особливостей її поведінки та психічного стану, експлікує в ономасіологічній структурі композити посесивні смисли — ‘надмірність’ або ‘нестача’. Активізація цих ознак в етносвідомості та формування відповідної структури мовного знака фіксує факт розширення обсягу стереотипу на основі *кількісної* характеристики об’єкта номінації.

ПКМ II: хтось має щось НЕ ТАКЕ, що стереотипно має «нормальна» людина. Цей тип моделі характерний для зооморфної номінації, при якій знаки складної структури використовуються на позначення різноманітних характеристик людини, експлікуючи в ономаціологічній структурі ідіоми смислової ознаки 'відмітність'. Домінантний статус такої ознаки визначається фактом розширення обсягу стереотипу на основі *якісної* характеристики об'єкта номінації.

ПКМ III: хтось має щось ТАКЕ, чого стереотипно не має «нормальна» людина. Використання цього типу моделі характерне для символічно зумовленої номінації. Залучаючи мовні знаки на позначення якостей, не властивих більшості людей, цей тип номінації фіксує в ономаціологічній структурі ідіоми посесивний смисл 'винятковість'. Підґрунтям когнітивного процесу стереотипізації в цьому випадку стає символ. Сформований на основі певної міфологеми або архетипу, такий символ репрезентує об'єкт номінації як особливе і надзвичайне явище.

Висновки до розділу

Дериваційна модель перцептивної лексики виявляє особливості динаміки розвитку її семантичної парадигми, що передбачає розширення концепту перцептивної ситуації у спосіб видозміни вихідного та цільового стану справ. Розширення концепту перцептивної ситуації може бути реалізоване на основі конверсивних, актантних, імплікативних і категоріальних дериваційних відношень. Конверсивні відношення регулюють динаміку розвитку семантичної парадигми перцептивів у спосіб комунікативного ранжування учасників. Дериваційні стратегії актантних відношень засвідчують зміни складу, типу учасників або їх референційних характеристик. Реалізація імплікативних відношень передбачає залучення учасника із суміжної зони концепту ситуації за ознакою наслідку зміни перцептивного стану справ. Зміст категоріальних відношень визначають дериваційні стратегії специфікації таксономічного класу учасника за ознакою збереження або зміни його денотативної якості.

Моделі семантичної деривації тематичних класів контактних, дистантних і глибинних перцептивів відображають регулярні семантичні зв'язки значень у перспективі певного типу дериваційних відношень.

Семантична деривація контактних (тактильних) перцептивів використовує стратегії конверсивних, актантних і категоріальних дериваційних відношень. Конверсивна стратегія передбачає зміщення у сфері суміжних ділянок концепту ДОТИК (фізична vs. перцептивна); актантна стратегія засвідчує зміни типу учасника у напрямку «тактильних» перетворень (лінійні vs. якісні). Категоріальна стратегія реалізує «тактильне» зміщення в бік концептуальних

сфер інтермодальності та поведінковості на основі переходу із зони концепту інактивного суб'єкта в зону концепту активного суб'єкта.

Семантична деривація дистантних перцептивів (осцилятивів) використовує стратегії категоріальних і актантних дериваційних відношень, розподілених між значеннями емітивного, перцептивного, ментального та семіотичного руху. Значення «емітивний рух» — прототипне значення дієслівних осцилятивів — описує ситуацію наочного руху через смисловий компонент 'випромінювати світло'. Ситуація, яку представляє перцептивне значення осцилятива, осмислюється як дериват вихідного значення емітивного руху, з якого похідне наслідує схему динамічної перцепції. Така схема враховує як динаміку сприйняття, так і динаміку самого об'єкта сприйняття. На цій підставі перцептивне значення розвиває стратегії дейктичної і рольової похідності, які представляють ситуацію наочного руху в аспекті зміни позиційної характеристики суб'єкта спостереження та характеристики руху об'єкта спостереження. Наслідуючи схему перцептивного значення, значення ментального руху дещо по-іншому розподіляє повноваження ключових учасників «осцилятивної» ситуації: суб'єкт спостереження набуває іпостасі суб'єкта перцептивно-інформаційного стану, який осмислює осцилятивні об'єкти з позиції свого внутрішнього (ментального) споглядання. Семіотичне значення формується у спосіб розширення обсягу концепту ситуації «перцептивний рух» за рахунок зміни типу учасника або долучення нових учасників.

Семантична деривація глибинних (дискомфортних) перцептивів використовує стратегії конверсивних, актантних та імплікативних дериваційних відношень. Конверсивними відношеннями відмічені дериваційні стратегії перехідної та неперехідної конструкції субперцептивної аргументної схеми *X терпить (переносить фізіологічні страждання) Y → X терпить (страждає) від Y*. Дериваційна стратегія засвідчує діатетичний зсув, який, понижуючи комунікативний ранг учасника перцептивного об'єкта, переводить актуальну ситуацію в потенційний стан справ. Уведення в концепт субперцептивної ситуації учасника 'контролер (ініціатор) каузації' змінює перспективу дериваційної стратегії: субперцептивна схема набуває іпостасі каузативно-субперцептивної схеми *Y каузує X*. Використання імплікацій субперцептивної схеми за ознакою наслідку фізіологічного дискомфорту зумовлює розвиток дериваційних стратегій у бік диспозитивно-субперцептивної схеми *Y підступає (виявляється, охоплюючи) до X*. Вибудовуючи дериваційні стратегії на основі відношення денотативної аналогії, каузативно-субперцептивна та диспозитивно-субперцептивна схеми реалізують сценарій зміни таксономічної характеристики перцептивного учасника у напрямку: фізіологічне → духовне та фізіологічне → емоційне відповідно.

Безпосередньою умовою семантичної деривації фразеологічних перцептивів є застосування базових когнітивних стратегій. Такі стратегії, як виокремлення перцептивного об'єкта, фокусування уваги на перцептивному об'єкті, ідентифікація об'єкта за перцептивною ознакою, слугують неодмінною передумовою формування семантичного потенціалу первинної фразеологічної перцептивної номінації та необхідним засобом вторинного фразеологічного семіозису. Будь-яка додаткова інформація, отримана з сенсорно-перцептивного досвіду, вивершує семантичний потенціал фразеологічного прототипу у форматі концептуальної схеми. Концептуальна схема слугує підґрунтям семантичного розширення фразеологізму, механізм якого передбачає «прописування» в концептуальну схему знака донорської сфери аналогової імпліцитної інформації з реципієнтної сфери первинної фразеологічної номінації.

Перцептиви складної структури (композиції та фразеологічні одиниці) класу ідіоматичних посесивів антропосемічного поля реалізують дериваційні стратегії на основі лінгвокогнітивного механізму стереотипізації. Дія механізму передбачає розширення в обсязі мовного стереотипу за рахунок залучення смислів, що «характеризують» (у термінах Є. Бартмінського). Активізація таких смислів в етносвідомості створює підґрунтя для експлікації в ономасіологічній структурі антропосемічних перцептивів додаткових посесивних компонентів — семантичних позицій знака, які кодують інформацію про атрибут, який становить характерну прикмету людини. Основними семіотичними принципами, які визначають характер дериваційних стратегій перцептивної номінації складної структури, є принципи: антропометричності, зооморфізму та символізму.

Зіставний аналіз перцептивної лексики в аспекті семантичної деривації виявляє подібності та відмінності в реалізації механізмів і стратегій розширення концепту ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини». Зіставлення перцептивної лексики реалізується на основі параметрів динамічного типу. Вказані параметри виявляють відповідність зіставлених перцептивів за ознаками певного типу дериваційних відношень (спосіб розширення концепту перцептивної ситуації) та наряду похідності (розширення концепту перцептивної ситуації до меж цільового стану справ).

Спосіб розширення концепту перцептивної ситуації визначають дериваційні відношення конверсивного, актантного, імплікативного і категоріального типів. В англійській мові відзначено більшу кількість перцептивів, які реалізують конверсивний тип дериваційних відношень, що очевидно зумовлено чинником активного використання в цій мові діатетичних стратегій (перетворень), пов'язаних зі зміною морфолого-синтаксичних позицій учасників перцептивної ситуації. Відмінність реалізації актантних відношень пов'язана зі зміною складу учасників перцептивної ситуації, що виявляється в

блокуванні суб'єктної синтаксичної позиції імені цього учасника. В польській та українській мовах таке блокування семантично обґрунтоване, оскільки ім'я такого учасника, як правило, інкорпороване в значенні перцептива. Обмеження на блокування в англійській мові пов'язане з вимогою обов'язкового заповнення позиції підмета. Зіставляювані мови виявляють стійку відповідність (подібність) у використанні імплікативних стратегій деривації. Насамперед, це стосується тих перцептивних номінацій, які реалізують цільові значення за ознаками інтенсивності та кількості. Подібність у реалізації дериваційних стратегій у цьому випадку, скоріше за все, зумовлена чинником вияву універсальних властивостей сенсорно-перцептивної організації людини. Семантична деривація на рівні категоріальних відношень виявляє подібності та відмінності у способі реалізації таксономічної категорії або таксономічної характеристики учасника перцептивної ситуації. Подібні дериваційні стратегії виявляє тематичний клас лексики дискомфортичних відчуттів. Семантична деривація визначеного класу перцептивів реалізується на основі денотативної аналогії за параметром зміни таксономічної характеристики учасника. Для тактильних перцептивів зіставляюваних мов ключовою є стратегія, яка засвідчує розширення концепту перцептивної ситуації за параметром оцінного таксону. При цьому в українській мові додатково відзначена стратегія, реалізована за параметром перцептивного таксону. Розбіжності в реалізації дериваційних стратегій відзначені в класі осцилятивів. У польській мові визначений клас лексики блокує інформацію за параметром таксономічної категорії Діяльність.

Розширення концепту перцептивної ситуації до меж цільового стану справ виявляє подібності та відмінності в реалізації напряму похідності перцептивної лексики. На відміну від української та польської мов, перцептиви англійської мови мають розвиненішу та глибшу таксономію значень. З цієї перспективи дериваційні стратегії перцептивної лексики англійської мови активніше розширюють межі семантики в ієрархії як внутрішніх (фізичних, емоційних та ментальних), так і зовнішніх (ідентифікаційних, асоціативних та оцінних) систем людини.

ПІДСУМКИ

Стан розроблення проблем, пов'язаних із моделюванням семантики в сучасному мовознавстві, засвідчує виразну тенденцію до витлумачення змісту мовної одиниці в перспективі динамічного (такого, що обстоює ідею функціональної та когнітивної зумовленості мовного значення) підходу. Такий підхід декларує необхідність і доцільність моделювання змісту мовної одиниці за зразком концепту ситуації багатовимірного типу, який відтворює динаміку концептуалізації світу дискурсу (певної ситуації або її фрагменту) в аспекті різних варіантів світосприймання людини. З цієї перспективи основна мета роботи передбачала опис динамічних семантичних моделей перцептивної лексики та встановлення подібностей і відмінностей у кодуванні й способах розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивів української, польської та англійської мов.

Зіставний аналіз перцептивної лексики підтверджує проголошену в роботі тезу про співвідношення *універсальності* людської когніції з *унікальністю* процесу концептуалізації. В цьому аспекті перцептиви зіставлюваних мов виявляють подібність в осмисленні ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини» як феномену чуттєвого сприйняття та відмінності в осмисленні цієї ситуації як ціннісного феномену.

Семантика перцептивної лексики кодує інформацію про перцептивно-інформаційний стан людини в аспекті трьох ієрархічно впорядкованих семантичних мовних вимірів: реляційного (граматичний тип інформації), сентенційного (словниковий тип інформації) та репрезентативного (концептуальний тип інформації). Реляційний вимір характеризує перцептивну ситуацію в аспекті семантики заданих граматичною конструкцією синтаксичних відношень. Пояснювальна сила реляційного виміру полягає у відтворенні особливостей позиційної (морфолого-синтаксичної) характеристики перцептивного учасника. Сентенційний вимір характеризує перцептивну ситуацію в аспекті семантико-синтаксичних потенцій предиката (семантики вершинного дієслова певного тематичного класу). Основним призначенням сентенційного виміру є відображення способу осмислення перцептивного учасника. Репрезентативний вимір характеризує перцептивну ситуацію в аспекті семантичної характеристики імені учасника. Основна функція репрезентативного виміру зводиться до відтворення інформації про пізнавальну цінність перцептивного учасника.

В межах зазначених вимірів семантика перцептивів зіставлюваних трьох мов — української, польської та англійської розподіляє інформацію про перцептивно-інформаційний стан людини нерівномірно. Для англійської мови,

з огляду на мінімізовану номенклатуру відмінкових відношень, розвиненішу та глибшу таксономію значень, “типологічної” ваги набуває репрезентативний вимір. Польська та українська мови, активно вибудовуючи концепт перцептивної ситуації через відмінкові відношення, навпаки, тяжіють до виміру реляційного. Сентенційний вимір є найбільш універсальним щодо способів кодування та розподілу інформації про перцептивно-інформаційний стан людини в семантиці перцептивів зіставлюваних мов.

Семантика перцептивної лексики розподіляє інформацію про перцептивно-інформаційний стан людини через параметри мовних вимірів. Такі параметри виокремлюються на основі приписаної учаснику перцептивної ситуації характеристики, яка засвідчує його чуттєві або ціннісні пріоритети (стратегії). Залучення номенклатури альтернативних параметрів ставить за мету діагностувати характер кодування та способи розподілу семантикою перцептивної лексики інформації про перцептивно-інформаційний стан людини. Ключовими визнаються параметри актантного (рольова характеристика учасника), комунікативного (прагматична характеристика учасника), таксономічного (категоріальна характеристика учасника), референційного (денотативний статус учасника) та дейктичного (позиційна характеристика учасника) типів.

Відповідність зіставлюваних перцептивів в обраних для аналізу мовах може бути встановлена на основі параметрів заданого мовного виміру або в межах параметрів різних мовних вимірів. За основу порівняння (*tertium comparationis*) у зіставленні перцептивної лексики описуваних мов обрано концепт перцептивної ситуації багатовимірного зразка. Встановлений тип основи порівняння визначає конфігурацію одиниць зіставлення. Одиницями конфронтації можуть бути пари перцептивних конструкцій (аргументних схем), сентенційних (ситуативних) виразів із вершинним дієсловом, що належить до певного тематичного класу або тематичної групи перцептивної лексики, імен учасників перцептивної ситуації.

Динамічні моделі семантики ознакової перцептивної лексики відображають інформацію про спосіб осмислення пізнавальної цінності перцептивного об'єкта. Семантика перцептива розподіляє такого типу інформацію через систему предикатних (топікальний складник) та об'єктно-актантних (фокальний складник) позицій топікально-фокального компонента значення. Топікальний складник кодує інформацію про способи осмислення перцептивного об'єкта, когнітивне уявлення про те, як концептуалізується перцептивний об'єкт світу дискурсу. На рівні семантики ознакової перцептивної лексики інформацію про способи осмислення перцептивного об'єкта втілюють пропозиціональні функції континуально-дискретного (осмислення об'єкта в аспекті відношення

перцептивності), диспозитивно-симілятивного (осмислення об'єкта в аспекті відношення ознакової тотожності), лінійно-фазисного (осмислення об'єкта у внутрішньому або зовнішньому часі дії), каузативно-результативного (осмислення об'єкта в аспекті каузативного відношення), посесивно-релятивного (осмислення об'єкта в аспекті посесивного відношення включення «частина — ціле») та контрарно-опозитивного (осмислення об'єкта в аспекті контрпозиційних відношень) типів предикації. Фокальний складник кодує інформацію про пізнавальну цінність перцептивного об'єкта, його осмислення в перспективі певного концептуального ракурсу: психологічного (перцептивний об'єкт як сенсорно-перцептивний феномен), темпорального (перцептивний об'єкт як феномен, змінний у часі), таксономічного (перцептивний об'єкт як феномен ідентифікації), семіотичного (перцептивний об'єкт як стереотипно-символічний феномен), аксіологічного (перцептивний об'єкт як феномен оцінки).

Зіставлення ознакових перцептивів української, польської та англійської мов в аспекті топікально-фокального компонента значення засвідчує подібність і відмінність концептуалізації перцептивного об'єкта за типологічними відношеннями топікальної (відповідність способу концептуалізації об'єкта) та фокальної (відповідність ціннісної характеристики об'єкта) еквівалентності. При загальному ізоморфізмі складників топікально-фокального компонента семантика ознакових перцептивів англійської, польської та української мов виявляє розбіжності на рівні інтерпретаційних (уточнювальних) реалізацій цих складників. На відміну від англійської мови, семантика перцептивів української та польської мов активно кодує інформацію про припинення вияву якості перцептивного об'єкта та його цільове призначення. При цьому польські перцептиви блокують інформацію за ознаками підсилення ступеня вияву якості, чинника каузативної (стимульної) дії та видільної ідентифікації перцептивного об'єкта.

Динамічні моделі семантики предметної перцептивної лексики відтворюють інформацію про чуттєві та ціннісні стратегії суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Семантика перцептива розподіляє таку інформацію через систему суб'єктно-актантних позицій субстанціонального компонента значення перцептива за параметрами актантного, комунікативного, таксономічного, референційного та дейктичного типів.

Актантний параметр визначає рольові стратегії учасників перцептивної ситуації за ознаками субперцептивності (ролі учасників внутрішнього поля суб'єкта перцептивно-інформаційного стану), перцептивності (ролі учасників зовнішнього поля суб'єкта спостереження), диференційності (ролі учасників змінної або зміненої якості перцептивного об'єкта), ідентифікативності (ролі учасників ідентифікації перцептивного об'єкта), асоціативності (ролі учасників асоціативних зв'язків перцептивного об'єкта), оцінності (ролі учасників оцінки

перцептивного об'єкта). Комунікативний параметр визначає прагматичні стратегії учасників перцептивної ситуації за ознакою зміни їх якісних або кількісних характеристик. Зміна якісних характеристик зазвичай передбачає підвищення синтаксичного рангу актанта. Така зміна осмислюється як перетворення, яке, трансформуючи внутрішню характеристику учасника ситуації, створює передумову його функціональної самодостатності і, як результат, визначає пріоритетність його синтаксичної позиції. Зміна кількісних характеристик, як правило, зводиться до пониження синтаксичного рангу актанта, що пов'язано з феноменом відчуження певного атрибута у ключового учасника ситуації. Таксономічний параметр визначає категоріальний статус учасників перцептивної ситуації за ознаками психофізичної характеристики об'єкта (Т-класи: СВІТЛО, КОЛІР, ЗВУК і т. ін.), внутрішнього стану суб'єкта (Т-класи: СЕНСОРНЕ ВІДЧУТТЯ, ФІЗІОЛОГІЧНЕ БАЖАННЯ, МЕНТАЛЬНИЙ СТАН і т. ін.), акціональної характеристики суб'єкта (Т-класи: ДІЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ, ЗАНЯТТЯ і т. ін.), належності суб'єкта до певного угруповання (Т-класи: КОЛЕКТИВ, ГРУПА, РОЗРЯД і т. ін.), семіотичної характеристики об'єкта (Т-класи: СИГНАЛ, ЗНАК, СИМПТОМ), оцінки суб'єкта або об'єкта (Т-класи: СУБ'ЄКТ ОЦІНКИ, ОБ'ЄКТ ОЦІНКИ). Референційний параметр устанавлює денотативний статус учасників перцептивної ситуації за ознаками невиразного, нестійкого або змінного характеру вияву перцептивного об'єкта. Зазначені ознаки характеризують перцептивний об'єкт як феномен спотвореної ідентифікації, оцінюваний як дестабілізаційне та деструктивне явище. Дейктичний параметр визначає позиційні характеристики учасників перцептивної ситуації за ознакою просторового або часового положення суб'єкта спостереження. З цієї перспективи дейктичний параметр кодує інформацію про локальні орієнтири суб'єкта спостереження, оцінку об'єкта спостереження з позиції певної наочної перспективи, точку відліку положення суб'єкта спостереження стосовно моменту мовлення.

Зіставлення предметних перцептивів української, польської та англійської мов виявляє подібності й відмінності в концептуалізації стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Інформація, яку втілює семантика предметних перцептивів у зіставлюваних мовах, розподілена нерівномірно і виявляє розбіжності у способах кодування інформації про перцептивно-інформаційний стан людини мовними засобами реляційного, сентенційного та репрезентативного вимірів.

На рівні реляційного виміру українська та польська мови активно використовують каузативно-субперцептивну аргументну схему для кодування інформації про причину та спосіб каузативу внутрішнього стану людини. Цьому

сприяє розгалужена система відмінкових відношень зазначених мов, що дає можливість ширшої реалізації потенціалу учасників каузативної ситуації. В англійській мові така схема здебільшого використовується на позначення ситуації наслідку каузативної внутрішнього стану людини, що насамперед пов'язано з обмеженнями в реалізації денотативного статусу каузативного учасника перцептивної ситуації. Розбіжності виявляються також на рівні конфігурацій аргументних схем. В українській та польській мовах переважають предикатні схеми, на відміну від предикативних в англійській мові. Насамперед, це стосується ситуацій наочного та фазового спостереження перцептивного об'єкта. На відміну від української та польської мов, англійська мова активно кодує інформацію про зазначений стан справ через систему аналітичних предикативів типу *appear black, show white, go dim, become silent* і т. ін. Це дає підстави вважати українську та польську мови, принаймні в сегменті вказаних ситуацій, більш орієнтованими на сентенційний вимір. Розбіжності, відзначені в межах репрезентативного виміру, стосуються вияву асоціативних стратегій людини: українські та польські предметні перцептиви активно блокують інформацію за ознакою порівняння перцептивного об'єкта.

Дериваційна модель семантики перцептивної лексики виявляє основні механізми (стратегії) деривації перцептивів, динаміку розвитку їх семантичної парадигми в аспекті регулярної багатозначності (регулярних семантичних зв'язків) та ономасіологічної похідності.

Динаміка розвитку семантичної парадигми перцептивів в аспекті регулярної багатозначності пов'язана з дериваційним типом ситуації — відношенням мотивованості дериваційного потенціалу вихідного та дериваційного імплікаціоналу цільового стану справ. У такому вигляді дериваційний тип засвідчує розширення концепту ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини» до меж семантики емоційних, ментальних, поведінкових, семіотичних та оцінних стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану. Розширення концепту перцептивної ситуації може бути реалізоване на основі конверсивного (за ознакою зміни комунікативного рангу учасника), актантного (за ознакою зміни складу, типу учасника або його референційних характеристик), імплікативного (за ознакою наслідку зміни перцептивної ситуації) або категоріального (за ознакою зміни таксономічного класу учасника) типів дериваційних відношень.

В аспекті ономасіологічної похідності розвиток семантичної парадигми перцептива пов'язаний із розширенням його вихідної ономасіологічної структури. Така похідність характерна для ідіоматичних посесивів (фразеологічного та композитного типів), ономасіологічна структура яких демонструє прирощення додаткових смислів на основі домінантного смислу

стереотипу. Деривація в цьому випадку передбачає розширення в обсязі стереотипу, що зумовлює зміни в рольовій конфігурації ономасіологічної структури перцептива за ознаками кількісної, якісної та символічної характеристик перцептивного учасника.

Зіставний аналіз перцептивної лексики в аспекті семантичної деривації виявляє подібності та відмінності в реалізації механізмів і стратегій розширення концепту ситуації «перцептивно-інформаційний стан людини». Зіставлення перцептивної лексики реалізується на основі параметрів динамічного типу. Вказані параметри виявляють відповідність зіставляваних перцептивів за ознаками певного типу дериваційних відношень (спосіб розширення концепту перцептивної ситуації) та напряду похідності (розширення концепту перцептивної ситуації до меж цільового стану справ).

В англійській мові відзначена більша кількість перцептивів, які реалізують конверсивний тип дериваційних відношень, що очевидно зумовлено чинником активного використання в цій мові діатетичних стратегій (перетворень), пов'язаних зі зміною морфолого-синтаксичних позицій учасників перцептивної ситуації. Відмінність реалізації актантних відношень пов'язана зі зміною складу учасників перцептивної ситуації, що виявляється в блокуванні суб'єктної синтаксичної позиції імені цього учасника. В польській та українській мовах таке блокування семантично обґрунтоване, оскільки ім'я такого учасника, як правило, інкорпороване в значенні перцептива. Обмеження на блокування в англійській мові пов'язане з вимогою обов'язкового заповнення позиції підмета. Зіставлявані мови виявляють стійку відповідність (подібність) у використанні імплікативних стратегій деривації. Насамперед, це стосується тих перцептивних номінацій, які реалізують цільові значення за ознаками інтенсивності та кількості. Подібність у реалізації дериваційних стратегій у цьому випадку, скоріше за все, зумовлена чинником вияву універсальних властивостей сенсорно-перцептивної організації людини. Семантична деривація на рівні категоріальних відношень виявляє подібності та відмінності у способі реалізації таксономічної категорії або таксономічної характеристики учасника перцептивної ситуації. Подібні дериваційні стратегії виявляє тематичний клас лексики дискомфортних відчуттів. Семантична деривація визначеного класу перцептивів реалізується на основі денотативної аналогії за параметром зміни таксономічної характеристики учасника. Для тактильних перцептивів зіставляваних мов ключовою є стратегія, яка засвідчує розширення концепту перцептивної ситуації за параметром оцінного таксону. При цьому в українській мові додатково відзначена стратегія, реалізована за параметром перцептивного таксону. Розбіжності в реалізації дериваційних

стратегій відзначені в класі осцилятивів. В польській мові визначений клас лексики блокує інформацію за параметром таксономічної категорії Діяльність.

На відміну від української та польської мов, перцептиви англійської мови мають розвиненішу та глибшу таксономію значень. З цієї перспективи дериваційні стратегії перцептивної лексики англійської мови активніше розширюють межі семантики в ієрархії як внутрішніх (фізичних, емоційних та ментальних), так і зовнішніх (ідентифікаційних, асоціативних та оцінних) систем людини.

Опис динамічних моделей семантики перцептивної лексики в перспективі відтворення специфіки національно-мовної картини світу визначає доцільність подальших досліджень перцептивів у лексико-функціональному та зіставному аспектах. Вибір визначеного класу аспектів дослідження перцептивної лексики зумовлений тенденцією сучасних семантичних студій до поглибленого аналізу динаміки семантичних класів слів. Такий аналіз ставить за мету з'ясувати закономірності організації лексикону, характер кодування і способи розподілу інформації в семантиці лексики, механізми розширення та розвиток семантичної парадигми лексичних одиниць. З цієї перспективи пріоритетними визнаються такі напрями дослідження: а) функціональна реалізація динамічних семантичних моделей перцептивної лексики в близько- і віддаленоспоріднених мовах; б) динаміка розвитку семантичної парадигми перцептивної лексики в близько- і віддаленоспоріднених мовах; в) моделювання семантики лексики “рольових” тематичних класів (агентивна, посесивна, каузативна, комітативна, інструментальна і т. ін. лексика) у близько- і віддаленоспоріднених мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алефиренко Н. Ф.* Спорные проблемы семантики / Н. Ф. Алефиренко. — М. : Гнозис, 2005. — 326 с.
2. *Алпатов В. М.* «Грамматика Пор-Рояля» и современная лингвистика (К выходу в свет русских изданий) / В. М. Алпатов // Вопросы языкознания. — 1992. — № 2. — С. 57—68.
3. *Алпатов В. М.* История лингвистических учений : [учеб. пособие] / В. М. Алпатов. — Изд. 3-е, испр. и доп. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 368 с. — (Studia Philologica).
4. *Алпатов В. М.* Семантика цвета в японском языке / В. М. Алпатов // Слово и язык. Сборник статей к восьмидесятилетию академика Ю. Д. Апресяна. — М. : Языки славянских культур, 2011. — С. 21—26. — (Studia Philologica).
5. *Ананьев Б. Г.* Теория ощущений / Б. Г. Ананьев. — Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1961. — 454 с.
6. *Апресян В. Ю.* Метафора в семантическом представлении эмоций / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. — 1993. — № 3. — С. 27—35.
7. *Апресян Ю. Д.* Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк) / Ю. Д. Апресян. — М. : Просвещение, 1966. — 305 с.
8. *Апресян Ю. Д.* О языке для описания значений слов / Ю. Д. Апресян // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. — М. : Наука, 1969. — Т. XXVIII. — Вып. 5. — С. 415—428.
9. *Апресян Ю. Д.* О регулярной многозначности / Ю. Д. Апресян // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. — М. : Наука, 1971. — Т. XXX. — Вып. 6. — С. 509—523.
10. *Апресян Ю. Д.* Типы коммуникативной информации для толкового словаря / Ю. Д. Апресян // Язык: система и функционирование : сб. науч. трудов / Отв. ред. Ю. Н. Караулов. — М. : Наука, 1988. — С. 10—22.
11. *Апресян Ю. Д.* Лексикографическая концепция Нового большого англо-русского словаря / Ю. Д. Апресян // Новый большой англо-русский словарь : В 3 т. — М. : Русский язык, 1993. — Т. 1. — С. 6—17.
12. *Апресян Ю. Д.* О языке толкований и семантических примитивах / Ю. Д. Апресян // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. — М. : Наука, 1994. — Т. 53. — № 4. — С. 27—40.
13. *Апресян Ю. Д.* Избранные труды : в 2 т. / Ю. Д. Апресян. — М. : Языки русской культуры, 1995а. — Т. 1 : Лексическая семантика. — 472 с.
14. *Апресян Ю. Д.* Избранные труды : в 2 т. / Ю. Д. Апресян. — М. : Языки русской культуры, 1995б. — Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. — 767 с.
15. *Апресян Ю. Д.* Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. — 1995в. — № 1. — С. 37—67.

16. *Апресян Ю. Д.* Системообразующие смыслы 'знать' и 'считать' в русском языке / Ю. Д. Апресян // Русский язык в научном освещении. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — № 1. — С. 5—26. — (Российская Академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова).
17. *Апресян Ю. Д.* Лингвистическая терминология словаря / Ю. Д. Апресян // Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Под общ. рук. акад. Ю. Д. Апресяна. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Языки славянской культуры, 2003. — XXII—LII.
18. *Апресян Ю. Д.* О Московской семантической школе / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. — 2005. — № 1. — С. 3—30.
19. *Апресян Ю. Д.* Основания системной лексикографии / Ю. Д. Апресян // Языковая картина мира и системная лексикография. — М. : Языки славянских культур, 2006а. — С. 31—160.
20. *Апресян Ю. Д.* Типы соответствия семантических и синтаксических актантов / Ю. Д. Апресян // Проблемы типологии и общей лингвистики. Международная конференция, посвященная 100-летию со дня рождения проф. А. А. Холодовича. — СПб. : Нестор-История, 2006б. — С. 15—27. — (Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований РАН. Петербургское лингвистическое общество).
21. *Апресян Ю. Д.* Исследования по семантике и лексикографии : в 2 т. / Ю. Д. Апресян. — М. : Языки славянских культур, 2009. — Т. 1 : Парадигматика. — 568 с. — (Studia Philologica).
22. *Аракин В. Д.* Сопоставительная типология скандинавских языков / В. Д. Аракин. — М. : Высшая школа, 1984. — 136 с.
23. *Аракин В. Д.* Типология языков и проблема методического прогнозирования : [учеб. пособие] / В. Д. Аракин. — М. : Высшая школа, 1989. — 157 с.
24. *Аракин В. Д.* Сопоставительная типология английского и русского языков : [учеб. пособ. для пед. вузов] / В. Д. Аракин. — М. : ФИЗМАТЛИТ, 2010. — 232 с.
25. *Арсентьева Е. Ф.* Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках) / Е. Ф. Арсентьева. — М. : Изд-во Казанск. ун-та, 1989. — 130 с.
26. *Арутюнова Н. Д.* Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1976а. — 384 с.
27. *Арутюнова Н. Д.* Референция имени и структура предложения / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. — 1976б. — № 2. — С. 24—35.
28. *Арутюнова Н. Д.* Номинация, референция, значение / Н. Д. Арутюнова // Языковая номинация (Общие вопросы) / Под общ. ред. Б. А. Серебренникова и А. А. Уфимцевой. — М. : Наука, 1977а. — С. 188—206. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).

29. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст / Н. Д. Арутюнова // Языковая номинация (Виды наименований) / Под общ. ред. Б. А. Серебренникова и А. А. Уфимцевой. — М. : Наука, 1977б. — С. 304—357. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
30. Арутюнова Н. Д. Русское предложение. Бытийный тип: структура и значение / Н. Д. Арутюнова, Е. Н. Ширяев. — М. : Русский язык, 1983. — 198 с.
31. Арутюнова Н. Д. Об объекте общей оценки / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. — 1985. — № 3. — С. 13—24.
32. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341 с. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
33. Арутюнова Н. Д. „Полагать” и „Видеть” (к проблеме смешанных пропозициональных установок) / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1989. — С. 7—30. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
34. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. — 2-е изд., испр. — М. : Языки русской культуры, 1999. — I—XV. — 896 с.
35. Архипов А. В. Типология комитативных конструкций / А. В. Архипов. — М. : Знак, 2009. — 296 с. — (Studia Philologica).
36. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. — 104 с.
37. Бабушкин А. П. «Возможные миры» в семантическом пространстве языка / А. П. Бабушкин. — Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2001. — 86 с.
38. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1955. — 416 с.
39. Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. — М. : Знак, 2008. — 656 с. — (Studia Philologica).
40. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русском языке / Н. Б. Бахилина. — М. : Наука, 1975. — 288 с. — (Академия наук СССР. Институт русского языка).
41. Бацевич Ф. С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. — Львов : Свит, 1997. — 392 с.
42. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. — К. : Академія, 2004. — 344 с. — (Альма-матер).
43. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Д. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 336 с.
44. Белошاپкова Т. В. Когнитивно-дискурсивное описание категории аспектуальности в современном русском языке / Т. В. Белошاپкова. — М. : КомКнига, 2007. — 336 с.

45. *Беляева И. Г.* Неосновні кольороназви в польській, чеській, російській і українській мовах / *И. Г. Беляева* : Автореф. дис. ... д-ра гуманіт. наук зі спеціальності мовознавство : 10.02.03 / *Беляева Інна Георгіївна* / Варшавський університет. Ін-т польської філології. — Варшава, 2001. — 15 с.
46. *Бергельсон М. Б.* Прагматический «принцип Приоритета» и его отражение в грамматике языка / *М. Б. Бергельсон, А. Е. Кибрик* // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. — М. : Наука, 1981. — Т. 40. — № 4. — С. 343—355.
47. *Бережан С. Г.* Семантическая эквивалентность лексических единиц / *С. Г. Бережан*. — Кишинев : Штиинца, 1973. — 372 с.
48. *Бирвиш М.* Семантика / *М. Бирвиш* // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика / Сост., общ. ред., вступ. ст. *В. А. Звегинцева*. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X. — С. 177—199.
49. *Бичкова Л.* Сяйво райдуги в словах / *Л. Бичкова* // Мистецтво та освіта. — 1999. — № 3. — С. 11—14.
50. *Блумфилд Л.* Язык / *Л. Блумфилд*. — М. : Прогресс, 1968. — 608 с.
51. *Богуславский А. С.* Образования типа *белеться* и отыменные глаголы / *А. С. Богуславский* // Вопросы языкознания. — 1962. — № 1. — С. 77—80.
52. *Богуславский И. М.* Исследования по синтаксической семантике: сферы действия логических слов / *И. М. Богуславский*. — М. : Наука, 1985. — 173 с.
53. *Богуславский И. М.* Сфера действия лексических единиц / *И. М. Богуславский*. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 464 с. — (Studia Philologica).
54. *Богуславский И. М.* Сфера действия начинательности и актуальное членение: втягивание ремы / *И. М. Богуславский* // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. *В. А. Успенский*. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 8—18. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).
55. *Богуславский И. М.* Актантное поведение адвербиальных дериватов / *И. М. Богуславский* // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь *Е. В. Падучевой* / Отв. ред. *А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина*. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 110—128. — (Studia Philologica).
56. *Богуславский И. М.* Валентные свойства автодериватов / *И. М. Богуславский, Л. Л. Иомдин* // Слово и язык. Сборник статей к восьмидесятилетию академика *Ю. Д. Апресяна*. — М. : Языки славянских культур, 2011. — С. 79—94. — (Studia Philologica).
57. *Богуславский И. М.* О некоторых необычных типах заполнения семантических валентностей предикатов, или Еще раз об отделении мух от котлет / *И. М. Богуславский, Л. Л. Иомдин* // Смыслы, тексты и другие захватывающие сюжеты. Сборник статей в честь 80-летия *И. А. Мельчука*. — М. : Языки славянской культуры, 2012. — С. 87—102. — (Studia Philologica).

58. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. — Тамбов : Изд-во Тамбовского государственного университета, 2000. — 123 с.
59. *Болдырев Н. Н.* Категориальное значение глагола: системный и функциональный аспекты / Н. Н. Болдырев. — Изд. 2-е. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009а. — 176 с.
60. *Болдырев Н. Н.* Функциональная категоризация английского глагола / Н. Н. Болдырев. — Изд. 2-е. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009б. — 144 с.
61. *Болинджер Д.* Атомизация значения / Д. Болинджер // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика / Сост., общ. ред., вступ. ст. В. А. Звегинцева. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X. — С. 200—234.
62. *Бондарко А. В.* Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. — Л. : Наука, 1978. — 176 с. — (Академия наук СССР. Институт языкознания. Ленинградское отделение).
63. *Бондарко А. В.* Семантические категории в аспекте сопоставительных исследований / А. В. Бондарко // Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку / Под ред. В. Н. Ярцевой. — М. : Наука, 1987. — С. 26—37.
64. *Бондарко А. В.* Носитель предикативного признака (на материале русского языка) / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. — 1991а. — № 5. — С. 27—41.
65. *Бондарко А. В.* Предельность и глагольный вид (на материале русского языка) / А. В. Бондарко // Известия АН. Серия литературы и языка. — 1991б. — Т. 50. — № 3. — С. 195—206.
66. *Бондарко А. В.* Временной дейксис и перцептивность / А. В. Бондарко // Система языка и структура высказывания. Материалы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения Владимира Григорьевича Адмони (1909—1993) / Ин-т лингвистических исследований РАН. — СПб. : Наука, 1999. — С. 10—12.
67. *Бондарко А. В.* Теория значения в системе функциональной грамматики (на материале русского языка) / А. В. Бондарко / Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований. — М. : Языки славянской культуры, 2002. — 736 с. — (Studia Philologica).
68. *Бондарко А. В.* К вопросу о перцептивности / А. В. Бондарко // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура : Сб. статей в честь Н. Д. Арутюновой / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — С. 276—282. — (Язык. Семиотика. Культура).
69. *Бонч-Осмоловская А. А.* Глаголы боли: Лексическая типология и механизмы семантической деривации / А. А. Бонч-Осмоловская, Е. В. Рахилина, Т. И. Резникова // Концепт БОЛЬ в типологическом освещении / [Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И. и др.] ; под ред. В. М. Брицына и др. — К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. — С. 8—27.
70. *Бор Н.* Атомная физика и человеческое познание / Н. Бор. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1961. — 152 с.

71. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре / Н. Г. Брагина. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 520 с. — (Studia Philologica).
72. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации / Дж. Брунер. — М. : Прогресс, 1977. — 412 с.
73. Бублейник Л. В. Проблемы контрастивной лексикологии: украинский и русский языки / Л. В. Бублейник. — Луцк : Изд-во Волынск. гос. ун-та «Вежа», 1996. — 132 с.
74. Бублейник Л. В. Семантичні кореляції багатозначної лексики в східнослов'янських мовах / Л. В. Бублейник // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 7. — К. : КНЛУ. — 2005. — С. 153—158.
75. Бублейник Л. В. Міжмовні лексичні кореляції: зіставна характеристика вторинних значень еквівалентів / Л. В. Бублейник // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. О. О. Тараненко. — Вип. 9. — К. : КНЛУ. — 2009. — С. 20—24.
76. Булаховський Л. А. Уваги до давніх засобів синтаксичного оформлення присудків та їх еквівалентів / Л. А. Булаховський // Вибрані праці в п'яти томах. Том другий. Українська мова / За ред. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1977. — С. 471—498.
77. Булыгина Т. В. К построению типологии предикатов в русском языке / Т. В. Булыгина // Семантические типы предикатов / Под ред. О. Н. Селиверстовой. — М. : Наука, 1982. — С. 7—85.
78. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. — М. : Языки русской культуры, 1997. — 576 с.
79. Булыгина Т. В. Грамматика позора / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка: Языки этики. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 216—234. — (Российская Академия наук. Институт языкознания).
80. Ван Валин Р. Д. Референциально-ролевая грамматика / Р. Д. Ван Валин, У. Фоли // Новое в зарубежной лингвистике. Современные синтаксические теории в американской лингвистике / Сост., общ. ред., вступ. ст. А. Е. Кибрика. — М. : Прогресс, 1982. — Вып. XI. — С. 376—410.
81. Василевич А. П. К проблеме отбора материала для лексико-семантического описания группы слов / А. П. Василевич // Психолингвистические проблемы семантики / Отв. ред.: А. А. Леонтьев, А. М. Шахнарович. — М. : Наука, 1983. — С. 97—112. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
82. Василевич А. П. Концепт телосложения в восприятии наивного носителя языка: часть и целое / А. П. Василевич // Язык и когнитивная деятельность. — М. : Академия наук СССР, 1989. — С. 114—125.
83. Васильев Л. М. Семантика русского глагола / Л. М. Васильев. — М. : Высшая школа, 1981. — 184 с.
84. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. — М. : Высшая школа, 1990. — 176 с.

85. *Васильева В. Ф.* О логико-семантическом аспекте в сопоставительной ономазиологии (к вопросу о межъязыковой асимметрии) / В. Ф. Васильева // Теоретические и методологические проблемы сопоставительного изучения славянских языков. — М. : Наука, 1994. — С. 5—18. — (Российская Академия наук. Ин-т славяноведения и балканистики).
86. *Васильева С. Г.* Когнитивный подход к межъязыковой эквивалентности лексических единиц / С. Г. Васильева // Проблемы зiставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 5. — К. : КДЛУ. — 2001. — С. 11—15.
87. *Вежбицкая А.* Описание или цитация / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (проблемы референции) / Сост., ред., вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. — М. : Радуга, 1982. — Вып. XIII. — С. 237—262.
88. *Вежбицкая А.* Дело о поверхностном падеже / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. XV. Современная зарубежная русистика / Сост., общ. ред. Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика, вступ. ст. Е. А. Земской. — М. : Прогресс, 1985. — С. 303—341.
89. *Вежбицкая А.* Восприятие: семантика абстрактного словаря / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. XVIII. Логический анализ естественного языка / Сост., общ. ред. и вступ. ст. В. В. Петрова. — М. : Прогресс, 1986. — С. 336—370.
90. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая / Отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой. — М. : Русские словари, 1996. — 416 с.
91. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. — М. : Языки русской культуры, 1999. — 780 с.
92. *Вежбицкая А.* Сопоставление культур через посредство лексики / А. Вежбицкая. — М. : Языки славянских культур, 2001. — 272 с.
93. *Вейнрейх У.* Опыт семантической теории / У. Вейнрейх // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика / Сост., общ. ред., вступ. ст. В. А. Звегинцева. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X. — С. 50—176.
94. *Веккер Л. М.* Психика и реальность. Единая теория психических процессов / Л. М. Веккер. — М. : Смысл, 1998. — 685 с.
95. *Величковский Б. М.* Когнитивная наука: основы психологии познания : в 2 т. / Б. М. Величковский. — М. : Смысл ; Издательский центр «Академия», 2006а. — Т. 1. — 448 с.
96. *Величковский Б. М.* Когнитивная наука: основы психологии познания: в 2 т. / Б. М. Величковский. — М. : Смысл ; Издательский центр «Академия», 2006б. — Т. 2. — 432 с.
97. *Виноград Т.* К процессуальному пониманию семантики / Т. Виноград // Текст: Аспекты изучения семантики, прагматики и поэтики / Сб. ст. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — С. 42—89.
98. *Виноградов В. В.* Основные типы лексических значений слова / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. — 1953. — № 5. — С. 3—29.

99. *Вихованець І. Р.* Частина мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. — К. : Наукова думка, 1988. — 256 с. — (Академія наук УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні).
100. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови (академічна граматики української мови) / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с.
101. *Волоцкая З. М.* К сопоставительному описанию славянских языков / З. М. Волоцкая // Вопросы языкознания. — 1975. — № 5. — С. 38—54.
102. *Вольф Е. М.* Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. / Вступ. ст. Н. Д. Арутюновой, И. И. Чельшевой. — изд. 3-е, стереот. — М. : КомКнига, 2006. — 280 с. — (Лингвистическое наследие XX века.).
103. *Воркачев С. Г.* Зависть и ревность: к семантическому представлению моральных чувств в естественном языке / С. Г. Воркачев // Известия АН. Серия литературы и языка. — 1998. — Т. 57. — № 3. — С. 39—45.
104. *Воркачев С. Г.* Эталонность в сопоставительной семантике / С. Г. Воркачев // Язык. Сознание. Коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. — М. : МАКС Пресс, 2003. — Вып. 23. — С. 6—15.
105. *Воронин С. В.* Синестезия и звуко-символизм / С. В. Воронин // Психолингвистические проблемы семантики / Отв. ред.: А. А. Леонтьев, А. М. Шахнарович. — М. : Наука, 1983. — С. 120—130. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
106. *Вригт Х. Г. фон* О локализации ментальных состояний / Х. Г. фон Вригт // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 16—19. — (Российская Академия наук. Институт языкознания).
107. *Всеволодова М. В.* Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка / М. В. Всеволодова. — М. : Изд-во МГУ, 2000. — 502 с.
108. *Вступ* до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / [А. Й. Багмут, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін.] ; за ред. О. С. Мельничука. — К. : Наук. думка, 1966. — 596 с. — (Академія наук Української РСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні).
109. *Гаврилова В. И.* Термины «декаузатив» и «квазипассив» как конкурирующие термины / В. И. Гаврилова // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 190—213. — (Studia Philologica).
110. *Гак В. Г.* Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В. Г. Гак // Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования / Под ред. А. А. Леонтьева. — М. : Наука, 1971. — С. 78—95. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).

111. *Гак В. Г.* Сравнительная типология французского и русского языков / В. Г. Гак. — Л. : Просвещение, 1976. — 286 с.
112. *Гак В. Г.* Сопоставительная лексикология (на материале французского и русского языков) / В. Г. Гак. — М. : Междунар. отношения, 1977. — 264 с.
113. *Гак В. Г.* О контрастивной лингвистике / В. Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 5—17.
114. *Гак В. Г.* О плюрализме в лингвистических теориях / В. Г. Гак // Филологические науки. — 1997. — № 6. — С. 60—69.
115. *Гак В. Г.* Языковые преобразования / В. Г. Гак. — М. : Языки русской культуры, 1998. — 768 с. — (Studia Philologica).
116. *Гак В. Г.* Русская динамическая языковая картина мира / В. Г. Гак // Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография : Хрестоматия и учебные задания / Сост. Л. А. Ивашко, И. С. Лутовинова, Д. М. Поцепня, М. А. Тарасова, М. Ю. Жукова, Е. И. Зиновьева, М. А. Шахматова ; отв. ред. Д. М. Поцепня. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2002. — С. 48—53.
117. *Гамзюк М. В.* Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) / М. В. Гамзюк. — К. : Видав. центр КДЛУ, 2000. — 256 с.
118. *Гвоздарев Ю. А.* Основы русского фразеобразования / Ю. А. Гвоздарев. — Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. гос. ун-та, 1977. — 184 с.
119. *Гжегорчикова Р.* Понятийная оппозиция верх — низ (пол. ‘wierzch’ — ‘spód’) и языковая модель пространства / Р. Гжегорчикова // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 78—83. — (Российская Академия наук. Институт языкознания).
120. *Гжегорчикова Р.* О различиях в восприятии понятия ‘вины’ в полском и русском языках / Р. Гжегорчикова // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 214—223. — (Studia Philologica).
121. *Гиро-Вебер М.* Вид и семантика русского глагола / М. Гиро-Вебер // Вопросы языкознания. — 1990. — № 2. — С. 102—112.
122. *Гиро-Вебер М.* К определению понятия «субъект» в синтаксисе русского языка / М. Гиро-Вебер // Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры / Отв. ред. А. В. Бондарко. — СПб. : Наука, 2005. — С. 333—345. — (Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований).
123. *Гладкова А. Н.* Русская культурная семантика: Эмоции, ценности, жизненные установки / А. Н. Гладкова. — М. : Языки славянской культуры, 2010. — 304 с. — (Язык. Семиотика. Культура).

124. *Гловинская М. Я.* Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола / М. Я. Гловинская. — М. : Наука, 1982. — 155 с.
125. *Гловинская М. Я.* Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола / М. Я. Гловинская. — М. : Русские словари ; Азбуковник, 2001. — 320 с.
126. *Голев Н. Д.* К вопросу о семантическом расстоянии между словами, связанными мотивационными отношениями [Электронный ресурс] / Н. Д. Голев // Семантическая структура слова : Сборник научных трудов. — Кемерово : Изд-во КемГУ, 1984. — С. 17—27. — Режим доступа до ресурсу : <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z20.html>
127. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. — 2-е вид., випр. і доп. — К. : Логос, 2004. — 284 с.
128. *Городенська К. Г.* Зворотні дієслова / К. Г. Городенська // Українська мова : Енциклопедія. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 201.
129. *Городецкий Б. Ю.* О принципах инвентаризации семантики языка и подъязыка / Б. Ю. Городецкий // Теоретические и экспериментальные исследования в области структурной и прикладной лингвистики / Сб. ст. под общ. ред. В. А. Звегинцева. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. — Вып. 6. — С. 20—59. — (Публикации отделения структурной и прикладной лингвистики).
130. *Грегори Р. Л.* Разумный глаз / Р. Л. Грегори. — Изд. 2-е. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 240 с.
131. *Греймас А.-Ж.* Структурная семантика: поиск метода / А.-Ж. Греймас. — М. : Академический Проект, 2004. — 368 с. — (Концепции).
132. *Григорьева О. Н.* Цвет и запах власти. Лексика чувственного восприятия в публицистическом и художественном текстах / О. Н. Григорьева. — М. : Флинта ; Наука, 2004. — 248 с.
133. *Григорьян Е. Л.* Действия, происшествия, состояния или ощущения / Е. Л. Григорьян // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 236—248. — (Studia Philologica).
134. *Гудавичюс А.* Сопоставительная семасиология литовского и русского языков / А. Гудавичюс. — Вильнюс : Мокслас, 1985. — 173 с.
135. *Гудавичюс А.* Когнитивизм и сопоставительная семасиология / А. Гудавичюс // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 5. — К. : КДЛУ. — 2001. — С. 8—11.
136. *Гумбольдт В. фон* Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. — М. : Прогресс, 1984. — 400 с.
137. *Гуссерль Э.* Картезианские размышления / Э. Гуссерль. — СПб. : Наука ; Ювента, 1998. — 315 с.

138. Гухман М. М. Конструкции с дательным-винительным падежом лица в индоевропейских языках / М. М. Гухман // Известия Академии наук СССР. Отделение литературы и языка. — 1945. — Том IV. — Вып. 3—4. — С. 148—157.
139. Дейк Т. А. ван Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка / Сост., ред., вступ. ст. В. В. Петрова и В. И. Герасимова. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. XXIII. — С. 153—211.
140. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові: феномен чи закономірність? / О. В. Деменчук // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. — К. : КНЛУ. — 2001. — Т. 4. — № 1. — С. 170—182.
141. Деменчук О. В. Когнітивно-ономасіологічний підхід до зіставного аналізу колоративних композит в англійській та українській мовах / О. В. Деменчук // Слов'янський вісник. Серія Філологія. — Рівне : РІС КСУ. — 2003а. — Вип. 3. — С. 77—83.
142. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Деменчук Олег Володимирович. — К., 2003б. — 240 с.
143. Деменчук О. В. Когнітивно-ономасіологічні особливості ідіоматичних бахуврихі антропосемічного поля в англійській мові / О. В. Деменчук // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. — Серія : Філологія. — 2004а. — Т. 7. — № 2. — С. 90—101.
144. Деменчук О. В. Особливості концептуалізації міфологічної картини світу в номінативній структурі англійської колоративної композити / О. В. Деменчук // Слов'янський вісник. Серія Філологія. — Рівне : РІС КСУ. — 2004б. — Вип. 5. — С. 81—87.
145. Деменчук О. В. Концептуалізація колірною коду культури в англійській та українській фразеосистемах (на матеріалі фразеологічних одиниць із колоративним компонентом *red / червоний*) / О. В. Деменчук // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 7. — К. : КНЛУ. — 2005а. — С. 263—267.
146. Деменчук О. В. Порівняльна лексикологія англійської та української мов (англ. мовою) : [навч. посібник] / О. В. Деменчук. — Рівне : Перспектива, 2005б. — 166 с.
147. Деменчук О. В. Екстенціональна складова семантики кольороназв (на матеріалі англійської та української мов) / О. В. Деменчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць РДГУ. — Вип. 15. — Рівне : РДГУ. — 2007а. — С. 53—58.
148. Деменчук О. В. Когнітивні засади колірної номінації: зіставний аспект / О. В. Деменчук // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. О. О. Тараненко. — К. : КНЛУ. — 2007б. — Вип. 8. — С. 142—146.

149. *Деменчук О. В.* Метамова семантичного опису кольороназв / О. В. Деменчук // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. — Серія : Філологія. — 2007в. — Т. 10. — № 1. — С. 90—101.

150. *Деменчук О. В.* Фразеологічна колірна номінація: когнітивний ракурс (на матеріалі англійської мови) / О. В. Деменчук // Слов'янський вісник. Серія Філологія. — Рівне : РІС КСУ. — 2007г. — Вип. 7. — С. 84—89.

151. *Деменчук О. В.* Методологія лінгвістики чуттєвого сприйняття: гносеологічні передумови експерієнціальної номінації / О. В. Деменчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць РДГУ. — Вип. 16. — Рівне : РДГУ. — 2008а. — С. 89—92.

152. *Деменчук О. В.* Топікальна складова семантики кольороназв (на матеріалі англійської та української мов) / О. В. Деменчук // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 5 ч. — Кіровоград : РВВ Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка, 2008б. — Вип. 75 (4). — С. 58—63.

153. *Деменчук О. В.* Фокальна складова семантики експерієнтів: перцептивний макрокомпонент / О. В. Деменчук // Лінгвістика. Збірник наукових праць. — Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». — 2008в. — № 3 (15). — С. 12—17.

154. *Деменчук О. В.* Дериваційні стратегії внутрішньої форми експерієнтів (на матеріалі англійської, польської та української мов) / О. В. Деменчук // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. О. О. Тараненко. — К. : КНЛУ. — 2009а. — Вип. 9. — С. 192—196.

155. *Деменчук О. В.* Діатеза експерієнтива: обсяг поняття (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття англійської, польської та української мов) / О. В. Деменчук // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. — Серія : Філологія. — 2009б. — Т. 12. — № 2. — С. 56—65.

156. *Деменчук О. В.* Ідентифікаційний фокус семантики експерієнтів (на матеріалі англійської, польської та української мов) / О. В. Деменчук // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 4 ч. — Кіровоград : РВВ Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка, 2009в. — Вип. 81 (3). — С. 75—78.

157. *Деменчук О. В.* Інкорпоровані учасники предметних кольороназв: семантична роль КОНТРАГЕНТ / О. В. Деменчук // Слов'янський вісник. Серія Філологія. — Рівне : РІС КСУ. — 2009г. — Вип. 8. — С. 54—59.

158. *Деменчук О. В.* Концепт ситуації «експерієнція» і феномен актантної декореляції (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття англійської, польської та української мов) / О. В. Деменчук // Лінгвістика. Збірник наукових праць. — Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». — 2009г. — № 3 (18). — С. 13—19.

159. *Деменчук О. В.* Параметри семантики предметних експерієнтів / О. В. Деменчук // Лінгвістика. Збірник наукових праць. — Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». — 2009д. — № 1 (16). — С. 5—11.

160. *Деменчук О. В.* Параметрія семантичної відповідності експерієнтів (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття англійської, польської та української мов)

/ О. В. Деменчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць РДГУ. — Вип. 17. — Рівне : РДГУ. — 2009е. — С. 91—99.

161. *Деменчук О. В.* Актантна структура експерієнтівів суб'єкта фізичного стану (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття польської та української мов) / О. В. Деменчук // *Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej «Językowy Obraz Świata Słowian a Kultura»* / Pod redakcją O. Tiszczenki : W 2 t. — Lublin ; Równe : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II ; Instytut Filologii Słowiańskiej ; Instytut Słowianoznawstwa w Równym; Rosyjskie Centrum Kultury Obwodu Równieńskiego, 2010. — Т. II. — S. 102—106.

162. *Деменчук О. В.* Топологічна модель значення експерієнтива (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття англійської, польської та української мов) / О. В. Деменчук // *Лінгвістика. Збірник наукових праць.* — Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». — 2010б. — № 1 (19). — С. 5—12.

163. *Деменчук О. В.* Актантна структура експерієнтівів суб'єкта емоційного стану (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття англійської, польської та української мов) / О. В. Деменчук // *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Мовознавство.* — Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровськ. нац. ун-ту ім. Олеся Гончара. — 2011а. — Вип. 17. — Т. 2. — № 11. — С. 31—36.

164. *Деменчук О. В.* Актантна структура експерієнтівів суб'єкта ментального стану (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття англійської, польської та української мов) / О. В. Деменчук // *Лінгвістика. Збірник наукових праць.* — Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011б. — № 2 (23). — С. 27—34.

165. *Деменчук О. В.* Динамічна модель регулярної багатозначності контактних експерієнтівів / О. В. Деменчук // *Мова. Культура. Комунікація: Семіосфера у динаміці : Матеріали II-ї Міжнародної наукової конференції (Чернігів, 28 квітня 2011 р.).* — Чернігів : Чернігів. нац. пед. у-нт імені Т. Г. Шевченка. — 2011в. — С. 65—68.

166. *Деменчук О. В.* Динамічна модель семантичної деривації експерієнтівів / О. В. Деменчук // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство.* — Луцьк : Вид-во Волинськ. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. — 2011г. — № 2. — Ч. 1. — С. 59—62.

167. *Деменчук О. В.* Динамічні моделі семантичного опису лексики / О. В. Деменчук // *Мовознавство.* — 2011г. — № 1. — С. 13—28.

168. *Деменчук О. В.* Парадигма регулярної багатозначності дистантних експерієнтівів (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття англійської, польської та української мов) / О. В. Деменчук // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство).* Зб. наук. праць. — Вінниця : Вид-во ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. — 2011д. — Вип. 14. — С. 215—220.

169. *Деменчук О. В.* Семантична деривація експерієнтівів: концепт ситуації «візуальне сприйняття» (на матеріалі англійської, польської та української мов)

/ О. В. Деменчук // Проблемы зіставної семантики. — К. : КНЛУ. — 2011е. — Вип. 10. — Ч. 2. — С. 8—13.

170. *Деменчук О. В.* Оцінка в семантиці перцептивної лексики / О. В. Деменчук // Мовознавство. — 2012а. — № 5. — С. 41—52.

171. *Деменчук О. В.* Регулярна багатозначність дискомфортичних перцептивів (на матеріалі лексики чуттєвого сприйняття української та польської мов) / О. В. Деменчук // Наукові записки. Серія «Філологічна». — Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2012б. — Вип. 24. — С. 51—54.

172. *Деменчук О. В.* Контрагент в семантике перцептивной лексики / О. В. Деменчук // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. — Тула : Изд-во ТулГУ. — 2013а. — Вып. 1. — С. 234—240.

173. *Деменчук О. В.* Семантична деривація перцептивної лексики / О. В. Деменчук // *Rossica Olomucensia. Časopis pro ruskou a slovanskou filologii.* — Olomouc : Filozofická fakulta UP. — 2013б. — Vol. LII. — Num. 1. — S. 41—46.

174. *Деменчук О. В.* Субъект внутреннего состояния в семантике перцептивной лексики / О. В. Деменчук // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия : Филология. Журналистика. — Саратов : Изд-во СГУ. — 2013в. — Т. 13. Вып. 3. — С. 6—9.

175. *Деменчук О. В.* Субъект ментального состояния в семантике перцептивной лексики / О. В. Деменчук // *Rossica Olomucensia. Časopis pro ruskou a slovanskou filologii.* — Olomouc : Filozofická fakulta UP. — 2013г. — Vol. LII. — Num. 2. — S. 105—110.

176. *Деменчук О. В.* Фразеологическая перцептивная номинация: когнитивный ракурс / О. В. Деменчук // Вестник Тверского государственного университета. Серия : Филология (Лингвистика и межкультурная коммуникация). — Тверь : Изд-во ТвГУ. — 2013д. — № 5. — Вып. 2. — С. 30—37.

177. *Демьянков В. З.* Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. — 1994. — № 4. — С. 17—33.

178. *Денисова С. П.* Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях / С. П. Денисова // Проблемы зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 7. — К. : КНЛУ. — 2005. — С. 9—15.

179. *Ди Пьетро Дж. Р.* Языковые структуры в контрасте / Дж. Р. Ди Пьетро // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 82—121.

180. *Джеймс К.* Контрастивный анализ / К. Джеймс // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 205—306.

181. *Джонсон-Лэрд Ф.* Процедурная семантика и психология значения / Ф. Джонсон-Лэрд // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка

/ Сост., ред., вступ. ст. В. В. Петрова и В. И. Герасимова. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. XXIII. — С. 234—257.

182. *Добровольский Д. О.* Регулярная многозначность в сфере идиоматики / О. Д. Добровольский // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сб. статей в честь Н. Д. Арутюновой / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — С. 77—88. — (Язык. Семиотика. Культура).

183. *Добровольский Д. О.* Регулярная многозначность в сопоставительном аспекте / Д. О. Добровольский // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 280—292. — (Studia Philologica).

184. *Добровольский Д. О.* Конверсия и актантная деривация во фразеологии / Д. О. Добровольский // Слово и язык. Сборник статей к восьмидесятилетию академика Ю. Д. Апресяна. — М. : Языки славянских культур, 2011. — С. 207—227. — (Studia Philologica).

185. *Добрушина Е. Р.* Русские приставки: многозначность и семантическое единство / Е. Р. Добрушина, Е. А. Меллина, Д. Пайар. — М. : Русские словари, 2001. — 270 с.

186. *Доннелан К. С.* Референция и определенные дескрипции / К. С. Доннелан // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (проблемы референции) / Сост., ред., вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. — М. : Радуга, 1982. — Вып. XIII. — С. 134—160.

187. *Драгунский В. В.* Цветовой личностный тест / В. В. Драгунский. — Минск : Харвест, 1999. — 448 с.

188. *Есперсен О.* Философия грамматики / О. Есперсен. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. — 404 с.

189. *Єрмоленко С. С.* Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць / С. С. Єрмоленко. — К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. — 384 с. — (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України).

190. *Єрмоленко С. С.* Знакова структура мовної одиниці в комунікативно-епістемічній перспективі / С. С. Єрмоленко : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15 / Єрмоленко Сергій Семенович / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філології. — К., 2007. — 32 с.

191. *Жантурина Б. Н.* Семантическая деривация перцептивных прилагательных (на материале русского и английского языков) / Б. Н. Жантурина : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Жантурина Бахыт Нурмухановна ; Кабардино-Балкарский гос. ун-т им. Х. М. Бербекова. — Нальчик, 2013. — 47 с.

192. *Жлуктенко Ю. О.* Аспекти контрастивної лексикології / Ю. О. Жлуктенко // Мовознавство. — 1989. — № 6. — С. 3—8.

193. *Жлуктенко Ю. О.* Контрастивна лінгвістика: Проблеми і перспективи / Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. — 1976. — № 4. — С. 3—15.

194. Жуков В. П. Русская фразеология / В. П. Жуков, А. В. Жуков. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Высшая школа, 2006. — 408 с.
195. Завьялова Н. А. Фразеологизмы с компонентом цветообозначения как отражение японской, английской и русской языковых картин мира : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Завьялова Наталья Алексеевна. — Екатеринбург, 2007. — 299 с.
196. Зализняк А. А. Древнерусские энклитики / А. А. Зализняк. — М. : Языки славянских культур, 2008. — 280 с. — (Российская Академия наук. Институт славяноведения).
197. Зализняк Анна А. Исследования по семантике предикатов внутреннего состояния / Анна А. Зализняк. — München : Otto Sagner, 1992. — 201 S. — (Slavistische Beiträge).
198. Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления / Анна А. Зализняк. — М. : Языки славянских культур, 2006. — 672 с. — (Studia Philologica).
199. Зализняк Анна А. Введение в русскую аспектологию / Анна А. Зализняк, А. Д. Шмелев. — М. : Языки русской культуры, 2000. — 226 с. — (Studia Philologica).
200. Зализняк Анна А. Семантический переход как объект типологии / Анна А. Зализняк // Вопросы языкознания. — 2013. — № 2. — С. 32—51.
201. Зарецкий Е. В. Безличные конструкции в русском языке: культурологические и типологические аспекты (в сравнении с английским и другими индоевропейскими языками) / Е. В. Зарецкий. — Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2008. — 564 с.
202. Зеленько А. С. До питання про методологію зіставної лексикології (з приводу книги В. М. Манакіна «Сопоставительная лексикология») / А. С. Зеленько // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 7. — К. : КНЛУ. — 2005. — С. 141—144.
203. Зельдович Г. М. О типах семантической информации: слабые смыслы / Г. М. Зельдович // Известия АН. Серия литературы и языка. — 1998. — Т. 57. — № 2. — С. 27—37.
204. Зельдович Г. М. Прагматика грамматики / Г. М. Зельдович. — М. : Языки славянской культуры, 2012. — 648 с. — (Studia Philologica).
205. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. — Изд. 3-е. — М. : ЛКИ, 2007. — 224 с.
206. Зимовец Г. В. Глаголы боли в украинском языке / Г. В. Зимовец // Концепт БОЛЬ в типологическом освещении / [Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И. и др.] ; под ред. В. М. Брицына и др. — К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. — С. 66—109.
207. Иванов Вяч. Вс. Лингвистика третьего тысячелетия: Вопросы к будущему / Вяч. Вс. Иванов. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 208 с., ил. — (Studia Philologica).

208. *Измайлов Ч. А.* Психофизиология цветового зрения / Ч. А. Измайлов, Е. Н. Соколов, А. Н. Черноризов. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 206 с.
209. *Ильин Е. П.* Психофизиология состояний человека / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2005. — 412 с.
210. *Иорданская Л. Н.* Смысл и сочетаемость в словаре / Л. Н. Иорданская, И. А. Мельчук. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 672 с. — (Studia Philologica).
211. *Исаченко А. В.* Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким : в 2-х т. / А. В. Исаченко. — Братислава : Изд-во Словацкой АН, 1960. — Т. 2. — 577 с.
212. *Историческая типология славянских языков: Фонетика, словообразование, лексика и фразеология* / [В. Т. Коломиец, Т. Г. Линник, Т. Б. Лукинова и др.] ; под ред. А. С. Мельничука. — К. : Наук. думка, 1986. — 284 с. — (Академия наук Украинской РСР. Институт языковедения им. А. А. Потебни).
213. *Каліущенко В. Д.* Типологія значень словотвірних афіксів / В. Д. Каліущенко // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 7. — К. : КНЛУ. — 2005. — С. 305—308.
214. *Калько М. І.* «Дискусійна» видова кореляція *бачити vs побачити* й аспектуальна діагностика актуальних стативів / І. М. Калько // Лінгвістика. Збірник наукових праць. — Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. — № 1 (22). — С. 119—127.
215. *Касевич В. Б.* Языковые структуры и когнитивная деятельность / В. Б. Касевич // Язык и когнитивная деятельность / Под ред. Р. М. Фрумкиной. — М. : Наука, 1989. — С. 8—18. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
216. *Кассирер Э.* Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. — М. : Гардарика, 1998. — 784 с.
217. *Катц Дж.* Семантическая теория / Дж. Катц // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика / Сост., общ. ред., вступ. ст. В. А. Звегинцева. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X. — С. 33—49.
218. *Кацнельсон С. Д.* Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. — Л. : Наука (Ленинградское отделение), 1972. — 213 с. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
219. *Кацнельсон С. Д.* К понятию типов валентности / С. Д. Кацнельсон // Вопросы языкознания. — 1987. — № 3. — С. 20—32.
220. *Кацнельсон С. Д.* Содержание слова, значение и обозначение / С. Д. Кацнельсон / Под общ. ред. В. М. Жирмунского, М. М. Гухман, С. Д. Кацнельсона. — Изд. 2-е, стереот. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 112 с. — (Лингвистическое наследие XX века.).
221. *Кашкин В. Б.* Сопоставительная лингвистика [учеб. пособ. для вузов] / В. Б. Кашкин. — Воронеж : Изд-во ВГУ, 2007. — 88 с.

222. *Кибрик А. А.* Функционализм / А. А. Кибрик, В. А. Плунгян // Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой и И. А. Секериной. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — С. 276—339.
223. *Кибрик А. Е.* Подлежащее и проблема универсальной модели языка / А. Е. Кибрик // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. — М. : Наука, 1979. — Т. 38. — № 4. — С. 309—317.
224. *Кибрик А. Е.* Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания (универсальное, типовое и специфическое в языке) / А. Е. Кибрик. — М. : МГУ, 1992. — 336 с.
225. *Кибрик А. Е.* Внешний посессор как результат расщепления валентности / А. Е. Кибрик // Слово в тексте и словаре: Сб. статей к семидесятилетию Ю. Д. Апресяна / Отв. ред. : Л. Л. Иомдин, Л. П. Крысин ; Сост. : И. М. Богуславский, Л. Л. Иомдин, Л. П. Крысин. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 434—446. — (Studia philologica).
226. *Кибрик А. Е.* Лингвистическая реконструкция когнитивной структуры / А. Е. Кибрик // Первая российская конференция по когнитивной науке. Тезисы докладов. — Казань : Изд-во Казанского гос. ун-та, 2004. — С. 110—111.
227. *Кибрик А. Е.* Константы и переменные языка / А. Е. Кибрик. — СПб. : Алетейя, 2005. — 720 с.
228. *Кинэн Э. Л.* К универсальному определению подлежащего / Э. Л. Кинэн // Новое в зарубежной лингвистике. Современные синтаксические теории в американской лингвистике / Сост., общ. ред., вступ. ст. А. Е. Кибрика. — Вып. XI. — М. : Прогресс, 1982. — С. 236—277.
229. *Кинэн Э. Л.* Иерархия доступности именных групп и универсальная грамматика / Э. Л. Кинэн, Б. Комри // Новое в зарубежной лингвистике. Современные синтаксические теории в американской лингвистике / Сост., общ. ред., вступ. ст. А. Е. Кибрика. — Вып. XI. — М. : Прогресс, 1982. — С. 111—165.
230. *Клименко Н. Ф.* Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. — К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.
231. *Кнорина Л. В.* Природа языка в лингвоконструировании XVII века / Л. В. Кнорина // Вопросы языкознания. — 1995. — № 2. — С. 110—120.
232. *Князев Ю. П.* Грамматическая семантика: русский язык в типологической перспективе / Ю. П. Князев. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 704 с. — (Studia Philologica).
233. *Кобозева И. М.* Как мы описываем пространство, которое видим: проблема выбора «ориентира» / И. М. Кобозева // Труды Международного семинара Диалог'95 по компьютерной лингвистике и ее приложениям / Под ред. Р. Г. Бухарева и др. — Казань : Полиграф, 1995. — С. 146—153.
234. *Кобозева И. М.* Как мы описываем пространство, которое видим: типы и ранги объектов / И. М. Кобозева // Труды Международного семинара Диалог'96 по

компьютерной лингвистике и ее приложениям / Под ред. А. С. Нариньяни. — М. : РосНИИ Искусственного Интеллекта, 1996. — С. 146—153.

235. *Кобозева И. М.* Как мы описываем пространство, которое видим: композиционные стратегии / И. М. Кобозева // Труды Международного семинара Диалог'97 по компьютерной лингвистике и ее приложениям / Под ред. А. С. Нариньяни. — М. : РосНИИ Искусственного Интеллекта, 1997. — С. 132—136.

236. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. — Изд. 2-е. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 352 с. — (Новый лингвистический учебник).

237. *Ковтун Л. С.* О значении слова / Л. С. Ковтун // Вопросы языкознания. — 1955. — № 5. — С. 65—77.

238. *Козинцева Н. А.* Категория эвиденциальности (проблемы типологического анализа) / Н. А. Козинцева // Вопросы языкознания. — 1994. — № 3. — С. 92—104.

239. *Колесов И. Ю.* Актуализация зрительного восприятия в языке: когнитивный аспект (на материале английского и русского языков) / И. Ю. Колесов : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Колесов Игорь Юрьевич / Алтайск. гос. ун-т. — Барнаул, 2010. — 31 с.

240. *Колетвинова Т. Д.* О семантической структуре имен прилагательных «мягкий» в русском языке и «soft» в английском / Т. Д. Колетвинова // Системность внутриязыковых и межъязыковых отношений / Под ред. Н. А. Масловой, Э. М. Солодухо. — Казань : Изд-во Казанского университета, 1985. — С. 42—47.

241. *Колмогорова А. В.* Языковое значение и речевой смысл. Опыт функционально-семиологического исследования прилагательных обозначений светлого и темного в современных русском и французском языках / А. В. Колмогорова. — Новокузнецк : Изд-во КузГПА, 2006. — 379 с.

242. *Колшанский Г. В.* Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г. В. Колшанский // Языковая номинация (Общие вопросы) / Под общ. ред. Б. А. Серебrenникова и А. А. Уфимцевой. — М. : Наука, 1977. — С. 99—146. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).

243. *Колшанский Г. В.* Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский / Отв. ред. А. М. Шахнарович, Г. В. Колшанский. — М. : Наука, 1990. — 107 с. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).

244. *Комлев Н. Г.* Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. — Изд. 3-е, стереот. — М. : КомКнига, 2006. — 192 с. — (Лингвистическое наследие XX века).

245. *Кочерган М. П.* Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження / М. П. Кочерган // Мовознавство. — 1996. — № 2—3. — С. 3—12.

246. *Кочерган М.* Сопоставительная лексическая семантика: идеи, проблемы и методы / М. Кочерган // Съпоставително езикознание. — 1997. — Г. XXII. — №1. — С. 11—22.

247. *Кочерган М. П.* До питання про безеквівалентну лексику і лакуни та способи їх компенсації / М. П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — К. : КДЛУ. — 1999. — С. 42—45.

248. *Кочерган М. П.* Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття / М. П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 5. — К. : КДЛУ. — 2001. — С. 3—8.
249. *Кочерган М. П.* Про семантичний принцип контрастивних досліджень / М. П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 6. — К. : КНЛУ. — 2003. — С. 3—7.
250. *Кочерган М. П.* Зіставне мовознавство в колі суміжних наук / М. П. Кочерган // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. — 2004. — Т. 7. — № 2. — С. 23—35.
251. *Кочерган М. П.* Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. — 2004. — № 5—6. — С. 12—23.
252. *Кочерган М. П.* До питання про одиницю зіставного дослідження словотвору / М. П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 7. — К. : КНЛУ. — 2005. — С. 302—305.
253. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. — К. : Академія, 2003. — 464 с. — (Альма-матер).
254. *Кочерган М. П.* Основи зіставного мовознавства / М. П. Кочерган. — К. : Академія, 2006. — 424 с. — (Альма-матер).
255. *Кошелев А. Д.* Еще раз о структуре лексического значения / А. Д. Кошелев // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 262—273. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).
256. *Кравченко А. В.* Язык и восприятие: когнитивные аспекты языковой категоризации / А. В. Кравченко. — Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1996. — 160 с.
257. *Кравченко А. В.* Когнитивная лингвистика и новая эпистемология (к вопросу об идеальном проекте языкознания) / А. В. Кравченко // Известия АН. Серия литературы и языка. — 2001. — Т. 60. — № 5. — С. 3—13.
258. *Красных В. В.* Этнолингвистика и лингвокультурология / В. В. Красных. — М. : Гнозис, 2002. — 284 с.
259. *Красухин К. Г.* Метаязыковая терминология средневековых модистов / К. Г. Красухин // Логический анализ языка: Языки этики. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 422—426. — (Российская Академия наук. Институт языкознания).
260. *Крейдлин Г. Е.* Невербальные акты и глаголы касания / Г. Е. Крейдлин // Слово в тексте и словаре : Сб. статей к семидесятилетию Ю. Д. Апресяна / Отв. ред. : Л. Л. Иомдин, Л. П. Крысин ; Сост. : И. М. Богуславский, Л. Л. Иомдин, Л. П. Крысин. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 109—121. — (Studia philologica).
261. *Крейдлин Г. Е.* Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. — М. : Новое литературное обозрение, 2002. — 592 с.

262. *Крипке С.* Тождество и необходимость / С. Крипке // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (проблемы референции) / Сост., ред., вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. — М. : Радуга, 1982. — Вып. XIII. — С. 340—376.
263. *Кронгауз М. А.* Семантика / М. А. Кронгауз. — М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. — 399 с.
264. *Крылов С. А.* К типологии дейктических систем / С. А. Крылов // Лингвистические исследования : Типология. Диалектология. Этимология. Компаративистика : В 2 ч. — Ч. 1. — М. : Наука, 1984. — С. 138—148. — (Академия наук СССР. Ин-т востоковедения).
265. *Крылов С. А.* Семантическая роль как элемент метаязыков общей и специальной типологии / С. А. Крылов // 40 лет Санкт-Петербургской типологической школе : Сб. ст. — М. : Знак, 2004. — С. 233—252. — (Studia Philologica).
266. *Крылов С. А.* Несколько положений общей теории залога / С. А. Крылов // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 458—481. — (Studia Philologica).
267. *Кубрякова Е. С.* Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. — М. : Наука, 1988. — С. 141—172. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
268. *Кубрякова Е. С.* Внимание / Е. С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. — М. : Филол. ф-т МГУ, 1997а. — С. 15—17.
269. *Кубрякова Е. С.* Концептуализация / Е. С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. — М. : Филол. ф-т МГУ, 1997б. — С. 93—94.
270. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. / Российская Академия наук. Ин-т языкознания. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с. — (Язык. Семиотика. Культура).
271. *Кубрякова Е. С.* К проблеме ментальных репрезентаций / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков // Вопросы когнитивной лингвистики. — М. : Институт языкознания ; Тамбов : Тамбов. гос. ун-т им. Г. Р. Державина, 2007. — № 4. — С. 8—16.
272. *Кубрякова Е. С.* Типы языковых значений: семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. — М. : ЛКИ, 2008а. — 208 с.
273. *Кубрякова Е. С.* Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. — Изд. 2-е. — М. : ЛКИ, 2008б. — 120 с.
274. *Кубрякова Е. С.* О концептах, схваченных знаком / Е. С. Кубрякова // STUDIA LINGUISTICA XVIII. Актуальные проблемы современного языкознания : Сборник. — СПб. : Политехника-сервис, 2009. — С. 69—75.

275. *Кубрякова Е. С.* В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Е. С. Кубрякова. / Ин-т языкознания РАН. — М. : Знак, 2012. — 208 с. — (Разумное поведение и язык. Language and Reasoning).
276. *Кудрявцева Л. А.* Моделирование динамики словарного состава языка / Л. А. Кудрявцева. — 2-е изд., испр. — К. : ИПЦ «Киевский университет», 2004. — 208 с.
277. *Кузнецов А. М.* Основа для контрастивной семасиологии / А. М. Кузнецов // Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку / Под ред. В. Н. Ярцевой. — М. : Наука, 1987. — С. 64—72.
278. *Кульпина В. Г.* Лингвистика цвета. Термины цвета в польском и русском языках / В. Г. Кульпина. — М. : Московский лицей, 2001. — 470 с.
279. *Кунин А. В.* Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. — М. : Высшая школа ; — Дубна : Феникс, 1996. — 381 с.
280. *Курилович Е.* Заметки о значении слова / Е. Курилович // Вопросы языкознания. — 1955. — № 3. — С. 73—81.
281. *Курилович Е.* Очерки по лингвистике / Е. Курилович. — М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1962. — 456 с.
282. *Кустова Г. И.* Словарь как лексическая база данных / Г. И. Кустова, Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. — 1994. — № 4. — С. 96—106.
283. *Кустова Г. И.* Производные значения с экспериенциальной составляющей / Г. И. Кустова // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 19—40. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).
284. *Кустова Г. И.* Перцептивные события: участники, наблюдатели, локусы / Г. И. Кустова // Логический анализ языка: Образ человека в культуре и языке / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. — М. : Индрик, 1999. — С. 229—238. — (Российская Академия наук. Институт языкознания).
285. *Кустова Г. И.* Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений / Г. И. Кустова // Вопросы языкознания. — 2000. — № 4. — С. 85—109.
286. *Кустова Г. И.* О типах производных значений слов с экспериенциальной семантикой / Г. И. Кустова // Вопросы языкознания. — 2002. — № 2. — С. 16—34.
287. *Кустова Г. И.* Типы производных значений и механизмы языкового расширения / Г. И. Кустова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 472 с.
288. *Кустова Г. И.* О семантическом потенциале слов энергетической и экспериенциальной сферы / Г. И. Кустова // Вопросы языкознания. — 2005. — № 3. — С. 53—79.
289. *Кустова Г. И.* Многозначность глаголов и многозначность частиц в семантическом и грамматическом пространстве языка (*пустить* и *пусть*) / Г. И. Кустова // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в

честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 489—509. — (Studia Philologica).

290. *Кшешовский Т. П.* Эквивалентность, конгруэнтность и глубинная структура / Т. П. Кшешовский // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 327—340.

291. *Ладо Р.* Лингвистика поверх границ культур / Р. Ладо // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 32—62.

292. *Лаенко Л. В.* Оценочный аспект семантики одорических прилагательных английского языка / Л. В. Лаенко // С любовью к языку : Сб. науч. трудов. Посвящается Е. С. Кубряковой. — М.-Воронеж : ИЯ РАН, Воронежский гос. ун-т, 2002. — С. 366—373.

293. *Лаенко Л. В.* Перцептивный признак как объект номинации / Л. В. Лаенко : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Лаенко Людмила Владимировна / Воронеж. гос. ун-т. — Воронеж, 2005. — 39 с.

294. *Лазарев Ф. В.* Современная эпистемология: дух и проблемы [Электронный ресурс] / Ф. В. Лазарев, А. Брюс Литтл. — Симферополь : СОНАТ, 1999. — Режим доступа до ресурсу : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Lazarev.html>

295. *Лазарев Ф. В.* Философия / Ф. В. Лазарев, М. К. Трифонова. — Симферополь : СОНАТ, 1999. — 352 с.

296. *Лазарев Ф. В.* Философия в контексте современной культуры: от плюрализма к монизму [Электронный ресурс] / Ф. В. Лазарев // Ученые записки Таврического национального университета. — 2001. — Т. 13 (52). — № 1. — Режим доступа до ресурсу : <http://www.ccssu.crimea.ua/internet/Education/notes/edition133/13-52-n1/article03.htm>

297. *Лазарев Ф. В.* Понятие относительности знания в интервальной эпистемологии / Ф. В. Лазарев // Культура народов Причерноморья. — 2002. — № 43. — С. 270—276.

298. *Лайонз Дж.* Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. — М. : Прогресс, 1978. — 544 с.

299. *Лакофф Дж.* О порождающей семантике / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика / Сост., общ. ред., вступ. ст. В. А. Звегинцева. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X. — С. 302—349.

300. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи: что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 792 с. — (Язык. Семиотика. Культура).

301. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 256 с.

302. *Левонтина И. Б.* Понятие цели и семантика целевых слов русского языка / И. Б. Левонтина // Языковая картина мира и системная лексикография. — М. : Языки славянских культур, 2006. — С. 163—240.

303. *Лекомцева М. И.* Семантическая структура сравнения / М. И. Лекомцева // Текст: семантика и структура / Отв. ред. Т. В. Цивьян. — М. : Наука, 1983. — С. 173—179. — (Академия наук СССР. Институт славяноведения и балканистики).
304. *Леонтьев А. А.* Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. — Изд. 3-е. — М. : Смысл ; СПб. : Лань, 2003. — 287 с.
305. *Леонтьев А. Н.* Образ мира / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения. — М. : Педагогика, 1983. — С. 251—261.
306. *Леонтьева Н. Н.* О статусе валентностей в информационном анализе текста / Н. Н. Леонтьева // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 41—50. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).
307. *Летучий А. Б.* К типологии классов лабильных глаголов / А. Б. Летучий // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 547—561. — (Studia Philologica).
308. *Летучий А. Б.* О некоторых свойствах синтаксических актантов в русском языке / А. Б. Летучий // Вопросы языкознания. — 2012. — № 5. — С. 57—87.
309. *Лённгрен Л.* Приименной родительный в русском языке с точки зрения валентности [Электронный ресурс] / Л. Лённгрен // Explorare Necesse Est : Hyllningsskrift Till Barbro Nilsson (ACTA Universitatis Stockholmiensis). — Stockholm : Universitet Stockholms, 2002. — P. 171—179. — Режим доступа до ресурсу : <http://www.hum.uit.no/a/lonngren/Gen.pdf>
310. *Лённгрен Л.* Русские прилагательные-определения: валентностный анализ / Л. Лённгрен // Восток — Запад : Вторая международная конференция по модели «Смысл ↔ Текст» / Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН ; Ин-т языкознания РАН ; Ин-т проблем передачи информации РАН / Отв. ред. Ю. Д. Апресян, Л. Л. Йомдин. — М. : Языки славянской культуры, 2005. — С. 268—276.
311. *Ли Ч. Н.* Подлежащее и топик: новая типология языков / Ч. Н. Ли, С. А. Томпсон // Новое в зарубежной лингвистике. Современные синтаксические теории в американской лингвистике / Сост., общ. ред., вступ. ст. А. Е. Кибрика. — Вып. XI. — М. : Прогресс, 1982. — С. 193—235.
312. *Лингвистика конструкций* / [Кузнецова Ю. Л., Рахилина Е. В., Резникова Т. И. и др.] ; под ред. Е. В. Рахилиной. — М. : Азбуковник, 2010. — 584 с.
313. *Линдсей П.* Переработка информации у человека / П. Линдсей, Д. Норман. — М. : Мир, 1974. — 550 с.
314. *Литвин Ф. А.* Многозначность слова в языке и речи / Ф. А. Литвин. — Изд. 2-е, стереот. — М. : КомКнига, 2005. — 120 с.
315. *Ломов Б. Ф.* Вербальное кодирование в познавательных процессах / Б. Ф. Ломов, А. В. Беляева, В. Н. Носуленко. — М. : Наука, 1986. — 128 с.

316. *Лосев А. Ф.* Вещь и имя [Электронный ресурс] / А. Ф. Лосев. — М., 1929. — Режим доступа до ресурсу : <http://readr.ru/af-losev-vesch-i-imya.html?page=2>
317. *Лосский Н. О.* Основные вопросы гносеологии / Н. О. Лосский. — Петроград : Наука и школа, 1919. — 247 с.
318. *Лузина Л. Г.* Фигура — фон (основа) / Л. Г. Лузина // Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. — М. : Филол. ф-т МГУ, 1997. — С. 185—186.
319. *Лурия А. Р.* Лекции по общей психологии / А. Р. Лурия. — СПб. : Питер, 2006. — 320 с. — (Серия «Мастера психологии»).
320. *Ляпин С. Х.* Концептология: к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты. Научные труды Центрконцепта. — Архангельск : Изд-во Поморск. ун-та, 1997. — Вып. 1. — С. 11—35.
321. *Ляшевская О. Н.* Семантика русского числа / О. Н. Ляшевская. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 400 с. — (Studia Philologica).
322. *Ляшевская О. Н.* *Наш сосед по старой даче*: предложные актанты и модификаторы у предметных и реляционных имен / О. Н. Ляшевская // Восток — Запад : Вторая международная конференция по модели «Смысл ↔ Текст» / Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН ; Ин-т языкознания РАН ; Ин-т проблем передачи информации РАН / Отв. ред. Ю. Д. Апресян, Л. Л. Йомдин. — М. : Языки славянской культуры, 2005. — С. 277—284.
323. *МакКоли Дж. Д.* О месте семантики в грамматике языка / Дж. Д. МакКоли // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика / Сост., общ. ред., вступ. ст. В. А. Звегинцева. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X. — С. 235—301.
324. *Маклаков А. Г.* Общая психология / А. Г. Маклаков. — СПб. : Питер, 2001. — 592 с. : ил. — (Серия «Учебник нового века»).
325. *Маковский М. М.* Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: образ мира и мир образов / М. М. Маковский. — М. : ВЛАДОС, 1996. — 416 с.
326. *Манакин В. Н.* Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. — К. : Знання, 2004. — 326 с.
327. *Манакин В. М.* Внутрішня форма слова як параметр міжмовного зіставлення / В. М. Манакин // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 7. — К. : КНЛУ. — 2005. — С. 138—141.
328. *Мартемьянов Ю. С.* Метафора «валентность»: место в метаязыках лингвистики / Ю. С. Мартемьянов // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 51—70. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).
329. *Маслов Ю. С.* Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке / Ю. С. Маслов // Известия Академии наук СССР. Отделение

литературы и языка. — М. : Изд-во АН СССР, 1948. — Т. VII. — Вып. 4. — С. 303—316.

330. *Маслова В. А.* Лингвокультурология / В. А. Маслова. — М. : Академия, 2001. — 208 с.

331. *Маслова В. А.* Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. — Изд. 3-е, испр. — М. : Флинта : Наука, 2007. — 296 с.

332. *Матезиус В.* О лингвистической характерологии (на материале современного английского языка) / В. Матезиус // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 18—26.

333. *Матурана У.* Биология познания / У. Матурана // Язык и интеллект / Сб. / Сост. и вступ. ст. В. В. Петрова. — М. : Прогресс, 1996. — С. 95—142.

334. *Матханова И. П.* Статальные ситуации и статальные предикаты / И. П. Матханова // Теоретические проблемы функциональной грамматики: Материалы Всероссийской научной конференции (Санкт-Петербург, 26—28 сентября 2001 г.) / Отв. ред. А. В. Бондарко. — СПб. : Наука, 2001. — С. 69—75. — (Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований).

335. *Матханова И. П.* Поле состояния в современном русском языке: прототип и его окружение / И. П. Матханова // Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры / Отв. ред. А. В. Бондарко. — СПб. : Наука, 2005. — С. 103—113. — (Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований).

336. *Мелиг Х.* Семантика предложения и семантика вида в русском языке (к классификации глаголов Зино Вендлера) / Х. Мелиг // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. XV. Современная зарубежная русистика / Сост., общ. ред. Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика, вступ. ст. Е. А. Земской. — М. : Прогресс, 1985. — С. 227—249.

337. *Мельчук И. А.* К теории грамматического залога / И. А. Мельчук, А. А. Холодович // Народы Азии и Африки. — 1970. — № 4. — С. 111—124.

338. *Мельчук И. А.* Толково-комбинаторный словарь современного русского языка. Опыт семантико-синтаксического описания русской лексики / И. А. Мельчук, А. К. Жолковский. — Wien : Wiener Slawistischer Almanach, 1984. — Sonderband 14. — 992 S.

339. *Мельчук И. А.* Русский язык в модели «Смысл ↔ Текст» / И. А. Мельчук. — Москва ; Вена : Языки русской культуры ; Венский славистический альманах, 1995. — XXVIII с. — 682 с.

340. *Мельчук И. А.* Курс общей морфологии : в 5-ти т. / И. А. Мельчук. — Москва ; Вена : Языки русской культуры ; Венский славистический альманах ; Прогресс, 1997. — Т. 1. — Ч. 1 : Слово. — 416 с. — (Studia Philologica).

341. *Мельчук И. А.* Курс общей морфологии : в 5-ти т. / И. А. Мельчук. — Москва ; Вена : Языки русской культуры ; Венский славистический альманах, 1998. — Т. 1. — Ч. 2 : Морфологические значения. — 544 с. — (Studia Philologica).

342. Мельчук И. А. Опыт теории лингвистических моделей «Смысл ↔ Текст» / И. А. Мельчук. — М. : Языки русской культуры, 1999. — I—XXII. — 346 с. — (Язык, семиотика, культура).
343. Мельчук И. А. Курс общей морфологии : в 5-ти т. / И. А. Мельчук. — Москва ; Вена : Языки русской культуры : Венский славистический альманах, 2000. — Т. 3. — Ч. 3 : Морфологические средства. — Ч. 4 : Морфологические синтактики. — 368 с. — (Studia Philologica).
344. Мельчук И. А. Определение категории залога и исчисление возможных залогов: 30 лет спустя / И. А. Мельчук // 40 лет Санкт-Петербургской типологической школе : Сб. ст. — М. : Знак, 2004. — С. 286—314. — (Studia Philologica).
345. Мерзлякова А. Х. Типы семантического варьирования прилагательных поля «Восприятие» (на материале английского, русского и французского языков) / А. Х. Мерзлякова. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 352 с.
346. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия / М. Мерло-Понти. — СПб. : Ювента, Наука, 1999. — 608 с.
347. Миронова Л. Н. Цветоведение / Л. Н. Миронова. — Минск : Вышэйшая школа, 1984. — 287 с.
348. Михайлова Т. А. «Красный» в ирландском языке: понятие и способ его выражения / Т. А. Михайлова // Вопросы языкознания. — 1994. — № 6. — С. 118—128.
349. Михеев А. В. Категоризация и концептуальные классы / А. В. Михеев, Р. М. Фрумкина // Семантика и категоризация / Отв. ред. Ю. А. Шрейдер. — М. : Наука, 1991. — С. 45—59. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
350. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17 / Мізін Костянтин Іванович ; Київ. нац. лінгв. ун-т. — К., 2012. — 488 с.
351. Моисеева С. А. Семантическое поле глаголов восприятия в западно-романских языках / С. А. Моисеева. — Белгород : Изд-во БелГУ, 2005. — 248 с.
352. Мойсієнко А. К. Динамічний аспект номінації / А. К. Мойсієнко. — К : ВПЦ Київський університет, 2004. — 99 с.
353. Мониц Ю. В. Амбивалентные функции ритуала в эволюции языковых систем / Ю. В. Мониц // Вопросы языкознания. — 2000. — №6. — С. 69—97.
354. Моррис Ч. Основания теории знаков / Ч. Моррис // Семиотика: антология / Сост. Ю. С. Степанов. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. — С. 45—97.
355. Москвин В. П. Русская метафора: Очерк семиотической теории. — Изд. 2-е. — М. : ЛЕНАНД, 2006. — 184 с.
356. Муравенко Е. В. О случаях нетривиального соответствия семантических и синтаксических валентностей глагола / Е. В. Муравенко // Семиотика и информатика: Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 71—81. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

357. *Мустайоки А.* Роли актантов в рамках функционального синтаксиса / А. Мустайоки // Труды по русской и славянской филологии. Языковые функции: семантика, синтактика, прагматика. Лингвистика. Новая серия VIII. — Тарту : Tartu Ülikool KIRJASTUS, 2003. — С. 116—133.

358. *Мустайоки А.* Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам / А. Мустайоки. — М. : Языки славянской культуры, 2006. — 512 с. — (Studia Philologica).

359. *Наименования цвета в индоевропейских языках: системный и исторический анализ* / Отв. ред. А. П. Василевич. — М. : КомКнига, 2007. — 320 с.

360. *Недялков И. В.* Английские и русские безличные конструкции: полевые структуры, центр и периферия / И. В. Недялков // Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры / Отв. ред. А. В. Бондарко. — СПб. : Наука, 2005. — С. 233—243. — (Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований).

361. *Недялков В. П.* Типология результативных конструкций / В. П. Недялков, С. Е. Яхонтов // Типология результативных конструкций (результатив, статив, пассив, перфект). — Л. : Наука, 1983. — С. 5—41. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).

362. *Немзер У.* Проблемы и перспективы контрастивной лингвистики / У. Немзер // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознак; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 128—143.

363. *Нерознак В. П.* О трех подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения (типологический — характерологический — контрастивный) / В. П. Нерознак // Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку / Под ред. В. Н. Ярцевой. — М. : Наука, 1987. — С. 5—26.

364. *Никитин М. В.* Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. — М. : Высшая школа, 1988. — 168 с.

365. *Никитина Е. Н.* Субъектные нули и перцептивный модус (к вопросу о выражении категории эвиденциальности в русском языке) / Е. Н. Никитина // Вопросы языкознания. — 2013. — № 2. — С. 69—82.

366. *Никитина С. Е.* Семантический анализ языка науки / С. Е. Никитина. — М. : Наука, 1987. — 144 с.

367. *Николаева Т. М.* «Зеркало рецепции»: восприятие информации. Московские диалоги / Т. М. Николаева // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 620—633. — (Studia Philologica).

368. *Нифанова Т. С.* Сопоставительное описание семантических единиц разных языков : [монография] / Т. С. Нифанова. — Архангельск : Помор. ун-т, 2004. — 295 с.

369. *Ніжегородцева-Кириченко Л. О.* Лексико-семантичне поле «Інтелектуальна діяльність»: досвід концептуального аналізу (на матеріалі іменників сучасної

англійської мови) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — 10.02.04 / Ніжегородцева-Кириченко Лариса Олексіївна. — К., 2000. — 21 с.

370. *Новичков П. Ю.* Глаголы боли в английском языке / П. Ю. Новичков, А. А. Бонч-Осмоловская // Концепт БОЛЬ в типологическом освещении / [Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И. и др.] ; под ред. В. М. Брицына и др. — К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. — С. 199—209.

371. *Новоселов М. М.* Логика абстракций / М. М. Новоселов. — М. : Институт философии РАН, 2000. — 191 с.

372. *Омельченко Л. Ф.* Английская композита: структура и семантика : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Омельченко Лариса Федоровна ; Киев. нац. ун-т им. Т. Шевченка. Ин-т филологии. — К., 1989. — 493 с.

373. *Очерки по сравнительной семасиологии германских, балтийских и славянских языков* / А. П. Непокупный, Н. Н. Быховец, В. А. Пономаренко и др. — К. : Довіра, 2005. — 367 с. — (Институт языковедения им. А. А. Потебни НАН Украины).

374. *Падучева Е. В.* Высказывание и его соотношенность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Е. В. Падучева. — М. : Наука, 1985. — 272 с. — (Академия наук СССР. Всесоюзный институт научной и технической информации).

375. *Падучева Е. В.* Говорящий: субъект речи и субъект сознания / Е. В. Падучева // Логический анализ языка. Культурные концепты. — М. : Наука, 1991. — С. 164—168. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).

376. *Падучева Е. В.* Глаголы действия: толкование и сочетаемость / Е. В. Падучева // Логический анализ языка. Модели действия. — М. : Наука, 1992. — С. 69—77. — (Российская Академия наук. Институт языкознания).

377. *Падучева Е. В.* Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке ; Семантика нарратива / Е. В. Падучева. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 464 с. — (Язык. Семиотика. Культура).

378. *Падучева Е. В.* Коммуникативное выделение на уровне синтаксиса и прагматики / Е. В. Падучева // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998а. — Вып. 36. — С. 82—107. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

379. *Падучева Е. В.* Парадигма регулярной многозначности глаголов звука / Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. — 1998б. — № 5. — С. 3—23.

380. *Падучева Е. В.* Семантические источники моментальности русского глагола в типологическом ракурсе / Е. В. Падучева // Типология вида: проблемы, поиски, решения : (Материалы Международной научной конференции, 16—19 сентября 1997 г., МГУ им. М. В. Ломоносова). — М. : Языки русской культуры, 1998в. — С. 332—342.

381. *Падучева Е. В.* О семантической деривации: слово как парадигма лексем / Е. В. Падучева // Русский язык сегодня. Сб. статей / Отв. ред. Л. П. Крысин. — М.

: Азбуковник, 2000. — Вып. 1. — С. 395—417. — (Российская Академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова).

382. *Падучева Е. В.* Каузативный глагол и декаузатив в русском языке / Е. В. Падучева // Русский язык в научном освещении. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — № 1. — С. 52—79. — (Российская Академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова).

383. *Падучева Е. В.* О параметрах лексического значения глагола: таксономический класс участника / Е. В. Падучева // Русский язык в научном освещении. — М. : Языки славянской культуры, 2002. — № 1 (3). — С. 87—111. — (Российская Академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова).

384. *Падучева Е. В.* Акцентный статус как фактор лексического значения / Е. В. Падучева // Известия АН. Серия литературы и языка. — 2003. — Т. 62. — № 1. — С. 3—16.

385. *Падучева Е. В.* Диатеза как метонимический сдвиг / Е. В. Падучева // 40 лет Санкт-Петербургской типологической школе : Сб. ст. — М. : Знак, 2004а. — С. 424—444. — (Studia Philologica).

386. *Падучева Е. В.* Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. — М. : Языки славянской культуры, 2004б. — 608 с. — (Studia Philologica).

387. *Падучева Е. В.* Метафора и ее родственники / Е. В. Падучева // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура : Сб. статей в честь Н. Д. Арутюновой / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. — М. : Языки славянской культуры, 2004в. — С. 187—203. — (Язык. Семиотика. Культура).

388. *Падучева Е. В.* О семантическом инварианте видового значения глагола в русском языке / Е. В. Падучева // Русский язык в научном освещении. — М. : Языки славянской культуры, 2004г. — № 2 (8). — С. 5—16. — (Российская Академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова).

389. *Падучева Е. В.* Диатеза, генетив отрицания, наблюдатель / Е. В. Падучева // Проблемы типологии и общей лингвистики. Международная конференция, посвященная 100-летию со дня рождения проф. А. А. Холодовича. — СПб. : Нестор—История, 2006а. — С. 103—109. — (Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований РАН. Петербургское лингвистическое общество).

390. *Падучева Е. В.* Наблюдатель: типология и возможные трактовки [Электронный ресурс] / Е. В. Падучева // Труды международной конференции «Диалог 2006». — 2006б. — С. 403—412. — Режим доступа до ресурсу : <http://www.dialog-21.ru/dialog2006/materials.asp?id=56813>

391. *Падучева Е. В.* О семантике синтаксиса: материалы к трансформационной грамматике русского языка / Е. В. Падучева. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : КомКнига, 2007. — 296 с.

392. *Пазельская А. Г.* Образование отглагольных существительных и актантные преобразования в русском языке / А. Г. Пазельская // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко,

Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 634—645. — (Studia Philologica).

393. *Панкрац Ю. Г.* Пропозициональная форма представления знаний / Ю. Г. Панкрац // Язык и структуры представления знаний. Сб. научно-аналитических обзоров. — М. : Российская Академия наук, 1992. — С. 78—97.

394. *Панов М. В.* Труды по общему языкознанию и русскому языку / М. В. Панов. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — Т. 1. — 568 с. — (Классики отечественной филологии).

395. *Панов М. В.* Труды по общему языкознанию и русскому языку / М. В. Панов. — М. : Языки славянской культуры, 2007. — Т. 2. — 848 с. — (Классики отечественной филологии).

396. *Певнева Т. И.* Особенности языковой интерпретации желания (сопоставительный анализ предложений типа *я хочу спать — мне хочется спать*) / Т. И. Певнева // Вестник Московского университета. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1997. — Серия 9. — Филология. — № 2. — С. 111—121.

397. *Пеньковский А. Б.* Очерки по русской семантике / А. Б. Пеньковский. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 464 с. — (Studia Philologica).

398. *Перлмуттер Д. М.* Закон единственности продвижения именных групп в позицию подлежащего / Д. М. Перлмуттер, П. М. Постал // Новое в зарубежной лингвистике. Современные синтаксические теории в американской лингвистике / Сост., общ. ред., вступ. ст. А. Е. Кибрика. — Вып. XI. — М. : Прогресс, 1982. — С. 83—110.

399. *Перцов Н. В.* Инварианты в русском словоизменении / Н. В. Перцов. — М. : Языки русской культуры, 2001. — 280 с. — (Studia Philologica).

400. *Перцов Н. В.* Об альтернативности в грамматическом описании / Н. В. Перцов // 40 лет Санкт-Петербургской типологической школе : Сб. ст. — М. : Знак, 2004. — С. 457—472. — (Studia Philologica).

401. *Пешковский А. М.* Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. — М. : Учпедгиз, 1956. — 511 с.

402. *Платон.* Кратил [Электронный ресурс] / Платон. — Режим доступа до ресурсу : <http://www.philosophy.ru>

403. *Плунгян В. А.* Проблемы грамматического значения в современных морфологических теориях (обзор) / В. А. Плунгян // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 324—386. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

404. *Плунгян В. А.* Общая морфология: введение в проблематику / В. А. Плунгян. — Изд. 2-е, испр. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 384 с.

405. *Плунгян В. А.* *Сирконстанты в толковании?* / В. А. Плунгян, Е. В. Рахилина // *Metody formalne w opisie języków słowiańskich* (к 60-летию Ю. Д. Апресяна) / Pod red. Z. Saloniego. — Białystok : Dział Wydawnictw Filii Uniwersytetu Warszawskiego, 1990. — S. 201—210. — (Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego).

406. *Плунгян В. А.* Парадоксы валентностей / В. А. Плунгян, Е. В. Рахилина // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 108—119. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

407. *Плунгян В. А.* *Приземлиться и промахнуться*: семантические механизмы синтаксических ограничений / В. А. Плунгян, Е. В. Рахилина // Восток — Запад : Вторая международная конференция по модели «Смысл ↔ Текст» / Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН ; Ин-т языкознания РАН ; Ин-т проблем передачи информации РАН / Отв. ред. Ю. Д. Апресян, Л. Л. Йомдин. — М. : Языки славянской культуры, 2005. — С. 374—382.

408. *Покровский М. М.* Семасиологические исследования в области древних языков / М. М. Покровский. / Вступ. ст. Н. М. Шанского. — Изд. 2-е. — М. : КомКнига, 2006. — 136 с. — (Школа классической филологии).

409. *Пономарева О. Б.* Когнитивные и прагмо-стилистические аспекты семантической деривации : (на материале английского языка в сопоставлении с русским и немецким языками) : [монография] / О. Б. Пономарева. — Тюмень : Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2005. — 161 с.

410. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. : АСТ ; Восток — Запад, 2007. — 314, [6] с. — (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).

411. *Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов* / відп. ред. Ю. О. Жлуктенко. — К. : Наук. думка, 1981. — 353 с.

412. *Постовалова В. И.* Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Отв. ред. Б. А. Серебренников. — М. : Наука, 1988. — С. 8—69. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).

413. *Потебня А. А.* Мысль и язык / А. А. Потебня // Полное собрание трудов. — М. : Лабиринт, 1999. — 300 с. — (Классика отечественной гуманитарной мысли).

414. *Проценкова Н. В.* Национальная специфика семантики слова в близкородственных языках. Контрастивный анализ / Н. В. Проценкова. — Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2010. — 180 с.

415. *Радзиевская Т. В.* Семантика слова *цель* / Т. В. Радзиевская // Логический анализ языка. Модели действия. — М. : Наука, 1992. — С. 30—35. — (Российская Академия наук. Институт языкознания).

416. *Радзієвська Т. В.* Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту: текст — соціум — культура — мовна особистість / Т. В. Радзієвська. — К. : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2010. — 491 с.

417. *Рассел Б.* Дескрипции / Б. Рассел // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (проблемы референции) / Сост., ред., вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. — М. : Радуга, 1982. — Вып. XIII. — С. 41—54.

418. *Рахилина Е. В.* Когнитивная семантика: история, персоналии, идеи, результаты / Е. В. Рахилина // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред.

В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 274—323. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

419. *Рахилина Е. В.* Основные идеи когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой и И. А. Секериной. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — С. 370—389.

420. *Рахилина Е. В.* О лексико-семантической типологии / Е. В. Рахилина, В. А. Плунгян // Глаголы движения в воде: Лексическая типология / Под ред. Т. А. Майсака, Е. В. Рахилиной. — М. : Индрик, 2007. — С. 9—26.

421. *Рахилина Е. В.* Когнитивный анализ предметных имен: от сочетаемости к семантике / Е. В. Рахилина. — М. : Русские словари, 2008. — 416 с.

422. *Рахилина Е. В.* Ю. Д. Апресян как теоретик Грамматики конструкций / Е. В. Рахилина, В. А. Плунгян // Слово и язык. Сборник статей к восьмидесятилетию академика Ю. Д. Апресяна. — М. : Языки славянских культур, 2011. — С. 548—557. — (Studia Philologica).

423. *Рахилина Е. В.* Фреймовый подход к лексической типологии / Е. В. Рахилина, Т. И. Резникова // Вопросы языкознания. — 2013. — № 2. — С. 3—31.

424. *Ревзин И. И.* Модели языка / И. И. Ревзин / Отв. ред. В. Н. Топоров. — М. : Изд-во Академии наук СССР, 1962. — 192 с. — (Академия наук СССР. Институт славяноведения).

425. *Родионова С. Е.* Семантика интенсивности и ее выражение в современном русском языке / С. Е. Родионова // Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры / Отв. ред. А. В. Бондарко. — СПб. : Наука, 2005. — С. 150—168. — (Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований).

426. *Розина Р. И.* Категориальный сдвиг актантов в семантической деривации / Р. И. Розина // Вопросы языкознания. — 2002. — № 2. — С. 3—15.

427. *Розина Р. И.* Семантическое развитие слова в русском литературном языке и современном сленге: глагол / Р. И. Розина. — М. : Азбуковник, 2005. — 302 с.

428. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — Изд. 2-е. — СПб. : Питер, 2002. — 720 с. — (Серия «Мастера психологии»).

429. *Рузин И. Г.* Природные звуки в семантике языка (Когнитивные стратегии именования) / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. — 1993. — №6. — С. 17—27.

430. *Рузин И. Г.* Когнитивные стратегии именования: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. — 1994. — №6. — С. 79—100.

431. *Русанівський В. М.* Роди дії / В. М. Русанівський // Українська мова : Енциклопедія. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 555—556.

432. *Русская грамматика* : в 2-х т. / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — М. : Наука, 1980. — Т. 1. : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Введение в морфемистику. Словообразование. Морфология. — 784 с. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).

433. *Саввина Е.* Ситуации и положения / Е. Саввина // Смыслы, тексты и другие захватывающие сюжеты. Сборник статей в честь 80-летия И. А. Мельчука. — М. : Языки славянской культуры, 2012. — С. 554—558. — (Studia Philologica).

434. *Савицкий Н.* К методологии сопоставительного изучения динамики словарного запаса / Н. Савицкий, Р. Шишкова // Теоретические и методологические проблемы сопоставительного изучения славянских языков. — М. : Наука, 1994. — С. 51—55. — (Российская Академия наук. Ин-т славяноведения и балканистики).

435. *Селиванова Е. А.* Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. — К. : Издательство украинского фитосоциологического центра, 2000. — 248 с.

436. *Селиверстова О. Н.* Труды по семантике / О. Н. Селиверстова. — М. : Языки славянских культур, 2004. — 960 с. — (Studia Philologica).

437. *Селіванова О. О.* Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. — К. : Видавництво українського фітосоціологічного центру, 1999. — 148 с.

438. *Селіванова О. О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. — К.-Черкаси : Брама, 2004. — 276 с.

439. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.

440. *Селіванова О. О.* Сенсорний культурний код в українських фраземах / О. О. Селіванова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. — Серія : Філологія. — 2010. — Т. 13. — № 2. — С. 110—117.

441. *Семенова С. Ю.* О таксономии актантов параметрических имен / С. Ю. Семенова // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 691—710. — (Studia Philologica).

442. *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир / Общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. — М. : Прогресс, Универс, 1993. — 656 с. — (Филологи мира).

443. *Скаличка В.* Типология и сопоставительная лингвистика / В. Скаличка // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 27—31.

444. *Смирницкий А. И.* Значение слова / А. И. Смирницкий // Вопросы языкознания. — 1955. — № 2. — С. 79—89.

445. *Соколова С. О.* Дієслова з постфіксом *-ся* як граматична проблема / С. О. Соколова // Мовознавчий вісник. — 2009. — Вип. 8. — С. 92—99.

446. *Солсо Р.* Когнитивная психология / Р. Солсо. — Изд. 6-е. — СПб. : Питер, 2006. — 589 с. — (Серия «Мастера психологии»).
447. *Сопоставительная грамматика русского и украинского языков* / Г. Д. Басова, А. В. Качура, А. В. Кихно и др. — К. : Наук. думка, 2003. — 534 с. — (Проект “Наук. книга”). — (Институт языковедения им. А. А. Потебни НАН Украины).
448. *Соссюр Ф. де.* Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. — М. : Прогресс, 1977. — 695 с.
449. *Степанов Ю. С.* О предпосылках лингвистической теории значения / Ю. С. Степанов // Вопросы языкознания. — 1964. — № 5. — С. 66—74.
450. *Степанов Ю. С.* Номинация, семантика, семиология (Виды семантических определений в современной лексикологии) / Ю. С. Степанов // Языковая номинация (Общие вопросы) / Под общ. ред. Б. А. Серебренникова и А. А. Уфимцевой. — М. : Наука, 1977. — С. 294—358. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
451. *Степанов Ю. С.* Имена. Предикаты. Предложения (Семиологическая грамматика) / Ю. С. Степанов. — М. : Наука, 1981. — 360 с. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
452. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. — М. : Языки русской культуры, 1997. — 824 с.
453. *Супрун А. Е.* О комплексном подходе к построению славянской сопоставительной лексикологии / А. Е. Супрун // Теоретические и методологические проблемы сопоставительного изучения славянских языков. — М. : Наука, 1994. — С. 38—50. — (Российская Академия наук. Ин-т славяноведения и балканистики).
454. *Тараненко А. А.* Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы) / А. А. Тараненко. — К. : Наукова думка, 1989. — 256 с. — (Академия наук Украинской ССР. Институт языкознания им. А. А. Потебни).
455. *Тараненко О. О.* Енантіосемія / О. О. Тараненко // Українська мова : Енциклопедія. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 172—174.
456. *Тараненко О. О.* Означеність — Неозначеність / О. О. Тараненко // Українська мова : Енциклопедія. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 430.
457. *Тараненко О. О.* Синестезія / О. О. Тараненко // Українська мова : Енциклопедія. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 583—584.
458. *Телин Н.* Вид и способ действия в русском языке / Н. Телин // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. XV. Современная зарубежная русистика / Сост., общ. ред. Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика, вступ. ст. Е. А. Земской. — М. : Прогресс, 1985. — С. 250—260.

459. *Телия В. Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 288 с.
460. *Тестелец Я. Г.* Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. — М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. — 797 с.
461. *Тимберлейк А.* Инвариантность и синтаксические свойства вида в русском языке / А. Тимберлейк // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. XV. Современная зарубежная русистика / Сост., общ. ред. Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика, вступ. ст. Е. А. Земской. — М. : Прогресс, 1985. — С. 261—285.
462. *Тищенко О. В.* Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі / О. В. Тищенко. — К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. — 236 с.
463. *Толстая С. М.* Многозначность слова в зеркале его дериватов / С. М. Толстая // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 790—801. — (Studia Philologica).
464. *Толстая С. М.* Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе / С. М. Толстая. — М. : Индрик, 2008. — 528 с. — (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
465. *Толстой Н. И.* Славянская лексикология и семасиология : в 3-х т. / Н. И. Толстой. — М. : Языки русской культуры, 1997. — Т. 1. — 520 с.
466. *Толстой Н. И.* Очерки по славянскому языкознанию : в 3-х т. / Н. И. Толстой. — М. : Языки русской культуры, 1999. — Т. 3. — 464 с.
467. *Топоров В. Н.* Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического / В. Н. Топоров. — М. : Прогресс — Культура, 1995. — 624 с.
468. *Тропина Н. П.* Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование / Н. П. Тропина. — Херсон : Изд-во ХГУ, 2003. — 336 с.
469. *Труб В. М.* Особливості декодування значень лексики і висловлення (цільові, модальні, темпорально-просторові та оцінні аспекти) / В. М. Труб : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15 / Труб Володимир Михайлович / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філології. — К., 2008. — 32 с.
470. *Туранский И. И.* Семантическая категория интенсивности в английском языке / И. И. Туранский. — М. : Высшая школа, 1990. — 173 с.
471. *Туровский В. В.* О соотношении значений многозначного слова / В. В. Туровский // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Глав. ред. А. И. Михайлов. — М. : ВИНТИ, 1985. — Вып. 26. — С. 83—104. — (Академия наук СССР).
472. *Улуханов И. С.* Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И. С. Улуханов. — Изд. 3-е, стереот. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 256 с. — (Лингвистическое наследие XX века.).
473. *Ужченко В. Д.* Народження і життя фразеологізму / В. Д. Ужченко. — К. : Радянська школа, 1988. — 279 с.

474. *Узнадзе Д. Н.* Общая психология / Д. Н. Узнадзе / Под ред. И. В. Имедадзе. — М. : Смысл ; Спб. : Питер, 2004. — 413 с. — (Серия «Живая классика»).
475. *Урысон Е. В.* Фундаментальные способности человека и наивная «анатомия» / Е. В. Урысон // Вопросы языкознания. — 1995. — № 3. — С. 3—16.
476. *Урысон Е. В.* Синтаксическая деривация и «наивная» картина мира / Е. В. Урысон // Вопросы языкознания. — 1996. — № 4. — С. 25—38.
477. *Урысон Е. В.* «Несостоявшаяся полисемия» и некоторые ее типы / Е. В. Урысон // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998а. — Вып. 36. — С. 226—261. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).
478. *Урысон Е. В.* Языковая картина мира vs. Обиходные представления (модель восприятия в русском языке) / Е. В. Урысон // Вопросы языкознания. — 1998б. — № 2. — С. 3—21.
479. *Урысон Е. В.* Проблемы исследования языковой картины мира: аналогия в семантике / Е. В. Урысон / Российская Академия наук. Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. — М. : Языки славянской культуры, 2003. — 224 с. — (Studia Philologica).
480. *Урысон Е. В.* Логическая структура полисемии и ее реализации (слово *слякоть* в системе языка) / Е. В. Урысон // Русский язык в научном освещении. — М. : Языки славянской культуры, 2005. — № 2 (10). — С. 87—120. — (Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова).
481. *Уфимцева А. А.* Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — 240 с.
482. *Уфимцева А. А.* Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. — Изд. 2-е, стереот. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 208 с. — (Лингвистическое наследие XX века.).
483. *Фабіан М. П.* Зіставна лексична семантика: методика дослідження / М. П. Фабіан // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — Вип. 7. — К. : КНЛУ. — 2005. — С. 134—138.
484. *Филипенко М. В.* О лексических единицах с плавающей и фиксированной сферой действия (к вопросу об актантах и не-актантах предиката) / М. В. Филипенко // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 120—140. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).
485. *Филипенко М. В.* Семантика наречий и адвербиальных выражений / М. В. Филипенко. — М. : Азбуковник, 2003. — 304 с.
486. *Филипенко М. В.* Структура многозначности наречия *автоматически* и акцентные сдвиги в толковании / М. В. Филипенко // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 867—878. — (Studia Philologica).

487. *Филлмор Ч.* Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика / Сост., общ. ред., вступ. ст. В. А. Звегинцева. — М. : Прогресс, 1981а. — Вып. X. — С. 369—495.
488. *Филлмор Ч.* Дело о падеже открывается вновь / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика / Сост., общ. ред., вступ. ст. В. А. Звегинцева. — М. : Прогресс, 1981б. — Вып. X. — С. 496—530.
489. *Филлмор Ч.* Об организации семантической информации в словаре / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Проблемы и методы лексикографии / Общ. ред. и вступ. ст. Б. Ю. Городецкого. — М. : Прогресс, 1983. — Вып. XIV. — С. 23—60.
490. *Филлмор Ч.* Основные проблемы лексической семантики / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Прикладная лингвистика / Сост. В. А. Звегинцева, под ред. и с предисл. Б. Ю. Городецкого. — М. : Радуга, 1983. — Вып. XII. — С. 74—122.
491. *Филлмор Ч.* Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике: Когнитивные аспекты языка / Сост., ред., вступ. ст. В. В. Петрова и В. И. Герасимова. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. XXIII. — С. 52—92.
492. *Фрумкина Р. М.* Психолингвистические методы изучения семантики / Р. М. Фрумкина // Психолингвистические проблемы семантики / Отв. ред. : А. А. Леонтьев, А. М. Шахнарович. — М. : Наука, 1983. — С. 46—85. — (Академия наук СССР. Институт языкознания).
493. *Фрумкина Р. М.* Цвет. Смысл. Сходство / Р. М. Фрумкина. — М. : Наука, 1984. — 175 с.
494. *Харитончик З. А.* Семантические особенности производных признаков слов / З. А. Харитончик // Вопросы языкознания. — 1984. — № 4. — С. 124—130.
495. *Харченко В. К.* Функции метафоры / В. К. Харченко. — Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. — 88 с.
496. *Харченко В. К.* Переносные значения слова / В. К. Харченко. — М. : Либроком, 2009. — 200 с.
497. *Харченко В. К.* Лингвосенсорика: фундаментальные и прикладные аспекты / В. К. Харченко. — М. : Либроком, 2012. — 216 с.
498. *Холодович А. А.* Проблемы грамматической теории / А. А. Холодович. — Л. : Наука, 1979. — 302 с. — (Академия наук СССР. Институт языкознания. Ленинградское отделение).
499. *Хомский Н.* Картезианская лингвистика. Глава из истории рационалистической мысли / Н. Хомский / Предисл. Б. П. Нарумова. — М. : КомКнига, 2005. — 232 с. — (История лингвофилософской мысли).
500. *Хомякова Н. А.* Эмотивные фразеологизмы в русском, французском и английском языках: сопоставительный анализ : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Хомякова Надежда Анатольевна. — М., 2008. — 212 с.

501. Храковский В. С. Семантические типы множества ситуаций и их естественная классификация / В. С. Храковский // Типология итеративных конструкций / Отв. ред. В. С. Храковский. — Л. : Наука, 1989. — 310 с. — (Академия наук СССР. Институт языкознания. Ленинградское отделение). — С. 5 — 54.

502. Храковский В. С. Пассивные конструкции / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость. — СПб. : Наука, 1991. — С. 141—180.

503. Храковский В. С. Понятие сирконстанта и его статус / В. С. Храковский // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 141—153. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

504. Храковский В. С. Концепция диатез и залогов (исходные гипотезы — испытание временем) / В. С. Храковский // 40 лет Санкт-Петербургской типологической школе : Сб. ст. — М. : Знак, 2004. — С. 505—519. — (Studia Philologica).

505. Храковский В. С. Похвальное слово диатезе / В. С. Храковский // Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сб. статей в честь Е. В. Падучевой / Отв. ред. А. В. Бондарко, Г. И. Кустова, Р. И. Розина. — М. : Языки славянских культур, 2008. — С. 879—895. — (Studia Philologica).

506. Цвет и названия цвета в русском языке / Под общ. ред. А. П. Василевича. — М. : КомКнига, 2005. — 216 с.

507. Цинман Л. Л. Модель управления слова, фреймовые актаны и лингвистическая инженерия / Л. Л. Цинман, В. Г. Сизов // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 154—166. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

508. Чейф У. Л. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения / У. Л. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. Современные синтаксические теории в американской лингвистике / Сост., общ. ред., вступ. ст. А. Е. Кибрика. — Вып. XI. — М. : Прогресс, 1982. — С. 277—316.

509. Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. — Изд. 2-е, стереот. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 424 с. — (Лингвистическое наследие XX века.).

510. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания. — 1996. — № 2. — С. 68—78.

511. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике / А. Ченки // Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой и И. А. Секериной. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — С. 340—369.

512. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — Изд. 2-е, доп. — М. : КомКнига, 2005. — 336 с. — (Лингвистическое наследие XX века.).

513. *Шатуновский И. Б.* Семантика предложения и нереперентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика) / И. Б. Шатуновский. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 400 с. — (Международный университет природы, общества и человека «Дубна»).

514. *Шахматов А. А.* Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. — Изд. 2-е. — Л. : Учпедгиз, 1941. — 620 с. — (Гос. учебно-пед. изд-во Наркомпроса РСФСР. Ленинградское отделение).

515. *Шаховский В. И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : ЛКИ, 2008. — 208 с.

516. *Шаховский В. И.* Лингвистика эмоций: основные проблемы, результаты и перспективы [Электронный ресурс] / В. И. Шаховский // Мир лингвистики и коммуникации. — Тверь, 2008. — Режим доступа до ресурсу : <http://tverlingua.ru>

517. *Шахтер П.* Ролевые и референциальные свойства подлежащих / П. Шахтер // Новое в зарубежной лингвистике. Современные синтаксические теории в американской лингвистике / Сост., общ. ред., вступ. ст. А. Е. Кибрика. — Вып. XI. — М. : Прогресс, 1982. — С. 317—355.

518. *Шведова Н. Ю.* Глагол как доминанта в системе русской лексики / Н. Ю. Шведова // Филологический сборник. К 100-летию со дня рождения академика В. В. Виноградова / Отв. ред. М. В. Ляпон. — М. : Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 1995. — С. 409—414.

519. *Шведова Н. Ю.* Три заметки о смысловых пересечениях / Н. Ю. Шведова // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура : Сб. статей в честь Н. Д. Арутюновой / Отв. ред. Ю. Д. Апресян. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — С. 242—254. — (Язык. Семиотика. Культура).

520. *Шевченко Е. В.* Когнитивные аспекты фразеологических единиц, содержащих компонент «Цвет», в современном английском языке : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — 10.02.04 / Шевченко Елизавета Валерьевна. — М., 2007. — 23 с.

521. *Шенк Р.* Обработка концептуальной информации / Р. Шенк. — М. : Энергия, 1980. — 360 с.

522. *Шеррингтон Ч.* Рецепция раздражителей / Ч. Шеррингтон // Психология ощущений и восприятия / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер и др. — Изд. 2-е, исправ. и доп. — М. : ЧеРо, 2002. — С. 47—55. — (Хрестоматия по психологии).

523. *Шиффман Х. Р.* Ощущение и восприятие / Х. Р. Шиффман. — Изд. 5-е. — СПб. : Питер, 2003. — 928 с. — (Серия «Мастера психологии»).

524. *Шмелев А. Д.* Типы «невывраженных валентностей» / А. Д. Шмелев // Семиотика и информатика : Сб. науч. ст. / Отв. ред. В. А. Успенский. — М. : Языки русской культуры ; Русские словари, 1998. — Вып. 36. — С. 167—176. — (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

525. *Шмелев А. Д.* Русский язык и внеязыковая действительность / А. Д. Шмелев. — М. : Языки славянской культуры, 2002. — 496 с. — (Язык. Семиотика. Культура).

526. *Шмелев Д. Н.* Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. — Изд. 2-е, стереот. — М. : КомКнига, 2006. — 280 с.
527. *Штелинг Д. А.* Грамматическая семантика английского языка. Фактор человека в языке / Д. А. Штелинг. — М. : МГИМО ; ЧеРо, 1996. — 254 с.
528. *Штернеманн Р.* Введение в контрастивную лингвистику / Р. Штернеманн (рук.) и коллектив авторов // Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1989. — Вып. XXV. — С. 144—178.
529. *Яворская Г. М.* Глаголы боли в польском языке / Г. М. Яворская, Т. В. Хайдер // Концепт БОЛЬ в типологическом освещении / [Брицын В. М., Рахилина Е. В., Резникова Т. И. и др.] ; под ред. В. М. Брицына и др. — К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. — С. 110—134.
530. *Яворська Г. М.* Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) / Г. М. Яворська // Мовознавство. — 1999. — № 2—3. — С. 42—50.
531. *Якобсон Р.* К общему учению о падеже. Общее значение русского падежа / Р. Якобсон // Избранные работы / Сост. и общ. ред. В. А. Звегинцева, предис. Вяч. Вс. Иванова. — М. : Прогресс, 1985. — С. 133—175. — (Языковеды мира).
532. *Яковлева Е. С.* Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия) / Е. С. Яковлева. — М. : Гнозис, 1994. — 344 с. — (Язык. Семиотика. Культура).
533. *Яковлева Е. С.* К описанию русской языковой картины мира / Е. С. Яковлева // Русский язык за рубежом. — 1996. — № 1—3. — С. 47—56.
534. *Янко Т. Е.* Интонационные стратегии русской речи в сопоставительном аспекте / Т. Е. Янко. — М. : Языки славянских культур, 2008. — 312 с. — (Studia philologica).
535. *Янко-Триницкая Н. А.* Возвратные глаголы в современном русском языке / Янко-Триницкая Н. А. — М. : Наука, 1962. — 247 с.
536. *Яньшин П. В.* Психосемантика цвета / П. В. Яньшин. — СПб. : Речь, 2006. — 368 с.
537. *Ярошова А.* Теоретические предпосылки сопоставительного исследования частных лексико-семантических систем / А. Ярошова // Теоретические и методологические проблемы сопоставительного изучения славянских языков. — М. : Наука, 1994. — С. 70—79. — (Российская Академия наук. Ин-т славяноведения и балканистики).
538. *Яхонтов С. Е.* Классы глаголов и падежное оформление актантов / С. Е. Яхонтов // Проблемы теории грамматического залога. Сб. статей / Отв. ред. В. С. Храковский. — Л. : Наука, 1978. — С. 102—108. — (Академия наук СССР. Институт языкознания. Ленинградское отделение).
539. *Aikhenvald A. Y.* Evidentiality / A. Y. Aikhenvald. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2004. — 452 p.

540. *Amritavalli R.* Experiencer datives in Kannada / R. Amritavalli // Non-nominative subjects / Ed. by P. Bhaskararao, K. V. Subbarao. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., — 2004. — Vol. 1. — P. 1—24. — (Typological Studies in Language ; v. 60).

541. *Anderson J. M.* The grammar of case: Towards a localistic theory / J. M. Anderson. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1976. — 254 p.

542. *Armstrong D. M.* Color realism and the argument from microscopes / D. M. Armstrong // Contemporary Philosophy in Australia / Ed. by R. Brown and C. D. Rollins. — L. : Allen & Unwin, 1969. — P. 119—131. — (Muirhead Library of Philosophy).

543. *Babby L. H.* The syntax of argument structure / L. H. Babby. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2009. — 307 p. — (Cambridge Studies in Linguistics ; v. 120).

544. *Bartmiński J.* O “słowniku stereotypów i symboli ludowych” / J. Bartmiński // Słownik stereotypów i symboli ludowych : W 7 t. — Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996. — T. 1. : Kosmos. — S. 9—35.

545. *Bartmiński J.* Czy językowy jest tylko stereotyp formalny? (W odpowiedzi Profesor Swietłanie Tołstojowej) / J. Bartmiński // Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne. — Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1998. — S. 105—108.

546. *Bartnicka B.* Gramatyka języka polskiego. Podręcznik dla cudzoziemców / B. Bartnicka, H. Satkiewicz. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1990. — 278 s.

547. *Beljaeva I.* Niepodstawowe nazwy barwy zielonej w języku polskim, czeskim, rosyjskim i ukraińskim / I. Beljaeva // Studia z semantyki porównawczej : nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne / Pod red. R. Grzegorzczkovej i K. Waszakovej. — Cz. 1. — Warszawa : Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 2000. — S. 93—102.

548. *Bhat D. N. S.* The prominence of tense, aspect and mood / D. N. S. Bhat. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 1999. — 198 p. — (Studies in Language Companion Series ; v. 49).

549. *Bickel B.* The syntax of experiencer in Himalayas / B. Bickel // Non-nominative subjects / Ed. by P. Bhaskararao, K. V. Subbarao. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 2004. — Vol. 1. — P. 77—112. — (Typological Studies in Language ; v. 60).

550. *Bosson G.* Le marquage de l’expérient dans les langues d’Europe / G. Bosson // Actance et valence dans les langues d’Europe / Ed. by J. Feuillet. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 1997. — P. 259—294. — (Empirical approaches to language typology ; v. 20).

551. *Bresnan J.* Lexical-functional syntax / J. Bresnan. — Oxford : Blackwell Publishers, 2001. — 446 p. — (Blackwell Textbooks in Linguistics).

552. *Campbell J.* A simple view of colour / J. Campbell // Reality, Representation and Projection / Ed. by J. Haldane and C. Wright. — Oxford : Clarendon Press, 1994. — P. 257—269.

553. *Campbell R.* Sensation predicates and the syntax of stativity / R. Campbell, J. Martin // Proceedings of the 8th West Coast conference on formal linguistics. Conference held at University of British Columbia / Ed. by E. Jane Fee, K. Hunt. — Stanford, CA : Center for the Study of Language, 1989. — P. 44—55. — (Stanford Linguistics Association).

554. *Carter D.* Discourse focus tracking / D. Carter // Abduction, belief and context in dialogue: Studies in computational pragmatics / Ed. by Bunt H., Black W. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 2000. — P. 265—292. — (Natural Language Processing).

555. *Chafe W.* Discourse, consciousness, and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing / W. Chafe. — Chicago : Chicago Univ. Press, 1994. — 327 p.

556. *Chomsky N.* Lectures on government and binding: The Pisa lectures / N. Chomsky. — 7th ed. — Berlin ; N. Y. : Walter de Gruyter, 1993. — 371 p. — (Studies in Generative Grammar ; v. 9).

557. *Clark H. H.* Space, time, semantics, and the child / H. H. Clark // Cognitive development and the acquisition of language / Ed. by T. E. Moore, National Science Foundation (U.S.). — N. Y. : Academic Press, 1973. — P. 27—63.

558. *Clausner T. C.* Domains and image schemas / T. C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. — 1999. — Vol. 10. — Issue 1. — P. 1—31.

559. *Cole P.* The acquisition of subjecthood / P. Cole, W. Harbert, S. N. Sridhar // Language. — Baltimore : Waverly Press, 1980. — Vol. 56. — # 4. — P. 719—743. — (The Linguistic Society of America).

560. *Comparative syntax of Balkan languages* / Ed. by M. L. Rivero & A. Ralli. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2001. — 241 p. — (Oxford Studies in Comparative Syntax).

561. *Comrie B.* Aspect. An Introduction to the study of verbal aspect and related problems / B. Comrie. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1976. — 142 p. — (Cambridge Textbooks in Linguistics).

562. *Conceptualizations and mental processing in language* / Ed. by R. A. Geiger, B. Rudzka-Ostyn. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 1993. — 825 p.

563. *Constant N.* English Rise-Fall-Rise: A study in the semantics and pragmatics of intonation [Электронный ресурс] / N. Constant. — Режим доступа до ресурсу : <http://www.semanticsarchive.net/Archive/jhmYTI5M/Constant/>

564. *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy* / [Stefanowitsch A., Hanks P., Semino E. et al.] ; ed. by A. Stefanowitsch, S. Th. Gries. — Berlin ; New York: Mouton de Gruyter, 2006. — 319 p. — (Trends in Linguistics. Studies and Monographs ; v. 171).

565. *Correa-Beningfield M.* Image schemas vs. “Complex Primitives” in cross-cultural spatial cognition / [M. Correa-Beningfield, G. Kristiansen, I. Navarro-Ferrando, C. Vandeloise] // From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics / Ed.

by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 343—368. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).

566. *Croft W.* Syntactic categories and grammatical relations: The cognitive organization of information / W. Croft. — Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1991. — 328 p.

567. *Croft W.* Radical construction grammar: Syntactic theory in typological perspective / W. Croft. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2001. — 416 p. — (Oxford Linguistics).

568. *Croft W.* Construction grammar / W. Croft // The Oxford handbook of cognitive linguistics / Ed. by D. Geeraerts and H. Cuyckens. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2007. — P. 463—508.

569. *Croft W.* Cognitive linguistics / W. Croft, D. A. Cruse. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2004. — 356 p. — (Cambridge Textbooks in Linguistics).

570. *Cruse D. A.* Lexical Semantics / Cruse D. A. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1986. — 310 p.

571. *Dalrymple M.* Lexical functional grammar / M. Dalrymple. — N. Y. : Academic Press, 2001. — 486 p. — (Syntax and semantics series ; v. 34).

572. *Dik S. C.* The theory of functional grammar. The structure of the clause / S. C. Dik / Ed. by K. Hengeveld. Second, revised edition. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 1997. — Part 1. — 509 p. — (Functional Grammar Series ; v. 20).

573. *Dikovsky A.* Semantic roles and diathesis for functional discourse plans / A. Dikovsky, B. Smilga // East — West Encounter : Second International Conference on Meaning ↔ Text Theory / Vinogradov Russian Language Institute of RAS ; Linguistic Institute of RAS ; Institute for Information Transmission Problems of RAS / Ed. by Ju. D. Apresjan and L. L. Iomdin. — M. : Slavic Culture Languages Publ., House, 2005. — P. 98—109.

574. *Dinsmore J.* Partitioned representations: A study in mental representation, language understanding, and linguistic structure / J. Dinsmore. — Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1991. — 331 p. — (Studies in Cognitive Systems ; v. 8.).

575. *Dirven R.* Cognitive exploration of language and linguistics. Second, revised edition / R. Dirven, M. Verspoor. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., — 2004. — 294 p. — (Cognitive Linguistics in Practice).

576. *Dixon R. M. W.* A semantic approach to English grammar / R. M. W. Dixon. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2005. — 543 p. — (Oxford Textbooks in Linguistics).

577. *Dixon R. M. W.* Adjective classes in typological perspective / R. M. W. Dixon // Adjective classes. A cross-linguistic typology / Ed. by R. M. W. Dixon, A. Y. Aikhenvald. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2006. — P. 1—49. — (Explorations in Linguistic Typology ; v. 1).

578. *Dixon R. M. W.* Introduction // Changing valency: Case studies in transitivity / R. M. W. Dixon, A. Y. Aikhenvald / Ed. by R. M. W. Dixon, A. Y. Aikhenvald. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2000. — P. 1—29.

579. *Dodge E.* Image schemas: From linguistic analysis to neural grounding / E. Dodge, G. Lakoff // From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics / Ed. by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 57—92. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).
580. *Donohue M.* A grammar of *Tukang Besi* / M. Donohue. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 1999. — 576 p. — (Mouton Grammar Library).
581. *Dowty D.* Thematic proto-roles and argument selection / D. Dowty // Language. — Baltimore : Waverly Press, 1991. — Vol. 67. — # 3. — P. 547—619. — (The Linguistic Society of America).
582. *Dowty D.* The semantic asymmetry of ‘argument alternation’ (and why it matters) / D. Dowty // Making sense: From lexeme to discourse, in honor of Werner Abraham at the occasion of his retirement / Ed. by Geert van der Meer and Alice G. B. ter Meulen. — Groningen : Center for Language and Cognition, 2001. — Vol. 44. — P. 171—186. — (Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik).
583. *Du Bois W. J.* Argument structure: Grammar in use / J. W. Du Bois // Preferred argument structure: Grammar as architecture for function / Ed. by J. W. Du Bois, L. E. Kumpf, W. J. Ashby. — Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publ., Co., 2003. — P. 11—60. — (Studies in Discourse and Grammar ; v. 14).
584. *Dummett M. A. E.* Common sense and physics / M. A. E. Dummett // Perception and identity: Essays presented to A. J. Ayer with his replies / Ed. by G. F. MacDonald. — Ithaca, N. Y. : Cornell Univ. Press, 1979. — P. 1—40.
585. *Eggins S.* An introduction to systemic functional linguistics / S. Eggins. — 2-d ed. — N. Y. ; L. : Continuum International Publ. Group, 2004. — 385 p.
586. *Endangered metaphors* / [Idström A., Piirainen E., Mühlhäusler P. et al.] ; ed. by A. Idström, E. Piirainen. In cooperation with T. F. M. Falzett. — Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publ., Co., 2012. — 382 p. — (Cognitive Linguistics Studies in Cultural Contexts ; v. 2).
587. *Evans G.* The varieties of reference / G. Evans. — Oxford : Clarendon Press, 1982. — 418 p.
588. *Evans N.* Experiencer objects in Iwaidjan languages (Australia) / N. Evans // Non-nominative subjects / Ed. by P. Bhaskararao, K. V. Subbarao. — Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publ., Co., 2004. — Vol. 1. — P. 169—192. — (Typological Studies in Language ; v. 60).
589. *Falk Y. N.* Lexical-functional grammar: An introduction to parallel constraint-based syntax / Y. N. Falk. — Stanford : Center for the Study of Language and Information, 2001. — 237 p.
590. *Fauconnier G.* Conceptual integration networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive linguistics: Basic readings / Ed. by D. Geeraerts. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2006. — P. 303—371. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 34).
591. *Fillmore, Ch. J.* Types of Lexical Information / Ch. J. Fillmore // Studies in Syntax and Semantics / Ed. by F. Kiefer. — Dordrecht : Reidel, 1969. — P. 109—137.

592. *Fillmore, Ch. J.* Types of Lexical Information / Ch. J. Fillmore // *Semantics. An interdisciplinary in philosophy, linguistics and psychology* / Ed. by D. D. Steinberg & L. A. Jakobovits. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1971. — P. 370—392.

593. *Fillmore Ch. J.* Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of *let alone* / Ch. J. Fillmore, P. Kay, M. C. O'Connor // *Language*. — Baltimore : Waverly Press, 1988. — Vol. 64. — # 3. — P. 501—538. — (The Linguistic Society of America).

594. *Foley A.* Functional syntax and universal grammar / A. Foley, R. D. Van Valin. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1984. — 416 p.

595. *From polysemy to semantic change. Towards a typology of lexical semantic association* / [Vanhove M., Koptjevskaja-Tamm M., Robert S. et al.] ; ed. by M. Vanhove. — Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publ., Co., 2008. — 404 p. — (Studies in Language Companion ; v. 106).

596. *Garey H. B.* Verbal aspects in French / H. B. Garey // *Language*. — 1957. — # 33. — P. 91—110.

597. *Genette G.* Narrative discourse revisited / G. Genette / Trans. by J. E. Lewin. — Ithaca : Cornell Univ. Press, 1988. — 175 p.

598. *Gerritsen N.* Russian reflexive verbs: In search of unity in diversity / N. Gerritsen. — Amsterdam ; Atlanta, GA : Rodopi, 1990. — 322 p. — (Studies in Slavic and General Linguistics ; v. 15).

599. *Gibbs R. W., Jr.* Embodied experience and linguistic meaning / Jr., R. W. Gibbs // *Brain and Language*. — 2003. — Vol. 84. — # 1. — P. 1—15.

600. *Gibbs R. W., Jr.* The psychological status of image schemas / Jr., R. W. Gibbs // *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics* / Ed. by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 113—136. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).

601. *Gisborne N.* The event structure of perception verbs / N. Gisborne. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2010. — 330 p.

602. *Givón T.* Syntax: An introduction : In 2 vol. / T. Givón. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 2001a. — Vol. 1. — 518 p.

603. *Givón T.* Syntax: An introduction : In 2 vol. / T. Givón. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 2001b. — Vol. 2. — 416 p.

604. *Goldberg A. E.* Constructions: A construction grammar approach to argument structure / A. E. Goldberg. — Chicago : University of Chicago Press, 1995. — 265 p.

605. *Goldberg A. E.* Argument realization. The role of constructions, lexical semantics and discourse factors / A. E. Goldberg // *Construction grammars: Cognitive grounding and theoretical extensions* / Ed. by Jan-Ola Östman, M. Fried. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 2005. — P. 17—43.

606. *Goldberg A. E.* The inherent semantics of argument structure: The case of the English detransitive construction / A. E. Goldberg // *Cognitive linguistics: Basic readings*

/ Ed. by D. Geeraerts. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2006. — P. 401—438. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 34).

607. *Grady J. E.* Image schemas and perception: Refining a definition / J. E. Grady // From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics / Ed. by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 35—56. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).

608. *Grimshaw J.* Obligatory adjuncts and the structure of events / J. Grimshaw, S. Vikner // Knowledge and language: Lexical and conceptual structure / Ed. by E. Reuland, W. Abraham. — Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1993. — Vol. 2. — P. 143—155.

609. *Grzegorzczkova R.* Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe / R. Grzegorzczkova. — Wyd. III, popraw. — Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979. — 96 s.

610. *Grzegorzczkova R.* Wstęp do językoznawstwa / R. Grzegorzczkova. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. — 211 s.

611. *Grzegorzczkova R.* Wprowadzenie do semantyki językoznawczej / R. Grzegorzczkova. — Wyd. IV, popraw. i rozszerz. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. — 224 s.

612. *Grzegorzczkova R.* O programie badań porównawczych w zakresie semantyki leksykalnej / R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa // Studia z semantyki porównawczej : nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne / Pod red. R. Grzegorzczkovej i K. Waszakowej. — Cz. 1. — Warszawa : Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 2000. — S. 7—10.

613. *Hacker P. M. S.* Appearance and Reality: A philosophical investigation into perception and perceptual qualities / P. M. S. Hacker. — Oxford : Basil Blackwell, 1987. — 243 p.

614. *Haiden M.* Theta theory / M. Haiden / Ed. by H. van Riemsdijk, H. van der Hulst, J. Roster. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — 427 p. — (Studies in generative grammar ; v. 78).

615. *Hale K.* Prolegomenon to a theory of argument structure / K. Hale, S. J. Keyser. — Cambridge, MA ; L. : The MIT Press, 2002. — 281 p. — (Linguistic Inquiry Monograph ; v. 39).

616. *Halliday M. A. K.* Introduction to Functional Grammar / M. A. K. Halliday. — London ; Baltimore, Md., USA : Edward Arnold, 1985. — 387 p.

617. *Hampe B.* Image schemas in Cognitive Linguistics / B. Hampe // From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics / Ed. by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 1—14. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).

618. *Haser V.* Metaphor, metonymy, and experientialist philosophy: Challenging cognitive semantics / V. Haser / Ed. by E. Closs Traugott, B. Kortmann. — Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2005. — 296 p. — (Topics in English Linguistics ; 49).

619. *Hawkins R.* Towards an account of the possessive constructions: NP's N and N of NP / R. Hawkins // Journal of Linguistics. — 1981. — Vol. 17. — # 2. — P. 247—269.

620. *Helbig H.* Knowledge of representation and the semantics of natural language / H. Helbig. — Berlin : Springer Publ., Co., 2006. — 646 p.
621. *Hilbert D. R.* Color and color perception: A Study in Anthropocentric Realism / D. R. Hilbert. — Stanford : Center for the Study of Language and Information, 1987. — 156 p.
622. *Hilbert D. R.* What is color vision? / D. R. Hilbert // *Philosophical Studies*. — 1992. — # 68. — P. 351—370.
623. *Hilferty J.* Cognitive linguistics: an introductory sketch [Электронный ресурс] / J. Hilferty. — Режим доступа до ресурсу : <http://lingua.fil.es/~hilferty/coglx.pdf>
624. *Holt J.* Études d'aspect / J. Holt // *Acta Jutlandica* 15 (2). Aarskrift for Aarhus Universitet. — København : Universalforlaget i Aarhus. Ejnar Munksgaard, 1943. — P. 1—94.
625. *Hook P. E.* Experiencers in South Asian languages: A gallery / P. E. Hook // *Experiencer subjects in South Asian languages* / Ed. by Manindra K. Verma & Mohanan K. P. — Stanford : Center for the Study of Language, 1990. — P. 319—334.
626. *Hudson R.* What is Word Grammar? / R. Hudson // *Word Grammar. New perspectives on a theory of language structure* / Ed. by Sugayama K. & Hudson R. A. — L. : Continuum, 2006. — P. 3—32.
627. *Hudson R.* Word Grammar / R. Hudson // *The Oxford handbook of cognitive linguistics* / Ed. by D. Geeraerts and H. Cuyckens. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2007. — P. 509—539.
628. *Jackendoff R. S.* Semantics and cognition / R. S. Jackendoff. — Cambridge, MA : The MIT Press, 1986. — 297 p.
629. *Jackendoff R. S.* Semantic structures / R. S. Jackendoff. — Cambridge, MA : The MIT Press, 1992. — 336 p.
630. *Jackson F.* The primary quality view of colour / F. Jackson // *Philosophical Perspectives*. — 1996. — # 10. — P. 199—219.
631. *Jackson F.* An objectivist's guide to subjectivism about colour / F. Jackson, R. Pargetter // *Revue Internationale de Philosophie*. — 1987. — # 160. — P. 129—141.
632. *Janda L. A.* The case book for Russian / L. A. Janda, S. J. Clancy. — Bloomington, IN : Slavica, 2002. — 303 p.
633. *Jaworska G.* O podstawowych nazwach barw w języku ukraińskim: materiały do badań porównawczych / G. Jaworska // *Studia z semantyki porównawczej : nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne* / Pod red. R. Grzegorzycykowej i K. Waszakowej. — Cz. 1. — Warszawa : Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 2000. — S. 29—38.
634. *Jayaseelan K. A.* The possessor—experiencer dative in Malayalam / K. A. Jayaseelan // *Non-nominative subjects* / Ed. by P. Bhaskararao, K. V. Subbarao. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., — 2004. — Vol. 1. — P. 227—244. — (Typological Studies in Language ; v. 60).
635. *Johnson M.* The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason / M. Johnson. — Chicago: The University of Chicago Press, 1987. — 233 p.

636. *Johnson M.* The philosophical significance of image schemas / M. Johnson // From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics / Ed. by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 15—34. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).
637. *Johnson M.* Why cognitive linguistics requires embodied realism / M. Johnson, G. Lakoff // Cognitive Linguistics. — 2002. — Vol. 13. — Issue 3. — P. 245—263.
638. *Kaplan R.* Lexical functional grammar: A formal system for grammatical representation / R. Kaplan, J. Bresnan // The mental representation of grammatical relations / Ed. by J. Bresnan. — Cambridge, MA : The MIT Press, 1982. — P. 173—281.
639. *Kay P.* Grammatical constructions and linguistic generalizations: The What's X doing Y? construction / P. Kay, Ch. J. Fillmore // Language. — Baltimore : Waverly Press, 1999. — Vol. 75. — # 1. — P. 1—34. — (The Linguistic Society of America).
640. *Kay P.* The linguistic significance of the meaning of basic color terms / P. Kay, C. K. McDaniel // Language. — 1978. — Vol. 54. — P. 610—646.
641. *Keenan E. L.* Towards a universal definition of 'subject of' / E. L. Keenan // Universal Grammar : 15 Essays. — L. ; Sydney ; Wolfeboro, New Hampshire : Routledge, 1987. — P. 89—120. — (Croom Helm Linguistics Series).
642. *Kibort A.* On three different types of subjectlessness and how to model them in LFG / A. Kibort // Proceedings of the LFG06 Conference, Universität Konstanz / Ed. by M. Butt & T. Holloway King. — Stanford : CSLI, 2006. — P. 289—309.
643. *Kibrik A. E.* Toward a typology of ergativity / A. E. Kibrik // Grammar inside and outside the clause: Some approaches to theory from the field / Ed. by J. Nichols & A. Woodbury. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1985. — P. 268—323.
644. *Kibrik A. E.* Beyond subject and object: Toward a comprehensive relational typology / A. E. Kibrik // Linguistic typology. — 1997. — Vol. 1. — Issue. 3. — P. 279—346.
645. *Kimmel M.* Culture regained: Situated and compound image schemas / M. Kimmel // From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics / Ed. by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 285—312. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).
646. *Kövecses Z.* Metaphor and emotion. Language, culture, and body in human feeling / Z. Kövecses. — Cambridge ; Paris : Cambridge Univ. Press & Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2000. — 224 p.
647. *Kövecses Z.* Metaphor. A practical introduction / Z. Kövecses. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2010. — 400 p.
648. *Kreidler Ch. W.* Introducing English semantics / Ch. W. Kreidler. — L. ; N. Y. : Routledge, 1998. — 332 p.
649. *Lambrecht K.* Information structure and sentence form: Topic, focus, and the mental representations of discourse referents / K. Lambrecht. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1996. — 408 p. — (Cambridge Studies in Linguistics ; v. 71).

650. *Landau B.* Language and experience: Evidence from the blind child / B. Landau, L. R. Gleitman. — Cambridge, MA ; L. : Harvard Univ. Press, 1985. — 250 p. — (Cognitive Science Series ; v. 8).
651. *Langacker R. W.* Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites / R. W. Langacker. — Vol. 1. — Stanford, CA : Stanford Univ. Press, 1987. — 540 p.
652. *Langacker R. W.* Foundations of cognitive grammar: Descriptive application / R. W. Langacker. — Vol. 2. — Stanford, CA : Stanford Univ. Press, 1991. — 628 p.
653. *Langacker R. W.* Grammar and conceptualization / R. W. Langacker. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 1999. — 427 p.
654. *Langacker R. W.* Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar / R. W. Langacker. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2001. — 395 p.
655. *Langacker R. W.* Cognitive grammar. A basic introduction / R. W. Langacker. — Oxford : Oxford Univ. Press, Inc., 2008. — 562 p.
656. *Lavine J. E.* Case and events in Ukrainian Experiencer predicates [Електронний ресурс] / J. E. Lavine // Formal Approaches to Slavic Linguistics 18. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.facstaff.bucknell.edu/jlavine/publications.asp>
657. *Lavine J. E.* Case and events in transitive impersonals [Електронний ресурс] / J. E. Lavine // Journal of Slavic Linguistics. — # 18 (1). — P. 101—130. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.facstaff.bucknell.edu/jlavine/>
658. *Leech G.* Meaning and the English verb / G. Leech. — L. : Longman / Pearson Education, 2004. — 152 p.
659. *Levin B.* English verb classes and alternations. A preliminary investigation / B. Levin. — Chicago : Chicago Univ. Press, 1993. — 366 p.
660. *Levin B.* Unaccusativity: At the syntax-lexical semantics interface / B. Levin, M. Rappaport Hovav. — Cambridge, MA : The MIT Press, 1995. — 328 p. — (Linguistic Inquiry Monograph ; v. 26).
661. *Levin B.* Lexical semantics and syntactic structure / B. Levin, M. Rappaport Hovav // The handbook of contemporary semantic theory : Ed. by Sh. Lappin. — Oxford : Blackwell Publishers, 1996. — P. 487—507. — (Blackwell Handbooks in Linguistics).
662. *Levin B.* Argument realization / B. Levin, M. Rappaport Hovav. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2005. — 288 p. — (Research Surveys in Linguistics).
663. *Łukaszuk I.* Konotacje semantyczne barwy *niebieskiej* w języku rosyjskim i ukraińskim / I. Łukaszuk // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. О. О. Тараненко. — Вип. 8. — К. : КНЛУ. — 2007. — С. 146—153.
664. *Łukaszuk I.* Grupa leksykalno-semantyczna zapachów w języku rosyjskim (sem ‘zapach nieprzyjemny’) / I. Łukaszuk // Проблеми зіставної семантики. Зб. наук. статей / Відп. ред. О. О. Тараненко. — Вип. 9. — К. : КНЛУ. — 2009. — С. 229—234.
665. *MacLaury R. E.* Color and cognition in Mesoamerica: Constructing categories as vantages / R. E. MacLaury. — Austin : University of Texas Press, 1997. — 616 p.
666. *Masi S.* Studies in lexical contrastive semantics: English vis-à-vis Italian spatial particles / S. Masi. — Pisa : Plus-Pisa University Press, 2011. — 171 p.

667. *Maturana H. R.* Autopoiesis and cognition. The realization of the living / H. R. Maturana, F. J. Varela / With a preface to 'Autopoiesis' by Sir S. Beer. — Boston ; Dordrecht : D. Reidel Publ. Co., 1980. — 141 p. — (Boston Studies in the Philosophy of Science ; v. 42).

668. *McDowell J.* Values and secondary qualities / J. McDowell // *Morality and Objectivity* / Ed. by T. Honderich. — L. : Routledge & Kegan Paul, 1985. — P. 110—129.

669. *Mel'čuk I.* Semantic description of lexical units in an Explanatory Combinatorial Dictionary: Basic principles and heuristic criteria / I. Mel'čuk // *International Journal of Lexicography*. — Oxford : Oxford Univ. Press, 1988. — Vol. 1. — # 3. — P. 165—188.

670. *Mel'čuk I.* Communicative organization in natural language: The semantic communicative structure of sentences / I. Mel'čuk. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., 2001. — 393 p. — (Studies in Language Companion Series ; v. 57).

671. *Mel'čuk I.* Explanatory Combinatorial Dictionary / I. Mel'čuk // *Open Problems in Linguistics and Lexicography* / Ed. by G. Sico. — Monza : Polimetrica, 2006. — P. 225—355.

672. *Metaphor and metonymy* in comparison and contrast / [Dirven R., Pörings R., Jakobson R. et al.] ; ed. by R. Dirven, R. Pörings. — Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2003. — 620 p.

673. *Miller G. A.* Language and perception / G. A. Miller, P. N. Johnson-Laird. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1976. — 760 p.

674. *Mohanan K. P.* Dative subjects in Malayalam: Semantic information in syntax / K. P. Mohanan, T. Mohanan // *Experiencer subjects in South Asian languages* / Ed. by Manindra K. Verma & Mohanan K. P. — Stanford : Center for the Study of Language, 1990. — P. 43—57.

675. *Mustajoki A.* Функциональный синтаксис как основа сопоставления языков / A. Mustajoki // *Studia Slavica Finlandensia. Finnish Contributions to the 13th International Congress of Slavists. Ljubljana, August 15-21* / Ed. by J. Papinniemi, J. Lindstedt, B. Hellman. — Helsinki : Finnish Inst. for Russian and East European Studies, 2003. — T. XX. — P. 100—127.

676. *Niemeier S.* From blue stockings to blue movies. Color metonymies in English / S. Niemeier // *Speaking of colors and odors*. Ed. by M. Plümacher, P. Holz. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 2007. — P. 141—154.

677. *Onishi M.* Transitivity and valency-changing derivations in Motuna / M. Onishi // *Changing valency: Case studies in transitivity* / Ed. by R. M. W. Dixon, A. Y. Aikhenvald. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2000. — P. 115—140.

678. *Partee B.* Diathesis alternations and NP semantics / B. Partee // *East — West Encounter : Second International Conference on Meaning ↔ Text Theory* / Vinogradov Russian Language Institute of RAS ; Linguistic Institute of RAS ; Institute for Information Transmission Problems of RAS / Ed. by Ju. D. Apresjan and L. L. Iomdin. — M. : Slavic Culture Languages Publ., House, 2005. — P. 361—373.

679. *Perlmutter D. M.* Toward a universal characterization of passivization / D. M. Perlmutter, P. M. Postal // *Studies in relational grammar 1* / Ed. by D. Perlmutter. — Chicago : Chicago Univ. Press, 1983. — P. 3—29.
680. *Perlmutter D. M.* The relational succession law / D. M. Perlmutter, P. M. Postal // *Studies in relational grammar 1* / Ed. by D. Perlmutter. — Chicago : Chicago Univ. Press, 1983. — P. 30—80.
681. *Perlmutter D. M.* Some proposed laws of basic clause structure / D. M. Perlmutter, P. M. Postal // *Studies in relational grammar 1* / Ed. by D. Perlmutter. — Chicago : Chicago Univ. Press, 1983. — P. 81—128.
682. *Pesetsky D.* Zero syntax: Experiencers and Cascades / D. Pesetsky. — Cambridge, MA : The MIT Press, 1996. — 369 p. — (Current Studies in Linguistics).
683. *Popova Ya.* Image schemas and verbal synaesthesia / Ya. Popova // *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics* / Ed. by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 395—420. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).
684. *Przybylska R.* Schematy wyobrazeniowe a semantyka polskich prefiksów czasownikowych do-, od-, prze-, roz-, u- / R. Przybylska. — Kraków : Universitas, 2006. — 304 s.
685. *Pustejovsky J.* On the acquisition of lexical entries: The perceptual origin of thematic relations / J. Pustejovsky // *Proceedings of the 25th annual meeting of the association for computational linguistics.* — Stanford : Stanford Univ. Press, 1987. — P. 172—178.
686. *Pustejovsky J.* The generative lexicon / J. Pustejovsky // *Computational linguistics.* — 1991. — Vol. 17. — # 4. — P. 409—441.
687. *Pustejovsky J.* The generative lexicon / J. Pustejovsky. — Cambridge, MA : The MIT Press, 1998. — 312 p.
688. *Radden G.* Towards a theory of metonymy / G. Radden, Z. Kövecses // *Metonymy in language and thought* / Ed. by K-U. Panther, G. Radden. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 1999. — P. 17—60. — (Human Cognitive Processing ; v. 4).
689. *Rappaport Hovav M.* Building verb meanings / M. Rappaport Hovav, B. Levin // *The projection of arguments: Lexical and compositional factors* / Ed. by M. Butt, W. Geuder. — Stanford, CA : Center for the Study of Language, 1998. — P. 97—135. — (CSLI Lecture Notes ; v. 83).
690. *Reciprocal constructions:* In 5 vol. / Ed. by V. P. Nedjalkov. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 2007. — Vol. 1—5. — 2223 p. — (Typological Studies in Language ; v. 71).
691. *Reichenbach H.* Elements of symbolic logic / H. Reichenbach. — N. Y. : The MacMillan Co., 1947. — 444 p.
692. *Rosch E.* Human categorization / E. Rosch // *Advances in cross-cultural psychology* / Ed. by N. Warren. — Vol. 1. — L. : Academic Press, Ltd., 1977. — P. 1—72.

693. *Schäfer F.* The syntax of (anti-)causatives: External arguments in change-of-state contexts / F. Schäfer. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 2008. — 324 p. — (Linguistik Aktuell / Linguistics Today ; v. 126).
694. *Seiler H.* Possession as an operational dimension of language / H. Seiler. — Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1983. — 91 p. — (Language Universals Series ; v. 2).
695. *Semantyka a konfrontacja językowa* / Pod red. V. Koseskiej-Toszonej, D. Rytel-Kuc. — Wyd. 1. — Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1996. — 255 s.
696. *Serdobolskaya N.* Object or situation: The factors of expressing the arguments of mental verbs in Russian / N. Serdobolskaya, A. Letuchiy // East — West Encounter : Second International Conference on Meaning ↔ Text Theory / Vinogradov Russian Language Institute of RAS ; Linguistic Institute of RAS ; Institute for Information Transmission Problems of RAS / Ed. by Ju. D. Apresjan and L. L. Iomdin. — M. : Slavic Culture Languages Publ., House, 2005. — P. 432—446.
697. *Sgall P.* The meaning of the sentence in its semantic and pragmatic aspects / P. Sgall, E. Hajičová, J. Panevová / Ed. by J. L. Mey. — Dordrecht ; Boston ; Lancaster ; Tokyo : D. Reidel Publ., Co., A member of the Kluwer academic publishers group, 1986. — 353 p.
698. *Song J. J.* Causatives: Semantics / J. J. Song // Encyclopedia of language and linguistics. In 14 vol. — Cambridge : Elsevier Social Sciences Publ., 2005. — Vol. 3. — P. 265—268.
699. *Talmy L.* Figure and ground in complex sentences / L. Talmy // Universals of Human Language. — Stanford : Stanford Univ. Press, 1978. — Vol. 4. — P. 625—649.
700. *Talmy L.* Force dynamics in language and cognition / L. Talmy // Cognitive Science. — Berkeley : University of California, 1988. — Vol. 12. — Issue 1. — P. 49—100.
701. *Talmy L.* Toward a cognitive semantics : In 2 vol. / L. Talmy. — Cambridge : MIT Press, 2000a. — Vol. 1 : Concept structuring systems. — 565 p.
702. *Talmy L.* Toward a cognitive semantics : In 2 vol. / L. Talmy. — Cambridge : MIT Press, 2000b. — Vol. 2 : Typology and process in concept structuring. — 495 p.
703. *Teodorowicz-Hellman E.* *Zielony i niebieski* w języku polskim w porównaniu z *grön* i *blå* w szwedzkim / E. Teodorowicz-Hellman // Studia z semantyki porównawczej : nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne / Pod red. R. Grzegorzczkovej i K. Waszakowej. — Cz. 1. — Warszawa : Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 2000. — S. 73—92.
704. *Thompson E.* Colour Vision: A study in cognitive science and the philosophy of perception / E. Thompson. — N. Y. : Routledge, 1995. — 372 p.
705. *Tomlin R. S.* Focal attention, voice, and word order: An experimental, cross-linguistic study / R. S. Tomlin // Word order in discourse / Ed. by P. Downing, M. Noonan. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., 1995. — P. 517—554.

706. *Traugott E. C.* Regularity in semantic change / E. C. Traugott, R. B. Dasher. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2005. — 364 p. — (Cambridge Studies in Linguistics ; v. 97).
707. *Turner M.* Reading minds: The study of English in the age of Cognitive Science / M. Turner. — Princeton : Princeton Univ. Press, 1991. — 298 p.
708. *Usonienė A.* Extension of meaning: Verbs of perception in English and Lithuanian / A. Usonienė // Meaning through language contrast / Ed. by K. M. Jaszczolt and Ken Turner. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins V. B., 2003. — V. 1. — P. 193—222. — (Pragmatics & Beyond, New Series ; v. 99).
709. *Vandeloise C.* Spatial prepositions: A case study from French / C. Vandeloise. — Chicago : University of Chicago Press, 1991. — 265 p.
710. *Vandeloise C.* Containment, support, and linguistic relativity / C. Vandeloise // Cognitive approaches to lexical semantics / Ed. by H. Cuyckens, R. Dirven, J. R. Taylor. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2003. — P. 393—426. — (Cognitive Linguistic Research).
711. *Vaňková I.* Mienić się różnymi kolorami: zabarwienie skóry jako symbolizacja cech i stanów psychofizycznych człowieka / I. Vaňková // Studia z semantyki porównawczej : nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne / Pod red. R. Grzegorzycykowej i K. Waszakowej. — Cz. 1. — Warszawa : Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 2000. — S. 105—122.
712. *Van Valin R. D., Jr.* An introduction to syntax / Jr., R. D. Van Valin. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2004. — 239 p.
713. *Van Valin R. D., Jr.* Exploring the syntax-semantics interface / Jr., R. D. Van Valin. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2005. — 310 p.
714. *Van Valin R. D., Jr.* Syntax: Structure, meaning and function / Jr., R. D. Van Valin, R. J. LaPolla. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1997. — 744 p. — (Cambridge Textbooks in Linguistics).
715. *Vendler Z.* Linguistics in philosophy / Z. Vendler. — Ithaca & London : Cornell Univ. Press, 1967. — 203 p.
716. *Verhoeven E.* Experiential constructions in Yucatec Maya: A typologically based analysis of a functional domain in a Mayan language / E. Verhoeven. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., — 2007. — 380 p. — (Studies in language companion series ; v. 87).
717. *Verma M. K.* Introduction to the Experiencer subject construction / M. K. Verma, K. P. Mohanan // Experiencer subjects in South Asian languages / Ed. by M. K. Verma & K. P. Mohanan. — Stanford, CA : Center for the Study of Language, 1990. — P. 1—12.
718. *Warren B.* Classifying adjectives / B. Warren. — Göteborg : Acta Universitatis Gothoburgensis. Gothenburg Studies in English, 1984. — 318 p.
719. *Waszakowa K.* Struktura znaczeniowa podstawowych nazw barw : założenia opisu porównawczego / K. Waszakowa // Studia z semantyki porównawczej : nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne / Pod red. R. Grzegorzycykowej i K. Waszakowej. — Cz. 1. — Warszawa : Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 2000. — S. 59—72.

720. *Weigand E.* Contrastive lexical semantics / E. Weigand // Contrastive lexical semantics / Ed. by E. Weigand. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publ., Co., — 1998. — P. 25—44. — (Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV. Current issues in linguistic theory ; v. 171).
721. *Westphal J.* Colour: A philosophical introduction / J. Westphal. — Oxford : Basil Blackwell, 1991. — 166 p.
722. *Wierzbicka A.* Czy istnieją zdania bezpodmiotowe / A. Wierzbicka // Język polski. — Kraków : Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1966. — Nr. 3. — S. 177—196.
723. *Wierzbicka A.* On the semantics of the verbal aspect in Polish / A. Wierzbicka // To honor Roman Jakobson: Essays on the occasion of his seventieth birthday. — The Hague ; Paris : Mouton, 1967. — Vol. 3. — P. 2231—2249.
724. *Wierzbicka A.* Lingua mentalis: The semantics of natural language / A. Wierzbicka. — Sydney : Academic Press, 1980. — 367 p.
725. *Wierzbicka A.* Semantics, culture, and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations / A. Wierzbicka. — N. Y. ; Oxford : Oxford Univ. Press, 1992. — 487 p.
726. *Wierzbicka A.* Emotions across languages and cultures. Diversity and universals / A. Wierzbicka. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1999. — 349 p.
727. *Wierzbicka A.* Cross-cultural pragmatics / A. Wierzbicka. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2003. — 502 p.
728. *Wierzbicka A.* Experience, evidence, and sense: The hidden cultural legacy of English / A. Wierzbicka. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2010. — 472 p.
729. *Wierzchowski J.* Semantyka językoznawcza / J. Wierzchowski. — Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. — 183 s.
730. *Wright G. H. von.* The varieties of goodness / G. H. von Wright. — L. : Routledge & Kegan Paul. ; N. Y. : Humanities Press, 1963. — 222 p. — (International Library of Philosophy and Scientific Method).
731. *Zlatev J.* What's in a schema? Bodily mimesis and the grounding of language / J. Zlatev // From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics / Ed. by B. Hampe. — Berlin ; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2005. — P. 313—342. — (Cognitive Linguistic Research ; v. 29).
732. *Zwaan R. A.* The immersed experiencer: Toward an embodied theory of language comprehension. Advances in research and theory / R. A. Zwaan // The psychology of learning and motivation / Ed. by B. H. Ross. — San Diego, CA : Elsevier Academic Press, 2004. — Vol. 44. — P. 35—62.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. **КТУМ** : Корпус текстів української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.mova.info/corpus.aspx>
2. **ВНС** : The British National Corpus [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk>
3. **КJP** : Korpus języka polskiego [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://korpus.pwn.pl/>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ І ДОВІДНИКІВ

АУФС : Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. — 2-е вид., випр. — К. : Знання, 2005. — 1056 с.

БПС : Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. — Изд. 3-е. — М. : Прайм-Еврознак, 2003. — 672 с.

ВІКІ : Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://uk.wikipedia.org>

ЕСУМ : Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [За ред. О. С. Мельничука]. — К. : Наукова думка, 1982—2012. — Т. 1—6.

ИЭССАЯ : Историко-этимологический словарь современного английского языка [Електронний ресурс] : Електронна версія словника на CD-диску, 2001.

ІСУЯ : Историчний словник українського язика / [За ред. Є. Тимченка]. — Харків — Київ : Державне видавництво України ; Українська Радянська Енциклопедія, 1930—1932. — Т. 1. — Зошит I—II.

КПС : Краткий психологический словарь / [Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. — М. : Политиздат, 1985. — 431 с.

КТСЛТ : Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [За ред. С. Я. Єрмоленко]. — К. : Либідь, 2001. — 223 с.

ЛС : Великобритания: Лингвострановедческий словарь / [Под общ. ред. А. Р. У. Рум, Л. В. Колесников, Г. А. Пасечник и др.]. — М. : Русский язык, 1978. — 480 с.

НОСС : Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / [Под общ. рук. акад. Ю. Д. Апресяна]. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Языки славянской культуры, 2003. — 1488 с.

НФЭ : Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН ; Нац. общ.-науч. фонд ; Научно-ред. совет : В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, А. П. Огурцов. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Мысль, 2010. — Т. 1. — 744 с. ; — Т. 2. — 634 с. ; — Т. 3. — 692 с. ; — Т. 4. — 736 с.

СІС : Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. — К. : Гол. редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1974. — 776 с.

СУМ : Словник української мови: в 11 т. / Редколегія: І. К. Білодід (голова), Л. С. Паламарчук (заст. голови), А. А. Бурячок та ін. — К. : Наукова думка, 1970—1980. — Т. 1—11.

УРФТС : Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / [уклад. І. С. Олійник та М. М. Сидоренко]. — К. : Радянська школа, 1991. — 400 с.

ФС : Философский словарь / Жюлиа Д. — М. : Международные отношения, 2000. — 544 с.

ФСУМ : Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. — К. : Наукова думка, 1993. — Кн. 1. — 528 с. ; — Кн. 2. — 984 с.

ЭЗС : Энциклопедия знаков и символов / О. В. Вовк. — М. : Вече, 2006. — 528 с.

ЭСБ : Энциклопедия символов / Г. Бидерманн / Общ. ред. и предисл. Свенцицкой И. С. — М. : Республика, 1996. — 335 с. : ил.

ЭСК : Энциклопедия символов / Купер Дж. — М. : Ассоциация Духовного единства «Золотой век», 1995. — 412 с.

ЭССЯ : Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд : в 37 вып. / [Под ред. О. Н. Трубачева]. — М. : Наука, 1975. — Вып. 2. — 238 с. — (Академия наук СССР. Институт русского языка).

BRIT : Britannica [Электронный ресурс] : In 32 vol. — CD-2002 Deluxe Edition. — Encyclopedia Britannica, Inc., 2002.

CD : The Century Dictionary. An Encyclopedic Lexicon of the English Language : In 8 vol. / [Prepared under the superintendence of Ph. D., LL. D. W. D. Whitney]. — N. Y. : The Century Co., 1911. — 7046 p.

CDI : Chambers Dictionary of Idioms : English-Ukrainian semibilingual. — К. : Всеуито, 2002. — 475 с.

CEOED : The Compact Edition of the Oxford English Dictionary [Text] / Ed. by J. A. Simpson, E. S. C. Weiner / in 2 vol. — Oxford: Oxford Univ. Press, 1979. — V. 1—2.

CIDE : Cambridge International Dictionary of English / [Ed. by P. Procter]. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1995. — 1773 p.

CNET : Словник.net. Портал української мови та культури, 2006—2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://slovnuk.net>

DAIPV : McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs / [Ed. by R. A. Spears]. — N. Y. : McGraw-Hill's Co. Inc., 2005. — 1080 p.

ED : Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : www.etymonline.com

FSJP : Słownik frazeologiczny języka polskiego PWN [Електронний ресурс] : Multimedialne słowniki języka polskiego. — Wersja 1.0. — Copyright © Wydawnictwo Naukowe PWN SA. — Wydawca : pwn.pl sp. z o.o.

LINGVO : ABBYY Lingvo [Електронний ресурс] : Англо-русский электронный словарь / ABBYY Software, 2003. — Vers. 9.0.

LRNW : The Longman Register of New Words / [Ed. by J. Ayto] ; Словарь новых слов английского языка / Под ред. Дж. Эйто. — М. : Русский язык, 1990. — 434 с.

MWUD : Merriam-Webster's Unabridged Dictionary [Електронний ресурс] : Merriam-Webster, Incorporated, 2000. — Authority & Innovation. — Vers. 2.5.

NEDHP : A New English Dictionary on Historical Principles : In 10 vol. / [Ed. by J. A. H. Murray]. — Oxford : At the Clarendon Press, 1893—1928. — Vol. 1—10.

NLWEDEL : The New Lexicon Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language. — N. Y. : Lexicon Publications, Inc., 1988. — 1149 p.

NTCAID : NTC's American Idioms Dictionary / [Ed. By R. A. Spears]. — 3-rd ed. — N. Y. : NTC Publ. Group ; McGraw-Hill, 2000. — 641 p.

OALDCE : Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English : In 2 vol. / [Ed. by A. S. Hornby with A. P. Cowie]. — special ed. for the USSR. — M. : Russian Language Publ., & Oxford : Oxford Univ. Press, 1982. — Vol. 1. A — L. — 544 p.

ODCIE : Oxford Dictionary of Current Idiomatic English : In 2 vol. / [Ed. by A. P. Cowie, R. Mackin & I. R. McCaig]. — Oxford : Oxford Univ. Press, 1990. — Vol. 2 : English Idioms. — 685 p.

OED : Oxford English Dictionary [Электронный ресурс] : Second Edition on CD-ROM © Oxford Univ. Press, 2009. — Vers. 4.0.

PDEI : The Penguin Dictionary of English Idioms / [Ed. by M. G. Gulland, D. Hinds-Howell]. — L. : Penguin Books, 1994. — 305 p.

PED : The Penguin English Dictionary / [Consult. Ed. R. Allen]. — L. : Penguin Books, 2002. — 1045 p.

RHWUD : Random House Webster's Unabridged Dictionary [Электронный ресурс] : Electronic dictionary of American English. — Seattle, WA : Random House, Inc. ; Multimedia 2000, Inc. — Vers. 3.0.

SEJP : Słownik etymologiczny języka polskiego / [Pod redakcją Aleksandra Brücknera]. Przedruk z pierwszego wydania nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, Kraków 1927. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1985. — 821 s.

SEP : Stanford Encyclopedia of Philosophy [Электронный ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://plato.stanford.edu/> Library of Congress Catalog Data: ISSN 1095—5054 Copyright © 2008 by The Metaphysics Research Lab Center for the Study of Language and Information, Stanford University, Stanford, CA 94305.

SJP : Słownik języka polskiego [Электронный ресурс] / [Pod redakcją W. Doroszewskiego] : Płyta CD. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. — Wers. 1.0.

SJPKM : Słownik języka polskiego : w 8 t. / [Pod redakcją J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego]. — Warszawa : Nakł. prenumeratorów i Kasy im. J. Mianowskiego, 1898—1927. — T. I—VIII.

SJPPWN : Słownik języka polskiego PWN : w 3 t. / [Pod redakcją Mieczysława Szymczaka]. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. — T. 1—3.

USJP : Uniwersalny słownik języka polskiego [Электронный ресурс] / [Pod redakcją S. Dubisza] : Płyta CD. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2004. — Wers. 1.0.

WIKI : Wikipedia. The Free Encyclopedia [Электронный ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://en.wikipedia.org>

WNWDAL : Webster's New World Dictionary of the American Language / [College Edition]. — Cleveland ; N. Y. : The World Publ., Co., 1960. — 1728 p.

WTNIDELU : Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged / [Ed. by Ph. B. Gove]. — Springfield : Merriam-Webster Inc., Publ., 1981. — 2662 p.

СЛОВНИК КЛЮЧОВИХ ТЕРМІНІВ

Актант (лексеми L) (за Ю. Д. Апресяном) — слово, група слів або речення, що позначають обов'язкового учасника ситуації, іменем якого є лексема L.

Актантна декореляція — семантичні перетворення, які засвідчують зміни характеру ситуації у спосіб перерозподілу семантичних ролей учасників цієї ситуації.

Актантна деривація (за О. В. Плунгяном) — семантичні перетворення, які засвідчують зміни у складі і / або референційних властивостях учасників ситуації.

Актантна позиція (лексеми L) (за І. О. Мельчуком) — «відкрите місце» у тлумаченні або в моделі управління L.

Гіперроль (макророль) (за О. Є. Кибриком) — узагальнена роль учасника ситуації.

Денотативний статус (за О. В. Падучевою) — тип референційного призначення іменної групи.

Дериваційний тип ситуації — відношення мотивованості дериваційного потенціалу вихідного та дериваційного імплікаціоналу цільового стану справ.

Динамічні семантичні моделі — теоретичні конструкти, що моделюють зміст мовної одиниці або класу мовних одиниць у вигляді концепту ситуації багатовимірного зразка, який відтворює динаміку концептуалізації світу дискурсу (певної ситуації або якогось її фрагменту) в аспекті гносеологічних, ситуативних, комунікативних і дериваційних стратегій номінатора.

Діатеза (за С. О. Криловим) — синтаксична категорія предиката, що відображає певну відповідність між учасниками позначуваної предикатом ситуації.

Комунікативний ранг (за О. В. Падучевою) — параметр, який характеризує учасника з прагматичної точки зору — відносно фокуса уваги мовця.

Конструкція (за А. Голдберг) — семантична схема ситуації і співвіднесений із нею спосіб синтаксичного оформлення елементів схеми у реченні.

Концепт ситуації (за І. О. Мельчуком) — лексичне відображення (у певній мові) певного фрагмента дійсності.

Концептуальні ракурси (концепти-ракурси) — умови пізнання, які визначають спосіб осмислення перцептивного об'єкта під таким кутом зору, що є чуттєво або ціннісно пріоритетним для суб'єкта перцептивно-інформаційного стану.

Модель значення (за А. М. Барановим, Д. О. Добровольським) — опис плану змісту мовної форми спеціальною семантичною метамовою, що експлікує різні аспекти її семантики і дозволяє передбачити її поведінку (вживання, обмеження на сполучуваність) у тому або іншому контексті.

Образ-схема (топологічна схема) (за М. Джонсоном) — динамічна повторювана структура сенсорно-моторного досвіду, у термінах якої осмислюється як сам досвід, так і ментальний зміст абстрактних концептів, що їх ці структури вибудовують.

Перцепієнт — учасник ситуації, якому відповідає компонент 'суб'єкт перцептивно-інформаційного стану'.

Перцепт — учасник ситуації, якому відповідає компонент 'об'єкт, який викликає або змінює перцептивно-інформаційний стан Перцепієнта'.

Перцептивна лексика (перцептиви) — семантичний клас слів, які позначають перцептивно-інформаційний стан людини.

Перцептивна ситуація — ситуація, яка відображає певний аспект перцептивно-інформаційного стану людини.

Перцептивний об'єкт — об'єкт, концептуалізований за ознакою чуттєвих або ціннісних стратегій суб'єкта перцептивно-інформаційного стану.

Перцептивно-інформаційний стан людини — внутрішній (інформаційний) стан людини, який відображає умови її перцептивного буття або зміну таких умов.

Перцептор — гіперроль суб'єкта, яка об'єднує значення Перцепієнта / Спостерігача перехідного дієслова з єдиним ядерним актантом неперехідного дієслова.

Перцептум — гіперроль об'єкта, що реалізує значення учасника Перцепт перехідного та неперехідного дієслів.

Предикат (за І. О. Мельчуком) — а) « α є предикатом» — унарна властивість, яка характеризує КЛАС смислів; б) « α є предикатом β » — бінарне відношення, що характеризує РОЛЬ одного смислу відносно іншого смислу. Предикати позначають факти (ситуації): дії, діяльність, процеси, стани, відношення, властивості, кількість, локалізацію.

Предикатно-актантна рамка (за О. О. Селівановою) — мисленнєвий аналог ситуації, який репрезентує зв'язок предиката з глибинними відмінками.

Предикатно-аргументна структура (за О. О. Селівановою) — глибинний синтаксичний аналог судження, центром якого є предикат, що корелює з аргументами й ад'юнктами.

Предикація (за Ю. С. Степановим) — акт поєднання незалежних предметів думки, виражених самостійними словами (у нормі — *предикатом* і його *актантами*), з метою відобразити певний стан справ, подію, ситуацію.

Пропозиціональна функція — (те саме, що й предикат) функція, аргументи якої представлені актантами (термами) — суб'єктом та об'єктом. У роботі поняття пропозиціональна функція кваліфікується як предикат у сенсі б) І. О. Мельчука.

Регулярна багатозначність (за Ю. Д. Апресяном) — комбінація типів значень, яка представлена в достатньо великих групах слів певної мови.

Реляційний (мовний) вимір — параметр, який характеризує ситуацію в аспекті семантики заданих граматичною конструкцією синтаксичних відношень.

Репрезентативний (мовний) вимір — параметр, який характеризує ситуацію в аспекті семантичної характеристики імені учасника.

Роль (семантична) (за Ю. Д. Апресяном) — узагальнена назва учасника ситуації, іменем якої є відповідна предикатна лексема, відносно інших її учасників.

Семантична деривація (за Г. А. Залізняка) — відношення семантичної похідності, яке зв'язує між собою різні значення одного слова.

Семантична рольова структура (за Р. Ван Валіном, У. Фолі) — мовні засоби, які кодують інформацію про ситуації (дії, події, стани), їх учасників, і ролі, які ці учасники виконують у цих ситуаціях.

Семантичний клас (за Р. Й. Розіною) — об'єднання слів, виокремлених на основі семантичної ознаки, що повторюється у багатьох словах і обов'язково має мовне вираження в тих чи інших їхніх властивостях — у морфологічних особливостях, аспектуальній поведінці, сполучуваності і т. ін.

Сентенційний (мовний) вимір — параметр, який характеризує ситуацію в аспекті семантики вершинного дієслова певного тематичного класу.

Ситуація (за Ю. Д. Апресяном) — фрагмент дійсності (реальної або лише уявної), в якій певні об'єкти (люди, предмети, непередметні сутності) у певний момент часу і в певному місці пов'язані один з одним певними відношеннями.

Спостерігач — учасник ситуації, якому відповідає компонент 'суб'єкт спостереження, або суб'єкт інтерпретації перцептивного об'єкта'; (за О. В. Падучевою) синтаксично невиражений Перцепієнт, або Перцепієнт «за кадром».

Стан справ (за А. Мустайоки) — ситуація, фрагмент дійсності (реального, віртуального або внутрішнього світу), яка обмежується та інтерпретується мовцем.

Таксономічна категорія (акціональний клас) (за О. В. Падучевою) — категорія дієслова, яка представляє певний тип позамовної ситуації і показує, як зміст ситуації розподіляється в часі.

Таксономічний клас (за О. В. Падучевою) — семантична характеристика імені, яка описує категоріальний (онтологічний) тип учасника позначуваної предикатом ситуації.

Тематичний клас (дієслова) (за О. В. Падучевою) — об'єднання дієслів зі спільним семантичним компонентом (родовою ознакою), що займає центральне місце в їх смисловій структурі.

Топік (топікальний складник) — компонент семантики мовної одиниці, який кодує інформацію про спосіб концептуалізації (осмислення) об'єкта світу дискурсу.

Учасник (ситуації) (за І. О. Мельчуком) — елемент ситуації (людина, предмет, подія, дія, процес), яку задає лексема L.

Фокус (фокальний складник) — компонент семантики мовної одиниці, який кодує інформацію про пізнавальну цінність об'єкта світу дискурсу.

Наукове видання

Деменчук Олег Володимирович

**ЛІНГВІСТИКА ЧУТТЄВОГО СПРИЙНЯТТЯ: ДИНАМІЧНІ МОДЕЛІ В
СЕМАНТИЦІ ПЕРЦЕПТИВНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ,
ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ**

Монографія

Науковий редактор О. О. Тараненко

Технічний редактор Т. Т. Кучма

Верстка Т. Т. Кучма

Коректор Г. А. Кревська

Підп. до др. 10.01.2014. Формат 60x84^{1/16}.
Папір офсетний. Друк ризографічний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 26,0. Ум. обл. вид. арк. 25,4. Наклад 300.

Видавець: СПД Зень О. М.
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
Пр. Князя Романа, 9/24, м. Рівне, 33022;
тел. (0362) 24-45-09; (068)-025-067-4;
E-mail: olegzen@ukr.net

Друк.: Дизайн-агенція «Кольорова»,
м. Рівне, 33000, вул. Чорновола, 64,
тел.: 0-362-24-50-710.